

Міністерство освіти і науки України
Харківський обласний відділ Українського географічного товариства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Харківська обласна станція юних туристів

РЕГІОН - 2014:

СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

МАТЕРІАЛИ

**МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
присвяченої 80-річчю кафедри
соціально-економічної географії і регіонознавства
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(м. Харків, 6 листопада 2014 р.)**

Харків
2014

Редакційна колегія: **В.С. Бакіров**, д.соц.н., проф. (голова редакційної колегії), **Л.М. Немець**, д.геогр.н., проф. (заступник голови редакційної колегії), **М.О. Барановський**, д.геогр.н., проф., **А.П. Голіков**, д.геогр.н., проф., **Ю.І. Кандиба**, к.геогр.н., доц., **Г.О. Кулешова**, к.геогр.н., доц., **Л.В. Ключко**, к.геогр.н., доц., **С.В. Костріков**, д.геогр.н., проф., **К.В. Мезенцев**, д.геогр.н., проф., **К.А. Немець**, д.геогр.н., проф., **Я.Б. Олійник**, д.екон.н., проф., член-кор. АПН України, **О.М. Петін**, д.геогр.н., проф., **О.В. Полєвич**, к.техн.н., пров.наук.співроб., **К.Ю. Сегіда**, к.геогр.н., доц.

Адреса редакційної колегії: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, к. 3-62, тел. 8(057) 707-52-74, e-mail: konfregion@yandex.ru.

Затверджено до друку рішенням вченої ради геолого-географічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 2 від 22.09.2014 р.).

Регіон – 2014: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (м. Харків, 6 листопада 2014 р.) / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – 371 с.

Тексти представлено у авторській редакції. Автори несуть повну відповідальність за зміст доповідей, а також добір, точність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей.

Публікації пройшли внутрішнє рецензування.

ISBN 978-966-285-138-0

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2014

З М І С Т

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

<i>Немець Л.М., Голюков А.П., Немець К.А., Костріков С.В., Ключко Л.В., Кулешова Г.О., Кандиба Ю.І., Сегіда К.Ю.</i> КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ І РЕГІОНОЗНАВСТВА: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ	12
<i>Немець К.А., Немець Л.М.</i> ГРАФІЧНІ МОДЕЛІ ТРАЄКТОРІЇ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПРОЦЕСУ	16
<i>Барановський М.О.</i> СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ: НОВІ ПІДХОДИ, МЕТОДИ, ПРАКТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ	21
<i>Бондаренко Э.Л.</i> КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОВЕДЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ	24
<i>Ищук С.І., Гладкий О.В.</i> ВЧЕННЯ ПРО ГЕОГРАФІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОБ'ЄКТ ЄДИНОЇ ГЕОГРАФІЇ	29
<i>Костріков С.В.</i> ГЕОІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ УРБОГЕОСИСТЕМ НА ПІДСТАВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЛАЗЕРНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ	31
<i>Олійник Я.Б., Нич Т.В.</i> РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ	34
<i>Підгрушній Г.П., Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І.</i> КОНЦЕПТ НЕРІВНОМІРНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ	37
<i>Смирнов І.Г.</i> ЛОГІСТИКА ГОСТИННОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР	40
<i>Сонько С.П., Шиян Д.В.</i> ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ НАСЕЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ МОДЕЛЕЙ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ДИФФУЗИЙ В СТАРОПРОМЫШЛЕННОМ РЕГИОНЕ КРИВБАСА	43
<i>Сысоева Н.М.</i> УКОРЕНЕННІСТЬ ЕКОНОМІКИ І РЕГІОНАЛЬНЕ РОЗВИТТІЕ	45
<i>Черномаз П.О.</i> РОЗБІЖНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ	48
<i>Чугунова Н.В.</i> СЕЛЬСКОЕ РАССЕЛЕНИЕ РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ПОВЫШЕНИЯ ПРОНИЦАЕМОСТИ ПРОСТРАНСТВА	51
<i>Kornieieva T.</i> EDUCATION AS A DRIVER OF REGIONAL DEVELOPMENT	53

СЕКЦІЯ 1.
ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

<i>Бейдик О.О., Вакуленко Д.П., Землякова А.О. Топалова О. І.</i> ОЦІНКА ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ	56
<i>Гетьман В.І.</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОГЕОТУРИЗМУ, ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ЙОГО РОЗВИТКУ	59
<i>Гілецький Й.Р., Бальцер І.В.</i> КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОГЛЯД НА СТАЛІЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ	62
<i>Гілецький Й.Р., Тимофійчук Н.М.</i> КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНА СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ	64
<i>Кобылин П.А.</i> ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ	67
<i>Колотуха О.В.</i> СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОСТОРОВА ПРАКТИКА	70
<i>Мамонов К.А., Пиркова О.В.</i> ВИЗНАЧЕННЯ ГРОШОВОГО ПОТОКУ, СПРЯМОВАНОГО НА ЗДІЙСНЕННЯ АНТИРЕЙДЕРСЬКИХ ДІЙ У ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	72
<i>Молікевич Р.С.</i> МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ	74
<i>Пашкевич М.С., Харченко М.О.</i> МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗМІЩЕННЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗГІДНО ВИТРАТНОГО ПІДХОДУ	77
<i>Скриль І.А.</i> ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА	80
<i>Сливка Р.Р.</i> МОВА КАРТ Ф. РЕКАЦЕВІЧА У ПУБЛІКАЦІЯХ «ЛЕ МОНД ДІПЛОМАТІК»	84
<i>Смик О.С.</i> МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В ЕКОЛОГО-ГІГІЄНИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ	87
<i>Шевченко О.В.</i> ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ	89
<i>Ярьоменко С.Г.</i> ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ	92

Мазурова А.В., Вірченко П.А. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МІСТО»	93
Погребский Т.Г. КЛАССИФИКАЦИЯ РАЙОНОВ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ПОКАЗАТЕЛЯМ СИСТЕМНОГО РАЗВИТИЯ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	99
Покоłodна М.М. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ В РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ДЛЯ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	103
Телебєнєва Є.Ю. ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ»	106

СЕКЦІЯ 2. МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Абакумова Н.Ю., Воронова Е.И., Гололобова А.В., Дюканова Е.Н., Казаков С.Г. СОЦИАЛЬНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТЕЙ АДАПТАЦИИ УКРАИНСКИХ БЕЖЕНЦЕВ В КУРСКОЙ ОБЛАСТИ	110
Анисимов С.В. ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ И ТРАНСПОРТНАЯ ДОСТУПНОСТЬ МЕСТ ОТДЫХА КАК ФАКТОРЫ ОЦЕНКИ РЕКРЕАЦИОННОЙ ЗНАЧИМОСТИ ТЕРРИТОРИЙ	113
Бубликов В.В. МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ БРАКИ В РЕГИОНАЛЬНОМ СОЦИУМЕ: ВЛИЯНИЕ НА ВОСПРОИЗВОДСТВО И ИНТЕГРАЦИЮ ЭТНИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ (НА ПРИМЕРЕ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)	116
Ванда І.В. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕПРЕСИВНИХ ТЕРИТОРІЙ (НА МАТЕРІАЛАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ) ..	120
Дмитриева Ю.Н. ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ОБРАЗА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ	123
Добинда І.П. ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ – ВАЖЛИВИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ОСЕРЕДОК ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	124
Карчевская Е.Н., Лесько Е.Г. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОЛООРИЕНТИРОВАННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОМ ХОЗЯЙСТВЕ	127
Кича А.С. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	130

Кривець О.О. АНАЛІЗ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА АВІАЦІЙНОМУ ТРАНСПОРТІ ..	132
Мальчикова Д.С. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД БАЧЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ ПОТРЕБ ГЕОПЛАНУВАННЯ	134
Мельничук А.Л., Растворова М.О. НАПРЯМИ ТЕХНІЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ	137
Немец Л.Н., Соколенко А.В. ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПРИМЕРЕ ПАМЯТНИКОВ ВЕРХНЕСАЛТОВСКОЙ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ	139
Нефедова Н.Є. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ	142
Павлюк С.М. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	143
Пацюк В.С. ПРОМИСЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНИХ РЕГІОНІВ НА ПРИКЛАДІ КРИВОГО РОГУ	147
Писарева І.В. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ В РЕГІОНІ	149
Редіна В.А., Мисюкевич А.В. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ	151
Семенов В.Т., Мороз Н.В., Панкеева А.Н., Яковлев П.А. ИНВЕРСИЯ САДОВЫХ ДОМОВ В КОТТЕДЖИ	153
Сільченко Ю.Ю. ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСПОРТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ	156
Смирнов І.Г. ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД	160
Хільчевська І.Г. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕРНЕТ-ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	163
Шуканов П.В., Шуканова А.А. ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМИРОВАНИЯ МАКРОРЕГИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТНО-ФИНАНСОВОЙ СТРУКТУРЫ МИРА	166
Щеглюк Б.П. ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ ЩОДО ЕКСПОРТУ ВІЙСЬКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	168

Барило І.М. СТРУКТУРНІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ НАРОДЖУВАНOSTІ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ	172
Ключко Л.В. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ	175
Ліхван В.Ф. ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗАГАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ	179
Погребский Т.Г. ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА	182
Сегіда К.Ю. , Кузьменко Д.М. ШЛЮБНО-СІМЕЙНА СТРУКТУРА ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ	185
Телебєнєва Є.Ю. ОЦІНКА ЗАГАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ	189
Покроєва Л.Д., Грінченко О.І. РОЗВИТОК КРАЄЗНАВЧОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ	193
Sudorovych M.Y. IMPACT OF FISCAL DECENTRALIZATION POLICY ON REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT	196

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

Бурла М.П. ТЕНДЕНЦІИ ДИНАМИКИ СТРУКТУРЫ ХОЗЯЙСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ ПРИДНЕСТРОВЬЯ	199
Бурла О.Н. ДИНАМИКА ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРИДНЕСТРОВЬЯ	203
Воловик Л.М. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	206
Вужинська Г.В. МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	209

Грицьку В.С.	
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ САДІВНИЧОЇ ГАЛУЗІ АПК ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	212
Гудзеляк І. І.	
РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ	214
Запотоцький С.П., Запотоцька В.А.	
БУДІВЕЛЬНА ГАЛУЗЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	217
Игнатенко С.А.	
ДЕГРАДАЦІЯ СЕЛЬСЬКОГО РАССЕЛЕННЯ БЕЛГОРОДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ...	220
Карпенко О.О.	
РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ РИНКУ ПРАЦІ МІСТА КРИВОГО РОГУ	223
Кобылин П.А.	
ТЕРРИТОРИАЛЬНА СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРЬКОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	225
Козловська Н.А.	
ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ СТОЛИЦІ	228
Корнус А.О., Приходько О.О., Корнус О.Г.	
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПІДСИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІОГЕОСИСТЕМ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	230
Куделіна С.Б.	
МАЛІ МІСТА ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	234
Лакомова О.Й., Казакова Т.А.	
ІСТОРИЧНІ ЛАНДШАФТИ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ КРИВБАСУ В СИСТЕМІ НОВИХ ВИДІВ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ	237
Левицький О.І.	
ЗАЙНЯТИСТЬ НАСЕЛЕННЯ В РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ – СКЛADOVA СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	240
Лимарь Т.В.	
ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	243
Литовченко Ю.В., Чугунова Н.В.	
СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧЕКАЯ СИТУАЦІЯ И ЗАНЯТОСТЬ СЕЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ	246
Лоха В.А.	
СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В КИЇВЩИНІ	248
Меринюв Ю.Н., Меринюва Ю.Ю.	
МЕСТО РОСТОВСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ В ТЕРРИТОРИАЛЬНІЙ СТРУКТУРЕ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛА РОСТОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	252

Олексіч Д.В.	
ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ЯК КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ	255
Омельченко Н.В.	
ВПЛИВ УРБАНІЗАЦІЇ НА СПОСІБ ТА УМОВИ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ	257
Орлова М.Л.	
ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ СУВЕНІРІВ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ	260
Пасевич Ю.В.	
ОСОБЛИВОСТІ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА РИНКУ ПРАЦІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	263
Редин В.И., Лантев В.Г.,	
ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНИЙ ТРАНСПОРТ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЭКОНОМИКИ	265
Славич О.О.	
ДІЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	267
Тодоров В.І.	
МОРЕГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНСЬКОГО ПРИДУНАВ'Я: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	270
Томашук Ю.А.	
МАЛІ МІСТА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	273
Требушкова И.Е.	
АПК КУРСКОЙ ОБЛАСТИ – ВАЖНЕЙШИЙ СОЦІАЛЬНО-ЗНАЧИМЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ	276
Цуканов А.В.	
ДИНАМИКА РОЗВИТКУ БАНКОВСЬКОГО СЕКТОРА РФ В ТЕРРИТОРИАЛЬНОМУ РІЗНІ	279
Шабашова Л.Ю.	
ВПЛИВ ВЕЛИКИХ МІСТ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ	282
Кулешова Г.О., Логвинова М.О.	
ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧУГУЇВСЬКОГО РАЙОНУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ТЕРИТОРІЇ	285
Ліхван В.Ф.	
ГРУПУВАННЯ РАЙОНІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ	287
Полевич І.О., Заховаєва К.Ю.	
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ	292
Gataric D., Trkulja S.	
CURRENT PROBLEMS OF RURAL SETTLEMENTS IN SERBIA	294

<i>Meladze G., Elizbarashvili N.</i>	
TENDENCIES OF POPULATION AGING IN GEORGIA	296
<i>Tošić B., Živanović Z., Djordjević D.</i>	
ECONOMIC DEVELOPMENT ELEMENTS OF DANUBE REGION IN CONNECTION OF INTERREGIONAL COOPERATION IN SERBIA	299

**СЕКЦІЯ 4.
ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА**

<i>Амджади Азиз</i>	
ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛИЗА ПРИ ИСЛЕДОВАНИИ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ГРУНТОВЫХ ВОД ШИРАЗСКОЙ И ХОРАМАБАДСКОЙ МЕЖГОРНЫХ ВПАДИН	302
<i>Амджади Азиз, Чомко Ф.В.</i>	
ИССЛЕДОВАНИЕ ХИМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ГРУНТОВЫХ ВОД ШИРАЗСКОЙ И ХОРАМАБАДСКОЙ МЕЖГОРНЫХ ВПАДИН	305
<i>Андріюк Р.О.</i>	
ПОТЕНЦІАЛ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА РОЗВИТКУ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	307
<i>Белей Л.М.</i>	
ЛІСОВІ ТА ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ	310
<i>Богдьярова Л.М.</i>	
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРИОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ АПК ХЕРСОНЩИНИ	312
<i>Буц Ю.В., Крайнюк О.В.</i>	
РИЗИК ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА ОБ'ЄКТАХ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	315
<i>Выставная Ю.Ю., Жидких И.О., Чистикова А.В.</i>	
ОЦЕНКА ПОТЕНЦИАЛА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА	318
<i>Гавриленко О.П.</i>	
ЕКОГЕОГРАФІЧНА СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КИЇВЩИНИ	321
<i>Гінзула М.Я.</i>	
НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	324
<i>Дегтярь М.В., Величко Т.В.</i>	
СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ПОДХОДОВ В УПРАВЛЕНИИ ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ В СТРАНАХ ЕС И УКРАИНЫ	328
<i>Добровольська Н.В.</i>	
ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ	330

Жицька Л.І., Гончаренко Т.П. ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПОВОДЖЕННЯ З ХІМІЧНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ РОСЛИН У ЧЕРКАСЬКОМУ РЕГІОНІ	333
Кривчикова Е.В., Польшина М.А. ВЛИЯНИЕ ТИПА ЗАСТРОЙКИ И ДРЕВЕСНЫХ НАСАЖДЕНИЙ НА МИКРОКЛИМАТ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ	335
Макєєва А.І., Кочеткова І.В. ЛУГАНСЬКИЙ ПРИРОДНИЙ ЗАПОВІДНИК ЯК РЕКРЕАЦІЙНИЙ РЕСУРС	338
Меркулова О.О. ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЕКОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	340
Пилипенко І.О., Ходосовцев О.Є., Бойко М.Ф., Мойсієнко І.І., Мальчикова Д.С., Пономарьова А.А. ТЕРИТОРІЇ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	343
Поліщук Л.Б., Попов В.С. ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ	347
Рейхерт Є.Є. СФЕРИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ (АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ)	349
Соловьев А.Б., Толстопятова О.С., Марциневская Л.В. ВОЗДЕЙСТВИЕ НЕБЛАГОПРИЯТНЫХ МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА УРОЖАЙНОСТЬ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ	352
Стратічук Н.В. ВПЛИВ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА РОЗВИТОК РЕГІОНУ	355
Удалов И.В. АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ «МОКРОЙ» КОНСЕРВАЦИИ ШАХТ НА КАЧЕСТВО ПОДЗЕМНЫХ ВОД СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО ДОНБАССА ...	358
Чернікова О.Ю., Гнатенко Ю.И., Федулова А.В. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОМАССЫ В УКРАИНЕ	359
Чіпко Т.М. ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕРОБСТВА УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ І ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ	363
Ящук Л.Б., Свояк Н.І. УТВОРЕННЯ І ПОВОДЖЕННЯ З ПРОМИСЛОВИМИ РЕСУРСОЦІННИМИ ВІДХОДАМИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ	366
Кононенко А.В. ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ПОЛИГОНОВ ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ НА ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ	369

ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

УДК 911.3

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ І РЕГІОНОЗНАВСТВА: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МІБУТНЄ

*Л.М. Немець, А.П. Голіков, К.А. Немець, С.В. Костріков,
Л.В. Ключко, Г.О. Кулешова, Ю.І. Кандиба, К.Ю. Сегіда*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

У цьому році виповнилося 80 років від заснування кафедри економічної географії у Харківському університеті. За ці роки кафедри пережила суттєві трансформації та значно змінилась. З 2001 р. кафедра має назву – соціально-економічної географії і регіонознавства, що у повній мірі відповідає сучасним реаліям і соціальному запиту на підготовку фахівців у галузі суспільної географії.

Кафедру економічної географії було відкрито на геолого-географічному факультеті Харківського державного університету у жовтні 1934 р., першим завідувачем кафедри був В. П. Анісімов. Кадровий склад кафедри формувався на основі трьох складових: викладачів географічного факультету Харківського інституту народної освіти, співробітників закритого у 1934 р. Українського НДІ географії та картографії, а також підготовлених власних науково-педагогічних кадрів. За короткий період становлення кафедри з 1934 до 1941 рр. на посаді завідувача змінилося 4 особи: В.П. Анісімов (1934–1935 рр.), І.І. Ландо (1935–1937 рр.), Г.А. Ваньков (1937–1940 рр.), Ф.Н. Трипілець (1940–1941 рр.).

У 1940 р. кафедру економічної географії очолив *Ф.Н. Трипілець*, який у 1938 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Економіко-географічна характеристика Дніпропетровської області». У післявоєнні роки і особливо в 1950-х рр. генерацію харківських економіко-географів поповнили випускники університету: Д.Т. Гук, Т.М. Трипілець, А.Б. Красильщиков, М.Ф. Коломієць, Г.М. Побережна, Є.О. Майковська. У 1950-х рр. науковцями кафедри проводились економіко-географічні дослідження південних регіонів України, зумовлені будівництвом гідротехнічних споруд у басейні Дніпра. Регіональні економіко-географічні дослідження кінця 1950–1960-х рр. були спрямовані на вивчення, головним чином, природно-ресурсного потенціалу, населення і господарства Лівобережної України, Донецько-Придніпровського економічного району, а також самої Харківської області.

Наприкінці 1960-х рр. кадри економіко-географів поповнили випускники Харківського університету А.П. Голіков, В.М. Кравченко, О.Д. Якушев, В.А. Чайченко, на початку 1970-х рр. – Л.Г. Панасенко, В.І. Редін, пізніше – В.П. Благов. На початку 1970-х рр. кандидатські дисертації захистили А.П. Голіков, В.М. Кравченко, О.Д. Якушев, наприкінці 1970-х – В.П. Благов,

які зробили значний внесок у розвиток наукових досліджень кафедри. Всі дисертації були захищені в Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова, де багато харківських випускників навчалися в аспірантурі.

У 1973 р. завідувачем кафедри економічної географії ХДУ став доцент *А.П. Голіков*, який у 1961 р. закінчив геолого-географічний факультет Харківського університету, навчався в аспірантурі на кафедрі економічної географії Московського університету і в 1971 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Водогосподарське районування і раціоналізація водних ресурсів (на прикладі Північного Сходу України)».

Головним регіоном дослідження кафедри став Північний Схід України. Увагу економіко-географів все більше привертала проблема розміщення машинобудівного комплексу, населення і трудових ресурсів, транспорту і зв'язку, водогосподарського комплексу, природно-ресурсного потенціалу. Кафедра однією з перших в Україні ввела викладання спецкурсу «Математичні методи в економічній географії» (1967 р.). На рубежі 1970–1980-х рр. в економічній географії почалися процеси екологізації та формування соціальної складової регіональних досліджень. Екологічні аспекти висвітлювалися при дослідженнях водогосподарських комплексів (*А.П. Голіков*, *Л.С. Шульженко*), земельних ресурсів (*В.І. Редін*). З'являються публікації, присвячені проблемам розвитку малих і середніх міст області (*В.П. Благів*, *Л.Г. Панасенко*), трудових ресурсів (*Г.Є. Данилевич*, *В.А. Чайченко*), територіальних аспектів професійно-технічної освіти (*О.Г. Дейнека*), маятникових міграцій у Харківській агломерації (*Л.Г. Панасенко*). У 1980-х рр. важливе місце почали займати дослідження проблем територіальної організації сфери обслуговування, міграції населення (*С.О. Юрченко*), розвитку рекреації і туризму (*В.І. Редін*). У 1983 р. *А.П. Голіков* захистив докторську дисертацію на тему «Територіальна організація водного господарства СРСР», ставши першим доктором наук у галузі економічної географії не тільки за всю історію існування кафедри економічної географії ХДУ, але і єдиним у Лівобережній Україні.

Зміна геополітичних умов та економіко-географічного положення Харківського регіону у незалежній Україні стала головним чинником формування нового напрямку досліджень – міжнародних економічних відносин. У 1993 р. кафедра економічної географії Харківського університету одержала назву – *кафедра соціально-економічної географії і міжнародних економічних відносин*. Дослідженнями у сфері географії зарубіжних країн займалися *Ю.П. Грицак*, *П.О. Черномаз*, проблемами міжнародної економіки і міжнародних економічних зв'язків – *М.В. Найдьонова*. Наростання кризових явищ, які охопили всі сфери суспільного життя в Україні у другій половині 1990-х рр., не могли не позначитися і на розвитку науки в регіоні. У 1998 р. на економічному факультеті Харківського університету було відкрито спеціальність «Міжнародні економічні відносини» і створено кафедру міжнародної економіки та міжнародних економічних відносин, завідувачем якої став проф. *А.П. Голіков*.

Виходом з кризи було відродження у 2001 р. *кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства*, яку очолив спочатку проф. *О.К. Кузін*, а з 2006 року – проф. *Л.М. Немець*. З початку XXI ст. настав якісно новий етап

розвитку соціально-економічної географії у Харківському університеті. Було відновлено наукову підготовку фахівців в аспірантурі, почався процес формування нового колективу кафедри в основному за рахунок її випускників.

У 2004 р. у спеціалізованій вченій раді Київського національного університету імені Тараса Шевченка була захищена докторська дисертація Л.М. Немець «Соціально-географічні основи стратегії переходу України на модель стійкого розвитку» за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». Під її науковим керівництвом були захищені кандидатські дисертації аспірантів і здобувачів Г.А. Баркової, Ю.І. Кандиби, М.Ю. Височина, Ю.Ю. Заволоки, Л.В. Ключко, К.Ю. Сегіди, Н.В. Моштакової, О.О. Носирєва

У 2006 р. у спеціалізованій вченій раді Київського університету захистив докторську дисертацію «Суспільно-географічні основи інформаційного розвитку соціогеосистем» К.А. Немець. Його учні – О.Г. Корнус, П.А. Вірченко, Г.О. Кулєшова, Г.О. Дудкіна, О.М. Самойлов, С.А. Отечко – захистили кандидатські дисертації, а П.В. Шуканов – докторську дисертацію.

З 2003 р. кафедрою соціально-економічної географії і регіонознавства щорічно проводяться дві міжнародні науково-практичні конференції: «Регіон: стратегія оптимального розвитку» і конференція студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон: суспільно-географічні аспекти. З 2006 р. видається міжрегіональний збірник наукових праць «Часопис соціально-економічної географії», який є фаховим виданням за переліком ВАК України. У 2005 р. започатковано Комплексну навчально-дослідницьку студентську експедицію, в якій беруть участь студенти 3 курсу під час виробничої практики. З того часу було досліджено 10 адміністративних районів Харківської області.

У 2009 р. в ХНУ імені В.Н. Каразіна відкрито спеціалізовану вчену раду К 64.051.23 із захисту кандидатських дисертацій за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія, головою якої затверджено проф. Л.М. Немець, вченим секретарем – доц. В.І. Редіна. У 2012 р. спецрада подовжила свої повноваження ще на 3 роки. За весь період діяльності у ній було захищено 14 кандидатських дисертацій. Сьогодні науково-дослідна робота кафедри зосереджена на таких напрямках:

1. Суспільно-географічні проблеми переходу на стратегію стійкого розвитку. Цей науковий напрям започаткований докторською дисертацією проф. Л.М. Немець, у якій вперше в Україні проаналізовано проблеми стійкого розвитку з позицій соціальної географії.

2. Інформаційний обмін у соціогеосистемах та інформаційна географія. Засади наукового напрямку закладені докторською дисертацією проф. К.А. Немця.

3. Інформаційні технології у територіальному менеджменті, які розвиваються у навчально-методичній та науково-дослідній роботі проф. С.В. Кострікова.

4. Суспільно-географічні проблеми розвитку регіону. За даним напрямком працює більшість аспірантів і здобувачів кафедри (наприкладі як Харківської області, так і інших регіонів України).

5. Ідеї транскордонного співробітництва активно розвиваються проф. А. П. Голіковим.

Викладачі та співробітники кафедри беруть участь у виконанні держбюджетної науково-дослідної теми «Суспільно-географічні особливості соціальної безпеки регіону як чинника його стійкого розвитку в аспекті раціонального природокористування» та госпрозрахункової теми, метою якої є комплексна соціально-економічна характеристика Хорольського району Полтавської області. У 2013 р. на кафедрі виконувалась також держбюджетна тема «Розробка методів геоінформаційного моделювання максимальних руслових витрат під час весняних повеней та літніх дощових паводків у водозбірних басейнах» та дві госпрозрахункові теми: «Територіальні особливості соціальної інфраструктури сільської місцевості Донецької області та шляхи її оптимізації» і «Теоретичні та методичні засади викладання дисципліни «Основи геоekonomіки та проблеми глобалізації». Під керівництвом проф. К.А. Немець колектив кафедри бере участь в розробці Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року та Стратегії розвитку міста Харкова до 2030 року [3], де ключовими питаннями є розвиток людського капіталу, посилення конкурентоспроможності і створення інновативного економічного середовища, оптимізація просторової організації регіону і міста тощо. У 2014 р. на кафедрі відкрито спеціалізацію «Рекреація та екскурсійна діяльність», яка забезпечує поглиблену підготовку магістрів спеціальності «Економічна та соціальна географія» у сфері рекреації та туризму. На кафедрі працюють 4 доктори географічних наук, професори, 8 кандидатів наук, доцентів. Кафедра має очну та заочну аспірантуру і докторантуру. Серед перспективних напрямів навчально-методичної та науково-дослідної роботи кафедри:

1. Завершення 100% переходу на новітні інформаційні технології викладання навчальних дисциплін.
2. Розширення співробітництва із спорідненими кафедрами та науково-дослідними установами з метою покращення професійної підготовки студентів, аспірантів, перепідготовки викладачів.
3. Підсилення вимог до майбутніх аспірантів, забезпечення їх попередньої професійної підготовки.
4. Розширення співробітництва з підприємствами, організаціями та установами з метою обміну досвідом, організації лекцій, семінарів, практик.
5. Забезпечення відповідною методичною літературою та інформаційними матеріалами студентів-іноземців, які навчаються за контрактом.
6. Комерціалізація наукових розробок, пошук потенційних замовників інтелектуальної продукції.
7. Забезпечення входження журналу «Часопис соціально-економічної географії» до міжнародних наукометричних баз, збільшення кількості іноземних публікацій викладачів та аспірантів.

Список використаних джерел: 1. Кандиба Ю.І. *Розвиток суспільно-географічної думки в Харківському регіоні: дис... канд. геогр. наук: 11.00.13 / Кандиба Юрій Іванович.* – К., 2009. – 220 с. 2. Немець Л.М. *Суспільна географія в Харківському регіоні: історія, напрямки та перспективи розвитку: Монографія / Л.М. Немець, Ю.І. Кандиба, К.А. Немець.* – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 260 с. 3. *Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://kharkivoda.gov.ua/>

ГРАФІЧНІ МОДЕЛІ ТРАЄКТОРІЇ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО ПРОЦЕСУ

К.А. Немець, Л.М. Немець

kon.nemets@yandex.ua

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Дослідження різних складових суспільно-географічного процесу (СГП) сьогодні є актуальним, бо знання закономірностей розвитку соціогеосистем (СГС) необхідне для успішної відповіді на виклики, які стоять перед сучасним суспільством. На кафедрі соціально-економічної географії та регіоназнавства Харківського національного університету розроблено оригінальний метод моделювання траєкторії розвитку СГС у нормованому багатовимірному ознаковому просторі (БОП), який апробовано і висвітлено у низці робіт (наприклад [1–5]). Суть методу полягає у тому, що набір статистичних параметрів, які характеризують досліджувану СГС, за допомогою оператора БОП (за спеціально розробленою методикою) трансформується у тривимірний фазовий простір з інваріантними координатами «час», «проекція на оптимальну траєкторію розвитку (ОТР)» і «відхилення від ОТР» (рис. 1).

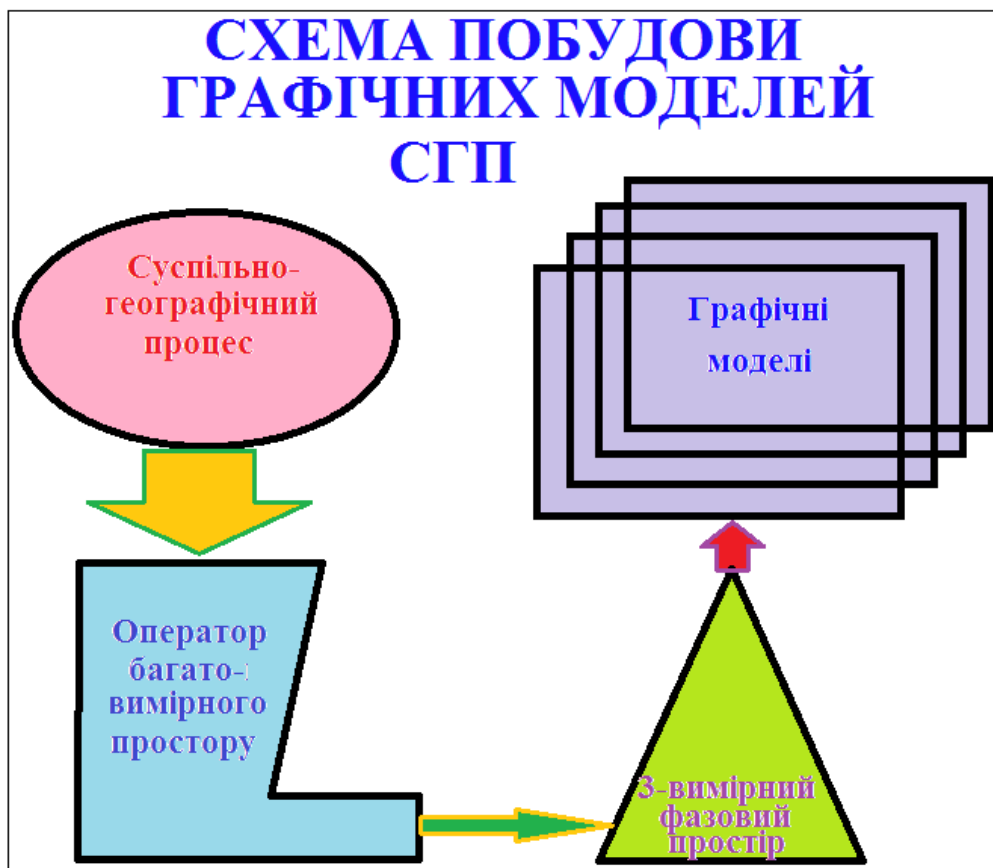

Рис. 1. Схема процесу моделювання траєкторії розвитку СГС

У ході моделювання отримується досить багать корисної інформації про розвиток СГС, наприклад, аналізуються системні показники розвитку СГС, лінійні і кутові параметри траєкторії розвитку, узгодженість розвитку множини СГС, унікальність і загальність СГС тощо. У даній роботі головна увага присвячена використанню графічних моделей траєкторії розвитку СГП (СГС).

Перехід від віртуального багатовимірного фазового простору (набору статистичних параметрів СГП), який неможливо представити графічно, до тривимірного фазового простору дозволяє використати для аналізу результатів моделювання звичні для географів графічні методи відображення. В залежності від цільового призначення дослідження можна використовувати різні проєкції фазового простору (рис. 2).

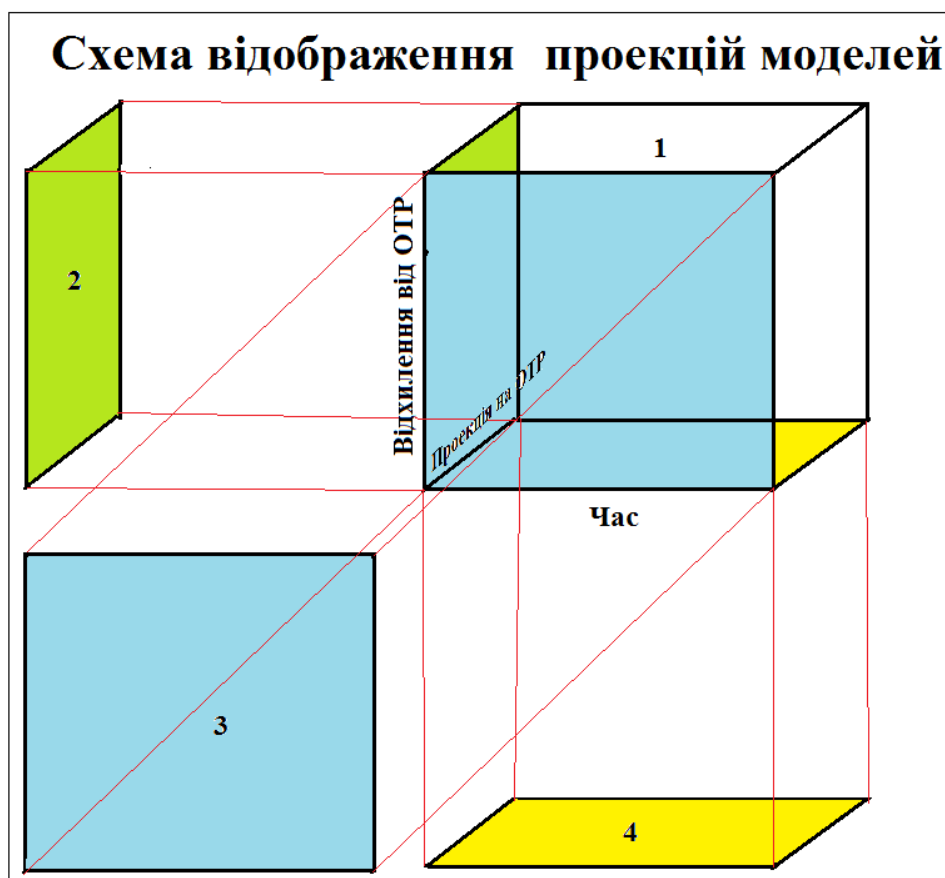

Рис. 2. Схема розкладання тривимірного фазового простору (1) на площинні проєкції:
 2 – бокову, 3 – фронтальну, 4 - горизонтальну

Для загального огляду траєкторії зручно використовувати бокову проєкцію (2), як показано на рис. 3. На ній відображається історія розвитку тестового об'єкту за весь досліджуваний період. Зокрема, з рис. 3 можна бачити, що за цей період, по-перше, спостерігається п'ять фаз прогресивного розвитку і стільки ж фаз регресивного розвитку. По-друге, інтенсивність розвитку протягом окремих розрахункових періодів була різною. По-третє, Кінцева точка розвитку (10м) має меншу проєкцію на ОТР, ніж початкова (1м), що свідчить про загальний «відкат» у розвитку. По-четверте, відхилення від ОТР протягом всього періоду теж змінюються, що є показником несталості розвитку.

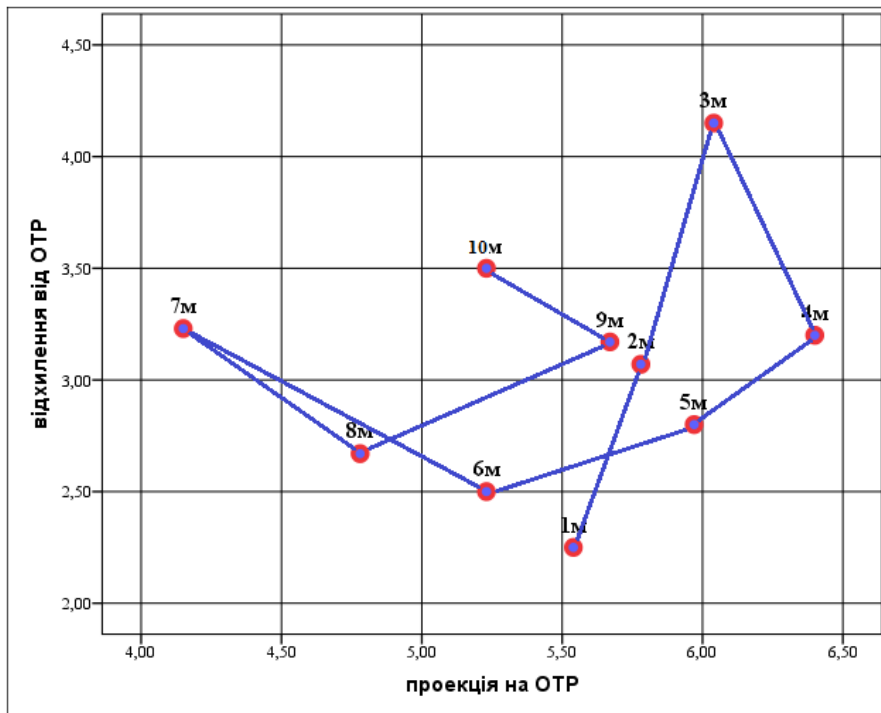

Рис. 3. Загальний вигляд траєкторії тестового об'єкта (у 1м – 10м – розрахункові моменти часу)

Для аналізу мінливості проекції траєкторії на ОТР і її відхилень від ОТР використовуються бокова (2) і горизонтальна (4) площинні проекції фазового простору (рис. 4, 5).

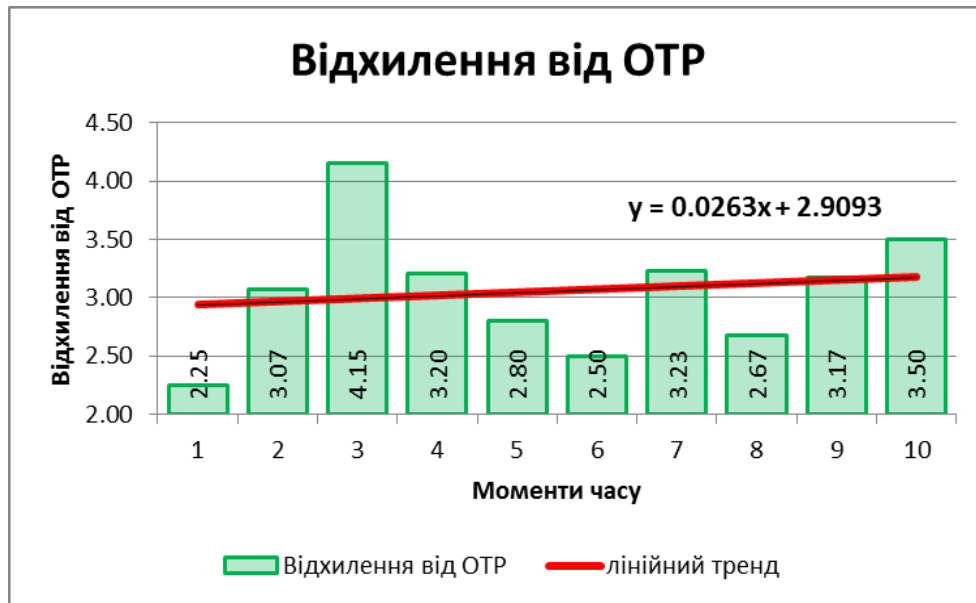

Рис. 4. Проекція відхилень траєкторії від ОТР

З рис. 4 видно, що відхилення траєкторії від ОТР змінні у часі, загальна тенденція (лінійний тренд) свідчить про незначне зростання з часом. Можна побачити, що найменші відхилення спостерігаються у 1, 6 і 8 моменти часу, найбільші – у 3, 7 і 10 моменти. Збільшення відхилення від ОТР можна розцінювати, як зменшення ефективності використання ресурсів розвитку, що зумовлює актуальність оптимізації управління розвитком СГС.

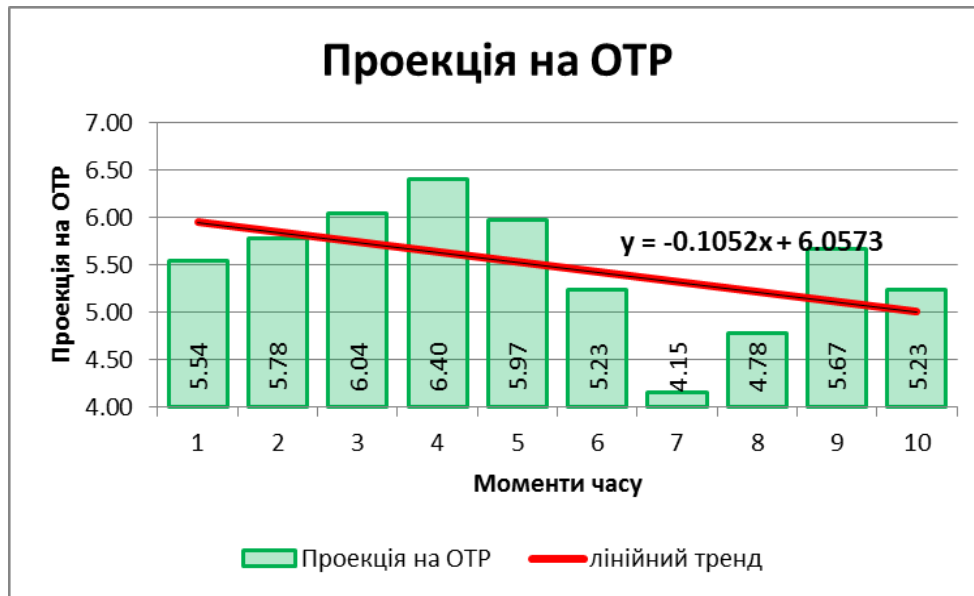

Рис. 5. Часові зміни проекції траєкторії на ОТР

Проекція траєкторії на ОТР відображає ступінь просунутості СГС у розвитку. З діаграми на рис. 5 видно, що тестова СГС має неоднозначну динаміку розвитку. В першій половині досліджуваного періоду переважають фази прогресивного розвитку, найбільший «відкат» спостерігається на 7 розрахунковий момент часу. За лінійним трендом спостерігається загальна тенденція зменшення проекції траєкторії на ОТР, що підтверджується аналізом бокової проекції (2).

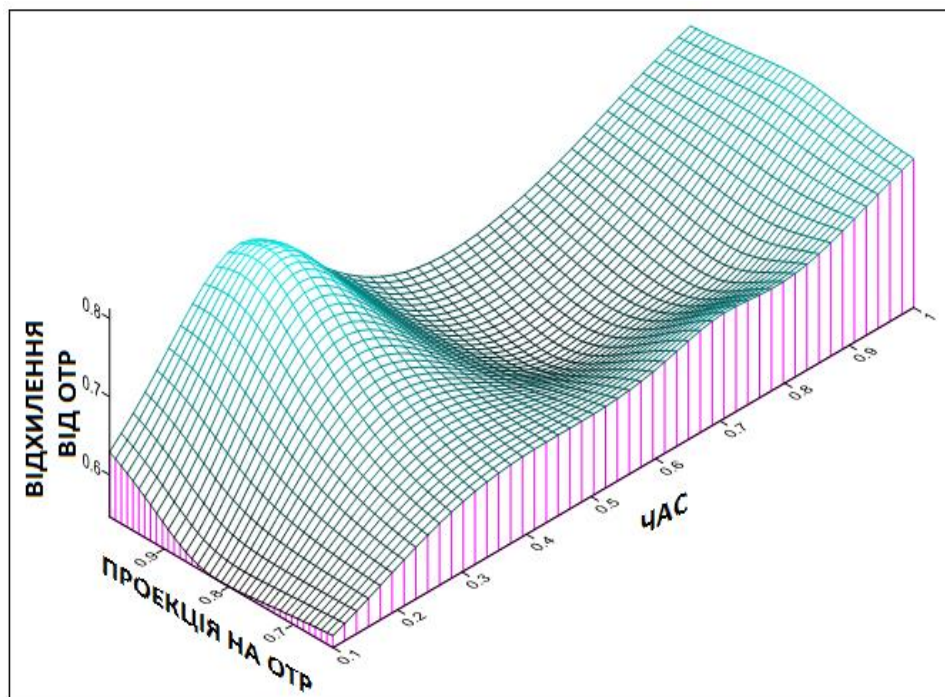

Рис. 6. Фазовий портрет траєкторії розвитку тестової СГС

Таким чином, площинні проекції фазового простору дають багато цінної інформації про траєкторію розвитку СГС. На наш погляд, доцільно доповнити аналіз графічною моделлю тривимірного фазового простору. Для її побудови доцільно використовувати інваріантні координати (нормовані на максимальне

значення). Загальне уявлення про досліджуваний процес дає його фазовий портрет у вигляді статистичної поверхні (рис. 6). Але для аналізу процесу зручніше використовувати трансформовані графічні моделі, які явним чином характеризують поверхню. На рис. 7 наведено дві моделі – лінійна (а) і нелінійна (б).

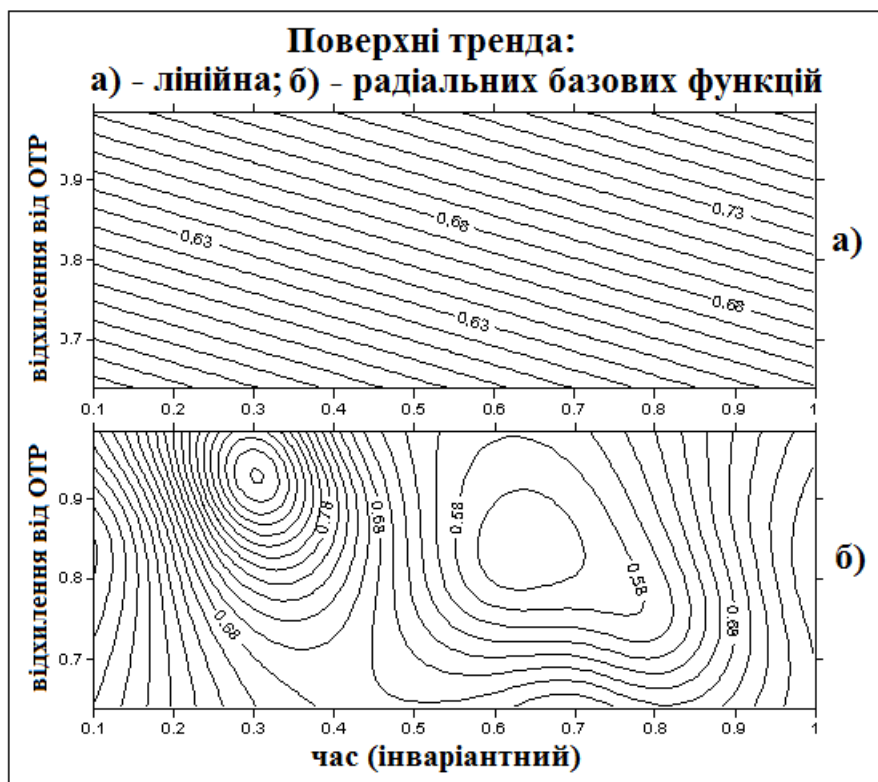

Рис. 6. Фазовий портрет траєкторії розвитку тестової СГС

Для отримання однозначного висновку стосовно загальної просторової тенденції траєкторії розвитку СГС більш зручною є лінійна модель – площина, яка має нахил з правого верхнього кута до лівого нижнього кута поверхні. Ця модель певним чином узагальнює результати аналізу площинних моделей.

Висновок. Представлені графічні моделі вдало доповнюють методику моделювання траєкторії розвитку СГС і дають можливість наочно відобразити і аналізувати особливості розвитку СГС.

Список використаних джерел: 1. **Немець Л. М.** Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні [монографія] / Л. М. Немець, Я. Б. Олійник, К. А. Немець. – Х.: РВВ ХНУ, 2003. – 160 с. 2. **Немець К. А.** Моделювання траєкторії розвитку регіональних соціогеосистем України / К. А. Немець // Часопис соціально-економічної географії: Міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2009. – Вип. 7 (2). – С. 66 – 80. 3. **Немець Л. Н.** Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография / Людмила Николаевна Немец. – Х.: Факт, 2003. – 383 с. 4. **Немець К. А.** Методика інформаційного аналізу соціально-економічного розвитку регіонів / К. А. Немець, О. К. Немець // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Регіон – 2008: стратегія оптимального розвитку», Харків, ХНУ. – 2008. – С. 242–246. 5. **Немець К. А.** Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі: монографія / К. А. Немець, Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ: НОВІ ПІДХОДИ, МЕТОДИ, ПРАКТИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ

М.О. Барановський

brnm@ukr.net

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
м. Ніжин, Україна*

Процес трансформаційних змін і структурних зрушень, який охопив усі сфери і види економічної діяльності України у пострадянський період її розвитку, ще не завершився. Особливою складністю та різновекторністю вирізняються зміни, які тривають в аграрній сфері країни. Одні із них досить добре досліджені представниками економічної та географічної наук, інші, навпаки, ще потребують ґрунтовного наукового аналізу. Серед останніх особливої уваги заслуговують питання переоцінки методичних підходів і розробки нової схеми сільськогосподарського районування території країни. Немає сумнівів у тому, що схема сільськогосподарського районування, навіть та, що представлена у Національному атласі України, не завжди відповідає реальній ситуації через деградацію окремих галузей аграрної сфери.

Перші наукові праці з питань сільськогосподарського районування України з'явилися ще в середині 60-х років ХХ ст. Найбільш ґрунтовний аналіз сільського господарства України у розрізі природно-економічних зон був здійснений співробітниками Українського НДІ економіки та організації сільського господарства імені О.Г. Шліхтера. Підхід науковців цієї установи до виокремлення сільськогосподарських зон і визначення спеціалізації сільського господарства окремих територій базувався на дослідженні виробничої типізації сільськогосподарських підприємств. Визначення галузей спеціалізації та їх кількості здійснювалося на основі формули середньозваженого рангу, яка базується на аналізі структури товарної продукції. Зазначений методичний підхід можна використовувати і в сучасних умовах, але з урахуванням кількох застережень. По-перше, на сьогодні в аграрному секторі діють різні види господарств – колективні, фермерські, селянські тощо, що ускладнює можливість визначення їх виробничої спеціалізації. По-друге, відсутня достовірна статистична інформація щодо обсягів реалізації сільськогосподарської продукції селянськими господарствами і це за умови, що у них продукується лівова частка картоплі, овочів, молока. По-третє, крім показників обсягів реалізованої сільськогосподарської продукції, необхідно враховувати інші параметри розвитку аграрного сектора, зокрема динаміку структури посівних площ і видів землекористування. Зрештою, по-четверте, дискусійним видається питання щодо визначення спеціалізації сільського господарства на основі лише показників товарної, а не всієї продукції.

Інформаційну основу дослідження склали дані головних управлінь статистики, регіональних управлінь державного агентства земельних ресурсів України щодо обсягів виробництва і реалізації різних видів сільськогосподарської продукції, структури посівних площ і земельних угідь у розрізі адміністративних районів за 1990–2013 рр.

Для визначення галузей спеціалізації сільського господарства районів України використовувалося дев'ять показників, які відображали обсяги реалізованої аграрної продукції, зокрема зерна, олійних культур, цукрових буряків, картоплі, овочів, плодів та ягід, м'яса, молока та яєць. З урахуванням пересічних цін реалізації різних видів сільськогосподарської продукції у кожній із областей, натуральні показники були переведені у вартісні, що і дало можливість визначити структуру аграрного виробництва кожного адміністративного району України. Зважаючи на сформовані в останні роки тренди розвитку аграрної сфери, отримані показники виявилися цілком прогнозованими. У переважній більшості районів домінуючу роль у структурі сільського господарства відіграють зернове господарство, виробництво олійних культур, молока та м'яса. Проведені обчислення показали, що практично в жодному з адміністративних районів не розвивається льонарство. Не потрапило до числа галузей спеціалізації і картоплярство, що зумовлено головно особливостями збору статистичної інформації.

Для проведення сільськогосподарського районування було використано не традиційний кластерний аналіз, а нейромеревеві методи, зокрема карти самоорганізації Кохонена. Принципова відмінність останнього методу полягає у тому, що виділення типів районів відбувається без строгої математичної специфікації моделі. Усього було виділено 7 кластерів (районів), узагальнені характеристики яких подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Узагальнені дані у розрізі окремих кластерів на основі карт самоорганізації Кохонена (розраховано автором)

	Частка окремих видів сільськогосподарської продукції у структурі товарної продукції району, %								
	Зернові	Олійні	Цукровий буряк	Картопля	Овочі	Плоди, ягоди	М'ясо	Молоко	Яйця
Кластер 1 (15)	10,5	5,7	0,0	9,7	37,3	4,4	17,9	10,7	3,7
Кластер 2 (10)	55,2	4,2	3,6	0,0	0,1	20,5	7,1	4,2	6,5
Кластер 3 (32)	28,2	11,1	13,8	3,2	2,5	0,1	11,2	8,4	5,9
Кластер 4 (190)	39,7	44,7	1,0	0,2	1,1	0,3	6,8	5,1	1,1
Кластер 5 (69)	15,0	11,4	0,6	0,5	1,1	0,3	56,2	5,1	9,8
Кластер 6 (133)	68,3	13,6	1,9	1,2	0,7	0,4	6,0	7,5	0,3
Кластер 7 (41)	25,2	7,1	0,8	5,7	2,0	0,4	21,5	34,4	2,9
Пересічне значення	34,6	14,0	3,1	2,9	6,4	3,8	18,1	10,8	4,3

Для кращої візуалізації отриманих результатів та встановлення залежності між спеціалізацією сільського господарства районів України і особливостями природних чинників, на карту типів районів було нанесено межі природних зон. Це дало можливість більш достовірно оцінити зміни, які сталися у спеціалізації сільського господарства у розрізі аграрно-територіальних зон.

Найпомітніші зрушення у спеціалізації сільського господарства відбулися в адміністративних районах північної частини України. Вони настільки значні, що наразі є всі підстави стверджувати про відсутність як такої Поліської аграрно-територіальної зони, яка традиційно виділялася як фахівцями-географами, так і спеціалістками з аграрної економіки. На півночі України тепер переважають райони трьох типів із такою спеціалізацією сільського господарства: 1) тваринництво м'ясного спрямування та зернове господарство (більшість районів Волинської області); 2) молочно-м'ясне скотарство та зернове господарство (частина районів Волинської, Житомирської та Чернігівської областей); 3) зернове господарство та вирощування олійних культур (частина районів Чернігівщини).

Раніше відносно гомогенна щодо спеціалізації сільського господарства лісостепова зона тепер також представлена кількома відмінними між собою ареалами. Загалом у цій зоні представлені райони усіх семи кластерів, проте більшість (понад 40%) складають адміністративні одиниці, що мають чітко виражену зернову спеціалізацію (68,3%) з відносно розвиненим вирощуванням олійних культур і молочно-м'ясним скотарством. Значні ареали територій з такою спеціалізацією сільського господарства сформувалися із суміжних районів Чернігівської, Полтавської, Сумської, а також Вінницької, Хмельницької та Черкаської областей. Аналогічну спеціалізацію мають окремі райони Тернопільської, Львівської, Рівненської областей та АР Крим.

Досить значною у межах лісостепової зони є кількість районів із чітко вираженою олійницько-зерною спеціалізацією. Як показали результати досліджень, в Україні практично не залишилося районів, у яких провідну роль у спеціалізації сільського господарства відіграє буряківництво. Відтак і лісостепова зона втратила традиційну для неї спеціалізацію аграрного сектора.

Відносно сталою щодо змін у спеціалізації сільського господарства залишилася степова зона України. Понад 71% адміністративних районів, які розміщуються у цій зоні, мають зерново-олійницьку спеціалізацію з відносно розвиненим м'ясо-молочним скотарством, що було характерно для цієї зони і на початку 90-х років ХХ ст. Близько 12–13% районів степової зони мають чітко окреслену або зернову, або м'ясо-молочну спеціалізацію.

Встановлені особливості спеціалізації сільського господарства адміністративних районів України мають враховуватися при аналізі розвитку її аграрного сектора, а також можуть стати підґрунтям для картографування нової схеми сільськогосподарського районування країни.

КАРТОГРАФИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОВЕДЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

Э.Л. Бондаренко

edddy@ukr.net

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

Концепция региональной политики в Украине охватывает разные вопросы политического, экономического, социального, культурного развития отдельных регионов и очевидно требует комплексных научно-обоснованных подходов со стороны соответствующих специалистов. Среди них важное место занимают географы, объектом исследования которых является территория (как один из атрибутов государственности). Поэтому в основе любого документа регионального направления должна быть стратегия, разработанная с участием указанных специалистов. Наиболее приемлемыми пространственно-временными моделями, показывающими территориальные различия развития регионов, являются карты, что, в свою очередь, требует использования картографического метода во всей цепи исследований: от постановки вопроса до практического использования результатов.

С учетом этого необходимо подчеркнуть мысль о готовности украинского общества к восприятию идей картографов по регионализации экологических проблем и пониманию объекта исследования, а также достижение конкретных возможных результатов (вместе с экономико-географами, которые справедливо воспринимают идею регионализации в качестве их прямого объекта исследований).

Научное обсуждение этих вопросов, как известно, началось с первых лет независимости Украины, когда появились первые постановочные [6] и теоретические [7] работы экономико-географов, а также картографов [4, 5 и др.]. Последние определили сущность, методы, задачи и формы современного регионального картографирования, которое уже оформляется как проблемно-ориентированное направление в картографии.

Понимание объекта исследований также не вызывает споров – это отдельный регион с его территориальными различиями, связями и прогнозируемой перспективой развития. Необходимо заметить, что в этом аспекте уже накоплен определенный методический и практический опыт, который можно считать одной из предпосылок понимания сути экологического проблемно-ориентированного регионального картографирования. Прежде всего, это касается разработок и внедрения территориальных комплексных схем охраны природы (ТерКСОП), выполненных на несколько регионов Украины и апробированных, в частности, впервые на примере Донецкой области во второй половине 1980-х годов [4].

Поэтому сущность картографического обеспечения осуществления региональной политики заключается в активном внедрении картографического метода в соответствующие региональные программы как основного средства пространственного анализа и получения благодаря этому прогнозных результатов. Такой подход касается как всего комплекса региональных проблем, так и некоторых из них, например, как в данном конкретном случае – экологических. При этом важным моментом является подготовка таких картографических материалов, которые воспринимались бы как полноценный документ [3].

Это утверждение требует уточнения, прежде всего, в части основных принципов картографирования, указывающих его место и роль в региональных программах, а также своеобразными методологическими положениями, которые характеризуют содержание и рамки применения. Данные принципы определяют также достоверность и актуальность исследований.

Принцип *научной целесообразности* предполагает использование накопленного уже опыта картографирования, а также известных и апробированных методов и приемов создания карт. Для этого необходимо осуществить подбор квалифицированных кадров и создать надлежащее информационное поле обеспечения с учетом использованных методик, приемов, алгоритмов, программ, полученных результатов и по материалу, который обеспечивает текущую работу.

Применение принципа *территориальной согласованности* направлено на определение соотношений формальной и фактической территории региона. Если формальные рамки могут быть очерчены административными границами и т. д., то фактические – только природными или социально-экономическими особенностями, когда, например, источник экологических проблем находится за пределами региона (трансграничный перенос факторов загрязнений и т. п.). Картографом это может быть решено, скажем, через отражение смежных территорий (за счет врезок или карт мелких масштабов – для явлений, которые развиваются на основе природных процессов) или характеристик связей (для социально-экономических явлений).

Принцип *современности* предполагает своевременное обеспечение разработок необходимой картографической информацией и использование для этого оперативных фактических данных. Поскольку сбор первичной информации традиционными методами требует немало времени, то результирующие карты неизбежно будут отражать прошлое состояние объекта изучения. Для возведения этого негатива к минимуму необходимо применение геоинформационных систем (ГИС) и технологий. Здесь различают два аспекта. Первый касается природной составляющей, в которой характеристики изменяются относительно медленно и могут быть введены в базу данных ГИС только один раз в течение выполнения программы. Второй аспект касается данных о социально-экономическом развитии объекта с ярко выраженной динамикой, что требует постоянного обновления соответствующей базы данных.

Важным с точки зрения обеспечения новизны и достоверности полученных

результатов является принцип *нетрадиционности*, соблюдение которого на практике предполагает определенный отход от некоторых устаревших представлений о методах и формах картографирования, представления конечного результата и его практическое применение. Принцип может быть реализован на основе функциональных возможностей программного обеспечения через построение не только обычных карт, но и различных диаграмм, графиков, трехмерных моделей и т.п., которые значительно облегчают целенаправленный анализ ситуации.

В формальном плане это дает основания считать всю совокупность исходных рабочих карт и других пространственных моделей как “картографические материалы”. В содержательном плане – электронная форма позволяет ускорить время практического их использования, а также быстрой коррекции. Конечно, современная электронная форма разработок наиболее удобная для анализа и использования, но пока остается актуальной необходимость бумажных аналогов картографических материалов (с технической точки зрения: для обнародования в средствах массовой информации; использование обычными гражданами; в связи с архивацией в библиотеках и т. д.). В обоих случаях (электронная или бумажная формы) возможен отказ от традиционных формальных признаков больших картографических произведений (атласов и серий карт). Например, можно пренебречь традиционными художественными титульными листами или традиционными общеобразовательными географическими картами, вместо которых вполне оправдано размещение нескольких карт, которые отражают экологическую особенность местности и т.д. Вместо необходимого географического указателя названий целесообразно применять адреса хранилищ информации и т. п.

Принцип *оценочности* предусматривает преимущественное использование показателей, которые повышают актуальность карт путем доведения их содержания до уровня территориальной градационно-оценочной системы по определенным критериям. Достаточно напомнить, что именно по такому принципу (хотя это и никак не отмечено в примечаниях к картам) разработаны некоторые интегральные эколого-географические карты территории Украины [1]. При этом используемые показатели (экологический потенциал территории, экологическая емкость и т. п.) на порядок более интегрированные и более актуальные, чем известные традиционные (предельно допустимые концентрации и т. п.). Такие новые показатели отражают именно комплексность проблемы.

При реализации указанных принципов ключевым является понятие информации, высокое качество которой гарантирует успех осуществления картографического метода исследования. Сам процесс картографирования экологических явлений (процессов, проблем, ситуаций) требует значительных массивов информации (причем разноплановой, которую получают путем трансформации или переработки первичных данных). Поэтому качество информации как по содержанию, так и по ее современности является определяющим в оценке достоверности и актуальности соответствующих карт.

Это дает основание говорить о некоторых особенностях соответствующего информационного обеспечения.

В этом отношении можно считать постулатом утверждение, что география (и особенно один из главных ее инструментов – картография) обладает уникальным свойством согласовывать разнородные по качественным признакам первичные данные. Итак, в данном случае территория выступает в роли общего фундамента в процессе получения интегрированной информации о явлении. Возможно, что именно по этой причине у представителей отдельных ведомств, которые собирают различные данные, нет четкого понимания того, что географическая составляющая характерна для любого явления, которое связано с территорией.

Таким образом, можно утверждать, что содержание карт, которое тесно связано с их конкретным назначением, во всей совокупности исследований определяется качеством их информационной нагрузки. Это может быть положено в основу классификации. Именно в такой классификации (по качеству информационной нагрузки) прослеживается очередность перехода от простой суммы аналитических данных об объекте исследования к интегрированным и системным знаниям о нем. При этом под качеством понимается как содержательная адекватность информационной нагрузки карты и характеристик реального объекта, так и максимальное их совпадение во времени. Последнее определяет современность карт.

Далее целесообразно перейти к последовательному определению конкретных типов карт. Во-первых, это карты инвентаризационные, определения которых зафиксированы во многих профессиональных изданиях. И хотя из этих определений (не очень четких) и можно понять, что это карты, которые отражают современное состояние территории, однако подходы к их идентификации разные. Одни ученые считают, что это карты, которые выделены (вместе с рекомендательными и прогнозными) по практической направленности [2, 9], другие – относят этот тип к так называемым фактологическим картам [5]. Такие определения с учетом возможностей современных геоинформационных технологий достаточно упрощены. Они уменьшают значение актуальности карт при описании региональных проблем, особенно тех, которые касаются динамических процессов, например, загрязнения. Поэтому *инвентаризационными картами* следует считать такие карты, которые отражают самые актуальные по времени и содержанию фактические данные и (полностью или частично) используются для формирования баз данных соответствующих ГИС.

Использование сформированных баз данных по их прямому назначению, в данном случае для целенаправленного получения необходимой интегрированной рабочей информации об объекте исследования, позволяет создавать некоторые производные карты – рекомендательные. По существующему определению рекомендательные – это карты, по которым определяют способы и виды рационального природопользования [2, 8, 9]. Но в контексте информационной нагрузки содержания такое определение слишком общее. Кроме того, оно не четко указывает на использовании таких карт в

программно-целевых исследованиях. Поэтому *рекомендательные* – это карты, которые отражают результаты анализа первичных данных путем представления интегрированной информации на основе различных подходов и методик в оценке явлений и процессов. Такие карты предназначены для принятия окончательных решений. Они фактически отслеживают различные варианты состояния явлений, которые исследуются и являются по сути промежуточными рабочими картографическими материалами.

Последним звеном использования картографического метода в осуществлении региональной экологической политики является создание прогнозных карт, указывающих на состояние территории исследования с учетом проводимых мероприятий. То есть, это карты-выводы, которые аккумулируют и закрепляют окончательные знания об объекте исследования на основе анализа и синтеза первичных данных, полученной на их основе информации с учетом существующих теоретических, методических и практических представлений о данной проблеме.

Таким образом, развитие картографии тесно связано с общественными процессами, поэтому она особенно чутко реагирует на прогрессивные явления. Сочетание идей региональной политики и возможностей проблемно-ориентированного картографирования является залогом и признаком современности соответствующих картографических разработок, примерами которых, в частности, являются региональные карты экологической оценки отдельных природных факторов, влияющих на распространение болезней населения, карты экологического качества среды.

Список использованных источников: 1. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія / Барановський В.А. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 252 с. 2. Божок А.П. Картографія / А.П. Божок, Л.Є. Осауленко, В.В. Пастух. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 252 с. 3. Бондаренко Е.Л. Геоінформаційне еколого-географічне картографування / Бондаренко Е.Л. – К.: Фітосоціоцентр, 2007. – 272 с. 4. Картографическое исследование природопользования: теория и практика работ / Л.Г. Руденко, Г.О. Пархоменко, А.Н. Молочко [и др.] – К.: Наук. думка, 1991. – 212 с. 5. Левицький І.Ю. Комплексне тематичне картографування регіонів України / І.Ю. Левицький // Картографія та вища школа: зб. наук. пр. – К., 1998. – Вип. 2. – С. 45–46. 6. Пістун М.Д. Як нам облаштувати державу? / М.Д. Пістун // Голос України. – 1992. – 25 листоп. (№ 225). – С. 7. 7. Пістун М.Д. Регіональні проблеми природокористування та розробка рекомендацій щодо напрямків вдосконалення регіональної екологічної політики / М.Д. Пістун, О.Ю. Кононенко // Охорона навколишнього середовища ; за ред. Я.Б. Олійника. – К.: Ніка-центр, 2006. – С. 38–50. 8. Салищев К.А. Картоведение / Салищев К.А. – М. : Изд-во Московского университета, 1982. – 408 с. 9. Справочник по картографии / А.М. Берлянт, А.В. Гедымин, Ю.Г. Кельнер [и др.]. – М.: Недра, 1988. – 428 с.

ВЧЕННЯ ПРО ГЕОГРАФІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ОБ'ЄКТ ЄДИНОЇ ГЕОГРАФІЇ

С.І. Іщук, О.В. Гладкий

Gladkey_alex@univ.kiev.ua

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

У процесі розвитку матеріального виробництва елементи природи перетворюються на компоненти людського суспільства. Виступаючи продуктами праці і засобами виробництва «вторинна природа» разом з людьми і технікою складає основний зміст людського суспільства. Ця історична субстанція природи слугує географічною основою змісту існування суспільства, або його географічною оболонкою. З другої половини ХХ ст. проблема взаємодії природи і суспільства стає особливо актуальною. В її царині викристалізувалась ідея географічного середовища, яке являє собою певну спільність існування всіх елементів живого і неживого в просторі з додаванням соціально-антропогенних компонентів. **Географічне середовище** – це частина географічної оболонки, яка у певній мірі освоєна людиною, залучена до суспільного виробництва і складає матеріальну основу існування людського суспільства.

Це основна, але одночасно дуже спірна категорія географічних наук. У вчених й досі немає спільної думки з приводу цілого ряду дискусійних моментів, що пов'язані з поняттям географічного середовища. Зокрема, немає єдності в розумінні: сутності і значення географічного середовища; співвідношення з географічною (ландшафтною) оболонкою; структури географічного середовища і наявності в йому суспільних компонентів;

Термін «географічне середовище» вперше ввів Елізе Реклю. Він розумів під ним оточуючі людину умови суспільного розвитку. Сутністю географічного середовища Е. Реклю вважав поєднання не лише природних «статичних», але й суспільних елементів буття, які називав «динамічними». Він писав: «Отже, все довкілля розпадається на незліченну безліч окремих елементів: одні з них відносяться до зовнішньої природи, і їх зазвичай називають «зовнішнім середовищем» у вузькому сенсі слова; другі відносяться до іншого порядку, оскільки виникають з самої логіки розвитку людських суспільств і утворюються, збільшуючись послідовно до нескінченності, примножуються та створюють складний комплекс явищ в дії. Це друге «динамічне» середовище, приєднуючись до впливу первинного «статичного» середовища, утворює суму впливів, в якій визначити, які сили переважають, – важко і часто навіть неможливо» [1]. В процесі розвитку комплекс елементів географічного середовища зростає до нескінченності. Тобто, Е. Реклю розумів і наголошував на історичному характері впливу географічного середовища на життєдіяльність людського суспільства. У передмові до книги Л.І. Мечникова «Цивилізація и великие исторические

реки» Е. Реклю писав про те, що середовище змінюється не лише у просторі, але й у часі. Воно може мати сприятливий вплив на розвиток людства, або затримувати його: «Отже, історія людська, як у всьому своєму об'ємі, так і в своїх частинах, може бути пояснена лише сукупним впливом зовнішніх умов і складних внутрішніх прагнень протягом століть. Для того, проте, щоб краще зрозуміти еволюцію, яка відбувається наразі, необхідно брати до уваги і те, якою мірою змінюються власне зовнішні умови і якою мірою, отже, змінюється при загальній еволюції їх дія. Так, наприклад, гірський ланцюг, з якою колись спускалися в сусідні долини колосальні глетчери і не дозволяли нікому піднятися на його круті схили в пізніші часи, коли льодовики відступили і снігом залишився вкритий лише його гребінь, міг втратити значення такої перешкоди для взаємних контактів між сусідніми народами. Точно так само та або інша річка, що була могутнім бар'єром для контактів різних племен, незнайомих із судноплавством, могла пізніше зробитися важливою судноплавною артерією і набути величезне значення в житті населення її берегів, коли люди навчилися керувати човнами і судами». Географічне середовище є необхідною умовою життя людей і суспільного виробництва. Вплив людини на середовище складний і багатогранний. Під час людського впливу на природні компоненти середовища виникає своєрідна «людська природа», в якій відобразились як її первинні властивості, так і результати людської праці, перетворень ландшафтів, що дуже часто відбувались протягом століть.

Всі крапки на і в цьому питанні поставив академік С. Калесник [1]:

1. Географічне середовище – це лише земне (планетарне) оточення людського суспільства.

2. Географічне середовище – лише частина земного оточення суспільства з якою суспільство знаходиться у даний момент в безпосередній взаємодії.

3. Географічне середовище і географічна (ландшафтна) оболонка – це різні поняття, що відносяться до двох різних об'єктів

4. Людське суспільство живе нині в двох тісно взаємопов'язаних середовищах: географічному і техногенному. Які різняться за походженням, змістом та структурою

5. Географічне середовище виникло без втручання людини, незалежно від його волі і свідомості. До нього входять незачеплені людиною елементи і ті, що зберегли аналоги до них (канали, ставки, кургани). Технологічна сфера створена працею людини, її елементи не мають аналогів в природі, вони не здатні до саморозвитку та часто не входять до різноманітних кругообігів речовини і енергії.

6. Сутність навіть незначних змін, внесених людиною в географічне середовище, полягає у зміні структури географічних ландшафтів. У розвитку географічного середовища людське суспільство відіграє роль зовнішнього спрямовуючого стимулу, а не вирішального фактору.

Такими були основні векторні напрямки вчення про географічне середовище в 70–90 рр. ХХ ст. В наш час утверджуються нові основи теорії (вчення) про географічне середовище. Зокрема, вони виражені в роботах Н.К. Мукітанова. Він стверджує, що 1) до географічного середовища входять

суспільство і результати його предметно-практичної діяльності, в процесі якої воно починає включати в орбіту свого специфічного руху географічну середовище та його елементи; 2) географічне середовище являє собою діалектичну єдність природних і соціальних явищ, що розвивається під впливом двох класів закономірностей; 3) суперечність між природним і суспільним в географічному середовищі на даному етапі розвитку суспільного виробництва є основним протиріччям, що призводить до подальшого його розвитку. У вітчизняних публікаціях за останні 10–15 років, роль географічного середовища ігнорується, а загальним об'єктом дослідження в географії називають географічну оболонку (М.Д. Пістун та ін.) [2]. Замість терміну «географічне середовище» часто вживають «навколишнє середовище», «природне середовище» як синоніми. Але це не означає, що поняття «географічного середовища», започатковане Е. Реклю і Л.І. Мечниковим відмерло. Один з основоположників сучасної вітчизняної екології Н.Ф. Реймерс запропонував розглядати навколишнє середовище людини як таке, що складається з чотирьох нерозривно взаємопов'язаних компонентів – підсистем: а) власне природного середовища, б) породженої агротехнікою середовища – «другої природи», в) штучної середовища – «третьої природи» і г) соціального середовища [3].

Список використаних джерел: 1. Голубчик М.М. Теория и методология географической науки / Под ред. М.М. Голубчика и С.П. Евдокимова. – М.: Изд-во ВЛАДОС, 2005. – 380 с. 2. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії / М.Д. Пістун. – Київ: Вища школа, 1996. – 231 с. 3. Шаблій О.І. Суспільна географія = Human geography: theory, history, ukrainian studies: Теорія, історія, українознавчі студії / О.І. Шаблій. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2001. – 744 с.

УДК 004.9+004.451+911.3+502.22

ГЕОІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ УРБОГЕОСИСТЕМ НА ПІДСТАВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЛАЗЕРНОГО ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ

С.В. Костріков

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Розглядаючи спектр можливих застосувань геоінформаційних систем і технологій в суспільній географії, ми вже підкреслювали, що ряд відповідних предметних галузей є практично необмеженим, а число і різноманітність потенційних користувачів ГІС має тут зростати майже по експоненті [1]. Окремим ГІС-застосуванням можна вважати впровадження аналізу просторової структури і функцій урбаністичних соціогеосистем. В цьому разі певна ГІС-платформа виявляється не тільки дуже ефективним інструментом аналізу просторових особливостей окремого міста, або зв'язаної сукупності населених пунктів, але і потужним засобом аналізу, перевірки і оновлення всього спектру суспільно-географічних атрибутів, під якими розуміються характеристичні властивості певного міста [2].

Оперуючи відомими поняттями «урбоекосистема» і «урбосистема», можна стверджувати, що урбоекосистема на відміну від урбосистеми робить наголос на розгляді не тільки, і не стільки володіючої системними властивостями сукупності населених пунктів, скільки на дослідженні окремого міста як унікального системного утворення, що знаходиться в певному екстенті географічного простору [3]. Із цієї точки зору можна зробити ще одну (після понять «урбуосистема» і «урбоекосистема») дефініцію – визначення *урбогеосистеми*. Це така, що знаходиться у визначеному екстенті географічного простору, нестала природно-антропогенна система, яка є взаємозв'язаною сукупністю архітектурно-будівельних об'єктів (забудов) і різко порушених природничих екосистем.

Вважається, що урбаністичну систему можна моделювати, а потім візуалізувати за допомогою трьох сутностей: 1) сукупності точкових об'єктів, які подають суспільно-географічні та економічні властивості окремих міст; 2) сукупності лінійних об'єктів, що визначають особливості взаємодій між окремими населеними пунктами; та за допомогою 3) сукупності сфер, які описують території різнорангового впливу окремого міста на прилеглі іншого типу землекористування [4]. Очевидно, що у такому разі вказані сутності добре співпадають із так званими графічними ГІС-примітивами, і ця обставина відкриває неабиякі можливості для подальшого моделювання.

Подібний концептуальний підхід, який фактично подає повну алгоритмічну послідовність дослідження урбогеосистем за допомогою ГІС-засобів, можна схематизовано подати наступним чином, якщо прийняти до уваги лише деякі із існуючих ключових методологічних розробок в даній предметній галузі [4, 5] (рис. 1). Представлена на ілюстрації методика дослідження і аналізу урбогеосистем різного рангу через ГІС-засоби поєднує воедино різні етапи та стадії відповідних процедур, починаючи із введення атрибутивних даних, зібраних під час міського моніторингу (у тому числі – за допомогою технології лазерного дистанційного зондування *LiDAR*), продовжуючи застосуванням певної предметної моделі (наприклад, гравітаційної урбомоделі) і закінчуючи впровадженням ГІС-моделі урбогеосистеми.

Інформаційною основою реалізації вказаної алгоритмічної послідовності будуть як зазначені дані лазерного зондування, так і певна предметна модель, наприклад, відома в суспільно-географічних дослідженнях так звана «гравітаційна модель» [6]. Виключно через засоби ГІС існує можливість імплементації «гравітаційної моделі» щодо сукупності точкових об'єктів, які будуть подавати окремі міста або навіть – окремі будівлі в одному місті. Первинні та похідні (атрибутивні) дані і предметна модель зводяться в ГІС-модель урбогеосистеми, яка і виявляє емерджентні властивості об'єкта (див. рис. 1). Вважаємо, що ці властивості можуть бути двох рівнів – нижчого, який має на увазі лише анансоване вище визначення морфології / динаміки архітектурних змін певного міста, та вищого, який відноситься вже до складних суспільно-географічних процесів. В цьому аспекті можуть, наприклад, відтворюватися міграційні процеси міського населення, що вказано на ілюстрації нижче.

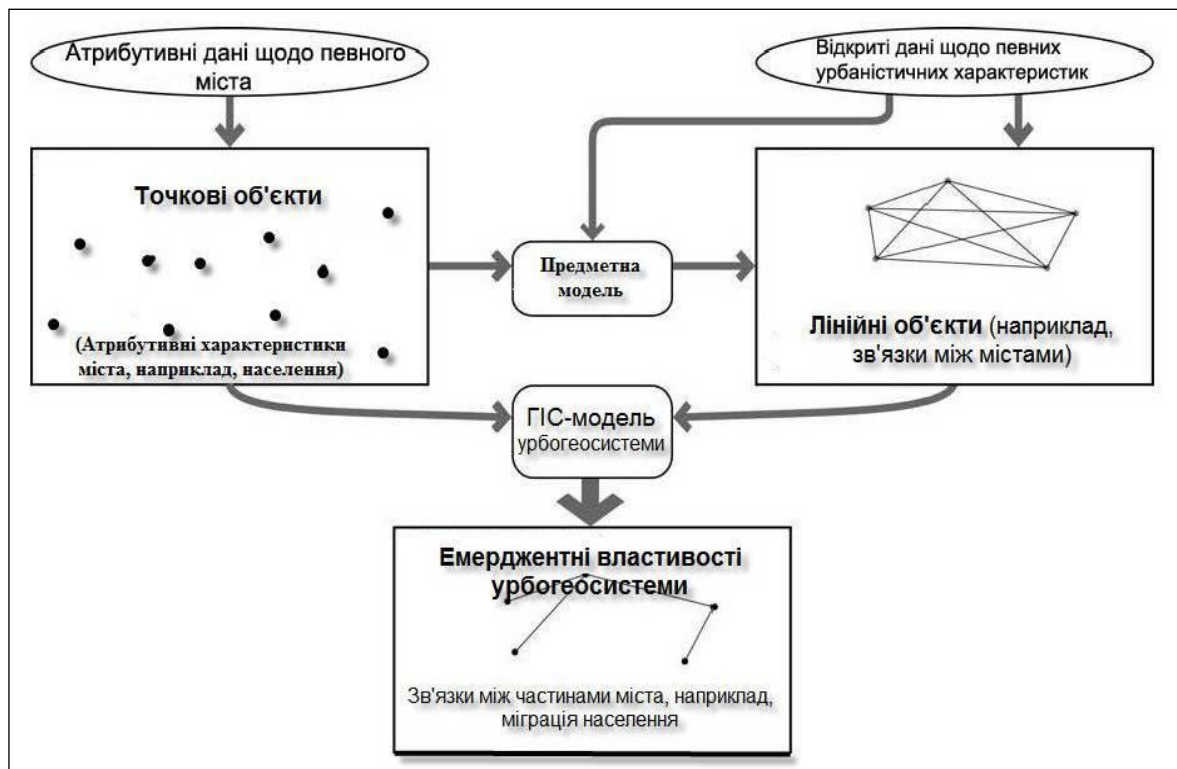

Рис. 1. Концептуальна алгоритмічна послідовність дослідження урбогеосистем на підставі ГІС-засобів

Технологія дистанційного лазерного зондування *LiDAR*, яка забезпечує інформаційне наповнення дослідження урбогеосистем, є надскладною предметною галуззю, яка передбачає практичну імплементацію переважно через ГІС-засоби. Головною ціллю застосування вказаної технології є генерація дуже точних цифрових моделей рельєфу (ЦМР, *DEM* – англ.) у вигляді, як правило, «грід»-матриць надвисокої роздільної здатності, через спеціальні засоби як програмного, так і апаратного забезпечення [7].

Завдяки застосуванню вхідних *LiDAR*-даних, програмне забезпечення ГІС, в розробці якого автор приймав безпосередню участь, впроваджує найбільш ефективні аналітичні можливості ГІС щодо аналізу урбогеосистем і визначення емерджентних властивостей останніх. Після виконання необхідних процедур геообробки, аналізу та візуалізації результатів доцільно організувати розрахований на багато користувачів доступ до видаленої просторової інформації великого обсягу, яка стосується структурованих змін в урбогеосистемах. Також необхідно забезпечити наочну візуалізацію і ефективне подання похідних результатів аналізу *LiDAR*-даних та створення семантичних і топологічних моделей даних різнорангових міст аж до великої агломерації та послідовно інтегрувати в єдиний проект та в спеціалізовану базу геоданих розподілені просторові моделі сукупностей забудов та іншу наявну інформацію щодо урбогеосистем.

Список використаних джерел: 1. Kostrikov S. *Human geography with geographical information systems* / С.В. Костріков, К.Ю. Сегіда // *Часопис соціально-економічної географії*. – Вип. 15 (2) - Харків: Видавництво ХНУ, 2013. – С. 39-47. 2. Костріков С.В. Деякі особливості впровадження ГІС-застосувань при суспільно-географічних дослідженнях / С. Костріков // *Регіон-2013: Стратегія оптимального розвитку. Матеріали науково-практичної*

конференції. – Харків, 2013. – С. 98-100. 3. Костріков С.В. Геоінформаційне моделювання природно-антропогенного довкілля. Наукова монографія / С.В. Костріков // Харків: Вид-во ХНУ ім. В.Н. Каразіна. - 2014. – 484 с. 4. Bourne L.S., Simmons J.W. *Systems of Cities: Readings on Structure, Growth, and Policy* / L.S. Bourne, J.W. Simmons. – London-NY: Oxford University Press, 1978. – 565 p. 5. Du G.Q. *A Study on the relationship of regional urbanization and socio-economic structure in China* \ G.Q. Du // *Annals of Japanese Association of Economical Geographers* – 1997. – Vol. 43. P. 151–164 (in Japanese with English abstract). 6. Власов М.П., Шимко П.Д. *Моделирование экономических процессов* / М.П. Власов, П.Д. Шимко – Ростов-на-Дону: Феникс, 2005. – С. 137-170. 7. Taylor G. *Modelling and prediction of GPS availability with digital photogrammetry and LiDAR* / G. Taylor, D. Kidner, K. Brundsdon // *International Journal of Geographical Information Science* . – 2007. Vol. 21, No. 1 – P. 1–20.

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УКРАЇНІ

Я.Б. Олійник, Т.В. Нич

oliynik_ua@univ.kiev.ua

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м.Київ, Україна*

Інтелектуальний потенціал – це важлива складова господарства України та її адміністративно-територіальних одиниць. Він об'єднує освіту, науку, інформаційні, телекомунікаційні технології та інтелектуальну власність. Регіональні його особливості в значній мірі визначаються демографічною ситуацією, станом довкілля, фінансовою, регуляторною та інноваційною політикою держави. Основною ланкою інтелектуального потенціалу регіону є освітній комплекс, який включає дошкільну, позашкільну, загальну середню, професійно-технічну, вищу та післядипломну освіту.

В Україні поширені такі дошкільні навчальні заклади (ДНЗ) – ясла, ясла-садки, дитячі садки сімейного, комбінованого, компенсуючого типу (спеціальні та санаторні), навчально-виховні комплекси тощо. Їх налічується 16,4 тис., більше половини з яких розміщені в сільській місцевості (понад 1204 тис. місць). За кількістю ДНЗ можна виділити 5 груп областей: 1) до 500 (Волинська, Івано-Франківська, Рівненська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська області); 2) 501–650 (АРК, Закарпатська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Тернопільська області); 3) 651–800 (Вінницька, Житомирська, Київська, Львівська, Харківська, Черкаська області та м. Київ); 4) 801–950 (Хмельницька область); 5) понад 950 (Донецька, Дніпропетровська області). У міських поселеннях у розрахунку на 100 місць розміщено 129 дітей, у сільській місцевості – 92. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами складає 59% до кількості дітей відповідного віку (у міських поселеннях 69%, у сільській місцевості 38%). Найвищий рівень охоплення дітей дошкільними навчальними закладами в Донецькій,

Житомирській, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Полтавській, Сумській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській областях та в м. Києві (понад 60%). У міських поселеннях кількість дітей в 1,3 рази перевищувала кількість наявних місць. В той же час в сільській місцевості наповненість дитячих закладів приблизно 92%. Переважна кількість дітей у дошкільних навчальних закладах України виховуються українською мовою (85,6%). У регіонах компактного проживання населення інших національностей 10,3 тис. дітей виховуються угорською, румунською, німецькою, польською, молдовською, кримсько-татарською, івритом та іншими мовами.

Позашкільна освіта включає державні, комунальні та приватні позашкільні і інші навчальні заклади, як центри позашкільної освіти у позаурочний та поза навчальний час (міжшкільні навчально-виробничі комбінати, гуртки, секції, клуби, асоціації тощо). На початок 2013 року в системі освіти України налічувалось 2140 позашкільних навчальних закладів (включаючи 627 дитячо-юнацьких спортивних шкіл). Вперше за останнє десятиріччя у минулому році в системі освіти втричі більше відкрилось позашкільних закладів комунальної форми власності, ніж було ліквідовано: 17 нових проти 5 ліквідованих.

До загально-освітніх навчальних закладів (ЗНЗ) належать школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, навчально-виховні комплекси (об'єднання), санаторні школи всіх ступенів, а також спеціальні школи (школи – інтернати) та школи соціальної реабілітації. ЗНЗ першого ступеня (початкова школа) забезпечують початкову загальну освіту, другого ступеня (основна школа) – базову загальну середню освіту, третього ступеня (старша школа) – повну загальну середню освіту. Їх 19,6 тис. і навчається в них понад 4000 тис. учнів (4160 денні і 62 вечірні (змінні)). Розміщення загальноосвітніх навчальних закладів визначається кількістю населення та демографічними процесами. Понад 1000 ЗНЗ розміщено у Львівській, Донецькій та Дніпропетровській областях. Найменша їх кількість у Херсонській (496) та Чернівецькій (436) областях. Серед них переважають державні (понад 19,4 тис.). За формами власності переважають державні заклади (99%). В останні роки з'явилися денні загальноосвітні заклади нового типу (гімназії, ліцеї, колегіуми, навчально-виховні комплекси). В Україні налічується 576 гімназій, з них понад 11% зосереджені в м. Києві. Друге місце за кількістю гімназій посідає Луганська область (49). Кількість ліцеїв становить 373, найбільше їх у Харківській області (49) та м. Києві (45). Важливим новим типом загальноосвітніх закладів є колегіуми (47). 13 із них зосереджено в Хмельницькій області. В ряді областей вони відсутні (Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Сумська, Херсонська, Чернівецька). Розширюється мережа навчально-виховних комплексів (2989). Понад 200 таких закладів є в Київській, Львівській, Одеській, Сумській та Черкаській областях. Переважна більшість учнів денних загальноосвітніх закладів України навчають учнів українською мовою (82%). В Україні збереглися вечірні (змінні) загальноосвітні заклади – 175, проте їх кількість в останні роки зменшується. Неповну середню школу II ступеня денної форми у 2012 році закінчило 436 тис. учнів і вечірню 5 тис. учнів. Середню школу III ступеня закінчило 329 тис. учнів, в т.ч. денної форми 309.

Професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) – навчальні заклади для забезпечення професійно-технічної освіти (972). ПТНЗ випускають щорічно понад 200 тис. кваліфікованих робітників. Випускникові професійно-технічного навчального закладу, який успішно пройшов кваліфікаційну атестацію, присвоюється кваліфікація «кваліфікований робітник» з набутої професії відповідного розряду (категорії). 72,8 % випускників ПТНЗ припадає на Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Луганську та Львівську області.

До вищих навчальних закладів (ВНЗ) належать технікуми, училища, коледжі, інститути, консерваторії, академії, університети тощо. В Україні є 489 закладів I–II рівня акредитації і 334 III–IV рівнів акредитації, в них навчається відповідно 345,2 і 1824,9 тис. студентів. У ВНЗ всіх рівнів акредитації працює 195,4 тис. педагогічних працівників. Складовими системи післядипломної освіти є: академії, інститути післядипломної освіти усіх форм власності; інші юридичні особи, що провадять освітню діяльність, пов'язану із наданням послуг з післядипломної освіти. Післядипломна освіта у сфері вищої освіти – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи з вищою освітою, яка за класифікацією професій належать до категорій керівників, професіоналів і фахівців (далі – фахівець) підприємств, установ, організацій (далі – замовник) шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду. Метою післядипломної освіти є задоволення індивідуальних потреб фахівців у особистому та професійному зростанні, підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб, а також забезпечення потреб держави у кваліфікованих кадрах високого рівня професіоналізму та культури, здатних компетентно і відповідально виконувати фахові функції, впроваджувати у виробництво нові технології, сприяти подальшому соціально-економічному розвитку суспільства.

Важливою складовою інтелектуального потенціалу є наука. В Україні виконуються наукові, науково-технічні роботи в рамках фундаментальних і прикладних досліджень, науково-технічних розробок та науково-технічних послуг. Кількість працівників наукових організацій – 129,9 тис. осіб. З 2000 року їх кількість зменшилась в 1,4 рази. Серед спеціалістів, які виконують наукові дослідження 4,5 тис. докторів і 15,9 кандидатів наук. Понад 40% працівників зосереджено в Києві. У 2012 році обсяг виконаних наукових робіт в Україні становив 11252,7 млн. грн. Основна частка їх припадала на науково-технічні розробки (48%). В Україні понад 1300 організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, вони розміщені нерівномірно по території країни. Приблизно 25% їх знаходиться в Києві, 15% у Харківській області, найменша кількість організацій у Хмельницькій області (0,5% в Україні).

Основними формами підготовки наукових і науково-педагогічних працівників вищої кваліфікації є аспірантура і докторантура. Розподіл їх за регіонами не рівномірний. Більшість з них зосереджена у м. Києві – відповідно 220 і 99, Харківській області – 66 і 36, Львівській – 34 і 15, Одеській – 28 і 17, Дніпропетровській – 28 і 13, Донецькій – 26 і 15. В інших регіонах їх кількість обчислюється одиницями, хоча немає жодного регіону, де б були відсутні

аспірантура або докторантура. У м. Києві навчається 12027 аспірантів і 675 докторантів, Харківській області відповідно – 4100 і 206, Львівській – 2713 і 96, Дніпропетровській – 1647 і 58, Одеській – 2317 і 75, Донецькій – 1905 і 80. Майже 10 тис. наукових працівників щорічно беруть участь у міжнародних семінарах, конференціях, третина з них – київські вчені. Розширюється міжнародне співробітництво наукових організацій. Майже 10 тис. осіб наукових працівників України виїжджає за межі країни з метою стажування, підвищення кваліфікації, викладацької роботи, проведення наукових досліджень. Найбільша кількість виїздів здійснюється з м. Києва (38%), Харківської області (13%), Львівської області (понад 12%).

УДК 911.3

КОНЦЕПТ НЕРІВНОМІРНОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

*Г.П. Підгрушний¹, К.В. Мезенцев², Н.І. Мезенцева²
pidgrush@meta.ua, k_mez@ukr.net, provotarnat@ukr.net*

¹ Інститут географії Національної Академії наук України, м. Київ, Україна

*² Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Регіональний розвиток – складний багатоаспектний, багаторівневий процес якісної зміни простору, населення, господарства регіонів країни. Різноманітні аспекти регіонального розвитку досліджують фахівці різних наук, але найбільш цілісне, певною мірою інтегративне представлення процесу регіонального розвитку можна отримати, спираючись на суспільно-географічну теорію. У такому разі регіональний розвиток розглядається як суспільно-просторовий процес – зміна станів, стадій просторової організації людської діяльності в регіонах країни. Концепції регіонального розвитку можна об'єднати у дві групи. Перші акцентують увагу на можливості досягнення рівномірності регіонального розвитку за умови максимального використання наявного ресурсного потенціалу території в поєднанні з вдалими заходами регіональної політики. Вони спрямовані на географічне обґрунтування досягнення комплексності, пропорційності, збалансованості, сталості регіонального розвитку. Друга група концепцій (зокрема, стадійного, поляризованого регіонального розвитку) акцентує увагу на нерівномірності регіонального розвитку. Вони обґрунтовують не шляхи вирівнювання рівнів розвитку регіонів, а можливості забезпечити мінімальні загальнодержавні стандарти якості життя населення при збереженні поляризованості території країни.

Останні дослідження географів, що стосуються нерівномірності регіонального розвитку та суспільно-просторової поляризації, можна об'єднати у такі групи:

– дослідження полюсів росту, ролі столиці, великих міст як центрів соціально-економічного зростання та добробуту населення;

– дослідження особливостей стадійно-еволюційного розвитку країн, регіонів та великих міст;

– дослідження периферії як складової в дихотомії «центр – периферія», депресивних територій, сільської місцевості, що в більшості випадків формує периферію;

– дослідження регіональних відмінностей і диспропорцій у розвитку демографічних процесів, поширенні бідності, рівнях соціальної безпеки тощо.

Нерівномірність та поляризованість розвитку притаманна самій природі простору загалом та суспільного простору зокрема [1]. Посилення неоднорідності суспільного простору супроводжується зростанням концентрації активності в окремих його місцях. Це й становить сутність процесу його поляризації. Ключову роль при цьому відіграють механізми самоорганізації, що «змушують» компоненти, які формують суспільство, орієнтуватися в своєму розміщенні на певні місця, що характеризуються найбільш сприятливими для розвитку поєднаннями передумов та чинників. Такі місця визначаються як «точки територіального оптимуму» [2].

На підставі своїх теоретичних напрацювань Ф. Перру доходить до висновку, що в самій природі економічного (суспільного) простору немає внутрішніх стимулів, які здатні знижувати його поляризованість та встановлювати рівновагу [3]. На думку Дж. Фрідмана, не існує автоматизованих механізмів, здатних згладити різку просторову поляризацію економіки країни та вирівняти диспропорції в рівнях розвитку центру та периферії. Це й зумовлює необхідність активної участі управлінських структур у розв'язанні проблем просторового розвитку держави. Ключову роль при цьому має відіграти виділення та всебічна підтримка державою перспективних опорних центрів (полісів розвитку), розосереджених по периферії. Саме ці полюси зростання і мають стати реальними противагами основному центру країни.

Реальний регіональний розвиток не являє собою невідворотного односпрямованого лінійного процесу. Навпаки, він характеризується різноспрямованістю та поліваріантністю. Внаслідок дії комплексу чинників (як об'єктивних, так і суб'єктивних) на осі розвитку можуть виникати точки біфуркації, в яких відкриваються своєрідні «пучки можливостей». Іншими словами, в певні моменти, коли система перебуває в нестійкому стані, може змінитися напрям її розвитку за одним із декількох альтернативних варіантів. Виключно важливе значення під час визначення шляху розвитку регіонів у таких ситуаціях відіграє чинник адекватної поведінки еліт та свідомих цілеспрямованих дій соціуму.

Перехід до кожної наступної стадії розвитку – це наслідок глибоких і всебічних трансформаційних зрушень у регіональних структурах, які стосуються практично всіх компонентів та підсистем суспільно-просторових комплексів регіонів та мають прогресивний характер. В основі цих зрушень лежать інноваційно-технологічні чинники, пов'язані з періодичною активізацією нововведень у центральних регіонах та їх просторовою дифузією в напівпериферійні та периферійні. Дія інноваційно-технологічних чинників, спрямована на технічну та енергетичну базу економіки регіонів, веде до її

докорінної зміни. У свою чергу, інтенсивне оновлення техніки та технологій і пов'язані з цим структурні зміни в економіці є потужним каталізатором соціального розвитку регіонів. Таким чином, становлення кожної наступної стадії еволюційного розвитку регіонів пов'язане з інтенсивним розвитком нових та модернізацією старих господарських центрів та формуванням мережі полюсів розвитку. Для кожної стадії регіонального розвитку характерний свій рівень поляризації та відповідні заходи регіональної політики.

Регіональний соціально-економічний розвиток держави характеризується нерівномірністю і зумовлюється відмінностями у впливі факторів розвитку регіонів (від забезпеченості природними ресурсами до ефективності управлінських стратегій). Як наслідок, невід'ємними складовими процесу регіонального розвитку є як формування ядер концентрації людської діяльності, так і формування периферійних територій. Н. Зубаревич фундаментальною причиною економічної нерівності регіонів називає процес концентрації економічної діяльності в тих місцях, які мають конкурентні переваги, що дає змогу знижувати витрати бізнесу. Серед таких переваг у «новій економічній географії» виділяються дві групи факторів: «першої природи» (значні запаси природних ресурсів, вигідне географічне положення) та «другої природи» (агломераційний ефект, значний людський капітал, краще інституціональне середовище) [4].

Таким чином, результатом нерівномірного розвитку є суспільно-просторова поляризація, що має позитивні й негативні аспекти. З одного боку, може посилюватися розрив між полюсом та периферією з точки зору економічних та соціальних індикаторів. З іншого, полюси можуть виступати центром, з якого поширюється на навколишню територію пожвавлення економічного розвитку та поліпшення умов життя. В Україні на всіх просторових рівнях переважає негативний прояв суспільно-просторової поляризації. Розв'язання проблеми зниження диспропорцій у регіональному розвитку України має бути пов'язане із формуванням просторово збалансованої мережі полюсів соціально-економічного розвитку різного ієрархічного рівня, що реально означає впровадження поліцентричної моделі регіонального розвитку країни.

За своєю сутністю концепція поліцентризму в регіональному розвитку та ідея оптимізації просторової організації суспільства на основі формування збалансованої системи полюсів соціально-економічного розвитку кореспондують між собою, доповнюють та поглиблюють одна одну. Концепція поліцентризму та ідеї формування збалансованої системи полюсів соціально-економічного розвитку відповідають основним завданням державної регіональної політики, яка спрямована на загальне зростання економічної активності, продуктивності праці та якості життя в регіонах держави; згладжування різких диспропорцій у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів; прогресивні трансформації в структурі економіки, соціальної сфери та системи розселення країни.

Список використаних джерел: 1. Родоман Б.Б. Поляризованная биосфера : Сб. статей / Б.Б. Родоман. – Смоленск: Ойкумена, 2002. – 336 с. 2. Родоман Б. Б. Уроки географии / Б.Б. Родоман // Вопросы философии. – 1990. – № 4. – С. 36 – 48. 3. Perroux F. Note sur la ville consideree comme pole de developpement et comme foyer du progress / F. Perroux // Revue Tiers-

Monde. – 1967. – Т. 8. № 32. – Р. 1147 – 1158. 4. Зубаревич Н.В. Регионы России: неравенство, кризис, модернизация / Н. В. Зубаревич. – М.: Независимый институт социальной политики, 2010. – 160 с. 5. Мезенцев К.В. Регіональний розвиток в Україні: суспільно-просторова нерівність і поляризація / К.В. Мезенцев, Г.П. Підгрушній, Н.І. Мезенцева. – Київ: ДП «Прінт-сервіс», 2014. – 132 с.

УДК 911.3

ЛОГІСТИКА ГОСТИННОСТІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

І.Г. Смирнов

smyrnov_ig@ukr.net

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Логістика та управління ланцюжками поставок у сфері гостинності, особливо у ресторанному бізнесі стають останнім часом все більш затребуваними. І це не дивно, адже сектор масового харчування має своєю основою ефективне постачання різних сільськогосподарських продуктів, напівфабрикатів, готової харчової продукції тощо, які повинні надійти до ресторанів у відповідній якості, обсязі, стані, на певний час, за певними цінами. Цей перелік уже підказує про необхідність логістики як чинника ефективної організації усього ресторанного господарства та процесів постачання та зберігання зокрема. Значення та цінність логістики в ресторанному бізнесі зростає нині – у посткризовий період. Відповідно підвищену актуальність має розкриття особливостей та переваг ресторанної логістики у кризовий та посткризовий періоди, аналіз досвіду успішного застосування логістичних підходів міжнародними ресторанними ланцюгами та компаніями з логістичного аутсорсингу, можливостей логістики у вирішенні важливих питань функціонування ресторанного бізнесу, а саме, підвищення якості послуг, забезпечення безпеки харчування, зниження витрат.

Світова економічна криза 2008–2009 рр. не оминула Україну, зокрема, ресторанний бізнес, який почав гарячкові пошуки тієї «рятункової соломинки», яка б забезпечила виживання ресторанних компаній та їхніх підприємств за непростих кризових та посткризових умов. Для багатьох ресторанів такою «соломинкою» виявилась логістика, опанування теорією та методами якої та їх впровадження у ресторанний бізнес стало визначальною ознакою успішних проектів у галузі масового харчування України останнього часу. Логістика нині все ширше використовується ресторанами не тільки в ефективній організації процесів постачання (постачальницька логістика в ресторанному бізнесі), але в інформаційному забезпеченні, створенні та управлінні ланцюжками постачання та інтегрованими логістичними системами ресторанних підприємств та компаній. Такі тенденції розвитку ресторанної логістики в Україні передбачалися автором ще в 2009–2010 рр., незважаючи на те, що тоді логістика в ресторанному бізнесі України була «terra incognita» [6].

Отже, останнім часом найбільш інформовані та просунуті українські ресторатори почали спішно вивчати закордонний досвід застосування логістичних підходів у ефективній організації ресторанного господарства, зокрема, в процесах постачання. Приміром, данська логістична фірма HAVI Logistics [4] є спеціалізованою на наданні логістичних послуг з постачання таким мережам масового харчування, як мережа стейк-хаусів «Bone's» (Данія, з 2004 р.); мережа мінімаркетів на бензозаправках «British Petroleum» (BP) у Голландії та Польщі, де HAVI Logistics постачає весь асортимент свіжих, охолоджених та заморожених продуктів, а також тютюнових виробів (відповідно – з 2005 та 2008 рр.); мережа кав'ярень «Coffeeheaven» у Центральній Європі, зокрема, в Польщі, де це один з найбільш популярних споживчих брендів («Coffeeheaven» створена у 1999 р. згідно концепції кав'ярні, що відповідає сучасному стилю життя, де каву та їжу подають у релаксованих та стильних умовах); найбільша світова мережа та служба доставки «Domino's Pizza» (DP) (заснована у 1960 р., нині нараховує понад 9000 закладів у всьому світі, у т.ч. в Україні), зокрема, в Австрії, де з розподільчого центру DP у Ензінгені здійснюються поставки до 12 піцерій; мережа стейк-хаусів «Jensen's Bothus» у Данії та Швеції (займає третє місце на ресторанному ринку Данії), постачання яких здійснюється через РЦ HAVI Logistics у Данії (асортимент -400 найменувань товарів) з 2007 р. тощо.

Деякі ресторани (наприклад, російський «Разгуляй» [5]) розробляють концептуальні положення логістики постачання для закладів масового харчування. Згідно цих положень логістика постачання ресторану спирається на стратегію динамічного розвитку, мета якої – забезпечити високу якість обслуговування споживачів, оперативно реагуючи на появу нових та зміну минулих умов. Виділяють два аспекти динамічності:

1) Швидкість реагування на зовнішні умови : ресторан, як динамічна організація уважно та постійно відслідковує запити споживачів та оперативно на них реагує.

2) Здатність коригувати логістичні характеристики з урахуваннями запитів окремих споживачів.

Організація є сфокусованою на споживачах, тобто намагається забезпечити повне задоволення запитів споживачів; створює зручний доступ споживачів до своєї організації; гнучко та оперативно реагує на запити, що змінюються; проектує логістику так, щоб вона не тільки повністю задовольняла запити споживачів, але й перевиконувала їх; здійснює післяпродажні перевірки з тим, щоб пересвідчитися, чи споживачі залишилися задоволеними і після здійснення купівлі; турбується про підготовку майбутніх угод, завжди зберігаючи контакти зі своїм споживачами, потенційними відвідувачами тощо. Підтримка тісного контакту з клієнтами в ресторанному бізнесі забезпечує його ефективність – як у емоційному сенсі (психологічне задоволення), так і в професійному (високий рівень пропонованих послуг).

У логістиці ресторанних послуг першочергову роль відіграє планування завантаження клієнтських зал, яке можливо здійснити, як правило, лише на основі прогнозу відвідуваності, який не може бути стовідсотково точним.

Здійснюючи планування потрібних потужностей ресторану, а відповідно після цього – планування потреб у ресурсах, фахівець-логіст ресторану виконує наступні завдання:

- а) вивчає прогноз попиту та визначає потрібну потужність ресторану для його забезпечення;
- б) визначає потужність ресторану, що є нині;
- в) виявляє різницю між потрібною та наявною потужностями ресторану;
- г) розробляє альтернативні варіанти, що дозволяють усунути цю різницю;
- д) порівнює варіанти та обирає найкращий з них;
- е) реалізує оптимальний, за необхідності модифікований варіант;
- є) контролює результати.

Однією з важливих типових завдань логістики у сфері масового харчування є визначення оптимального місця розміщення ресторану, складу, виробничо-дистрибуційного центру та інших елементів логістичного ланцюжку в ресторанному бізнесі (ЛЛРБ). Рішення з розміщення елементів ЛЛРБ є надзвичайно важливими, оскільки вони впливають на показники роботи ресторану протягом багатьох років, тобто мають довгостроковий характер. Якщо організація зробить помилку та відкриє ресторан у невдалому місці, вклавши у нього значні кошти, то виправити ситуацію, переїхавши на нове місце, буде не так просто, оскільки це потребуватиме великих фінансових, трудових, часових витрат, призведе до втрати часу, клієнтів, замороженню капіталів, зниженню конкурентоспроможності. Щодо ресторану «Разгуляй», то місце його розміщення та складських приміщень було обрано, з точки зору логістики постачання, в цілому вдало. При виборі місць розміщення ресторану і складів були враховані наступні чинники: а) ресторан розташований в історичній частині міста, яку часто відвідують туристи; б) ресторан і склади мають зручний під'їзд з боку центральних вулиць міста, що близько знаходяться; в) ділянка, де знаходиться ресторан, є ретельно спланованою з тим, щоб в'їзд автівок з товаром не був утруднений; г) основні конкуренти розміщуються в інших частинах міста. Також враховувалися інші важливі чинники такі, як: потенціал розширення або здійснення змін, ситуація на місцевому ринку робочої сили, чисельність працівників, їх кваліфікація та продуктивність, природні умови тощо.

Список використаних джерел: 1. Зубар М. Логістика в ресторанному господарстві: навч. пос. / М.Зубар, М. Григорак.-К.:ЦУЛ, 2010.-307 с. 2. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: Навч.пос. / Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов-К.:Обрії, 2011.-544с. 3. Смирнов І.Г. Ресторанна логістика : міжнародний та український аспекти/ І.Г.Смирнов// Зовнішня торгівля: право та економіка.-2009.- №4(45).-С.4- 18. 4. HAVI Logistics- ведучий поставщик логістических услуг[електронне джерело].- Режим доступу :<http://www.havi-logistics.com> 5. Концептуальные положения логистики снабжения ресторана «Разгуляй»[електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.bibliafond.ru> 6. Попова О.А. ТРАКТИрный счет/О.А.Попова [електронний ресурс].- Режим доступу: www.business.ua/articles/restorannaya_logistica.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ НАСЕЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ МОДЕЛЕЙ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ДИФФУЗИЙ В СТАРОПРОМЫШЛЕННОМ РЕГИОНЕ КРИВБАССА

С.П. Сонько¹, Д.В. Шиян²

sp.sonko@gmail.com, shiyan_DV@mail.ru

¹ *Уманский национальный университет садоводства. г. Умань, Украина.*

² *Криворожский национальный университет. г. Кривой Рог, Украина.*

Особое место в числе объектов географического исследования заболеваемости принадлежит старопромышленным регионам (далее – СПР), как местам высокой концентрации производительных сил и населения. В городе Кривом Роге, как центре СПР протяженностью свыше 60 км и численностью населения около 650 тыс. человек наблюдается чрезвычайно высокая концентрация гигантских горно-промышленных предприятий (8 из 11 предприятий Украины). Почти все предприятия, являющиеся основными источниками загрязнения окружающей среды, расположены вблизи жилой застройки и выбрасывают атмосферу в расчете на 1 жителя – 470 кг отходов, прямым следствием чего является рост заболеваемости и смертности. При этом малоисследованным явлением является феномен синергизма. Так, экологически зависимые болезни, «накладываясь» на традиционные, создают уже качественно новый – комплексный патологический эффект.

Ввиду значительной площади города (свыше 40 000 гектаров), для него характерен комплекс проблем, имеющих яркое пространственное проявление. На наш взгляд, классические модели пространственных диффузий, введенные в географию еще Т. Хегерстрандом, как нельзя лучше подходят для исследования таких пространственных процессов, как распространение заболеваемости. Однако их применение требует специального обоснования и адаптации. В частности, наряду с традиционными статистическими и математическими методами особое место в методическом аппарате исследования заболеваемости должно принадлежать ГИС-технологиям и картографическому методу.

Методологической базой исследования явились основные положения теоретической и прикладной географии, освещенные в работах П.Я. Бакланова, М.А. Глазовской, С.А. Куролапа, С.М. Малхазовой, Д.В. Николаенко, В.С. Тикунова, В.А. Шевченко, Т. Хегерстранда и других ученых[1-4].

В старопромышленном регионе диффузия экологически зависимых болезней имеет одновременно признаки диффузии перемещения (но без «угасания» первичной ячейки) и расширения, поэтому речь может идти о *периодической взрывной волновой диффузии*, посредством которой экопатология распространяется от ячеек загрязнения окружающей среды (при условии их периодической активизации – «взрывов»), теряя свою активность от центра к периферии (подобно волнам после взрыва на водной поверхности).

Возможной статистической моделью формализации процесса периодической взрывной волновой диффузии может быть уравнение регрессии, описывающее зависимость абсолютной частоты заболевания определенной болезнью от расстояния до точки контроля качества воздуха [6]. Используя стандартное программное обеспечение MS Excel, получаем графики по отдельным болезням, из которых видно, что более 50% от общей численности больных концентрируется на расстояниях до 15 км от ПНЗ (пункт наблюдения за загрязнениями).

Установлено, что наибольшая зависимость (детерминация) от качества воздушного бассейна наблюдается для болезней системы кровообращения ($R^2 = 0,47-0,49$); болезней органов дыхания ($R^2 = 0,30-0,50$); болезней органов пищеварения ($R^2 = 0,43-0,49$). Значительно меньшая зависимость установлена для костно-мышечной системы ($R^2 = 0,17-0,25$), мочеполовой системы ($R^2 = 0,15-0,23$) и новообразований ($R^2 = 0,01-0,08$). Но необходимость учета даже низких коэффициентов детерминации по новообразованиям аргументируется еще и тем, что этиология онкозаболеваний до конца не исследована, поскольку их причинность является комплексной характеристикой, зависящей сразу от многих факторов. Однако, с высокой степенью вероятности доказано, что «старт» сложным физиологическим процессам онкопатологии дает именно определенное качество среды [5].

В нашем случае наивысшая частота заболеваний (в том числе и онкологических), наблюдается на расстояниях 5–10 км от точек контроля качества атмосферного воздуха (которые находятся в подфакельной зоне стационарных источников загрязнения промышленных предприятий) до врачебных участков. Характерно, что от этого расстояния зависит и дисперсия.

Приведенные статистические модели показывают, что между заболеваемостью населения и экологическими факторами на территории г.Кривого Рога существует достоверная связь, имеющая неоднозначный вероятностный характер, но, несомненно, доказывающая факт вредного влияния экологического состояния городской среды на здоровье населения. Видимо, это дает право утверждать, что в СПР Кривбасса распространена экологически зависимая заболеваемость, динамика которой наиболее корректно описывается моделью периодической взрывной волновой диффузии.

Последующий анализ исследуемой проблемы сводится к установлению аномальных проявлений заболеваемости населения. В упрощенном виде критерий выделения аномалий определяется как отношение частоты заболевания на отдельном врачебном участке к среднему значению по всему району. В MS Excel эта задача выполняется путем построения лепестковой диаграммы. Сопряженный анализ лепестковой диаграммы и соответствующих картодиаграмм с определенными врачебными участками дал возможность пространственно локализовать канцерогенные аномалии. А выполнение подобных исследовательских процедур по всем районам города дало возможность, используя аналитический метод поверхностей MapInfo Professional получить 3-D модель распространения онкоаномалий.

В результате проведенных исследований:

- установлены территориальные особенности динамики и причин возникновения заболеваемости населения в зависимости от состояния окружающей среды на микропространственном уровне врачебных участков в пределах г. Кривого Рога;

- разработана и апробирована общественно географическая методика исследования проблем заболеваемости населения в СПР которая позволила установить особенности распространения и типологии болезней, характерных для СПР, в том числе и с помощью моделей пространственной диффузии;

- усовершенствован общественно-географический подход к классификации болезней, распространенных в СПР (экологические, социальные, синергические болезни) в зависимости от комплекса социально-экономических и экологических характеристик отдельных участков его территории.

Список використаних джерел: 1. Глазовская М.А. Геохимия природных и техногенных ландшафтов. (Ландшафтно-геохимические процессы): учебное пособие. – М.: Изд-во МГУ, 2007. – 350 с. 2. Кику П.Ф. Социально-гигиенический анализ влияния факторов среды обитания на распространение экологозависимых заболеваний. Бюллетень СО РАМН. – 2010. – Т. 30. – № 1. – С. 31-56. 3. Шевченко В.А. Центризм и центричність в географії.- К.: Ніка Центр, 2006.- 157 с. 4. Зербино Д.Д. Экологическая патология и экологические болезни: новые проблемы медицины (на примере коронарной болезни сердца). / Окружающая среда и здоровье. – 2002. – №1. – С. 27-38. 5. Рашитов Л.З. Гигиеническая оценка влияния загрязнения атмосферного воздуха бенз(а)пиреном на онкологическую заболеваемость населения крупного промышленного города (на примере г. Казани Республики Татарстан). 14.02.01 – «Гигиена». Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора медицинских наук. РНИМУ им. Н.И.Пирогова.- Москва – 2012. – 38 с. 6. Шиян Д.В. Захворюваність населення як суспільно-географічна проблема. / Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна: Геологія – Географія – Екологія. – Вип. № 986. – Харків: ХНУ ім. В.Н.Каразіна, 2011. – С. 188 – 193.

УДК 332.146.2

УКОРЕНЕННОСТЬ ЭКОНОМИКИ И РЕГИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Н.М. Сысоева

syssoeva@oresp.irk.ru

*Иркутский научный центр СО РАН, Институт географии им. В.Б. Сочавы
СО РАН, Иркутский государственный университет, г. Иркутск, Россия*

Проблему контрастности экономического пространства страны в условиях стагнации и ожидаемой рецессии государство пытается решить с помощью стратегического планирования развития отдельных макрорегионов. Главной целью программ на востоке России провозглашается закрепление населения путем создания новых рабочих мест с помощью крупных инвестиционных проектов, однако отрицательная миграция из этих регионов продолжается. Опыт планирования постсоветского времени говорит о том, что планы могут выполняться только в той мере, в какой они связаны с ресурсами самих планировщиков. Значительные объемы деятельности экономического и

социального характера, привлекательной для населения, находятся вне сферы государственного планирования либо входят в него формально, для придания комплексности развитию. Эта ситуация ставит на повестку дня поиск новых форм и стимулов для территориального развития. В программах много говорится о значении человеческого капитала для развития, но пути вовлечения региональных сообществ в это развитие остаются на уровне трудового обеспечения опорных инвестиционных проектов. Оставляется без внимания важный вопрос – где и как проявляется внутренняя инициатива развития, на чем базируется саморазвитие регионов?

Анализ возможностей развития территории и в географии, и в региональной экономике всегда основывается на отраслях специализации. Это было и в период планового хозяйства, когда государство являлось их собственником, это продолжается и сейчас, когда право собственности на эти активы перестало связываться с регионами базирования производства.

Реальным объектом воздействия для региональных и местных органов власти при развитии территории является остальная часть социально-хозяйственного комплекса, которая перераспределяет доходы от отраслей специализации и создает новые блага на местном уровне. К настоящему времени эта часть экономики даже не обрела единого термина и существует как антитеза к отраслям специализации в различных аспектах. Вычленив элементы экономического комплекса, связанные с местным населением и влияющие на требуемые обществом элементы качества жизни, в сложившейся институциональной матрице региона довольно сложно, но необходимо для формирования новой идеи стимулирования регионального развития. Эту задачу может помочь решить одно из направлений институционального анализа, сложившегося в экономической географии и выраженного понятием укорененности.

Принцип укорененности в институциональном смысле («embeddedness») был введен в научный оборот Карлом Поланьи [1] для характеристики «вложенности» экономики в социальные отношения, и далее развит Марком Грановеттером [2] через понятия сетевых структур в рамках экономической социологии. В контексте проблем территориального развития укорененность бизнеса должна означать связанность производственной деятельности с местным социумом в той или иной форме. Наиболее очевидные из этих форм в условиях российской институциональной матрицы – регистрация субъекта экономической деятельности и собственности на активы в регионе, осуществление стратегического и оперативного управления экономической деятельностью также на региональном уровне. Внутренним двигателем развития для региона являются какие-либо активы резидентов региона, которыми они могут распоряжаться, и их предпринимательская активность. Эти понятия отражают самостоятельность и определенную степень экономической свободы для резидентов территории, особенно для молодежи, которая покидает ресурсные регионы, несмотря на обещания новых рабочих мест от инвестиционных проектов.

Критерием понятия укорененности может служить структура доходов населения, проживающего на территории, как главного субъекта региональной политики. В российской статистике структура доходов по регионам содержит две важнейшие позиции для этого критерия – доли доходов от собственности и доходов от предпринимательства. В украинской статистике структура доходов населения строится иным образом – даются прибыль и смешанный доход, доход от собственности не выделяется отдельно [3]. Все остальные показатели – валового внутреннего продукта, платежного баланса, доли налогов, оставляемых в регионе и т.д. – создают основу для повышения или понижения уровней связанности производства с экономической активностью местного сообщества с соответствующим изменением в структуре доходов.

На основе такого критерия была выявлены определенные взаимосвязи между типом региональной экономики и уровнем ее укорененности в России и в Украине. Ресурсные регионы с преобладанием вертикально-интегрированных корпораций, базирующихся вне региона, имеют низкий уровень укорененности с высоким оттоком населения, при этом снижение доли доходов от предпринимательства и собственности компенсируется не возрастанием доходов от наемного труда (заработной платой), а увеличением доли социальных пособий и трансфертов.

Для чего мы выделяем этот укорененный сектор? Прежде всего, для более точной диагностики социально-экономической ситуации в регионе, поскольку именно расширение этого сектора будет означать реальное экономическое развитие территории, а не колониальное извлечение ресурсов для внешнего рынка. Во-вторых, для социальных целей – собственность и свое дело являются важнейшими якорями, держащими человека на определенном месте. Как правило, их обладатели относятся к наиболее активной и созидательной части общества, здесь востребованы высшее образование, формируются сектор деловых услуг с высокими требованиями к интеллекту. И здесь нужно искать препятствия для реализации потенциала саморазвития общества. И в третьих, этот подход расширяет возможности планирования и стимулирования социально-экономического развития силами региональных и местных органов власти, активизации местных ресурсов.

Принцип укорененности экономики территории сочетается с другими принципами институционального анализа в экономической географии – эволюционным, объясняющим долгосрочную динамику локальных экономических систем, и принципом пространственной дифференциации эволюции институционально укорененных систем.

Список использованных источников: 1. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени. – Санкт-Петербург: «Алетейя», 2002. – 320 с. 2. Granovetter M. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness. – American Journal of Sociology. – 1985. – Vol. 91. – P. 481-510. 3. Статистичний збірник «Регіони України». – Київ, 2013. – Частина I. – 322 с.

РОЗБІЖНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ПРИКОРДОННЯ

П.О. Черномаз

pavel.chernomaz@gmail.com

*ДП «Харківський регіональний науково-виробничий центр стандартизації,
метрології та сертифікації»,*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Територія прикордонних регіонів Росії є майже вдвічі більшою, ніж прилеглих українських, але за чисельністю населення вони майже порівнянні (табл. 1): з української сторони в прикордонні мешкає 13,4 млн. жителів, з російської – 15,9 млн. При цьому українські прикордонні області більш урбанізовані: частка міського населення становить 70,6% (українська сторона) і 62,9% (російська сторона). Відповідно, і щільність населення на українському прикордонні в 1,6 рази вище, ніж у російському (80,7 проти 49,6 особи на кв. км).

Характер українсько-російського транскордонного співробітництва значною мірою визначається розривом у показниках розвитку економіки.

Таблиця 1

Показники території та населення прикордонних регіонів Росії та України
(на 01.01.2014 р.) (складена автором за матеріалами [1-2])

<i>Територія</i>	Площа, тис. кв. км	Чисельність постійного населення, тис. осіб	Частка міського населення, %	Щільність населення, осіб на кв. км
Белгородська обл.	27,1	1544,1	66,8	57,0
Брянська обл.	34,9	1242,6	69,5	35,6
Воронезька обл.	52,2	2328,9	66,7	44,6
Курська обл.	29,8	1118,9	66,5	37,5
Краснодарський край	75,5	5404,3	53,9	71,6
Ростовська обл.	101,0	4245,6	67,8	42,0
Російське прикордоння	320,5	15884,4	62,9	49,6
АР Крим	26,2	1958,5	62,2	74,8
Донецька обл.	26,5	4331	90,6	163,4
Луганська обл.	26,7	2234,9	86,8	83,7
Сумська обл.	23,8	1130,8	67,9	47,5
Харківська обл.	31,4	2721,6	80,2	86,7
Чернігівська обл.	31,9	1058,3	63,5	33,2
Українське прикордоння	166,5	13435,1	79,7	80,7
Загальна територія	487,0	29319,5	70,6	60,2

Розглянемо соціально-економічні розбіжності між прикордонними українськими та російськими регіонами. Хоча рівень розвитку прикордонних регіонів обох країн неоднаковий, що видно при зіставленні рівнів валового регіонального продукту (ВРП), можна сказати, що територія України повернена до Росії своїми найбільш розвиненими регіонами (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Валовий регіональний продукт (ВРП) прикордонних регіонів України
(складена автором за матеріалами [1])

Країна, регіон	ВРП в 2012 р.		
	млн. грн.	% від загального по країні	на душу населення, грн.
Україна	1459096	100,0	32002
АР Крим	44536	3,1	22675
Донецька обл.	170775	11,7	38907
Луганська обл.	58767	4,0	25950
Сумська обл.	24933	1,7	21722
Харківська обл.	82223	5,6	29972
Чернігівська обл.	23934	1,6	22096
Українське прикордоння	405168	27,7	29822

Таблиця 3

Валовий регіональний продукт (ВРП) прикордонних регіонів Росії
(складена автором за матеріалами [2])

Країна, регіон	ВРП в 2012 р.		
	млн. руб.	% від загального по країні	на душу населення, руб.
Російська Федерація	49919958,8	100,0	348598,9
Белгородська обл.	546151,5	1,1	354982,9
Брянська обл.	209824,2	0,4	166654,0
Воронезька обл.	568613,0	1,1	243941,3
Курська обл.	253831,2	0,5	226551,7
Краснодарський край	1438472,1	2,8	271035,4
Ростовська обл.	840280,5	1,7	197358,8
Російське прикордоння	3857172,5	7,7	243911,8

У системі показників соціально-економічного розвитку регіону рівень душевого ВРП є основним показником. Слід зазначити, що рівень душевого ВРП українських прикордонних регіонів близький до середнього по країні (29,8 тис. грн., або 93% від українського), у той час як у російському прикордонні рівень душевого ВРП (244 тис. руб.) становить лише близько 70% від середнього по країні й тільки у найрозвиненішому регіоні – Белгородській області – перевищує середньоросійський показник на 2%. В Україні найбільш розвиненим прикордонним регіоном є Донецька область, де душевий ВРП на 21,6% перевищує середньоукраїнський показник. Обласні українського прикордоння

більш значимі для своєї країни, оскільки виробляють 27,7% сумарного українського ВРП, у той час як російські прикордонні регіони – лише 7,7% сумарного ВРП Росії. Однак, якщо показник середньодушового ВРП російського прикордоння привести за офіційним курсом НБУ до єдиного валютного еквівалента й порівняти із середньодушовим ВРП українського прикордоння, то виявиться, що прикордонні регіони Росії виробляють ВРП на душу населення приблизно в 2 рази більше, ніж прикордонні регіони України. За зробленими раніше розрахунками, ця різниця у 2005 р. становила 1,5 рази [3], що свідчить про відставання динаміки розвитку економіки регіонів українського прикордоння від регіонів російського. Проте за обсягами промислового виробництва українські прикордонні регіони, що належать до найбільш розвинених у своїй країні (зокрема, Донецька, Харківська та Луганська області), перевершують російські. Так, тільки разом узяті Донецька й Луганська області донедавна виробляли п'яту частину промислової продукції України, займаючи лише 8,8% її території.

Серед російських прикордонних регіонів найбільш промислово розвиненими є Ростовська область (у 2012 р. на неї припадало близько половини видобутку антрациту Росії та виробництва магістральних електровозів, третина виробництва зернозбиральних комбайнів та водогрійних котлів центрального опалення), Белгородська область (більше третини видобутку залізної руди в Росії, значна частка виробництва азбестоцементних листів та цукру), Краснодарський край (половина виробництва столових вин у країні, чверть цукру, понад третина круп, понад чверть нерафінованих олій) [2].

Якщо російські прикордонні регіони поступаються українським за роллю в промисловості своєї країни, то за виробництвом сільськогосподарської продукції вони займають у Росії провідні місця. Так, на Краснодарський край в 2012 р. доводилося 12,5% валового збору зерна Росії, на Ростовську область – 8,7%, на Воронежську область – 4,4%, за цим показником вони посідали відповідно перше, друге і четверте місця серед суб'єктів РФ [2]. У прикордонних областях Російської Федерації у 2012 р. вироблялося 23% сільськогосподарської продукції всієї країни (при тому, що їхня територія становить лише близько 2% загальноросійської) [2]. На українські ж прикордонні області, що займають 27,5% території України, у 2012 р. припадало 24% сільськогосподарського виробництва країни, причому найбільшими показниками відзначалися Харківська (5,5%), Донецька (5%) і Чернігівська (4%) області [1].

Висновки. Рівень ВРП на душу населення в прикордонних регіонах Росії у 2012 р. був приблизно в 2 рази більшим, ніж у прикордонних регіонах України. У 2005 р. ця різниця становила 1,5 рази, що свідчить про відставання динаміки розвитку економіки регіонів українського прикордоння від регіонів російського. Регіони українського прикордоння більш значимі для своєї країни, оскільки виробляють 27,7% сумарного українського ВРП, у той час як російські прикордонні регіони – лише 7,7% сумарного ВРП Росії. Прикордонні регіони з боку України є найбільш промислово розвиненими в державі, а з боку Росії – відіграють значну роль у сільськогосподарському виробництві країни.

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт. – Режим доступу <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Федеральная служба государственной статистики РФ [Электронный ресурс]: официальный веб-сайт. – Режим доступа <http://www.gks.ru>. 3. Голиков А.П. Анализ проблем трансграничного сотрудничества России и Украины / А.П. Голиков, П.А. Черномаз // *Регион: стратегия і пріоритети*. – 2007. – № 5. – С. 15-32.

УДК 911.3

СЕЛЬСКОЕ РАССЕЛЕНИЕ РЕГИОНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И ПОВЫШЕНИЯ ПРОНИЦАЕМОСТИ ПРОСТРАНСТВА

Н.В. Чугунова

Chuginova@bsu.edu.ru

*Белгородский государственный национальный исследовательский
университет, г. Белгород, Россия*

В основе любой современной формы расселения лежит тот первоначальный каркас, который складывался на заре хозяйственного освоения конкретной территории и был для него наиболее оптимальным с позиций затрат времени, труда, средств на воспроизводство материальных благ и достижения приемлемых условий жизни населения. Расселение, в свою очередь, воздействуя на экономику через концентрацию по территории населения в качестве производителя и потребителя материальных и социальных благ и услуг, определяет издержки бизнеса и государства. Согласно воззрениям классиков социально-экономической географии (Н.Н. Баранского, Д.Н. Богорада, В.Г. Давидовича, Р.М. Кабо, С.А. Ковалева, Б.С. Хорева, Г.М. Лаппо), расселение есть результат хозяйственной деятельности населения с поправкой на особенности природных условий и ресурсов территории, региональной социально-экономической политики правительства [1, С. 146]. Изменения в экономической деятельности приводят к сдвигам в расселении, но этот процесс происходит не синхронно, поскольку расселение более консервативно.

Переход России к рыночным отношениям привел к коренным изменениям в территориальной структуре хозяйства и расселения населения. Более негативные последствия, по сравнению с городами, эти процессы имели для сельской местности [2], возникшие по многим причинам, но главной, по мнению Ю.В. Поросенкова, стало «снижение функционального разнообразия сельских поселений» [2, С. 56], или «аграрной моноспециализации села» по терминологии Т.Г. Нефедовой [3, С. 71], что привело к напряженности на рынке труда, хронической безработице в большинстве регионов РФ, деградации социально-бытовой инфраструктуры и, в конечном итоге, нашло отражение на условиях проживания в сельской местности, росте оттока населения, качестве человеческого капитала, неустойчивости всего сельского расселения.

Изменения в жизнедеятельности населения, его территориальном размещении и перераспределении происходят также и потому, что Россия, ее субъекты являются инвариантами мирового сообщества, в которых активно

реализуется большинство глобалистических тенденций. Доказанная цикличность развития урбанизации (Джиббс, 1963; Кюммель, 1987) – этого общемирового, глобального социально-экономического процесса – привела к радикальным изменениям в системах расселения России, к концентрации населения в городских агломерациях и формированию зон демографического и социального опустынивания в сельской периферии, вызывая последующую трансформацию широкого спектра условий жизни населения в этих системах.

Так, в Белгородской области стремительная, но поздняя урбанизация вызвала концентрацию населения и социально-экономической деятельности, человеческого капитала в Белгородской и Старооскольско-Губкинской агломерациях за счет демографического потенциала сел и малых городов. Белгородская агломерация, по нашим расчетам [4], сосредоточила 691 тысячу человек, т.е. 46% всего населения области и активно растет за счет сельского населения (27% агломерации). При этом сельское расселение пригородной зоны отличается высокой степенью устойчивости, в то время как сельское население области интенсивно уменьшается и за последние пятьдесят лет сократилось вдвое (в основном из-за оттока), а городское выросло в четыре раза.

Известные географические исследования сельского расселения [5, 6], разработки автора [7, 8], свидетельствуют о том, что сельское расселение развивается под воздействием большого числа слабосвязанных факторов, среди которых все большее значение приобретают социальные, повышающие мобильность населения и приводящие к поляризации расселения, усиливая концентрацию населения в агломерациях и измельчая сельскую поселенческую сеть. Растет число «мертвых» сельских населенных пунктов, падает уровень заселенности староосвоенных районов, забрасываются освоенные территории. Заметим, что у проблемы разреживания сельского каркаса расселения есть и обратная, позитивная сторона «медали», редко поднимаемая в социальной географии: с уходом сельского хозяйства и населения формируются экологически чистые территории и новые пути решения возникающих новых проблем должны быть связаны с углубленным исследованием и дальнейшим созданием моделей «вторичного» освоения территории.

Следствием процессов глобализации является и повышение проницаемости пространства, когда каналами проницаемости становится не только транспортная связность регионов и целых континентов, но и Интернет, сотовая связь, позволяющие обмениваться информацией. Проникновение Интернета в глубинные сельские районы страны меняет ценностные ориентации молодежи, поднимает вопросы о соответствии социальной реальности (среды) не только ожиданиям молодежи, но и поколению среднего возраста. В Белгородской области (и не только в ней) уровень и качество жизни сельских жителей гораздо ниже городского, особенно областного центра, а падение престижа сельского образа жизни в общественном мнении, усиливает отток населения не только из малых, но и из крупных сельских населенных пунктов периферийных муниципальных районов, приводя к усилению степени неравномерности размещения населения по территории (индекс территориальной концентрации сельского населения, по нашим расчетам, равен 0,6 на 2013 г.), появлению

новых «мертвых деревень». Складывающаяся экзистенциальная и демографическая ситуация – длительная угроза социально-экономическому развитию страны, региона. Необходимы поиски возможностей и путей сглаживания социального неравенства территориальных общностей людей на разных иерархических уровнях расселения, снижения остроты возникающих вызовов.

Список использованных источников: 1. Гужин, Г.С. Расселение сельского населения / Г.С. Гужин, Н.А. Шевцова, Н.В. Чугунова // *Население и трудовые ресурсы. Отв. ред. Г.С. Гужин. Изд. Ростовского унив.* – 1987. 240 с.; 2. Овсянников, А.С. Географическое исследование современных процессов сельского расселения методом математического моделирования / А.С. Овсянников, Ю.В. Поросенков // *Вестник ВГУ, серия: география, геоэкология.* – 2013. – №1. – С. 56-66. 3. Нефедова, Т.Г. Десять актуальных вопросов о сельской России. Ответы географа / Т.Г. Нефедова. – М.: ЛЕНАНД. – 2013 – 456 с. 4. Chugunova, N.V. The development of the urban settlement system in Belgorod oblast / N.V. Chugunova, T.A. Polyakova, N.V. Likhnevskaya // *J Geography and Natural Resources.* – 2013. – V 34, no 1. P 55-60. 5. Зайончковская Ж.А., Г.В. Иоффе. Динамика расселения в Московском регионе как отражение постсоветских трансформаций // *Вопросы географии. Сб. 135: География населения и социальная география / Отв. ред. А.И. Алексеев, А.А. Ткаченко. М.: Издательский дом «Кодекс», 2013.* – С. 188-223. 6. Нефедова Т.Г. Карта сельской местности. «НГ-сценарии» о российских городах и селах // *Демоскоп № 467 – 468. 23 мая - 5 июня 2011.* 7. Лисецкий, Ф.Н. Расселение населения муниципальных образований Белгородской области как основной фактор в реализации концепции «Район-Парк» / Ф.Н. Лисецкий, Н.В. Чугунова // *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История, Политология, Экономика, Информатика.* – 2014. – №1 (172). Выпуск 29/1 – С. 46-55. 8. Чугунова, Н.В. Сельская местность региона: расселение – прошлое и неопределенное будущее / Н.В. Чугунова // *Социально-экономическая география. Вестник Ассоциации российских географов-обществоведов. Санкт-Петербург - Ростов-на-Дону. 2014. №3. С. 122-134.*

UDC 911.3

EDUCATION AS A DRIVER OF REGIONAL DEVELOPMENT

T. Kornieieva

korneevat@yahoo.com

International Business Institute, Paris, France

Within advanced economies, there is a general concern that teaching and research within higher education institutions are not directed enough towards specific economic and social objectives. One of the fields where this demand for «specificity» is clearest is regional development. Being located in regions, universities are asked by a new set of regional actors and agencies to make an active contribution to the development of these regions. These demands are driven, amongst other things, by processes of globalisation and regionalization in economic development, whereby the regional environment is as relevant as the national macro economic situation in determining the ability of enterprises to compete in the national, supra-national and global economies. As a result, regionally-engaged higher education institutions can become a key asset and powerhouse for economic development. This article explores how the higher education can best work as a tool of regional development. Higher

education institutions have been assigned an important role in the development of the knowledge-based economy, which itself is an important objective of the EU's Lisbon strategy. This role implies both the provision of education and the conduction of research. The direct effects a university may have on regional development and the surrounding business environment are hard to prove by only quantitative means. Instead, this aspect is displayed by illustrating how universities work as instruments of regional development through education, research and cooperation with the surrounding society.

Nowadays it is clear that higher education institutions have an important role to play in respect of regional development. By, for instance, offering education to the workforce that matches the needs of employers in the region their regional impact may be enhanced. Secondly, higher education institutions can provide the public and private sector in the region with research which contributes to the development of a knowledge-based economy. Finally, higher education institutions can also be used to promote entrepreneurship, by offering entrepreneurship programmes and establishing science parks, including incubators, where new companies can be developed.

According to Arbo, the literature on higher education institutions and their role in regional development seems to be centered around four basic themes, namely, 1) the notion of centrality of a university; 2) its meaning and purpose; 3) its mission and operation; and, 4) its innovation agenda and new modes of governance. Higher education institutions have always had an impact on their «region»: as well as producing trained and educated manpower, university research and innovations are often seen as engines of growth and regional development. However, while some developed countries the role of community outreach was often seen as an added task, in many developing countries, community outreach is a central task and is often integrated into the research and teaching functions of the institution [1].

Nowadays, many higher education institutions have a multitude of new outreach functions, including interfaces and other initiatives, (such as centres of this and that; science/business/research parks/ incubators/career centres/distance and flexible learning/ regional service centres; entrepreneurship; regional development strategies; partnership agreements etc.) – all reflecting the role of the institution in the development of its constituent areas. In fact, as Arbo concludes, «few other institutions are so deeply involved with their regions» [1].

Debates and discussions in relation to the role of higher education institutions in regional development also raise issues such as institutional fragmentation; unintended outcomes, the role of key individuals, local initiatives and informal networks; regularity (or otherwise) of faculty involvement; impact of funding systems on regional engagement; competition and division of labour between higher education institutions; weak academic leadership; ambiguity of role definition; and ambivalence of staff towards fulfilling that role [2].

In many developed countries the apparent differences in the way institutions work with one another seem to depend on whether they are comprehensive or specialized universities, public or private, old or new; urban or rural; local or regional; centralized or devolved (governance); general or research-oriented. Different institutions respond differently to changing circumstances, as many display

a variety of «capitalisms». In relation to best practice in regional partnership development, we learn that there does not seem to be any one ideal way to develop partnerships between higher education and regional development agencies although there seems to be some general requirements for successful operation. These include: legitimate & identifiable partners; acknowledgement of different institutional contexts; mutual recognition & respect; shared basic understanding; regional identity & feeling of obligation; crisis background or perceived common external threat; complementarities; available resources; room of maneuver; leadership role & procedural routines; agenda setting & structuring of attention; actor mobilization and participatory structures [3]. In terms of outcomes of regional development in which higher education institutions are involved, Arbo identifies four regional trajectories, at least for developed countries, namely: a dynamic interacting and learning region with increasing governance capacity; a region with flourishing industry and/or universities but without important (regional) links; a region with close cooperation between industry, higher education and government, but locked-in and losing out; and, a failing and un-coordinated region [1].

Higher education institutions have always contributed to the social and cultural development of the places in which they are located. However, the emerging regional development agenda can be argued to require regional engagement to be formally recognised as a «third role» for universities and colleges not only sitting alongside but fully integrated with mainstream teaching and research. Therefore the requirements for regional engagement embrace many facets of the responsive higher education institution that are being generated by evolving priorities within the higher education system. These priorities all come under the following heading: meeting the various needs of a more diverse client population. Among these needs are relatively new demands such as flexible structures for lifelong learning created by changing skill demands; more locally based education as public maintenance support for students declines; greater links between research and teaching; and more engagement with the end users of research [4].

For many higher education institutions regional engagement is becoming the crucible within which an appropriate response to overall trends in higher education is being forged. Responding to the new demands requires new kinds of resources and new forms of management that enable higher education institutions to make a dynamic contribution to the development process in the round. The challenge is to link within the institution the teaching, research and community service roles by internal mechanisms (e.g. funding, staff development, incentives and rewards, communications) and to engage the institution with all facets of the regional development process (e.g. skills enhancement, technological development and innovation, cultural awareness) in a region/higher education institution «value added management» process.

References: 1. Arbo, P. 2005. *What the literature tell us. Karlstad Uni., Sweden, Oct.4-5.* 2. Duke, C. 2005. *The role of higher education institutions in regional development. Karlstad Uni., Sweden, Oct 4-5.* 3. Garlick, S. 2009. *The role of higher education institutions in regional development – the case of Australia.* 4. Paul Chatterton, John Goddard. *The Response of Higher Education Institutions to Regional Needs. European Journal of Education, Vol. 35, No. 4, 2010.*

СЕКЦІЯ 1.

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК [338.48 – 056.26] (477)

ОЦІНКА ПРИРОДНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ РЕГІОНУ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ

О.О. Бейдик¹, Д.П. Вакуленко¹, А.О. Землякова¹, О.І. Топалова²

beydik@mail.ru, ldashenka1@gmail.com, chilitochka@rambler.ru,

l.topalova@yandex.ua

¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,

² Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Б. Хмельницького, м. Мелітополь, Україна

Актуальність. В світі постійно та одночасно точиться близько 50 воєн та військових конфліктів, від ДТП на дорогах світу щорічно гине близько 1 млн. осіб та отримує каліцтво близько 5 млн. осіб, десятки різноманітних хвороб (від спадкових до набутих) спричиняють часткову фізичну та психічну неповноцінність людини. Не оминула така сумна реальність і Україну. За даними інформаційного агентства – порталу інвалідів INVAK.INFO на 1 січня 2013 р. чисельність людей з особистими потребами в світі наближається до 1 млрд. осіб і продовжує зростати. В Україні кількість таких людей за даними Міністерства соціальної політики складає 2,8 млн. осіб (6,1% населення країни). Цей факт являє собою соціальний феномен, уникнути якого не може жодне суспільство, і кожна держава за рівнем розвитку, пріоритетів та можливостей формує соціальну та економічну політику, щодо людей з особливими потребами. Туризм може стати корисним в якості методу соціальної реабілітації інвалідів. Розробка спеціалізованих програм для занять різними типами туризму та адаптування їх до потреб людей з обмеженими можливостями є актуальним у світі сучасної науки. Тема адаптивного туризму в науково-дослідній літературі розкрита доволі слабо. Останнім часом в наукових публікації українських, білоруських та російських вчених відмічений ряд публікацій, присвячених адаптивному туризму [2-4].

Метою публікації є розробка моніторингових структурно-логічних моделей оцінки природних рекреаційно-туристських ресурсів регіонів України для організації адаптивного туризму.

Адаптивний туризм – вид спортивно-оздоровчого туризму, який охоплює людей з обмеженими фізичними та психофізичними можливостями, що класифікується за типами, формами та категоріями. Даний матеріал є складовим фрагментом реалізації наступного алгоритму: *якісна оцінка природних рекреаційно-туристських ресурсів та суспільно-географічного положення*

регіону → оцінка інфраструктурної забезпеченості рекреаційно-туристських ресурсів для розвитку адаптивного туризму → оцінка ступеня залученості цих ресурсів в сферу адаптивного туризму. Більш просто цей потрійний ланцюжок можна пояснити так: наприклад, проведено якісно-кількісну рекреаційну оцінку лісового масиву → оцінено туристську інфраструктуру в його межах (облаштовані місця для наметів, привалів, стоянки засобів пересування, зв'язок) → оцінено ступінь використання цієї інфраструктури. Крім цього зрозумілого алгоритму є інший підхід до аналізу адаптивного туризму – його суспільно-географічне дослідження (СГД), можливість доступу та використання відповідної статистичної бази. При СГД адаптивного туризму головними складовими в сучасному форматі є наступні: рівень розвитку інфраструктури (транспорт, будівлі, споруди, готелі), кількість інвалідів на 100 тисяч населення та загальна кількість інвалідів, кількість зайнятих в обслуговуванні інвалідів, кількість задіяних у туризмі інвалідів, рівень активності інвалідів, рівень життя та забезпечення інвалідів спеціальними обладнанням (візки, милиці, взуття тощо), кількість організацій та благодійних фондів, кількість акцій на рік, рівень задоволення інвалідів реальними пільгами та преференціями, кількість оздоровчих центрів, туристичні компанії, які спеціалізуються на інвалідному туризмі (розвиток турів для інвалідів), кількість готелів 3-5* (з номерами, адаптованими для інвалідів).

Сучасна ситуація в адаптивному туризмі (європейський та національний вимір) свідчить про невпинне зростання як частки інвалідів в загальній кількості населення, так і збільшення кількості людей з обмеженими можливостями – учасників руху адаптивного туризму. Теоретико-практичним підґрунтям та основою якісної оцінки складових моніторингової структурно-логічної моделі (СЛМ) виступали роботи В.П. Руденка, Л.І. Мухіної, В.С. Преображенського, Ю.Н. Гладкого, О.О. Бейдика з оцінки рекреаційно-туристських природних ресурсів та топологічних аспектів положення території. Моніторингові СЛМ призначені для відслідковування якісно-кількісних змін, динаміки складових певного просторового явища або процесу. В нашому випадку це складові ресурсно-рекреаційного «поля» регіонів та їх суспільно-географічне положення (СГП). Емпіричним матеріалом для створення моніторингової СЛМ регіонів було використання ряду оціночних таблиць за [1] («Інтегральна оцінка суспільно-географічного положення регіонів України», «Оцінка положення регіонів України відносно Чорного та Азовського морів», «Оцінка орографічних ресурсів», «Оцінка гідрографічних ресурсів регіонів України» та ін.). Полігоном для застосування моніторингових СЛМ було обрано Житомирську та Полтавську області як такі, що репрезентують право- та лівобережну частини України, лежать в басейні р.Дніпра, мають достатньо високий ресурсно-рекреаційний потенціал для розвитку як традиційних, так і спеціалізованих видів туризму (рис. 1).

Нижче наведено короткі коментарі щодо оцінки складових СЛМ Полтавської області:

1 – суспільно-географічне положення (високий рівень: територія області розташована в центральній і північно-східній частинах України, майже цілком у межах Придніпровської низовини, на лівобережжі басейну Дніпра); 2 – об'єкти

ЮНЕСКО (ресурс відсутній); 3 – геосайти – унікальні геологічні пам’ятки (низький рівень: в області налічується 9 геосайтів); 4 – рельєф (низький рівень: рельєф рівнинний, область лежить в межах Полтавської рівнини); 5 – вихід до морів (високий рівень: удосконалений середній ранг віддаленості території від морів (Rm_1) складає 2,25); 6 – внутрішні води(низький рівень: найбільше значення для забезпечення господарства області водою має транзитний стік Дніпра); 7 – рослинність (дуже низький рівень: низька залісеність території – 9,4 %); 8 – тваринний світ (дуже низький: сума складових балів тваринних ресурсів складає 15 балів; 9 – парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва та національні парки (низький рівень: в області налічується 2 національних природних парки: Пирятинський національний природний парк та Нижньосульський) [1]. Щодо Житомирської області, то її оцінку було проведено з певними модифікаціями, але принципово вона не відрізняється від підходів, що були застосовані до оцінки Полтавської області.

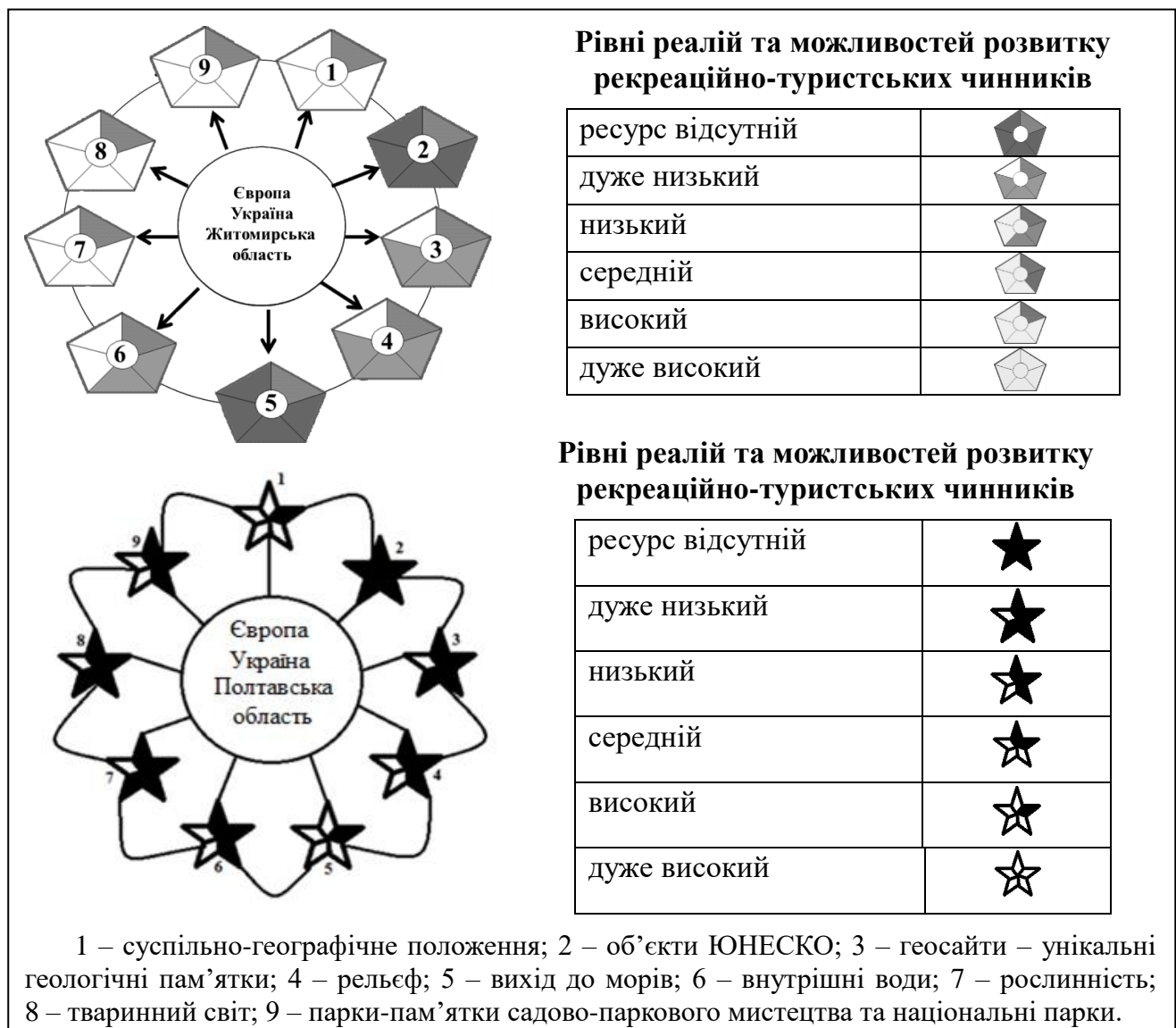

Рис. 1. Принципові моніторингові структурно-логічні моделі якісної оцінки рекреаційно-туристських ресурсів та суспільно-географічного положення регіону (на прикладі Житомирської та Полтавської областей України).

Викладене вище дозволяє зробити наступні висновки:

- застосування методів (структурно-логічного) моделювання поглиблює та розширює уявлення про ресурсно-рекреаційну базу регіону, яка є суттєвим чинником розвитку як традиційних, так і спеціалізованих видів туризму;
- при проведенні оцінки ресурсно-рекреаційного потенціалу та СГП регіону саме комбінування якісного та кількісного підходів найбільш об'єктивно та реалістично розкриває окреслені завдання;
- якісна оцінка об'єкту дослідження в певній мірі компенсує брак емпіричних даних і виступає своєрідною «дорожньою картою» при реалізації різноманітних програм регіонального розвитку.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України. – К. : Альтерпрес, 2011. – 462 с. 2. Сигида Е.А. Адаптивний туризм – соціальне направление развития туристических услуг. / Е.А. Сигида. – Москва, 2003. – 84 с. 3. Ахметшин А.М. Туризм как нетрадиционный метод реабилитации и оздоровления инвалидов и пожилых людей в условиях рыночной экономики. / А.М. Ахметшин. - Уфа: БРО ВОИ, 2000. – 92 с. 4. Пиратинский А.Е. Методы организации учебно-тренировочного процесса по скалолазанию среди спортсменов-инвалидов по зрению. / А.Е. Пиратинский. - Санкт - Петербург, 2011. – 25 с.

УДК 504.54:379.85

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОГЕОТУРИЗМУ, ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ЙОГО РОЗВИТКУ

В.І. Гетьман

w.getman@pochta.ru

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Збереження довкілля з метою підтримки на необхідному рівні здорових умов існування людини викликане зростаючим впливом негативних наслідків антропогенізації. Одним з шляхів нейтралізації надмірного антропогенного впливу може бути періодичне оздоровлення за допомогою природних факторів, які за своєю сутністю закладені у такому виді активного відпочинку, як екогеотуризм.

При розробці концепції екогеотуризму потрібно виходити з того, що кожний житель нашої держави не просто людина-землянин, а частка народу, етносу, носій його культури, що виражається у мові, традиціях, моралі, нормах поведінки. Водночас він зобов'язаний презентувати землю, яка його породила, щоб зберегти з нею ідентичність, відповідати їй.

За нашим визначенням екогеотуризм включає всі види туризму, орієнтовані на збереження природного довкілля (зокрема, заповідних ландшафтів), витворення інтелектуально-гуманістичного світобачення, налагодження гуманних стосунків з місцевим населенням та органами самоврядування, поліпшення фінансово-економічного благополуччя регіонів [6].

Зазначені цілі екогеотуризму найбільш ефективно й повно реалізуються на рекреаційних територіях природно-заповідного фонду України – національних природних (НПП) і регіональних ландшафтних парків, біосферних заповідників тощо.

Екогеотуризм, за нашим переконанням, повинен ґрунтуватися на таких *концептуальних положеннях* [1].

1. Мінімізація негативного впливу туристів на природне середовище та його компоненти. З цього положення випливає, що рекреаційна цінність природних ландшафтів прямо пропорційна їх збереженню, максимальному наближенню до первинного, незайманого стану.

2. Гармонійне співіснування людини, природного середовища та рекреаційної інфраструктури. За словами вченого-географа В.Б. Сочави таке поєднання зветься «співтворчістю людини і природи» [7].

Зразком гармонійного, досконалого поєднання людини та природного середовища є садово-паркове мистецтво, або ландшафтна архітектура. У даному випадку штучно створені художні елементи (витвори мистецтва) розміщуються людиною у природному ландшафті.

Як еталони зазначеної «співтворчості» можуть розглядатися парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, в яких твори архітектури, скульптури чи кераміки продумано поєднуються, наприклад, з куртинами підстрижених дерев, гротами, побудованими з грубо обтесаного каменю, потічками з рукотворними меандрами.

3. Відвідування рекреаційних природно-заповідних територій та об'єктів.

4. Науково-пізнавальне освоєння природного (біотичного, ландшафтного) різноманіття і гуманістичного ресурсного потенціалу рекреаційних територій.

5. Соціальна сумісність з місцевою мораллю, звичками і традиціями тутешнього населення, територіальними громадами та органами їх самоврядування.

6. Спрямованість на економічні вигоди і переваги у регіональному розвитку природних територій;

7. Гарантування збереження природних та історико-культурних ресурсів рекреаційних ландшафтів. Тобто забезпечення їх сталого розвитку.

Науково-пізнавальне освоєння природного різноманіття і гуманістичного ресурсного потенціалу рекреаційних територій, яке здійснюється у формі екогеотуризму, передбачає інформаційний контакт з природою, що збагачує людину духовно та інтелектуально.

Загалом, треба сказати, що з поміж негативних наслідків сучасної антропогенізації довкілля чільне місце посідає зниження природної інформаційної цінності ландшафтів. Формування ж повноцінної людської особистості відбувається на тлі її інформаційного контакту з природою.

Загальним (якщо не основним) правилом екогеотуризму, що відрізняє його від «традиційного» туризму, є наявність досить суворих правил поведінки, значно жорсткіших, ніж на звичайних туристичних маршрутах [4].

Природа, що зберігається на заповідних територіях, має ще багато неусвідомлених людиною цінностей. Одною з таких цінностей є рекреаційна,

властива, зокрема, національним природним паркам України, в яких охороняються природні та історико-культурні комплекси і які покликані сприяти розвитку екогеотуризму.

До **основних завдань** розвитку екогеотуризму відносять наступні:

- законодавче і нормативно-правове оформлення здійснюваної туристичної діяльності;
- розробка і впровадження ефективного економічного механізму надання платних туристичних послуг;
- фінансово-організаційне забезпечення суб'єктів туристичної діяльності рекреаційно-туристичною інфраструктурою;
- розробка та облаштування науково-пізнавальних туристичних *маршрутів* та еколого-освітніх екскурсійних *стежок* відповідно до параметрів внутрішнього та зовнішнього пейзажного різноманіття природних ландшафтів;
- обґрунтування і механізм визначення допустимих величин антропогенних навантажень на ландшафтні комплекси природних територій, використовуваних у рекреаційних цілях;
- інвентаризація та кількісно-якісна оцінка наявних на рекреаційних територіях природних та історико-культурних ресурсів;
- формування у туристів, відпочиваючих та місцевих жителів інтелектуально-гуманістичного світобачення та патріотичного ставлення до природної і культурної спадщини країни [2, 3].

Перспективною вбачається роль екогеотуризму в збільшенні фінансових надходжень до місцевих бюджетів та забезпеченні прямих економічних вигод для місцевого населення, зокрема, щодо створення робочих місць в інфраструктурі рекреаційно-туристичного комплексу, розвитку традиційних народних промислів і реалізації пов'язаних з ними художніх виробів [5].

Отже, розвиток екогеотуризму на основі мережі природоохоронних об'єктів гарантує збереження їх рекреаційного потенціалу, а також одночасно сприятиме розв'язанню соціальних та економічних проблем регіонів.

Список використаних джерел: 1. Гетьман В.І. Основні завдання і проблеми розвитку екогеотуризму в національних природних парках і біосферних заповідниках України / В.І. Гетьман // *Гори і люди (у контексті сталого розвитку) / Матеріали Міжнародної конференції, присвяченої Міжнародному року гір (м. Рахів, 14–18 жовтня 2002 р.). Т.1. – С. 304-313.* 2. Гетьман В.І. Рекреаційна діяльність у межах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // *Заповідна справа в Україні / Під загальною редакцією М.Д. Гродзинського і М.П. Стеценка. – К. : Географіка, 2003. – С. 162-175.* 3. Гетьман В.І. Екогеотуризм на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // *Український географічний журнал. – 2007. – № 4. – С. 48-51.* 4. Екологія і закон: Екологічне законодавство України. У 2-х кн. / Відповідальний редактор док. юрид. наук, проф., засл. юрист України, акад. УЕАН В.І. Андрейцев. - К. : Юрінком Інтер, 1997. - Кн. 2. - 576 с. 5. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / М.С. Нудельман // – К. : Наук. думка, 1987. – 129 с. 6. Олійник Я. Б. Екологічний туризм на теренах національних природних парків і біосферних заповідників України в міжнародний рік екогеотуризму та гір / Я.Б. Олійник, В.І. Гетьман // *Вісник. Географія. – Вип. 48. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – С. 5-11.* 7. Сочава В.Б. Введение в учение о геосистемах / Виктор Борисович Сочава – Новосибирск: Наука, 1978. – 319 с.

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОГЛЯД НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Й.Р. Гілецький, І.В. Бальцер

hileckij@ukr.net; inka14@ukr.net

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Проблематику сталого розвитку сільських місцевостей в Україні сьогодні активно досліджують такі провідні українські науковці як О. Бородіна, В. Дієсперов, Т. Євсюков, В. Єрмоленко, І. Ковальчук, Р. Косодій, О. Онищенко, О. Павлов, О. Попова, В. Прадун, І. Прокопа, О. Роздайбіда, В. Ткачук та ін. Цікавими є публікації, присвячені аналізу європейського досвіду впровадження сталого розвитку сільських територій.

Незважаючи на те, що методологія і методика розгляду питань сталого розвитку сільських територій на сьогодні опрацьовані на достатньо високому рівні, на різних етапах конкретного дослідження постають певні невирішені проблеми як практичного, так і теоретичного характеру. Часто неоднозначність трактування деяких понять і термінів пов'язана з різноманітними підходами до розгляду питань у різних галузях знань (географії, економіці, екології і т. д.). Зокрема, це стосується і трактування таких понять як «розвиток сільських територій» чи «сільський розвиток».

У вітчизняних нормативних документах і наукових публікаціях широкого застосування набуло поняття «розвиток сільських територій» (від англ. *Rural development*). Поширення цього поняття зумовлено переходом від галузевого до територіального підходу. Водночас, цьому посприяло широке трактування поняття «територія» в конструктивній географії. Представники конструктивно-географічної школи визначають територію, як геопросторову (тривимірну) протяжність, як основу і ресурс розселення населення, розміщення виробництва, господарської, соціальної і духовної життєдіяльності тощо. У свою чергу, І. Прокопа твердить, що територія – це не лише «просторовий» ресурс, але й розташовані в її межах природні, виробничі й людські ресурси [9].

У проекті «Концепції сталого розвитку сільських територій» зазначено, що «сталий розвиток сільських територій – це процес якісних змін, спрямованих на стабільне соціально-економічне зростання сільських територій, підвищення ефективності сільської економіки, рівня зайнятості та якості життя сільського населення на основі реалізації комплексу економічних, соціальних і екологічних заходів державного та місцевого рівня» [4].

Територіальний підхід щодо сталого розвитку сільських місцевостей домінує у поглядах окремих українських і зарубіжних вчених. На їхню думку, сталий розвиток полягає у формуванні екосоціоекономічних територіальних систем, які здатні до самостійного розвитку та протистояння

антропогенному навантаженню, забезпечують збереження культурних цінностей і тривале використання природних ресурсів з метою досягнення належних умов для сільського населення [2, 3].

З активізацією складних трансформаційних процесів у межах сільських місцевостей, зокрема проведення аграрної й земельної реформ, та в умовах нових тенденцій в аграрній (інтенсифікація, комерціалізація, латифундизація) і соціальній (масове звільнення працівників, занепад соціальної інфраструктури) сферах виникла необхідність у спрямуванні розвитку на задоволення потреб сільського населення. Для цього введено поняття «сільський розвиток» [11]. Згідно із визначенням О. Онищенко і В. Юрчишина, сільський розвиток є категорією, яка представляє собою сукупність знань про сучасне і майбутнє села і сільського соціуму. В конструктивно-географічному відношенні такий розвиток доцільно розглядати як реалізацію системних заходів для кожної конкретної сільської території, сільського поселення чи селянина [6].

У свою чергу, О. Бородіна і І. Прокопа під сільським розвитком розуміють процес, «при якому забезпечується гармонійний соціально-економічний прогрес сільської місцевості на основі самоорганізації сільських громад із максимально можливим використанням чинників ендегенного розвитку (місцевих активів) при їхньому поєднанні із зовнішніми можливостями» [1]. Вони зазначають, що поняття «розвиток сільських територій» акцентує увагу на складних виробничих та інфраструктурних аспектах життя сільської місцевості, а поняття «сільський розвиток» – на соціоекономічну складову цього процесу та забезпечення суспільного добробуту. О. Павлов у сільському розвитку вбачає розвиток в межах сільської території та трактує його як процес соціально-економічного управління сільськими територіями [7, 8]. При цьому практично усі автори погоджуються, що прогрес сільських територій неможливий без людського чинника й, навпаки, достаток селян неможливий без удосконалення сільського середовища.

В Європейському Союзі і Росії поняття «розвиток сільських територій» і «сільський розвиток» здебільшого використовують як слова-синоніми. Наприклад, у Польщі розробляють програми розвитку сільських територій (Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich), в яких йдеться про забезпечення життєдіяльності селян на цих територіях, а не управління територіями як такими. У конструктивно-географічному дослідженні ми вважаємо за доцільне використовувати поняття «розвиток сільських територій». У своєму висновку ми виходимо з того, що Організація економічного співробітництва і розвитку трактує сільську територію як «місцевість, що охоплює людей та інші ресурси ландшафту і дрібних населених пунктів за межами сфери економічної активності великих міських центрів» [11]. Тобто, це не тільки периферійно розміщена позаміська територія, для якої характерна низька щільність населення (зазвичай до 100 осіб/км²), але й населення, що там проживає, виробничий та природоресурсний потенціал, який там розміщений.

Загалом, з позиції конструктивно-географічного підходу, стійкий розвиток сільських територій є розвитком, що не погіршує стан довкілля у сільській місцевості, а покращує соціально-економічні умови життя і діяльності. У нашій

державі він потребує корінної зміни пріоритетів суспільного розвитку: переходу від планування тільки економічного зростання до розробки стратегії збереження середовища людини як природної і соціальної істоти. Тобто стійкий розвиток сільської території має передбачати комплексний збалансований розвиток трьох основних підсистем – економічної, соціальної та екологічної.

Список використаних джерел: 1. Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // *Економіка України*. – 2009. – № 4. – С. 74–85. 2. Ковальчук І.П. Дослідження сучасного стану сільських територій: підходи, алгоритми, методи / І.П. Ковальчук, Т.О. Євсюков // *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*. – 2009. – № 6. – С. 84–97. 3. Ковальчук І.П. Комплексний аналіз сучасного стану сільських територій: структурна схема, алгоритм, методи і дослідницькі технології / І.П. Ковальчук, Т.О. Євсюков // *Землеустрій і кадастр*. – 2008. – № 4. С. 20–35. 4. Концепція сталого розвитку сільських територій: проект розпорядження Кабінету Міністрів України / Міністерство аграрної політики та продовольства України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/12155>. 5. Крупко А.Э. Некоторые теоретические аспекты географического исследования устойчивого (сбалансированного) развития региона / А.Э. Крупко // *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: География. Геоэкология*. – 2011. – № 2. – С. 46–51. 6. Онищенко О. Сільський розвиток: основи методології та організації / О. Онищенко, В. Юрчишин // *Економіка України*. – 2006. – № 10. – С. 4–13. 7. Павлов О.І. Сільські території України: функціонально-управлінська модель: [монографія] / О.І. Павлов; ННЦ “Ін-т аграр. економіки”. – Одеса : Астропринт, 2009. – 344 с. 8. Павлов О.І. Сільський розвиток як результат функціонування сільських територій та аграрної сфери / О.І. Павлов // *Економіка АПК*. – 2013. – № 1. – С. 77–82. 9. Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І.Прокопа // *Економіка України*. – 2007. – № 6. – С. 50–59. 10. Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України; Інститут економіки та прогнозування. – К., 2010. – 376 с. 11. Ткачук В.А. Теоретичні основи сталого розвитку сільських територій / В.А. Ткачук // *Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України*. – 2012. – № 177. Ч. 4: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – С. 169–177 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/15964/1/12tva.pdf>.

УДК 911.2:502

КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНА СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Й.Р. Гілецький, Н.М. Тимофійчук

hileckij@ukr.net, tymofijchuk@ukr.net

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна*

Вступ. Для виконання конструктивно-географічного дослідження з питань оптимізації природокористування в межах певного природно-територіального чи суспільно-географічного комплексу насамперед необхідно визначитися із трактуванням базових понять і термінів. Адже на сьогодні існує дуже багато різних формулювань визначень багатьох із них, що пов'язано, насамперед, з міждисциплінарним характером такого роду досліджень.

Вихідні передумови дослідження. Крім географії понятійний апарат з питань природокористування широко використовується в екологічних, економічних, філософських дослідженнях. Так, сам термін «природокористування» з'явився в 1958 р. у працях Ю.Н. Куражковського. Він визначив природокористування як «загальну систему взаємин людини з природою, що виникає в процесі його трудової діяльності та складається відповідно до характеру історичних, соціальних і географічних умов» [5, с. 178].

Впродовж подальших десятиліть цей термін широко увійшов у практику різних галузевих досліджень і продовжує трактуватися дуже по-різному. Суттєво відрізняються і підходи до розгляду складових частин та структури природокористування. Це, в свою чергу, позначається на аспектах конкретних досліджень.

Метою статті є аналіз авторитетних наукових джерел, у яких розкривається конструктивно-географічна сутність природокористування, а також пошук найбільш раціональних підходів до напрацювання шляхів збалансованого природокористування у межах конкретного регіону.

Виклад основного матеріалу. У «Географическом энциклопедическом словаре» визначення терміну «природокористування» українською звучить так: «сфера суспільно-виробничої діяльності, яка направлена на задоволення потреб людства з допомогою природних багатств» [3, с. 246]. У «Географічній енциклопедії України» природокористування трактується як «сфера виробничої та наукової діяльності, спрямованої на комплексне вивчення, освоєння, використання, відновлення, поліпшення й охорону природного середовища та природних ресурсів з метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини» [2, с. 90].

Одним з найбільш авторитетних спеціалізованих видань з питань природокористування вважається словник-довідник Н.Ф. Реймерса [6]. У ньому наводиться шість варіантів визначень терміну «природокористування». На перше місце поставлене формулювання про природокористування як «сукупність всіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу і заходів з його збереження» [6, с. 404]. І.Я. Блехцін і В.А. Мінеєв розуміють природокористування як сукупний вид діяльності, який охоплює надзвичайно широку систему господарських заходів, що у комплексі здійснюють вплив на навколишнє природне середовище і безпосередньо пов'язані з розвитком промисловості, сільського господарства, невиробничої сфери [1]. О.Г. Топчієв визначає природокористування як «об'єктивний процес, що відбувається між суспільством і природою і відображає освоєння, використання, відтворення природних ресурсів, а також вплив на природу в процесі господарської та інших видів діяльності людини, перетворення і охорону природи в інтересах суспільства» [7, с. 8].

Якщо систематизувати усі проаналізовані нами визначення, то бачимо, що одні автори для формулювання поняття «природокористування» найчастіше використовують термін «процес», інші «сфера», «сукупність» чи «система» видів діяльності, заходів. При цьому більшість є прихильниками широкого розуміння природокористування як процесу чи сукупності процесів, що

охоплюють практично усі аспекти взаємодії суспільства і природи. Нам видається, що найбільш вдало визначати це поняття як *сукупність процесів, які спрямовані на використання природи з метою задоволення суспільних потреб.*

Щодо складових частин природокористування, то на недостатню розробленість цього питання звертає увагу у своєму словнику-довіднику Н.Ф. Реймерс [6]. У «Географічній енциклопедії України» основними видами природокористування пропонується вважати промислове, сільськогосподарське та рекреаційне [2, с. 90]. Більш деталізовані складові природокористування розглянуті у працях І.Я. Блехціна, В.А. Мінеєва [1], А.П. Голікова [4], які виділяють основні напрямки та види діяльності у сфері природокористування. Серед напрямів вони виокремлюють ресурсоспоживання, конструктивне перетворення, відтворення природних ресурсів, охорону середовища проживання і природних ресурсів, управління і моніторинг.

Однак, у фундаментальних географічних виданнях основними складовими (процесами чи напрямками) природокористування пропонують вважати вивчення, освоєння, використання, перетворення і охорону природи [2, 7]. Таким чином, у системі усталених у географії основних напрямів природокористування, на нашу думку, слід виділяти такі види природокористування:

1. Вивчення (дослідження кожного конкретного природного об'єкта, ландшафту; інвентаризація, оцінка та облік запасів ресурсів території; розробка стратегії та проектів раціонального використання природних ресурсів; розробка програми оптимального природокористування в регіоні; вивчення існуючого стану довкілля з метою розробки рекомендацій для його покращення).

2. Освоєння (облаштування території для створення можливостей заселення її людьми, які будуть здійснювати господарську діяльність; підготовка території до вилучення та використання ресурсів).

3. Використання (використання земельних ресурсів як території для розміщення об'єктів техносфери; безпосереднє вилучення ресурсів з природного середовища; використання ресурсів, які не потребують безпосереднього вилучення; утилізація та переробка відходів виробництва).

4. Перетворення (створення системи захисту освоєних територій від стихійних природних явищ; створення великих водно-технічних об'єктів; поліпшення окремих властивостей природних ресурсів; ліквідація негативних для довкілля наслідків попередньої господарської діяльності; відтворення відновних ресурсів).

5. Охорона природи (моніторинг стану довкілля; запобігання негативним впливам на стан довкілля виробництва та життєдіяльності населення; створення умов для самовідтворення відновних ресурсів; створення природозаповідних об'єктів з метою охорони природних ландшафтів, зберігання генетичної різноманітності біосфери).

Названі види природокористування можна розглядати як окремі сукупності цілеспрямованих дій людського суспільства на природу. Однак, виразити співвідношення між ними за певними кількісними характеристиками, щоб розробити рекомендації для оптимізації природокористування є досить

проблемно, а тому й недоцільно. Ми ж пропонуємо згрупувати види економічної діяльності за ступенем залученості їх у процеси природокористування у чотири групи: активного ресурсоспоживання, пасивного ресурсоспоживання, активного ресурсокористування та пасивного ресурсокористування.

Висновки. Види економічної діяльності активного ресурсоспоживання та ресурсокористування пропонуємо розглядати як *галузі природокористування*, а співвідношення між ними – як *структуру природокористування*. Такий підхід дозволить напрацьовувати збалансовані співвідношення природокористування у межах середніх та великих природних територіальних чи суспільно-географічних комплексів.

Список використаних джерел: 1. Блехцин, И.Я. Производительные силы СССР и окружающая среда: (Пробл. и опыт исслед.): моногр. / И.Я. Блехцин, В.А. Минеев.– М. : Мысль, 1981. – 214 с. 2. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1993. – Т. 3 – 480 с. 3. Географический энциклопедический словарь: Понятия и термины / Гл. ред. А.Ф.Трешников; Ред. кол. Э.Б. Алаев, П.М. Алампиев, А.Г. Воронов и др. – М.: Советская энциклопедия, 1988. – 432 с. 4. Голюков А.П., Дейнека О.Г, Позднякова Л.О., Черномаз П.О. Регіональна економіка та природокористування / за ред. Голюкова А.П.: Навчальний посібник. – К: Центр учбової літератури, 2009. – 352 с. 5. Куражковский Ю.Н. Очерки природопользования / Ю.Н. Куражковский. М.: Мысль, 1969. – 272 с. 6. Реймерс Н.Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: слов.-справ / Н.Ф. Реймерс. – М.: Просвещение, 1992. – 320 с. 7. Топчиев А.Г. Геоэкология: географические основы природопользования. – Одесса: «Астропринт», 1996. – 392 с.

УДК 911.3

ОСОБЕННОСТИ СТРУКТУРЫ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ

П.А. Кобылин

kobilin3@rambler.ru

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина*

Социальная инфраструктура играет значительную роль в развитии общества, поскольку она осуществляет воспитание подрастающего поколения, воспроизводство рабочей силы, создание оптимальных жилищно-коммунальных и бытовых условий жизни населения, способствует долголетию и поддержанию здоровья населения, создает условия для отдыха и повышения культурного уровня населения; гарантирует социальную защищенность всех групп населения, в том числе молодежи, пенсионеров, инвалидов; удовлетворяет потребности в товарах или услугах.

Нет единой точки зрения относительно понимания понятия «социальная инфраструктура» и ее структуры. Поэтому в процессе исследования автором были обработаны структуры социальной инфраструктуры по разным авторами, по которым были выделены наиболее и наименее распространены компоненты

структуры социальной инфраструктуры. В частности, это: образование, здравоохранение, жилищно-коммунальное хозяйство, розничная торговля, физкультура и спорт, бытовое обслуживание, пассажирский транспорт, общественное питание, связь по обслуживанию населения, социальное обеспечение, рекреационное хозяйство и туризм, наука и научное обслуживание, кредитно-финансовые, страховые услуги, государственное управление.

Существуют и другие подходы. Так, А.Н. Алимов, А.И. Кочерга, В.А. Богаенко [1] социальную инфраструктуру разделяют на социально-бытовую и социально-духовную инфраструктуру. Ю.Б. Шпилева которая разработала иерархическую структуру социальной инфраструктуры, которая делится также на социально-бытовую и социально-духовную инфраструктуру. В составе социально-бытовой инфраструктуры она рассматривает торгово-экономическую и социально-экономическую инфраструктуру, в рамках социально-культурной – образовательно-экономическую, оздоровительно-экономическую [3]. Н.Г. Лукьянова разделяет социальную инфраструктуру на элементы: создающие человеческий капитал и потребительского характера [2].

На основе анализа компонентов социальной инфраструктуры по разным авторами нам видится, что компонентами социальной инфраструктуры являются те, которые выделяет их большая часть академической общественности. Соответственно это связь по обслуживанию населения, жилищно-коммунальное хозяйство, социальное обеспечение, культура и искусство, здравоохранение, образование, бытовое обслуживание, розничная торговля, ресторанное хозяйство, рекреационное хозяйство, физкультура и спорт, пассажирский транспорт. Центральное место в этой структуре занимает население, поскольку оно является потребителем услуг данными видами социальной инфраструктуры, а именно обслуживания населения объединяет сектора в понятие «социальная инфраструктура». Согласно системному подходу, между компонентами системы происходят связи. С одной стороны, человек посещает учреждение здравоохранения, школу, магазин и т.д. для того, чтобы получить определенные медицинские, образовательные, торговые услуги – это характеризует связи между человеком (населением) и секторами социальной инфраструктуры, а с другой стороны, человек, посещая больницу, школу, магазин, получает услуги от этих работников данных учреждений, и это характеризует обратные связи – между предприятиями социальной инфраструктуры и населением. Связи наблюдаются также и между секторами социальной инфраструктуры – так, образование связано со здравоохранением в плане медицинских осмотров работников образовательных учреждений; это касается также о работниках других секторов социальной инфраструктуры. Розничная торговля также связана со всеми сферами социальной инфраструктуры – осуществляется закупка товаров предприятиями различных сфер и т.д. Есть, различные секторы взаимодействуют между собой, при этом преимущественно это взаимодействие носит более производственный характер. Наглядно структура социальной инфраструктуры представлена на рис 1.

Рис. 1. Структура социальной инфраструктуры (составлено автором)

Таким образом, можно сделать выводы, что понятие социальная инфраструктура очень широко, нет единой точки зрения относительно понимания данного термина и его структуры. На наш взгляд, составляющими подсистемами социальной инфраструктуры являются связь по обслуживанию населения, жилищно-коммунальное хозяйство, социальное обеспечение, культура и искусство, здравоохранение, образование, бытовое обслуживание, розничная торговля, ресторанное хозяйство, рекреационное хозяйство, физкультура и спорт, пассажирский транспорт. Центральное место в этой структуре занимает население. Подобные теоретические общественно-географические исследования социальной инфраструктуры имеют большое значение, поскольку они систематизируют различные подходы к пониманию этого понятия, его структуры и на основе этого можно разработать единую трактовку данного термина.

Список использованных источников: 1. Алымов А.Н. Социальная инфраструктура: вопросы теории и практики / А.Н. Алымов, А.И. Кочерга, В.А. Богаенко. – К. : Наукова думка, 1982. – 335 с. 2. Лукьянова Н.Г. Пространственная дифференциация социальной инфраструктуры крупного города: на примере Смоленска: автореферат дис... на соискание ученой степени канд. геогр. наук: спец. 25.00.24 «Экономическая, социальная и политическая география». – Смоленск, 2011. – С. 22. 3. Шильова Ю.Б. Основні напрями розвитку і розміщення соціальної інфраструктури в умовах транзитивної економіки : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.10.01 «Економічна і соціальна географія». – К., 2006. – 21 с.

СПОРТИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОСТОРОВА ПРАКТИКА**О.В. Колотуха***okolotuh@ukr.net**Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка,
м. Кіровоград, Україна*

Політика збалансованого просторового розвитку була визначена на XII сесії Європейської конференції міністрів, відповідальних за регіональне планування (вересень 2000 року, м. Ганновер), де було прийнято «Керівні принципи сталого просторового розвитку Європейського континенту». Ними визначено політику просторового розвитку в досягненні мети соціальної єдності в Європі, яка повинна бути направлена на узгодження вимог соціального та економічного розвитку територій з їх екологічними і культурними функціями. Важливою стратегічною складовою просторового розвитку Європи визнається туризм. Адже розвиток туризму зосереджується в найбільш привабливих і водночас найбільш вразливих у екологічному та культурному плані районах Європи [1]. Політика просторового розвитку спрямована на використання можливостей зростання, які виникають завдяки туризму. Це стосується, зокрема, відсталих регіонів. Таким регіоном на теренах Європи поки що виступає Україна. Тому розвиток нових форм збалансованого туризму має стати пріоритетним напрямом. У цілому необхідним є ґрунтовне розуміння функціонування екосистем, розрахунки кількості туристів, яких може задовольнити територія, а також нові інструменти контролю (оцінка впливу на регіон). У майбутньому необхідно підтримувати ті форми м'якого туризму, які можуть бути легко адаптовані до місцевих і регіональних умов і які створюють для багатьох регіонів життєво важливі можливості для розвитку – в першу чергу, на нашу думку – спортивний туризм [1]. Всі ці проблеми покликана вирішити географія туризму зі своїм потужним методологічним апаратом.

Спортивний туризм виступає особливим специфічним видом рекреаційно-туристської діяльності. Його сенс полягає у подоланні значних відстаней і різноманітних протяжних та локальних перешкод пішки та на інших засобах пересування в природному середовищі, що вимагає від туриста достатньої фізичної підготовки та володіння різними навичками – як техніки подолання перешкод так і виживання у складних природних та погодних умовах.

Спортивний туризм в ряді постсоціалістичних країн (Росія, Білорусь, Молдова, Казахстан, Киргизстан тощо), в т.ч. і в Україні на сьогоднішній день є офіційним видом спорту, який включено до спортивних класифікацій цих країн з відповідними званнями та спортивними розрядами – від масових юнацьких розрядів до звання «Майстер спорту». Феномен спортивного туризму у вказаних країнах досить унікальний. Це – неолімпійський вид спорту, який має всі офіційні атрибути виду спорту.

Спортивний туризм у економічно розвинених країнах світу розвивається на аматорському рівні і виступає як вид активної, часто екстремальної, рекреації. У країнах Європи, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії та інших, даний різновид туризму за змістом так само має місце, але не є видом спорту. Тут не формуються спортивні команди, не проводяться офіційні змагання. У даному випадку мова йде про так званій пригодницький, екстремальний туризм, подорожі по «диких» природних територіях, скаутський рух тощо.

У геопросторовому вимірі спортивний туризм стає все більш вагомим сегментом світової туристської галузі, впевнено займаючи третє місце після відпочинково-розважального та пізнавального туризму. За деякими оцінками, на його долю припадає більше 10 % туристського ринку світу, а темпи зростання туристських подорожей з активними засобами пересування перевищують середні темпи зростання туризму в цілому. До цього напрямку туризму долучаються люди різного віку, що мають різне сімейне та громадське становище. Спеціалісти пояснюють феномен спортивного туризму зміною моралі та смаків, що відбулися за два останніх десятиріччя. Завдяки спортивному туризму людина знаходиться в тісному зв'язку з природним середовищем, яке вона формує, при цьому простір стає продуктом соціальним. Тому, на нашу думку, туристський простір слід розглядати не тільки як фізичний простір, але і як соціальний простір. Він формується на основі тенденції зростаючого інтересу людей до природи і дбайливого ставлення до навколишнього середовища, заснованого на концепціях сталого, збалансованого розвитку туризму. Існування цього інтересу безпосередньо пов'язано з двома світовими тенденціями в розвитку туризму – глобалізацією і екологізацією. Поряд з глобальним поширенням високотехнологічних туристських послуг відбувається і диверсифікація попиту, яка виражається в затребуваності альтернативного туризму – активного, спортивного, екологічного тощо.

Концепцію соціального простору висунув відомий французький соціальний теоретик і філософ А. Лефевр. Це – концепція виробництва простору. Основний лейтмотив у неї наступний: соціальний простір – соціальний продукт. На думку А. Лефевра, соціальний простір «сам по собі» апріорно ніколи не існує, він невпинно, скрізь і завжди, «денно і нічно» виробляється і відтворюється. У своїй роботі «Виробництво простору» вчений відстоює положення, що практична діяльність суб'єкта в просторі становить тривимірну систему: просторова практика – уявлення простору – просторове уявлення [2]. Застосовуючи концепцію А. Лефевра, можна стверджувати, що туристсько-спортивна діяльність виступає просторовою практикою, яка формується, а потім здійснюється на основі уявлення простору – різноманітної інформації про туристську дестинацію з її природними об'єктами, перешкодами та атракціями. Після здійснення туристсько-спортивної подорожі формується просторове уявлення про цю туристську дестинацію. Це є рушійною силою, яка рухає туристів на відвідування нових туристських районів, на підкорення нових маршрутів, досягнення нових вершин. Вивчення проблематики соціального простору крізь призму теорії А. Лефевра дало новий дослідницький імпульс

подальшій розробці дискурсивної теорії соціального простору. Саме ця теорія може стати одним з перспективних напрямків у вивченні соціальної реальності.

У багатокомпонентній системі туризму спортивний туризм є специфічним сегментом і по суті є симбіозом географії та спорту. Він заснований на інтересі людини до пізнання навколишнього середовища, дуже географічний по суті, характеризується великим просторовим охопленням і просторовим змістом, маршрутною технологією, залежністю програми подорожі від найрізноманітніших географічних чинників. Це один з класичних видів туризму за формою і за змістом, за складом цілей і сприйняттям у суспільстві. Близько родинними і навіть багато в чому синонімічними по відношенню до спортивного туризму є нові поняття, а саме активного, природноорієнтованого, екологічного, екстремального, пригодницького туризму.

Дослідження туристсько-спортивних можливостей територій, туристсько-спортивне районування, вивчення системи туристсько-спортивних маршрутів, оптимізація туристсько-спортивної технології, виділення еталонних туристських маршрутів для підвищення безпеки діяльності з метою наукової строгості і аргументованості, на нашу думку, має спиратися на базові концепції географічної науки в її різних областях. Тому, нагальною, на нашу думку, постає проблема удосконалення теоретико-методологічного та методичного апарату географії туризму, взагалі, та її вагомій складовій – *географії спортивного туризму*, зокрема, розширення їх предметно-об'єктної сфери і проведення на оновленій основі прикладних досліджень, які й будуть визначати адекватність географії туризму сучасним вимогам суспільного розвитку. Це потребує наукового обґрунтування проблем геопросторової організації спортивного туризму на основі узагальнення світових тенденцій та їх конкретно-наукового осмислення.

Список використаних джерел: 1. Leading principles of steady spatial development of the European continent / are the Sessions of the European conference of ministers accountable for the regional planning Accepted on XII, on September, 7-8, 2000 in Hannover // CEMAT (2000) 7. – Hannover, 2000. – 17 p. 2. Lefebvre A. The Production of Space / Oxford UK & Malden USA: Blackwell, 2007. – 454 p.

УДК 332.3:658.15

ВИЗНАЧЕННЯ ГРОШОВОГО ПОТОКУ, СПРЯМОВАНОГО НА ЗДІЙСНЕННЯ АНТИРЕЙДЕРСЬКИХ ДІЙ У ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

К.А. Мамонов, О.В. Пиркова

kostia_mamonov@mail.ru, o.pyrkova@mail.ru

*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна*

Протидія рейдерству, попередження відповідних дій в земельних відносинах регіону потребує розробки та удосконалення методичних підходів

до оцінки суми грошових потоків, які спрямовуються на здійснення антирейдерських дій. Враховуючи теоретико-методичні положення та базуючись на комплексному підході щодо оцінки, запропоновано етапи, які включають:

1) формування інформаційно-аналітичного забезпечення щодо оцінки суми грошових потоків, які спрямовані на здійснення антирейдерських дій у земельних відносинах регіону;

2) виявлення особливостей адміністрування землі та рівня взаємодії із різними групами зацікавлених осіб;

3) характеристика конфліктів інтересів в сфері земельних відносин із різними групами зацікавлених осіб;

4) визначення інтегрального критерію протидії рейдерству в сфері земельних відносин на основі відповідних показників і факторів, що його формують та моделі оцінки;

5) розрахунку дисконтованого грошового потоку, який може бути втрачений у результаті здійснення рейдерських дій в сфері земельних відносин регіону;

6) розробка моделі визначення грошового потоку, який спрямований на здійснення антирейдерських дій;

7) розрахунок грошового потоку, який спрямований на здійснення антирейдерських дій в сфері земельних відносин регіону;

8) розробка дій, спрямованих на попередження та протидію рейдерських дій;

9) визначення рівня ефективності здійснених антирейдерських дій на розвиток регіону.

Характеризуючи кожний з представлених етапів слід вказати, що для формування інформаційно-аналітичного забезпечення щодо оцінки суми грошових потоків, які спрямовані на здійснення антирейдерських дій в сфері земельних відносин регіону застосовується інформація стан та особливості формування земельних відносин, їх адміністрування на регіональному рівні.

На другому етапі основна увага фокусується на особливостях земельного використання на регіональному рівні, де враховуються територіальне розташування об'єктів, інноваційна та інвестиційна привабливість, напрями застосування та ін.

У контексті представленого етапу необхідно охарактеризувати рівень взаємодії із різними групами зацікавлених осіб, які включають особливості взаємовідносин із:

- власниками;
- землекористувачами;
- управлінцями різного рівня;
- фінансовими установами;
- органами державного управління;
- органами контролю;
- громадськими організаціями.

При оцінці здійснення антирейдерських дій в сфері земельних відносин на

регіональному рівні особливого значення має характеристика конфліктів інтересів із різними групами зацікавлених осіб. Слід зазначити, що конфлікт інтересів визначається як правове поняття; ситуація, за якої сторона, що укладає угоду, потенційно може одержати безпосередню вигоду, здійснюючи дії, які завдають збиток іншій стороні [1]. У Законі України «Про засади запобігання та протидії корупції» [2] основна увага фокусується на реальні або такі конфлікти інтересів, що видаються реальними, протиріччя між приватними інтересами особи та її службовими повноваженнями, наявність яких може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень.

У представленому дослідженні конфлікт інтересів визначається як протиріччя або певні дисбаланси і диспропорції, що виникають між різними групами зацікавлених осіб у сфері земельних відносин на регіональному рівні.

Визначення інтегрального критерію протидії рейдерству в сфері земельних відносин, розрахунок дисконтованого грошового потоку, побудова відповідної моделі здійснюється на основі багатоетапного процесу, що включає поліпараметричний підхід. Результуючими етапами є розробка напрямів, спрямованих на попередження та протидію рейдерських дій, визначення рівня ефективності здійснених антирейдерських дій на розвиток регіону.

Таким чином, у результаті дослідження запропоновані напрями щодо визначення грошового потоку, спрямованого на здійснення антирейдерських дій у земельних відносинах на регіональному рівні, що дозволило запропонувати комплекс заходів відносно зростання ефективності земельного користування та адміністрування.

Список використаних джерел: 1. Конфлікт інтересів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Конфлікт_інтересів. 2. Закон України від 11 червня 2009 р. № 1506-VI «Про засади запобігання та протидії корупції» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1506-17>

УДК 911.3

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕДИКО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Р.С. Молікевич

stoa13@rambler.ru

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Питаннями комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіонів з акцентами на різних його складових займалася ціла когорта вітчизняних і зарубіжних вчених: Г.В. Балабанов, В.А. Поповкін, О.В. Гладкий, С.І. Іщук, О.С. Чмир, Л.Г. Руденко, О.І. Шаблій, О.Г. Топчієв, Л.М. Немець, А.І. Чистобаєв, М.Д. Шаригин [1]. У той же час, у географічній літературі недостатньо повно опрацьовано питання застосування методичного

інструментарію суспільно-географічних досліджень у регіональній діагностиці медико-демографічної ситуації (МДС). Але саме показники МДС найбільш виважено відображають соціальний стан та якість життя населення регіону, які, у свою чергу мають вагомий вплив на тенденції економічного розвитку. Тобто оцінка МДС є наріжним каменем при створенні стратегій і програм регіонального розвитку і потребує особливої уваги з боку науковців.

Сучасна ситуація з істотною територіальною диференціацією медико-демографічних показників на рівні регіонів України і нижче вимагає глибокого наукового аналізу та обов'язкового використання даних цього аналізу при формуванні демографічної політики та вдосконаленні системи охорони здоров'я на територіях різного рівня. Особлива потреба у виявленні умов, причин і факторів, що формують сучасні показники народжуваності, смертності, очікуваної тривалості життя та показники захворюваності населення, виникає в тих регіонах, які відіграють першорядну роль у розвитку господарства країни, а також там, де склалася і продовжує поглиблюватися кризова демографічна обстановка і гостро відчувається дефіцит трудових ресурсів. При вивченні різних демографічних явищ важливо виходити з принципу: «...щоб дійсно знати предмет, треба охопити, вивчити всі його сторони, всі зв'язки і «опосередкування» [2, с. 221].

Регіональний аналіз МДС здійснюють на основі даних, що знаходяться в облікових статистичних формах Державної служби статистики України, демографічних щорічників, статистичних збірників та інших довідкових документах. Нерідко це доповнюється і даними соціологічних опитувань населення щодо стану його здоров'я, рівня надання медичної допомоги тощо.

Аналіз МДС включає в себе дослідження цілого ряду категорій і статистичних показників та їх взаємозв'язків, які в загальному вигляді можна відобразити відповідною схемою (рис. 1). Як бачимо, для розкриття характерних рис МДС (на національному і регіональному рівнях) базовими категоріями виступають чисельність населення з поділом його на сільське і міське, народжуваність, смертність, статеві-вікова структура, захворюваність і очікувана тривалість життя населення. Вивчення МДС в контексті якості життя населення також передбачає включення специфічних показників: кількість абортів на 100 пологів, рівень інвалідизації населення (кількість інвалідів на 100 осіб), кількість громадян, які мають статус постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи на 1000 населення, частка господарств, члени яких оцінили свій стан здоров'я як поганий (%) [3, с.106].

Регіональний аналіз МДС проводиться за допомогою низки суспільно-географічних методів. Оцінка стану наведених медико-демографічних показників та їх динаміки здійснюється за допомогою методів статистичного зведення та групування, варіаційного, динамічного та графічного аналізу [4]. Для типологізації регіонів з метою виявлення однорідних груп використовується метод статистичного групування та метод багатомірного статистичного аналізу – кластерний аналіз [5]. Залежність медико-демографічних показників від чинників, які впливають на формування МДС, виявляється за допомогою кореляційно-регресійного аналізу. Результати

проведених розрахунків, типізацій, у свою чергу, візуалізуються за допомогою картографічного методу.

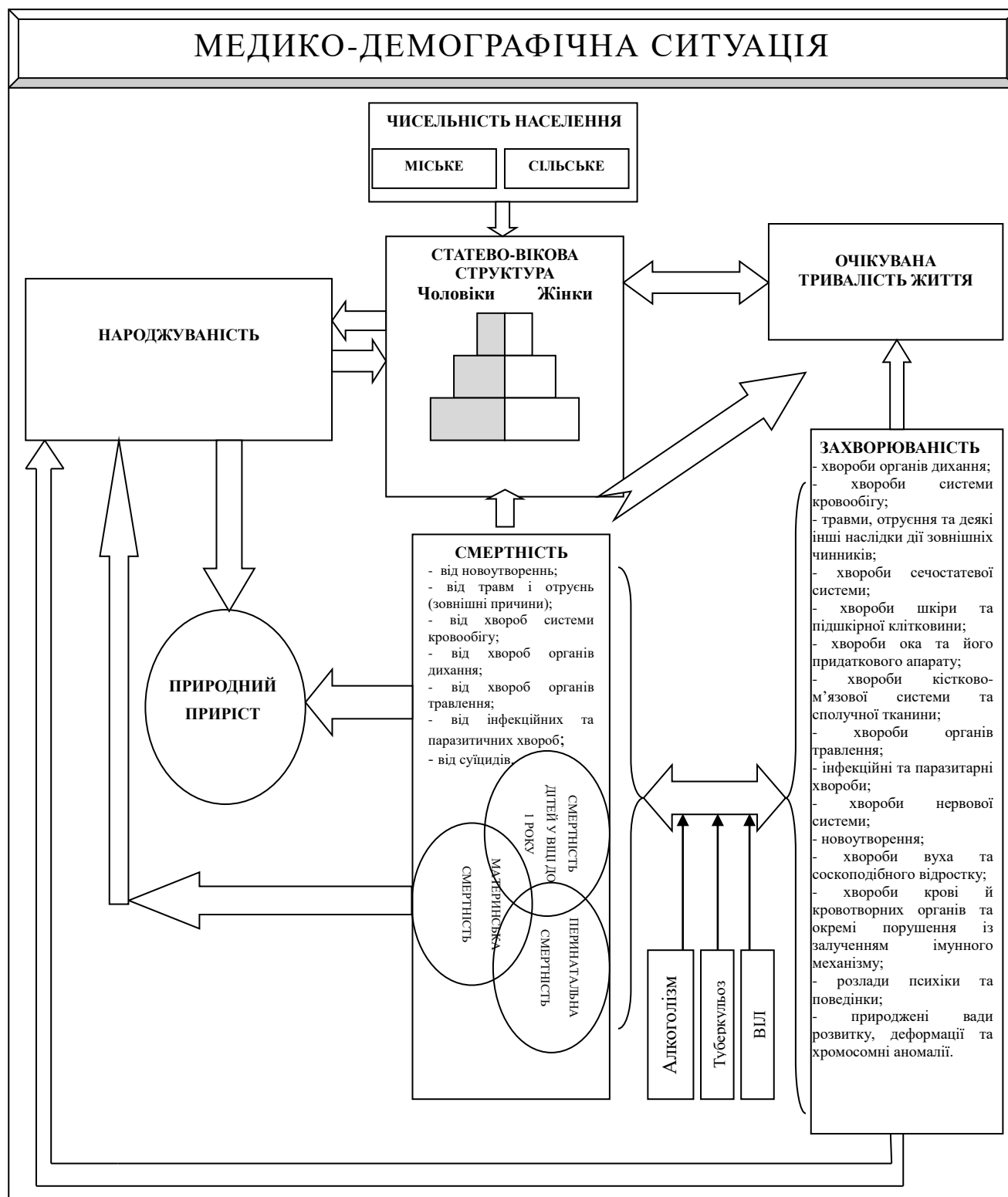

Рис.1. Схема основних категорій і взаємозв'язків між ними у дослідженні МДС (укладено автором)

Відповідно до зазначеного, найбільш актуальними складовими регіонального дослідження МДС залишаються:

- оцінка кількісних та якісних характеристик населення регіону;

- вивчення динаміки стану здоров'я населення (захворюваності, інвалідності, загальної та дитячої смертності), факторів, що визначають їх рівень та характер;
- встановлення наявності чи відсутності тенденцій медико-демографічних процесів та факторів, що їх обумовлюють;
- типологізація регіонів за специфікою МДС;
- інтегральна оцінка основних детермінант формування регіональної диференціації МДС;
- визначення перспектив та основних напрямків поліпшення МДС та вирівнювання її регіональних асиметрій.

Перелік конкретних показників в оцінці МДС, наприклад, регіонів України і адміністративних районів в межах однієї з областей, буде різним. На регіональному рівні використовуються узагальнюючі показники відтворення і здоров'я, які мають синтетичний характер і опосередковано відображають специфіку соціально-економічного розвитку регіонів. Проте кожен регіон має самостійний цикл і особливості відтворення населення і стану його здоров'я, які залежні від співвідношень міського і сільського населення, зайнятості, місцевої екологічної ситуації, розвитку локальної мережі медичної допомоги і т.д. Вивчення особливостей медико-демографічного відтворювального процесу в такому випадку повинен базуватися на дослідженні багатьох зв'язків з урахуванням способу та умов життя населення територіях і у поселеннях.

Список використаних джерел: 1. Арзянцева Д.А. Наукові підходи до комплексної оцінки медико-демографічної ситуації в регіоні // *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права.* – 2008. – №3. – С. 451–455. 2. Бедный М.С. Демографические факторы здоровья [Текст] / М.С. Бедный. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 246 с. 3. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація / І.В. Гукалова. – К.: ДП «Друкарня МВС України», 2009. – 347 с. 4. Орлова Н.М. Методологія комплексного медико-соціального аналізу регіональних особливостей стану здоров'я населення / Н.М. Орлова // *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика.* – 2013. – Вип. 22(4). – С. 198-204. 5. Пилипенко І.О. Методики суспільно-географічних досліджень (на матеріалах Херсонської області). / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.

УДК 332.14

МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ РОЗМІЩЕННЯ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЗГІДНО ВИТРАТНОГО ПІДХОДУ

М.С. Пашкевич, М.О. Харченко

pashkevichms@rambler.ru; takharchenko@mail.ua

ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ, Україна

Державна політика регіонального розвитку переслідує мету забезпечення однакових стандартів життя людини незалежно від території проживання. Ця мета досягається за рахунок однакового розподілу бюджетних коштів між

територіями та наданні базових послуг населенню. Номінально існує норматив витрат держави на одного учня, який враховує лише географічне розташування (село або місто). Цей норматив однаковий для всіх шкіл України. Однак, якщо розрахувати відношення сукупних витрат певної школи до кількості учнів, що навчаються у ній, то рівень витрат на одного учня буде різним по школах України за рахунок таких факторів як площа приміщень школи, система опалення (газ, вугілля, власна система опалення, централізована), температура повітря протягом опалювального сезону, тощо. Тоді, у відповідності до задачі оптимізації мережі закладів загальної середньої освіти за критерієм мінімізації витрат на їх утримання, необхідно закрити ті школи, де питомі витрати на утримання одного учня будуть найбільші. Описаний витратний підхід може бути використаний для розподілу шкіл по всій території України. Для визначення актуальності та достовірності даної оптимізаційної задачі були проведені розрахунки за критерієм мінімізації витрат на утримання шкіл на основі мережі загальноосвітніх шкіл міста Стаханова Луганської області [1]. Математично поставлена ціль мінімізації витрат бюджету на утримання шкіл може бути формалізована у функції цілі (F) яка має вигляд:

$$F = \sum_{i=1}^n x_i a_i \rightarrow \min, \quad (1)$$

де x_i – кількість учнів школі (чоловік) ; a_i – сума витрат на студента в i школі (еквівалент в іншій валюті).

В результаті досягнення цільової функції буде отримано оптимальну кількість учнів у кожній школі, щоб загальні витрати бюджету на утримання шкіл міста були мінімальними. Зрозуміло, що в деяких школах оптимальна кількість учнів буде дорівнювати нулю, і саме ці школи необхідно буде закрити з огляду на вище окреслений витратний підхід. Для розрахунку достовірної моделі оптимізації мережі загальноосвітніх шкіл за критерієм мінімізації витрат потрібно ввести додаткові обмеження, які дозволять зробити цю модель адекватної. Ці обмеження слугують фіксованими рамками для моделі оптимізації, без них вона могла би запропонувати, наприклад, всіх учнів міста перевести в ту школу, де витрати на одного учня найменші, але це є не можливим.

Таким чином, перше обмеження це узгодженість між фактичної чисельністю учнів та потужністю школи. Зрозуміло, що фактичне число учнів не може перевищувати ємність школи, яка визначена її будівельним паспортом.

Друге обмеження відповідає логічному твердженню, що всі учні, які навчаються в даний час в усіх школах міста повинні бути розподілені, відповідно до новою мережі загальноосвітніх шкіл.

Третє обмеження зводиться до того, що учень це ціле число, тому в кожній школі результат оптимізації повинен бути цілим числом, в протилежному разі, результати, які видасть модель оптимізації будуть нелогічними. Ці обмеження математично можна представити у такому вигляді:

$$\sum_{i=1}^n x_{if} \leq \sum_{i=1}^n x_{ip}, \quad (2)$$

$$\sum_{i=1}^n x_d = \sum_{i=1}^n x_{if} , \quad (3)$$

$$\sum_{i=1}^n x_d \in Z , \quad (4)$$

де:

x_{if} – кількість учнів які навчається в школах;

x_{ip} - загальна потужність шкіл;

x_d - розподілена кількість учнів згідно оптимізаційної моделі;

Z- ціле число.

Враховуючи запропоновані обмеження для достовірності моделі оптимізації мережі загальноосвітніх шкіл в регіоні, з метою значного зниження витрат, рівняння (1) – (4) можуть бути використані для розрахунку оптимальної кількості учнів, які мають навчатися в кожній школі. Для розрахунку оптимальної кількості учнів, були взяті всі школи, розташовані в місті Стаханов (рис. 1 а), які входять в склад управління освіти та виховання Стаханівської міської Ради.

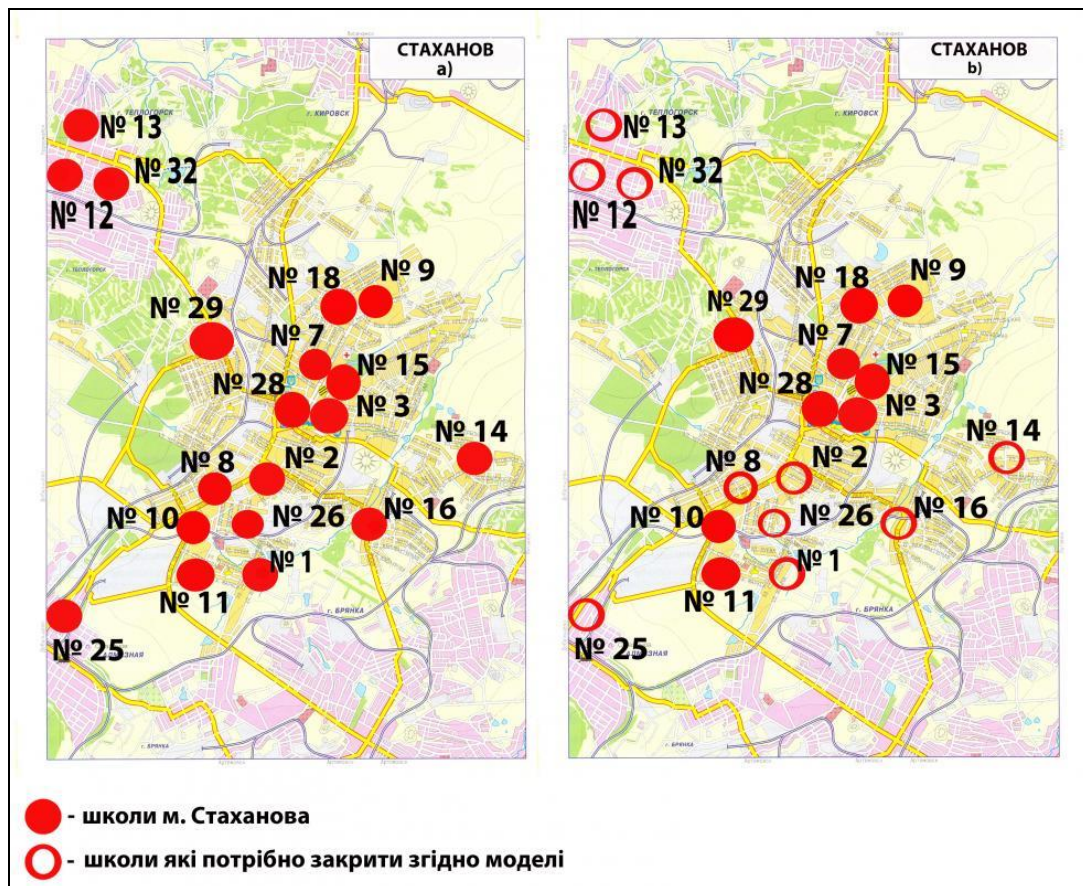

Рис 1. Мережа загальноосвітніх шкіл міста Стаханов Луганської області України а) до застосування оптимізаційної моделі; б) після застосування рівняння (1) – (4), розроблена авторами

Ці школи відрізняються одна від одної перш за все за рівнем витрат на одного учня. Деякі з них маючи потужність більше ніж на тисячу учнів, заповнені лише на половину, і як наслідок мають високі витрати на

утримування одного учня. А деякі навпаки, мають маленьку потужність та заповнені майже повністю, проте мають теж високі витрати на одного учня за рахунок старого устаткування (система опалення, водопостачання) та за рахунок високих витрат на енергоносії. Згідно цього найважливішим критерієм даної моделі (1) – (4) є витрати на утримування одного учня. Таким чином, після всіх необхідних розрахунків для поточної шкільної мережі в місті Стаханов, були визначені ті школи які потрібно закрити і ті школи, які мають працювати. Крім того, учні закритих шкіл мають бути перерозподілені по школам які залишились відкритими (рис. 1 б).

Рисунок 1б показує, школи які повинні бути закриті відповідно до моделі оптимізації мережі загальноосвітніх шкіл (1) – (4) розташовані в одній області. Деякі з них є сусідні установами. При цьому, ці школи розташовані в центрі міста з найбільшою концентрацією громадян та величезним транспортним вузлом. Тому їх закриття згідно оптимізаційної моделі не є логічним, та може призвести до соціальної напруги серед громадян. Школи, які потрібно закрити відповідно до результатів оптимізаційної моделі (рис. 1 б) мають найкращий педагогічний склад та високий рівень навчання. Вони є найбільш авторитетним і найстарішими у місті. Ці школи є фундаментом міського освіти, вони демонструють традиції викладання. Тому їх закриття відобразиться на загальному рейтингу освіти в м. Стаханові. Аналізуючи результати, згідно моделі (1) – (4), розробленої для оптимізації мережі загальноосвітніх шкіл за критерієм мінімізації витрат, можна зробити висновок, що ця модель дає неправильний і не адекватний результат. З метою економії фінансових ресурсів місцевого самоврядування, потрібно закрити саме ті школи що забезпечують високу якість послуг і, тим не менш, мають високі витрати на одного учня, маючи при цьому високий попит з боку учнів та їх батьків.

Список використаних джерел: 1. Харченко М.О. Вплив просторового розміщення продуктивних сил в системі середньої освіти на показники регіональної економіки / М.О. Харченко // Науковий журнал «Вісник Одеського національного університету. Економіка» – 2014. – №2.

УДК 911.3

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

І.А. Скриль

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Розвиток туризму є одним з пріоритетних завдань державної політики, спрямованої на економічне зростання та духовне вдосконалення суспільства. Туризм як багатоаспектне поліфункціональне явище є способом взаємодії людини, культури і природи: людина пізнає навколишній світ, знайомиться з культурною спадщиною, долучається до національних традицій, звичаїв і

формується як інтелектуальна і національно свідома особистість. Значення краєзнавчої діяльності в цьому процесі надзвичайно велике.

Краєзнавство як синтетична галузь знань з комплексного дослідження краю послідовно вибудовує теоретико-методологічні принципи досліджень, розширює джерельну базу, зміцнює зв'язок з суміжними науковими дисциплінами. Воно володіє методологічною, світоглядною, гуманістичною і прикладною функціями і має можливість об'єднати активні кола громадськості у широко розгалужений рух по дослідженню і популяризації різних сторін життя краю [2, с. 3]. Останнім часом досить інтенсивно розвиваються такі галузі краєзнавства, як географічне, історичне, археологічне, етнографічне, культурно-мистецьке, туристичне. Разом з тим, досвід туристсько-краєзнавчої діяльності Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради свідчить про недостатнє застосування краєзнавчого принципу у навчальній, виховній роботі шкіл, позашкільних, і, особливо, вищих навчальних закладів. Учнівська, студентська молодь не завжди знає історію свого краю, рідко відвідує пам'ятки природи, культури, архітектури. Все це негативно впливає на формування у молоді любові до рідного краю, поваги до національної культури, підвищення відповідальності за збереження історико-культурних цінностей рідної землі.

Тому популяризація туристсько-краєзнавчої діяльності, обговорення проблем краєзнавства і шляхів їх подолання, активізація туристсько-екскурсійної роботи, особливо серед студентської молоді є актуальними.

На Слобожанщині краєзнавство розвивалося, починаючи з кінця XIX ст. У 20-х роках краєзнавство стало одним із напрямків наукових досліджень, а Харків перетворюється на його організаційний центр. 28 січня 1923 року у тогочасній столиці України відбулися установчі збори місцевого осередку, які прийняли ухвалу про об'єднання всіх українських краєзнавців. Після певної організаційної роботи у травні 1925 року відбулася Перша всеукраїнська конференція з краєзнавства, на яку було запрошено представників Київщини, Харківщини, Полтавщини, Чернігівщини, Поділля, Волині, Катеринославщини, Одещини, Миколаївщини, Херсонщини, Запоріжжя, а також з Галичини, Кубані і Дону. Цей форум дослідників рідного краю утворив Український комітет краєзнавства (УКК) на чолі з відомим істориком Матвієм Яворським.

Неоціненний внесок у краєзнавчу спадщину Харківщини зробив видатний вчений Д. Багалій. Вивченням історії, мови, народних традицій, духовної культури, мистецтва рідного краю займалися Д. Яворницький, О. Потебня, Г. Хоткевич, Б. Грінченко. Багато уваги основним проблемам розвитку краєзнавства на сучасному етапі, збереженню історико-культурної спадщини, становленню наукових і громадських форм дослідження рідного краю приділяв П. Тронько. Активними дослідниками – краєзнавцями Харківщини є члени обласної спілки краєзнавців та Центру краєзнавства імені П.Т. Тронька Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Краєзнавство – це і область наукового пізнання і сфера практичної діяльності. Суть краєзнавства полягає в детальному і всебічному вивченні певної території, місцевості, в якій мешкає людина.

Слід зазначити, що краєзнавчі дослідження, в основному, проводяться не спеціалістами, а широким загалом зацікавлених осіб. Предметом краєзнавчого дослідження є історія, природні умови та ресурси, культура, населення, топоніміка краю. В залежності від контингенту дослідників виділяють: шкільне краєзнавство (знайомство школярів з визначними місцями рідного краю, можливість їх вивчення), вузівське краєзнавство (як окремих предмет у навчальному процесі), громадське краєзнавство (об'єднання, клуби краєзнавців, організація зустрічей, лекцій). Методами краєзнавства є архівні дослідження, візуальні спостереження, анкетування, опитування, фото-, кінозйомка та ін. Формами краєзнавства слід вважати екскурсії, відвідування музеїв, краєзнавчі експедиції. Оскільки значна частина краєзнавства базується на безпосередніх спостереженнях, екскурсіях, експедиційних дослідженнях, тобто активному переміщенні по території, цю діяльність можна розглядати як одну з форм туризму. В останні роки широке коло дослідників вважають туристичне краєзнавство самостійною науковою дисципліною, що вимагає визначення його предмета.

С.І. Попович проаналізував взаємозв'язок і взаємодію туризму з історичним краєзнавством, а також окреслив коло проблем, які підлягають розв'язанню в даній сфері. Один із шляхів їх подолання він вбачає у зміцненні контактів між туристично-екскурсійними і краєзнавчими організаціями, що може бути реалізовано шляхом участі науковців цієї сфери в розробці туристичних маршрутів і екскурсій, їх методичному забезпеченні. С.І. Попович поставив також питання про необхідність створення спеціального друкованого органу для висвітлення основних напрямів розвитку туристсько-краєзнавчої сфери [2]. М.М. Покоłodна, Л.Д. Божко зазначають, що туристське краєзнавство – це наукова дисципліна, яка має за мету всебічне наукове та методично обґрунтоване вивчення різноманітних складових туристсько-ресурсного потенціалу, історію туристського освоєння та сучасний стан розвитку туризму в межах певних територій. При цьому туристсько-ресурсний потенціал розуміється як сукупність певних ресурсів та умов, необхідних для організації туристської діяльності на певній території [3].

М.Й. Рутинський вважає, що туристичне краєзнавство формується на стику географічного, економічного, історичного й етнологічного краєзнавства, а також туризмознавства і рекреалогії шляхом міждисциплінарного синтезу їх теоретико-методологічних і прикладних напрацювань. Туристично-краєзнавчі дослідження є важливим джерелом формування наукової фактологічної бази географії, історії, етнографії, дидактики, методики викладання шкільних курсів і курсів ВНЗ, поповнення музейних експозицій, змістовного насичення наукових і популярних видань. У процесі краєзнавчої діяльності учні та студенти на основі безпосереднього вивчення компонентів природи, природних комплексів і ресурсів, результатів господарської діяльності поселень формують географічні і суспільно-економічні поняття, накопичують дані для узагальнень, розвитку уявлень про систему складових географічного простору рідного краю. Краєзнавчу діяльність стимулює набуття навичок, умінь, самостійності, що задовольняє пізнавальні потреби, освоєння прийомів наукових досліджень майбутніми краєзнавцями.

Упродовж ХХ ст. на теренах України бурхливо розвивається туристична індустрія. Для всебічної розбудови туристичної індустрії на певній території необхідне всебічне вивчення її туристично-рекреаційних ресурсів власне засобами і методами краєзнавства. Отже, **основним об'єктом туристичного краєзнавства** виступає, у широкому розумінні, рекреаційно-туристичний потенціал території, а у вузькодисциплінарному вимірі – рекреаційно-туристичний комплекс рідного краю [4]. **Предметом дослідження туристичного краєзнавства** виступають окремі складові туристично-рекреаційного потенціалу краю – природні рекреаційні ресурси (мінеральні води, клімат, озера тощо), ступінь їх освоєння і характер експлуатації, пам'ятки історії і культури, туристичні заклади та інші об'єкти туристичної інфраструктури, а також різноманітні аспекти розвитку туристичного руху в краї [4].

Таким чином, у наукових дослідженнях зустрічаються поняття як «туристичне краєзнавство», так і «туристське краєзнавство», які по суті є синонімами. Крім того, науковці застосовують поняття «краєзнавчий туризм» як суспільне явище, що спрямоване на вивчення та збереження локальної культури, культури рідного краю через призму їх туристичної самобутності [6]. Більшість дослідників акцентують увагу на зв'язку туризму з історичними дисциплінами, рекреаційною географією, екскурсійною діяльністю. Тому, на наш погляд, туристичне краєзнавство можна визначити як:

1. Дослідження взаємозв'язків природничих і соціальних явищ рідного краю з науковою, навчальною, виховною метою, яке здійснюється засобами туризму;

2. Вивчення історії, географії, промисловості, сільського господарства, етнографії, геології, археології, культури з метою організації туристсько-екскурсійної діяльності серед населення.

Зроблений аналіз питань щодо визначення туристичного краєзнавства дає можливість стверджувати про його важливу роль у розвитку внутрішнього туризму, туристсько-рекреаційної та екскурсійної діяльності. Крім того, краєзнавчий принцип має значний потенціал у навчально-освітній та виховній роботі з учнівською, студентською молоддю завдяки масовості, доступності, соціальній спрямованості, активним формам проведення. Тому популяризація краєзнавчої діяльності, розробка і впровадження нових програм з розвитку туризму і краєзнавства повинні стати одним з пріоритетних напрямків державної політики.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. / О.О. Бейдик. – К.: «Палітра», 1997. – 130 с. 2. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. – / Є.В. Панкова. - К.: Альтерпрес, 2003. – 352с. 3. Покоłodна М.П. Туристське краєзнавство: навчальний посібник / М.М. Покоłodна, Л.Д. Божко; Харк. ун-т. міськ. госп-ва ім. О.М. Бекетова. – Х.: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2013. – 310 с. 4. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство Навчальний посібник. За ред. проф. Заставного Ф.Д. / В.Л. Петранівський, М.Й. Рутинський. - К.: Знання, 2006. – 575с. 5. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури. / П.Т. Тронько - К.: Рідний край, 1994. – 107 с. 6. Туризм в системі пріоритетів регіонального розвитку: Монографія / За ред.. проф.. В.В. Александрова. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 268 с.

**МОВА КАРТ Ф. РЕКАЦЕВІЧА У ПУБЛІКАЦІЯХ
«ЛЕ МОНД ДІПЛОМАТІК»**

Р.Р. Сливка

romanslyvka@i.ua

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Радикальна зміна геополітичного положення України на межі 2013–2014 рр. вимагає розробки теоретичних та методологічних основ географії конфліктів. Одним із завдань на цьому шляху є систематизація її понятійно-категоріального апарату. Можливим шляхом вирішення є аналіз картографічних творів провідного французького картографа конфліктів, автора видання «Ле Монд Діпломатік» Філіппа Рекацевіча (Philippe Rekasewicz). Досліджено понад 30 його картосхем за період 2004–2013 рр. [1]. Зміст методики – аналіз системи умовних позначень картосхем на предмет висвітлення: природних умов, процесів і ресурсів; правового, геополітичного, геоекономічного статусів територій, а також правового статусу населення; військової інфраструктури та засобів, економічної та соціальної інфраструктури; політико-, економіко-, соціально-, еколого- та військово-географічних процесів; договірно-правових відносин; індикаторів конфліктності території. Разом вони формують наукову мову геоконфліктології. Її вивчення сприятиме також якісному картографуванню конфліктів в Україні.

Природні умови, процеси і ресурси територій конфліктів: 1) гори; 2) територія, яка зазнала дії циклону; 3) льодовик; 5) мінеральні ресурси; 7) пустельна територія; 8) напівпустельна територія; 9) глобальне потепління.

Правові статуси у картосхемах Ф. Рекацевіча. I. Територіально-політичних утворень і кордонів: 1) акваторії оспорювані; 2) невизнані держави; 3) «неповні» держави-члени ЄС; 4) кордони морської юрисдикції; 5) кордон (закритий, відкритий, визнаний міжнародно, невизнаних держав, встановлений мирною угодою); 6) країни в стані війни; 7) регіональна міжнародна організація; 8) «Спеціальний регіон» (самоврядні зони); 9) морські спірні території; 10) табір біженців; 11) території поза контролем центральної влади; 12) регульована територія; 13) території, які існують автономно; 14) приєднана територія; 15) національне самоврядне утворення; 16) демілітаризована зона.
II. Статус особи, групи осіб: 1) особи без громадянства (апатриди); 2) біженці; 3) прохачі притулку; 4) миротворча місія; 5) діаспора; 6) радикальні групи; 7) національна меншина.

Геополітичний статус: 1) проект «Велика держава» (наприклад «Велика Албанія»); 2) гравці Великої гри (США, Росія і т.д.); 3) військовий суперник; 4) морська горловина; 5) ворожі США держави; 6) держави, які погодились співпрацювати із США у «війні проти терору»; 7) держави авторитарні, які встояли до виступів опозиції; 8) держави, що переживають колапс;

9) держави, які планують приєднатися до ЄС; 10) знищені держави; 11) дестабілізовані держави; 12) слабкі держави; 13) держави Сахаро-Сахелю; 14) небезпечні ділянки (часті напади терористів); 15) дорога життя; 16) зони нестабільності; 17) зони активності релігійних фундаменталістів; 18) зона дії повстанців; 19) латентна етнічна напруга; 20) «Європа від Атлантики до Уралу»; 21) «Європа до Владивостоку»; 22) шиїтський іслам; 23) країни, що мріють приєднатися до ЄС; 24) заморожений конфлікт; 25) конфлікт поза межами держави; 26) кордон, накреслений метрополіями; 27) «пористий» кордон; 28) запропоновані нацією кордони (курдами); 29) арабська країна; 30) країни, які переживають повномасштабну економічну і політичну реорганізацію; 31) абстрактні геополітичні межі Європи; 32) святі місця; 33) військова могутність; 34) стратегічна могутність; 35) партнерські держави; 36) периферія; 37) військова присутність; 38) буферні території; 39) стратегічні протоки; 40) сфера політичного впливу; 41) «етнічно захищена» територія; 42) нестабільна територія; 43) територія, яку гравці Великої Гри, вважають такою, що має бути обійдена, коли планується транспортування нафти і газу від місць видобутку до головних ринків; 44) «точка входу»; 45) космополітична територія.

Геоекономічний статус: 1) зони з концентрацією інвестицій; 2) «корисні» зони; 3) зона спільної експлуатації ресурсів; 4) зона нелегальної експлуатації ресурсів; 5) сфера економічного впливу.

Інфраструктура. I. Військова інфраструктура та засоби: 1) база військова (існуюча, тилова, тренувальний табір чи колишня, запроектована, запропонована), 2) військове забезпечення; 3) блок-пост; 4) десантні кораблі і авіаносці; 5) використання дронів; 6) закордонні бійці; 7) фортифікований кордон; 8) лінія перемир'я (припинення вогню); 9) лінія попередження нападу; 10) стратегічна система радарів протиповітряного захисту; 11) шляхи постачання збройних сил; 12) альтернативні шляхи постачання збройних сил; 13) шляхи контрабанди зброї; 14) шлях бойовиків-повстанців; 15) місця бомбардувань. *II. Економічна і соціальна інфраструктура:* 1) газопровід (існуючий, під реконструкцією, запроектований); 2) ГЕС; 3) головна дорога; 4) залізниці (відкриті, закриті); 5) міські поселення; 6) нафтопровід (споруджуються / відновлюються); 7) олімпійські місця; 8) порти для транспортування нафти і мінеральної сировини; 9) туристичний район; 10) шляхи постачання нафти та іншої мінеральної сировини; 11) морські шляхи (сучасні і ті, що будуть експлуатуватися в майбутньому); 12) шляхи міграцій (традиційні і нові); 13) шляхи контрабанди підакцизних товарів і наркотиків.

Процеси у картосхемах Ф.Рекацевіча: I. Політико-географічні процеси: 1) делімітація кордону; 2) фрагментація держави; 3) регіональна інтеграція; 4) колапс держави; 5) приєднання до ЄС; 6) дестабілізація держави; 7) контроль уряду над територією; 10) конфлікт; 11) встановлення метрополіями кордонів держав; 12) арабська весна; 13) примусова нормалізація; 15) зростання могутності держави; 16) поширення хаосу; 17) автономістський рух; 18) територіальний спір; 19) регулювання території; 20) автономне існування; 21) «Велика Гра» акторів світової політики; 22) управління територією;

23) делімітація кордону; 24) хаос. *II. Військово-географічні процеси:* 1) атака збройна; 4) війна; 5) акти насильства; 6) напади терористів; 7) військова допомога наддержави; 8) інтервенція збройна; 9) збройне повстання; 10) бомбардування; 11) миротворча операція; 12) військова операція; 13) поліцейська операція; 14) переміщення озброєнь з-за кордону; 15) активність піратів; 16) терористична діяльність; 17) військова співпраця у тренуванні і забезпеченні. *III. Економіко-географічні процеси:* 1) війна нафто- і газопроводів; 2) соціальний вибух; 3) виробництво наркотиків; 4) видобуток вугілля; 5) нелегальний експорт сировини з проблемних регіонів; 6) нелегальна експлуатація ресурсів; 7) геостратегічний «обхід» трубопроводами території; 8) офшорний видобуток нафти і газу; 9) постачання мінеральної сировини; 10) контрабанда. *IV. Соціально-географічні процеси:* 1) активність релігійних фундаменталістів; 2) насильство релігійне; 3) насильство етнічне; 4) рух біженців; 5) етнічна чи релігійна «чистка»; 6) міграція. *V. Еколого-географічні процеси:* 1) виливи нафти; 2) аварії нафтопроводів.

Договірно-правові відносини на картах Ф. Рекацевіча: 1) договір військовий; 2) договори про оборону; 3) договори про двосторонню співпрацю; 4) політичний альянс; 5) економічний альянс.

Індикатори конфлікту: 1) частка корінного населення; 2) ВВП/особу; 3) відчутна напруга; 4) абсолютна висота території; 5) обсяг витрат на миротворчу місію; 6) концентрація біженців і переміщених осіб; 7) національні меншини; 8) частка молоді (15–25 р.); 9) частка неграмотної молоді (15–25 р.); 10) радикальні групи; 11) рівень бідності; 12) частка студентської молоді; 13) територія поширення носіїв мови; 14) глибокі політичні протиріччя; 15) витрати на миротворчі операції; 16) частка населення, яке користується Інтернетом.

Отже, аналіз мови карти Ф. Рекацевіча дозволяє зробити висновок про високий рівень її сформованості. Вражає ступінь відповідності більшості понять і категорій політико-географічним явищам і процесам в Україні. Анексія та окупація частин її території зумовлює актуальність подальшого розвитку теоретико-методологічних основ географії конфліктів, зокрема її понятійно-категоріальної системи на основі багатого досвіду зарубіжних учених.

Список використаних джерел: 1. «Philippe Rekacewicz» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mondediplo.com/spip.php?page=recherche&recherche=Philippe+Rekacewicz&tri=date>

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ В ЕКОЛОГО-ГІГІЄНИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

О.С. Смик

smuk_oksana@rambler.ru

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Оцінка впливу довкілля на стан здоров'я є одним з пріоритетних завдань, що вирішуються гігієною як профілактичною галуззю медичної науки. Гігієна – наука про здоров'я, основа профілактичної медицини. Вона вивчає вплив навколишнього середовища на організм людини й розробляє на основі цього заходу щодо попередження шкідливого впливу середовища й розвитку захворювань. Середовище, що оточує людину, надзвичайно складне: його визначають природні, соціальні, побутові фактори, а також виробничо-суспільні відносини. Сьогодні існує понад сто дефініцій «здоров'я». Визначення «здоров'я» залежить від платформи, на якій вони базуються: соціальної, суспільної, правової або суто медичної, та від так званих ієрархічних рівнів його характеристики: громадського, популяційного та індивідуального здоров'я.

Громадське (суспільне) здоров'я – це одна з найважливіших якостей суспільства. Воно характеризує життєву спроможність суспільства як соціального організму, його здатність підтримувати рівновагу з навколишнім природним та соціальним середовищами, забезпечувати формування здорового способу життя. Громадське здоров'я є об'єктом вивчення соціальної медицини. В останні роки виділяють новий напрямок громадського здоров'я – **екологічний**, суть якого полягає у встановленні зв'язку між фізичним, психічним та соціальним благополуччям й екологічними, соціально-економічними, культурними, політичними та індивідуальними чинниками.

Найбільш поширеним терміном є «популяційне здоров'я» (синоніми – здоров'я населення, групове здоров'я). Це умовне статистичне поняття, що використовується для визначення стану здоров'я населення регіону (країни, області, міста, району) і характеризується комплексом таких показників: демографічних; захворюваності та поширеності хвороб; інвалідності та інвалідизації; фізичного розвитку; частоти доклінічних станів.

Саме ці індикатори найчастіше використовуються як показники здоров'я у гігієнічних дослідженнях. Тобто у гігієні, як правило, йдеться про популяційне здоров'я. Пояснюється це, насамперед широким використанням у гігієнічних дослідженнях матеріалів статистичної обліково-звітної документації, яка, хоч і називається «статистикою здоров'я», такою не є. Форми звітності, перелік показників, з яких вони складаються, і віко-статевий розподіл груп населення у них підпорядковані, насамперед, потребам системи охорони здоров'я як соціального інституту. Ці дані необхідні, зокрема, для планування обсягів надання

різних видів медичної допомоги населенню (популяції) конкретних міст, районів, областей – тобто для лікувальної ланки системи охорони здоров'я, яка побудована за територіальним принципом [3].

Здоров'я у гігієнічних дослідженнях оцінюється «від зворотного»: немає хвороби – є здоров'я. Такий підхід суперечить визначенню здоров'я, поданого у передмові до Статуту ВООЗ, де написано, що *здоров'я – це стан цілковитого фізичного, духовного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб та фізичних вад*. Тобто відсутність зареєстрованих захворювань (особливо у випадку використання показників офіційної статистики) не є здоров'ям людини, адже наявність хвороби фіксується лише у випадку звернення пацієнта до лікаря або за результатами диспансерних оглядів певних контингентів населення. Виходячи з цього, здоров'я як таке не може характеризуватися рівнем захворюваності чи смертності (на популяційному рівні) або наявністю чи відсутністю захворювання (на індивідуальному рівні)[4].

Індивідуальне здоров'я – це «здатність організму повноцінно виконувати свої біологічні та соціальні функції». Останнім часом у науковій літературі все більше уваги приділяється питанням безпосереднього визначення рівня індивідуального здоров'я. Подібний підхід досить поширений у спортивній медицині та валеології, але зовсім не використовується у гігієнічних дослідженнях. Таким чином, на сучасному етапі гігієна (як галузь медичної науки) спрямована не на підтримку здоров'я, а на профілактику виникнення захворювань (що не є тотожним), тобто як і вся медицина, вона є хворобоцентричною. Якщо хворобу можна характеризувати досить точно (діагноз відповідно до Міжнародної класифікації хвороб з визначенням стадії, характеру перебігу, наявності ускладнень тощо), то здоров'я індивідуума визначити досить складно – його об'єктивна оцінка можлива тільки на основі розгляду позитивних показників здоров'я.

На сьогодні всі медичні огляди спрямовані не на діагностику рівня та резерву здоров'я, а на виявлення захворювання, тож проводяться вони із застосуванням методів, прийнятих у клінічній медицині. У разі відсутності відомих сучасній клінічній медицині ознак патологічного процесу лікар робить висновок, що людина здорова. Використання цих даних при вивченні впливу несприятливих чинників навколишнього середовища на людину призводить до того, що оцінка робиться не за їх впливом на здоров'я, а за впливом на не здоров'я.

Таким чином, на сучасному етапі ані клінічна медицина, ані гігієна не займаються безпосередньо проблемами здоров'я, а намагаються вирішувати їх опосередковано, «через хворобу». І це у той час, як дедалі більше фахівців визнають, що «пріоритетом в організації охорони здоров'я з позицій профілактичної медицини є збереження здоров'я практично здорової людини».

Індивідуальне здоров'я слід розглядати як самостійну соціально-медичну категорію, сутність якої можна кількісно та якісно охарактеризувати прямими показниками. З урахуванням цього у 1982 році виник новий науковий напрямок – валеологія, наука, яка вивчає сутність, механізми та прояви здоров'я, методи його діагностики, прогнозування і корекції. На жаль, валеологію часто розглядають як педагогічну дисципліну, оскільки вона «вчить» людину бути здоровою. Але валеологія – це розділ медичної науки, і завдання її набагато ширші. Зводити

валеологію лише до пропагування здоров'я та здорового способу життя так само невірно, як гігієну – до санітарної просвіти.

Виходячи з цього, профілактика негативного впливу екологічних чинників на здоров'я має бути спрямована на розірвання цього ланцюга і може провадитись у трьох напрямках: оздоровлення навколишнього середовища, тобто ліквідація джерел його забруднення; забезпечення належного (безпечного) стану атмосферного повітря, води, ґрунту тощо; формування такого стану організму і способу життя людини, який би забезпечив нечутливість до дії шкідливих чинників або мінімізував їхні негативні ефекти [1].

Донині гігієна використовувала лише перші два шляхи. Водночас ефекти зовнішнього впливу значною мірою залежать від вихідного стану організму людини, тобто знаходження чи незнаходження у межах «безпечної зони». Оцінити цей вихідний стан, а також виявити його зміни (негативні або позитивні) під дією різних факторів (у тому числі й довкілля) можна саме за допомогою методів характеристики індивідуального здоров'я, впровадження яких у практику гігієнічних досліджень є нагальною проблемою сучасного етапу розвитку гігієнічної науки.

Список використаних джерел: 1. Бердник О.В. Досвід створення інформаційних систем у галузі спостереження за станом здоров'я населення та аналізу впливу на нього навколишнього середовища / О.В. Бердник, В.Ю. Зайковська, Є.І. Селезньова // Довкілля та здоров'я. – 2004. – № 7. – С. 53–57. 2. Климчук М.А. Стан навколишнього середовища та його вплив на здоров'я населення / М.А. Климчук // Довкілля і здоров'я. – 2005. – №7. – С. 43–48. 3. Климчук М.А. Характеристика соціально-гігієнічних умов життя та їх впливу на здоров'я населення / М.А. Климчук, І.О. Черниченко, В.М. Доценко // Довкілля і здоров'я. – 2005. – №10. – С. 43–45. 4. Кулікова Ф.Й. Здоров'я людини в екологічно несприятливих умовах / Ф.Й. Кулікова, Т.М. Полішко // Екологічний вісник. – 2008. – №5. – С. 27.

УДК 332.146.2

ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ РЕГУЛЮВАННЯ

О.В. Шевченко

olvalshev@mail.ru

Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна

Регулювання диспропорційності регіонального розвитку неможливе без опрацювання системи методичних підходів до оцінки та вимірювання цієї диспропорційності і розробки заходів та інструментів по застосуванню управлінського впливу на неї. Власне, до принципів регулювання регіональної диспропорційності можна віднести наступні: принципи врахування та узгодження інтересів сторін, принцип самостійності, принцип досягнення паритетності методів регулювання, принцип партнерства, принцип оптимальності, принцип відповідальності. Принцип врахування та узгодження інтересів сторін при регулюванні регіональної диспропорційності означає

вироблення такого інструментарію регулювання диспропорцій, за якого інтереси окремих регіонів та громад і держави щонайменше не перебувають у конфлікті одне з одним; він означає оцінку ступеня задоволення інтересів сторін і висвітлюється у досягненні ними намірів, сформованих до початку реалізації політики регулювання диспропорцій. Принцип має три складові: інтереси щонайменше не перебувають у конфлікті одне з одним – це є ключовим моментом цього принципу; необхідною є оцінка ступеня задоволення інтересів сторін; необхідною є ступінь досягнення намірів, які були проголошені сторонами до початку реалізації політики регулювання диспропорцій.

Конфлікт інтересів у процесі регулювання диспропорційності може появлятися: у небажанні «віддавати» понадпланові надходження від податків і зборів і їх перерахування до державного бюджету, у закритті внутрішніх ринків для окремих виробників і відповідній монополізації ринків, у позбавленні впливу на процеси структурних змін в економіці, у промисловому виробництві, у позбавленні впливу на розподіл ресурсів.

Принцип самостійності означає забезпечення ресурсної та організаційної спроможності як органів державної влади, так і місцевих органів регулювати диспропорційність. Організаційна спроможність регулювати диспропорційність означає наявність нормативно-правового забезпечення цього процесу. В Україні нормативно-правовим актом, який прямо врегульовує питання диспропорційності, є Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005). Про необхідність регіонального вирівнювання йдеться і в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. і в проекті на 2020 р. Також, унормована дія низки фінансових інструментів, які можна застосовувати до регулювання регіональної диспропорційності – зокрема, це міжбюджетні трансферти та Державний фонд регіонального розвитку.

Ресурсна спроможність полягає у наявності коштів у держави для проведення регулювання – кошти на регулювання виділяються на виконання згаданих вище нормативно-правових актів і зі згаданих джерел бюджетних коштів. Згідно принципу досягнення паритетності методів регулювання, регулювання диспропорційності можливе на основі існування відповідної нормативно-правової бази, а також на основі задіяння достатньої кількості ринкових регуляторів. За відсутності норм, які регулюють надмірне насичення ресурсами окремих адміністративно-територіальних одиниць та територій, ринкові регулятори чинять надмірний вплив на диспропорційність, провокуючи її розростання. Адміністративні регулятори повинні забезпечити рівномірність ресурсів та вихідних умов. У цьому аспекті Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» спрямований на регулювання диспропорційності пост-фактум. Натомість, більшої ваги повинні мати нормативно-правові акти, які спрямовані на регулювання вихідних умов. Це може бути ДСРР, заходи щодо проведення структурних реформ, заходи щодо вирівнювання податкового потенціалу, заходи щодо сприяння ефективній та рівномірній зайнятості.

Принцип партнерства полягає у взаємодії всіх зацікавлених сторін та тих, хто відповідальний за регіональний розвиток і регулювання регіональної диспропорційності. Здійснюючи регіональну політику на місцях, місцева влада

та органи місцевого самоврядування повинні всебічно взаємодіяти із іншими сторонами, які мають вплив на регіональний розвиток та зацікавлені у ньому. На практиці це реалізується в участі усіх зацікавлених сторін в ухваленні основних параметрів бюджетної політики на місцях, стратегій регіонального розвитку, інвестиційних стратегій та інших інституційних документах розвитку регіону. Також, цей принцип означає повну й активну участь громадян у здійсненні регіональної політики, використовуючи інституційний інструмент демократії участі. З метою сприяння участі громадян у реалізації цього принципу ухвалено низку нормативно-правових актів та розроблено проекти інших нормативно-правових актів. Серед них слід назвати: Закони України «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про співробітництво територіальних громад», «Про органи самоорганізації населення», проект Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Суспільний консенсус у межах однієї території сприяє її узгодженому й ефективному розвитку, і якщо цей принцип буде застосовуватися у всіх регіонах, то можливо досягнути загальної ефективності та справедливості при здійсненні регулювання диспропорцій. Принцип оптимальності реалізовується у забезпеченні результату, визначеного регулятивними документами по регіональній політиці як оптимального. Регулювання регіональної диспропорційності повинне здійснюватися з метою досягнення результату, встановленого у чинних нормативно-правових документах – у тому ж Законі України «Про стимулювання регіонального розвитку», у ДСРР, у регіональних стратегіях, а також у планах по їх реалізації і щорічних програмах соціально-економічного та культурного розвитку регіонів. Якщо у третьому за переліком документі параметри досягнення рівномірності у диспропорційності можуть бути вказані абстрактно, лише загальними фразами – «досягнути рівномірність», «усунути надмірну диспропорційність», «вирівняти показники», то у двох остатніх оптимальність у регулюванні диспропорційності має бути визначена конкретно, із зазначенням межових показників рівномірності або й конкретних цифр.

Принцип відповідальності означає розбудову механізму забезпечення невідворотності настання відповідальності за ухвалені рішення щодо регулювання регіонального розвитку і також забезпечення соціальної прийнятності, економічної ефективності та екологічної безпеки при дії механізмів та інструментів регулювання диспропорційності.

Усі дії по регулюванню регіональної диспропорційності мають здійснюватися відповідально, із врахуванням майбутньої відповідальності за їх наслідки. При ухваленні рішень щодо введення в систему регулювання диспропорційності тих чи інших інструментів варто наперед прораховувати їх соціальну сприйнятливість, економічну ефективність та, не в останню чергу, екологічну безпеку. Так, рішення про реалізацію інвестиційних проектів в якомусь окремому регіоні і надання фінансування з державного бюджету буде вигідним для даного регіону, однак не обов'язково для інших, навіть сусідніх. Тому на фінансування окремих, точкових проектів не можуть виділятися кошти з програм по регулюванню диспропорційності. Надання субсидій є вигідним у

плані подолання нерівномірності у доходах. Виділення трансфертів із Державного бюджету місцевим на вирівнювання фінансової спроможності є вигідним й ефективним у плані регулювання диспропорційності. Задіяння кожного із зазначених інструментів повинне відбуватися за дотримання параметрів екологічної безпеки, з урахуванням екологічних норм та стандартів. Лише в такому випадку можна говорити про ефективність регулювання регіональних диспропорцій.

УДК 911.3

ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В БАЛТО-ЧОРНОМОРСЬКО-КАСПІЙСЬКОМУ РЕГІОНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

С.Г. Ярьоменко

syaromenko@gmail.com

Одеський національний економічний університет, м. Одеса, Україна

Балто-Чорноморсько-Каспійський простір як об'єкт дослідження у політичній географії пов'язаний з концепціями геополітичної регіоналізації світу. Традиційна геополітика, яка опирається на географічний детермінізм, представляє геополітичну структуру світу як статичну модель. Класична геополітична модель Г. Маккіндера, Н. Спідмена розглядає світ як дихотомію двох геополітичних просторів – таласократичного і телурократичного. Ключова роль у глобальному балансі сил належить регіону, розташованого на периферії хартленду і є буфером між ним і «внутрішнім півмісяцем» [2,3,10,15,16].

Існують гео економічні концепції К. Гаусгофера (три пан-регіони), І. Валлерстайна (світ-економіки), в яких Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон займає периферійне або стикове положення [10,15]. Значну роль у розвитку теорії геополітичної регіоналізації світу відіграла наукова робота С. Коена «Географія та політика розділеного світу» (1973).

Концепція С. Коена розглядає багатополосний світ з центрами сили, які мають різну геополітичну вагу та специфічні для певного геополітичного регіону фактори та процеси. Геополітична модель світу розглядається як динамічна структура, ієрархічна. Важливе значення має концепція особливих геополітичних просторів – зон розлому, конфліктних зон, які розташовані на стику між геополітичними регіонами; тут відбувається зіткнення інтересів світових центрів сили. Вплив на геополітичні зони, розширення інтересів центрів сили на ці простори формує подальшу динаміку геополітичних процесів на глобальному та регіональному рівні.

Концепція зон розлому, периферії геополітичних регіонів має певні теоретичні розробки. У 1915 р. Дж. Фергрів виділив зону буферних держав, яка тягнеться від Фінляндії через Балкани до Передньої Азії та Середнього Сходу до Південно-Східної Азії та Кореї. Р. Гартшорн виділяв зону нестабільності у Східній Європі від Балтики до Адріатики. Ж. Готман називає ці території

«припливно-відпливними», оскільки баланс сил між геополітичними регіонами є динамічним, а дана зона поперемінно потрапляє до центрів сили сусідніх геополітичних регіонів [15].

Характеристика політико-географічного простору, аналіз процесів та взаємозв'язків можлива із його структуруванням, виділенням ядро-лінійних елементів, що в цілому складають систему або певну кількість систем. Кожен геополітичний регіон має внутрішню структуру з геополітичними центрами (ядрами), які оточені периферією, що поступово переходить від одного геополітичного регіону до іншого. Межа між геополітичними регіонами є нестабільною і постійно змінюється, що пов'язано з постійною зміною балансу сил на глобальному рівні. В результаті межа між геополітичними регіонами постійно змінюється як функціонально, так і структурно.

На макрорегіональному рівні політико-географічна організація простору представляється як сукупність геополітичних регіонів різної структури та геополітичної ваги (згідно С. Коена), між якими знаходяться певні динамічні зони, які структурно можна виділять як межі-зони і які знаходяться у постійній динаміці. Такі геополітичні простори називаються буферними, маргінальними, перехідними, контактними [2]. На різних етапах суспільно-історичного розвитку такі зони виконували різні функції і мали різні дефініції [14].

Багатоаспектність межі між геополітичними регіонами потребує формування нового терміну, який би виходив з теоретичних засад багатовимірного простору, в якому периферія, буфер, контактна та перехідна зони нерідко виступають один і тим же поняттям на різних етапах суспільно-історичного розвитку та ускладнення політико-географічного простору. Пропонуємо називати такі геополітичні простори стиковими зонами. *Геополітична стикова зона* – це простір, що характеризується сукупністю процесів та умов історичного, соціокультурного, геополітичного та гео економічного характеру, специфіка яких зумовлена місцеположенням між геополітичними регіонами. Геополітична стикова зона виділяється на макрорегіональному рівні і вміщує в собі споріднені поняття периферійної, перехідної, буферної, контактної, маргінальної зони [17].

У геополітиці розроблена теорія Великих багатовимірних просторів [3, 4, 5]. На основі цієї теорії стикову зону розглядаємо як багатовимірну систему з накладанням геополітичного, гео економічного, соціокультурного (культурно-цивілізаційного) просторів. У стикових зонах відбуваються геополітичні, гео економічні та культурно-цивілізаційні процеси, що мають внутрішні та зовнішні фактори, серед яких – інтеграція, експансія та асиміляція.

Під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку геополітичних стикових зон відбуваються процеси асиміляції (етнополітичної, етнокультурної), експансії (територіальної, політико-економічної, культурної), інтеграції (примусової, добровільної). З послабленням зовнішнього тиску сусідніх геополітичних регіонів відбувається міжрегіональна інтеграція сусідніх територій або держав у межах стикових зон. Проявом інтеграції у

межах Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону було створення ГУАМ як противага посиленню впливу Росії.

Посилення зовнішнього фактора призводить до дезінтеграційних процесів та диференціації геопростору. Інтеграція країн Балтії до євроатлантичних структур призвела до геополітичного протистояння з умовним Заходом та Росією. Зменшення території впливу Росії у результаті розпаду СРСР змінилися тактикою створення зон нестабільності для впливу на колишні території метрополії. Такими зонами нестабільності та замороженого конфлікту є Нагірний Карабах, Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я. Тепер же із зміною курсу України був анексований Крим та створено спробу замороженого конфлікту на Донбасі. За рахунок таких зон нестабільності колишня метрополія прямо або опосередковано впливає на перебіг внутрішньополітичних процесів сусідніх держав.

На даний момент складним є процес у соціокультурному середовищі. Найбільш складний процес, що може сприяти культурній дезінтеграції, відбувається у релігійній сфері. Ідея «руського міра» як прояв пошуку ідентичності росіян має експансіоністські, проімперські погляди на формування та перебіг культурно-цивілізаційних процесів у країнах Балто-Чорноморсько-Каспійського простору [18]. В першу чергу це пов'язано з перебуванням достатньо великої російської меншини, а також вплив церкви – РПЦ. Крім суто соціокультурних, також проявляється гео економічний вплив (енергетична залежність, наприклад), і військово-політичний аспект (військовий конфлікт з Грузією, підтримка парамілітарних загонів в Україні) тощо. Зрівноваження сил тиску можливе із залученням центрів сили сусідніх регіонів (ряд країн ЄС, США).

Список використаних джерел: 1. Багров Н.В. Региональная геополитика устойчивого развития / Н.В. Багров. – К.: Либідь, 2002. – 256 с. 2. Блїй Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / Пер. з англ; Передмова та розділ «Україна» О. Шабля. – К.: Либідь, 2004. – 760 с. 3. Дергачев В.А. Геостратегическая концепция рубежного государства / В.А. Дергачев // Под ред. А.И. Ушакова. – Одесса, Судоходство, 1996. – 24 с. 4. Дергачев В. Геоэкономика (Современная геополитика): Учебник для вузов / В. Дергачев. – К.: Вира-Р, 2002. – 512 с. 5. Дергачев В.А. Геополитика. Учебник для вузов / В.А. Дергачев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 526 с. 6. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі / М.С. Дністрянський. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 160 с. 7. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми, теорії, методології, практики. Монографія. – Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 490 с. 8. Каганский В. Вопросы о пространстве маргинальности / В. Каганский // «НЛО», 1999, № 37. Режим доступу: magazines.russ.ru/nlo/1999/37/kagan.html. 9. Колосов В. Теоретическая лимнология: новые подходы / В. Колосов // Международные процессы. Том 7, № 1 (19), 2009. Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/three/004.html>. 10. Колосов В.А. Геополитика и политическая география: Учебник для вузов / В.А. Колосов, Н.С. Мироненко. – М.: АспектПресс, 2001. – 479 с. 11. Нартов Н.А. Геополитика: Учебник для студентов вузов / Н.А. Нартов // Под ред. Староверова В.И. – 3-е изд., перероб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА; М.: Единство, 2004. – 544 с. 12. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с. 13. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Б.П. Яценко, В.І. Ставійчук, Ю.С. Брайтчевський та ін.; За ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с. 14. Тузиков А.Р.

Основы геополитики: Учебное пособие. – М.: Кнорус, 2004. – 272 с. 15. Туровский Р.Ф. Политическая география. Учебное пособие. – Москва-Смоленск: Изд-во СГУ, 1999. – 381 с. 16. Туровский Р.Ф. Центры и регионы: проблемы политических отношений [Текст]: моногр. / Р.Ф. туровский; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2006. – 399 с. 17. Ярьоменко С. Г. Геополітичне і гео економічне позиціонування України у стиковій зоні Балто-Чорноморсько-Каспійського простору: дис...канд. геогр. наук: 11.00.02 / С. Г. Ярьоменко; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2011. – 237 с. 18. Україна та проект «русского мира»: аналіт. доп. / С. І. Здіорук, В. М. Яблонський, В. В. Токман [та ін.]. – К.: НІСД, 2014. – 80 с.

УДК 911.375

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНА СУТНІСТЬ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «МІСТО»

А.В. Мазурова, П.А. Вірченко

a.v.mazurova@yandex.ru, japasha@yandex.ru

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
Харків, Україна*

Актуальність теми. На сучасному етапі у країнах світу продовжують посилюються процеси урбанізації, а більшість населення нашої планети вже проживає в містах. Саме в цих населених пунктах концентрується суттєвий політичний, економічний, виробничий, трудовий, фінансовий, науково-освітній, культурний та інноваційний потенціал країн. Крім того, у сучасному суспільстві міста виконують ряд важливих функцій, які з розвитком людства змінюються та ускладнюються. Ці обставини зумовлюють особливу увагу науковців до дослідження поняття «місто». А для представників суспільної географії характерними напрямками пізнання є особливості його територіальної, функціональної та організаційної структури. Важливою умовою для накопичення матеріалу про різні сторони розвитку і функціонування міських поселень є вивчення теорії міста і розуміння сутності самого поняття «місто», чим й обумовлена актуальність теми дослідження.

Аналіз попередніх досліджень свідчить, про те, що теоретичні питання розвитку міст розглядалися у роботах багатьох вітчизняних та закордонних науковців. Зокрема, проблеми функціонування міських поселень висвітлені у роботах М. Вебера, Я. Верменич, В. Кравченко, В. Кубійовича, Г. Лаппо, М. Підмогильного, Ф. Ратцеля, В. Семенова та інших вчених. Однак, серед представників різних наук не існує загально визнаного тлумачення поняття «місто», що ускладнює подальші наукові дослідження.

Метою дослідження є визначення суспільно-географічної сутності та узагальнення загальних ознак дефініції «місто» на основі етимології даного поняття, а також його уточнення з позицій суспільної географії.

Основний зміст дослідження. У розумінні сучасного суспільства поняття «місто» є достатньо складним та багатограним, що й обумовлює відмінні його

тлумачення представниками різних наук. У даний час багатьма науковими дисциплінами накопичений значний теоретичний та практичний матеріал, який стосується розвитку та функціонування міських поселень. Однією з багатьох наук, яка досліджує процеси урбанізації, аналізує особливості територіальної, функціональної та організаційної структури міст (рис. 1) є суспільна географія.

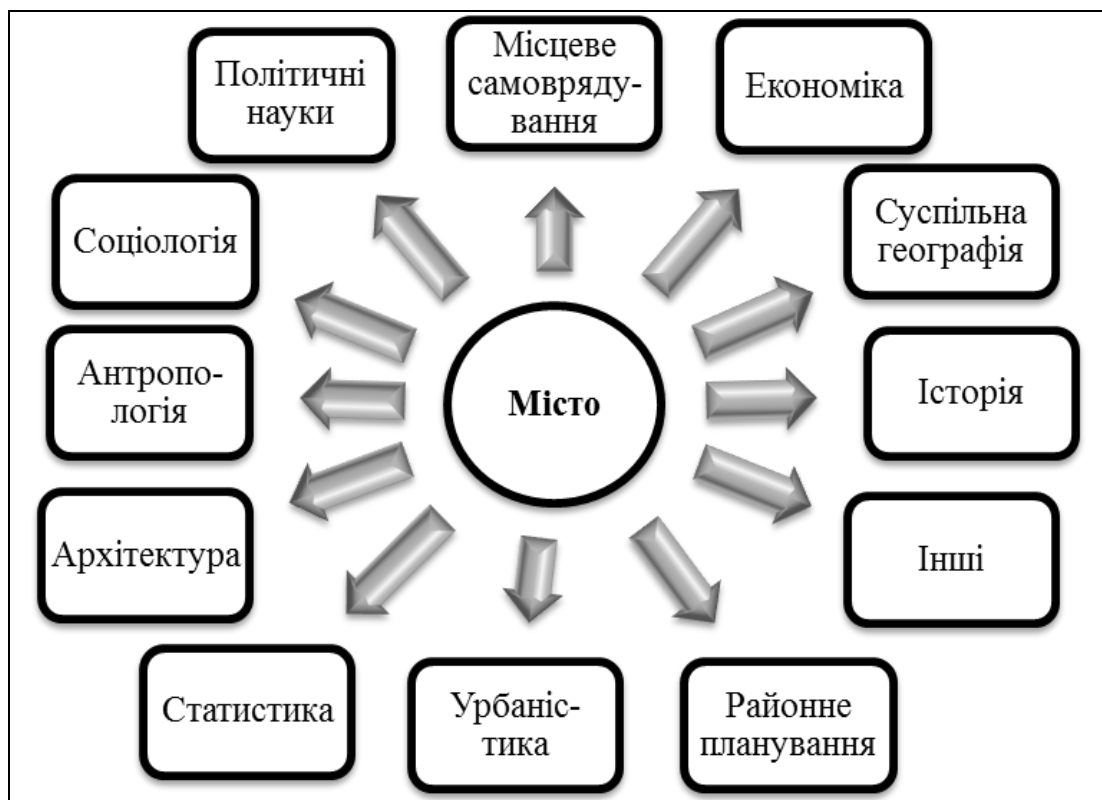

Рис. 1. Галузеві напрями наукових досліджень міст (авторська інтерпретація)

Для з'ясування суспільно-географічної сутності дефініції «місто», на нашу думку, варто проаналізувати основні визначення цього поняття, які наводяться у різних джерелах.

У розумінні сучасних науковців місто є достатньо складною історично обумовленою соціально-економічною системою. Формування, розвиток і функціонування цієї системи є результатом еволюції суспільства, внаслідок чого за містами закріпились певні функції, які й сьогодні продовжують трансформуватися.

Починаючи з епохи Середньовіччя новий статус населеного пункту надавав можливість отримати більшу кількість прав і свобод в галузі місцевого самоврядування, більше економічних преференцій та інвестицій.

Необхідність у прийнятті рішень, щодо підвищення статусу поселення вимагала постійного обліку чисельності населення в населених пунктах. Зафіксовані кордони міста обмежувалися огорожею, яка створювалася не тільки з метою оборони, а й з метою митних зборів з купців, які прагнули торгувати на міському ринку. У деяких країнах світу статус «міста» надавався на урочистих церемоніях, як результат певних заслуг.

З часом, почала відділятися дослідницька домінанта у визначенні поняття «місто». Історики, географи, економісти, а потім і соціологи сформували численні підходи до визначення зазначеного терміну. Їх інтерпретації, щодо визначення поняття «місто», головним чином, залежали від наукової спеціалізації, світогляду і творчого бачення конкретного вченого.

У таблиці 1 представлені окремі визначення поняття «місто», які вживаються представники різних наук, та виділені ключові слова, котрі визначають смислове навантаження кожного з наведених понять. Шляхом аналізу даних визначень пропонуємо виявити спільні риси поняття «місто», які використовуються більшістю авторів.

На основі узагальнення ключових слів, із визначень наведених у таблиці, ми отримати загальні ознаки, які розкривають сутність поняття «місто», а саме – населений пункт або поселення, центр певної діяльності людини, висока щільність заселення, переважно несільськогосподарська спеціалізація, комплекс або система, яка виконує певні функції.

Задля формулювання узагальнюючого визначення поняття «місто» з позицій суспільної географії та визначення його суспільно-географічної сутності скористаємося методом уніфікації понять, який передбачає аналіз низки визначень та виокремлення їхніх спільних ознак з подальшим узагальненням [11].

Наведені у таблиці 1 визначення свідчать про те, що:

- кожне місто представляє певну історичну багатогранність, має свій вік та основні періоди свого розвитку;
- місто має центральні позиції у просторі, є системним та багатофункціональним утворенням;
- місто являє собою щільно заселену ділянку простору;
- у місті існує певна сукупність організованих груп людей (які складають територіальну громаду), предметів, об'єктів штучного походження та природних утворень;
- населення міста завжди займається якоюсь осмисленою діяльністю (у більшості випадків несільськогосподарською);
- кожне місто має певні проблеми у своєму розвитку тощо.

На основі аналізу та узагальнення основних рис, притаманних міському поселенню пропонуємо авторську інтерпретацію поняття «місто». Отже, місто – це історично обумовлена порівняно центральна у географічному просторі форма поселення, яка вирізняється певною територією та значною щільністю заселення її мешканців, котрі займаються переважно несільськогосподарською діяльністю, а також характеризується цілісною організацією та функціональними особливостями систем життєдіяльності, має внутрішні і зовнішні зв'язки й певні проблеми, протиріччя та закономірності свого розвитку. Наведене поняття, на нашу думку, розкриває суспільно-географічну сутність міста на даному етапі розвитку суспільства. Однак, час не стоїть на місці і з подальшою еволюцією цивілізації продовжать змінюватися та ускладнюватися функції міст, а отже й поняття «місто» знову потребуватиме свого уточнення.

Визначення поняття «місто» за різними авторами
(складено за даними [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10])

№	Визначення	Ключові слова
1.	Місто є історично-конкретною соціально-просторовою <i>формою існування суспільства</i> (М. Підмогильний) [1].	Форма існування суспільства.
2.	Містом є довгостроковим <i>скупчення людей</i> та їх жителів, що займає значний простір і розташоване в <i>центрі</i> великих комунікацій (Ф. Ратцель) [2].	Скупчення людей, центр.
3.	Місто – крупний <i>населений пункт</i> , жителі якого зайняті головним чином у <i>промисловості та торгівлі</i> , а також у сферах обслуговування, управління, науки, культури. Для міста характерні підвищена <i>щільність заселення</i> та компактність забудов (часто багато-поверхових) (Велика радянська енциклопедія) [3].	Населений пункт, промисловість, торгівля, щільність заселення.
4.	Місто – фортеця, <i>поселення</i> , мешканці якого займаються у більшості <i>несільським господарством</i> , а ремісництвом та торгівлею (М. Вебер) [4].	Поселення, несільськогосподарська діяльність.
5.	Кожне місто є природно-техногенним <i>комплексом</i> , складовою частиною ландшафтної сфери, перетвореної зусиллями багатьох поколінь людей. Його основу становлять техногенні комплекси – оборонні вали, рови, стіни, житлові будинки, промислові і культурні споруди, водосховища з греблями, мости тощо. Але загалом місто – це не лише вписані в природний ландшафт споруди різного призначення, а й своєрідні форми співжиття людей, осередки цивілізації, <i>центри</i> культурного притягання (Я. Верменич) [5].	Комплекс, центр.
6.	Місто – це <i>населений пункт</i> , який виконує промислові, управлінські, транспортні, культурні, бізнесові та інші <i>функції</i> , крім сільсько-господарських (В. Кравченко, В. Паливода) [6].	Населений пункт, несільськогосподарська діяльність, функції.
7.	<i>Поселення</i> , що зосереджує на невеликій території значну кількість людей, які займаються <i>несільськогосподарським виробництвом</i> , а зайняті у промисловості, торгівлі та інтелектуальних професіях (В. Кубійович) [7].	Поселення, щільність заселення, несільськогосподарська діяльність.
8.	Місто – це складна, відкрита, динамічна, штучно-природна <i>система</i> (Г. Лаппо) [8].	Система.
9.	Місто – крупний <i>населений пункт</i> , адміністративний, торгівельний, промисловий і культурний <i>центр</i> (Толковий словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений) [9].	Населений пункт, центр (торгівля, промисловість, культура).
10.	Місто – соціальна територіальна <i>спільність</i> , яка характеризується високою <i>концентрацією населення</i> на порівняно невеликому просторі, зайнятого переважно поза сферою сільського господарства (В. Семенов) [10].	Спільність, висока концентрація населення, несільськогосподарська діяльність.

Висновки. Проведене дослідження суспільно-географічної сутності поняття «місто» дозволило зробити ряд висновків. Зокрема, місто у сучасних реаліях представляє складну форму розселення, яка характеризується певними

економічними, соціальними, географічними, екологічними, транспортними, архітектурними, будівельними та іншими особливостями. Кожне місто має як спільні так і деякі відмінні риси. До спільних рис міст можна віднести їх багатофункціональність, динамічність, значний рівень розвитку урбаністичних процесів, певний вік та існування історичних періодів розвитку, наявність проблем та протиріч тощо. Уніфікація існуючих понять, які стосуються дефініції «місто» дозволила визначити загальні риси міст та уточнити дане визначення з позицій суспільної географії, визначивши місто як складну систему, що складається з певних підсистем – природної, населення, виробництва, соціальної та технічної інфраструктура тощо. Подальший розвиток процесі урбанізації веде до появи нових форм міських поселень, однак, це не означає, що поняття «місто» повинно замінюватися іншими поняттями. Нові поняття повинні розкривати свою сутність, доповнюючи і видозмінюючи свою основу через поняття «місто».

Список використаних джерел: 1. Богорад О.Д. Регіональна економіка. Словник-довідник / О.Д. Богорад, О.М. Невелєв, В.М. Падалка, М.В. Підмогильний – К.: НДІСЕП, 2004. – 347 с. 2. Божє-Гарньє Ж. Очерки по географии городов, пер. с франц. / Ж. Божє-Гарньє, Ж. Шабо – М., 1967. – 197 с. 3. Большая советская энциклопедия. Третье издание. / [под общ. ред. А.М. Прохорова]. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1972. – Т. 7. – 606 с. 4. Вебер М. История хозяйства. Город / М. Вебер. – М.: Канон-пресс-Ц, Кучково поле, 2001. – 576 с. 5. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історії урбаністики / Я.В. Верменич // Український історичний журнал. – 2004. – №3. – С. 21-37. 6. Кравченко В.І. Житлове будівництво і розвиток міст / В.І. Кравченко, К.В. Паливода – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 117 с. 7. Кубійович В. З антропології Нового Санча / В. Кубійович // Наукові праці. Том 1. – Париж. – Львів. – С. 286-506. 8. Лаппо Г.М. География городов: Учебное пособие для географических факультетов вузов. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – 480 с. 9. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова // Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М.: ООО «ИТИ Технологии», 2006. – 939 с. 10. Семенов В.Т. Формирование устойчивого развития мегаполисов. Урбанистические аспекты / В.Т. Семенов, Н.Э. Штомпель. – Х.: Харьк. нац. акад. гор. хоз-ва, 2009. – 340 с. 11. Уемов А.И. Логические основы метода моделирования / А.И. Уемов. – М.: Мысль, 1971. – 309 с.

УДК 911.3

КЛАССИФИКАЦИЯ РАЙОНОВ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ ПО ПОКАЗАТЕЛЯМ СИСТЕМНОГО РАЗВИТИЯ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Т.Г. Погребский

tarastimo04@mail.ru

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Для исследования динамики развития системы здравоохранения в районных социogeосистемах (СГС) целесообразно рассчитывать и анализировать обобщенные показатели системного развития, характеризующие состояние исследуемой системы на текущий момент времени. Их

изменения во времени отражают динамику определенных признаков или свойств системы. Относительно исследования системы здравоохранения наиболее информативными, по нашему мнению, есть такие системные показатели, как показатель состояния развития – площадь проекции образа системы на плоскость (площадь многоугольника) и информационная энтропия, которая определенным образом отражает наличие стохастических связей в системе [1]. Расчеты указанных системных показателей формирования и развития системы здравоохранения в районных СГС выполнялись на каждый расчетный момент времени. В тексте приведены таблицы распределения системных показателей между СГС за все исследуемые расчетные моменты времени (2007–2012 гг.). Данные на начальный и конечный моменты исследуемого периода (2007 и 2012 гг.) также визуализированы на линейных графиках.

Анализ графоаналитическим методом по площади многоугольника

Таблица 1

Распределение площади многоугольника в СГС

Районы	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Владимир-Волынский	0,9566	1,1073	1,0971	1,1163	1,1189	1,1021
Гороховский	0,8607	0,9096	1,0285	1,0504	0,8825	1,0791
Иваничевский	0,9261	0,8958	0,9448	0,9141	0,9009	0,8845
Камень-Каширский	1,0023	1,0781	0,9917	0,9705	0,9473	1,1141
Киверцовский	0,8346	0,9278	0,983	1,0404	1,105	1,0484
Ковельский	0,9576	1,0469	1,0822	1,219	1,2489	1,2726
Локачинский	1,2098	1,1469	1,1427	1,1658	1,2688	1,1449
Луцкий	0,8624	0,7922	0,9123	1,0783	1,0031	1,0853
Любешовский	1,0655	1,0394	0,9979	1,0871	1,1852	1,2035
Любомльский	1,0235	0,9653	1,0132	1,0438	1,0758	1,0877
Маневичский	0,9101	0,9029	1,0625	1,0365	1,1643	1,1567
Ратновский	1,166	0,9294	1,0588	1,0841	1,2601	1,073
Рожищенский	1,0014	1,012	1,0822	1,1556	1,1455	1,1486
Старовыжевский	1,0002	0,9776	0,9071	1,0798	1,0251	1,0979
Турийский	1,127	1,1316	1,1697	1,1427	1,1751	1,1837
Шацкий	1,0511	1,1369	1,1585	1,2157	1,0819	1,2754
г. Луцк	0,9008	0,9485	1,0401	1,0058	1,0428	1,0265

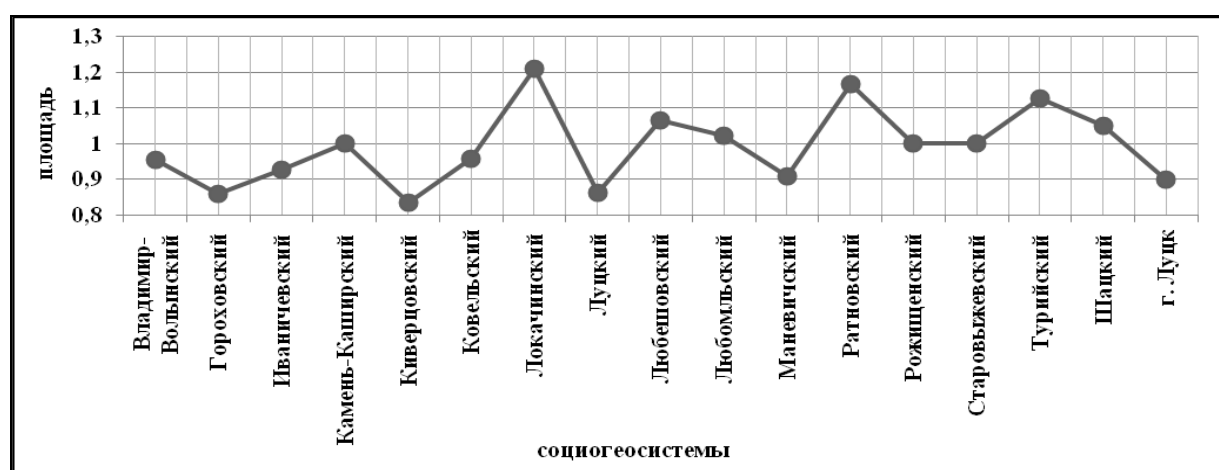

Рис. 1. Распределение площади многоугольника по состоянию на 2007 год

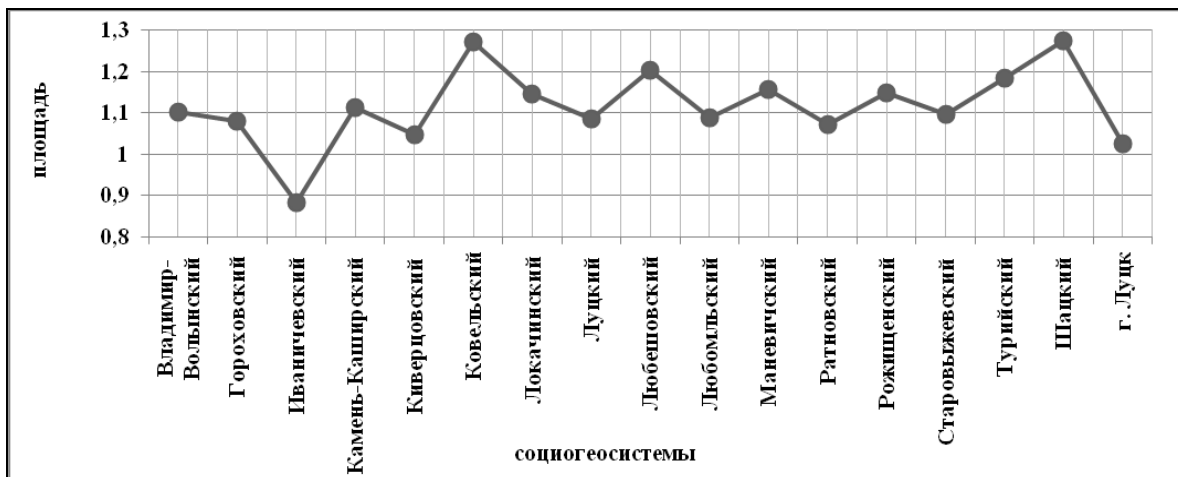

Рис. 2. Распределение площади многоугольника по состоянию на 2012 год

Анализ энтропии

Таблица 2

Распределение показателей информационной энтропии в СГС

Районы	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Владимир-Волынский	2,8306	2,8082	2,7765	2,8017	2,7695	2,8036
Гороховский	2,7319	2,7923	2,8054	2,7709	2,8053	2,797
Иваничевский	2,7964	2,6513	2,6521	2,7457	2,7521	2,695
Камень-Каширский	2,7648	2,808	2,7727	2,7592	2,8126	2,7794
Киверцовский	2,8758	2,7689	2,7818	2,8274	2,7688	2,795
Ковельский	2,7731	2,7325	2,7232	2,7614	2,6946	2,7157
Локачинский	2,5301	2,5664	2,6362	2,5132	2,4395	2,5658
Луцкий	2,7517	2,7767	2,8182	2,7166	2,8137	2,6546
Любешовский	2,6851	2,7451	2,5922	2,6705	2,6715	2,6758
Любомльский	2,7916	2,7735	2,7117	2,6323	2,6544	2,658
Маневичский	2,6938	2,7206	2,6531	2,7638	2,7387	2,7389
Ратновский	2,703	2,805	2,715	2,7044	2,6994	2,777
Рожниценский	2,7504	2,6788	2,7685	2,7865	2,7553	2,7595
Старовыжевский	2,6464	2,5802	2,6011	2,7015	2,5228	2,5238
Турийский	2,5569	2,4881	2,5128	2,5228	2,4131	2,4842
Шацкий	2,3805	2,3103	2,3068	2,2072	2,3771	2,1497
г. Луцк	2,7088	2,6334	2,6545	2,6888	2,6612	2,7193

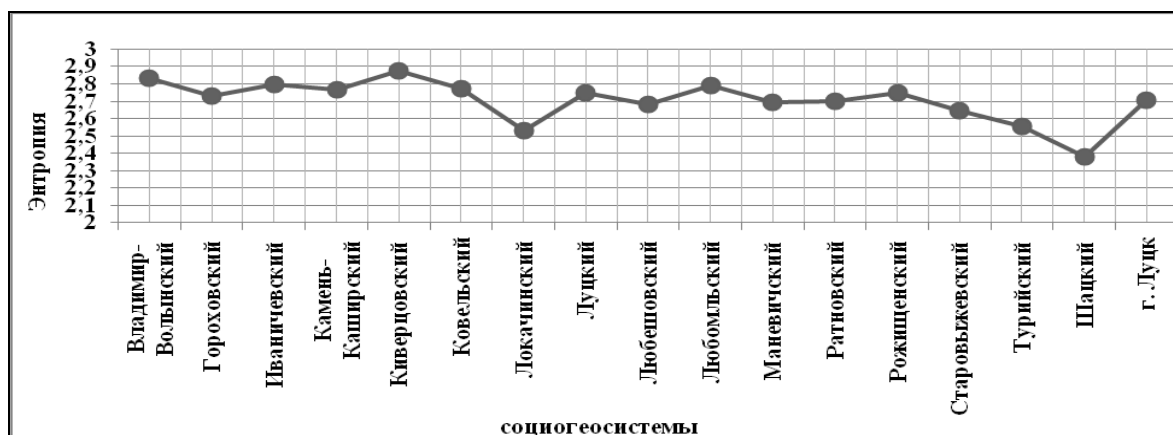

Рис. 3. Распределение показателей информационной энтропии по состоянию на 2007 год

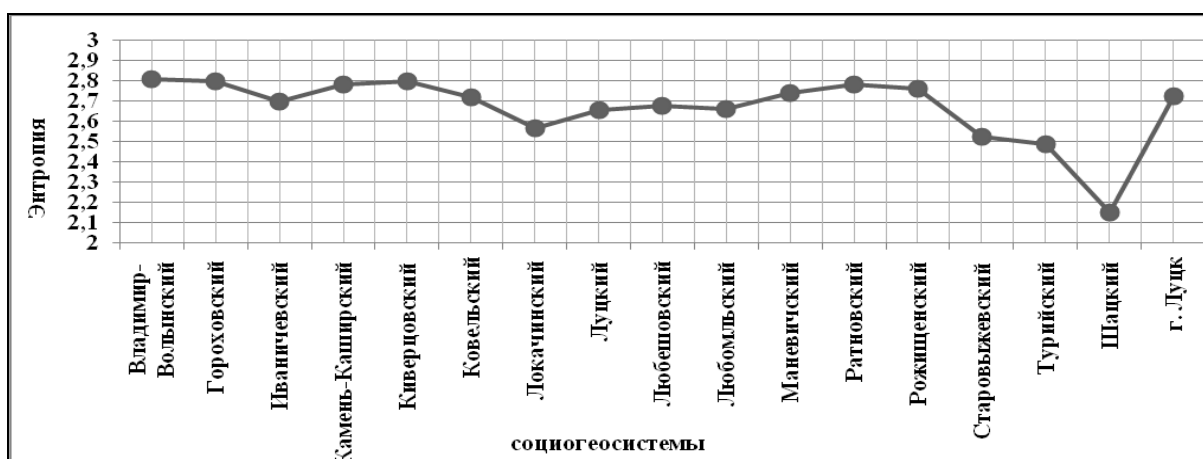

Рис. 4. Распределение показателей информационной энтропии по состоянию на 2012 год

Анализируя представленные таблицу и графики, можно прийти к выводу, что для большей половины СГС информационная энтропия уменьшается, что свидетельствует о росте их упорядоченности и уменьшение доли стохастических связей. Однако для шести районов (Гороховский, Камень-Каширский, Локачинский, Маневичский, Ратновский, Рожищенский) и для города Луцк характерна обратная тенденция, что позволяет нам утверждать о росте их эволюционного потенциала по развитию системы здравоохранения.

Далее для каждой СГС определялась обобщенная временная тенденция (часовой тренд) изменения системных показателей за весь исследуемый период. На основе этого анализа была создана классификация районных социогеоэсистем за динамикой рассматриваемых системных показателей. Согласно возможных вариантов сочетания динамики этих показателей выделены четыре группы районных социогеоэсистем, что представлено в таблице 3.

Таблица 3

Классификация СГС за динамикой развития системы здравоохранения

Динамика энтропии	Динамика площади многоугольника	
	положительная	отрицательная
Положительная	<u>Группа 1</u> г. Луцк, Гороховский, Камень-Каширский, Луцкий, Маневичский, Рожищенский	<u>Группа 3</u> Локачинский, Ратновский
Отрицательная	<u>Группа 2</u> Владимир-Волынский, Киверцовский, Ковельский, Любешовский, Любомльский, Старовыжевский, Турийский, Шацкий	<u>Группа 4</u> Иваичевский

Группа 1 включает СГС, в которых условия развития системы здравоохранения улучшаются и увеличивается доля стохастических связей в процессе ее формирования. Можно констатировать, что это оптимальный вариант временного развития системы здравоохранения.

Група 2 об'єднує райони, де умови розвитку системи здоров'я покращуються, але механізми її формування втрачають гнучкість і стають більш детермінованими (жесткими).

Група 3 включає райони, де умови розвитку системи здоров'я погіршуються, але еволюційний потенціал у формуванні зростає.

Група 4 включає тільки один Іванічевський район, в якому умови розвитку системи здоров'я погіршуються і еволюційний потенціал її формування зменшується. Це найгірший варіант розвитку системи здоров'я.

Список використаних джерел: 1. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі [наукова монографія] / К.А. Немець, Л.М. Немець. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с.

УДК 911.3:008

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕСУРСІВ В РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ДЛЯ ЦІЛЕЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКО-ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

М.М. Покоłodна

M_Pokolodna@rambler.ru

*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна*

Туристсько-екскурсійна діяльність, як вид економічної діяльності і важливий соціальний інститут, має чітку орієнтацію на використання потенціалу об'єктів історико-культурних ресурсів. Практика організації даного виду діяльності свідчить про виокремлення на основі стійкого інтересу туристів до даного виду ресурсів самостійного виду туризму який має численні паралельно використовувані назви, як то: пізнавальний, історико-культурний, культурно-пізнавальний, екскурсійний туризм та ін. Так само, в класифікації екскурсій важливе місце займають екскурсії історичного спрямування, які в свою чергу розподіляються на: архітектурні, археологічні, біографічні, краєзнавчі, етнографічні, військово-історичні та екскурсії в історичні музеї. Саме тому питання оцінки та визначення ефективності і раціональності використання історико-культурних ресурсів, розробки заходів по їх збереженню і відновленню та мінімізації негативного впливу туристсько-екскурсійної діяльності на історико-культурне середовище на сьогодні в державі набувають високої актуальності.

Досвід багатьох країн світу засвідчує, що історико-культурні ресурси є визначальними при виборі місця подорожі, а їх відомість та впізнаваність, загальний стан збереження та підготовленість до огляду безпосередньо впливають на доходи туристської галузі в регіоні. Безумовно, що туристську

привабливість регіон набуває на сам по собі, а завдяки планомірній та наполегливій взаємній співпраці місцевих органів влади, яка в основному спрямовується на рекламування та підтримку в належному стані відповідних ресурсів та підприємств туристського обслуговування, які, в свою чергу, забезпечують якісне обслуговування туристів в місцях перебування. Слід також відзначити, що найбільший інтерес у туристів викликають місцевості з певною концентрацією історико-культурних об'єктів або такі, що мають унікальні чи визнані світовим співтовариством об'єкти та комплекси вищого рангу.

Україна як держава з давнім та багатим історичним минулим, гарно збереженими національними традиціями на фоні численних мальовничих природних ландшафтів має вагомі передумови, щоб увійти до найбільш розвинутих в плані історико-культурного туризму держав туристського субрегіону – Центральна та Східна Європа.

Розвиток оціночних досліджень історико-культурних ресурсів на теперішній час концентрується в декількох наукових площинах: містобудування та архітектура, культурологія, правознавство, історія, економіка, соціальна та економічна географія, туризмознавство. Через це накопичений достатньо багатий арсенал методик щодо оцінки значно різниться між собою, оскільки по зрозумілим причинам має різноманітні цілі та завдання. Безумовно найбільш актуальною на сьогодні виступає саме оцінка даного виду ресурсів для цілей розвитку туризму і екскурсій, оскільки саме цей вид використання даних ресурсів відповідає їх цільовому призначенню та в змозі принести, однозначно частково, необхідні кошти на їх утримання. Але одночасно слід відзначити, що саме така оцінка є однією з самих складних. Така ситуація обумовлена тим що потрібно враховувати багаторівневі суб'єктно-об'єктні зв'язки які виникають в процесі оцінювання та численні характеристики самих об'єктів оцінки, дуже різноманітних за структурою, функціонуванням, розмірами, розміщенням, пізнавальною цінністю та інш. У зв'язку з неналагодженим апаратом методик оцінки історико-культурних ресурсів для цілей розвитку туристсько-екскурсійної діяльності виникає необхідність щодо їх теоретичного й методичного удосконалення. Так, існуючий масив наукових досягнень та оприлюднених результатів досліджень за темою можливо розподілити в першу чергу за основним методом оцінки та відповідними критеріями покладеними в її основу на наступні групи:

- За щільністю розміщення історико-культурних об'єктів по території (здебільшого оцінюється чисельність об'єктів на певну одиницю площі чи за існуючими адміністративно-територіальними одиницями): О.О. Бейдик (2001), А.А. Ємельянов (2003) В.Т. Завада (1998) М.В. Кузнєцов (1995), В. І. Мацола (1997), І. Павлов, Л.М. Черчик (1998) І.І. Пирожник (1985), Л.О. Литовка (1990), І.М. Філоненко (2005);

- За атрактивністю / привабливістю / пізнавальною цінністю, які характеризуються балами, цінністю з точки зору віднесення до об'єктів наприклад місцевого, регіонального чи національного значення, часом необхідним для огляду окремих об'єктів і комплексів: Ємельянов В.Б. (2004), Н.В.Савіна, З.М. Горбильова (2004); С.П. Кузик, З.О. Касянчук (1993),

І.Ф. Карташевська (1995) Т.Ф. Панченко (1998), Н.Ф. Полінова (1978), А.І. Зорін, В.А. Квартальнов (2000);

- Комплексні методики, які базуються на виведенні інтегральних показників та подальшому ранжуванні та виявленні груп об'єктів чи територіальних одиниць за спільністю розповсюдження та цінністю історико-культурного потенціалу: О.З. Байтеряков (1996), Н.В. Кравченко, (2003), В.В. Вечерський (2003), Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. (1999), Покоłodна М.М., Кривцова О.С. (2010), Караневський П.І. (2001), Поливач К. А. (2007).

Проведений аналіз методик оцінки історико-культурних ресурсів для цілей розвитку туристсько-екскурсійної діяльності свідчить про достатній розвиток методичного апарату в даному напрямку проте дозволяє зробити і певні узагальнення та висновки щодо існуючих недоліків та виявлених проблемних моментів:

- різноманіття трактування поняття та головне переліку складових, які включаються до оцінки історико-культурних ресурсів;

- більшості методик заснованих на бальних оцінках та подальшому ранжуванні притаманний суб'єктивний характер, практично не застосовуються експертні методи та соціологічні опитування потенційних споживачів;

- громіздкість групування та ранжування об'єктів та використання окремих показників унеможливує застосування деяких методик по причині елементарної відсутності необхідних статистичних показників, або викликає проведення додаткових оціночних досліджень;

- недостатня візуалізація отриманих результатів, зокрема складання графіків, картоїдів, оціночних таблиць, тощо, через що вони складно інтерпретуються та мають обмежену практичну значущість.

Все описане вище обумовлює необхідність визначення основних методологічних принципів та вимог до методики оцінки історико-культурних ресурсів для цілей розвитку туристсько-екскурсійної діяльності:

- чітке визначення мети та завдань оцінювання для конкретних цілей організації та розвитку окремих видів туризму та екскурсійної діяльності на визначеній території;

- інтегральний характер оцінки, який передбачає поєднання якісних та кількісних характеристик та по можливості застосування експертних методів та опитування потенційних та реальних споживачів туристсько-екскурсійних послуг;

- використання показників, які базуються на існуючій системі звітності в поєднанні з додатковими специфічними результатами отриманими завдяки проведеними додатковим натурним обстеженням і спостереженнями;

- наочність, зрозумілість та практична значущість отриманих результатів.

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ»

Є.Ю. Телебенєва

telebenevae@mail.ru

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сучасне наукове дослідження незалежно від його спрямованості, детальності, належності до певної галузі науки тощо виконується відповідно до встановлених методологічних засад, принципів, підходів і методів. Одним з головних елементів наукової методології є понятійно-термінологічний апарат, який забезпечує однозначність визначень, опису, трактування та інтерпретації отриманих результатів дослідження в межах певної наукової галузі.

Важливе значення в суспільно-географічному дослідженні соціально-економічного розвитку регіону має аналіз сутності поняття «розвиток», «розвиток регіону», «соціальний розвиток», «економічний розвиток», «соціально-економічний розвиток», визначення цілей та критеріїв соціально-економічного розвитку регіону. Для осмислення поняття «соціально-економічний розвиток регіону» необхідно спочатку визначитися із змістом поняття «регіон».

Поняття «регіон» набув чималого застосування як в наукових дослідженнях, так і в законотворчій та державотворчій лексиці. Сьогодні як у вітчизняній, так і у зарубіжній науковій літературі немає єдиного підходу до дефініції поняття «регіон». Взагалі, термін «регіон» походить від латинського кореня «regio», що у перекладі означає країна, край, область [4].

Говорячи про «регіон» як про синонім «району», Е. Б. Алаєв визначає його як «територію (геоторію) з сукупністю елементів, що насичують її, котра відрізняється від інших територій і володіє єдністю, взаємопов'язаністю складових елементів, цілісністю, при чому ця цілісність – об'єктивна умова і закономірний результат розвитку даної території» [1].

До того ж, значну роль при дослідженні суспільно-географічних процесів, що відбуваються у регіоні, відіграє аналіз статистичної інформації, яка має чітку адміністративно-територіальну прив'язку. Отже, регіон має досліджуватися «саме як адміністративне утворення в межах прийнятих границь...» [10], тобто істотну роль відіграє адміністративний підхід, згідно з яким *регіон* – це певна адміністративно-територіальна одиниця і суб'єкт права, що знаходиться на рівні, безпосередньо нижчому після державного [3]. У наш час більшість дослідників сходяться на думці, що *регіон* – це ієрархічна, складна соціально-економічна система, яка має певну територіальну приналежність.

Важливим аспектом вивчення закономірностей і чинників, що визначають соціально-економічний розвиток, є розуміння сутності самого процесу

розвитку. Термін «розвиток» часто вживається в таких поєднаннях як: економічний розвиток, соціально-економічний розвиток, розвиток економіки країни, розвиток регіону, міста. В аспекті економічної науки зазвичай, мається, на увазі будь-яка прогресивна зміна перш за все в економічній сфері. Якщо зміна кількісна, говорять про економічне зростання. При якісній зміні мова може йти про структурні зміни, або про зміну змісту розвитку, або про придбання економічною системою нових характеристик [7].

Розвиток регіону – це багатомірний і багатоаспектний процес, який необхідно розглядати з погляду досягнення сукупності економічних і соціальних цілей. Цілями економічного і соціального розвитку регіону слід вважати зростання добробуту населення, підвищення рівня освіти й охорони здоров'я, поліпшення якості навколишнього середовища, збагачення культури населення, розширення особистої свободи. Різні етапи розвитку вимагають особливого підходу до реалізації цілей [15].

Соціально-економічний розвиток включає такі аспекти як: зростання виробництва і доходів населення, зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах суспільства, зміни в суспільній свідомості, зміни в традиціях і звичках [5].

Разом із суто економічними характеристиками нерідко розглядають соціальні параметри розвитку. Більше того, соціальні характеристики давно вже стали повноправними показниками, що оцінюють ступінь соціально-економічного розвитку будь якого регіону [8]. Соціальна складова все частіше розглядається як визначальна в соціально-економічному розвитку більшості країн світу. Тому на сьогодні основною метою *економічного розвитку* більшості країн світу і їх регіонів є поліпшення якості життя населення.

Розвиток будь-якого регіону – це багатоцільовий і багатокритерійний процес. Зміст розвитку регіонів може досить суттєво розрізнятися. Серед цілей соціально-економічного розвитку регіону використовуються такі, як збільшення доходів населення, поліпшення освіти, покращання навколишнього середовища, як основа екологічно безпечного існування, рівність можливостей, розширення особистої свободи, збагачення культурного життя [2].

Поняття «*економічний розвиток*», безперечно, походить від слова «*економіка*» (грец.), яке означає сукупність суспільних відносин, тобто економічний базис певного суспільного ладу. Терміном «*економіка*» позначають науки, які вивчають специфіку виробничих відносин у певній сфері діяльності або у сфері суспільного виробництва [13].

Критерії економічного розвитку не завжди відіграють роль цілей або цільових орієнтирів, і навпаки. Нерідко тактичними цілями регіонального розвитку виступають проміжні завдання, що відіграють роль необхідних умов успішного розвитку.

Особливе значення у визначенні рівня економічного розвитку регіону мають традиційні показники, що оцінюють рівень виробництва і споживання благ і зростання цього рівня з розрахунку на душу населення (валовий національний дохід (ВНП), валовий внутрішній продукт (ВВП), реальний ВНП на душу населення, темпи зростання цих показників).

Для оцінки динаміки розвитку доцільно використовувати показники, що оцінюють темпи економічного зростання в регіоні: темпи зростання доходу, продуктивності праці, а також темпи структурної трансформації виробництва і суспільства.

Стандартним способом оцінки економічного розвитку регіону є оцінка рівня виробництва. Така оцінка є сьогодні односторонньою і недостатньою. Розроблені міжнародними організаціями підходи до оцінки економічного розвитку країн примушують при оцінці рівня розвитку регіону розглядати не тільки об'єм виробництва, але і такі, наприклад, аспекти, як освіта, охорона здоров'я, стан навколишнього середовища, особиста свобода і культура життя [6].

Соціальний розвиток як явище суспільного життя є «похідною» економічного та суспільного розвитку. *Соціальний розвиток* – процес еволюційних або революційних змін у суспільстві та соціальному житті. *Соціальний розвиток* розуміється як зміна добробуту, структури потреб (розширення людського вибору) і форм життєдіяльності населення в соціальному та економічному середовищі. Таке трактування не є новим, оскільки в традиційно використовуваному терміні «соціально-економічний розвиток» приблизно так само розділяється соціальний розвиток. Об'єктом соціального розвитку можуть бути групи індивідів, в тому числі територіальні спільності (жители країн, регіонів). Але суб'єктивно-об'єктивний поділ в даному випадку умовно, так як людина своєю життєдіяльністю визначає динаміку соціального розвитку, а безліч людей є, за визначенням Р.В. Ривкіної, «сукупним суб'єктом» [12].

Соціально-економічний розвиток регіону – це об'єктивний процес, що відбувається під впливом історичних, географічних, ресурсних, демографічних та інших факторів. Управління розвитком регіону включає дії, спрямовані на те, щоб найбільш ефективними шляхами поширити результати прогресу на якомога ширші верстви населення [11]. *Соціально-економічний розвиток регіонів* тісно пов'язаний зі стратегічними напрямками розвитку національного господарського комплексу України. Соціальна складова підсистеми регіонального розвитку, є основою, бо спрямований на якість і рівень життя населення: це вимагає розвитку соціальної сфери, зокрема інфраструктури.

Соціально-економічний розвиток будь-якого регіону або країни в цілому означає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні та духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для збереження й відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва. Забезпечення екологічного збалансованого соціально-економічного розвитку вимагає технічного переоснащення виробництва на основі впровадження інноваційних проектів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів [14].

Таким чином, *соціально-економічний розвиток* – це багатомірний процес, який має розглядатися з урахуванням такої сукупності соціальних та економічних цілей, як: зростання виробництва та доходів населення; збільшення добробуту, поліпшення стану здоров'я, якості освіти; формування умов, які сприяють зростанню добробуту та самопочуттю громадян; змін в інституціональній, соціальній та адміністративній структурі суспільства; змін у свідомості громадян; змін у традиціях та звичках [9].

Список використаних джерел: 1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Алаев Э. Б. – М. : «Мысль», 1983. – 290 с., с. 67. 2. Балабанова Г.В. Трансформація структури господарства України. Регіональний аспект // за ред. Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, О.М. Нижник. – К., 2003. – 341 с. 3. Варналій З.С. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: [монографія] / [за ред. З. С. Варналія]. – К.: Знання України, 2005. – 498 с., с. 138. 4. Гранберг А. Основы региональной экономики [учебник для вузов] / Гранберг А. – М.: ГУВШЭ, 2001. – 495 с., с. 16. 5. Игнатов В.Г., Бутов В.И. Регионоведение и управление. – М.: Тесса, 2000. – 416 с. 6. Коломійчук В.С., Шевчук Л.Т., Шульц С.Л. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону. – Тернопіль, 2002. – С. 71-72. 7. Лексин В.Н., Швецов А.Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития. – изд. стереотип. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с. 8. Лексин В., Швецов А. Общероссийские реформы и территориальное развитие. Депрессивные территории: прежние проблемы и новые варианты их решения // Рос. экон. журнал. – 2001. – № 9. – С. 41– 47. 9. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження [Текст] / С.В. Мочерний // Львів : Світ, 2005. - 415 с., с.285. 10. Немець Л.М. Просторова організація соціально-географічних процесів в Україні [монографія] / Немець Л.М., Олійник Я.Б., Немець К.А. – Х.: РВВ ХНУ, 2003. – 160 с., с. 67. 11. Новицький В.Є. Податкове регулювання в системі інструментів соціально-економічного розвитку: питання методології // Фінанси України. – №10. – 2007. – С. 60-73. 12. Рывкина Р.В. Драма перемен: Экономическая социология переходной России. – М.: Дело, 2001. с. 49. 13. Словник термінів ринкової економіки. – К.: Глобус, 1996. – с. 79. 14. Хвесик М.А. Інноваційно-інвестиційна і технологічна безпека трансформації регіональних економічних систем. Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2013. – с.487, с. 138. 15. Шаблій О.І. Соціально-економічна географія України: Навч. посібник / За ред. проф. О.І. Шаблія. – Львів: Світ, 1994. – 608 с., с. 185.

СЕКЦІЯ 2. МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД У РОЗРОБЦІ СТРАТЕГІЇ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

УДК 911.3

СОЦИАЛЬНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТЕЙ АДАПТАЦИИ УКРАИНСКИХ БЕЖЕНЦЕВ В КУРСКОЙ ОБЛАСТИ

*Н.Ю. Абакумова, Е.И. Воронова, А.В. Гололобова,
Е.Н. Дюканова, С.Г. Казаков*

*navalcadet44@yandex.ru, vradnava@yandex.ru, stasya316@rambler.ru,
eva.dyuk@yandex.ru, kazaks@rambler.ru*

Курский государственный университет, г. Курск, Россия

Введение. Курская область на протяжении последних 3-х столетий являлась трудоизбыточной территорией и характеризовалась ярко выраженными внутригосударственными эмиграционными процессами. Курские колонисты начали заселять Сибирь с середины 19 века, и особенно активно этот процесс шел во время столыпинской реформы. После второй мировой войны крестьян из Курской области переселяли в обезлюдившие из-за депортации коренного населения Калининградскую область и Крым.

Явления же иммиграционного характера возникли лишь в 20 веке и чаще всего носили характер трудовых миграций специалистов при строительстве таких объектов, как ГОК КМА или Курской атомной электростанции. Первыми беженцами на территории Курской области явились турки-месхетинцы, переселенные в ряд областей Центральной России в 1986 году после межнациональных конфликтов в Узбекистане. Прижились здесь очень немногие из них, сперва они переехали в Краснодарский край, а оттуда большинство месхетинцев эмигрировало в США в рамках специальной американской миграционной программы.

В начале 90-х годов область испытала незначительный «иммиграционный пресс» по сравнению с соседней Белгородской, поскольку областная администрация в то время не поддерживала переселение соотечественников из республик бывшего СССР.

Можно с полной уверенностью утверждать, что поток украинских беженцев весной-летом 2014 года является самым мощным иммиграционным явлением в Курской области за последние два десятилетия, которое требует комплексного научного анализа.

Однако методы сбора и обработки статистической информации по численности и составу мигрантов на локальном уровне плохо согласованы как между собой, так и с целями накопления этих данных. Поэтому необходима

унификация статистики и корректировка методов интерпретации полученных сведений. Кроме того, в практике отечественного опыта работы с беженцами никогда не принимались во внимание их гендерные проблемы при адаптации в местах вселения. На сегодняшний момент почти половина украинских беженцев пересекла границу с неполным составом семьи (чаще всего мужчины остаются и участвуют в боевых действиях). Таким образом, сложились уникальные условия для проведения научного крупномасштабного исследования социально-ролевого статуса беженцев. Этот статус определяет социальные возможности мужчин и женщин в адаптации к новым реалиям, доступе к политическим и управленческим структурам, в профессиональной деятельности, образовании, и т.п. С точки зрения социальной географии небезынтересным остаются вопросы последующего размещения беженцев, их встраивание в существующую геодемографическую ситуацию и/или возможные изменения территориальной организации расселения.

В отечественной географии вопросы, связанные с размещением беженцев и вынужденных переселенцев, разработаны достаточно хорошо. Пик работ подобной тематики пришелся на конец 90-х – начало 2000-х годов, когда, во-первых, был накоплен и осмыслен опыт приема и расселения в различных регионах беженцев постсоветских конфликтов, а во-вторых, были обработаны открывшиеся данные по принудительным миграциям первой половины XX века. Наибольший вклад в разработку этой темы внесли Д.Н. Лухманов, В.И. Мукомель, П.М. Полян [1,2,3]

Актуальность, методы и результаты. Актуальность исследования вызвана драматическими событиями, произошедшими на юго-востоке Украины, и последовавшим за ними мощным миграционным потоком беженцев в Российскую Федерацию. В Курскую область за период с мая по июль 2014 года въехало чуть менее 1000 только официально зарегистрированных беженцев и наблюдается устойчивая тенденция к увеличению их числа.

С точки зрения гендерной географии наше исследование является попыткой проследить возможности адаптации женщин в незнакомом социуме с минимальным стартовым «социальным капиталом».

В качестве основного метода предполагается использовать социологический опрос и интервьюирование. В виду небольшого количества респондентов (чуть более 600 человек без учета детей до 18 лет, которые не опрашиваются) возможно применять сплошную выборку при опросах. При ежеквартальном повторении соцопросов предполагается выявить динамику изменения в социальном статусе беженцев. Для минимального включения в аборигенный социум (устройство на работу, решения проблем с жильем, обзаведение друзьями и проч.) необходимо около года. Таким образом, проведя 4 опроса можно получить достоверную картину проблем с адаптацией и получить усредненный «портрет» украинского беженца в Курской области. Такое исследование позволит сделать практические рекомендации по дальнейшей оптимизации приема беженцев в случае повторения или усугубления подобного конфликта.

На сегодняшний момент проведены рекогносцировочные опросы официально зарегистрированных беженцев. Около половины из них размещены в областном центре на базе гостиниц, спортивно-оздоровительных лагерей и пансионатов. Около сотни наших респондентов проживают в центрах временного размещения в г. Железногорск и примерно столько же в г. Обоянь. Оставшаяся треть беженцев размещена в Дмитриевском, Кореневском, Суджанском, Пристенском, Хомутовском и Фатежском районах (чаще всего в гостиницах и общежитиях) – в каждом из них находится от 15 до 30 человек.

Соотношение женщин и мужчин составляет 60% на 40%. Более половины опрошенных составляют лица от 18 до 35 лет. Среди мужчин пенсионерами оказался лишь каждый десятый (причем чаще всего это были бывшие шахтеры, вышедшие на пенсию ранее 60 лет), а среди женщин каждая пятая была в возрасте старше трудоспособного.

По национальному составу опрошенные как мужчины, так и женщины разделились почти поровну на украинцев и русских. Как нам показалось, вопрос с национальной самоидентификацией вызывал у респондентов определенные трудности и зачастую они его путали с гражданством. Во всяком случае, нами неоднократно отмечалось, что люди с фамилиями, заканчивающимися на «русские окончания» (-ов, -ев) называли себя украинцами, и напротив, владельцы «украинских фамилий» (-енко, -ук/юк) в графе «национальность» указывали – «русский(-ая)». Причем гендерных различий в этом не выявлено. Родным языком все (за исключением одной армянской семьи) называли русский язык.

На вопрос о предполагаемых действиях в ближайшем будущем 85% женщин ответили, что они не собираются возвращаться домой и будут всеми силами стремиться остаться в России (многие говорили, что уже ищут /нашли работу), среди мужчин таких оказалось заметно меньше – около 65% (причем мужчины гораздо чаще жаловались на условия проживания во временных пунктах размещения и сложности с обустройством быта). По вполне понятным причинам респонденты старших возрастных групп чаще выражали желание вернуться домой «после окончания войны».

Проведение следующего социологического опроса намечено на ноябрь. Его результаты должны подтвердить первоначальную гипотезу о том, что женщины легче и быстрее способны адаптироваться в аборигенный социум при минимальных стартовых возможностях.

Список использованных источников: 1. Лухманов Д.Н., Багаева Н.Э. Исследование роли вынужденных миграций в формировании и эволюции расселения (некоторые проблемы методики и практики) // Вестник ИГ РАН, Сер.геогр. № , 2000. – С. 47-57. 2. Мукомель В.И. Перспективы притока вынужденных мигрантов в Россию / Миграционная ситуация в странах СНГ. М.: Комплекс-Прогресс, 1999. – С.195-208. 3. Полян П.М. География принудительных миграций в СССР. — Автореф. дис. на соиск. ученой степени д.г.н. М.: ИГРАН, 1998.

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ И ТРАНСПОРТНАЯ ДОСТУПНОСТЬ МЕСТ ОТДЫХА КАК ФАКТОРЫ ОЦЕНКИ РЕКРЕАЦИОННОЙ ЗНАЧИМОСТИ ТЕРРИТОРИЙ

С.В. Анисимов

s_anisimov@bigmir.net

Научно-исследовательское учреждение «Украинский научно-исследовательский институт экологических проблем», г. Харьков, Украина

Глобальные интеграционные процессы и тенденции развития туристического рынка в мире оказывают значительное воздействие на рекреационно-туристическую сферу в Украине и требуют ее углубленного изучения. Оценке рекреационно-туристических ресурсов, как природных так и историко-культурных, посвящены исследования А. Бей дика [1], К. Килинской [2], В. Данильчук [3], В. Шмагиной [4], В. Кравцова [5], Л. Мажар [6], однако в их работах показаны принципы общей оценки рекреационных ресурсов на значительных по масштабам территориях и практически отсутствует анализ в разрезе конкретных, потенциально пригодных для обустройства рекреационных объектов, территорий.

В настоящее время для кратковременного летнего отдыха основное значение имеют загородные территории. Исследование территориального аспекта организации кратковременного отдыха является актуальным, поскольку при проведении комплексной оценки потенциальных рекреационных территорий (ПРТ) для обустройства рекреационных объектов, территориальный аспект играет важную роль.

В Украине практически отсутствуют исследования таких характеристик спроса населения на отдых, как количество людей, выезжающих на выходные дни за город, преобладающий тип отдыха (организованный или «дикий»), род занятий на отдыхе, предпочтительное расстояние от населенного пункта до места отдыха и др.

Целью исследования является классификация загородных рекреационных территорий с точки зрения их удаленности от мест проживания населения (радиуса территориальной доступности) и транспортной доступности.

Ведущим фактором размещения зон отдыха является наличие соответствующих рекреационных ресурсов, т. е. подходящих природно-ландшафтных условий — лесных массивов, рек и озер. Отдыхающие распределяются вокруг городов неравномерно. В зоне 1 часовой доступности от малых и средних городов находится около 80 % отдыхающих, крупных и крупнейших — менее 50 %. Зона размещения основной массы отдыхающих вокруг больших городов находится в пределах 2-х часовой доступности, малых и средних — 1-х часовой. В пределах 1 часовой доступности преобладают отдыхающие без ночлега. При затратах времени на дорогу от 1 до 2 ч

численность отдыхающих с ночлегом и без него составляет 55-60 % и 40-45 % соответственно, а при затратах времени 2 ч и более – 75-80 % и 20-25 % [6].

В целях анализа потребностей городов Украины в пространствах для создания мест отдыха были определены расчетные зоны для городов с перспективным населением свыше 10 тыс. человек. В расчетах была использована формула Кимштедта [6], по которой определяется радиус территориальной доступности зон отдыха:

$$R = 2 \cdot \sqrt{\frac{H}{1000}} \quad (1),$$

где H — число жителей города.

На основании расчетов, согласно (1) и литературным источникам, нами предложена классификация рекреационных территорий в зависимости от радиуса доступности по 5 классам (таблица 1).

Таблица 1

Классификация рекреационных территорий по критерию территориальной доступности

Численность населения города, тыс. чел.	R- радиус территории доступности, км	Класс территориальной доступности				
		I	II	III	IV	V
10	~7	0,5-1	1-2	2-3	3-4,5	4,5-7
50	~14	0,5-3	3-5	5-7	8-10	10-14
100	~20	1-5	5-8	8-12	12-16	16-20
5000	40-45	2-8	8-15	15-22	22-35	35-45
1000	60-65	3-10	10-20	20-25	35-50	50-65
2000	85-90	5-15	15-30	30-55	55-75	75-90

На основании приведенной классификации были определены территории Харьковской области, принадлежащие к тем или иным классам по территориальной доступности. Вся область кроме юго-восточной оконечности подпадает под классификационные территории. Максимальная удаленность для V класса территорий достигает 90 км, что преодолевается автомобильным транспортом за 1,5-2 часа и является приемлемым для кратковременного (одного или несколько дневного) отдыха.

Возможность рекреантов добраться в выбранные рекреационные зоны напрямую зависит от транспортной доступности этих территорий, которая обеспечивается транспортной инфраструктурой. Одной из существенных характеристик транспортной инфраструктуры является схема территориальной организации транспорта как формы пространственной организации транспортной сети, а как количественный показатель – плотность транспортной сети [7,8]. Показатель плотности автомобильных дорог в Украине составляет 0,27 км/км². Это значительно меньше, чем в таких странах Европы, как Германия, где этот показатель составляет 2,0 км/км², Франция (1,46 км/км²) и Польша (1,15 км/км²) [10]. Плотность автодорог в районах Харьковской области

составляет 0,205–0,491 км/км². Поскольку плотность автодорог прямо связана с обеспеченностью перевозок пассажиров, можно предположить, что увеличение плотности упростит и ускорит процесс достижения мест отдыха рекреантами, и, таким образом, повысит ранг ПРТ при его комплексной оценке.

Нами предложена классификация ПРТ по критерию транспортной доступности в зависимости от плотности автодорог по 5 классам (таблица 2).

Таблица 2

Классификация потенциальных рекреационных территорий по транспортной доступности

Показатель транспортной доступности	Класс транспортной доступности				
	I	II	III	IV	V
Плотность автодорог, км/км ²	< 0,2	0,21–0,30	0,31–0,35	0,36–0,40	> 0,40

Выводы. Критерии территориальной и транспортной доступности не являются основными при оценке потенциальных рекреационных территорий. Комплексная оценка рекреационных ресурсов ПРТ является многофакторной задачей, в которой необходимо учитывать ряд показателей, однако, при прочих равных условиях территориальная и транспортная доступность зоны отдыха являются важными показателями для выбора территорий наиболее пригодных для обустройства рекреационных объектов, таких как дома отдыха, пансионаты, кемпинги, туристические лагеря и пр.

Список використаних джерел: 1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методики аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: КНУ, 2001. – 397 с. 2. Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: монографія / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко, Н. Андрусак, Н. Коновалова та ін. – Чернівці: Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, 2010. – 250 с. 3. Данильчук В.Ф., Алейникова Г.М., Бовсуновская А.Я., Голубничая С.Н. Методология оценки рекреационных территорий. – Донецк: ДИТБ, 2003. – 197 с. 4. Шмагина В.В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития / В.В. Шмагина, С.К. Харичков. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 70 с. 5. Мажар Л.Ю. Территориальные туристско-рекреационные системы: геосистемный подход к формированию и развитию. Автореф. дисс. на соискание учен. степ. доктора геогр. наук. Санкт-Петербург, 2009. – 31 с. 6. Меллума А.Ж., Рунгуле Р.Х., Эмсис И.В. Отдых на природе как природоохранная проблема. – Рига: Зинатне, 1982. – 348 с. 7. Семина И.А. Транспортная доступность в региональных исследованиях инфраструктур // «Современные научные идеи» Материаль VIII международной научно-практической конференции-27.01.2012-05.02.2012. Прага: 2012. – С.73-75. 8. Семина И.А., Фоломейкина Л.Н. Проблемм развития и функционирования дорожной сети в терито-риальных природно-хозяйственных системах // Проблемм региональной экологии. – № 1. – 2006. 9. Транспортний комплекс Харківської області у 2012 році /статистичний збірник/ Головне управління статистики у Харківській області / за ред. О.М. Ракітіної. – Харків. – 2013. – 73 с. 10. Селецький П. Автошляхи – європейський клас // Урядовий портал України. – 28.08.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art>.

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ БРАКИ В РЕГИОНАЛЬНОМ СОЦИУМЕ: ВЛИЯНИЕ НА ВОСПРОИЗВОДСТВО И ИНТЕГРАЦИЮ ЭТНИЧЕСКИХ МЕНЬШИНСТВ (НА ПРИМЕРЕ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ)*

В.В. Бубликов

v.bublikov@mail.ru,

*Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
г. Белгород, Россия*

В процессе воспроизводства численности этнических групп для очень многих из них ключевое значение имеет не уровень рождаемости, а влияние ассимиляционных процессов. Как правило, прямым механизмом ассимиляции этнических меньшинств выступают смешанные браки, прежде всего, с представителями этнического большинства (в случае Белгородской области – с русскими). Те народы, среди которых большинство проживает в этнически смешанных семьях, даже при наличии высокой рождаемости, по сути «обречены» на ассимиляцию, поскольку дети в таких семьях, как правило, воспитываются в национальных традициях одного из родителей, принадлежащего к основному этносу.

Анализируя распространённость межнациональных браков среди представителей крупнейших этнических меньшинств Белгородской области можно сделать вывод о том, что только представители четырёх народов (из десяти крупнейших) проживают преимущественно в мононациональных семьях – турки, цыгане, азербайджанцы и армяне (рис. 1 и 2).

Самой «закрытой» группой, в смысле брачных связей с другими народами, являются турки – 94 % мужчин-турок и 96 % турчанок, проживают с супругами своей же национальности. Только у 2,3 % мужчин-турок и 1,3 % турчанок, жёнами или, соответственно, мужьями являются русские. Небольшое количество смешанных браков, в совокупности с высоким уровнем рождаемости, а также территориальной концентрацией в «своих» населённых пунктах, все эти факторы делают турок практически не подверженными ассимиляционным процессам. Более того, в таких традиционалистских этнических группах как турки (а также азербайджанцы, армяне, узбеки) дети в смешанных семьях, как правило, идентифицируют себя по национальности отцов, а смешанные браки если и заключаются, то в основном в формате *муж-турок + жена-русская* (противоположный состав, *муж-русский + жена-турчанка*, встречается почти в два раза реже). Иначе говоря, в таких семьях ассимилируются скорее представители этнического большинства (русские).

**Публикация подготовлена в рамках поддержанного РГНФ научного проекта № 13-33-01204 «Уровень интеграции этнических меньшинств в региональном социуме»*

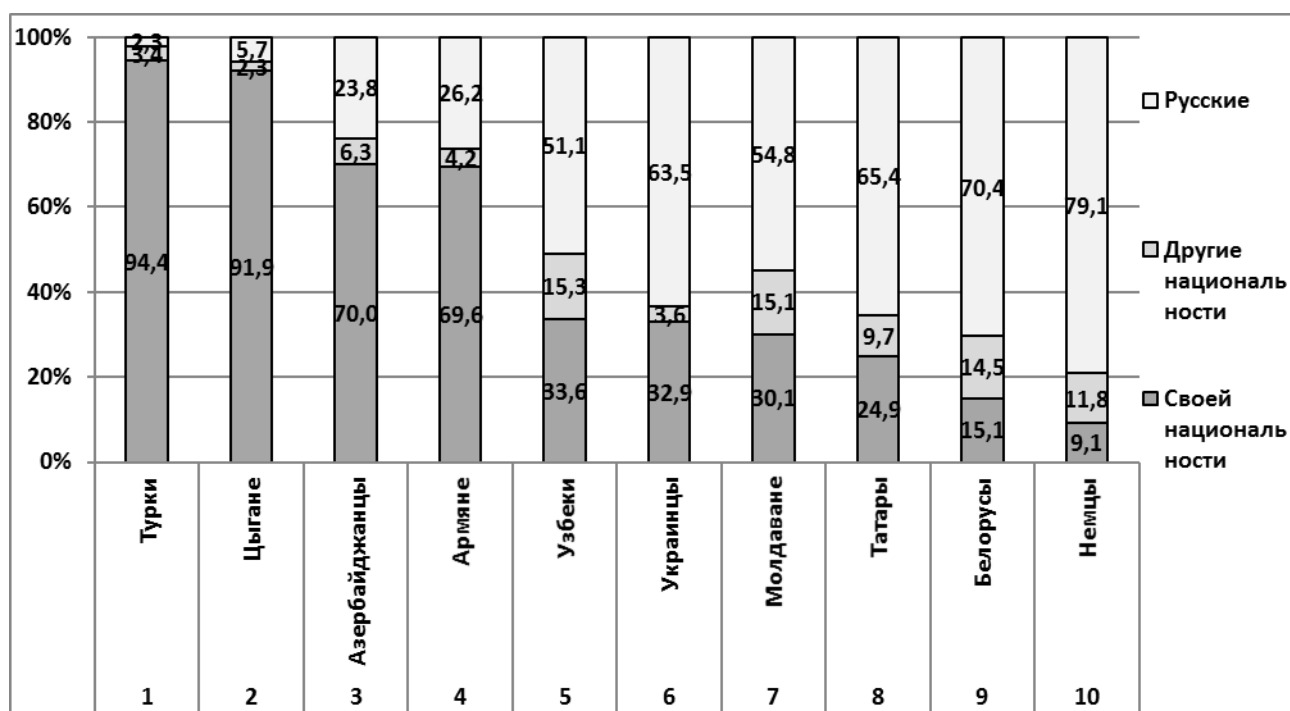

Рис. 1. Этническая принадлежность жён у мужчин-представителей этнических меньшинств Белгородской области (перепись населения 2010 г.) [1]

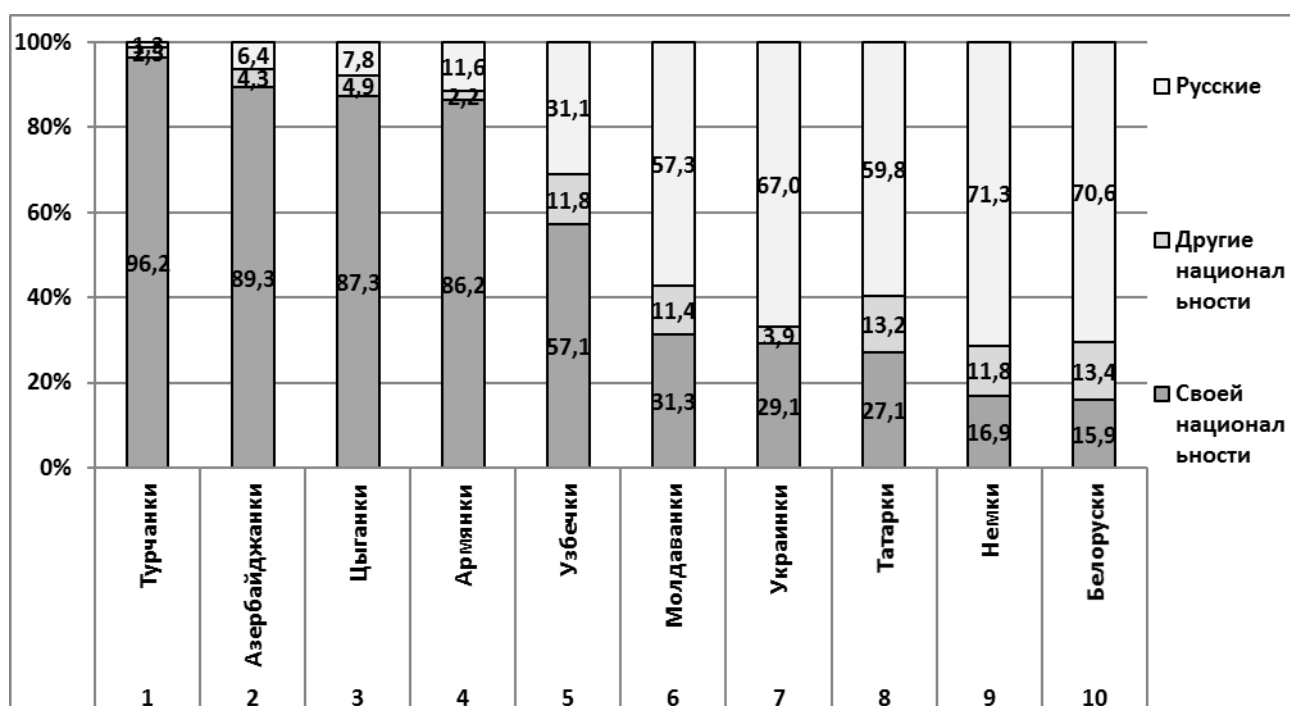

Рис. 2. Этническая принадлежность мужей у женщин-представительниц этнических меньшинств Белгородской области (перепись населения 2010 г.) [1]

Схожие тенденции распространены и среди азербайджанцев – 70% мужчин и 89% женщин, проживают с супругами своей национальности. Мужчины-азербайджанцы почти в четыре раза чаще женятся на русских, чем женщины-азербайджанки выходят замуж за русских мужчин. В значительной степени такая ситуация определяется превалированием мужчин в гендерном составе азербайджанцев особенно в старшей возрастной группе. Также мужчины-

азербайджанцы нередко женятся и на представительницах других этнических меньшинств – у 1,5% из них жёны украинки, у 1,3% армянки или турчанки.

Противоположная тенденция фиксируется в гендерном распределении смешанных браков среди цыган – цыганки чаще выходят замуж за мужчин других национальностей, нежели их соплеменники-мужчины вступают в смешанные браки. Так, 92% мужчин-цыган, женаты на представительницах своего народа, а среди цыганок таковых 87%. Тем не менее, оба пола демонстрируют приверженность цыган к моноэтническим союзам, что не допускает ассимиляционного «размывания» цыганского этноса.

Ещё одним народом, характеризующимся высокой степенью внутриобщинных связей, выражающуюся в слабом распространении смешанных браков, являются армяне. Также как у турок и азербайджанцев, мужчины-армяне чаще женятся на женщинах других национальностей, чем соответственно, армянки создают полиэтничные семьи. У каждого четвёртого мужчины-армянина русская жена и только у каждой девятой армянки – муж-русский.

Ещё раз подчеркнём – только турки, азербайджанцы, цыгане и армяне в основном не привержены этнически смешанным бракам, что с одной стороны, безусловно, препятствует ассимиляционным процессам и создаёт возможности для сохранения и развития этих народов. Однако, с другой стороны, распространённость моноэтнических семей, демонстрирует наличие определённой дистанции, а возможно даже и некоторой степени конфликтности, в отношениях с другими этническими группами региона.

Промежуточное положение в своеобразном рейтинге распространённости межнациональных браков занимают узбеки. Большинство узбечек (57%) замужем за своими соплеменниками, но в тоже время у мужчин аналогичный показатель гораздо ниже – только 34%. Такие различия в предпочтениях разных полов при выборе партнёра для создания семьи, среди традиционалистских азиатских этносов, закономерны.

Однако вместе с этим список народов, с которыми браки узбеков нередки, очень велик. Помимо русских, с которыми создали семьи 51% узбеков-мужчин и 31% узбечек, представители этого народа часто вступают в брак с украинцами, татарами, афганцам, турками, уйгурами, таджиками, белорусами и т.д. По всей видимости, столь широкий круг брачных партнёров узбеков объясняется полиэтничной структурой стран их предыдущего проживания (Узбекистан и Киргизия).

Абсолютным доминированием смешанных браков в Белгородской области, характеризуются этнические сообщества молдаван, украинцев, татар, белорусов и немцев. Так менее 1/3 молдаван проживают в семьях, созданных с соотечественниками, большинство же вступили в брак с русскими. Вместе с этим, нужно отметить, что максимальное распространение смешанные браки получили у старшего поколения молдаван, многие представители которого приехали в область ещё в советский период. Поэтому с течением времени доля моноэтнических браков среди молдаван наверняка возрастёт.

Ещё большей степенью взаимного «смешения» посредством брачных

союзов с русскими, характеризуются украинцы: 63% мужчин-украинцев женаты на русских и 67% украинок – замужем за русскими. Такая высокая степень межэтнических связей приводит к неизбежной ассимиляции всё новых волн приезжих украинцев. Только 33% мужчин-украинцев и 29% украинок, живут в моноэтнических семьях, впрочем, даже в таких семьях, где оба родители украинцы (равно как и белорусы), дети, выросшие в России, нередко считают себя русскими.

Характеризуя распространённость смешанных браков среди украинцев необходимо отметить и ещё одну важную закономерность. Только у украинцев и цыган доля мононациональных браков среди мужчин выше, чем у женщин. Иначе говоря, украинки и цыганки чаще, чем их соотечественники-мужчины, выходят замуж за представителей других народов. Отчасти такая закономерность определяется гендерным составом украинской общины (значительным количественным превалированием женщин). Тем не менее, это также свидетельствует и о меньшей роли традиционных установок среди украинцев. Напомним, что ещё столетие назад украинцы Слобожанщины редко вступали в брак с русскими, предпочитая, по словам Л.Н. Чижиковой, ездить «сватать в украинские сёла, как бы далеко они не были расположены» [2, с. 46].

Среди татар доля семей, где один из супругов русский, также составляет большинство: 65 % мужчин-татар женаты на русских и 60 % татарок – замужем за русскими мужчинами. Лишь каждый четвёртый представитель татарского народа в области живёт в моноэтнической семье.

Большое распространение этнически смешанных семей в татарской общине, обусловлено на наш взгляд тем, что местные татары в подавляющем своём большинстве (89 %) происходят из территорий, где они также как и теперь в Белгородской области, являлись этническим меньшинством. То есть, положительное отношение к смешанным бракам является для белгородских татар давней установкой, которую они привезли в область из таких полиэтнических территорий как, например, Казахстан или Тюменская область.

В отличие от татар, большинство белорусов в Белгородской области (73 %), происходят из территории, где они являлись основным народом, т.е. из Белоруссии. Однако активная политика советских властей по «стиранию» этнических различий и созданию «единого советского народа» имела самое прямое воздействие на белорусов. Только каждый седьмой мужчина-белорус и каждая шестая белоруска, проживают в семьях, созданных с супругом той же национальности, а более 2/3 белорусов, находятся в браке с русскими.

Самой большой долей этнически смешанных браков, характеризуются в Белгородской области немцы – лишь 9 % немцев-мужчин и 17 % немок живут в моноэтнических семьях. Разумеется, чаще всего немцы вступают в брак с русскими (79 % мужчин и 71 % женщин). Казахстанское «происхождение» большинства белгородских немцев наложило отпечаток и на состав брачных партнёров других национальностей – 7 % немцев обоих полов создали семьи с украинцами, нередко также браки с татарами и белорусами.

Немецкая община региона является ярким примером того, как даже высокая рождаемость (по современным российским меркам) не гарантирует

сохранения численности народа. К концу репродуктивного периода коэффициент фертильности у немцев в Белгородской области достигает 2,36, существенно превышая минимально необходимый для простого воспроизводства поколений уровень в 2,2 [1]. При таких показателях рождаемости, численность немецкой общины должна неуклонно увеличиваться. Однако в реальности количество немцев в регионе в 2000-е гг. сокращалось почти на 1,5% ежегодно. Таким образом, единственным фактором, приводящим к сокращению численности немецкого меньшинства, является быстрая его ассимиляция.

Список использованных источников: 1. Федеральная служба государственной статистики, база микроданных Всероссийских переписей населения 2002 и 2010 гг. [Электронный ресурс]: <http://std.gmcrosstata.ru/webapi/jsf/tableView/customiseTable.xhtml>. 2. Чижикова Л.Н. Русско-украинское пограничье. М., 1988. – 251 с.

УДК 911.3 332.05 (477.83)

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕПРЕСИВНИХ ТЕРИТОРІЙ (НА МАТЕРІАЛАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

І.В. Ванда

iryna.vanda@yahoo.com

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Актуальність дослідження визначається тим, що депресивні території є осередками напруги у суспільстві. Перебіг трансформаційних процесів має подолати негативну динаміку і реформувати функціонально-територіальну структуру, щоб запобігти повторенню депресивності. *Завданням* є висвітлити особливості прояву трансформації у двох районах Львівської області – Яворівському та Миколаївському, окреслених нами як депресивні [1], опираючись на сформовану базу даних ретроспективного та сучасного стану.

Виклад результатів дослідження. Суспільно-географічне порівняння показує, що Яворівський і Миколаївський райони Львівщини володіють низкою спільних ознак: висока частка мінерально-сировинних ресурсів (зокрема, природної сірки та будівельних матеріалів) у природно-ресурсному потенціалі; наявний рекреаційний потенціал, сформований як природними, так і історико-культурними компонентами; індустріально-аграрна спеціалізація господарства з переважанням сировинно-орієнтованих галузей з високим рівнем концентрації виробництва (гірничо-хімічна видобувна, промисловість будівельних матеріалів); тривалий спад виробництва промислової продукції (до 15% у Миколаївському та 25% у Яворівському районі у 1990–1998 рр.); проходження автошляхів міждержавного значення (М–06 Київ – Чоп, М–10 Львів – Краковець); підвищена частка міського населення як для низового адміністративного району України (50% у Миколаївському,

45% у Яворівському районі); наявність нових міських поселень (Новий Розділ, Новояворівськ з людністю 25–30 тис. жителів); міграційний відтік населення (до –5,0‰ у окремі роки); потенційна екологічна небезпека, зумовлена попереднім розвитком господарства; наявність значних площ земель деградованих видобувною діяльністю; просторова невідповідність між розселенням та розміщенням суб'єктів надання адміністративних послуг. Таким чином, вихідні умови для трансформації депресивних територій Львівської області були подібними. Суттєву відмінність у перебіг змін внесли зовнішні чинники. Визначальними для розвитку Яворівського району стали географічне положення (приміське) та механізм підтримки розвитку у вигляді спеціального режиму економічної діяльності (СЕЗ «Яворів», 1999–2005 рр.).

При розгляді трансформації дотримуємося розрізнення її суспільно-географічних аспектів: галузевого, функціонального, інституційного і територіального [4]. Галузеві зміни господарства добре виражає динамічна структура обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) (рис. 1). Загальними тенденціями початку ХХІ ст. є зменшення ролі первинного при зростанні вторинного та третинного секторів економіки як Львівщини, так і районів.

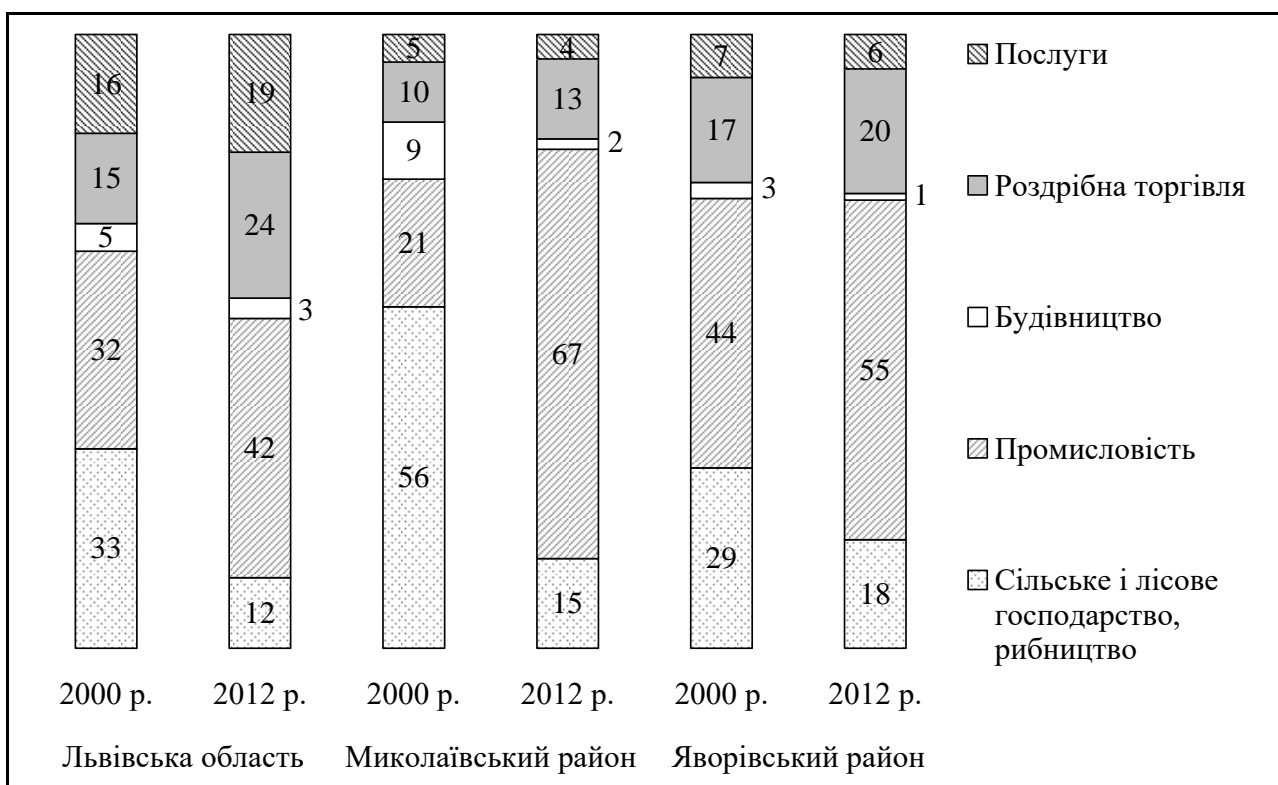

Рис. 1. Динаміка структури обсягу реалізованої продукції, 2000–2012 рр.

Суттєве скорочення частки сільського господарства зумовлено процесом трансформації, а також річними коливаннями: базовий для порівняння 2000 р. був піковим у виробництві аграрної продукції, вже наступного 2001 року показники знизилися у декілька разів, почавши поступове нарощення. Видобувна промислова діяльність, організована у формі великих підприємств, припинила існування, тим самим реалізувала частковий відхід від сировинно-орієнтованої моделі економіки.

Найінтенсивніші зміни притаманні вторинному сектору. Зростання ваги промисловості проходило водночас із її галузевою реструктуризацією. Провідними галузями обробної промисловості Яворівщини до середини 1990-х років були деревообробка, виробництво будівельних матеріалів. Зараз найпотужніші підприємства району за обсягом реалізованої продукції представляють хімічну промисловість (38%), металообробку (32%), харчову промисловість, видавничу справу, деревообробку (по 8%). Миколаївський район зберігає багаторічну спеціалізацію у виробництві цементу. На виробництво будівельних матеріалів у 2010–2012 рр. припадало понад 90% вартості промислової продукції, зосереджуючись на двох підприємствах – представниках транснаціональних корпорацій: Henkel-Konzern (виробництво будівельних сумішей Ceresit) та CRH Plc (до квітня 2013 р. – Lafarge SA, виробництво цементу).

Розвиток малого і середнього підприємництва є показником інституційних змін, оскільки форми власності суб'єктів господарювання вже встановилися. Кардинальні зміни відбулися у Яворівському районі, де розподіл між великими, середніми та малими підприємствами за зайнятістю складає 3:53:44, за обсягом реалізованої продукції – 13:54:33. У Миколаївському районі зберігається вагома роль великих підприємств: 14% зайнятих, 50% вартості реалізованої продукції, водночас малі підприємства зосереджують основну частину зайнятих (39%). В структурі суб'єктів малого підприємництва основними видами діяльності є торгівля та надання послуг (наприклад, в Яворівському районі 43 та 23% відповідно).

Просторовий аспект трансформації виражається, перш за все, через зміну використання земель, раніше задіяних у гірничовидобувній промисловості. На Яворівщині ділянки та приміщення колишнього сірководобувного підприємства частково задіяні під нові різноманітні промислові виробництва; внаслідок заповнення кар'єру водою в 2002–2006 рр. виникло штучне озеро, яке поступово набуває природоохоронної та рекреаційної функції. Подальшу активізацію загосподарювання має на меті проект за підтримки ЄС; передбачається надання доступності інвестиційних ділянок Яворівського району (40 га) та міста Новий Розділ (46 га) шляхом рекультивації постіндустріальних (сірчаних) ділянок, для наступного формування на теренах індустріальних парків [3].

Висновки. Не зважаючи на суспільно-економічні зміни кінця ХХ – початку ХХІ ст., вторинний сектор залишається провідним у господарстві як Львівщини, так і досліджуваних територій. Галузева реструктуризація відбулася інтенсивніше в Яворівському районі, й проявилася у диверсифікації промисловості, тоді як у Миколаївському зберігається моногалузева спеціалізація, із орієнтацією виробництва на місцеві мінеральні ресурси. Інституційна трансформація призвела до зростання ролі малих підприємств у використанні трудового потенціалу, водночас у виробництві продукції зберігається значення середніх на Яворівщині та великих на Миколаївщині підприємств; мале підприємництво спеціалізується у торгівлі та наданні послуг. Просторові зрушення є найінерційнішими; вільні території складають значний

ресурс розвитку, водночас проблемою є задіяння незагосподарованих, часто деградованих, ділянок.

Список використаних джерел: 1. Ванда І. Виділення депресивних регіонів Львівської області: методичні аспекти / І. Ванда // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. геогр. – 2003. – №2 (7). – С. 106 – 113. 2. Регіональна статистика Львівщини: інформаційний банк статистичних даних [Електронний ресурс] / Сайт Головного управління статистики у Львівській області. – Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua/regiostat/regio/regiostat.asp>. 3. Розвиток підприємництва шляхом покращення доступу до інвестиційних ділянок у місті Любачів та гміні Любачів, а також відновлення деградованих земель Яворівського району та м. Новий Розділ: проект в рамках Програми транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна [Електронний ресурс] / Сайт Інституту регіонального розвитку. – Режим доступу: <http://www.institute.lviv.ua/index.php/uk/cbcproject>. 4. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / Г. В. Балабанов, О. В. Валькована, В. В. Вишневецький [та ін.] ; за ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.

УДК 9113:316(571.53)

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ОБРАЗА ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

Ю.Н. Дмитриева

yuliya.dmitr@mail.ru

Институт географии СО РАН, г.Иркутск, Россия

Социально-экономическая география исследует территориальные общественные системы разных иерархических уровней, уровни организации жизнедеятельности людей, ставя перед собой цель – оценить эффективность их функционирования, выявляя при этом пространственные различия. Современные условия развития общества в России таковы, что для всесторонней оценки жизнедеятельности населения недостаточны экономические показатели, появилась необходимость разнонаправленных исследований (социально-географических, исторических, культурных, гуманистических). Таким параметрам соответствует географическая категория «образ жизни», что утверждается во многих трудах по общественной географии. Формирование социально-географического направления изучения образа жизни населения стало возможным благодаря научным исследованиям крупнейших географов: Н.Н. Баранского, Р.М. Кабо, В.В. Покшишевского, Ю.Г. Саушкина. Наиболее общее представление о социальной географии дал Э.Б. Алаев. Он полагает, что социальная география изучает пространственные процессы и формы организации жизни людей и общественного производства, прежде всего с точки зрения человека – условий его труда, быта, отдыха, развития личности и воспроизводства жизни [4].

Образ жизни формируется на протяжении длительного исторического периода в результате взаимодействия региональных условий окружающей

окружающей среды и индивидуальных качеств человека, он охватывает поведенческую, производственную, социальную, культурную, семейную, бытовую, политическую, общественную и другие стороны жизнедеятельности людей. В современной России разрывы между регионами по многим показателям весьма существенны, возможности для их жителей часто несопоставимы (столица, мегаполисы, административные центры, крупные города, средние и малые города, поселки и села, сельские и промышленные регионы) [2]. На региональном и субрегиональном уровне важное значение приобретают факторы урбанизации, различия в образе и качестве жизни городского и сельского населения, влияние этнических и религиозных факторов. В последние годы в наиболее развитых субъектах РФ наблюдается резкое различие в доходах населения, что усиливает территориальное неравенство в распределении создаваемых благ и указывает на низкую эффективность региональной политики [1].

Наблюдающиеся различия в условиях жизнедеятельности, как между регионами, так и отдельными типами поселений приводят к тому, что разные территориальные общности обладают часто несопоставимыми возможностями, как для решения проблем, так и для развития, что делает территориальные различия важнейшей составляющей социального расслоения [3]. Региональные исследования образа жизни населения остаются актуальными в современной российской действительности, разрыв по экономическим, социальным и культурным условиям, как между регионами России, так городскими и сельскими населенными пунктами остаётся значительным.

Список использованных источников: 1. Ковалёв С.А. Изучение сельской местности в социальной и экономической географии // Вопросы географии. Сб. 115. Экономическая и социальная география. – М.: Мысль, 1980. 2. Лапин Н.И. Регион, его статус и функции в российском обществе: теоретико-методологические основы исследования // Социол. исследования. 2006. № 8. С. 25–34. 3. Социально-территориальная структура пространства городской агломерации, Мосиенко Н.А. / Автореферат диссертации. Новосибирск, 2008. 4. Щитова Н.А. География образа жизни: теория и практика регионального исследования. Диссертация на соискание уч. ст. доктора геогр. наук. М-2005

УДК 911.3(477.82)

ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ – ВАЖЛИВИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ОСЕРЕДОК ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.П. Добинда

iradob1987@ukr.net

*Чернівецький національний університет імені Юрія Фудьковича,
м. Чернівці, Україна*

Міста Волинської області є тими населеними пунктами, в яких зосереджена найбільша кількість цінних архітектурних об'єктів, а також археологічних пам'яток всієї області. З огляду на це, такі поселення називають

історичними містами, до яких, насамперед, відносяться давні міста регіону, що протягом тисячоліть нагромаджували у собі інформацію про життя і побут корінного населення. З-поміж таких міст у Волинській області відзначимо давній Володимир-Волинський (перша назва Володимир).

Археологічні знахідки свідчать, що навколишні території міста були заселені ще за часів енеоліту (IV–III тис. до н.е.), адже племена маліцької культури замешкували с. Заріччя, а Волино-Люблінської, лійчастих посудин і пізнього етапу Трипілья – с. Зимне. Проте, власне, територію Володимира-Волинського первісні люди освоїли за епохи бронзи, зокрема це були племена городоцько-здовбицької культури. Все ж, першою літописною згадкою про Володимир є опис подій 988 р. у «Повісті минулих літ» Нестора Літописця. Але за угорськими хроніками «Нотаріями короля Бели», місто існувало вже в 884р. під назвою Ладомир. А перша літописна згадка про місто Ладомир відноситься до 866 р. Це вказує на те, що розвиток краю поєднується із початками та подальшою динамікою Київської Русі та Галицько-Волинського князівства [3].

Вигідне географічне положення сприяло швидкому розвитку міста. В XI–XII ст. Володимир був одним із найбільших міст Київської Русі. В цей час він був значним торгівельним осередком, а також військово-оборонним постом на західних кордонах Києворуської держави. Відповідно, тут зосереджувались і значні військові сили. Один із сухопутних шляхів до Європи проходив через Володимир. За 12 км поблизу міста через річку Буг, біля військової фортеці Вотня (нині м. Устилуг) існувала значна переправа. В політичному відношенні місто набуло статусу столиці Волинської землі.

У X–XII ст. у місті були розвинуті зброярське, ювелірне ремесла, гончарство та кам'яне будівництво. Археологічні знахідки на відомих пам'ятках давнини свідчать про високий рівень ремісників Володимира. З міста був поширений експорт зброї, ювелірних виробів за межі Волині. На початку XII ст. у місті орієнтовно нараховувалось понад 20 тис. жителів. За літописними та археологічними знахідками княжий період відзначався значним економічним розвитком, в тому числі будівництвом. У місті було споруджено 8 кам'яних храмів (X–XIII ст.), а разом з дерев'яними – понад 20 храмів і палаців. У XII ст. тут склалась своя архітектурно-будівельна школа, а також була школа при єпископській кафедрі, де вчили не лише слов'янської мови, але й латинської та грецької. В 1097 р. у Володимир для перевірки шкіл та вчителів приїжджав літописець Нестор. На території міста був збудований ще один замок, адже попередній був спалений. Володимирський замок, на місці якого зараз залишилися лише вали, був зведений у 40–70pp. XV ст. за наказом польського короля і Великого князя Литви Казимира IV Ягайловича. Знаходився він над заплавою р. Луга і оточувався ровами, що були наповнені її водами та допливу р. Смочі. На території замку було декілька будівель, зокрема – дерев'яний королівський палац, дерев'яна церква і 12 будинків, а також житлово-господарські споруди.

Сам Володимир за свою більш ніж тисячолітню історію був у складі багатьох державних утворень (Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Галицько-Волинської держави, Литви, Польщі й Росії) і декілька

разів зникав з лиця землі. Проте все це не зашкодило сьогодні Володимир-Волинську бути одним із найпривабливіших для туриста історико-культурних осередків Волині, адже все це відобразилося на його архітектурі. Також варто наголосити, що на основі багатьох із цих атракцій, а зокрема, 6 пам'яток національного значення та 19 місцевого, у 2003р. був утворений державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир». Необхідно наголосити, що, загалом, на території м. Володимир-Волинський мають місце 23 пам'ятки архітектури та містобудування, з них – 8 національного значення, 2 пам'ятки археології, з них – 1 національного значення, пам'яток історії – 15, з них – 1 національного значення.

Найбільше туриста приваблює *Успенський собор*, побудований ще князем Мстиславом Ізяславичем в 1156–1160 рр. У цьому ж соборі він був і похований, про що свідчить Іпатівський літопис. Це єдиний храм на Волині, який зберігся ще від домонгольського часу. Храм слугував усипальницею Волинських князів та єпископів. Тут поховані Василько Романович, його дружина Олена, його син Володимир Василькович. Успенський собор відігравав роль головного храму Волині і в XIV та XV ст. В його стінах приймали князівство 17 князів України-Русі.

Церква Святого Василя (ротонда) XIII–XVст. коли і ким була споруджена не відомо й сьогодні, проте на її стінах була віднайдена дошка, де викарбувані цифри, що відповідають 1194 р. Перша ж церква, яка була знищена, збудована Володимиром Великим у 992 р. на честь перемоги над білими хорватами. Її наявність підтверджують археологічні розкопки неподалік храму. Ці дві споруди відображають Києворуський період Володимира-Волинського.

Кам'яний костел Якіма та Анни (монастир капуцинів) збережений до сьогодні, а був зведений у 1752 р. на місці згорілого. Однак перший костел Якіма та Анни споруджений у 1554 р. з дерева на пожертвування княгині Анни Збараської і в 1751 р. костел було передано ордену капуцинів. Кілька разів він горів і знову відбудовувався. Так, наприклад, у 1853 р. знову перебудовуються куполи веж костелу, сама будівля була покрита бляхою і пофарбована. Костел Якіма і Анни побудований у стилі провінційного пізнього барокко (Віленське барокко).

Кафедральний Собор Різдва Христового (колишній костел єзуїтів Серця Ісуса), який також відображає архітектурні підходи пізнього барокко, був споруджений у 1755–1770 рр. Костел розташовується у межах старого (окольного) міста. Під час війни (1941–1945 рр.) костел був пошкоджений вибухом бомби, а після війни взятий під охорону, як пам'ятка архітектури. Від 1983 р. тут розпочали ремонтно-реставраційні роботи.

Наступною спорудою, яка привабить туриста є *Миколаївська церква*, яка зведена у 1780р. як каплиця св. Йосафата Кунцевича. У 1800р. була передана православної церкві і перейменована. Її вигляд відповідає архітектурі Польщі й України XVII–XVIIIст. Переважна частина пам'яток місцевого значення у Володимирі-Волинському відображає архітектуру XIX–XX ст. і ними є житлові будинки чи адміністративні споруди, які мають дещо меншу туристичну цінність і привабливість, тому і можуть використовуватися лише як доповнення до вищезгаданих атракцій [1, 2].

Проте, для рекреанта Володимир цікавий не лише архітектурою. Так, на південно-західній околиці міста знаходиться меморіальний комплекс «Жертвам фашизму», що був споруджений у 1963 р. та ряд інших пам'ятників та пам'ятників-могил, що увіковічили подвиг воїнів у часи Другої Світової війни. На території міста багато археологічних знахідок, але лише стародавнє місто Володимир є найціннішим із них. Стародавній Володимир був розташований у південній частині сучасного міста і мав вигляд неправильного п'ятикутника, який укріплювався валами та ровами. Він був розташований у трикутнику між р. Луга (стара назва «Луг») та її допливами, які також були елементами старих фортифікаційних споруд. До сьогодні залишилися лише оборонні вали, які вказують на місцевість, де знаходилося прадавнє місто із пам'ятками археології XI–XIII ст. [3].

Насамкінець, необхідно наголосити, що історико-культурна спадщина, яка формувалася тут впродовж віків приваблюватиме як українського, так і іноземного туриста. З огляду на це, Володимир-Волинський має значні перспективи для розвитку історико-культурного туризму. Однак, на жаль, для розміщення рекреантів на його території є лише один готель, що значно знижує комфортність даного туристичного куточка Волині.

Список використаних джерел: 1. Добинда І.П. Памятки архітектури та містобудування Волинської області та їхні територіальні характеристики // І. Добинда / Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип.655: Географія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – С.27-31. 2. Добинда І.П. Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення // І. Добинда/ Геополітика і геодинаміка регіонів: научний журнал.Том 10. Вип.2 – Сімферополь, 2014. 3. Кучинко М. М. Археологія Волині./ М.М. Кучинко// Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005, с. 203.

УДК 338.48

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭКОЛООРИЕНТИРОВАННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ГОСТИНИЧНО-РЕСТОРАННОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Е.Н. Карчевская, Е.Г. Лесько

karchevskaya09@mail.ru, katrinchik9393@mail.ru

*Гомельский государственный технический университет
имени П.О. Сухого, г. Гомель, Республика Беларусь*

Согласно современным представлениям, базирующимся на мировой практике, туристско-рекреационная деятельность играет важную роль в социально-ориентированной экономике государства, обеспечивая рациональное использование и сохранение природно-экологических, культурно-исторических, информационно-познавательных ресурсов. Развитие туристско-рекреационной деятельности в Беларуси рассматривается как уникальный инструмент, способствующий решению экологических и социально-экономических проблем загрязненных территорий, оздоровлению экономики,

оптимизации региональной инфраструктуры, обеспечению занятости и роста уровня жизни местного населения, увеличению валютных поступлений в регион.

Разработка и реализация региональных стратегий развития туризма в Республике Беларусь предусматривают строгую последовательность научно-методических операций, заданную современными социально-экономическими условиями развития туристско-рекреационного комплекса, территориальной дифференциацией туристско-рекреационного потенциала, региональными приоритетами и ограничениями в развитии туризма, конструктивными тенденциями в туризмологии, а также стандартной логикой успешного стратегического управления любым процессом (в том числе и процессом регионального развития туризма) [2].

Необходимо развивать устойчивые виды туризма, ориентированные на эффективное использование природных ресурсов и охрану природы, внедрять современные экологически ориентированные технологии в различные отрасли (транспорт, гостинично-ресторанное хозяйство и т.д.). Приоритет национальной безопасности взаимосвязан с устойчивым развитием, что требует повышения эффективности экономики, а это неразрывно связано с экологически ориентированными технологиями.

Самыми загрязненными территориями являются магистрали, следовательно, необходимо, чтобы каждая организация при осуществлении своей деятельности стремилась минимизировать свое воздействие на окружающую среду. В соответствии с целью и задачами Государственной программы развития туризма в Республике Беларусь на 2011–2015 годы востребовано развитие объектов туристской индустрии и повышение их конкурентоспособности [1]. Одной из приоритетных задач Программы является строительство объектов придорожного сервиса, а также коллективных и индивидуальных средств размещения в административных районах страны. Можно улучшить качество придорожного сервиса, минимизировав негативное воздействие на окружающую среду. Приоритетным предложением в данном случае может стать строительство экологического мотеля.

Через территорию республики проходят транспортные коридоры №9А Гомель – Минск – Вильнюс – Клайпеда и №9 Стамбул – Бухарест – Киев – Гомель – Витебск – Санкт-Петербург, имеющие значение для связи с другими странами и областями. Республика Беларусь выступает также связующим звеном между Россией и Западной Европой. Выгодное транспортно-географическое положение страны создает предпосылки для развития транзитного туризма. Наличие разветвленной сети путей сообщения способствует организации транспортных перевозок. Однако на отрезке дороги Гомель – Витебск нет ни единого мотеля и пункта постоя, который бы принял сразу 20 автомобилей, однако имеется 2 кафе вместимостью до 16 человек, а автостоянка рассчитана только на 5 легковых автомобилей. Следовательно, целесообразным является размещение мотеля в 65 км от города Орша на магистрали М8.

Основой экологического мотеля являются современные экологориентированные технологии. Материал, из которого будут проектироваться номера, является экологически чистым – это прессованные блоки соломы и деревянные балки, мебель в номерах представлена из экологически чистых материалов – сосна и бамбуковые волокна. В таблице 1 представлены слабые и сильные стороны проекта.

Таблица 1

Сильные и слабые стороны мотеля

Сильные стороны	Слабые стороны
Относительная дешевизна прессованных блоков соломы	Нет собственного пункта питания
Высокая теплопроводность соломы	Необходимо четко соблюдать меры противопожарной безопасности
Высокая звукоизоляция спрессованных блоков соломы	Необходимо тщательно соблюдать технологию строительства
Быстрая реализация проекта	
Наличие парковки на 20 автомобилей	
Комфортабельные номера	
Себестоимость одного койко-места в мотеле дешевле, чем в отеле	
Близость мотеля к кафе и станции обслуживания автомобилей	
Круглосуточная охрана парковки	
Круглосуточное видеонаблюдение парковки	
Использование экологически чистых материалов при строительстве номеров	
Экологически чистые материалы в номерном фонде	

Таким образом, предлагаемый инновационный проект позволит решить следующие задачи: внедрить современные экологориентированные технологии в сферу гостинично-ресторанного хозяйства, минимизировать воздействие хозяйственной деятельности на окружающую среду, совершенствовать развитие объектов придорожного сервиса, а также коллективных и индивидуальных средств размещения в административных районах страны.

Список использованных источников: 1. Государственная программа развития туризма в Республике Беларусь на 2011-2015 гг. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2011. – №5/33538. 2. Хомич, С.А. Система сбалансированных показателей как инструмент геоэкологического проектирования ТРС (на примере туристско-рекреационных зон Гомельской области) / С.А. Хомич, Е.Н. Карчевская // Весці БДПУ. – 2007. – №2. – Серыя 3. – С. 71 – 75.

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ЗАСАДИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А.С. Кича

NDKAA@inbox.ru

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

В сучасних умовах для подолання відмінностей у рівнях розвитку регіонів держави, що спричинені несприятливими природно-кліматичними умовами, економіко-географічним положенням, історичними особливостями, необхідно створювати умови для ефективного використання наявних переваг регіонів та підвищувати їх конкурентоспроможність. Підвищення конкурентоспроможності регіону має стати найважливішим пріоритетом державної політики.

«Конкурентоспроможність регіону» у вузькому (традиційному) розумінні це ринкова категорія, що розглядається як боротьба за ринки збуту, ресурси тощо» [1, с. 2]. Суспільна географія розглядає конкурентоздатність регіону в більш широкому ж розумінні, де вона стає надринковою категорією, коли стратегічний розвиток регіону розглядається як абсолютно вільна відкрита система. Тому, під конкурентоспроможністю регіону з позицій суспільної географії слід розуміти здатність регіону забезпечувати високий рівень та якість життя його населенню й доходу власникам капіталу, ефективно використовувати господарський потенціал регіону для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку [4]. Рівень конкурентоспроможності регіону визначається тим, в якій мірі фактично реалізовані ті чи інші конкурентні переваги території. Основними факторами, що впливають на формування конкурентних переваг, на нашу думку, є: історичні передумови формування господарства та суспільно-географічне положення регіону, ресурси, в тому числі виробнича та соціальна інфраструктура, загальнодержавна та внутрірегіональна політика. Для визначення рівня конкурентоспроможності Рівненської області використана методика оцінки конкурентних переваг районів та аналізу результатів міжрегіональної конкуренції, що дала змогу визначити й обґрунтувати пріоритети підвищення регіональної конкурентоспроможності в межах районів області [3]. Так, Рівненська область за рівнем конкурентоспроможності займає низькі позиції серед регіонів України. За індексом конкурентних переваг область знаходиться на передостанньому місці, а за індексом міжрегіональної конкуренції, що характеризує результати використання конкурентних переваг, на 20-му [2].

Для оцінки індексу конкурентних переваг (ІКП) районів Рівненської області враховувалися положення території та її ресурсне забезпечення, ефективність господарювання на території та рівень інфраструктурного забезпечення районів.

За результатами аналізу, проведеного експертним шляхом та факторним аналізом конкурентних переваг, було визначено чотири групи регіонів – з найвищою, високою, середньою та низькою конкурентоспроможністю. Лідерами першої групи визначено Рівненський та Здолбунівський райони. Високі показники ІКП отримали Сарненський, Радивилівський, Костопільський та Березнівський райони. Середні значення показника наявні в Рокитнівському, Млинівському, Дубенському, Гощанському, Демидівському, Зарічненському районах. Низькі та найнижчі значення отримали Острозький, Дубровицький, Володимирецький, Корецький райони.

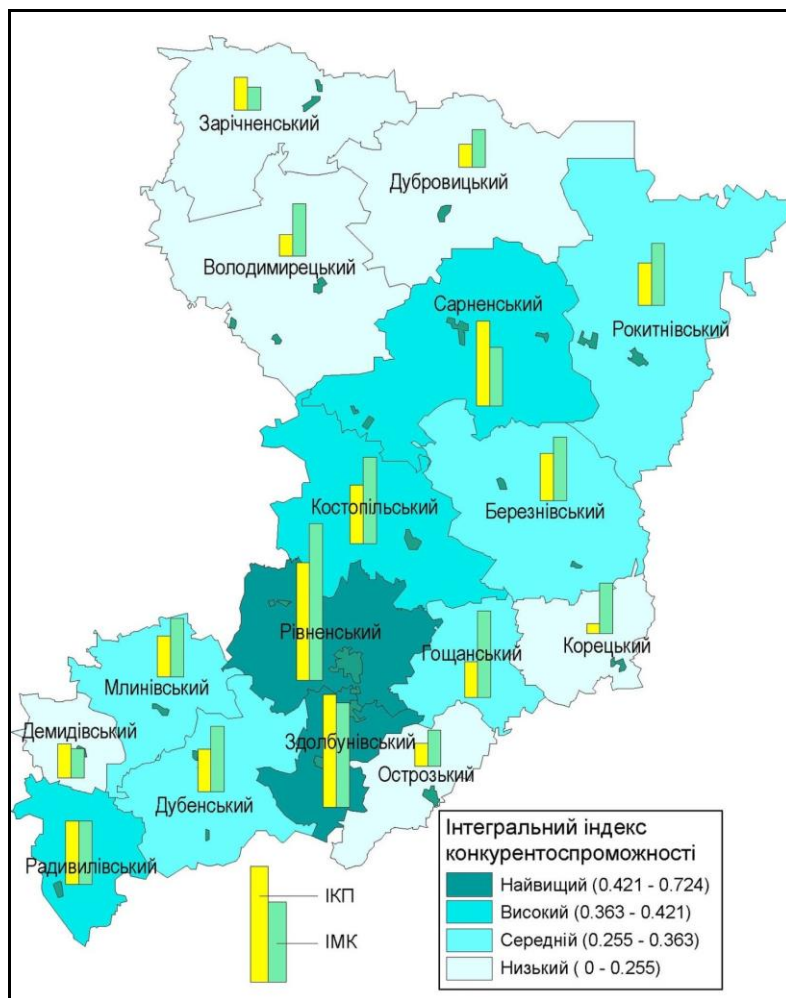

Рис.1. Інтегральний індекс конкурентоспроможності Рівненської області

Індекс міжрегіональної конкуренції (ІМК) районів Рівненщини формувався на основі індексу конкурентоспроможності товарів та послуг в ЗЕД районів області та індексу рівня життя населення. Звідси найвищі значення в Рівненському районі, високі показники мають Здолбунівський, Костопільський, Гощанський райони, середні – Дубенський, Радивилівський, Березнівський, Рокитнівський, Млинівський, Сарненський, Володимирецький, Корецький райони. Низькі та найнижчі значення мають Дубровицький, Острозький, Демидівський, Зарічненський райони. На основі наведених вище індексів вдалося отримати інтегральний індекс регіональної конкурентоспроможності (ІПК) районів Рівненської області. Найвищий рівень конкурентоспроможності в обласному

рейтингу отримали Рівненський та Здолбунівський райони. Групу з високими показниками очолюють Костопільський, Сарненський райони. Групу з середніми показниками складають Радивилівський, Гощанський, Березнівський, Дубенський, Рокитнівський, Млинівський райони. До групи з найнижчими показниками входять Володимирецький, Демидівський, Дубровицький, Острозький, Корецький, Зарічненський райони. З наведених вище індексів, можна зробити висновок, що більш урбанізовані райони мають вищий рівень конкурентоспроможності. Загалом це пояснюється тим, що більші за розмірами, чисельністю населення та зонами впливу населені пункти, як районоформуючі центри, концентрують у собі вищий працересурсний, науково-технічний, фінансово-інвестиційний, інноваційний потенціал. Це дозволяє їм підвищувати свою конкурентоспроможність більш швидкими темпами, ніж малим населеним пунктам.

Список використаних джерел: 1. Заптоцький С.П. Конкурентні засади формування ринку зерна в Україні: суспільно- географічний аспект вивчення / С. Заптоцький, В. Білявська, К. Атрощенко // Часопис картографії. Збірник наукових праць. – К., 2011. – Вип. 2. – с. 74-86. 2. Заптоцький С.П. Концепція регіональної конкурентоспроможності як основа ефективного розвитку глобалізованого суспільства / С.П. Заптоцький // Шевченківська весна, матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К., 2012. – Вил. X. – с. 227-229. 3. Заптоцький С.П. Організаційні засади підвищення конкурентоздатності аграрного виробництва регіону / С. Заптоцький, І. Заптоцька, І. Бублик // Економічна та соціальна географія: Наук. зб. / [Ред. Код: С.Ішук (відп ред) та ін.] – К., 2010 – Вип. 1 (61) – с. 233-240. 4. Заптоцький С.П. Регіональна конкурентоспроможність: Суспільно-географічні засади формування. Монографія. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. – 424 с.:іл.

УДК: 911.3: 504.06

АНАЛІЗ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА АВІАЦІЙНОМУ ТРАНСПОРТІ

О.О. Кривець

like_mila@ukr.net

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

В наш час надзвичайні ситуації відбуваються дуже часто, і надскладним завданням є їх попередження та уникнення. Авіаційний транспорт завжди був одним з найризикованіших, бо імовірність надзвичайних ситуацій є дуже висока. Найчастіше авіакатастрофи відбуваються через технічні проблеми, погані погодні умови та людський фактор. Не дивлячись на всі заходи безпеки, на жаль, попередження та уникнення надзвичайних ситуацій на авіатранспорті є дуже складним завданням. Офіційну світову статистику по авіакатастрофам почали вести з 30-х років ХХ століття. За даними The Aviation Safety Network (приватна, незалежна ініціатива, заснована в 1996 році в Нідерландах) Україна займає 23 місце у рейтингу 30 регіонів з найвищим рівнем авіакатастроф з

найбільшою кількістю жертв. Починаючи з 1933 року в Україні сталося 93 авіакатастрофи. Перші три місця в рейтингу займають США, Росія та Канада. В першу десятку рейтингу входять Бразилія, Колумбія, Великобританія, Франція, Мексика, Індонезія, Індія та Китай. В другій десятці Італія, Венесуелла, Філіппіни, Болівія, Конго, Німеччина, Перу, Іспанія та Австралія. В рейтингу враховані всі види авіакатастроф окрім катастроф пов'язаних з військовими діями та викраденнями літаків.

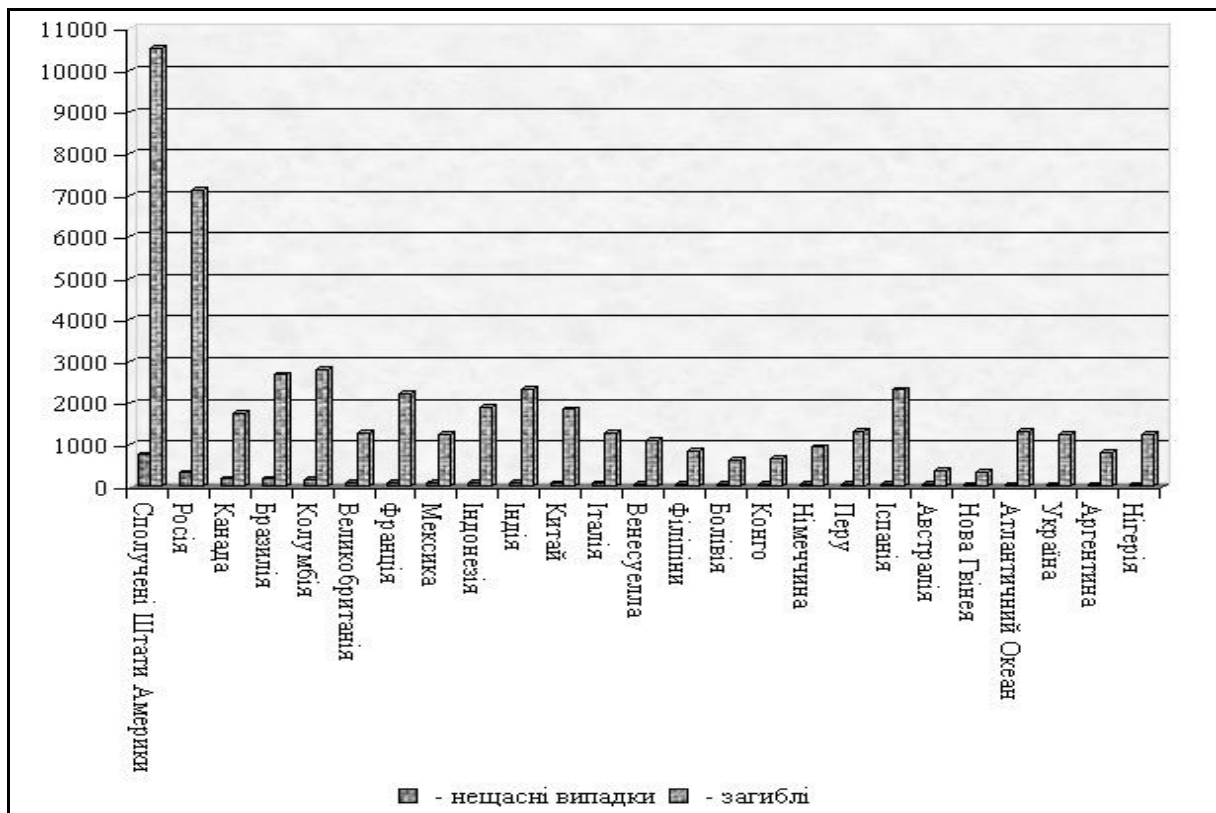

Рис. 1. Рейтинг регіонів в яких сталося найбільше авіакатастроф починаючи з 1945 до 2014 років. (Побудовано автором за даними джерела [1])

Щодо ситуації з авіакатастрофами в Україні виділяють два критичних періоди. Перший період починається з 1969 року і триває десятиліття аж до 1080 року. За цей період сталася 31 авіакатастрофа, в якій загинула 801 особа. В цей період відбулися наймасштабніші авіакатастрофи: в 1972 році біля Харкова (літак Ан-10А, загинуло 122 особи); у 1974 році в Жулянах (літак Ан-24, загинуло 48 осіб), під Черніговом (літак Ан-24, загинуло 52 особи); в 1979 році біля Дніпродзержинська в авіакатастрофі загинуло 92 особи (літак Ту-134, загинула ташкентська футбольна команда «Пахтакор»). Другий період це 2014 рік в якому сталося 7 авіакатастроф, загальна кількість загиблих в яких становила 354 особи. Наймасштабніша авіакатастрофа в даний період сталася в Донецькій області біля села Грабове, був збитий Боїнг-777, загинуло 298 осіб.

Найбільша кількість авіакатастроф сталася в Східних регіонах – 37 катастроф (Луганська, Донецька, Харківська, Дніпропетровська та Запорізька області), в місті Києві – 15 катастроф, Південних регіонах – 14 катастроф (Одеська, Херсонська області та АР Крим), Західних регіонах – 13 катастроф

(Львівська, Івано-Франківська, Волинська та Вінницька області), Північні та Центральні регіони – 5 катастроф (Житомирська, Сумська та Полтавська області).

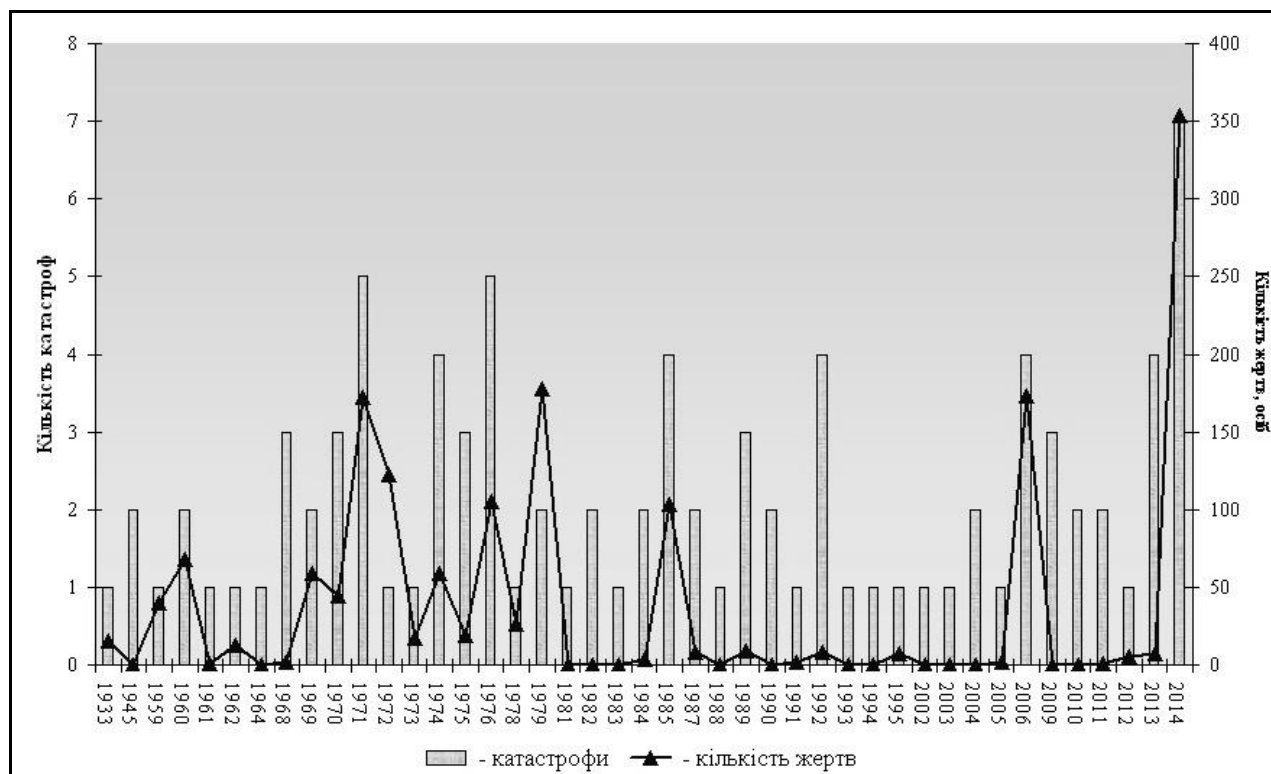

Рис. 2. Кількість авіакатастроф в Україні з 1933 року по 2014 рік
(Побудовано автором за даними джерела [1])

Список використаних джерел: 1. *The Aviation Safety Network* [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://aviation-safety.net/database/dblist.php?Country=UR>

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ПІДХІД БАЧЕННЯ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ ПОТРЕБ ГЕОПЛАНУВАННЯ

Д.С. Мальчикова

darina13@i.ua

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Першоосновою диференціації використання і планування території виступали завжди її властивості як інтегрального і унікального ресурсу. Перша і головна функція поняття «територія» – геопросторова прив'язка будь-яких географічних об'єктів і характеристик щодо їх локалізації, розміщення та територіальних поєднань (геокомплексів).

Незважаючи на фундаментальність цієї категорії поняття територіалізму [7] територіального управління порівняно недавно з'явилися на європейському порядку денному і часто використовуються відносно концепції

територіальної згуртованості. У окремих дослідженнях [3, 7] акцентується підвищена увага до ролі території і територіальності в контексті соціально-просторової взаємодії і прийняття просторових рішень. Зокрема відзначається, що в основі процесів планування територій і пошуку стратегій територіального управління закладені просторові уявлення суб'єктів державної політики, які відображають встановлені політико-адміністративні традиції і територіальні кордони. Останнім часом в економічній науці також розробляється поняття територіального капіталу [5]. Концепція територіального капіталу передбачає, що однакові інвестиції в різних регіонах приведуть до різних результатів, як на міському рівні, так і на рівні держави. Конкурентоспроможність, досягнута завдяки особливостям території, ефективності інфраструктури і послуг, приносить користь всій місцевій економіці. Територіальний капітал зумовлює можливість і величину отримання доходу на одиницю інвестицій, отже, впливає на конкурентоспроможність місця за допомогою залучення інвестицій і кваліфікованих працівників. Отже, фактично територіальний капітал визначається [5, 6] як система територіальних фондів економічного, культурного, соціального та екологічного характеру, що забезпечує потенціал розвитку місць. Сутність цієї концепції полягає у визнанні можливих взаємодій між факторами різної природи. Дуже мало досліджень були свого часу зосереджені на емпіричній перевірці зв'язку між територіальним капіталом та економічним зростанням, але в європейських країнах є досвід [6] аналізу такого впливу, який вказує на провідну роль деяких ендогенних факторів (властивостей території) у поясненні диференціації регіональних моделей зростання. Матеріали дослідження «*Kleinräumige Wirtschaftsentwicklung im dicht genutzten Stadtgebiet von Wien*», які представляють результати аналізу впливу 15 територіальних умов конкретних територіальних одиниць на розвиток галузей економіки, доводять, що підприємства та організації різних галузей пред'являють диференційовані вимоги до території. При цьому одні й ті ж територіальні умови можуть стимулювати розвиток конкретних галузей економіки і гальмувати розвиток інших галузей. Наприклад, існують галузі та сектори економіки, які не можуть ефективно розвиватися на інтенсивно використовуваних територіях [4].

В географічних дослідженнях території присутні численні та різноманітні характеристики, головними серед яких є: географічне положення або місце (місцеположення), ресурсний потенціал території, її розмір (величина, площа), а також рівень господарського освоєння території.

Вважаємо, що можна виділити такі специфічні суспільно-географічні характеристики і особливості використання території як ресурсу:

1) У методологічному аспекті – територія є геопросторовим базисом життєдіяльності людей. Вона містить і зосереджує на кожній конкретній ділянці всі компоненти природного середовища та їх типові просторові поєднання – природні комплекси (ландшафти).

2) Територія – не тільки місце локалізації всіх різновидів природних ресурсів, включаючи земельні ресурси, але і простір для розселення населення та розміщення будь-яких видів господарської діяльності людей.

3) Будь-яка компонентно-галузева характеристика середовища (природно-ресурсна, соціально-демографічна, виробнича) просторово координована – має свою обов'язкову прив'язку до певної території, до конкретних місць, місцеположень, ареалів.

4) Оцінку території визначає наявність чотирьох головних характеристик цих унікальних і своєрідних ресурсів [2]: ресурсного потенціалу місця (місцеположення) території; потенціалу природних (землі) та соціально-економічних ресурсів території; потенціалу ємкості території для розселення і головних видів економічної діяльності; потенціалу ємкості території залежно від рівня її господарського освоєння та інтенсивності землекористування.

5) Характеристики територіальних ресурсів можуть бути розроблені й використані тільки співставно з їх просторовим розміщенням та територіальною прив'язкою: поза територією вони не існують.

б) Реальне використання територіальних ресурсів є «багатошаровим»: територіальна сумісність лише окремих видів природокористування є конфліктною і навіть взаємовиключною, але більшість видів природокористування є сумісними тією чи іншою мірою.

Всі зазначені особливості на даний час широко застосовуються в географічних дослідженнях. Звичайно ж, питання створення кадастру територіальних ресурсів на загальнодержавному, законодавчо оформленому рівні в Україні тільки поставлене [1, 2]. Функціонує повноцінно лише державний земельний кадастр, хоча і з цілою низкою проблемних питань: фактично він створювався за радянською методологією економічної оцінки земель, досі розробляється і наповнюється даними автоматизована система ведення державного земельного кадастру, формується ринок земель тощо. Разом з тим, складові кадастрової оцінки територій при належному методологічному і методичному обґрунтуванні доцільно використовувати при геопланувальному аналізі території і обґрунтуванні планувальної організації регіону. В такому випадку територіальні громади матимуть змогу оперувати не тільки кількісною і якісною оцінкою земельних ресурсів, але і оцінками інтегрального потенціалу території як найбільш потужного інтегрального ресурсу розвитку.

Список використаних джерел: 1. Мальчикова Д.С. Планування території регіону: суспільно-географічна концептуалізація / Д. С. Мальчикова // Український географічний журнал. – 2012. – № 1. – С. 23-29. 2. Топчієв О.Г. Територія: сучасний зміст поняття; функції; ресурсний потенціал / О. Г. Топчієв // Український географічний журнал. – 2010. – № 4 (72). – С. 3-9. 3. Camagni R. Macroeconomic and territorial policies for regional competitiveness: an EU perspective / R. Camagni, R. Capello // *Regional Science Policy & Practice*. – 2010. - № 2. – P. 1-19. 4. Giffinger R. Kleinräumige Wirtschaftsentwicklung im dicht genutzten Stadtgebiet von Wien / R. Giffinger, R. Kalasek, B. Binger. – *Stadtentwicklung Wien*, 2004. – 78 p. 5. Giffinger R. Territorial Capital – Understanding and Challenges for a knowledge based strategic Approach // R. Giffinger // *Territorium*. – 2008. – № 8. – P. 7-15. 6. Perucca G. The Role of Territorial Capital in Local Economic Growth: Evidence from Italy / Giovanni Perucca // *European Planning Studies*. – 2014. – Vol. 22. – №3. – P. 537-562 7. Walsh C. Rethinking the Spatiality of Spatial Planning: Methodological Territorialism and Metageographies / Cormac Walsh // *European Planning Studies*. – 2014. – Vol. 22. – №2. – P. 306-322

НАПРЯМИ ТЕХНІЧНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ ПЛАНУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ

А.Л. Мельничук, М.О. Растворова

melan97@ukr.net, m.a.r.r.y@mail.ru

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Вступ. Виклики сучасності (процеси глобалізації, гуманізація суспільства, модернізація технологій виробництва, перехід від командно-адміністративного планування до ринкового регулювання) ставлять перед містами вибір: або деградувати і з часом зникнути (або влитися до складу агломерацій і мегаполісів), або адаптуватися до вимог нової епохи. Ця проблематика є особливо актуальною для міст, якісний розвиток яких був обумовлений створенням потужного індустріального комплексу, навколо якого і була сформована соціальна інфраструктура таких міст з метою забезпечення побутових і культурних потреб людей, задіяних на виробництві.

Основна частина. На локальному рівні адаптація до загальносвітових тенденцій і ринкової економічної системи виявляється в трансформаціях міського простору різної природи й зовнішнього прояву. У зв'язку з фокусуванням уваги на інших аспектах і деякої обмеженістю вітчизняного методологічного апарату, до теперішнього часу недостатня увага приділялася вивченню трансформацій міського простору промислових міст, а тим більше їх детальному аналізу і прогнозуванню подальших змін.

Можливість отримати максимально цілісну картину ситуації, що існує на даний момент, її попередньої динаміки та прогнозу на майбутнє може нам дати використання ГІС-технологій, тобто створення бази даних ГІС із загальним набором показників для декількох часових зрізів. На основі аналізу окремих і послідовних візуалізацій зібраних даних можливе виявлення причин, динаміки та локалізації трансформацій міського простору і, таким чином, їх регулювання.

Одним з яскравих прикладів трансформації міського простору в зв'язку з необхідністю адаптації до ринкових умов є територія Шевченківського району міста Запоріжжя. Запоріжжя є одним з міст, які отримали імпульс до розвитку в результаті сталінської індустріалізації в 1920-40-ві роки і досягли піку свого розвитку в радянський період. [2] Вибір Шевченківського району в якості об'єкта нашого дослідження, обумовлений тим, що соціальна інфраструктура Шевченківського району (як окрему територіальну одиницю утворено Указом Президії Верховної Ради Української РСР 30 грудня 1962 року) практично повністю була сформована завдяки фінансуванню районоформуючих підприємств (ДП «МіГремонт», КП НВК «Іскра», ДП «Міжнародний аеропорт "Запоріжжя"», ВАТ «Запорізький абразивний комбінат», олійно-жировий

комбінат, м'ясокомбінат, компанія «Айс Запоріжжя», хлібокомбінат № 3) і містоформує підприємство ВАТ «Мотор Січ» в радянський період. [5]

Нами була розроблена структура бази даних ГІС «Трансформація функцій території Шевченківського району міста Запоріжжя в індустріальний період його розвитку», використання якої дозволить отримати цілісне уявлення про хід і причини просторових трансформацій Шевченківського району, виявити значення підприємства як фактора розвитку міського простору, запропонувати ефективну стратегію розвитку території Шевченківського району.

Структура бази даних ГІС «Трансформація функцій території Шевченківського району міста Запоріжжя в індустріальний період його розвитку»:

I. Розвиток промислових територій: - спеціалізація промислового підприємства; - обсяги виробництва; - штат (кількість співробітників); - середня і максимальна величина заробітної плати на підприємстві; - об'єкти соціальної інфраструктури, які знаходяться на балансі промислового підприємства.

II. Розвиток соціальної сфери: - дитячі дошкільні установи (кількість, розташування, приналежність до джерела фінансування); - медичні установи (кількість, розташування і приналежність до підприємства або місту); - спортивні комплекси та майданчики (кількість, розташування і приналежність до джерела фінансування); - культурні установи (кількість, розташування, приналежність до джерела фінансування); - рекреаційні зони (кількість, розташування, бальна оцінка теперішнього стану, джерело фінансування); - релігійні установи (належність до віри, церковної організації, джерело фінансування).

III. Динаміка екологічної ситуації: - обсяги викидів шкідливих речовин в навколишнє середовище; - площа території, виведеної з використання у зв'язку з високим рівнем її забрудненості; - оцінка мешканцями прилеглих територій рівня забрудненості, викликаного розташуванням конкретного промислового підприємства.

IV. Зміна функцій території: - функціональна приналежність базових територіальних частин Шевченківського району міста Запоріжжя; - збереженість або зміна функціонального призначення конкретних об'єктів.

V. Збереженість ключових об'єктів міського середовища (пам'ятки архітектури, природи) : - пам'ятники архітектури: рік будівлі, функціональна приналежність, охоронний статус; - пам'ятники, монументи: подія або людина, якому присвячені, рік встановлення, ініціатор і спонсор створення; - назви вулиць.

Основні показники по блокам відображуються на ключових історико-географічних зрізах: 1990, 1995, 2000, 2005, 2010 рік, прогноз на 2015 і 2020.

Висновок. Таким чином, створення бази даних ГІС та її використання – важливий інструмент в управлінні розвитку міського простору, який може бути практично використаний для оптимізації розвитку міського простору на етапі планування розвитку міської території.

Список використаних джерел: 1. Новое Запорожье: хроника развития большого города. 1921-2006 / Н. Кузьменко, Н. Михайлов. – Днепропетровск: АРТ-ПРЕСС, 2006. – 216 с. 2. Растворова М. Місто Запоріжжя: розвиток міської території в довоєнний період /

М.О. Растворова // Шевченківська весна – 2014. Частина 3: Географія: Збірник наукових праць XII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.: Принт-Сервіс, 2014. Випуск XII. – 311 с. – С. 209-212. 3. Chang, K. T. (2008). *Introduction to Geographical Information Systems*. New York: McGraw Hill. pp. 184. 4. Geenhuisen M., Nijkamp, P. (1995), *Urbanization, Industrial Dynamics and Spatial Development: A Company Life History Approach*. In: *Urban Agglomerations and Economic Growth*. (Publications of the Egon-Sohmen-Foundation), pp.39-79. Berlin: Springer-Verlag. 5. Соціально-економічний і політичний паспорт Шевченківського району. Офіційний портал Запорізької міської влади. Інтернет ресурс. Режим доступу - <http://www.meria.zp.ua/test/index.php?id=207>

УДК: 908

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ НА ПРИМЕРЕ ПАМЯТНИКОВ ВЕРХНЕСАЛТОВСКОЙ АРХЕОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Л.Н. Немец, А.В. Соколенко

ann_sokolenko@ukr.net

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина*

С точки зрения регионального туризмовеждения и рекреационной географии Харьковская область уже сегодня имеет весомые предпосылки, чтобы войти в число самых развитых в данном аспекте регионов Украины. В то же время, отсутствие комплексного подхода к развитию туристической инфраструктуры в регионе приводит к тому, что существующий потенциал используется не на полную мощность. Харьковщина входит в состав еврорегиона «Слобожанщина», история которого уходит корнями в древность и связана со многими народами и племенными союзами, которые оставили многочисленные археологические памятники, среди которых особенно выделяется Верхнесалтовского культура [2].

Установлено, что на месте современного села Верхний Салтов Волчанского района Харьковской области в VIII-X вв. существовал большой город, рядом с которым располагались огромные по площади катакомбный и грунтовой могильники, оставленные населением разного этнического происхождения [1]. По месту первой находки культура была названа Салтовской; ее связывают с одним из крупнейших государственных образований раннего Средневековья – Хазарским каганатом. Исследования Верхнесалтовского археологического комплекса систематически проводились в период с 1984 до 2004 археологической экспедицией Харьковского исторического музея. К сожалению, в наше время уникальный памятник находится в состоянии глубокого упадка – участки раскопок отданы под строительство частного сектора, а сельский музей не в состоянии сохранить все экспонаты и обеспечить достойный уровень их экспозиционирования.

В научном понимании материалы историко-археологического комплекса является образцом для изучения древностей не только нашего региона или страны, но и раннесредневекового общества Евразии в целом, поэтому очень важно сохранить историко-культурное достояние для дальнейшего исследования и популяризации [3].

В то же время уникальные археологические и историко-архитектурные объекты, которые расположены в пределах села Верхний Салтов, дополняются богатыми природными рекреационными ресурсами и удачным географическим расположением (в пределах часа езды от центра города) [1]. Вместе с этим можно утверждать, что туристический потенциал села Верхний Салтов используется не в полном объеме и многие харьковчане не осведомлены об истинной ценности и уникальности этого древнего памятника.

Территориально памятники Салтовской культуры расположены на берегах рек Дон и Северский Донец на территории Украины и РФ. В Воронежской области РФ яркий памятник Салтовской культуры – Маяцкое городище – включен в состав архитектурно-археологического музея-заповедника «Дивногорье», созданного в 1991 году. На его территории объединены не только широко известный в Европейской археологии памятник эпохи раннего средневековья – Маяцкий археологический комплекс, но и уникальные памятники пещерного архитектуры, редкие степные природные экосистемы, меловые ландшафты, богатый и разнообразный животный и растительный мир [4]. К сожалению, этот район не входит в состав Еврорегиона «Слобожанщина», однако граничит с Белгородской областью. Кроме того, практически отсутствует информационный обмен между отечественными специалистами в области туристско-рекреационных услуг и специалистами центра «Дивногорье».

Опыт работы заповедника заслуживает внимания и может быть использован при создании археологического парка с туристической зоной в Верхнем Салтове. Не вызывает сомнения и целесообразность включения музея-заповедника «Дивногорье» в состав Еврорегиона «Слобожанщина». Автор считает уместным внедрение кластерной модели развития туристической отрасли. Таким образом, в будущем, при наличии приемлемых условий, есть все предпосылки для обмена опытом, и даже создание совместного туристического маршрута выходного дня.

Опираясь на мировой и отечественный опыт создания музеев под открытым небом, на базе историко-археологического заповедника «Верхний Салтов» предложено создание модели музея, который совмещает в себе функции научно-исследовательского, информационно-ресурсного, рекреационного и коммуникативного центра.

Ввиду многочисленных застроек и хозяйственных разработок уже нет возможности восстановить комплекс городища в том масштабе, в котором он был найден и исследован сначала; вернуть землю, уже проданную под застройку, не представляется возможным. В этой связи археологический заповедник предлагается разделить на 2 основные части – реальную и виртуальную. Реальная будет заниматься на месте раскопок в пределах свободной

от частных застроек территории. Предусмотрена организация охранной зоны территории городища, реконструкция и расширение существующего здания для организации новой экспозиции археологического музея на территории заповедника, создание интерактивной экспозиции с использованием видеогидов и технологии виртуальной реконструкции части экспозиции.

Проект туристического комплекса включает в себя следующие функционально-территориальные зоны:

- экспозиция под открытым небом;
- зона виртуальной реконструкции на базе специализированного программного обеспечения и ряда приложений для мобильных устройств и планшетных персональных компьютеров;
- административно-гостиничная зона;
- рекреационно-туристическая зона на побережье Печенежского водохранилища.

По сути, проект представляет собой интерактивный музей реконструкции под открытым небом, в котором посетители могут ознакомиться с историей Харьковщины с древности до нового времени. В определенных точках экспозиции предлагается создать обособленные тематические комплексы, посвященные конкретному временному периоду. Маршрут предлагается сделать нелинейный, так, чтобы обзор был возможен как в составе экскурсии, так и индивидуально, в произвольном порядке.

Кроме того, заповедник предполагается сделать отправным или перевалочным пунктом велосипедных маршрутов по Харьковской области - место для кемпинга или ночевка в мини-отели. Установить пункт проката и ремонта велосипедов.

Таким образом, создание туристического комплекса на базе историко-археологического музея-заповедника «Верхний Салтов» будет способствовать возрождению историко-культурного потенциала Харьковщины.

Для определения путей оптимального использования туристско-рекреационного потенциала области необходимо продолжение общественно-географических исследований, носящих комплексный, междисциплинарный характер.

Список использованных источников: 1. Бражник Н., Бражник С. Туристичні маршрути Вовчаницини. Серія «Україна туристична». – Х.: вид. «Історико-арх. заповідник «Верхній Салтів», 2008. 2. Информационный портал межрегионального пограничного сотрудничества URL: <http://www.euroregion.ru>. 3. Колода В.В. Археология Верхнего Салтова: печальный юбилей [Электронный ресурс] / В.В. Колода // Новости Украины. URL: http://www.uapolitic.com/pr/arkhieologhiia_vierkhniegho_saltova_piechal_nyi_iubiliei.html. 4. Официальный сайт музея-заповедника Дивногорье. URL: <http://www.divnogor.ru>.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Н.Є. Нефедова

nefedovanina@ukr.net

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

Провідною формою територіальної організації транспортно-логістичного обслуговування є транспортно-логістичні центри (ТЛЦ). ТЛЦ формуються на основних каналах товароруху вздовж міжнародних транспортних коридорів і є місцем концентрації вантажопотоків та їх розподілу, виконуючи при цьому важливі функції транспортно-логістичного обслуговування. Переваги ТЛЦ полягають в їх доступності для клієнтів та наданні широкого спектру транспортно-експедиційних і сервісних послуг при доставці вантажу, а також в організації ефективної системи перевезень вантажів на великі відстані, які виконуються за інтермодальними технологіями.

ТЛЦ сприяє координації використання різних видів транспорту, виконує вантажно-розвантажувальні роботи і перевалку вантажів, вантажопереробку, забезпечує короткострокове і довгострокове зберігання вантажів, виконання необхідних митних процедур, інвентаризацію запасів, експедирування й переадресацію вантажів, надає повний комплекс сервісних і комерційно-ділових послуг та здійснює комплекс дій щодо доставки вантажу клієнту за сучасними технологіями. Практика діяльності ТЛЦ підтверджує їх ефективність, проте належний результат може бути досягнутий лише за наявності взаємопов'язаної мережі центрів, які працюють у межах міжнародних транспортних коридорів на основі логістичних технологій.

В Україні, за оцінками фахівців (Я.Р. Корнійко, 2011), сформувалося розсіяне і неефективне розміщення транспортно-логістичних центрів через відсутність координації при плануванні промислово-складської і транспортно-логістичних зон, [4]. Така ситуація обумовила значне зростання витрат у сфері виробництва і послуг, за рахунок чого сповільнилося зростання усіх галузей економіки країни. Крім того, через низький рівень розвитку транспортно-логістичних послуг Україна не може скористатися перевагами свого транзитного потенціалу на міжнародному ринку.

За оцінкою проведеного у 2008 році дослідження Світового банку у рамках проекту «Сприяння розвитку торгівлі та транспорту в Україні» за показниками транспортно-логістичного забезпечення міжнародної торгівлі або ведення бізнесу рейтинги України нижче за середні або незадовільні [7]. На сучасному етапі українські транспортні послуги на міжнародному ринку далі продовжують скорочуватися та втрачати певну частку ринку, перетворюючись з провідного експортера на імпортера транспортних послуг. Структура українського ринку транспортно-логістичних послуг характеризується своєю

незбалансованістю [10]: транспортні послуги становлять 89%, логістичні – 11%, з них складські – 8%, експедиційні – 2%, управління ланцюгами поставок – 1%. Не зважаючи на те, що транспорт України має досить розгалужену складську мережу та експедиторську службу на залізничних станціях, у морських і річкових портах та на інших терміналах, вони не відповідають сучасним концепціям транспортно-логістичного обслуговування.

Формування ТЛЦ на території України віднесено до пріоритетів держави. Враховуючи рівень розвитку транспортної мережі в Україні та напрямки транспортно-економічних зв'язків, згідно з «Програмою створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні» (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.1998 року №346) та «Концепцією програми формування мережі логістичних центрів в системі міжнародних транспортних коридорів України», було запропоноване організувати 42 опорних ТЛЦ, що за своєю спеціалізацією можуть бути згруповані у три категорії: прикордонні, внутрішні, водні (портові) [2, 5, 6].

Фахівцями Національної академії наук України проводився комплексний аналіз транспортних вузлів та оцінка пріоритетності розвитку ТЛЦ шляхом бального аналізу [2]. Очевидним лідером є Київський регіон з центром у м. Київ, оскільки тут проходять МТК № 3 та МТК № 9 з відгалуженням на Мінськ. До другої групи регіонів з високими бальними оцінками було віднесено Одеську та Дніпропетровську області. На базі морських торговельних портів Одеської області активно йде процес формування транспортно-логістичних центрів [1, 8]. На базі Закарпатського транспортного вузла вже зараз реалізуються проекти створення першого на західному кордоні України ТЛЦ у м. Чоп у межах МТК №5 «Трієст-Любляна-Будапешт-Чоп-Львів». Перспективним ТЛЦ є м. Львів, де збігаються МТК №3 та МТК №5 [2].

Проблеми та перспективи формування ТЛЦ України пов'язані як з внутрішньодержавними проблемами розвитку транспортно-логістичної діяльності, так і із зовнішніми чинниками. Внутрішньодержавні проблеми розвитку транспортно-логістичної діяльності, можна поділити на такі основні групи [4]: 1) на рівні країни – це відсутність інвестицій; морально і фізично зношені об'єкти транспортної інфраструктури; низький рівень нормативно-правового забезпечення; екологічні проблеми; 2) на рівні перевізників – низька забезпеченість основними засобами; висока ступінь зносу основних засобів; низький рівень професіоналізму у сфері логістичних послуг; 3) на рівні експедиторів – велика кількість малих фірм на ринку; низький рівень логістичних послуг; непрозорий ринок транспортно-логістичної діяльності; 4) на рівні замовників – спроба скоротити витрати на доставку вантажів за рахунок власних зусиль, виключаючи з логістичного ланцюгу експедитора; спроба створити власний парк основних засобів.

Серед зовнішніх чинників, які обумовлюють проблеми та перспективи розвитку транспортно-логістичної діяльності України, треба відмітити нестабільність геополітичної і гео економічної ситуації у світі, а також зростання конкуренції на міжнародному ринку транспортно-логістичних послуг. Наприклад, останніми роками на Євро-Азійському просторі активну

позицію зайняли Китай, Туреччина і Азербайджан, які реалізують спільний маршрут Євро-Азійського трансконтинентального транспортного коридору в обхід України [3].

Транспортна стратегія України на період до 2020 року, визначила основні завдання відносно розвитку транспортної інфраструктури [9]. Перспективи формування транспортно-логістичних систем України пов'язані з необхідністю поєднання розвитку мережі міжнародних транспортних коридорів з ефективною мережею ТЛЦ. Таке поєднання може реалізовуватись через інтеграційну політику входження України у світовий транспортний простір шляхом спільного використання об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури з сусідніми країнами.

Список використаних джерел: 1. Гаркуша О.М. Ефективність діяльності морського порту в логістичних системах / О.М. Гаркуша // *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект.* – Маріуполь: Вид-во Маріупольської морської академії, 2011 – С. 346-350. 2. Даценко Н.М. Розвиток логістичних центрів на сучасному етапі. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Upsal/2009...09dnmcps.pdf> 3. Дергачев В.А. Место Украины в евроазиатских транспортных проектах / В.А. Дергачев // *Геополитическая и геоэкономическая трансформация Украины.* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dergachev.ru/book-16/index.html> 4. Корнійко Я.Р. Сучасний розвиток транспортної системи України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/3092/3046> 5. Національна програма будівництва та експлуатації нових транспортних магістралей на 2005-2015 роки. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://euro2012highway.googlepages.com> 6. Про затвердження Концепції створення та функціонування національної мережі міжнародних транспортних коридорів в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http://javascript:findhelp\[71,221\]](http://javascript:findhelp[71,221]) 7. Проект Світового банку «Сприяння розвитку торгівлі та транспорту в Україні». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/lpi> 8. Топчієв О.Г. Територіальна організація портової діяльності регіону у контексті формування транспортно-логістичних мереж / О.Г. Топчієв, Н.С. Нефедова // *Укр. геогр. журнал* – 2013. – № 1 (81). – С. 18-26. 9. Транспорт України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?p=80871372> 10. Чернописька Н.В. Тенденції та перспективи ринку логістичних послуг України / Н.В. Чернописька, О.Є. Шандрівська // *Національний університет «Львівська політехніка».* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

С.М. Павлюк

sv1406@rambler.ru

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

На особливу увагу заслуговує механізм формування інвестиційного клімату у сфері рекреаційно-туристичного природокористування. Зокрема, інвестиційна можливість рекреаційно-туристичного природокористування визначається насиченістю території чинниками виробництва (рекреаційно-туристичними ресурсами, матеріально-технічним забезпеченням, розвитком інфраструктури, кадровим забезпеченням тощо), соціальним рівнем життя населення, рівнем безпеки, готовність влади співпрацювати, успішний досвід реалізації інвестиційних проектів. Наявний потенціал рекреаційно-туристичного природокористування в умовах кожного регіону необхідно розглядати системно.

Івано-Франківська область має значну інвестиційну спроможність. За рейтингом інвестиційної привабливості серед 27 регіонів України область увійшла в трійку лідерів, поступившись лише Львівській. За даними щорічного комплексного дослідження інвестиційного клімату регіонів, яке проводиться Київським міжнародним інститутом соціології спільно з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України. Завдяки своєму розташуванню, різноманітності природних ресурсів, наявністю історико-культурних пам'яток Івано-Франківська область є перспективною. До прикладу в області функціонує 438 заповідних територій та об'єктів загальною площею 186,5 тис. га (13,4%), зареєстровано 3477 пам'яток історії і культури та 1359 пам'яток архітектурної спадщини, крім того в області функціонує 184 садиби сільського (зеленого) туризму та 225 колективних засобів розміщування (готелі та аналогічні засоби розміщування – 193, спеціалізовані засоби розміщування – 32). Розвиток рекреаційно-туристичної галузі покращує інвестиційне середовище, забезпечує в деякій мірі надходження до місцевого та регіонального бюджетів, сприяє поліпшенню стану супутніх галузей господарства [2].

Неодноразово зазначається, що рекреаційно-туристична галузь є однією з найперспективніших в області (понад 1 млн. осіб), проте інвестиційні проекти, які б по справжньому зацікавили інвесторів ще не набули стабільного розвитку. Спостерігається поступове підвищення якості туристичних послуг, промоційне забезпечення галузі, проводиться низка заходів для покращення інвестиційного іміджу у сфері рекреаційно-туристичного природокористування.

З метою налагодження нових взаємовигідних зв'язків в області проводяться бізнес-форуми національного та міжнародного значення, відбувається впровадження спільних інвестиційно-інноваційних проектів та програм. Яскравим прикладом слугує нещодавно проведений перший Гуцульський бізнес-форум у Верховинському районі. На якому обговорювалися питання інвестиційних пропозицій, подальші перспективи розвитку гірського-сільського господарства, гірського-лісового господарства, декоративно-прикладного та ужиткового мистецтва, сільського (зеленого) туризму та рекреації. Виставково свої доробки презентували не тільки місцеві підприємства, а й представники з інших районів Івано-Франківської та сусідньої Чернівецької областей, і очікують на позитивні результати [3].

На сучасному етапі існуючі інвестиційно-інноваційні проекти в області в основному стосуються галузей промисловості, відбувається створення індустріальних парків; пропозиції, які надходять від іноземних інвесторів базуються на пріоритетних галузях господарства регіону. Проте зростає зацікавленість інвесторів до проектів та пропозицій, які пов'язані з рекреаційно-туристичним природокористуванням: створення рекреаційно-туристичних комплексів, гірськолижних комплексів з мінімальною шкодою для природного середовища на територіях несільськогосподарського призначення (в основному гірські райони), дослідження та використання рекреаційно-туристичних ресурсів, які є маловідомими, але мають туристичну цінність [1].

Отже, інвестиційні пропозиції та інвестиційні проекти, спрямовані на практичне впровадження довготермінової маркетингової стратегії Івано-Франківщини як рекреаційно-туристичного регіону – вдала стратегія перспективного розвитку інвестиційної діяльності в рекреаційно-туристичному природокористуванні області, особливо на територіях із сприятливими рекреаційно-туристичними умовами, які за об'єктивних причин знаходяться на початковому етапі розвитку.

Список використаних джерел: 1. Малофєєва О.В. Інвестиційна привабливість туристичної діяльності в Херсонській області // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка. Географічні науки. – Вип. 5. – С. 114-118. 2. Колективні засоби розміщування Івано-Франківської області у 2013 році (статистичний бюлетень) / [відп.за вип. Козак О.І.] – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2014. – 59 с. 3. Перший Гуцульський бізнес-форум. [Електронний ресурс]. – режим доступу: URL: <http://ww2.gov.if.ua/verhovynska/ua/news-> Назва з екрана.

ПРОМИСЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІАЛЬНИХ РЕГІОНІВ НА ПРИКЛАДІ КРИВОГО РОГУ

В.С. Пацюк

victoriya_patsuk@mail.ru

ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг, Україна

За роки своєї незалежності наша країна постійно відстоювала своє прагнення більш активного включення до світових суспільно-економічних процесів, інтеграції до міжнародного співтовариства. Це обумовило спрямування зусиль на пошук нових підходів до використання економічного, людського та природно-ресурсного потенціалу як країни в цілому, так і окремих її регіонів, що забезпечить досягнення якісно нового рівня ефективності і конкурентоспроможності економіки та життя населення.

Однак, як і багатьом країнам світу, Україні притаманний нерівномірний регіональний розвиток. Механізмом нівелювання даної ситуації є державна регіональна політика, що повинна бути спрямована на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів як основи їх динамічного розвитку та усунення значних міжрегіональних диспропорцій. З огляду на це, ще в 2006 році була затверджена Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року [1].

Орієнтуючись на наявну стратегію у листопаді 2011 року в Кривому Розі було затверджено Стратегічний план розвитку міста Кривого Рогу до 2015 року, в якому на підставі аналізу профілю міста, результатів експертного опитування та SWOT-аналізу методом колективного прийняття рішень були обрані стратегічні напрямки розвитку територіальної громади Кривого Рогу:

- А. Місто здорового довкілля та ресурсозбереження.
- В. Місто диверсифікованої конкурентоспроможної економіки.
- С. Місто науки та нових технологій.
- Д. Місто комфортне для життя [3].

Кожен зі стратегічних напрямків спрямований на досягнення окремих складових бачення майбутнього розвитку міста. Однак плацдармом для ефективного розвитку міста є сприятливе економічне середовище. Економіка ж Кривого Рогу має монопрофільну структуру. Майже всі великі та середні підприємства (від транспортних систем, добувних, збагачувальних, до обслуговуючих) у своїй діяльності сфокусовані на потребах чорної металургії. Тому одним із завдань міської влади є сприяння диверсифікації економіки міста, забезпечення сталого розвитку за умов зміни кон'юнктури ринку. Одним із ключових напрямів впровадження диверсифікованої конкурентоспроможної економіки міста було визнано промисловий туризм. Окрім цього, розвиток промислового туризму вважається ефективним засобом промоції міста, що

сприяє формуванню його позитивного інвестиційного іміджу як обов'язкової складової привабливого інвестиційного клімату. Важливою ж складовою економічного розвитку є створення сприятливих умов для залучення в економіку міста внутрішніх та зовнішніх інвестицій. В той же час, до прийняття Стратегічного плану розвитку міста Кривого Рогу туризм в цілому, і зокрема, промисловий його напрям у даному місті розвивався не зовсім активно, причинами чого були:

- повна відсутність позитивної (у туристичному контексті) інформації про привабливість промислових об'єктів та індустріальних ландшафтів міста;
- відсутність в місті туристичних підприємств, що займалися б створенням індустріально-туристичного продукту;
- недостатній рівень сервісу в закладах розміщення, харчування та розваг, низька різноманітність пропозицій;
- низький рівень обслуговування, зумовлений відсутністю професійних екскурсиводів по індустріально-туристичних маршрутах;
- відсутність розробленої маркетингової та рекламної стратегії індустріального туризму на території міста;
- відсутність скоординованої системи дій з просування індустріально-туристичного продукту міста на ринок туристичних послуг України та Світу;
- недостатня кількість туристичних операторів, які розробляють та стимулюють просування місцевого туристичного продукту.

Саме тому зусилля управлінців та науковців було спрямовано на створення міської цільової Програми розвитку промислового туризму, що передбачає визначення об'єктів міста, які мають унікальне значення, узгодження з їх власниками можливості та порядку використання в туристичних цілях, маркетинг туристичних можливостей міста, розробку туристичного бренду для промоції його як місця для якісного відпочинку та дозвілля. Кривий Ріг – перше місто в Україні, що ініціювало прийняття Програми розвитку промислового туризму на 2013–2015 роки. Основними завданнями, визначеними в даній програмі є: 1) забезпечення поступального розвитку індустріального туризму, створення сприятливих передумов для формування якісного та конкурентоспроможного туристичного продукту й позиціонування його на державному та міжнародному туристичних ринках; 2) залучення провідних промислових підприємств міста до розвитку на їх базі індустріального туризму; 3) створення розвинутої інфраструктури індустріального туризму; 4) підтримка розвитку малого та середнього підприємництва у сфері туристичної інфраструктури; проведення маркетингових досліджень у туристичній галузі, представлення міста на національних та міжнародних туристичних виставках в Україні та за кордоном; 5) створення сприятливого організаційно-правового середовища у сфері індустріального туризму; 6) проведення активної рекламної діяльності, спрямованої на формування іміджу міста як туристичного центру і входження до українського та міжнародного туристичного ринку; 7) формування кваліфікованого кадрового та наукового потенціалу галузі; 8) збереження та

відновлення унікальних пам'яток індустриальної спадщини Криворіжжя; 9) забезпечення організаційних заходів та технічних вимог до безпеки туристів [2]. З метою реалізації даної програми при комунальному підприємстві «Інститут розвитку міста Кривого Рогу» було створено відділ промислового туризму, який функціонує з 1 березня 2013 року. Також у місті створено координаційну раду з питань розвитку промислового туризму, до якої увійшли представники міської ради, промислових підприємств, фахівці туристичної сфери, вчені та місцеві краєзнавці. Комплексне виконання програми розвитку промислового дасть змогу реалізувати індустриально-туристичний потенціал міста та сприятиме зростанню економічної активності, розвитку малого й середнього бізнесу, створенню робочих місць в різних секторах економіки. Результатом програми буде зростання туристичного іміджу міста на державному та міжнародному рівнях, збільшення надходжень до бюджету і, відповідно, зростання добробуту та зайнятості населення. Виконання заходів дозволить забезпечити створення високоякісного туристичного продукту та формування конкурентоспроможної на внутрішньому й світовому ринках індустрії туристичних послуг за рахунок ефективного використання туристичного потенціалу міста, забезпечення на цій основі комплексного розвитку території, реалізації її соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги. Все це в свою чергу, сприятиме гармонійному комплексному розвитку даного регіону та сприятиме реалізації його основних стратегічних завдань.

Список використаних джерел: 1. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF>. 2. Програма розвитку промислового туризму у місті Кривий Ріг на 2013-2015 роки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://irm.kr.ua/files/pdf/rishenja1680vid%2030-01-2013.pdf>. 3. Стратегічний план розвитку міста Кривого Рогу до 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kryvyirih.dp.ua/ua/st/pg/>

УДК338.48:332.14

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ТУРИСТСЬКИХ РЕСУРСІВ В РЕГІОНІ

І.В. Писарева

Pirinka88@gmail.com

*Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, м.Харків, Україна*

Туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку економіки України, що виступає в числі найважливіших факторів соціально-культурного розвитку, сприяє підвищенню рівня та якості життя населення. Особливе значення в сучасних умовах набуває вивчення стану освоєння туристських ресурсів та визначення шляхів їх найбільш оптимального використання в тих регіонах, на території яких активно розвиваються різні види туризму і де ця галузь визначена як одна з головних в економіці.

Проблеми вивчення туристичних ресурсів присвячені праці багатьох вчених-географів, економістів, маркетологів, таких як О.О. Бейдик [1], В. С. Преображенський [2], В.І. Стафійчук [3], Р. Гранде, П. Деффер [5], та Г. Харріс[5] та багатьох інших вчених з різних вузів та науково-дослідних установ.

Відповідно до цього, однією з найбільш актуальних проблем розвитку регіонального туризму є розробка стратегії розвитку туристичних ресурсів. В основі даної стратегії має лежати конкретизований термінологічний апарат, що відображає суть і характер складу туристських ресурсів, їх взаємозв'язок з результатами розвитку туризму, а також результати емпіричних досліджень, що відображають ступінь впливу туристських ресурсів на розвиток туризму в регіоні. Призначенням такої стратегії (на регіональному рівні) є створення умов вирішення завдання ресурсної забезпеченості, поставленої для реалізації більш глобальної мети – мети розвитку туризму в регіоні.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що регіональні ресурси є найважливішим чинником розвитку туризму, тому для реалізації цілей розвитку регіонального туризму, завдання, пов'язані з формуванням ресурсного забезпечення туризму, займають важливе місце. Оскільки створення туристських ресурсів може здійснюватися в різних напрямках, то існує необхідність розробки «стратегії розвитку туристських ресурсів», яка задає (необхідне для реалізації мети розвитку регіонального туризму) напрям.

Аналіз низки регіональних концепцій і програм розвитку туризму, в яких позначені питання управління регіональними туристичними ресурсами, дозволяє виділити три основні напрямки рішень, прийнятих регіонами щодо туристських ресурсів.

1) В усіх регіонах визначено необхідність інвентаризації та складання реєстру регіональних туристських ресурсів.

2) У всіх регіональних концепціях і програмах позначена необхідність оцінки туристського впливу на екологію регіону та розглядаються питання забезпечення збереження природних ресурсів.

3) В Україні переважає підхід до розвитку туризму, орієнтований на максимально можливе споживання природних ресурсів. У відповідність з цим підходом, в регіонах (особливо в тих, що відрізняються малосприйнятливими природними ресурсами) виявляються території з природними ресурсами, що мають хоч яку-небудь цінність для туристів і здатними організувати максимально можливий (в регіоні) туристський потік; а потім розвиток туризму концентрується в межах виділених територій.

Відповідно з цим видається доцільним розгляд можливостей використання диференційованого підходу до розвитку туристських ресурсів з урахуванням природних умов регіонів, відповідно до даного підходу можна запропонувати три стратегії управління та розвитку туристськими ресурсами в регіоні:

Перша стратегія використовується у разі наявності значного обсягу унікальних туристських ресурсів та умов. При цьому туристська сфера визначає спеціалізацію регіону, а суб'єкти господарської діяльності орієнтуються на внутрішній та зовнішній попит споживачів. Друга стратегія потребує вигідного географічного положення та значного туристського потенціалу без яскраво

вираженої туристської спеціалізації. При цьому забезпечується попит місцевого населення та туристів в окремих сегментах ринку послуг. За відсутності на території регіону унікальних та особливо цінних туристських ресурсів необхідно орієнтуватися на задоволення місцевого попиту. Третя стратегія не відносить туристську сферу до пріоритетних напрямів господарської діяльності, її розвиток має не перешкоджати функціонуванню інших галузей. Такий варіант актуальний для промислових районів із великими міськими агломераціями.

Таким чином, стратегія розвитку туристичних ресурсів в сучасних умовах повинна стати найважливішим інструментом розробки та прийняття управлінських рішень на всіх рівнях туристської діяльності. Найважливішим ефектом, є те, що з'явиться об'єктивна, актуальна, динамічна база даних про стан туристських ресурсів і територій, їх кількісних і якісних характеристиках, динаміці розвитку в процесі розвитку. Таким чином, творці місцевих, регіональних і державних програм розвитку туризму зможуть отримати найбільш актуальні дані, що дозволить підвищити ефективність розроблених програм, більш чітко змодельовати економічні ефекти від їх реалізації, значно знизити витрати на збір інформації про стан туристських ресурсів і розвитку туризму в регіонах, значно спростить розробку програмних заходів та схем розвитку туризму.

Список використаних джерел: 1. Байдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с. 2. Преображенский В.С. Проблемы использования естественных ресурсов для отдыха и туризма / В.С. Преображенский, Н.П. Шеломов. // Изв. АН СССР. Сер.геогр., – 1967 – №5 – С. 9-34. 3. Стафійчук В.І. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа, Азія, Австралія та Океанія : [навч. посіб.] / В. І. Стафійчук, О. Ю. Малиновська. – К.: Альтерпрес, 2009. – 427 с. 4. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент: Концепции и ситуации / А.А. Томпсон, А.Д. Стрикленд - М. : Вильяме, 2003.- 928 с. 5. Харрис Г. Стимулирование международного туризма в 21 в. / Г. Харрис, К. М. Кац. - М. : Финансы и статистика, 2000. – 238 с.

УДК 911.3

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ХАРКІВСЬКОМУ РЕГІОНІ

В.А. Редіна, А.В. Мисюкевич

stkharkov@ukr.net

КЗ «Харківська обласна станція юних туристів»

Харківської обласної ради, м. Харків, Україна

Освіта є одним із прав людини й основою духовного, інтелектуального та економічного розвитку демократичного суспільства. Соціальні, економічні, політичні зміни в Україні, інтеграція до Європейського і світового освітнього простору зумовлюють підвищення якості всіх складових системи освіти, в тому числі і позашкільної освіти [1].

Державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади визначають Закони України «Про освіту», «Про позашкільну освіту», Положення про позашкільну освіту, Положення про позашкільний навчальний заклад.

Система позашкільної освіти в ідеалі покликана забезпечити можливість кожній дитині у вільний час розвинути власні здібності, цілеспрямовано й повноцінно організувати змістовне дозвілля дітей [2]. Невід'ємною складовою освіти Харківщини є система позашкільних навчальних закладів, яка має свою історію, мережу, здобутки. Станом на 01.01.2014 в Харківській області функціонує 106 позашкільних навчальних закладів, із них: 103 – комунальної форми власності; 1 – державної, 2 – приватної, у 6869 гуртках (секціях) навчається понад 121 тисяча вихованців.

Оскільки здобуття позашкільної освіти ґрунтується на принципі добровільності вибору видів діяльності, то саме процес навчання спрямовується на розвиток індивідуальних можливостей, інтересів та здібностей дітей. На реалізацію цього принципу спрямована система позашкільної освіти Харківської області, що включає 12 типів позашкільних навчальних закладів, а саме: центри, будинки дитячої та юнацької творчості (44), станції юних техніків (6), юних натуралістів (5), центри туризму і краєзнавства (4), дитячо-юнацькі спортивні школи (37), центр позашкільної освіти (1), клуб юних моряків (1), школа мистецтв (1), будинок юнацької творчості (1), дитячо-юнацькі клуби фізичної підготовки дітей та молоді (2), КЗ «Харківський центр дослідницької експериментальної діяльності «Будинок учителя» Харківської обласної ради (1), Харківський державний будинок дитячої та юнацької творчості (1).

Найбільша кількість вихованців позашкільних навчальних закладів навчаються в гуртках художньо-естетичного – 33%, (40287 дітей), фізкультурно-спортивного – 31% (35995 дітей), туристсько-краєзнавчого – 10% (11883 дитини), науково-технічного – 12 % (14596 дітей), еколого-натуралістичного – 5,1% (6204 дитини), дослідницько-експериментального профілю – 3,1% (3735 дітей). Охоплення дітей позашкільною освітою в позашкільних навчальних закладах в системі освіти всіх форм власності складає 51%. Стабільно найвищі показники охоплення дітей позашкільною освітою мають Первомайський (100%), Дворічанський (98%), Печенізький (93%) та Красноградський (82%) райони області. До занять у позашкільних навчальних закладах залучено 390 дітей девіантної поведінки, 7915 дітей пільгового контингенту (з них 872 дитини з інвалідністю). В області проводиться робота щодо охоплення позашкільною освітою дітей із сільської місцевості. У позашкільних навчальних закладах системи освіти комунальної та державної форм власності навчаються понад 26 тисяч дітей із сільської місцевості (22%).

На базі Комунального закладу «Харківська обласна станція юних туристів» Харківської обласної ради організована робота очно-заочних шкіл для 120 обдарованих шкіл із 17 районів області: школа юних істориків, школа юних географів, школа юних філософів. Завданнями діяльності цих шкіл є створення умов для виявлення обдарованої й талановитої учнівської молоді із сільської місцевості, залучення її до виконання науково-дослідницьких та

експериментальних робіт у секціях Малої Академії наук, сприяння вибору майбутньої професії. Значну практичну допомогу в роботі зазначених шкіл надають вчені Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Заслуговує на увагу діяльність Малого каразінського університету – єдиної в Україні багатoproфільної інноваційної системи позашкільної освіти на базі вищого навчального закладу (ХНУ імені В.Н. Каразіна). У Малому каразінському університеті 1200 дітей віком від 5 до 16 років здобувають додаткову освіту за 7 напрямками підготовки, крім того 300 обдарованих учнів із 27 сільських районів Харківщини навчаються за дистанційної формою із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Активна робота з обдарованою молоддю позашкільних навчальних закладів з вищими навчальними закладами дає високі результати: протягом 2010–2014 років Харківська область щорічно займає I місце у Всеукраїнському етапі конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук.

Позашкільними навчальними закладами обласного підпорядкування щорічно проводиться понад 50 фестивалів, змагань, свят, виставок, конкурсів, у яких беруть участь близько 160 тисяч дітей. Але, незважаючи на досягнення позашкільля Харківщини, не всі освітні потреби населення на отримання позашкільної освіти реалізовані. Існує необхідність у модернізації матеріально-технічної бази позашкільних навчальних закладів, створенні філій, розширенні мережі гуртків. Обласна програма розвитку освіти «Новий освітній простір Харківщини» на 2014-2018 роки, яка була прийнята рішенням сесій Харківської обласної ради 19.12.2013 року, спрямована на підтримку, подальший розвиток усіх ланок освіти, в тому числі позашкільної, побудову ефективної системи національного виховання в Харківському регіоні.

Список використаних джерел: 1. Биковська О.В. Позашкільна освіта: теоретико – методичні аспекти. Зб. «Дитячо-юнацький туризм і краєзнавство в Україні та формування гармонійно розвиненої творчої особистості. Матеріали Всеукр.науково-практ. конференції 26-28.05.2009, Івано-Франківськ, 2009, 226 с.». 2. Суценок Г.І. Позашкільна педагогіка. Навчальний посібник. – К., ІСДО, 1996-144 с.

УДК 711.1:711.4:711.5

ИНВЕРСИЯ САДОВЫХ ДОМОВ В КОТТЕДЖИ

В.Т. Семенов, Н.В. Мороз, А.Н. Панкеева, П.А. Яковлев
kafedrambg@mail.ru

*Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А.Н. Бекетова, г. Харьков, Украина*

Начало перехода к рыночным отношениям в экономике бывших социалистических стран в конце 1980-х – начале 1990-х годов привело к серьезным изменениям в развитии городов. Спад промышленного производства привел большинство постсоветских городов в места концентрации социальных

проблем, среди которых повышение уровня безработицы, неполная занятость населения и т.д. [1]. Процессы «ваучеризации» в начале 1990-х гг., спонтанная земельная приватизация, резкое сокращение объемов жилищного строительства, особенно муниципального за счет средств местных бюджетов и профильных министерств, которые внесли свою лепту в процесс тотального, геометрически прогрессирующего социального расслоения общества. Одной из проблем является нарастание социальной неприязни большинства населения в связи с улучшением условий проживания отдельных слоев общества.

Острота жилищной проблемы, высокая стоимость городской недвижимости, перенаселенность, моральный износ жилья и т.п. заставляют людей обращать внимание на садовые товарищества, которые с восьмидесятых годов прошлого века стали спутниками большинства крупных городов. Однако существует ряд причин, которые мешают быстрому превращению домов садовых товариществ в жилые всесезонные:

- некоторые жители опасаются, что потеряв городскую квартиру, они уже не смогут в случае необходимости вернуться жить в город;
- из-за слабого развития инфраструктуры (плохие дороги, отсутствие школ, больниц, мест для приложения труда, хотя бы сезонного и т.д.);
- тем более из-за низких налогов на недвижимость и землю (в основном владельцы земли - пенсионеры) местные власти не слишком заинтересованы в увеличении числа дачников [2].

Существует, также проблема, которая заключается во временном характере этого жилья, так как в советское время жестко регламентировались его основные параметры: толщина стен, этажность, размер участка. Но, несмотря на это, на территориях садовых товариществ, происходят важные трансформации [3]. Садовые домики преобразуются в коттеджи, а сами товарищества постепенно превращаются в поселки постоянного проживания.

Как показывает практика расселения горожан в ближних пригородах стран Европы и Америки, уже несколько десятилетий такие явления стали массовыми. Состоятельные горожане «устремилась» в пригороды, где за приемлемую сумму можно обзавестись собственным, благоустроенным, просторным жилищем с участком земли, хорошей экологией и низкими местными налогами [4].

Разумеется, такое проживание не имеет ничего общего с отечественной практикой жилья на участках садовых товариществ, где территория нередко используется для выращивания картофеля, овощей и т.д.

В Харьковском национальном университете городского хозяйства имени А.Н. Бекетова по инициативе кафедры Городского строительства в 2012–2013 гг. были проведены обследования садовых товариществ Харьковского и Дергачевского районов с целью изучения тенденций развития Харьковской агломерации.

Более 40 лет жители Харькова осваивают пригородные участки, их количество выросло до 220000. В тоже время, имеются на территории садовых товариществ, от 10 до 30%, а в некоторых случаях и до 50% построек уже переоборудованы под всесезонное жилье. Наконец эта идея получила

государственную поддержку*. Таким образом, на территории области эти поселения образуют, фактически, еще одну альтернативную сеть расселения [5].

Следовательно, в назревшей ситуации преобразование садовых домиков на территориях садовых товариществ во все сезонное жилье пора, относительно «безболезненно», развернуть и ввести в практику обеспечения населения жильем.

Вариант единовременного улучшения условий внутригородского проживания и потенциального преобразования садовых товариществ можно проиллюстрировать следующей схемой (рис.1).

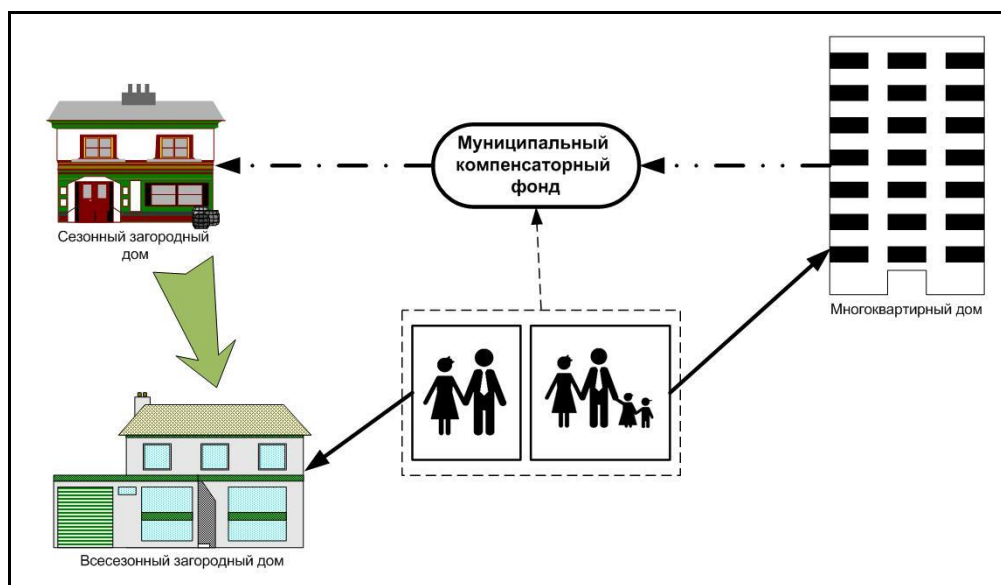

Рис.1 Схема улучшения условий внутригородского проживания и преобразование садовых товариществ

За основу данного предложения приняты:

- среднестатистическая семья из пяти - шести человек, проживающая вместе в одной квартире;
- муниципальный компенсаторный фонд (Ф), как инструмент решения вопроса.

Стоит отметить организационную форму Ф, основанную на механизме государственно-частного партнерства. Целесообразность создания Ф на основе ГЧП, заключается в том, что государство выступает заинтересованным лицом и гарантом выполнения делегированных функций. Исходя, из проведенного обследования установлена разная степень капитальности загородного жилья и состояние инфраструктуры. Также следует установить усредненные критерии оценки загородного жилья, зависящие от площади застройки, сезонности жилья, наличия коммуникаций и т. д. При этом необходимо учитывать расположение садовых товариществ, удаленность их от городской черты, развитость видов сообщения и т.д.

* Законопроект № 2336а «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины (относительно перевода садовых и дачных домов в жилые дома и регистрации в них места жительства)»

Одним из показателей является возраст людей, переезжающих в загородный дом. В зависимости от этих индикаторов варьируется сумма компенсации. Следует учитывать, что только часть из общей суммы компенсации выплачивается Фондом непосредственно участнику процесса жилищной инверсии с целью предоставления средств для благоустройства загородного дома и решения текущих бытовых вопросов. Возмещение средств Фонду осуществляется исходя из состава семьи, проживающей в городской квартире. Также необходимо принимать во внимание площадь квартиры и характеристику дома, в котором она находится. По нашему мнению сумма возмещения возможна в течении 5–7 лет.

Таким образом, преобразование садовых домиков на территориях садовых товариществ в постоянное жилье позволит расширить рынок жилья, его разнообразие, улучшить условия проживания, и частично уменьшить «социальное напряжение». По сути, расселение по более комфортным со всех точек зрения пригородам означает создание не только современной пригородной инфраструктуры, но и формирование новых систем связей между мегаполисом, человеком и природой [6].

Список использованных источников: 1. Апатенко Т.Н., Панкеева А.Н., Семенов В.Т. Основные тенденции формирования городских агломераций // Коммунальное хозяйство городов: науч. - техн. сборник. Вып. 105.– Х.:ХНАГХ, 2012 – С. 508-515. 2. Горожане и дачи [Электронный ресурс] / Нефедова Т. // ДЕМОСКОП Weekly. – 2012. – № 517-518. – Режим доступа к журналу: <http://demoscope.ru/weekly/2012/0517/analit04.php>. 3. Лики грядущей субурбанизации [Электронный ресурс] / Махрова А. // ДЕМОСКОП Weekly. – 2006. – №247-248. – Режим доступа к журналу: <http://demoscope.ru/weekly/2006/0247/tema06.php>. 4. Субурбанизация – закономерный этап развития процесса урбанизации [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.arzproect.narod.ru.htm>. 5. Махрова А., Нефедова Т., Трейвиш А. Московская область сегодня и завтра. Тенденции и перспективы пространственного развития. – М.: Новый хронограф, 2008. – 156с. 6. Агломерация как расселение [Электронный ресурс] / В.А. Ледовский // Самиздат. – 2011. – Режим доступа к журналу: <http://www.samlib.ru>.

УДК 911.3

ХАРАКТЕРИСТИКА ТРАНСПОРТНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.Ю. Сільченко

silchenkojulija@ukr.net

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Транспортна доступність для туристів виступає одним із визначальних факторів організації туристичної подорожі на регіональному рівні. У зв'язку з цим постала необхідність характеристики транспортних елементів Кіровоградської області, а саме автомобільної доступності найбільш популярних туристичних об'єктів, оскільки саме автомобільний транспорт найчастіше використовують для екскурсійних поїздок.

На території Кіровоградської області розташовані 39 об'єктів природно-заповідного фонду, у тому числі державного значення — пам'ятка природи Чорний Ліс, дендропарк «Веселі Боковеньки», а також 2362 – пам'ятки історії, 505 – архітектури, 29 – культури, 2656 – археології [4].

Таким чином, у цьому дослідженні в число проаналізованих одиниць були включені найбільш популярні та часто відвідувані природно-географічні та соціально-географічні туристичні об'єкти області:

1. Державний заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) Хутір Надія розташований у селі Миколаївка Кіровоградського району.

2. Св. Хрестовоздвиженська церква-усипальниця родини Раєвських у селі Розумівка Олександрівського району.

3. Дослідно-селекційний дендрологічний лісовий центр «Веселі Боковеньки» у селі Веселі Боковеньки, Долинського району.

4. Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Монастирище» розташований біля села Завтурове Устинівського району.

5. Гідрологічна пам'ятка природи «Каскади» біля села Злинка Маловисківського району.

6. Гідрологічна пам'ятка природи «Болото «Чорний ліс» (Чорне озеро) розташоване у Богданівському лісництві, біля с. Водяне Знам'янського району [2].

Для аналізу доступності була наведена класифікація автомобільних доріг України. Автомобільні дороги поділяються на дороги державного і місцевого значення. Дороги державного значення поділяються на міжнародні, національні, регіональні та територіальні дороги. Автомобільні дороги місцевого значення поділяються на обласні та районні [3]. Так, були охарактеризовані такі:

1 – міжнародні автомобільні дороги (позначаються літерою «М»): мають тверде покриття, ширина дорожнього полотна 8-10 метрів, на деяких ділянках дві полоси руху в кожному напрямку; уміщаються з міжнародними транспортними коридорами або входять до Європейської мережі основних, проміжних, з'єднувальних автомобільних доріг та відгалужень (позначаються літерою «Е»);

2 – національні автомобільні дороги (позначаються літерою «Н»): основне покриття тверде, ширина дорожнього полотна до 8 метрів, дороги, що суміщені з національними транспортними коридорами та автомобільні дороги, що з'єднують Київ, адміністративні центри областей між собою;

3 – регіональні автомобільні дороги (позначаються літерою «Р»): з'єднують дві або більше областей між собою, з'єднують основні міжнародні автомобільні пункти пропуску через державний кордон, морські та авіаційні порти міжнародного значення, курортні зони з міжнародними та національними автомобільними дорогами;

4 – територіальні автомобільні дороги (позначаються літерою «Т» і чотиризначним цифровим індексом в якому перші дві цифри – індекс області, дві другі – номер дороги): автомобільні дороги, які з'єднують адміністративні центри областей з районними центрами, міста обласного значення між собою та адміністративні центри районів між собою;

5 – обласні автомобільні дороги (позначаються літерою «О» і шестизначним цифровим індексом в якому перші дві цифри — індекс області, а інші номер дороги) – з'єднують адміністративні центри областей з іншими населеними пунктами в межах області між собою та з залізничними станціями, аеропортами, річковими портами, пунктами пропуску через державний кордон і місцями відпочинку, які не належать до доріг державного значення;

6 – районні автомобільні дороги – з'єднують районні адміністративні центри з іншими населеними пунктами, а останні — між собою, з підприємствами, об'єктами культури, іншими дорогами загального користування у межах району [3].

Крім того, для аналізу якості стану під'їзних шляхів використовувались результати багаторічних спостережень, що дало автору можливість виділити дві умовні категорії: задовільний або незадовільний стан під'їзних шляхів. При цьому, оцінка давалась тій ділянці дороги по якій проходить маршрут поїздки.

Також, характеристика доступності туристичних об'єктів області полягала у визначенні загальної відстані від точки початку маршруту, за яку було прийнято площу Богдана Хмельницького м. Кіровограда й часу проведеного у дорозі з врахуванням середньо допустимої швидкості. Виділено такі категорії віддаленості: 1 – до 30 км (час у дорозі до 40 хв.); 2 – 30-60 км (час у дорозі – від 40 до 1 год. 20 хв.); 3 – 60-90км (час у дорозі від 1 год. 20 хв. до 2 год.); 4 – понад 90 км (час у дорозі понад 2 години).

Наступним критерієм характеристики є категорія віддаленості від дороги 1-2 типу (міжнародної чи національної): 1 – до 1 км; 2 – від 1 до 5 км; 3 – від 5 до 10 км; 4 – понад 10 км.

Слід сказати, що для оцінки автомобільної доступності туристичних об'єктів були використані: топографічна карта Кіровоградської області масштабу 1: 200 000, карти атласу автомобільних доріг України, а також супутникові знімки та карти Яндекс в мережі Інтернет [1, 5].

Результати оцінки автомобільної транспортної доступності деяких туристичних об'єктів з метою організованого туризму представлені в таблиці.

Отже, результати записані до таблиці дають можливість зробити наступні висновки: найбільш високу автомобільну транспортну доступність отримали об'єкти «Хутір Надія» та «Озеро-болото «Чорний ліс»» з балами 4 – 5; середню автомобільну доступність мають церква-усипальниця родини Раєвських та дендропарк «Веселі Боковеньки» з балами 6 – 8; найнижчу доступність отримали «Каскади» та «Монастирище» з балами 9 – 10.

Основними факторами такого розподілу стали такі категорії, як: стан під'їзних шляхів, тип дороги, віддаленість від обласного центру та від основного типу дороги. Перспективним напрямком дослідження виступає автомобільна доступність туристичних об'єктів для туристів, що самостійно організовують маршрути використовуючи для поїздок громадський транспорт (автобуси, поїзди, електрички).

Таблиця 1

Автомобільна доступність туристичних об'єктів Кіровоградської області

Туристичний об'єкт	Місце знаходження (населений пункт)	Тип дороги	Категорія стану під'їзних шляхів	Відстань від обласного центру та час у дорозі,		Категорія віддаленості від обласного центру до об'єкту	Відстань від найближчої дороги 1-2 типу, км	Категорія віддаленості від найближчої дороги 1-2 типу	Сума балів
				км.	хв.				
Державний заповідник-музей І.К. Тобілевича (Карпенка-Карого) Хутір Надія	с. Миколаївка Кіровоградського району	Е-50, М-12, Т-12-02	1	28	35	1	10	3	4
Св. Хресто-воздвиженська церква-усипальниця родини Раєвських	с. Розумівка Олександрівського району	Н-14, Т-12-23	1	57	65	2	10	3	6
Дослідно-селекційний дендрологічний лісовий центр «Веселі Боковеньки»	с. Веселі Боковеньки, Долинського району	Н-23, Районна дорога	2	72	105	3	10	3	8
Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Монастирище»	с. Завтурове Устинівського району	Н-14, Т-12-16, О122103 О122104	2	103	140	4	28	4	10
Гідрологічна пам'ятка природи «Каскади»	с. Злинка Маловисківського району	Е-50, М-12, Районна дорога	2	63,2	87	3	15	4	9
Гідрологічна пам'ятка природи «Болото «Чорний ліс» (Чорне озеро)	Богданівське лісництві Знам'янського району (біля с. Водяне)	Е-584, Е-50, Е-57, М-12, Н01	1	42,7	42	2	4	2	5

Список використаних джерел: 1. Кіровоградська область: Топографическая карта. – М 1: 200 000. – Киев: Киевская военно-картографическая фабрика, 2013. 2. Кіровоградщина туристична [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism.kr-admin.gov.ua>. 3. Нова класифікація автомобільних доріг загального користування // Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmi.gov.ua>. 4. Паспорт Кіровоградської області (станом на 01.01.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kr-admin.gov.ua/Reference/Ua/pasport_180414.pdf. 5. Яндекс. Карти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://maps.yandex.ua>.

**ВІЙСЬКОВА ЛОГІСТИКА ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС:
УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД*****І.Г. Смирнов****smyrnov_ig@ukr.net**Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Особливості та досвід військової логістики може бути важливим туристичним ресурсом, який базується на певних подіях у військовій історії світу та окремих країн. Автор розглядав ці питання на прикладі I та II світових війн [4,63-72; 7; 8]. З цієї точки зору не меншу цікавість являють собою військові події української історії, зокрема, це відноситься до логістичного досвіду українського козацтва, транспортно-логістичних особливостей бою під Крутами та Лінії Арпада. Ці події можуть слугувати значним туристичним ресурсом для розвитку військово-історичного, військового (мілітарі), сентиментального та інших видів туризму в Україні. Деякі з них вже активно використовуються в туристичній діяльності, зокрема, це відноситься до Лінії Арпада, що знаходиться в НПП «Синевир» у Закарпатській області. Літературні джерела охоплюють праці автора [4,63-72; 7; 8], інші матеріали та публікації, що відносяться до військово-логістичних особливостей діяльності українського козацтва, бою під Крутами та Лінії Арпада в НПП «Синевир» [1; 2; 3; 5; 6; 9].

Українське козацтво. Колись наші славні предки, запорізькі козаки, силою духа і тіла славилися. До 90-100 років доживали (якщо в боях Бог зберіг!) і здоров'я мали богатирське. До знахарів і доморощених лікарів ставилися з презирством. Потреби в них на знали, бо природну їжу споживали і здоровими були. У себе вдома, у тривалих походах чи на Запорізькій Січі, їжня їжа була, як і в більшості українських селян, простою, природною, здоровою. Готували саламаху, тетерю і щербу, каші з медом, молоком, рибною юшкою, кулеші, мамалигу з бринзою, сиром. Замість хліба пекли коржі – загреби. На козацькому столі часто з'являлася варена, сушена та в'ялена риба. Коли ж козаки хотіли поласувати м'ясом, дичиною, варениками чи галушками, то складали артіль, збирали гроші, закупували продукти у селах і передавали їх кухареві. Істотно, що кухарем у козаків призначалася не випадкова особа, а та, якій козаки довіряли важливу справу свого харчування. Отже, це повинна була бути високоморальна людина, яка б не користувалася можливостями своєї важливої посади у козацькому війську. Так було у мирні часи. Щодо військових походів, то козаки відзначалися високою пристосованістю до важкого похідного життя в степу. Як досвідчені слідопити, вони могли використовувати в їжу всю підручну зелень – кропиву, лопух, подорожник, стрілолист, чистяк, лободу, спориш, рогіз і навіть ряску. Зелень їли сирого, варили або робили з її

кореневищ «хліб». Немає зелені – могли згодитися ягоди шипшини, плоди груші-дички або дикої сливи. «В степу і хрущ – м'ясо».

Бій під Крутами. Більшовики не поспішали відразу повалити Центральну Раду силою, а спочатку спробували захопити владу мирним шляхом – на Всеукраїнському з'їзді Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Проте зробити це не вдалося: з'їзд прийняв сторону Центральної Ради. Але делегати-більшовики не визнали поразку, відбули до Харкова, де провели альтернативний з'їзд Рад, створили альтернативну владу – ЦВК України, і тут же звернулися за військовою допомогою до Радянської Росії, яку та негайно і надала. Командування здійснював колишній підполковник російської армії М.А. Муравйов. Червоні війська, ядром яких були балтійські матроси і загони червоногвардійців з російських міст, рушили по залізницях в напрямку Харків-Полтава-Київ та Курськ-Бахмач-Київ. Почалася так звана «Ешелонна війна».

Тим часом Центральна Рада з жахом виявила, що військових сил у неї катастрофічно мало: частина українізованих частин була демобілізована ще восени, а в тих, що залишилися були сильні пробільшовицькі настрої. 22 січня 1918 Центральна Рада своїм IV Універсалом проголосила Україну незалежною державою, а 25 січня її делегація як самостійна вирушила в Брест на переговори з Центральними державами. Але одного цього було мало, щоб стримати красногвардейские загони. І тоді був кинутий клич до національно-патріотичної молоді Києва стати на захист від «московських орд».

У середині січня 1918 пройшло студентське віче, на якому був організований Студентський курінь (батальйон) січових стрільців. У цей курінь також почали записуватися гімназисти Другої української гімназії. Спочатку передбачалося, що студенти-«січовики» нестимуть варту службу, проте ситуація для ЦР була настільки катастрофічною, що через 7 днів військової підготовки Студентський курінь (десь до 130 чоловік) за наказом начальника Київського гарнізону полковника Юрія Капкана відправили на станцію Крути (між Ніжином і Бахмачем) тримати оборону. Чи потрібно говорити, що багато «січовиків» після такої підготовки не вміли навіть стріляти. На станції вже знаходилися чотири сотні «юнаків» (юнкерів) Першої Української військової школи імені гетьмана Хмельницького (колишнє Константіновське військово-училище) і кілька десятків вільних козаків – «гайдамаків» (з числа колишніх фронтовиків) під загальним командуванням сотника А.М. Гончаренко. Йому вдалося більш-менш організувати оборону станції і підходів до неї: вирити в мерзлій землі лінію окопів по обидві сторони залізничного насипу, встановити кілька кулеметних точок, зруйнувати залізничний шлях у трьох кілометрах від станції: підготувати імпровізований «бронепоезд» сотника Лощенко, що складався з гармати і 4 кулеметів, поставлених на платформу і укритих мішками з піском.

З тих пір героїчна бувальщина про студентів-героїв Крут, міцно увійшла в українську національну історіографію, хоча і по цю пору йдуть суперечки про правомірність з боку тодішніх українських державних мужів – Грушевського, Петлюри, Капкана тощо – розплачуватися юними життями за свої політичні прорахунки. Бій під Крутами в нинішніх умовах може бути потужним

туристичним ресурсом, на базі якого вже створено Меморіальний комплекс «Пам'яті героям Крут» на самій станції, а також їхні поховання на Аскольдовій могилі в Києві. Це особливо істотно для розвитку військово-патріотичного туризму в Україні, патріотичного виховання молоді, а також для розвитку іноземного туризму.

Щодо спорудження Меморіальний комплекс «Пам'яті героям Крут», то воно розпочалося у січні 1990 року, коли в с. Пам'ятне Чернігівської області поблизу залізничної станції Крути за ініціативою Чернігівського Руху, київської студентської спілки та козаків Конотопа було встановлено перший дерев'яний хрест. 1996 року на тому місці було насипано курган, дерев'яний хрест замінено залізним, а також встановлено стелу. 2006 року за участі президента України Віктора Ющенка було офіційно відкрито монумент у вигляді 10-метрової колони. 2008 року було відкрито музей, який розташовано у залізничних вагонах. Автором експозиції виступив Анатолій Гайдамака. 2010 року Меморіальний комплекс був переданий у підпорядкування Міністерству оборони України і став філією Національного військово-історичного музею України. Подвигу героїв Крут присвятили свої твори українські поети П. Тичина, О. Олесь, В. Янів, Б.-І. Антонич, О. Стефанович, М. Бослав, Дажбожич, Б. Стельмах [1].

Лінія Арпада. «Лінія Арпада» – військово-оборонна система німецької армії та її союзників (Угорщини) під час Другої світової війни, укріплена потужними інженерними спорудами, створена вздовж старого державного кордону, який простягався через весь Карпатський хребет довжиною понад 300 км з 30 вузлами ешелонованої оборони вглиб на 100–120 км. Оборонна система отримала назву на честь князя Арпада, який у 889 році об'єднав угорські племена і заснував угорську державу. Будівництво цієї системи було розпочато в 1940-ому і продовжувалось до 1943 року. В будівництві брали участь переважно військовополонені. Роботи були каторжні. Надзвичайно сильні укріплення було створено в районі Руського перевалу, на Ужгородському, Мукачівському, Хустському, Ясінському, Сигітському напрямках, які вважалися основними.

Велика кількість інженерних споруд Хустського напрямку саме і знаходиться на території Національного природного парку «Синевир» у Закарпатській області. Це були численні протитанкові піраміди і загородження, мінні поля, залізобетонні і дерев'яно-земляні споруди (бункери), доти, дзоти, бліндажі, склади тощо. Між селами Синевир і Синевирська Поляна й зараз знаходиться понад сто залізобетонних бункерів, які ще добре збереглися, протитанкові піраміди, залишки окопів тощо. В НПП «Синевир» створено туристичний маршрут, який так і названо «Лінія Арпада». Тут можна більш детально ознайомитись з історією цієї оборонної системи. А на одному з об'єктів колишньої оборонної системи «Лінія Арпада» – залізобетонному бункері – зусиллями НПП «Синевир» з хвойного бруса зведено ще два поверхи та оригінальний дах. В результаті цей казковий будиночок, який служить за мотель і називається «Бункер», тепло приймає туристів на відпочинок.

У вересні 2013 року у НПП «Синевир» відбулося відкриття військово-

історичного музею «Лінія Арпада», який дасть змогу розширити і зміцнити туристичні та культурні взаємозв'язки між Україною та Угорщиною.

Список використаних джерел: 1. Крути: Памяті героїв Крут/ Упор. Зінкевич О., Зінкевич Н., - К.: Смолоскип, 2013. – 64 с. 2. Національний природний парк «Синевир»: рекламне видання. – Ужгород, 2013. – 30 с. 3. Матічин Ф. Військово-історичний музей «Лінія Арпада» зацікавив туристів / Ф.Матічин, М. Шетеля. – Синій Вир: регіональний еколого-освітній часопис. – 2013, 28 грудня. - № 8 (262). – С. 3. 4. Олійник Я.Б., Смирнов І.Г. Міжнародна логістика: навч. пос./ Я.Б. Олійник, І.Г. Смирнов. – К.: Обрії, 2011. – 544 с. 5. Подволоцький А. «Самураї» великої степи / А.Подволоцький, Загадки історії. – 2014. – №7. – С. 22-23. 6. Подволоцький А. Сраження под Крутами / А.Подволоцький, Загадки історії. – 2014. - №8. – С. 24-25. 7. Смирнов І.Г. Некрополі I Світової війни в Польщі: туризм, історія, логістика / І.Г. Смирнов, В.В. Обозний // Географія та туризм. – 2013. – Вип. 26. – С. 38-49. 8. Смирнов І.Г. Військова логістика як туристичний ресурс (на прикладі пам'яток I Світової війни) / І.Г. Смирнов // *Moderni vymoženosti wedy: Materialy X Mezinárodní vedesko-praktická conference.* – Díl 7. Ekonomické vedy. Praha: PN “Education&Science”, 2014. – S. 6-17. 9. Шетеля М. НПП «Синевир» налагоджує міжнародну співпрацю / М. Шетеля. - Синій Вир: регіональний еколого-освітній часопис. – 2013, 28 грудня. - № 8 (262). – С. 1, 4.

УДК 911.3

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ІНТЕРНЕТ-ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

І.Г. Хільчевська

i.khilchevska@i.ua

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м.Київ, Україна*

Поняття «інформаційні технології», «Інтернет», «глобалізація» глибоко проникли у лексикон сучасної людини і суспільства в цілому.

Згідно визначення, яке прийняте ЮНЕСКО, інформаційні технології (ІТ, від англ. information technology, ІТ) – це комплекс взаємопов'язаних наукових, технологічних, інженерних дисциплін, які вивчають методи ефективної організації праці людей, що зайняті обробкою та зберіганням інформації; обчислювальну техніку та методи організації та взаємодії з людьми та виробничим устаткуванням, їх практичне застосування, а також пов'язані з усім цим соціальні, економічні та культурні проблеми [1].

Ті комп'ютери, які ми маємо сьогодні, ніколи би не з'явилися, якби, починаючи з давніх часів і до відкриття електрики, не створювалися би механічні обчислювальні машини.

Створення Інтернету було би неможливим без винаходу телеграфу, телефону та радіо. Перше об'єднання двох комп'ютерів у мережу в США (жовтень 1965 р.) відбувалось по телефонним дротам, адже інших коммутаємих ліній ще не було.

Перша мережа комп'ютерів у СРСР з'явилась іще раніше – наприкінці 50-х років минулого століття і була бездротовою, використовуючи радіочастоту.

Інтернет був представлений світу в кінці 80-х через модемне з'єднання (dial-up) і був в змозі досягти максимальної швидкості потоку 56 кілобіт. Широкосмугове підключення тепер здатне досить легко досягти швидкості близько 700 кілобіт на секунду.

Існують різні способи підключення до Інтернету. Використання волоконно-оптичних кабелів дає на сьогодні найшвидший спосіб доступу до Інтернету. Електричні сигнали перетворюються на світло і транспортуються через оптичні кабелі. Звичайні кабелі продовжують використовувати нині в задній частині сучасних модемів. Бездротові підключення використовуються на короткі відстані. У віддалених районах використовують супутники для доступу до Інтернету. Нині доступ до Інтернету є досить легким практично в усіх регіонах і країнах світу. Також Інтернет доступний і на різних платформах, таких як мобільне телебачення та планшети.

Проте доступ до глобальної мережі Інтернет має ряд відмінностей суспільно-географічного характеру в розрізі країн та регіонів.

Глобальний характер використання Інтернету підтверджується кількістю його користувачів в світі. Станом на початок 2014 р., за даними Міжнародного союзу електрозв'язку (МСЕ), в світі нараховується 2,7 млрд. чол., або 39% населення планети. При цьому майже половина інтернет-користувачів припадає на азійські країни. Лише у Китаї веб-аудиторія становить понад 600 млн. чол.

Разом з тим в країнах, що розвиваються доступ до Інтернету є обмеженим. Згідно з прогнозом МСЕ лише 31% населення цих країн буде мати вихід до Мережі у порівнянні з 77% населення розвинутих країн.

В регіональному розрізі лідером по проникненню Інтернету є, безумовно, Європа – 75%, що набагато випереджає Азійсько-Тихоокеанський регіон (32%) та Африку (16%) [2].

На початок 2014 р. 41% домашніх господарств був підключений до Інтернету. Найшвидше зростання за останні чотири роки рівня доступу домашніх господарств до Інтернету спостерігалось в Африці (зростання з нуля завжди є показовим), при цьому річні темпи зростання склали 27%.

За даними дослідження Mediascore Europe, яке щорічно проводить ЕІАА (Європейська асоціація інтерактивної реклами), 54% жителів Європи регулярно користуються Інтернетом, витрачаючи в середньому 12,1 годину на тиждень. 33% європейців не можуть уявити собі життя без Інтернету, причому стільки ж не може жити без телевізора. 55% можуть змінити рішення про те, товари яких брендів вони куплять, після пошуку інформації в Інтернеті.

У віковому розрізі найбільш активними користувачами Інтернету є європейці у віці від 16 до 24 років (78%). У групі від 25 до 34 років у Мережі регулярно бувають близько 70%, від 35 до 44 років – 64% респондентів. У віці від 45 до 54 років Інтернетом регулярно користуються всього 50% європейців, а старші за 55 років – до 29% [3].

Найглибше проникнення Інтернету в Люксембурзі, Норвегії та Фінляндії – понад 90%. Найменш розповсюджений доступ до Мережі в Україні, Молдові, Чорногорії, Боснії та Герцеговині, Італії, Греції та Португалії – близько 30% та менше. Греція протягом років займає останнє місце в ЄС за показником

використання дорослим населенням Інтернету. Як виявилось, 45% греків у віковій групі від 16 до 74 років ніколи в житті не користувались Всесвітньою мережею.

Дослідження компанії Gemius, яке було опубліковане Gazeta Wyborcza, показало, що наймолодша інтернет-аудиторія в Європі живе у Боснії, де 40% користувачів припадає на вікову групу 15–24 років. Молодь цього віку також переважає серед інтернет-користувачів Хорватії (34%), Білорусі, Словаччини та України (по 31%), Болгарії та Литви (по 26%), Чеської Республіки (24%).

Користувачі Інтернету в групі від 25 до 34 років домінують в Росії (31%), Сербії (27%), Угорщині (26%), Польщі (26%), Латвії (24%) та Естонії (23%).

Найбільша питома вага користувачів більш старшого віку відзначена у Данії – 26% у віці від 55 років та старші та у Словенії – 20% у віці 35–44 роки.

Існують і суттєві територіальні відмінності у забезпеченні швидкісним широкопasmовим доступом до Інтернету. Згідно з даними Akamai, на початок 2014 р. середня швидкість інтернет-доступу в світі становила 3,9 Мб/с (мегабіта на секунду). Середній показник для розвинених країн становить 14,2 Мб/с.

У першу десятку країн з найшвидшим Інтернетом входять: Японія, Гонконг, Швейцарія, Нідерланди, Латвія, Чехія, Швеція, США і Данія.

Згідно з даними Akamai Technologies, Швейцарія посідає перше місце у світі за кількістю користувачів, підключених до широкопasmового Інтернету зі швидкістю вище 4 Мб/с (88% користувачів), друге місце належить Південній Кореї (87%), на третій позиції перебувають Нідерланди (84%). При цьому країни-лідери пішли досить далеко від середнього показника. Так, у Південній Кореї середня швидкість доступу досягла 23,6 Мб/с, в Японії — 14,6 Мб/с, у Гонконзі — 13,2 Мб/с [4].

Більшість країн, які беруть участь у війнах, як правило, не мають швидкого інтернет-з'єднання. Наприклад підключення до Інтернету в таких країнах, як Сирії, Ірані, Лівії, як правило, дуже слабкі і носять випадковий характер. Швидкість підключення до Інтернету тут близько 256 Кб/с.

Інтернет не є дуже популярним явищем і в Непалі, оскільки країна не має виходу до моря, має складний гірський рельєф, а також загальну технологічну відсталість. Показники країн Центральної Азії також є невтішними: в Узбекистані – це 2,4 Мб/с, у Киргизстані – 9,4 Мб/с, у Таджикистані – 11,3 Мб/с, у Казахстані – 13,8 Мб/с.

За швидкістю мобільного Інтернету світове лідерство також належить Південній Кореї. Середній показник по країні оцінюється у 14,7 Мб/с. Варто відзначити, що в Європі за цим показником лідирує Україна з 7,3 Мб/с. Крім того, в нашій країні на частку мобільного широкопasmового доступу (понад 4 Мб/с) припадає 89% усіх з'єднань, що також є рекордним для Європи показником [5].

Список використаних джерел: 1. unesco.org; 2. Пользователи интернета [Електронний ресурс] / Режим доступу http://www.bizhit.ru/index/polzovateli_interneta_v_mire/0-404; 3. Исследование EIAA [Електронний ресурс] / Режим доступу therunet.com; 4. <http://for-ua.com/world/2013/07/31/111103.html>; 5. <http://ain.ua>

ПЕРСПЕКТИВЫ ФОРМИРОВАНИЯ МАКРОРЕГИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТНО-ФИНАНСОВОЙ СТРУКТУРЫ МИРА

*П.В. Шуканов¹, А.А. Шуканова²
shukanova07@mail.ru*

¹ *Полтавский университет экономики и торговли*

² *Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко*

В последние годы всё более актуальным является вопрос о формировании новой международной валютно-финансовой структуры глобального цивилизационного пространства (ГЦП). В науке существует определение макрорегиона как исторически сложившегося комплекса соседних народов, принадлежащих к одной региональной цивилизации и взаимозависимо развивающихся в определенных географических условиях [3, с. 19]. С точки зрения цивилизационной парадигмы в основе каждого макрорегиона должно быть своеобразное ядро, вокруг которого происходит концентрация и территориальная организация соответствующего пространства. Поскольку в период глобализации важным процессом является международная регионализация мира, в качестве таких ядер (концентров) мы рассматриваем наиболее устойчивые, влиятельные и привлекательные интеграционные объединения или наиболее значимые государства мира.

По нашему мнению, существует определённая взаимосвязь между формированием новой валютно-финансовой архитектуры мира и макрорегиональной структурой ГЦП. Каждый такой макрорегион уже формируется на основе определённого интеграционного ядра, которое в целом соответствует тому или иному культурно-историческому и цивилизационному концентру. С учётом доминирующего влияния современной приоритетности социально-экономического развития, можно обосновать наиболее вероятные тенденции (перспективы) интеграции на основе цивилизационной идентификации того или иного государства. В результате проведённых нами исследований выявлены следующие наиболее устойчивые и привлекательные интеграционные объединения мира регионального и глобального значения: АСЕАН (Ассоциация государств Юго-Восточной Азии), ССАГПЗ (Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива), САМ (Союз арабского Магриба), ЕврАзЭС (Евразийское экономическое сообщество), ЕС (Европейский Союз), СААРК (Южно-Азиатская ассоциация регионального сотрудничества), САДК (Сообщество развития Юга Африки), НАФТА (Североамериканское соглашение о свободной торговле), МЕРКОСУР (Общий рынок стран Южной Америки) и АНЗСЕРТА (Австрало-Новозеландское соглашение о свободной торговле).

Под влиянием наиболее значимых геоэкономических центров осуществляется трансформационный переход от доминирующего

воздействия национальных государств к будущей системе нового мирового экономического и политического порядка на принципах региональной интеграции в пределах соответствующей цивилизации. Цивилизационной основой такой трансформации социогосударственной системы станут наиболее значимые страны мира по совокупности важнейших компонентов и факторов развития геоэкономического и социального пространства. При этом необходимо учитывать систему глобального управления, которая осуществляется представителями различных олигархических подразделений посредством их деятельности в многочисленных структурах ООН, созданных для официального формирования, утверждения и контроля за использованием нормативных принципов развития человечества [5, с. 159 – 161].

В общем виде эти принципы изложены в ряде программных документов, один из которых связан с целями ООН по развитию мира в XXI столетии. Этот документ называется Декларация тысячелетия (ЦРДТ), которая была принята на заседании Генеральной Ассамблеи в 2000 году (резолюция №55/2). Реализация этих целей первоначально намечена до конца 2015 года. В связи с этим один из представителей глобального бизнеса Дж. Сорос официально озвучил идею многих деятелей финансово-экономической олигархии о создании «справедливого мироустройства». Он заявил, что главной преградой на пути к новому глобальному порядку является американский доллар и гегемония США, которая «должна быть заменена мировым правительством с глобальной валютой по правилам ООН» [2]. Для этого после 2015 года предполагается постепенная замена ныне существующей мировой системы, функционирующей на основе приоритетов государства-нации. В результате последующей трансформации мира в ближайшие 10–15 лет должны быть сформированы новые финансово-экономические регионально-наднациональные и военно-политические структуры информационно-цивилизационного типа. Этот процесс можно рассматривать как промежуточный этап глобализации, который характеризуется качественным переходом общества от локально-государственных ценностей к глобально-региональным, то есть цивилизационно-наднациональным приоритетам.

В соответствии с концепцией ООН «Цели устойчивого развития человечества» в период с 2016 по 2030-ые годы будет осуществляться своеобразный переход от старой финансово-экономической к новой глобальной валютной системе. Поэтому уже дестабилизируется и трансформируется вся совокупность международных отношений и проявляется чёткая тенденция к созданию в ближайшие десятилетия универсальной глобальной экономики на основе единой мировой резервной валюты нового наднационального типа. Для достижения этой цели прогнозируется необходимость глобального цивилизационного кризиса и существенное изменение финансовой географии мира [4]. В частности, ожидается ослабление финансовых центров англосаксонского мира (Лондон, Нью-Йорк) и усиление центров Восточно-Азиатского макрорегиона (Сингапур, Гонконг, Шанхай). В перспективе предполагается усиление роли глобально-олигархического менеджмента и более активное вовлечение, например, национальных экономик группировки

БРИКС (Бразилия, Россия, Индия, Китай, ЮАР) в процессы трансформации и дестабилизации пока ещё существующего, но уже обречённого старого мирового порядка [1]. В связи с этим в ближайшие 5-10 лет предполагается: 1) формирование новой глобальной системы резервных валют, в том числе изменение роли специальных прав заимствования (СДР) и доллара США, временный переход на международные расчёты в национальных, а потом и в макрорегиональных (наднациональных) валютах; 2) увеличение ресурсов международных банков развития регионального значения и создание новых коллективных инструментов финансовой защиты; 3) преодоление макроэкономических дисбалансов на основе создания международных валютных систем регионально-цивилизационного уровня. В результате, можно ожидать, что сохранение доминирующей роли доллара США в мировой системе возможно только в краткосрочной перспективе (3-5 лет). После этого (среднесрочная перспектива – 5-10 лет) прогнозируется постепенное усиление регионально-наднациональных валютных систем, с перспективой создания до 2025-2030 годов корзины резервных валют на основе евро, амеро, юаня, халиджи и других валют новой макрорегиональной структуры мира.

Список использованных источников: 1. Ларионова М.В. Приоритеты стран – членов БРИКС по ключевым проблемам глобального управления / М.В. Ларионова, Н.А. Медушевский, М.Р. Рахмангулов, А.Г. Сахаров, А.В. Шелепов // Вестник международных организаций. – М., 2012. – № 4 (39). – С. 199 – 238. 2. Мантатов В.В. Конференция ООН «Рио +20»: новая парадигма глобального устойчивого развития – [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – http://www.dialog21.ru/simposium/congr2012/RIO_20.htm 3. Социально-экономическая география зарубежного мира / [под ред. В. В. Вольского]. – М. : Дрофа, 2003. – 560 с. 4. Финансовая архитектура посткризисного мира: эффективность и/или справедливость? : резюме доклада по материалам международного исследования / Институт посткризисного мира. – М., 2009. – 17 с. – [Электронный ресурс] – Режим доступа. – http://www.postcrisisworld.org/files/book_small_all.pdf 5. Шуканов П.В. Глобальное цивилизационное пространство: научно-методологические основы общественно-географического исследования: [монография] / П.В. Шуканов; под науч. ред. проф. К.А. Немца. – Полтава : ПУЭТ, 2013. – 287 с.

УДК 338.45.01

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ ЩОДО ЕКСПОРТУ ВІЙСЬКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Б.П. Щеглюк

shbp87@gmail.com

*Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові
України, м. Київ, Україна,*

В умовах складної економічної ситуації одне із найважливіших завдань влади полягає у пошуку додаткових джерел фінансування реального сектору економіки, який є рушійною силою економічного та науково-технічного поступу держави. Проте сучасні тенденції розвитку промисловості України

вказують на наявність суттєвих деструктивних явищ. Зокрема, на думку більшості фахівців, сьогоdnішній стан підприємств, що виробляють товари військового призначення та подвійного використання, є свідченням глибокої системної кризи, як сектору економіки, що обслуговує оборонні потреби держави, так вітчизняної промисловості загалом.

Все більша кількість експертів зазначає, що внаслідок як економічних, так і політичних факторів, вітчизняні підприємства дедалі частіше не витримують конкуренції з боку потужних іноземних корпорацій, що у близькій перспективі може спричинити незворотні деструктивні явища у військово-промисловому секторі економіки України.

У той же час, сама продукція військової промисловості нашої держави й досі залишається конкурентоздатною на міжнародному ринку озброєння та військової техніки (далі – ОВТ). Фахівці відмічають значний науково-технічний потенціал вітчизняних технологій, що використовуються для створення товарів військового призначення та подвійного використання. Проте, оскільки українські підприємства не володіють достатніми фінансовими ресурсами для здійснення масового виробництва, а укладання міжнародних контрактів є досить складним, часто політично заангажованим процесом, значна частина військових технологій залишається нереалізованою і з кожним роком втрачає свою новизну та актуальність на міжнародному ринку ОВТ.

Варто зазначити, що незважаючи на відсутність постійно діючого алгоритму, протягом минулих років Україна все ж набула певного досвіду щодо експорту військових технологій. Так, на початку минулого десятиліття вітчизняні виробники озброєння та військової техніки виграли тендер та поставку 1000 танків моделі Т-84 «Ятаган» до Туреччини. Загальна сума контракту оцінювалася експертами близько 4,5 млрд. дол. США. Однією із найважливіших умов турецької сторони була передача технологій виробництва зазначеної моделі танку. Проте, внаслідок погіршення показників економічного розвитку Туреччини, зазначений контракт не був реалізований [1].

Слід також зазначити, що протягом останніх років держави Азії та Близького Сходу – традиційні замовники українських озброєнь – все частіше висловлювали і продовжують висловлювати намір не просто імпортувати товари військового призначення та подвійного використання, а отримувати саме право власності на використання військових технологій. Одними із перших вітчизняних контрактів з умовою експорту військових технологій були контракти стосовно передачі технологій організації порохового виробництва В'єтнаму, експорту технологій виробництва літаків до Ірану, продаж Китайській Народній Республіці технологій створення іонно-плазмового двигуна для космічних апаратів та виробництва газових турбін для військово-морських сил даної держави [2]. Особливо значний суспільний резонанс спричинив вищезазначений експорт технологій виробництва літаків до Ірану, що відбувався шляхом поступового переходу від постачання вузлів і агрегатів до самостійного виробництва літаків Ан-140 іранськими фахівцями HESA. Слід зазначити, що у даному випадку відбувся експорт ключової технології літакобудування.

Слід зазначити, що останнім часом іноземні партнери все частіше виявляють готовність імпортувати військові технології. Так, 11 червня 2012 року на міжнародній виставці зброї Eurosatory-2012 уповноважені українські та тайландські представники підтвердили можливість спільної збірки (із подальшою передачею прав на володіння технології виробництва) на території Таїланду бронетранспортерів моделі ЗЕ-1. Орієнтовна вартість договірних відносин може скласти більше 110 млн. дол. США. Крім того, уповноважені представники нашої держави протягом останнього часу неодноразово заявляли про готовність спільної збірки бронетранспортерів разом із представниками Казахстану. За прогнозами експертів, орієнтовна вартість зазначених договірних відносин може скласти близько 150 млн. дол. США [3].

Проаналізувавши вітчизняний експорт військових технологій, можемо надати характеристику його основним показникам.

Таблиця 1

Характеристика вітчизняного експорту військових технологій
(складено автором)

Показники	Характеристика
Географічна структура	Держави Перської затоки, Південно-Східної Азії, СНД та Китай
Предметна структура	Технології виробництва літаків, танків, бронетранспортерів, військових суден, модернізація раніше експортованої техніки
Середньорічний обсяг	Близько 30 млн. дол. США
Ступінь державного контролю	Низький. Внаслідок недостатньо ефективної системи контролю, Україна втратила значну кількість військових технологій і, як наслідок, можливість укладання контрактів на експорт готової продукції чи технологій її виготовлення
Ступінь реалізації Україною експортного потенціалу військових технологій	Не перевищує 25%. Експорт військових технологій є несистемним. Протягом двох-трьох років укладається, як правило, один контракт

Вищезазначена характеристика не є вичерпною та однозначною. Перш за все слід зазначити, що за умов наявності значної кількості негативних факторів впливу, українські підприємства все ж спробували здійснювати експорт військових технологій. Проте за умов відсутності ефективної державної політики, Україна не використовує власний експортний потенціал у повній мірі, що призводить до поступового занепаду військово-промислового сектору вітчизняної економіки.

На думку науковців, у разі налагодження ефективної системи експорту військових технологій, України здатна суттєво збільшити обсяги власного експорту за наступними напрямками:

- експорт ракетно-космічних технологій (з урахуванням вимог Режиму контролю ракетних технологій);

- експорт технологій виробництва танкової та бронетанкової техніки, двигунів для танкової та бронетанкової техніки;
- експорт технологій модернізації сучасної військової техніки (яка була експортована іноземним партнерам раніше);
- експорт авіаційних технологій та технологій авіаційного двигунобудування;
- експорт технологій виробництва суден, у тому числі технологій створення підводних телекерованих апаратів;
- експорт технологій створення електронно-оптичних виробів, навігаційних приладів, головок самонаведення для ракет «земля – повітря», «повітря – повітря» і артилерійських снарядів;
- експорт технологій виробництва станцій радіотехнічного контролю, звукометричних систем артилерійської розвідки, систем управління тощо [4] .

Досліджуючи можливості України щодо експорту військових технологій, фахівці зазначають, що для вітчизняних виробників одними із найперспективніших є ринки ОВТ держав Азії, Близького Сходу та Південної Америки. Проте, на наш погляд, перспективи щодо військово-технічної співпраці Україна має також з державами із високим рівнем економічного розвитку.

На думку фахівців, реалізація зазначених проектів позитивно вплине на розвиток військової промисловості України. Враховуючи результати досліджень, проведених експертами, вважаємо, що середньорічний обсяг експорту військових технологій може скласти щонайменше 200 млн. дол. США.

На наш погляд, при використанні науково-обґрунтованого підходу до реалізації експортного потенціалу військової промисловості України, збільшення обсягів експорту військових технологій:

- підвищить активи платіжного та торгового балансів України;
- позитивно вплине на науково-технічний розвиток нашої держави;
- забезпечить вітчизняну економіку, зокрема підприємства військово-промислової сфери, додатковими фінансовими ресурсами;
- покращить умови для діяльності українських вчених;
- сприятиме переходу нашої держави до моделі постіндустріального суспільства.

Список використаних джерел: 1. Панасенко Д.А. Резерви підвищення конкурентно спроможності українського військового бізнесу на світовому ринку озброєнь / Д. А. Панасенко // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2008. – №12(91). – С. 120-125. 2. Бадрак В.В. Експорт XXI: ставки на технології / В.В. Бадрак // *Дзеркало тижня*. 2003. – №2. – С. 8-13. 3. Старостин А. Экспорт военных технологий: кому это выгодно? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://myfin.net/ukraine/economy-and-finances-ua/ekspport-voennux-technologij-komu-eto-vygodno-09125774.html>. 4. Бадрак В.В. Найсекретніший ринок / В.В. Бадрак // *Контракти*. – 2003. – № 43. – С. 3-7.

СТРУКТУРНІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ НАРОДЖУВАНOSTІ У ПОЛТАВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

І.М. Барило

irina.barilo@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Для України як і для більшості країн Європи характерне скорочення чисельності населення внаслідок депопуляції та прискореного процесу старіння. Наростання тенденцій депопуляційних процесів та необоротних змін у статевому-віковому складі населення, зокрема збільшення частки осіб похилого віку, тісно поєднуються з доволі швидкими темпами зниження народжуваності. Особливою вагомістю впливу на процеси старіння й розгортання депопуляції в Україні та більшості її регіонів вирізняється динаміка народжуваності у роки незалежності. В умовах переважання стагнаційних тенденцій тривалості життя протягом кількох останніх десятиріч старіння населення в Україні відбувалося під дією зменшення показника народжуваності. Тому на сьогоднішній день досить актуальним є питання аналізу особливостей народжуваності в Україні у регіональному вимірі, зокрема на прикладі Полтавської області.

Процес народжуваності є першоосновою відтворення населення, оскільки саме він забезпечує формування та оновлення поколінь матерів, і при цьому найсуттєвіше впливає на рівні підсумкових показників режиму відтворення коефіцієнтів природного приросту (скорочення), коефіцієнта зростання населення тощо [4].

Характеризуючи сучасну демографічну ситуацію Полтавської області необхідно зазначити, що чисельність наявного населення області постійно зменшується: 1989 р. – 1754,2 тис. осіб; 2001 р. – 1652,2 тис. осіб; 2007 р. – 1540,5 тис. осіб; 2013 р. – 1467,8 тис. осіб [3]. Нині у Полтавській області проживає 3,3% населення України. За кількістю населення Полтавщина займає 11 місце в Україні. На зменшення чисельності населення значний вплив має скорочення народжуваності в регіоні. Зокрема, у 2013 р. в області зареєстровано народження 14,2 тис. малюків – 8,1 тис. хлопчиків та 6,0 дівчаток, що на 1,4% менше ніж у 2012 р. У середньому по області у розрахунку на кожні 10000 осіб наявного населення у 2013 р. народилось 98 малюків [3].

Головними причинами посилення депопуляційних тенденцій в Полтавській області та Україні в цілому, зокрема з боку чинника народжуваності є: 1) підвищення віку вступу до шлюбу; 2) збільшення середнього віку народження дитини (у тому числі першої); 3) доволі високий рівень показників розлучуваності, 4) певне поширення установок на безшлюбність та бездітність, зокрема, серед молодших поколінь населення дітородного віку [1].

У 2013 р. в Полтавській області батьки 73% малюків перебували в офіційному шлюбі. Більше половини зареєстрованих в цей період малюків (52%) були у матерів первістками, 36% – другими за порядком народження дітьми, 8% – третіми, а 4% – четвертими і наступними дітьми. Найчастіше в області народжували жінки у віці 20–29 років (62% від загальної кількості). Поряд з цим матерями 21 дитини стали дівчата у віці менше 16 років, 52 жінки народили малюків у віці 40 років і старшому [3].

Розглядаючи територіальні особливості народжуваності в Полтавській області, спостерігається найвищий рівень народжуваності у Козельщинському (12,2‰), Котелевському (12,1‰) та Кременчуцькому районах (12,0 ‰), найнижчий – у Лохвицькому (8,4‰), Чорнухинському (8,6‰) районах (рис. 1).

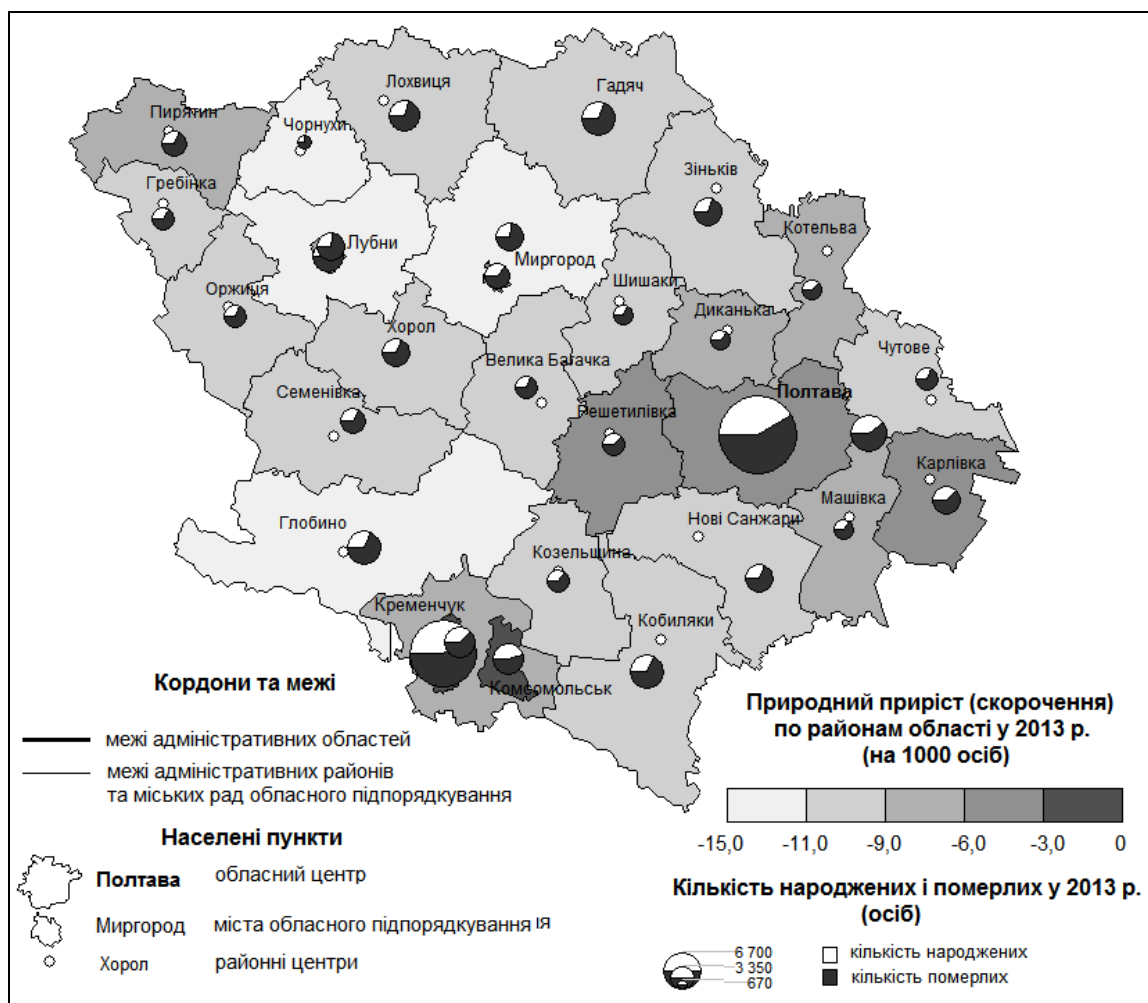

Рис. 1. Природне відтворення населення Полтавської області по районах у 2013 р. (розраховано та побудовано автором за даними [3])

Таким чином, територіальні відмінності в процесах народження населення Полтавської області відображають соціально-економічні проблеми, особливо в сільській місцевості, а також формують їх в майбутньому. Саме районам з найнижчим показником народжуваності притаманна значна динаміка зменшення чисельності населення, високі показники смертності та значна кількість осіб старше працездатного віку, що впливає на природне відтворення населення [2]. Також низькі показники народжуваності зафіксовані в

найбільших містах області – Полтава та Кременчук (в обох по 9,4‰). В першу чергу, це є результатом переважання економічно активних груп міського населення.

Для Карлівського, Котелевського, Чутівського та Зінківського районів характерним є процес регіональної трудової міграції до сусідніх областей, зокрема Харківської області. Тобто соціально-економічне забезпечення населення є помірним, що характеризується середніми показниками народжуваності по області. Основною причиною територіальної нерівномірності народжуваності населення є, в першу чергу, диспропорція в статеві-віковій структурі. Наймолодше населення проживає у Решетилівському районі (середній вік жителів – 40,3 року) та м.Полтаві (40,4 року). Найнижчі показники народжуваності характерні для районів зі значною часткою сільського населення – Машівський (80% сільського населення на 9,3‰ коефіцієнт народжуваності), Чорнухинський (78% на 8,6‰), Шишацький (78% на 9,1‰), Оржицький (78% на 9,1‰) райони [3]. Таким чином, відбувається поступове старіння сільського населення Полтавської області.

Отже, народжуваність є важливою складовою відтворення населення Полтавської області, а її динаміка – провідним фактором змін у режимі його природного відтворення та у статеві-віковій структурі. Сучасні зміни соціально-економічних умов життєдіяльності населення області та України в цілому, характер перебігу супутніх демографічних процесів (розлучуваності, передчасної смертності тощо), а також і зрушення у самій структурі народжуваності (підвищення середнього віку матері при народженні дитини виступає фактором зниження сумарної народжуваності в умовному поколінні) наразі не дають підстав для оцінки народжуваності як стабілізуючого фактора відтворення населення. Слід зазначити також те, що потенціал статеві-вікової структури щодо зростання населення у міських поселеннях Полтавської області перебуває на межі виснаження, а у сільській місцевості вже давно втрачений, так що це сприятиме подальшому природному скороченню та старінню населення.

Список використаних джерел: 1) *Населення України: Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів.* – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 288 с. 2) *Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Немець К. А. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець.* – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. – 200 с. 3) *Офіційний сайт Головного управління статистики в Полтавській області. [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.obladmin.poltava.ua>. 4) *Смирнов А. Низкая рождаемость и старение населения: причины, последствия, варианты политики / А. Смирнов – Прогнозис.–2004.– №1.– С.185–198.*

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ*Л.В. Ключко**lyuda_klyuch@mail.ru**Харківській національній університет імені В. Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Україна як одна з країн Східної Європи та колишнього Радянського Союзу має певні особливості релігійного життя та розвитку мережі релігійних організацій. Характерною ознакою релігійної сфери України є те, що вона завжди була поліконфесійною, але з переважанням християнства. За роки незалежності релігійна сфера в Україні значно зміцнила свої позиції, відновивши соціальний статус та посилила вплив на духовно-культурний розвиток українського соціуму. З роками збільшується строкатість конфесійного складу, з'являються зовсім нові, а також значно розширюють свою діяльність ті, які історично тривалий час діяли на її території.

Сучасний етап розвитку релігійної сфери в Україні характеризується не тільки збільшенням кількісних показників майже в чотири рази за роки незалежності, але й якісними змінами і розвитком релігійного середовища. Тобто, розвиток релігійної сфери країни відбувається не тільки екстенсивно, але й інтенсивно.

За статистичними даними на початок 2013 р. в Україні представлено 55 віросповідних напрямів, в межах яких функціонувало 35116 зареєстрованих та 1879 незареєстрованих релігійних організацій, що становить 5,1 % від загальної кількості. Кожний рік в мережі релігійних організацій України збільшується відсоток тих установ, що становлять власне релігійну інфраструктуру, а не саму церковну структуру. З'являються чисельні навчальні заклади, засоби масової інформації, які належать релігійним організаціям тощо. Зокрема, на 01.01.2013 р. зареєстровано 87 центрів релігійних об'єднань (82 – на 01.01.2008 р.) та 295 (246 – на 01.01.2008 р.) управлінь (єпархій, дієцезій тощо), функціонує 35460 релігійних громад (30670 – на 01.01.2008 р.), з яких 1879 (1823 – на 01.01.2008 р.) діє без реєстрації. Релігійними справами опікуються 31313 (29441 – на 01.01.2008 р.) священнослужителів, з яких 760 (773 – на 01.01.2008 р.) – іноземці. Окрім цього, на території України на 01.01.2013 р. було зареєстровано 500 монастирів (421 – на 01.01. 2008 р.), 370 (333 – на 01.01.2008 р.) місій, 81 (74 – на 01.01. 2008 р.) братство, 202 (192 – на 01.01.2008 р.) духовних навчальних закладів, 13157 (12689 – на 01.01.2008 р.) недільних шкіл. Отже, кожного року відмічається позитивна динаміка збільшення кількості релігійних організацій. Так, у 2001 р. їх кількість становила 24311, у 2003 р. – 27446, у 2008 р. – 32018, у 2013 р. – 35116. Останні 5 років спостерігається усталене зростання кількості церковно-релігійних інституцій приблизно на 2 % щороку [1] (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка кількості релігійних організацій в Україні за 2001–2013 рр.
(побудовано за даними [3])

Проте слід зазначити нерівномірність розвитку релігійної сфери у територіальному аспекті. Так, найбільшу кількість, а саме 3035 релігійних організацій зареєстровано у Львівській області, також до лідерів за цим показником потрапили Хмельницька (1887), Вінницька (1842), Тернопільська (1778), Закарпатська (1755), Київська (без м. Київ) (1752), Донецька (1750) області. Найменша кількість зареєстрованих релігійних організацій відмічається у Запорізькій (993), Чернігівській (917), Херсонській (911), Луганській (817), Сумській (807), Харківській (771), Миколаївській (724) та Кіровоградській (673) областях[1].

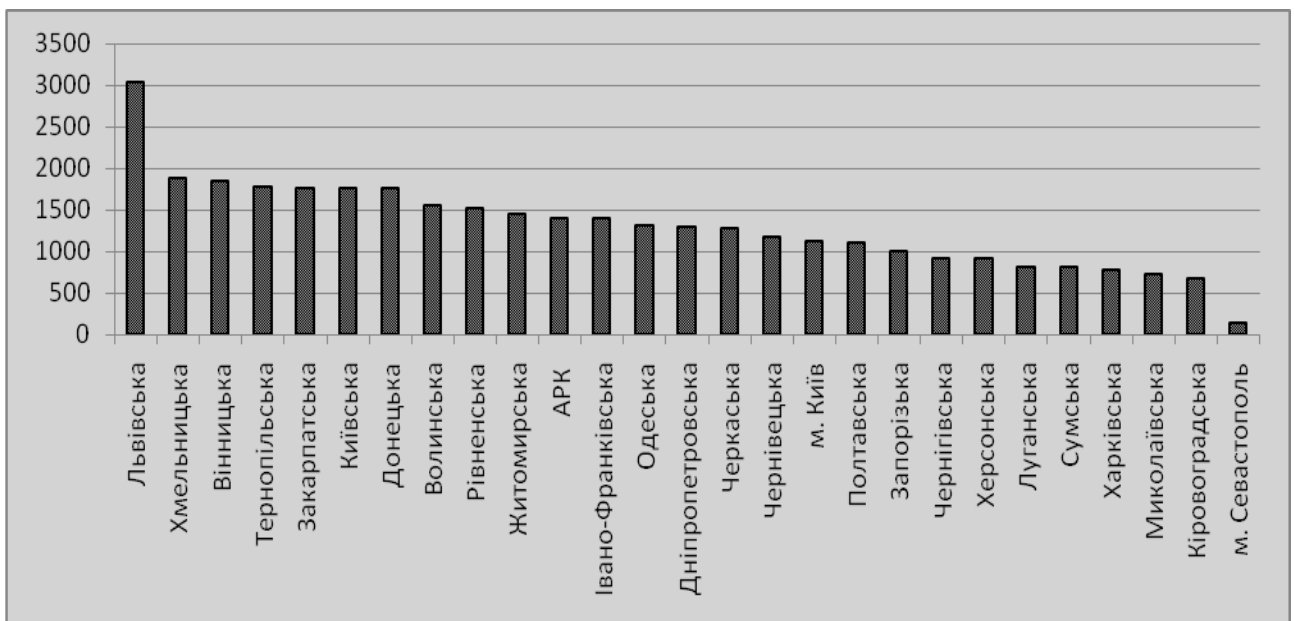

Рис. 2. Кількість релігійних організацій за адміністративно-територіальними одиницями України станом на 1.01.2013 р.(побудовано за даними [1])

Найбільша динаміка розширення мережі релігійних організацій за останні 5 років спостерігається у Донецькій (249), Київській (197), Дніпропетровській (166) та Житомирській (154) областях. Найменший приріст релігійних організацій – у Івано-Франківській (62), АРК (57), Миколаївській (33) областях та м. Севастополь (19)[2].

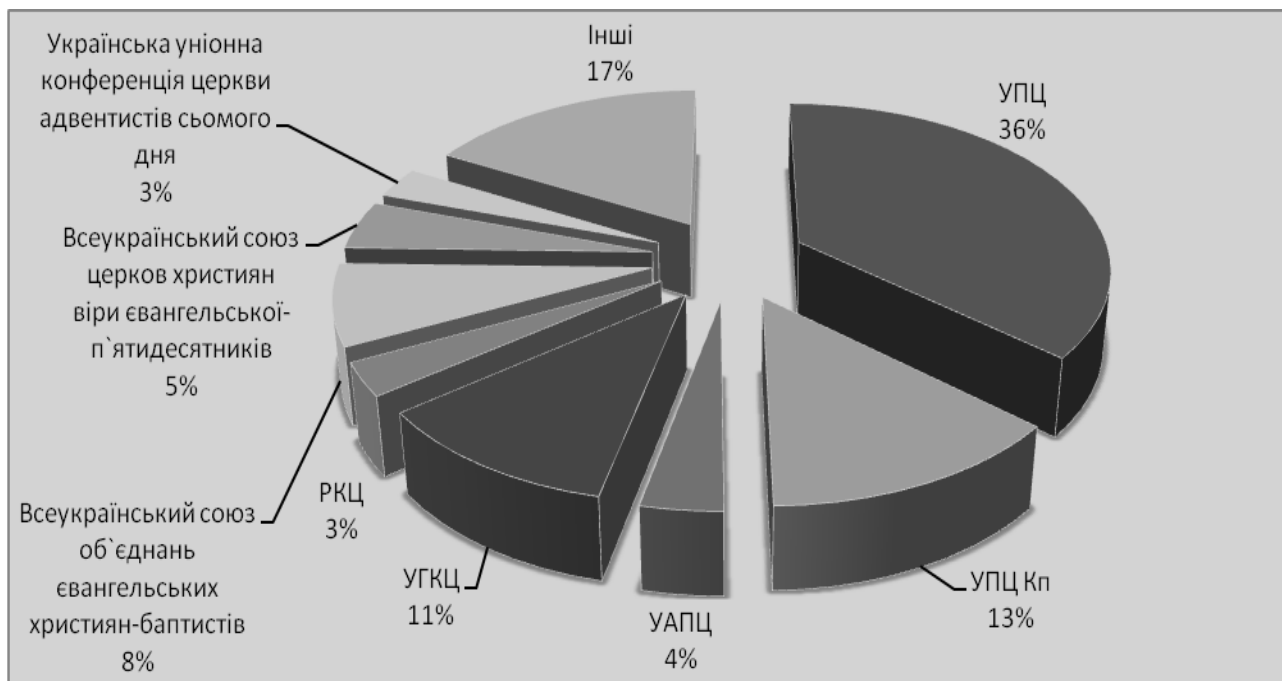

Рис. 3. Конфесійна структура релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2013 р. (побудовано за даними [1])

У конфесійній структурі переважають релігійні організації Української православної церкви (УПЦ) (36,5 %) та Української православної церкви Київського патріархату (УПЦ Кп) (13,3 %). Чисельним є релігійні громади Української греко-католицької церкви (УГКЦ) (11,2 %), Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів (7,8 %), Всеукраїнського союзу церков християн віри євангельської-п'ятидесятників (4,7 %), Української автокефальної православної церкви (УАПЦ) (3,6 %), Римо-католицької церкви (РКЦ) (3,2 %) (рис. 3).

В територіальному розрізі найбільша кількість релігійних організацій УПЦ відмічається у Хмельницькій (964), Вінницькій (943) та Київській (738) областях, але в цілому слід зазначити, що релігійні організації даної конфесії мають доволі розгалужену структуру майже в усіх регіонах України, окрім Львівської та Івано-Франківської областей. Найбільше прихильників УПЦ Кп спостерігається у Львівській (469), Київській (378), Волинській (362), Рівненській (331), Івано-Франківській (304) та Тернопільській (301) областях. УГКЦ найбільший вплив має у Львівській (1588), Тернопільській (816), Івано-Франківській (700) та Закарпатській (415) областях. Релігійні громади Всеукраїнського союзу об'єднань євангельських християн-баптистів відносно рівномірно розповсюджені в усіх регіонах України, але найбільша кількість у

Черкаській (187), Чернівецькій (167), Хмельницькій (166) областях. Найбільша кількість громад та релігійних організацій Всеукраїнського союзу церков християн віри євангельської-п'ятидесятників у Рівненській (269) та Волинській (197) областях. УАПЦ найбільшу кількість релігійних організацій має у Львівській (393), Тернопільській (247) та Івано-Франківській (151) областях. Найбільш широко РКЦ представлена у Львівській (163), Хмельницькій (153), Житомирській (145), Вінницькій (131) та Закарпатській (100) областях[1].

Отже, серед регіонів зі значною кількістю релігійних організацій, зокрема Львівській, Тернопільській, Івано-Франківська областях – релігійні громади УГКЦ становлять близько 50 %. У Хмельницькій, Вінницькій, областях переважаючими є громади УПЦ – більше 50 %, в Київській області громади УПЦ становлять 41 % та УПЦ Кп – близько 22 %.

Серед регіонів з незначною кількістю релігійних організацій можна назвати прикордонні області України з Російською Федерацією, зокрема це Сумська, Луганська та Харківська, де найбільший вплив має УПЦ.

Таким чином, розглядаючи особливості розвитку та територіальні аспекти релігійної сфери України, слід відмітити неоднорідність її розвитку, складність релігійного життя, що пов'язано з багатьма факторами та причинами її формування та функціонування. Найбільша концентрація релігійних організацій та громад, управлінь, місії, тобто структурних складових релігійної сфери, відмічається в західних областях України, зокрема Львівській, Закарпатській, Тернопільській, Хмельницькій, Івано-Франківській, Чернівецькій. Але і тут при більш глибокому аналізі виявляється значна неоднорідність етно-релігійної ситуації. Протилежна ситуація спостерігається у східних, південних та частково у центральних областях України, де найменша кількість релігійних організацій, що можна пояснити значним впливом радянської влади, промисловою спеціалізацією цих регіонів, та деякими політичними та економічними процесами.

Список використаних джерел: 1. *Звіт про мережу церков і релігійних / організацій в Україні станом на 01.01.2013 р.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1199%3A1&catid=51%3Astats&Itemid=79&lang=uk. 2. *Офіційний веб-сайт Міністерства культури України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/index>. 3. *Офіційний сайт Інституту релігійної свободи* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1&lang=uk.

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗАГАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ

В.Ф. Ліхван

geograf22@mail.ru

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Для оцінки впливу загальних чинників на функціонування та розвиток сільського господарства Харківської області було застосовано метод головних компонентів. Виходячи з того, що всі чинники становлення та розвитку сільського господарства однакові для всіх територіальних утворень (області, районів тощо), факторний аналіз виконувався за всіма статистичними параметрами за весь досліджуваний період. При застосуванні факторного аналізу принципове значення має вибір кількості гіпотетичних факторів, на які проектується матриця вихідних даних. Проте варто враховувати кілька правил. Кількість гіпотетичних факторів має бути мінімальною для того, щоб була надана змістовна інтерпретація кожному з цих факторів. Також обрані фактори мають описувати максимально велику кількість параметрів, які будуть використовуватись під час розрахунків. Це дозволить зберігати в собі максимально можливу кількість інформації матриці вихідних даних [1].

Для того, щоб вирішити питання про кількість застосованих факторів варто дослідити графік власних значень у вихідних даних. Такий графік відображає внесок кожного параметру в загальну дисперсію вихідних даних і часто називається графіком «кам'яного осипу». Варто зауважити, що потрібно обмежитись лише тією кількістю факторів, які відповідають значенням від 1 та більше [1]. Набір вихідних даних в даному дослідженні досить однорідний – вони відображають стан та розвиток сільського господарства Харківської області в районному розрізі, демографічні та екологічні показники, які змінюються під впливом розвитку галузі. Таких значень повинно бути не менше 35, що демонструє нам графік «кам'яного осипу», представлений на рис. 1. Під час оцінки впливу чинників на розвиток сільського господарства Харківської області було використано 103 показники. Зрозуміло, що оперувати такою кількістю факторів дуже важко та непрактично, тому варто обрати фактори за критерієм максимуму пояснювальної інформації.

Розрахунки під час факторного аналізу проводились з різною кількістю показників, проте найбільш оптимальною кількістю виявилось 7 факторів. Набір з 7 оптимальних факторів пояснює близько 65% дисперсії, що демонструє нам таблиця 1. Як зазначалось вище та продемонстровано в таблиці 1, сім факторів впливу на розвиток сільського господарства Харківської області знімають близько 65% всієї дисперсії вихідних даних.

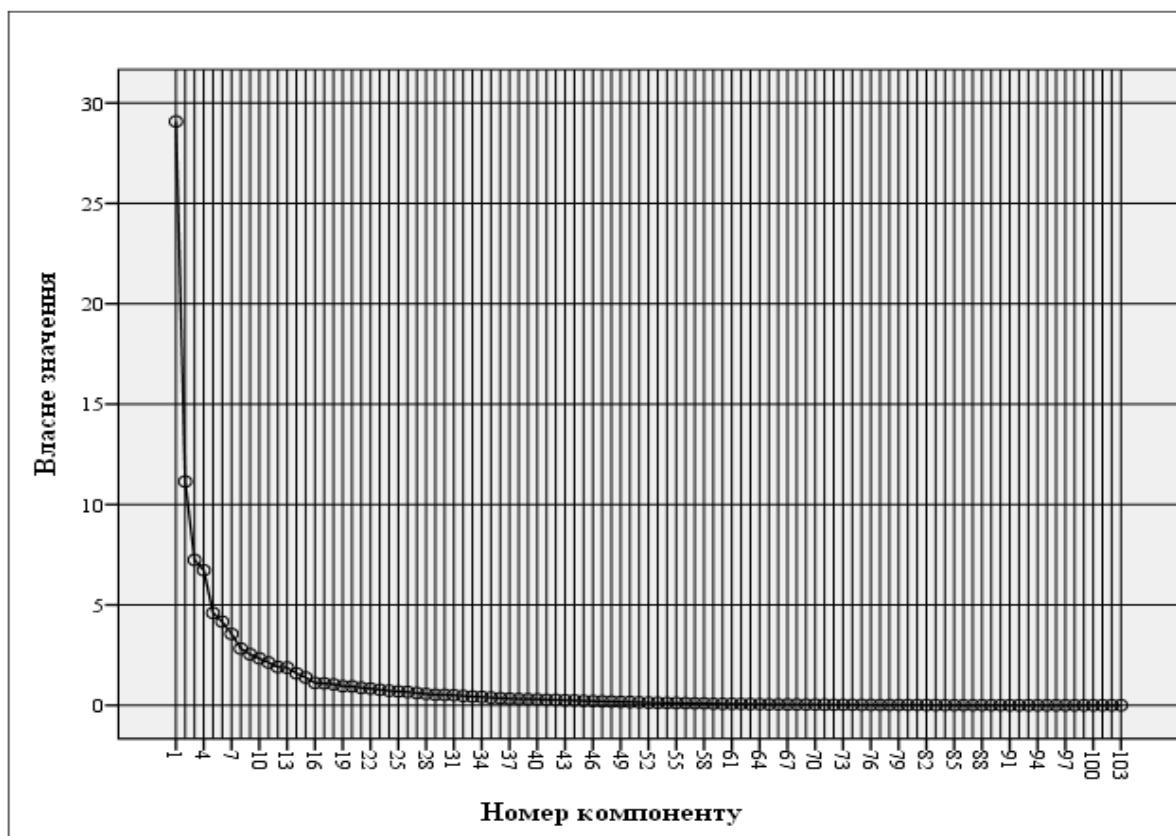

Рис. 1. Графік «кам'яного осипу» (побудовано автором за даними [2, 3])

Таблиця 1

Загальна характеристика гіпотетичних факторів за дисперсією

Номер фактору	Пояснена дисперсія	
	Часткова, %	Загальна, %
1	24,935	24,935
2	8,541	33,476
3	8,257	41,733
4	6,997	48,73
5	6,658	55,388
6	4,935	60,324
7	4,254	64,578

Такий відсоток дисперсії не є досить ефективним, проте в даному дослідженні розвитку сільського господарства для оцінки її розвитку він може рахуватись прийнятним. Семантична інтерпретація факторів виконується на основі аналізу матриці факторних навантажень після варімаксного обертання. За результатами розрахунків 3 статистичні параметри мали факторні навантаження за значеннями менші від 0,3 (показники урожайності ріпаку у сільськогосподарських підприємствах, навантаженості населення на 1 лікарняне ліжко та виробництва плодів та ягід у сільськогосподарських підприємствах) і в змістовному аналізі факторів не враховувались.

Проаналізувавши склад всіх показників, які впливають на стан та розвиток сільського господарства Харківської області, можна виділити та згрупувати певні показники у фактори.

1. **Перший фактор** – це фактор, до якого входять 39 показників, складається з кількох блоків. Перш за все це демографічні показники, найбільш впливовими з них є кількість населення, кількість народжених та померлих осіб, міграція, зайнятість та безробіття, розподіл населення за місцем проживання тощо. Інший блок показників складають сільськогосподарські показники, куди входять основні значення кількості підприємств за видами діяльності та розмірами. Останній блок складають показники забезпеченості населення житлом, медичної сфери та екологічні показники.

2. **Другий фактор** – це захворюваність населення на ВІЛ та СНІД і безробіття населення. До складу даного фактору входять 11 показників, 8 серед них це значення, що характеризують захворюваність населення на найбільш небезпечні сьогодні хвороби – це ВІЛ та СНІД. Наявність таких показників у складі другого фактору говорить про досить великий вплив захворюваності населення на розвиток сільського господарства в Харківській області, оскільки за захворюваністю населення на ці хвороби, Україна має одні з найбільших значень у світі. Безробіття населення в даному блоці представлене показниками працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян та кількістю зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю. Безробіття, особливо в сільській місцевості – проблема, яка дійсно дуже впливає на розвиток сільського господарства в будь якій місцевості.

3. **Третій фактор** має в своєму складі 10 сільськогосподарських показників, які характеризуються як площі території, які зайняті під сільськогосподарськими угіддями та показниками виробництва і реалізації зернових і зернобобових культур. Третій фактор також дуже впливає на розвиток сільського господарства Харківської області, оскільки спеціалізацією практично кожного району області та регіону загалом є саме вирощування зернових та зернобобових культур.

4. **Четвертий фактор** – це фактор, що також складається з кількох блоків. До його складу входять 14 показників, які дуже важко згрупувати в один показник. До першого блоку входять частина демографічних показників, а саме народжуваність та смертність на 1000 осіб, відповідно і коефіцієнт природного приросту (скорочення), а також показник розлучуваності населення. До другого блоку показників входять значення що характеризують виробництво та реалізацію продукції з соняшнику і врожайність зернових культур. Звичайно це є закономірністю, оскільки другою спеціалізацією сільського господарства Харківської області є вирощування соняшнику та виробництво продукції з нього. Поряд з цим до даного блоку входять також сільськогосподарські показники, які характеризують м'ясо-молочну галузь регіону – прирости великої рогатої худоби та свиней, продуктивність корів молочного стада тощо.

5. **П'ятий фактор** складається з показників чисельності худоби (великої рогатої худоби, свиней, корів окремо) та реалізації продукції, яка виробляється

в даній галузі. Даний фактор в основному складається з показників тваринництва.

6. До складу *шостого фактору* входять екологічні показники (викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, обсяг оборотної та послідовно (повторно) використаної води, використання свіжої води) та виробництво продукції, яка не має значних обсягів у загальній структурі виробництва продукції сільського господарства (овочівництво, вівчарство та козівництво).

7. *Сьомий фактор* – характеризується показниками з виробництва, урожайності та реалізації сільськогосподарської продукції. Основними культурами, які входять до даного блоку факторів є цукровий буряк, картопля та плоди і ягоди. З 9 загальних показників, що входять до даного фактору, 6 належать саме до виробництва, урожайності та реалізації вищеписаних культур.

З наведеного вище можна зробити висновок, що останні фактори де в чому повторюються з попередніми, тому найбільш імовірно не мають самостійного значення. З цього виходить, що найбільш головними факторами впливу на розвиток сільського господарства Харківської області є демографічні показники, захворюваність населення на ВІЛ/СНІД та певний спектр сільськогосподарських показників. Варто зауважити, що під час даного дослідження не враховувались агрокліматичні показники, які швидше за все також утворювали б один з блоків факторів впливу на сільське господарство Харківської області.

Список використаних джерел: 1. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі [наукова монографія] / К.А. Немець, Л.М. Немець. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с. 2. Сільське господарство Харківської області у 2012 році (статистичний щорічник) / [під заг. ред. К.П. Воловікової]. – Х., 2013. – 153 с. 3. Харківська область у 2012 році (статистичний щорічник) / [під заг. ред. О.Г. Мамонтової]. – Х., 2013. – 535 с.

УДК. 911.3

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ФАКТОРНОГО АНАЛИЗА

Т.Г. Погребский

tarastimo04@mail.ru

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Для выявления главных факторов формирования и развития системы здравоохранения, а также основных индикаторов, характеризующих эффективность ее функционирования в районных социogeосистемах (СГС) Волынской области, использовался метод главных компонентов (факторный анализ). Исходя из наличия и доступности статистических данных, для

проведения данного исследования нами было отобрано 110 параметров, наиболее полно отражающих ряд характеристик системы здравоохранения в отдельных административно-территориальных единицах Волынской области за 2007–2012 гг.

Принимая во внимание то, что главные гипотетические факторы формирования и развития системы здравоохранения, а также основные индикаторы, характеризующие эффективность ее функционирования являются общими для всех районных СГС Волынской области, а также для создания кумулятивного эффекта накопления информации факторный анализ выполнялся для всех районных СГС за каждым отдельным статистическим параметром на протяжении исследуемого периода. После расчета факторных нагрузок было осуществлено варимаксное вращение факторов.

При применении факторного анализа принципиальное значение имеет выбор количества гипотетических факторов, на которые проецируется матрица исходных данных. При этом руководствуются несколькими правилами. Во-первых, количество гипотетических факторов должно быть оптимально минимальным для возможности уверенного предоставления содержательной интерпретации каждого из них. Во-вторых, выбранное количество гипотетических факторов должно описывать как можно большую долю дисперсии исходных данных. Другими словами, выбранный набор факторов должен хранить в себе максимально возможное количество информации матрицы исходных данных [1].

Для определения оптимального количества гипотетических факторов и индикаторов мы исследовали график собственных значений матрицы исходных данных, который показывает вклад каждого параметра в общую дисперсию исходных данных. Его еще часто называют графиком «каменного осыпа».

На следующем этапе с целью определения оптимального количества гипотетических факторов был осуществлен расчет дисперсии. По критерию Кайзера выбираем только факторы с дисперсией от 1 и более. В нашем исследовании, где совокупность исходных данных семантически однородная (все параметры отражают общие характеристики системы здравоохранения и демографической ситуации), таких факторов, как видно на рис. 1., должно быть не менее 30. Очевидно, что с таким количеством факторов работать невозможно. Поэтому мы сделали свой выбор по критерию максимума объяснимой дисперсии.

Для поиска оптимального варианта проводились расчеты с разным количеством факторов и индикаторов – от 5 до 10. Оптимальным оказался набор из 7 гипотетических факторов, который объясняет более 60% дисперсии и в то же время сохраняет возможность семантической интерпретации факторов. Далее в таблице 1 приведена общая характеристика гипотетических факторов по дисперсии.

Как видно из таблицы 1, семь факторов снимают около 62% дисперсии исходных данных. Этот показатель характеризует не очень высокую эффективность факторов, но для общей оценки является приемлемым.

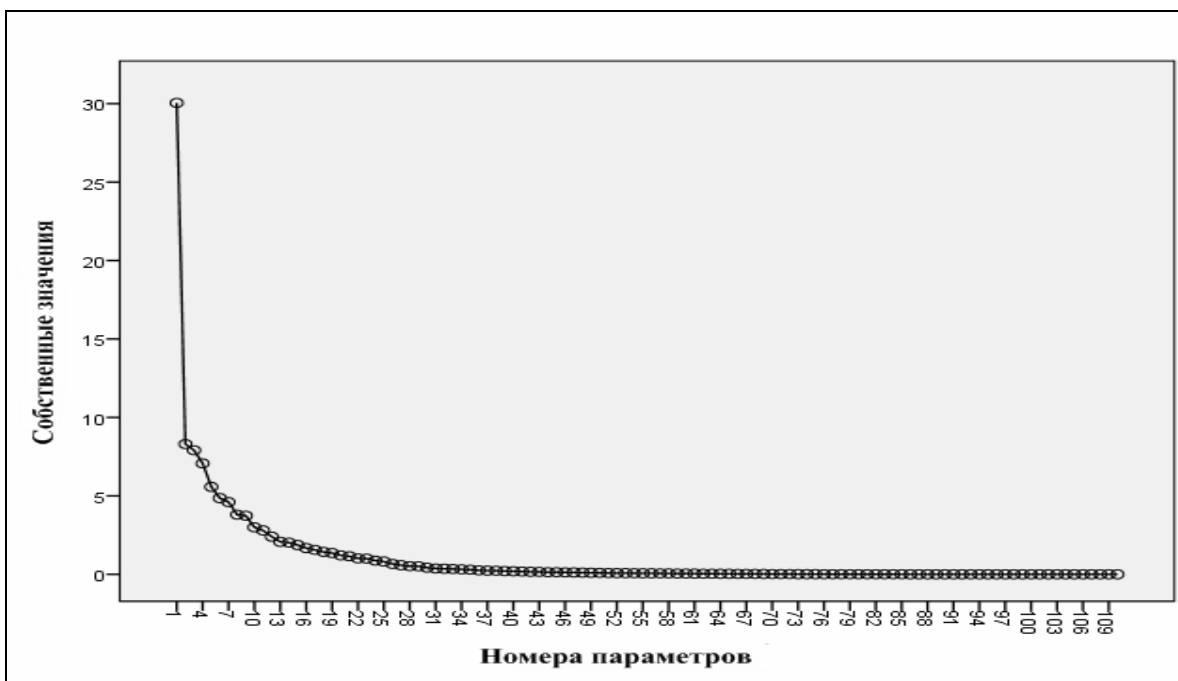

Рис. 1. График «каменного осыпа» (рассчитано и построено автором)

Таблица 1

Общая характеристика гипотетических факторов по дисперсии

Номер фактора	Дисперсия	
	Частичная, %	Общая, %
1	26.676	26.676
2	6.655	33.331
3	6.445	39.776
4	6.403	46.179
5	6.312	52.490
6	5.316	57.807
7	4.337	62.144

Анализ состава главных факторов формирования и развития системы здравоохранения, а также основных индикаторов, характеризующих эффективность ее функционирования в районных СГС Волынской области по преобладанию исходных статистических параметров позволил предоставить им следующую интерпретацию:

1. Первый фактор – кадрового обеспечения. Он включает в себя показатели обеспечения населения области врачами по специальностям и средним медицинским персоналом.

2. Второй индикатор – смертности населения по классам болезней. Содержит показатели смертности населения по группам заболеваний.

3. Третий индикатор – заболеваемости населения. Включает показатели заболеваемости населения по классам болезней.

4. Четвертый фактор – обеспеченности населения учреждениями здравоохранения. В состав этого фактора входят показатели общего количества и обеспеченности населения медицинскими учреждениями разных типов.

5. Пятый индикатор – демографический. Включает некоторые показатели, характеризующие демографическую ситуацию в регионе.

6. Шестой индикатор – наиболее распространенных для региона заболеваний. В состав этого индикатора входят показатели заболеваемости населения болезнями системы кровообращения, дыхательной системы, органов пищеварения, а также костно-мышечной системы и соединительной ткани. Эти болезни формируют основу структур первичной заболеваемости и распространенности болезней у населения Волынской области.

7. Седьмой фактор – обеспеченности врачами цифровой диагностикой.

Из выше сказанного видно, что шестой индикатор и седьмой фактор частично повторяют и дополняют по содержанию предыдущие факторы и индикаторы. Очевидно, что самостоятельного значения они не имеют. Поэтому можно сделать вывод, что главные факторы формирования и развития системы здравоохранения, а также основные индикаторы, характеризующие эффективность ее функционирования в Волынской области за использованным в данном исследовании статистическим материалом следующие:

- Кадрового обеспечения;
- Смертности населения по классам болезней;
- Заболеваемости населения;
- Обеспеченности учреждениями здравоохранения;
- Демографический.

В целом следует отметить достаточно слабое действие основных факторов и индикаторов в регионе, что свидетельствует о существенной территориальной неоднородности развития региона.

Список использованных источников: 1. Немець К. А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі [наукова монографія] / К. А. Немець, Л. М. Немець. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.

УДК 911.3

ШЛЮБНО-СІМЕЙНА СТРУКТУРА ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

К.Ю. Сегіда, Д.М. Кузьменко

kateryna_segida@bk.ru

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Сучасне українське суспільство характеризується зміною ставлення до традиційних ідеалів, моральним і етичним цінностям. Безпосередньо це стосується шлюбно-сімейних відносин, оскільки шлюб і сім'я виступають як системоутворюючі елементи в соціальній сфері. На сьогоднішній день, в умовах гострої соціально-політичної кризи в Україні, процесів децентралізації влади та передачі повноважень на регіональний та місцеві рівні з питань

життєзабезпечення території, сім'я виступає важливим соціальним інститутом цього процесу, так званім осередком захисту людини, що також суттєво впливає на важливість дослідження шлюбно-сімейної структури. Враховуючи тенденції до Євроінтеграції, вивчення окремих суспільних процесів та явищ виявляється неможливим без огляду на загальноєвропейські засади. Це дозволяє оцінити вплив різних факторів та полімасштабні чинники, які визначають сучасний стан та забезпечують динаміку у майбутньому соціально-економічних процесів в регіоні й, зокрема, розвиток шлюбно-сімейної структури. Найбільш важливим важелем впливу на українське суспільство є політика з боку Європейського Союзу, з яким Україна планує підписати довгострокову угоду про Асоціацію, відповідно це може означати орієнтацію на базові принципи та стандарти, які прийняті у Співтоваристві. На наступний програмний період передбачена реалізація Стратегії «Європа2020» – EUROPE 2020 Strategy [1, 2].

На трансформацію соціального інституту впливають довгострокові тенденції, які притаманні будь-якому індустріальному суспільству в цілому. Вони задають генеральний напрям шлюбно-сімейним процесам. На сім'ю істотно впливають середньострокові та короткострокові тенденції розвитку суспільства, які зумовлені власне кризою останнього. Саме вони ініціюють ті шлюбно-сімейні процеси, яких не було б, якщо б вони не виявилися так виразно за умов інших конкретних форм суспільного розвитку.

Для більшості країн пострадянського простору в шлюбно-сімейній структурі населення відзначаються поширення відкладання шлюбів і народження дітей, безшлюбне материнство та соціальне сирітство (покинуті батьками діти), зменшення кількості та частки зареєстрованих шлюбів, підвищення рівня розлучуваності та овдовіння тощо. Шлюбно-сімейна структура Харківської області характеризується пануванням таких основних тенденцій, як поширення консесуальних шлюбів, більш пізній рік вступу до шлюбу, одно дітна сімейна модель тощо [3]. В той же час, дослідження динаміки показників шлюбів та розлучень свідчить про зменшення кількості розлучень. Це свідчить про те, що сім'ї стали дещо міцнішими, шлюби тривають довше, а це є прямим наслідком прояву і розповсюдження незареєстрованих шлюбів: перш ніж створити сім'ю молоді громадяни вступають в так звані громадянські шлюби, в тому числі і на «випробувальний термін», тому зменшується показник необдуманих шлюбів і відповідно – розлучень на перших етапах функціонування сім'ї.

Окрім того, показники шлюбності та розлучуваності суттєво відрізняються по території області. Розглядаючи зазначені показники в розрізі районів Харківської області (рис. 1), можна визначити, що за показниками шлюбності Куп'янський район має найнижчий показник – 1,8 %. Більшість районів області мають показник від до 4,5 %. Коефіцієнт шлюбності більший за 5 % характерний для Вовчанського, Нововодолазького, Валківського, Балаклійського, Борівського, Золочівського районів. Найвищі показники (6 %) зафіксовані в промислово та економічно розвинених районах: Зміївському, Красноградському, Дергачівському. Тож, показники шлюбності прямо

корелюють зі статево-віковою структурою районів: найвищі показники там, де чисельно більша група населення фертильного віку.

За показниками розлучуваності більшість районів мають його менший за 1 ‰. Більший показник зафіксований у 12 районах з коефіцієнтом розлучуваності 1 ‰: Богодухівському, Балаклійському, Зачепилівському, Дергачівському, Нововодолазькому, Первомайському, Харківському, Вовчанському, Чугуївському, Шевченківському, Дворічанському, Красноградському.

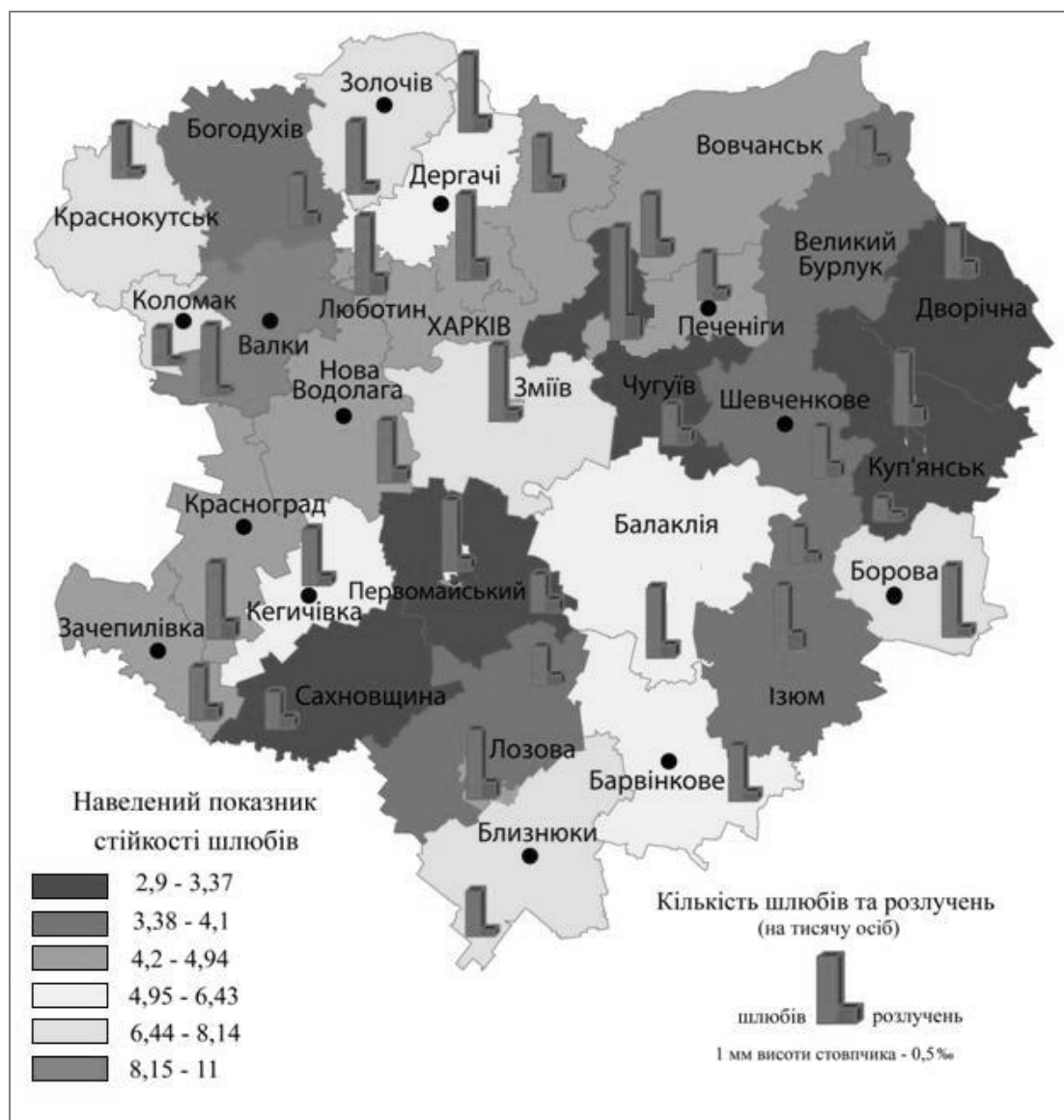

Рис. 1. Шлюбно-сімейна структура населення Харківської області, 2013 р. (обчислено та побудовано за даними [4])

Для визначення стійкості шлюбної структури населення запропоновано наведений показник стійкості шлюбів, який обчислюється як відношення показників шлюбності та розлучуваності. Зрозуміло, що наведений показник не може в повній мірі відобразити ситуацію, адже враховує дані за конкретний рік, проте може виступати інструментом попереднього аналізу. Найбільш «стійкими» шлюбні союзи виявляються у периферійних районах, що можна

пояснити соціально-економічним розвитком регіону. На початку століття в деяких районах області поступово почало зменшуватися виробництво, закривалися підприємства, скорочувалися робочі місця – це призвело, до втрати молодого покоління, яке в пошуках освіти та роботи виїхало до м. Харкова.

Тож, сучасний етап розвитку суспільства привів до революції в сімейному житті, яка не лише докорінно змінила сім'ю й сімейні стосунки, а й, на думку багатьох дослідників, поставила під сумнів саме існування сім'ї. Це зумовлено цілою низкою обставин економічного і культурного характеру, зокрема зростанням економічної незалежності жінок та їх активним включенням до трудової діяльності, що викликає прагнення жінок до більшої самостійності, перегляду традиційної структури сімейних відносин, до змін традиційних функцій сім'ї, рівноправ'я з чоловіками у прийнятті рішень, у контролі над видатками та майном сім'ї тощо; утворенням двох центрів життя – праці й сім'ї (раніше професійна діяльність і домашнє господарство існували в єдності, в межах однієї сім'ї); еволюцією поглядів на сексуальну мораль тощо [1-3]. Серед чинників, які зумовлюють соціальні й демографічні характеристики сім'ї, її структуру, функції та потреби, важливе місце посідає освіта. Рівень освіти впливає також на орієнтації чоловіків і жінок на створення сім'ї, стійкість і стабільність сімейних стосунків, на виконання сім'єю репродуктивної функції. Все це зумовлює трансформацію традиційних цінностей і форм сімейного життя і шлюбу.

Відповідно, шлюбно-сімейна складова є невід'ємним елементом демографічного розвитку, тому на її зміцнення і розвиток мають бути спрямовані заходи регіональної демографічної політики, яка має спиратися на основні засади та принципи Europe 2020 Strategy [2]. Особливо важливо, щоб елементи впроваджувалися зі специфікою та особливостями кожного району області, виявлення яких потребують комплексних суспільно-географічних досліджень.

Список використаних джерел: 1. *Delivering on the Europe 2020 Strategy. Handbook for Local and Regional Authorities. CoR: 2nd Edition.* – 2014. – 84 pp. 2. *EUROPE 2020: A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth / Communication from the Commission. Brussels, 3.3.2010 COM (2010) 2020 final.* – 35 pp. 3. *Немець Л. М. Демографічний розвиток Харківського регіону: монографія / Л. М. Немець, К. Ю. Сегіда, К. А. Немець.* – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 200 с. – <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/8690>. 4. *Официальный сайт Главного управления статистики в Харьковской области [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>

ОЦІНКА ЗАГАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ФАКТОРНОГО АНАЛІЗУ

Є.Ю. Телебенева

telebenevae@mail.ru

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Для оцінки загальних чинників впливу на соціально-економічний розвиток (СЕР) міських соціогеосистем (СГС) Харківської області використовувався метод головних компонент. Виходячи з уявлення про те, що загальні гіпотетичні чинники впливу на СЕР є спільними для всіх СГС, а також для створення кумулятивного ефекту накопичення інформації факторний аналіз виконувався для міських СГС спільно за всіма статистичними параметрами за весь досліджуваний період. Після розрахунку факторних навантажень здійснювалось варімаксне обертання факторів.

При застосуванні факторного аналізу принципове значення має вибір кількості гіпотетичних факторів, на які проектується матриця вихідних даних. При цьому керуються кількома правилами. По-перше, кількість гіпотетичних факторів повинна бути оптимально мінімальною для можливості впевненого надання змістовної інтерпретації кожному з них. По-друге, вибрана кількість гіпотетичних факторів повинна описувати якомога більшу частку дисперсії вихідних даних. Інакше говорячи, вибраний набір факторів повинен зберігати в собі максимально можливу кількість інформації матриці вихідних даних.

Для вирішення питання про кількість гіпотетичних факторів звичайно досліджують графік власних значень матриці вихідних даних, який відображає внесок кожного параметру в загальну дисперсію вихідних даних і часто називається графіком «кам'яного осипу». Рекомендується обмежуватись кількістю факторів, які відповідають власним значенням від 1 і вище. У даному дослідженні набір вихідних даних не є однорідним, але використовуються основні статистичні показники які мають більш-менш значний вплив на рівень СЕР регіону, таких факторів, як видно з рис. 1, повинно бути не менше 50. Звичайно, з такою кількістю факторів працювати неможливо, тому залишається вибір за критерієм максимуму пояснюваної дисперсії.

Для вибору оптимального варіанту виконувались розрахунки з різною кількістю факторів – від 3 до 8. Оптимальним виявився набір з 5 гіпотетичних факторів, який пояснює близько 90% дисперсії і в той же час зберігає можливість семантичної інтерпретації факторів. В таблиці 1 наведено загальну характеристику факторів за дисперсією. Як видно з таблиці 1, п'ять факторів знімають близько 91% дисперсії вихідних даних. Цей показник характеризує дуже високу ефективність факторів і є прийнятним для загальної оцінки.

Рис. 1. Графік «кам'яного осипу»

Таблиця 1

Загальна характеристика гіпотетичних факторів за дисперсією по містах

Номер фактору	Пояснена дисперсія	
	Часткова, %	Загальна, %
1	51,036	51,036
2	26,325	77,361
3	6,049	83,409
4	3,825	87,234
5	3,526	90,761

Семантична інтерпретація факторів виконується на основі аналізу матриці факторних навантажень після варімаксного обертання (табл. 2).

За результатами розрахунків 64 статистичних параметри мали факторні навантаження, за значеннями менші від 0,5, і тому в змістовному аналізі факторів не враховувались.

Аналіз складу загальних факторів впливу на СЕР регіону дозволив надати їм за переважанням вихідних статистичних параметрів наступну інтерпретацію:

1. Перший фактор – розвитку економіки. Економічними показниками є (кількість капітальних інвестицій, обсяг реалізованої продукції, кількість підприємств, кількість штатних працівників, перевезення вантажів автомобільним і залізничним транспортом ті ін.).

Таблиця 2

Факторні навантаження по містах після обертання факторів «варімакс»
(в таблиці вказані фактори, що мають факторні навантаження більше 0,5)

Статистичні параметри	Гіпотетичні фактори				
	1	2	3	4	5
Пар. 003	,976				
Пар. 019	,967				
Пар. 056	,964				
Пар. 038	,961				
Пар. 013	,960				
Пар. 018	,950				
Пар. 016	,945				
Пар. 015	,942				
Пар. 063	,942				
Пар. 029	,939				
Пар. 005	,938				
Пар. 064	,937				
Пар. 004	,935				
Пар. 011	,929				
Пар. 057	,924				
Пар. 058	,924				
Пар. 067	,917				
Пар. 031	,917				
Пар. 053	,910				
Пар. 021	,909				
Пар. 066	,908				
Пар. 055	,905				
Пар. 060	,905				
Пар. 023	,898				
Пар. 061	,895				
Пар. 059	,894				
Пар. 062	,886				
Пар. 025	,881				
Пар. 039	,876				
Пар. 041	,866				
Пар. 002	,839				
Пар. 027	-,825	-,532			
Пар. 020	,806	,576			
Пар. 006	,799				
Пар. 009	,799	,592			
Пар. 052	,791	,603			
Пар. 054	,718	,691			
Пар. 007	,707	,700			
Пар. 033	,619				
Пар. 043	,609				
Пар. 042		,970			
Пар. 044		,970			
Пар. 048		,969			

Статистичні параметри	Гіпотетичні фактори				
	1	2	3	4	5
Пар. 051		,968			
Пар. 040		,964			
Пар. 050		,964			
Пар. 035		,953			
Пар. 045		,950			
Пар. 017		,940			
Пар. 049		,935			
Пар. 047		,928			
Пар. 046		,883			
Пар. 022	,685	,724			
Пар. 065			-,819		
Пар. 036			,802		
Пар. 028			,709		
Пар. 032			,666		
Пар. 026			-,659		
Пар. 037			,559		
Пар. 014				,881	
Пар. 010				,689	
Пар. 001	,540			,543	
Пар. 030					,912
Пар. 034			-,589		,596

2. **Другий фактор** – розвитку сільських територій. Містить показники кількості сільських населених пунктів їх території та наявного в них населення, показники кількості сільськогосподарських виробництв, їх розвитку та працевлаштування не зайнятих трудовою діяльністю громадян.

3. **Третій фактор** – екологічний. Містить показники смертності населення на 1000 (осіб) наявного населення, обсягів і щільності викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря. Наявність у складі цього фактору показників смертності населення дає підстави стверджувати, що самі ці викиди є однією з причин захворюваності, що в подальшому призводить до смерті людей.

4. **Четвертий фактор** – фактор промислового розвитку. Включає переважно обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу, середньомісячна номінальна заробітна плата працівників і кількість інноваційно активних промислових підприємств.

5. **П'ятий фактор** – міграційний. Включає кількість прибулих і сальдо міграції на 1000 (осіб) наявного населення.

В цілому слід відзначити досить сильну дію основних факторів у регіоні, що свідчить про високий рівень соціально-економічного розвитку у порівнянні з іншими регіонами країни.

Список використаних джерел: 1. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки: методи просторового аналізу / Навчальний посібник // К. А. Немець, Л. М. Немець. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 170 с.

РОЗВИТОК КРАЄЗНАВЧОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Л.Д. Покроєва, О.І. Грінченко

kvnz.hano@gmail.com

Харківська академія неперервної освіти,

м. Харків, Україна

Основні завдання виховної діяльності сучасних навчальних закладів зумовлені пріоритетними напрямками реформування освіти, визначеними в Національній стратегії розвитку освіти в Україні, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді, Основних орієнтирах виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Ці завдання полягають у активізації педагогічної творчості та посиленні індивідуального впливу, в переорієнтації учнівських і вчительських колективів на гуманізацію виховання, створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності, особистості, індивідуальності.

Концептуальні документи, на основі яких формується освітній процес, вимагають якісно нових підходів до формування його змісту і структури задля досягнення основної мети – розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства [3]. Особливе місце посідають завдання щодо посилення національно-патріотичного виховання школярів. Національна свідомість і самосвідомість – це осягнення себе представником певного народу, носієм його культури, знавцем минулого й сучасного, діяльність якого спрямована у майбутнє.

Велике значення у виконанні цього завдання має краєзнавча освіта, адже людина усвідомлює себе особистістю, у природному, економічному, етнокультурному, соціальному середовищі у якому вона живе. Поняття Батьківщини нерозривно пов'язано з патріотизмом, любов'ю і повагою до своєї країни, гордістю за неї та свій народ, відповідальністю перед сучасними і майбутніми поколіннями за її долю, збереження та примноження її багатств.

Учителі і вихователі Харківської області постійно шукають нові та більш ефективні шляхи формування творчої особистості на основі ціннісних орієнтирів, спираючись на основні засади державної політики в галузі виховання. Значне місце в системі національно-патріотичного виховання приділяється краєзнавчому аспекту. У практиці сучасної школи є два підходи до вивчення свого регіону. Перший підхід – розподіл і локалізація регіональних знань, проблем у окремих темах навчальних предметів, на різних етапах навчання з наступним узагальненням на міжпредметній основі. Другий підхід передбачає створення єдиного багатоаспектного краєзнавчого курсу. Це робить вивчення рідного краю системним, а отже, перспективнішим.

Регіональні курси краєзнавчого змісту можуть вивчатися як у молодших, так і в старших класах. Вибір місця, побудови та форми вивчення краєзнавства залежить від забезпеченості регіону навчально-методичним комплексом, наявності єдиної концепції, а також чіткого визначення обсягу матеріалу, можливості здійснення міжпредметних зв'язків з іншими курсами.

У структуру шкільної освіти Харківської області з 2001 року впроваджено інтегрований краєзнавчий курс «Харківщинознавство», що вивчається у 8–9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів. За своїм змістом цей спецкурс має унікальні навчально-виховні можливості, оскільки виходить на проблеми, які лежать поза змістом інших шкільних дисциплін або розглядаються ними фрагментарно.

Розробляючи зміст спецкурсу «Харківщинознавство», автори виходили з таких особливостей краєзнавства як самостійного предмета:

- інтегративний характер, що дозволяє формувати в учнів цілісне сприйняття регіону на основі більш глибоких уявлень, отриманих при вивченні різних предметів;

- яскраво виражена виховна функція;

- вибір діяльнісного підходу як провідного, оскільки дослідницькі роботи школярів виходять за межі суто навчальних завдань і можуть мати суспільний інтерес.

Фахівцями Харківської академії неперервної освіти постійно вдосконалюються підходи до викладання інтегрованого краєзнавчого курсу «Харківщинознавство», розроблена навчальна програма [1], створений навчально-методичний комплекс, до якого входять навчальний посібник, робочий зошит і хрестоматія для учнів 8-9 класів ЗНЗ, методичний посібник для вчителів.

Навчальний посібник «Харківщинознавство» [7], рекомендований Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, створено як підручник нового покоління; автори прагнули забезпечити учням можливість для повноцінного опанування змісту краєзнавчого курсу. Зміст підручника відповідає цілям навчання, установленим програмою та вимогами дидактики, а також містить багатий ілюстративно-довідковий матеріал, питання й завдання для самоконтролю та рекомендації, необхідні для підвищення ефективності самостійної роботи учнів.

У робочому зошиті [8] запропоновано завдання різної форми та рівня складності, розроблені з урахуванням вимог компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів.

Методичний посібник для вчителів [6], що також отримав гриф Міністерства освіти і науки України, містить поурочні плани з рекомендаціями щодо організації навчальної діяльності учнів із використанням інтерактивних технологій.

Навчально-методичний комплекс для викладання Харківщинознавства доповнює хрестоматія, яка є добіркою матеріалів із різноманітних джерел про розвиток краєзнавства на Слобожанщині, видатні постаті рідного краю, його

історичних поступ від найдавніших часів до сучасності, природу, населення та господарство Харківщини як вагомого регіону незалежної України [9].

Таким чином, програмно-методичне забезпечення краєзнавчого курсу «Харківщинознавство» є комплексним і допомагає вчителю утворити систему орієнтирів у практичній діяльності щодо викладання краєзнавства на якісно новому рівні, подолання проблемних моментів, які пов'язані з необхідністю пошуку особливих методик вивчення рідного краю.

Багатогранне й різноманітне життя рідного краю дає невичерпний цікавий матеріал для навчання та виховання школярів, допомагає поєднувати теорію з практикою. На уроках «Харківщинознавства» завдяки краєзнавчим спостереженням, дослідженням відбувається активне засвоєння учнями навчального матеріалу й набуття ними навичок, необхідних у житті.

Методичні підходи до викладання спецкурсу «Харківщинознавство» полягають у перенесенні акцентів із запам'ятовування фактів на набуття досвіду добувати, переробляти інформацію, одержану з різних джерел, застосування знань і навичок, що більше відповідає потребам інформаційного суспільства. Це зумовлює зменшення питомої ваги готової інформації, зміну співвідношення між структурними елементами змісту на користь засвоєння учнями способів пізнання, набуття особистого досвіду творчої діяльності, посилення світоглядного компонента змісту [2].

Розвиток шкільного краєзнавства, забезпечення якості викладання регіонального краєзнавчого курсу залежить від вирішення проблем, однією з яких є проблема неперервного фахового зростання вчителів-краєзнавців, адже від учителя, його професіоналізму та компетентності залежить, якими будуть його учні. Як правило, забезпечують викладання спецкурсу в школі вчителі географії та історії, оскільки саме в цих науках краєзнавчий підхід є одним із базових, але серед них є й учителі, які не мають фахової краєзнавчої освіти. Завдання теоретико-методологічної підготовки вчителів до викладання краєзнавчого курсу вирішуються через спеціально організоване навчання за програмою відповідного фахового спецкурсу, що здійснюється в Центрі професійного розвитку працівників освіти Харківської академії неперервної освіти.

За чотири роки діяльності спецкурсів для вчителів, які викладають Харківщинознавство, підвищення кваліфікації за цим напрямом здійснили 734 слухачі. Наслідком цієї системної роботи є вихід на повий якісний рівень викладання предмета в загальноосвітніх навчальних закладах регіону, а також залучення вчителів та їх учнів до пошукової й аналітичної краєзнавчої діяльності.

Зміст спецкурсу постійно розширюється. З 2014 року працює тимчасовий творчий колектив учителів географії, метою якого є розробка навчального посібника «Географія районів Харківської області». У 2014-2015 навчальному році розпочала свою роботу авторська педагогічна майстерня вчителів географії під керівництвом учителя-методиста Первомайської гімназії № 3 Семихата Віктора Дмитровича «Сучасні підходи до вивчення географії рідного краю».

У цілому, вся система роботи Харківської академії неперервної освіти в галузі краєзнавчої освіти в загальноосвітньому просторі регіону спрямована на створення такого середовища, що забезпечує формування й розвиток особистості на засадах загальнолюдських і національних цінностей, формування в учнів активної соціальної та громадянської позиції, включення їх у життя суспільства, розуміння значущості знань для власного соціального становлення на близьких і зрозумілих прикладах.

Список використаних джерел: 1. Грінченко О.І. Методичні рекомендації до навчальної програми «Харківщинознавство» спецкурсу варіативної складової навчального плану ЗНЗ для учнів 8-9-х класів [Електронний ресурс] / О.І. Грінченко, С.Л. Губіна. – КВНЗ «ХАНО», 2010. – Режим доступу: <http://edu-post-diploma.kharkov.ua/>. 2. Грінченко О.І. Підготовка вчителів до викладання предмета «Харківщинознавство» / О.І. Грінченко, С.Л. Губіна, Л.І. Дух // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків : Майдан, 2012. – Вип. 45. – С. 131 – 134. 3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2011. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>. 4. Корнеєв О.В. Методика шкільного географічного краєзнавства / О.В. Корнеєв. – Харків : Вид. група «Основа», 2007. – 144 с. 5. Постанова № 789 Кабінету Міністрів України від 10 червня 2002 р. «Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року» // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2002. – № 39. – С. 19–21. 6. Харківщинознавство: методичний посібник для вчителів / за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжинуї, Харківська академія неперервної освіти. – Х.: Харківська академія неперервної освіти. Видавництво. «Точка», 2013. – 340 с. 7. Харківщинознавство: навч. посіб. для учнів 8–9 кл. загальноосвіт. навч. закл./ О.І. Грінченко, С.Л. Губіна, Т.В. Дрожжина та ін.; за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжинуї; Харків. академія неперервн. освіти. — Вид. 4-тє, переробл. й доповн. — Х.: Гімназія, 2013. — 448 с. 8. Харківщинознавство: робочий зошит для учнів 8 – 9 кл. загальноосвітн. навч. заклад. / О.І. Грінченко, С.Л. Губіна, Т.В. Дрожжина та ін.; за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжинуї, О.І. Грінченка ; Харківська академія неперервної освіти. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Гімназія, 2011. – 176 с. 9. Харківщинознавство : хрестоматія / О.І. Грінченко, С.Л. Губіна, Т.В. Дрожжина та ін.; за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжинуї; Харківська академія неперервної освіти. – Харків : Харківська академія неперервної освіти; Видавництво «Точка», 2014. – 380 с.

UDC 519.8:330

IMPACT OF FISCAL DECENTRALIZATION POLICY ON REGIONAL ECONOMIC DEVELOPMENT

M.Y. Sydorovych

msydorovych@yahoo.com

*National University of Kyiv-Mohyla Academy,
Kyiv, Ukraine*

Supporting sustainable development of the regions is at the heart of increasing living standards of the citizens and promoting business activities in a country.

The regions are able to follow the path of sustainable regional socio-economic development only if local governments are capable to provide sufficient level of

public services that are specifically needed by the citizens of a region. Efficient provision of services is possible only if financial resources that are available to sub-national governments are adequate. In reality, local governments in the countries in transition are mostly dependent on the resources and decisions of the central government. Scarcity of financial resources hinders the responsibility of local authorities and constrains regional development. Meanwhile, recent decentralisation trends of strengthening the relations between central and local tiers of governments and decreasing the role of the middle tier are accompanied with devolution of additional responsibilities to local governments without sufficient grants from senior governments. Following these trends requires rethinking the model of local government financing by decision-makers and assigning additional revenues to local governments to make them fiscally sustainable and commensurate to their constituencies' preferences' [1, p.5]. European Charter of Local Self-Government that was enacted in Ukraine in 1997 [2], states that "Local authorities shall be entitled, within national economic policy, to adequate financial resources of their own, of which they may dispose freely within the framework of their powers" (article 9). Viable finance base and the power to allocate the resources can be provided only under certain scope of fiscal decentralization. Thus, fiscal decentralization is a key background for regional economic development. It provides regions with own resources and access to the locally generated revenues, authority to allocate them and accountability for provision of sufficient level of public services to the citizens. Thus, transfer of fiscal power from central to subnational governments is a key process that has to be fulfilled within the national strategy of economic development.

When fiscal decentralization is in action, local governments are interested in stimulating local initiatives, entrepreneurship and innovation, public-private cooperation, cross-government cooperation with and between the regions, evolving human capital and the appropriate infrastructure, attracting investments in the region. Developed regional economy with high employment rate is the best source of own financial resource base for local governments that can supply the authorities with the taxes that can be allocated on the discretion of local citizens. In order to provide local economic development local authorities should also be eager to increase the level of efficiency of resource allocation, as well as the administration of tax collection.

Fiscal policy that can provide fiscal balance of the state and stimulate economic growth at a time is at the heart of regional economic development. The principal revenue sources of local governments from the fiscal point of view are locally generated revenues such as local taxes, subnational surcharges, and sharing of national taxes, as well as grants devolved from the other tiers of government. An important issue of fiscal decentralization policy is finding the trade-off between the types of revenues defined in the legal framework. Since the amount of transfers that subnational governments receive does not depend on the amount of resources generated within the region or municipality, grant system does not stimulate the increase of accountability of the local governments. In most transition economies local governments are still highly dependent on grants and sharing of the national

taxes. These resources do not provide a viable level of fiscal autonomy and are a sort of disincentive in terms of regional economic development. According to the criteria of choosing revenues generated locally for financing local services, the most appropriate taxes are property tax, individual income and sales taxes. Hence in the transition economies property tax is not a viable solution, local governments traditionally have relied on income taxes, revenue sharing of the national taxes is still administratively easier to implement.

In Ukraine fiscal autonomy of subnational governments is significant low. In 2013, 76,6% of financial resources that were accumulated by the budget system arrived to the central budget. Most of the resources of subnational governments are redistributed from the central government through transfers (52,4% of their revenues) and through tax sharing of personal income tax (29,2%) [3]. Together these sources of revenue of subnational government amount to 81,6% and correspond to a high level of dependence of subnational governments on transfers and sharing national tax.

Subnational surcharges, that are considered to be the most appropriate revenue source in terms of fiscal autonomy of local governments, are not applied in Ukraine. They provide subnational governments the power to determine tax rates on the locally generated tax base, while the costs of administration are paid only on the central level, incorporating economy on scale.

The most appropriate for the local use in terms of origination and effectiveness are locally generated sources such as property tax, user charges, and local taxes. Their shares in the revenues of subnational governments of Ukraine, likewise in other transition economies, are quite low. In 2013, the share of user charges in revenues of subnational governments was 6,8%, property tax amounted only to 0,3%, and local taxes – to 3,3% (90,8% of which is the impact of a fixed tax). Thus, increasing the share of locally generated revenues of local governments is one of the most important issues in terms of fiscal autonomy and viability of local finance. In order to develop the base of the local taxes, there is a high need in strong rule of law and elaborated legislation. Supporting the ability to generate revenues of subnational governments locally is a prerequisite to improving the level of accountability and efficiency of local governments, and hence to a sustainable local economic development.

References: 1. Sydorovych M. *Financing Local Government in Ukraine* / Sydorovych M. – *Federal Governance, Forum of Federations, Canada*. – 2011. – Vol. 8, № 3. – P. 5-27. 2. *European Charter of Local Self-Government*. Council of Europe, Strasbourg, 1985. 3. *State Treasury of Ukraine*, official site: www.treasury.gov.ua.

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ

УДК 914/919(478.9)

ТЕНДЕНЦИИ ДИНАМИКИ СТРУКТУРЫ ХОЗЯЙСТВА И ЭФФЕКТИВНОСТИ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ ПРИДНЕСТРОВЬЯ

М.П. Бурла

burla57@list.ru

*Приднестровский государственный университет им. Т.Г. Шевченко,
г. Тирасполь, Молдова*

После распада СССР структура экономики Приднестровского региона претерпела существенные изменения. В долгосрочном периоде происходит сокращение доли материального производства и рост доли сферы услуг в структуре добавленной стоимости (табл. 1). Рост доли сферы услуг в течение ряда лет происходит на фоне сокращения абсолютной величины объемов добавленной стоимости, созданной в отраслях материального производства. Особенно ярко данная тенденция проявляется в кризисные годы, когда доля сферы услуг возрастает стремительно вследствие резкого падения показателей материального производства.

Такая ситуация складывалась в периоды внешних рестрикций и ухудшения конъюнктуры внешних рынков (например, в 2006 г. и 2009 г.). В эти периоды экономика Приднестровья становилась «сверхпостиндустриальной» (табл. 1). Это явление можно назвать «ложной постиндустриализацией», так как создает искаженную картину реальных трендов экономического развития. В кризисные годы в структуре сервисного сектора происходит существенный рост доли нерыночных услуг. Например, доля нерыночных услуг в 2009 г. составила 54,6% общего объема услуг. Такая ситуация обусловлена вливанием в экономику гуманитарной помощи и заемных средств.

В долгосрочной ретроспективе наблюдалась тенденция сокращения доли промышленности в ВВП (с 54% в 1996 г. до менее 30% в 2013 гг.). При отсутствии достаточной положительной динамики производительности труда, это приводит к сокращению объема ресурсов, необходимых для оптимальной поддержки сервисного сектора и решения социальных проблем.

К началу 90-х годов ведущее место в отраслевой структуре промышленности занимали нематериалоемкие, неэнергоёмкие и трудоёмкие отрасли перерабатывающей промышленности (легкая и пищевая промышленность, машиностроение).

Таблица 1

Динамика структуры ВВП Приднестровья [1, с. 93], %

Показатель	2000	2004	2006	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП - всего	100	100	100	100	100	100	100	100
- производство товаров	61,5	40,5	9,2	41,0	29,0	33,1	34,0	30,1
- производство услуг	32,2	50,8	81,7	50,5	65,1	62,1	60,3	61,3
- чистые налоги на импорт и продукты	6,3	8,7	9,1	8,5	5,9	4,8	5,7	8,6

За 1990–2013 гг. произошли существенные сдвиги в межотраслевых пропорциях промышленного производства. Значительно снизилась доля традиционных для республики отраслей – машиностроения, пищевой и легкой промышленности, произошло увеличение доли черной металлургии и электроэнергетики (табл. 2). Для развития этих отраслей в регионе отсутствуют необходимые конкурентные преимущества и ресурсы, а внутренний рынок предъявляет ограниченный спрос на их конечную продукцию. Развитие этих отраслей значительно зависит от зарубежных собственников, внешних поставок и конъюнктуры мирового рынка, что существенно увеличивает степень общеэкономических рисков. В то же время незначительны объемы производства и доля отраслей, для развития которых в регионе имеются существенные преимущества, в первую очередь, пищевой промышленности.

Отсутствие собственных топливно-энергетических, рудных ископаемых и лесных ресурсов обусловило исключительно низкую долю добывающих отраслей в общем объеме промышленного производства. Стоимость продукции предприятий, осуществляющих добычу естественных строительных материалов, не превышает 0,1% суммарной стоимости промышленной продукции.

Таблица 2

Отраслевая структура промышленного производства [1, с. 97], %

Отрасль	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Промышленность – всего	100	100	100	100	100	100
Электроэнергетика	8,9	29,4	10,6	17,8	34,1	28,0
Черная металлургия	3,4	6,5	35,7	29,7	18,7	14,9
Химическая	0,8	0,3	1,9	1,3	1,7	2,8
Машиностроение и металлообработка	21,4	13,9	8,2	9,3	7,3	7,5
Деревообрабатывающая и мебельная	3,1	1,8	0,6	0,6	0,1	0,4
Промышленность строительных материалов	3,9	3,8	2,1	3,5	3,6	5,4
Стекольная	0,4	0,4	0,4	0,3	-	-
Легкая	33,5	12,2	29,5	23,4	21,8	23,5
Пищевая	23,6	26,5	7,2	12,3	10,9	15,8
Мукомольно-крупяная и комбикормовая	0,0	2,8	2,0	1,2	1,3	1,4
Другие отрасли	1,0	2,4	1,8	0,6	1,2	0,3

Приднестровский регион характеризуется особой структурой производства потребительских товаров. Если в высокоразвитых странах велика доля продукции машиностроения, химической, фармацевтической и парфюмерно-косметической промышленности, то в республике абсолютно преобладает производство пищевых продуктов (45,5% в 2012 г.) и товаров легкой промышленности (50,9%).

Структура хозяйства в значительной степени предопределяет товарную структуру экспорта (специализацию) региона, которая характеризуется абсолютным преобладанием товаров обрабатывающей промышленности, доля которых превышает 90% [1, с. 173-174; 2, с. 30]. Определенную долю в экспорте занимают продукты сельского хозяйства и естественные строительные материалы.

В международном разделении труда на протяжении 90-х гг. XX в. и первого десятилетия XXI в. Приднестровье выделялось как поставщик проката черных металлов, товаров легкой и пищевой промышленности, электроэнергии, продукции машиностроения, отдельных видов строительных материалов (табл. 3). Динамика товарной структуры экспорта характеризовалась высокой долей стали и проката черных металлов, которая в отдельные годы составляла около $\frac{2}{3}$ суммарного экспорта ПМР.

Таблица 3

Товарная структура экспорта Приднестровья [1, с. 174], %

Товарная группа	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Экспорт – всего:									
- млн долл.	579,7	422,1	727,0	928,5	577,5	584,9	691,8	696,6	586,9
- %	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Черные металлы	65,3	67,2	65,3	61,8	36,1	25,0	32,8	32,8	19,5
Электроэнергия	8,1	0,2	3,2	4,5	31,6	31,4	25,2	27,8	24,5
Продовольственные товары и сырье	3,9	3,6	3,0	2,7	5,7	9,3	8,5	8,9	17,4
Текстиль и изделия из него, одежда, обувь	15,7	21,3	15,5	14,7	19,1	24,3	22,3	18,4	23,2
Машиностроительная продукция	5,5	6,3	5,5	4,7	2,8	5,0	5,1	4,5	4,7
Другие товары	1,5	1,4	7,5	11,6	4,7	5,0	6,1	7,6	10,7

Доля продукции черной металлургии в экспорте составила 46,6% в 1998 г., 52,1 – в 1999 г., 52,5 – в 2000 г., 46,5 – в 2001 г., 44,3 – в 2002 г., 50,0 – в 2003 г., 62,8% – в 2004 г. Продукты черной металлургии доминировали в экспорте и в 2005-2008 гг. Их доля остается высокой и в посткризисный период – 32,8% в 2012 г. и 19,5% в 2013 г. [1, с. 173–174; 2, с. 30].

Важнейшим экспортным товаром является электрическая энергия, объем и доля которой в суммарном экспорте в последние годы являются весьма высокими (27,8% в 2012 г., 24,5% в 2013 г.).

Доля продукции машиностроения в экспорте имеет явную тенденцию к сокращению. Если в 2000 г. доля машин в суммарном экспорте составила 11%, то к 2005 г. она сократилась до 5,5%, а к 2013 г. – до 4,7% [1, с. 173-174; 2, с. 30]. В товарной структуре экспорта весьма высока доля текстиля и изделий из него, одежды и обуви (в 2012 г. – 18,4%, а в 2013 г. – 23,2%).

В долгосрочном периоде происходит сокращение степени диверсификации экспорта (редукционизм), полное исключение из экспортных поставок определенных товарных групп (ферментированного табака, сахара, эфирных масел, широкого спектра плодоовощных консервов, шелковых тканей, насосов, стеклянной и жестяной тары), а также росте зависимости насыщения внутреннего рынка от импорта. Ничтожно мала доля высокотехнологичных продуктов.

Ограниченное количество товаров в суммарном экспорте увеличивает степень различных рисков, создает угрозу устойчивому развитию и чревато отрицательной динамикой макроэкономических показателей.

Перспективное развитие региона предполагает разработку «Комплексной программы развития экспорта и селективного импортозамещения», включающей политические, юридические, технические, экономические, управленческие, экологические и иные мероприятия.

К ним можно отнести совершенствование правовой базы, улучшение инвестиционного климата, привлечение новых технологий, патентов, лицензий, включению резидентов в транснациональные структуры, развитие инфраструктуры, налоговую и таможенную поддержку экспортеров.

Необходимо проводить активную политику энергосбережения и импортозамещения. Высокая зависимость республики от импорта энергоресурсов предполагает развитие в обозримой перспективе преимущественно неэнергоемких и трудоемких производств.

Наибольший экономический эффект можно достичь при осуществлении импортозамещения в производстве агропромышленных продуктов, выпуске машин и оборудования, в производстве изделий легкой промышленности, производстве различных видов тары, в освоении выпуска некоторых фармацевтических продуктов, в производстве некоторых строительных материалов (например, черепицы и керамических изделий), издательской деятельности (издании учебных пособий, учитывающих специфику региона, а также учебников по лицензиям России).

Импортозамещение должно стимулироваться мероприятиями в области рекламной деятельности, фискальной, кредитной, антидемпинговой и таможенной (тарифной и нетарифной) политики.

Список использованных источников: 1. Статистический ежегодник Приднестровской Молдавской Республики (2008-2012 гг.). –Тирасполь: ГСС, 2013. -190 с. 2. Доклад о социально-экономическом развитии ПМР в 2013 г. Уточненный вариант. – Тирасполь: ГСС, 2014. –88 с.

ДИНАМИКА ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ПРИДНЕСТРОВЬЯ

О.Н. Бурла

olga-dnestr2008@mail.ru.

*Приднестровский Государственный Университет им. Т. Г. Шевченко,
г. Тирасполь, Молдова*

Анализ демографической ситуации в Приднестровье свидетельствует о наличии существенных негативных тенденций, которые являются следствием естественной и миграционной убыли населения и отсутствия эффективных инструментов демографической политики. В конце 80-х-начале 90-х годов для региона был характерен абсолютный прирост населения, обусловленный как естественным, так и миграционным приростом. В 1994 г. был зафиксирован простой тип воспроизводства населения, а начиная с 1995 г. – суженный тип, отличительными чертами которого являются превышение смертности над рождаемостью и естественная убыль населения. Этот тип естественного движения сохраняется по настоящее время (таблица 1).

Таблица 1

Естественное движение населения ПМР, человек

Год	Число родившихся	Число умерших	Естественный прирост(+), убыль (-)	Год	Число родившихся	Число умерших	Естественный прирост (+), убыль (-)
1990	12043	7256	+4787	2002	4631	8118	-3487
1991	10969	8019	+2950	2003	4440	8192	-3752
1992	8697	7477	+1220	2004	4840	8031	-3191
1993	8285	7344	+941	2005	4664	8186	-3522
1994	8349	8358	-9	2006	4868	8306	-3438
1995	7117	8237	-1120	2007	4893	8132	-3239
1996	6079	8151	-2072	2008	5290	7967	-2677
1997	5757	8252	-2495	2009	5189	7454	-2265
1998	5423	7769	-2346	2010	5189	7709	-2520
1999	5057	7589	-2532	2011	4999	7289	-2290
2000	5010	7770	-2760	2012	5173	7280	-2107
2001	4505	7759	-3254	2013	4806	6867	-2061

До начала 90-х гг. XX в. регион имел положительное сальдо миграции. Миграционная привлекательность обуславливалась сравнительно высоким уровнем жизни, экономической и политической стабильностью, благоприятными природными условиями.

В 1990–1991 гг. Приднестровье еще сохраняло положительное сальдо миграций. Распад СССР, военно-политический конфликт 1992 г., отсутствие международного политико-правового статуса, распространение множества кризисных экономических явлений, внешние ограничения, невозможность реализации в полном объеме гражданских прав лицами, имеющими гражданство стран с более высоким уровнем развития (России, Украины) обусловили потерю Приднестровьем миграционной привлекательности и интенсивную эмиграцию населения из республики (табл. 2).

Таблица 2

Миграционное движение населения ПМР

Годы	Прибыло	Выбыло	Миграционный прирост (миграционная убыль)	Годы	Прибыло	Выбыло	Миграционный прирост (миграционная убыль)
1990	36029	32926	3103	2002	11360	16797	-5437
1991	30359	29095	1264	2003	9457	15418	-5961
1992	21478	32242	-10764	2004	8597	12793	-4196
1993	22658	21539	1119	2005	8364	11660	-3296
1994	18326	20184	-1858	2006	7418	10908	-3490
1995	14513	22777	-8264	2007	6996	10826	-3830
1996	12416	23139	-10723	2008	6883	10226	-3343
1997	14707	20311	-5604	2009	6366	9083	-2717
1998	14507	17239	-2732	2010	6544	8606	-2062
1999	13669	16820	-3151	2011	7260	9531	-2271
2000	12081	17448	-5367	2012	7616	9472	-1856
2001	12000	18090	-6090	2013	2245	3952	-1707

Эмиграция оказывает существенное влияние на половозрастной, этнический, социальный и профессиональный состав населения. В половой структуре эмигрантов и иммигрантов преобладают женщины и взрослые. Регион покидают высококвалифицированные специалисты, имеющие возможность найти более высокооплачиваемую работу. Отток из региона высококвалифицированной, молодой и активной части людей обуславливает определенные диспропорции в половозрастном составе населения и трудовых ресурсах.

Особенности естественного и миграционного движения населения обусловили абсолютный прирост населения в 1990-1991 гг. Значительный миграционный отток, вызванный военно-политическими событиями 1992 г., впервые в новейшей истории ПМР обусловил абсолютную убыль населения (табл. 3). В 1993 г. зафиксирован абсолютный прирост населения, обусловленный преимущественно поствоенным компенсационным

миграционным проростом. С 1994 г. началась абсолютная убыль населения, обусловившая депопуляцию территории.

Таблица 3

Движение населения ПМР, человек

Год	Естественный прирост (естественная убыль)	Миграционный прирост (миграционная убыль)	Абсолютный прирост (абсолютная убыль)	Год	Естественный прирост (естественная убыль)	Миграционный прирост (миграционная убыль)	Абсолютная убыль
1990	+4787	+3103	+7890	2002	-3487	-5437	-8924
1991	+2950	+1264	+4214	2003	-3752	-5961	-9713
1992	+1220	-10764	-9544	2004	-3191	-4196	-7387
1993	+941	+1119	+2060	2005	-3522	-3296	-6818
1994	-9	-1858	-1867	2006	-3438	-3490	-6928
1995	-1120	-8264	-9384	2007	-3239	-3830	-7069
1996	-2072	-10723	-12795	2008	-2677	-3343	-6020
1997	-2495	-5604	-8099	2009	-2265	-2717	-4982
1998	-2346	-2732	-5078	2010	-2520	-2012	-4532
1999	-2532	-3151	-5683	2011	-2290	-2271	-4561
2000	-2760	-5367	-8127	2012	-2107	-1856	-3963
2001	-3254	-6090	-9344	2011	-2061	-1707	-3768

Масштабы депопуляции достигли огромных масштабов. За 1989-2014 гг. численность населения региона сократилась с 680,9 до 505,2 тыс. человек (на 175,7 тыс. человек, или на 25,8%).

Особенности демографической ситуации оказали существенное влияние на рынок труда и занятость населения ПМР. Естественная и миграционная убыль населения, его старение привели к уменьшению общей численности трудовых ресурсов, а падение производства – к сокращению количества рабочих мест и абсолютной численности занятых, росту демографической нагрузки на одного занятого.

Например, численность трудовых ресурсов сократилась с 409,3 тыс. человек в начале 2001 г. до 313,7 тыс. в начале 2014 г., экономически активного населения – с 208,4 тыс. человек в начале 2001 г. до 145,3 тыс. человек в начале 2014 г., занятого населения – с 205,5 тыс. человек в начале 2001 г. до 141,1 тыс. человек в начале 2014 г. [1, с. 42]

При этом темпы сокращения показателей занятости значительно превышают темпы сокращения общей численности населения, что приводит к уменьшению доли занятых в общей численности населения (с 34,8% в 2001 г. до 27,9% в 2013 г.). Существенно вырос суммарный коэффициент демографической нагрузки (с 1,6 в 1995 г., до 1,87 в начале 2001 г. и до 3,58 в начале 2014 г.). Растет величина коэффициента нагрузки пенсионерами, отражающего количество пенсионеров, приходящееся на 1000 занятых. За 1996-2013 гг. этот показатель возрос с 577 до 990 пенсионеров, или на 171,5% [2. С. 14].

При сложившейся более низкой производительности и интенсивности труда, чем в развитых странах (в 5-10 раз), современная структура занятости обуславливает непомерную демографическую нагрузку для одного работающего и невозможность создания достаточных бюджетных и инвестиционных ресурсов для оптимального решения социальных проблем и расширенного экономического воспроизводства.

Складывающаяся демографическая ситуация предполагает проведение эффективной социально-экономической и демографической политики, на сокращение инфантильной и общей смертности, увеличение ожидаемой продолжительности жизни, стимулирование роста рождаемости, восстановление престижа семейно-брачных отношений, формирование позитивных жизненных ценностей, ограничение миграционного оттока населения.

Список использованных источников: 1. Статистический ежегодник Приднестровской Молдавской Республики (2009-2013 гг.). – Тирасполь: ГСС, 2014. – 190 с. 2. Доклад о социально-экономическом развитии ПМР в 2013 г. Уточненный вариант. – Тирасполь: ГСС, 2014. – 88 с.

УДК: 911: 3

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДИН З ГОЛОВНИХ НАПРЯМІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Л.М. Воловик

olimp-geograf@mail.ru

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький, Україна*

Зміни, що відбуваються в соціально-економічному розвитку України за умов ринкових перетворень, значно впливають на регіональний розвиток, у тому числі столичної Київської області.

Одним з головних чинників розвитку Київської області є інвестиційна діяльність. Від інвестицій залежить господарський розвиток, соціальні програми, розвиток інфраструктури, рекреаційної сфери, охорона навколишнього середовища. Особливо важлива їх роль у соціальному розвитку, покращенні умов життя населення, зниженні рівня безробіття, відновленні соціально-культурної сфери тощо. Інвестиційна діяльність є складовою соціально-економічного розвитку Київської області. Основними напрямками інвестиційної діяльності є освоєння інвестицій в основний капітал та діяльність на ринку цінних паперів [1]. Із загальних інвестицій Київської області в основний капітал (9955,4 млн. грн., 2012 р.) у периферійних районах ця сума склала 2201,1 млн. грн. (22,1%). Слід зазначити, що приміські столичні райони, на відміну від периферійних, мають більші переваги в інвестиційній

діяльності. Серед периферійних районів найбільше інвестицій отримують у Миронівському районі – 780,2 млн. грн, Макарівському – 360,8 млн. грн., Згурівському – 241,2 млн. грн., Бородянському – 125 млн. грн., Переяслав-Хмельницькому – 120 млн. грн., Сквирському – 104,0 млн. грн.

Найбільша динаміка зростання інвестицій спостерігається в таких районах, як Бородянський, Сквирський, Миронівський. В інших районах інвестиційна діяльність знизилася, особливо у Баришівському, Білоцерківському, Кагарлицькому, Макарівському, Яготинському районах.

Інвестиції в основний капітал Київської області спрямовуються на будівництво заводів з виробництва теплоізоляційних матеріалів, сухих будівельних сумішей, гіпсокартону (м.Фастів), будівництво сталепрокатного заводу компанії «Єврофінанс ЛТД» (Білоцерківський район), будівництво свиного комплексів ТОВ «Нива Переяславщини» (Переяслав-Хмельницький та Згурівський райони). Важливим напрямом освоєння інвестицій є оновлення продукції машинобудування, хімічної та нафтохімічної промисловості, галузей з перероблення сільськогосподарської продукції. Це дає можливість підвищити ефективність виробництва, посилити конкурентноспроможність продукції цих галузей на товарних ринках.

Великих інвестицій потребує АПК, маючи сприятливі природні умови і великий попит на продукцію сільського господарства. Слід зазначити ряд інвестиційних впроваджень ТОВ СП «НІБУЛОН» у трьох периферійних районах Київської області – Переяслав-Хмельницькому, Кагарлицькому та Тетіївському. Вони спрямовані на будівництво двох річкових терміналів з відвантаження зернових та олійних культур на річковий транспорт у Переяслав-Хмельницькому районі, (с. Стайки Кагарлицького району), елеваторного комплексу (с.Денихівка Тетіївського району). За участю ЗАТ «МакарОВО» (Макарівський район) при залученні вітчизняних та іноземних інвестицій було освоєно виробництво ячного порошку, а ТОВ «СлободаКо» – сокомістких безалкогольних напоїв. Все це сприяє зайнятості населення, створює умови для додаткових надходжень до місцевих бюджетів, розвитку соціальної сфери.

Периферійні райони Київської області не відносяться до районів – лідерів в освоєнні інвестицій. Вони є сільськогосподарськими, з переважанням виробництва сільськогосподарської продукції. Основна частка інвестицій вкладається в будівництво, реконструкцію підприємств АПК. Значну роль у інвестуванні районів Київської області відіграє столиця. Райони її активного впливу отримують більші обсяги інвестицій. Враховуючи інвестиційні можливості підприємств, організацій, а також бюджетів усіх рівнів Київської області, у 2012 році за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 10,3 млрд. грн. інвестицій в основний капітал. Це на 1,3 % більше, ніж у 2011 році. Обсяги інвестицій на одну особу у цих районах становили 6,7 тис. грн. Слід зазначити, що цей показник є вищим у порівнянні з середньообласним і відрізняється серед районів, зокрема у Миронівському районі він становить 21,5 тис. грн. на одну особу, Згурівському – 12,7, Макарівському – 8,9, Переяслав-Хмельницькому – 4,0, Таращанському – 198 грн., Богуславському – 353, Тетіївському – 637 [2]. Головним джерелом інвестування є власні кошти

підприємств та організацій, які становили у 2012 році 6,4 млрд. грн., або на 8,8 % більше, ніж у 2011 році. Цих інвестицій недостатньо, оскільки сільське господарство, промисловість, легка і харчова, потребують значно більших капітальних вкладень, впровадження нових технологій. Слід посилити їх інноваційне спрямування, що дасть можливість підвищити конкурентоспроможність виробництва цих галузей.

Важливим є збільшення іноземних інвестицій. У 2012 році обсяги прямих іноземних інвестицій у райони Київської області склали 1169,6 млн. грн. дол. США, що на 9,6 % більше, ніж у 2011 році [2]. За участю інвесторів впродовж 2009-2012 рр. реалізовано такі інвестиційні проекти: ТОВ «Нива Переяславщини» (село Нова Орлиця Згурівського району та село Жовтневе Переяслав-Хмельницького району), збудовано свинокомплекс потужністю 60 тис. голів свиней на рік (майже 150 млн.дол.США, створено 50 робочих місць), закінчено будівництво 6-ти виробничих зон для вирощування курей Мазінською філією СГ ТОВ «Старинська птахофабрика», ТОВ «СтейкАгро» (комплекс по розведенню та вирощуванню свиней). Нині впроваджуються ряд інвестиційних проектів: будівництво комплексу торгово-побутового обслуговування ТОВ «Академія» (Фастівський район), розширення виробничого комплексу з виробництва м'яса і м'ясних продуктів ВКФ «Укрпромстач» (Переяслав-Хмельницький район). Здійснено також будівництво зерноскладів у ряді сільськогосподарських підприємств та елеватора обсягом зберігання зерна 82 тис. тонн завдяки ТОВ СП «НІБУЛОН», обсяг інвестицій становить майже 10 млн. доларів США. На цьому об'єкті створено 120 робочих місць. За рахунок вітчизняних інвестицій розширюється виробництво з відгодівлі норок у Переяслав-Хмельницькому звіроплемгоспі Київської регіональної спілки споживчої кооперації (створено 95 робочих місць). Завдяки залученню іноземних інвестицій створено ряд промислових підприємств, зокрема, спільне українсько-німецьке підприємство «КОСТАЛ» (Переяслав-Хмельницький район), що виробляє електроустаткування для вітчизняного машинобудування та експорту: ТОВ «ЄвроФінансЛТД» (Білоцерківський район) – будівництво сучасного високотехнологічного та екологічно безпечного електро-сталепрокатного заводу потужністю 1,8 млн. тонн. Створене металургійне виробництво буде сприяти розвитку підприємств будівельної, транспортної, енергетичної та ін. галузей столичної області. Важливе значення має створення центру повітряних вантажних перевезень «Білоцерківський вантажний авіаційний комплекс», що зумовить посилення зовнішньоекономічної діяльності області.

Незважаючи на значний рекреаційний потенціал, цінні природні ландшафти, водні об'єкти периферійні райони недостатньо вкладають кошти у розвиток цієї галузі, хоча столиця має великий попит. Потребують великих вкладень рекреаційне, екскурсійне обслуговування, оздоровлення та відпочинок населення, розвиток сфери обслуговування та готельного бізнесу. Нині при залученні інвестицій відновлено роботу дитячого санаторно-курортного закладу «Славутич» (Переяслав-Хмельницький район), водолікувального закладу

(Миронівський район), дитячого оздоровчого закладу «Дружба» (Білоцерківський район) тощо.

Таким чином, інвестиційна діяльність позитивно впливає на підвищення рівня соціально-економічного розвитку Київської області, покращення якості життя населення, вдосконалення територіальної структури господарства, сприяє збалансованому розвитку районів. Особливо важливими є довгострокові вкладення в різні галузі й сфери економічної діяльності, у створення соціальних програм, охорону навколишнього природного середовища, включаючи земельні ресурси. Інвестиційне забезпечення є нині одним із головних напрямів економічного піднесення Київської області, структурної перебудови та технологічного оновлення її господарства.

Список використаних джерел: 1. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні / За ред. В.П.Нагірної. – К.: Акад.праці і соц. Відносин Федерат. Проф. спілок України, 2010. – 280 с. 2 Статистичний щорічник Київської області за 2012 рік. – К.: Головне управління статистики у Київській області, 2013. – 542 с.

УДК 911.3: 616-036-053.2(477.83)

МЕДИКО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТЯЧОГО НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Г.В. Вужинська

g_vuzynska@ukr.net

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

В сучасних умовах політичних, соціальних та економічних реформувань в Україні простежується значне погіршення не тільки кількісних показників розвитку населення, а й якісних, що відображається, зокрема, на життєдіяльності більшості вікових груп населення. У вкрай важкому соціальному становищі знаходиться дитяче населення – майбутнє нашої країни.

Основна роль у вивченні проблем здоров'я дітей, в тому числі й дорослого населення, належить, насамперед, медицині. Вивчати дану проблематику можна під різним кутом зору: біологічним, соціальним, економічним і т. д. Важливе значення має також вплив навколишнього середовища та місце проживання дитини, на її здоров'я. На думку багатьох науковців, медичні дослідження будуть не повноцінні без обов'язкових медико-географічних оцінок, «під якими розуміють визначення можливого впливу природних і соціально-економічних факторів на стан здоров'я, на виникнення і географію окремих захворювань. Так на межі медицини і географії сформувалась самостійна галузь науки – медична географія» [5, с. 11]. Проф. О. І. Шаблій вважає просторову структуру сфери здоров'я предметом медичної географії. Тут йде мова і про носіїв здоров'я – людей, і про форми територіальної організації медичних установ та ін. Особливо треба наголосити на взаємозв'язок «людина-довкілля» [4]. Як зазначає О. Романів, «медико-географічне дослідження здоров'я дитячого

населення має комплексний характер і включає в себе як вивчення показників здоров'я, носіями інформації про які є діти, так і сукупності причинно-наслідкових зв'язків у територіальних системах «дитяче населення – середовище» [3, с.7]. Отже, дослідження нашої проблематики, враховуючи його просторову організацію, повинно відбуватися в межах вищезазначеної територіальної системи. У нашому випадку, дослідження відбувається в межах Львівської області – регіону з колоритним культурним середовищем, достатньо розвиненим економічним комплексом та унікальним географічним розташуванням, які мають неабиякий вплив на формування різносторонніх якостей у дітей.

За останні п'ять років (2008–2012 рр.), за даними медичної статистики, показник захворюваності серед дитячого населення (0–17 років) у Львівській області зріс на 3,4 %: у 2012 р. зареєстровано 676,6 тис. випадків захворювань, в 2008 р. – 654,5 тис. Аналіз захворюваності дітей за класами хвороб за вищезгаданий період свідчить про зниження захворюваності на хвороби крові та кровотворних органів, хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин, хвороби органів травлення. Проте помітна тенденція до зростання захворюваності на хвороби органів дихання, вуха та його сосковидного відростку, ока та його придаткового апарату [1].

Варто зазначити, що діти залишаються і надалі найбільш «хворобливою» віковою категорією серед усього населення, зокрема і Львівської області. Найбільше зареєстровано випадків захворювань дитячого населення у Жовківському, Самбірському, Старосамбірському, Яворівському, Сокальському, Городоцькому районах (понад 2000 осіб на 1000 населення). Територією області показник коливається у межах 1500–2000 осіб на 1000 населення. Спостерігається значне підвищення рівня первинної захворюваності дитячого населення у Львові і Дрогобичі. Така зосередженість захворювань у названих районах області та містах пояснюється, насамперед, їх господарською специфікою (зосередженням видобувної, хімічної, машинобудівної, легкої й ін. промисловості) та викидами шкідливих речовин в повітря, тобто екологічним станом районів. Найбільший обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту зафіксований у м. Львові, Пустомитівському, Яворівському, Жовківському, Сокальському районах, а найменший – у Перемишлянському, Сколівському, Буському районах, а також у містах Моршин, Новий Розділ, Трускавець і Самбір [2], де і спостерігається найменша первинна захворюваність дитячого населення.

Щодо захворюваності за класами хвороб у 2012 р., то у дітей (0–14 р.) близько 72 % (414,6 тис. випадків) від кількості вперше зареєстрованих випадків захворювань припадає на хвороби органів дихання. Чим молодша дитина, тим частіше вони трапляються і мають важчий перебіг. Значно менше складають хвороби шкіри та підшкірної клітковини (23,9 тис.), хвороби вуха та його сосковидного відростку (22,1 тис.), хвороби органів травлення (21,6 тис.), хвороби ока та його придаткового апарату (19,5 тис.). У порушеннях стану здоров'я підлітків (15–18 р.) помітну роль відіграють теж хвороби органів дихання, які становлять 58 % (58,7 тис.) від кількості вперше зареєстрованих

випадків захворювань цієї вікової групи. Значними є хвороби шкіри та підшкірної клітковини (6,4 тис.), хвороби сечостатевої системи (4,7 тис.), хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (4,6 тис.), хвороби органів травлення (4,5 тис.), хвороби ока та його придаткового апарату (4,4 тис.) [1]. Проте, у підлітковому віці зростає частка хвороб ендокринної системи, сечостатевої системи, травматизм, поведінкові аспекти, статеві проблеми тощо.

Особливе занепокоєння у Львівській області викликає ріст показників новоутворень серед дитячого населення. Злоякісні новоутворення дитячого віку посідають 7 місце (4,8 %) у структурі дитячої інвалідності у 2012 р. [1]. Гостро постала проблема дитячого ожиріння у Львівській області. Постійне зростання показника ожиріння населення пояснюється зміною умов проживання, зміною способів пересування, збільшенням рівня урбанізації. Діти все більше часу проводять перед телевізорами, комп'ютерами, ведуть малоактивний спосіб життя. Територіально можна побачити чітку тенденцію поширення дитячого ожиріння: найбільше випадків сконцентровано саме в більш урбанізованих районах, великих центрах. Така структура захворюваності дитячого населення свідчить про ненайкращу екологічну ситуацію у Львівській області. Зокрема, викликає тривогу забрудненість повітря токсичними інгредієнтами (оксидом вуглецю, діоксином азоту, неметановими леткими органічними сполуками, сірчистим ангідридом, сажею метаном), гострою є проблема забруднення поверхневих і підземних вод, розміщення небезпечних відходів [2]. У своїй праці «Суспільно-господарські зміни та стан здоров'я населення України та Польщі у 1990–2002 роках», В. Пантйлей описала зв'язок між найбільш частими видами забруднення довкілля та їх вплив на здоров'я населення [6]. Забруднення навколишнього середовища Львівщини вищезазначеними видами забруднень мають помітний вплив на згадані хвороби дітей, а особливо хвороби дихальних шляхів, вуха та соскоподібного відростка, ока та його придаткового апарату, ендокринної системи, новоутворень тощо.

Медико-географічне дослідження дитячого населення Львівської області потребує подальшого вивчення причин погіршення здоров'я дітей та виявлення провідних чинників ризику дитячої захворюваності з метою розробки шляхів його збереження та зміцнення. Важливими є розробки та втілення комплексної програми оздоровчих та профілактичних заходів, спрямованих на поліпшення соціально-економічної й екологічної ситуації.

Список використаних джерел: 1. *Діти і молодь Львівської області (статистичний збірник)*. – Львів: Головне управління статистики у Львівській області, 2013. – 147 с. 2. *Петровська М. Здоров'я населення Львівської області як результат реакції на зміни природного середовища. Вісник ЛНУ. Серія геогр. Вип. 39 / М. Петровська. Львів: Вид-во ЛНУ ім. І. Франка. 2011 С. 267 – 277.* 3. *Романів О.Я. Медико-географічні основи здоров'я дитячого населення (на матеріалах Хмельницької області) : Автореф. дис. канд. геогр. наук.: 11.00.02 / О. Я. Романів; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2003. – 16 с.* 4. *Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Львів, нац. ун-т ім. І. Франка, 2001. 744 с.* 5. *Шевчук Л. Т. Основи медичної географії: Курс лекцій. – Львів: 1997. – 168 с.* 6. *Przemiany społeczno-gospodarcze a stan zdrowia ludności Ukrainy i Polski w latach 1990-2002 [Text] / W. Pantylej. - Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2008. – 300 s.*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ САДІВНИЧОЇ ГАЛУЗІ АПК ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

В.С. Грицку

veronika-hrytsku@ukr.net

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Садівництво – одна з важливих галузей сільськогосподарського виробництва, в завдання якої входить виробництво плодів ягідних та плодових культур. Природні умови Чернівецької області (Буковини) надзвичайно сприятливі для розвитку інтенсивного садівництва. Достатня кількість тепла та світла, помірна забезпеченість вологою в літній період, відносно м'які зими, належна придатність ґрунтів та багатий досвід місцевих садівників дозволяють вирощувати тут плоди високопродуктивних сортів яблуні, груші, черешні, вишні, сливи, абрикоса, горіха грецького та ягідних культур. Завдяки своїм високим органолептичним якостям плоди та ягоди, вирощені на Буковині завжди користувалися підвищеним попитом, слугували важливою статтею експорту і прибутку буковинських господарств[1, с. 32].

Станом на 1 січня 2014 року загальна площа садів Чернівецької області складала понад 14 тис. гектарів, у тому числі в плодоносному віці — понад 12 тис. га [4]. В останні 8–10 років садівництво Чернівецької області знаходиться в умовах справжніх перетворень. Новітні технології, запозичені в передових садівничих країнах Європи, інвестиції та державна фінансова підтримка, в поєднанні з родючими землями, сприятливими погодно-кліматичними умовами Буковини та досвідом і традиціями місцевого населення дали поштовх в розвитку садівництва, зробивши його перспективним та рентабельним. Інтенсифікація плодового садівництва області, в першу чергу, базується на впровадженні так званої «голландської» технології, основою якої є система організаційних і технологічних (агротехнічних) заходів в поєднанні з новими сортами інтенсивного типу привитими на слаборослих підщепах. Створення нових типів насаджень пов'язано, здебільшого, із значним зростанням обсягів капітальних вкладень. За останні роки на Буковині спостерігається стійка тенденція збільшення інвестицій на закладання плодових насаджень. Переважна частина капіталовкладень – це власні кошти приватних підприємців, фермерів, населення, які вирішили зайнятись садівництвом після проходження практики в садівничих господарствах європейських країн, перебуваючи там в якості трудових мігрантів. Важливим стимулюючим чинником є всебічна підтримка держави – сприяння структурній перебудові виробництва, пільги з оподаткування, компенсація частини витрат на закладання і нагляд за молодими садами, на розвиток інфраструктури із зберігання та переробки плодів, цінова підтримка, пільгове кредитування товаровиробників, тощо.

Останнім часом особливий інтерес до галузі садівництва почали проявляти великі інвестиційні компанії. Так корпорація «Сварог» розпочала активну інвестиційну діяльність на території Чернівецької області з закладання садів та розвитку інфраструктури із зберігання та переробки плодів. Закладання багаторічних насаджень проводиться за найсучаснішими технологіями. З метою зберігання вирощеної продукції компанія в Сокирянському районі збудувала 2 сучасних холодильники з регульованим газовим середовищем загальною ємністю 3,2 тис. тонн одночасного зберігання плодів. Розпочата серйозна робота з плодового розсадництва. Закладено маточник вегетативних підщеп, а в перспективі передбачається перехід розсадництва на безвірусну основу з використанням біотехнологічних методів розмноження оздоровлених рослин в культурі *in vitro*. Товариство з обмеженою відповідальністю «Букофрут», яке займається переробкою плодової продукції постійно розширює свої потужності, та розпочало закладку власних сировинних садів. Враховуючи досвід європейських країн, на найближчу перспективу основними джерелами інвестицій в садівництві, на наш погляд, мають бути: внутрішньогалузеві нагромадження, які мають стати джерелом інвестицій на просте та розширене відтворення в галузі; формування амортизаційного фонду через щорічні амортизаційні відрахування з балансової вартості плодкових і ягідних насаджень; максимальне залучення іноземних інвестицій, створення спільних підприємств з виробництва та промислового перероблення плодів і ягід; формування ефективної агропромислової інтеграції, нових організаційних структур на основі орендних відносин; фінансова підтримка держави за цільовими програмами [2, с. 70].

Концентрація плодкових насаджень та вирощування великої кількості плодоягідної продукції в зоні інтенсивного садівництва диктує необхідність об'єднання в єдиному технологічному процесі їх виробництво, тривале зберігання, переробку та реалізацію у свіжому і переробленому виді. Накопичений досвід господарств Хотинського, Новоселицького, Сокирянського та інших районів показав економічну ефективність агропромислової інтеграції в садівництві. Прикладами таких об'єднань може служити садівнича корпорація «Дністер» та асоціація розвитку інтенсивного садівництва Буковини. Корпорація «Дністер» об'єднує понад 200 господарств із загальною площею майже 4,4 тис. га плодоягідних насаджень, в тому числі 1,5 тис. га в плодоносному віці. Валове виробництво плодоягідної продукції господарств корпорації в 2013 році склало 18,4 тис. тонн [4]. Асоціація розвитку інтенсивного садівництва Буковини, яка спеціалізується на вирощуванні груш, яблук, сливи, об'єднує 16 садівничих господарств Хотинського, Новоселицького та Кельменецького районів. Загальна площа насаджень асоціації складає більше 500 гектарів

Інтенсивне садівництво стає перспективним видом бізнесу, проте обґрунтовані рішення стосовно доцільності впровадження у практику садівництва технологічних інновацій можливі лише на основі всебічної економічної оцінки усіх складових інноваційно-інтенсивних технологій з урахуванням аналізу як інвестицій (капітальних вкладень) на створення садів

так і ефективності поточних коштів і праці. Порівняльний економічний аналіз вирощування окремих сільськогосподарських культур підтверджує вигоду виробництва плодів. За розрахунками вчених отримання річного доходу еквівалентного 10 тис. доларів США необхідно вирощувати озиму пшеницю на площі 75-80, овочів – 4,5–5, а яблуню – 1–1,5 га. [3]. Узагальнюючи досвід буковинських садоводів, нами було вираховано що мінімальна, економічно вигідна площа інтенсивного саду – 5 гектарів. Загальна сума інвестицій в основні фонди п'ятигектарного інтенсивного яблуневого саду складе 70–75 тис. доларів США. Як свідчить практика, трьохрічний урожай повністю покриває витрати на капітальні вкладення.

Сьогодні конкурентоспроможність української продукції садівництва за ціною обумовлюється порівняно низькою собівартістю її виробництва за рахунок низького рівня оплати праці, вартості землі та енергоносіїв, державної фінансової підтримки тощо. У майбутньому собівартість вітчизняної продукції збільшуватиметься, оскільки оплата праці, вартість енергоносіїв зростатиме, а вартість засобів захисту рослин, добрив, а також витрати на транспортування вже зараз відповідають світовому рівню. Сьогоднішня ситуація в промисловому садівництві Буковини – масове закладання садів за передовими технологіями, розвиток інфраструктури із зберігання, переробки та збуту плодоягідної продукції, її логістика - закладає міцну основу успішних перспектив галузі в конкурентних умовах Світової організації торгівлі.

Список використаних джерел: 1. Грицку В. С. Структурні зрушення та ефективність функціонування регіональних АПК (на матеріалах Чернівецької області). / В. Грицку // Наукове видання. – Херсон: ХДАУ, «Колос», 2002. – 152 с. 2. Криворотько Я. Оцінка трансформації регіональної конкурентоспроможності галузі садівництва / Я. Криворотько // АгроСвіт. – 2011. – № 17/18. – С. 69-72. 3. Стан і тенденції розвитку вітчизняного садівництва [Електронний ресурс]. –3. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2013 рік / Головне управління статистики у Чернівецькій області; за ред.. А.В. Ротаря – Чернівці 2014.

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

І.І. Гудзеляк

ihudzelyak@gmail.com

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
м. Львів, Україна*

Аналіз окремих демографічних показників чітко виявляє територіальні відмінності між різними регіонами України. Демографічні показники водночас певною мірою корелюються між собою. На сучасну демографічну ситуацію великий вплив мають історико-політичні та етнокультурні ознаки. Беручи до уваги територіальні відмінності прояву різних чинників демографічного

розвитку та явну і сталу (протягом кількох десятиліть) диференціацію головних демографічних параметрів, припускаємо, що на території України формуються групи адміністративно-територіальних одиниць, які подібні між собою за особливостями розвитку та сучасним станом демографічної ситуації.

Для дослідження застосовано метод дерева поєднань. Здійснення багатовимірного аналізу території України передбачало використання таких показників [1]:

- 1) частка населення області в населенні України;
- 2) щільність населення;
- 3) частка чоловіків в складі населення області;
- 4) частка жінок в складі населення області;
- 5) сумарний коефіцієнт народжуваності;
- 6) загальний коефіцієнт народжуваності;
- 7) загальний коефіцієнт смертності;
- 8) загальний коефіцієнт дитячої смертності;
- 9) життєвий індекс;
- 10) середня тривалість життя населення;
- 11) частка осіб у віці понад 65 років у загальній кількості населення;
- 12) загальне навантаження на працездатне населення;
- 13) навантаження на працездатне населення особами у віці 0–14 років;
- 14) навантаження на працездатне населення особами у віці понад 65 р.;
- 15) середній вік населення;
- 16) загальний коефіцієнт природного приросту (скорочення);
- 17) відносне сальдо міграції;
- 18) загальний коефіцієнт шлюбності;
- 19) загальний коефіцієнт розлучуваності;
- 20) темп приросту населення у 1993–2013 роках;
- 21) рівень урбанізації.

У результаті таксономічного аналізу регіони України об'єднано у сім груп, дві з яких формують Київ та Севастополь (рис. 1).

Для виділених груп характерні такі головні ознаки:

1. Закарпатська, Волинська та Рівненська – області з малою кількістю і середньою щільністю населення та дуже низьким рівнем урбанізації; додатнім природним приростом, високим сумарним коефіцієнтом народжуваності, низьким відносним сальдо міграції; високим коефіцієнтом шлюбності та дуже низьким коефіцієнтом розлучуваності.

2. Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська та Чернівецька – області з середньою кількістю і високою щільністю населення та низьким рівнем урбанізації; незначним природним скороченням, середнім сумарним коефіцієнтом народжуваності, середнім відносним сальдо міграції, високим коефіцієнтом шлюбності та дуже низьким коефіцієнтом розлучуваності.

3. Хмельницька, Житомирська, Вінницька, Київська, Одеська, Миколаївська, Херсонська, Дніпропетровська, Харківська, Запорізька, Луганська області та Автономна Республіка Крим – регіони з великою кількістю і середньою щільністю населення та високим рівнем урбанізації; середнім

природним скороченням, середнім сумарним коефіцієнтом народжуваності, високим відносним сальдо міграції; середнім коефіцієнтом шлюбності та розлучуваності. З переліку областей даного таксону, найвищий показник загального демографічного навантаження на працездатне населення характерний для Вінницької та Житомирської областей.

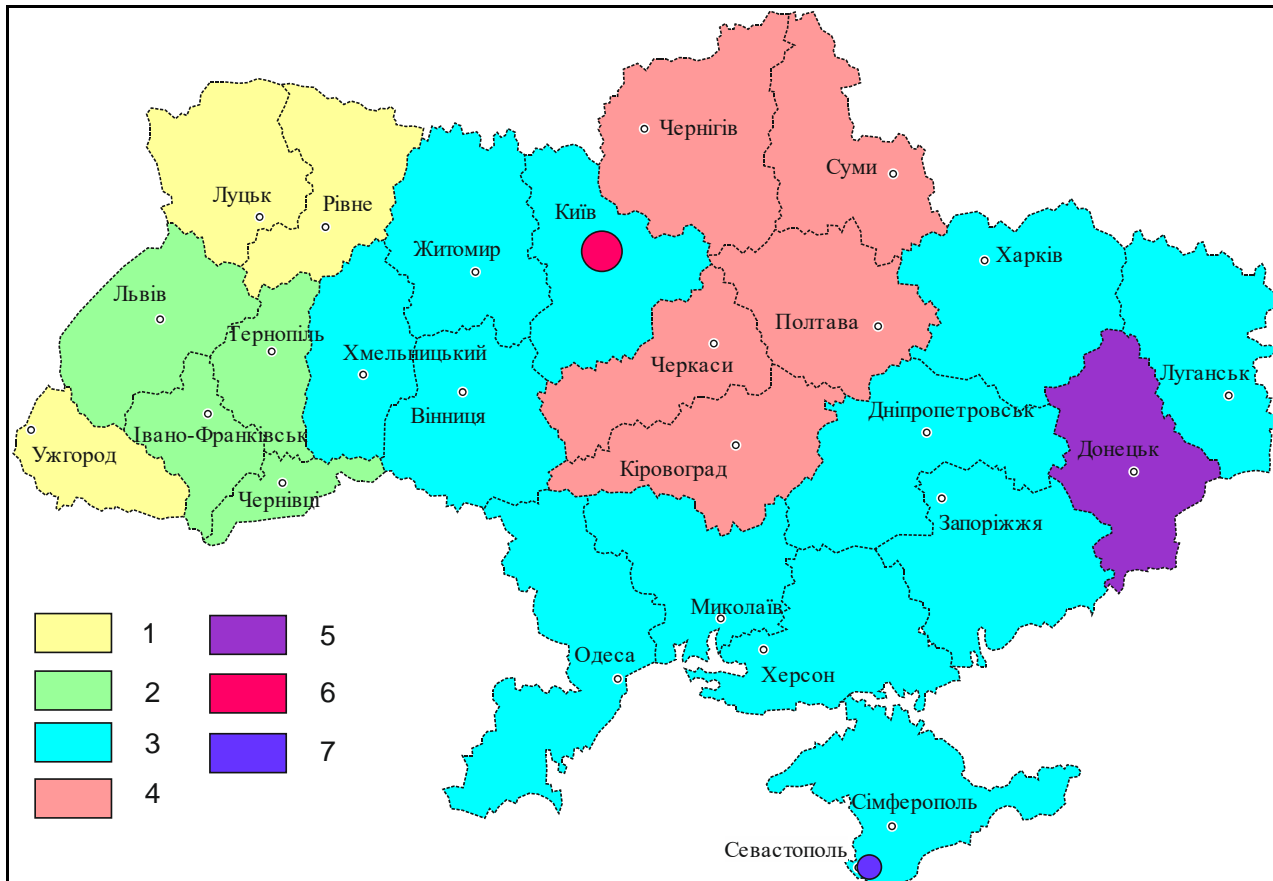

Рис. 1. Типологія адміністративно-територіальних одиниць України за основними демографічними показниками, 2013 р.

4. Чернігівська, Сумська, Полтавська, Черкаська і Кіровоградська – області з малою кількістю і низькою щільністю населення та середнім рівнем урбанізації; дуже великим природним скороченням, низьким сумарним коефіцієнтом народжуваності, середнім відносним сальдо міграції; низьким коефіцієнтом шлюбності та середнім коефіцієнтом розлучуваності. У цій групі найвищий показник демографічного старіння, а як наслідок і найбільше демографічне навантаження на працездатне населення особами старше 65 років характерне для Чернігівської області.

5. Донецька область, яка виділяється великою людністю і дуже високою щільністю населення та дуже високим рівнем урбанізації; великим природним скороченням, дуже низьким сумарним коефіцієнтом народжуваності та найвищим коефіцієнтом дитячої смертності, низьким відносним сальдо міграції; низьким коефіцієнтом шлюбності та дуже високим коефіцієнтом розлучуваності.

6. Місто Київ з дуже великою кількістю (за оцінками експертів у столиці ймовірно проживає близько 4 млн осіб) і дуже високою щільністю населення; додатним природним приростом, дуже низьким сумарним коефіцієнтом народжуваності, дуже високим відносним сальдо міграції; дуже високими коефіцієнтами шлюбності та розлучуваності.

7. Місто Севастополь, яке виділяється за такими параметрами: дуже висока щільність населення; велике природне скорочення, середній сумарний коефіцієнт народжуваності, найвище відносне сальдо міграції; дуже високі коефіцієнти шлюбності та розлучуваності, що загалом характерно для усіх високоурбанізованих територій України.

Список використаних джерел: 1. Офіційний портал Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.

УДК 911.3

БУДІВЕЛЬНА ГАЛУЗЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

С.П. Запотоцький, В.А. Запотоцька

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
zapototsk@ukr.net*

Будівельна галузь в умовах ринкових трансформацій відіграє особливу роль, оскільки вона характеризується суттєвим інвестиційним потенціалом, концентрує значні потоки фінансових ресурсів, задіює кредитно-фінансові механізми господарювання, й спрямована на вирішення низки соціально-економічних проблем розвитку регіонів. Будівництво на сьогодні залишається однією з базових галузей господарства, результатом функціонування якої є створення основних фондів у житловій, виробничій та комерційній сферах.

Будівельна галузь є споживачем продукції та послуг більш як сімдесяти різних галузей господарства (металургії, хімії, машинобудування, лісопереробної промисловості, транспорту та ін.). Найбільшою мірою будівництво пов'язане з промисловістю будівельних матеріалів. Питома вага лише будівництва у ВВП складає близько 8 %. Будівельна галузь охоплює біля 6% усіх зайнятих в господарстві держави.

Розвиток будівництва прямо залежить від економічного та соціального розвитку території держави, тісно корелюється з показниками ВВП, ВРП чи валових доходів громадян. Економічну ситуацію в Україні в період останніх років характеризують тенденції до зниження показників реального сектора економіки, що обтяжені складною соціально-політичною ситуацією та здебільшого негативними тенденціями на світових ринках. На кінець 2013 року українська економіка не показала темпів економічного зростання а за багатьма показниками навіть скоротилася у порівнянні із попередніми роками. Зростання ВВП за 2013 рік не відбулося (0%), в 2012 рік склало лише 0,2%, проти 4,1

та 5,2% за 2010 та 2011 роки відповідно. Дестабілізація та зниження реальної економіки додалося ще в кінці 2013 та початку 2014 років через суттєву політичну напруженість, анексію Криму та дестабілізацію на Сході України, яка відбувається й понині. Значною залишається регіональна диференціація в Україні. Вагомим є регіональний потенціал м.Києва, Дніпропетровської, Донецької, Одеської та Харківської областей. На них припадає майже 80% ПШ, 60% обсягів продукції малих підприємств, понад половину ВВП держави та роздрібного товарообороту, більше 40% інвестицій в основний капітал та стільки ж експорту продукції.

Така економічна ситуація і визначала розвиток **будівельної галузі** в Україні. У 2013 р. підприємствами України виконано будівельних робіт на суму 58,9 млрд.грн. Індекс будівельної продукції у 2013 р. порівняно з 2012 р. становив 85,5% (скорочення до 14,5% у 2012р). Єдиним підвидом, який продемонстрував позитивну динаміку були «Житлові будівлі». За рахунок часткової переорієнтації будівельних компаній, які у 2012 році були задіяні у підготовці до проведення Євро-2012, на житлове будівництво. Але його позитивний внесок (частка у структурі будівництва у 2013 р. – 17,3%), не компенсував значного падіння обсягів інших видів будівельної діяльності.

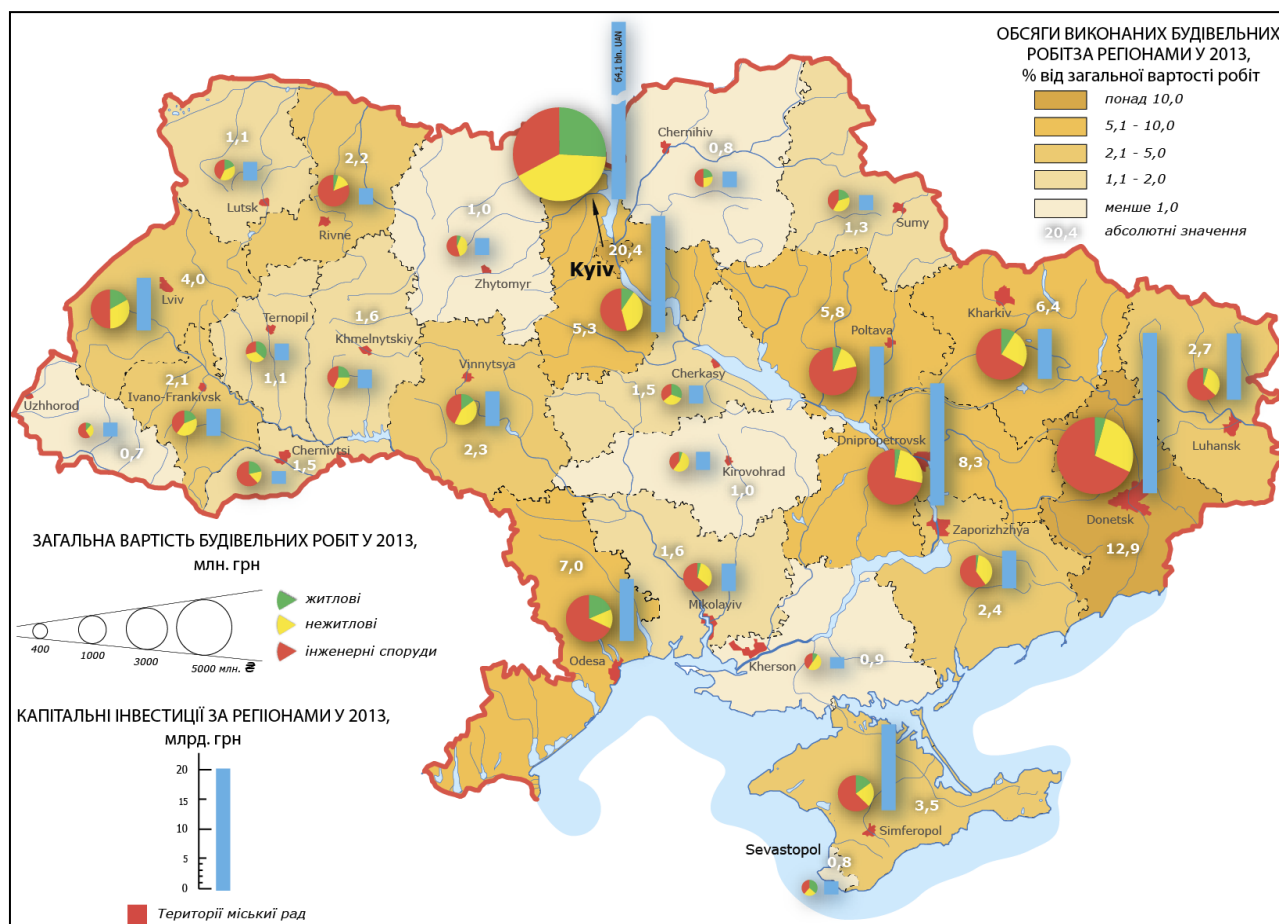

Рис. 1. Показники будівельної діяльності в Україні, 2013 р

У житловому будівництві обсяг виконаних будівельних робіт збільшився на 6,6 % порівняно з 2012 роком та склав 10,2 млрд. гривень. На загальну тенденцію вплинуло скорочення будівництва нежитлових будівель на 17,2 %

та інженерних споруд на 19%, частка яких у загальному обсязі виконаних будівельних робіт складає відповідно 29,6% і 52,9%.

Збільшили обсяги будівельної продукції у 2013 році порівняно з 2012 роком підприємства 6 регіонів країни: Івано-Франківської (на 16,6 %), Черкаської (на 14,9 %), Херсонської (на 11,4 %) та Одеської (на 10,6 %) областей, м. Севастополя (на 6,4 %) та Хмельницької області (на 1,4 %). Найбільші обсяги будівельних робіт виконані у м. Києві (12 млрд. грн.), Донецькій (7,7 млрд. грн.), Дніпропетровській (4,9 млрд. грн.), Одеській (4,2 млрд. грн.) та Харківській (3,7 млрд. грн.) областях, що складає 55% загального обсягу будівництва.

За показником капітальних інвестицій в динаміці 2010–2013 рр. можна бачити, що перспективи 2014–2015 рр. є негативними через тенденції скорочення інвестицій в нежитлові будівлі та інженерні споруди. Після зростання інвестицій у всіх сегментах в 2011р. на 37% та в 2012 р. на 13%, можемо спостерігати зменшення інвестицій у 2013 р. на 8,8 %, з яких нежитлові будівлі на 15,7%, на інженерні споруди на 9,4%. Позитивним є збільшення інвестицій у житлове будівництво на 7,8%.

Перспективи. Розвиток будівельної галузі буде виходити перш за все із можливостей реальної економіки, тенденції та пріоритетів її становлення. Як наслідок, будівельна галузь в наступні роки матиме обмежені можливості для нормального функціонування. В умовах кризових економічних процесів, дестабілізації на промисловому Сході розраховувати на бюджетне фінансування інфраструктурних проектів не слід.

Проте відбудова житлових, промислових та інфраструктурних об'єктів на Донбасі вимагатиме суттєвих інвестицій та активізації будівельної діяльності. До того ж на сьогодні перспективними є інфраструктурні проекти в частині будівництва та ремонту автодоріг через вкрай незадовільну їх якість, ремонт та реконструкцію об'єктів соціальної сфери. З причин кризи не буде значного потенціалу зростання промислового будівництва та будівництва офісних приміщень. В той же час може зберегтись попит на будівництво сучасних торгово-розважальних комплексів в регіонах України. В багатьох з них таких об'єктів або взагалі ще немає, або їх ще дуже мало. Враховуючи експортну спрямованість аграрного сектора збережеться певний попит на будівництво зернохосвищ та об'єктів портової інфраструктури, що забезпечують експорт аграрної продукції. Теж можливий попит на будівництво об'єктів логістики, які необхідні для обслуговування транзиту вантажів територією України. Житлове будівництво здійснюватиметься в обмежених обсягах. Найбільший попит матимуть житлові приміщення економ-класу. Причому ця тенденція скоріш за все зберігатиметься до кінця десятиліття.

ДЕГРАДАЦИЯ СЕЛЬСКОГО РАССЕЛЕНИЯ БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ.

С.А. Игнатенко

svetla-ignatenko@yandex.ru

*Белгородский национальный исследовательский университет «БелГУ»,
г. Белгород, Россия*

Изучение современного состояния и проблем развития сельских регионов является одной из наиболее актуальных из стоящих на сегодняшний день проблем в российской и зарубежной социально-экономической географии. В 2010 году Россия официально лишилась свыше 3000 населенных пунктов. Вымирают малые города, посёлки, деревни, хутора. Сегодня снижение численности населения происходит в обычных для страны социальных и политических условиях [1]. Анализ причин интенсивного сокращения численности малых городов и сельских жителей показал, что следствием возникшей ситуации является продолжающаяся привлекательность больших городов для населения. Миграции в большие города и их пригороды приводят к усложнению системы расселения, которая трансформируется под влиянием новых социальных, демографических и экономических факторов.

Предметом нашего исследования являются процессы трансформации расселения, происходящие в сельской местности Белгородской области, объектом изучения стала сельская местность Белгородской области. Основные задачи работы мы видим в анализе современного состояния и выявления особенностей структурных изменений в расселении населения сельской местности Белгородской области.

В своем исследовании мы рассматриваем расселение как пространственную проекцию жизнедеятельности общества на изменяющиеся условия жизни, понимаемые в широком контексте. Поэтому естественно предположить, что система расселения непременно должна была отреагировать на переворот в социально-экономическом развитии соответствующим образом, а именно, сломом устоявшихся тенденций и определенным обновлением [2].

В течение последнего полувека численность сельского населения области имела стойкую тенденцию сокращения за исключением нескольких лет, связанных с притоком мигрантов из-за пределов области и России. При этом процесс депопуляции сельского населения сопровождается как сокращением числа сельских населенных пунктов, так и появлением сельских населенных пунктов без населения, что приводит к усилению несоответствия между численностью сельского населения и размерами территории. В целом уменьшение количества деревень сопровождается изменением не только степени заселенности территории, но и существенной трансформацией структуры и форм расселения.

Перераспределение населения внутри любого региона можно наблюдать через изменение индекса локализации (ИЛН) [2], значение которого более 1,0 свидетельствует о том, что плотность населения на данной территории больше средней по региону, значение ИЛН менее 1,0 говорит о слабой заселенности. Наши расчеты ИЛН по сельской местности Белгородской области представлены в таблице 1.

Таблица 1

Индекс локализации сельского населения Белгородской области*

Муниципальный район	Индекс локализации населения**		
	2002	2010	2014
Алексеевский район	0,8	0,7	0,7
Белгородский район	2,2	2,8	3
Борисовский район	1	1	1
Валуйский район	0,8	0,8	0,7
Вейделевский район	0,7	0,6	0,5
Волоконовский район	0,7	0,7	0,6
Грайворонский район	1,6	1,4	1,4
Губкинский район	0,9	1,1	1,1
Ивнянский район	0,9	0,9	0,9
Корочанский район	1,2	1,2	1,2
Красненский район	0,9	0,8	0,7
Красногвардейский район	1	0,9	0,9
Краснояржский район	0,8	0,7	0,7
Новооскольский район	0,9	0,9	0,8
Прохоровский район	0,8	0,7	0,7
Ракитянский район	0,9	0,8	0,9
Ровеньский район	0,5	0,5	0,5
Старооскольский район	1	1,1	1,1
Чернянский район	0,8	0,7	0,7
Шебекинский район	1,1	1,1	1,2
Яковлевский район	1	1	1,1

Результаты расчетов, приведенные в таблице 1, позволяют интерпретировать локализацию сельского населения как совмещение разнонаправленных тенденций: преобладание муниципальных образований со слабой заселенностью (ниже среднеобластной) и уменьшение в этих муниципалитетах индекса с 2002 года по 2014 год, так и высокой плотности населения в муниципальных образованиях, находящихся в зоне влияния двух белгородских агломераций (Белгородской и Старооскольско-Губкинской). Неравномерное распределение населения, скученность на определенной территории затрагивают всю региональную систему расселения.

Для сельской местности Белгородской области характерны, как и для

*Без городов областного подчинения.

**Рассчитано по [3].

России вообще, преобладание мелких (менее 200) и мельчайших (10 и менее чел) населенных пунктов. Это свидетельствует о том, что перестройка сельской сети вслед за сокращением сельского населения и стягиванием его в зоны городов ещё не завершена. Трансформация сети происходит за счет таяния среднего звена, которое, истощаясь, с одной стороны, пополняет количество мелких пунктов, а с другой подпитывает крупные села, усиливая, таким образом, поляризацию расселения [3].

Поскольку на расселение населения влияют социальные, демографические и экономические факторы [1] то мы, на основе выделения приоритетных факторов социально-экономического развития сельской местности, рассчитали корреляционную зависимость между численностью населения и социально-экономическими факторами, влияющими на развитие населения с целью выявления доминирующего фактора. Практическая реализация метода осуществлялась в ППП *Statistica 6.0*. Результаты проведенного анализа представлены в таблице 2.

Значение канонической корреляции (в трех случаях) свидетельствует о наличии сильной зависимости между показателями. Анализ между множествами показал, что наибольший вклад в изменение численности населения вносит блок показателей «уровень жизни», поскольку большинство сельских семей попадают в низкодоходные группы населения.

Таблица 2

Каноническая корреляция в оценке численности сельского населения Белгородской области и социально-экономическими факторами развития населения, 2012 г.*

	Занятость			Уровень жизни			Услуги		
	ЭН	Занятые в экономике	Безработные	Начисленная заработная плата	Жилищные условия	Доходы населения	Спортивно-культурные	Образовательные	Медицинские
Численность населения	0,85			0,91			0,86		

Таким образом, на основе системы статистических показателей, построенной в соответствии с принципами системного анализа и адекватно отражающих состояние и развитие экономики общества, мы получили достоверную статистическую информацию, которая в дальнейшем может быть использована для принятия управленческих решений на уровне региона и его административно-территориальных образований.

*Рассчитано по [3].

Список использованных источников: 1. Кричевский, Н. Урбанизация убивает сельскую Россию. / Н. Кричевский // Правда.ру, – 2011. Режим доступа: <http://www.pravda.ru/society/how/25-07-2011/1084596-selo-0/>. 2. Зайончковская Ж.А. Динамика расселения в Московском регионе как отражение постсоветских трансформаций / Ж.А. Зайончковская // Вопросы географии.- М.: Издательский дом «Кодекс», – 2013. С. 188–233. 3. Основные показатели социально-экономического положения городов и районов Белгородской области: Сб. стат. / Белгородстат. – Белгород, 2010. – 16 с.

УДК 911.3

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ АНАЛІЗУ РИНКУ ПРАЦІ МІСТА КРИВОГО РОГУ

О.О. Карпенко

uchitel_sasa@mail.ru

*Криворізька загальноосвітня школа I-III ступенів № 73,
м. Кривий Ріг, Україна*

Однією з найбільш значущих та невідкладних проблем розвитку нашої держави є оздоровлення соціально-економічної та демографічної ситуації, формування стабільного й ефективного ринку праці в кожному її регіоні.

Досліджуючи особливості функціонування ринку праці, можна констатувати його чітку суспільно-географічну сутність. Формування і розвиток ринку праці опосередковується комплексом суспільно-географічних чинників як: система розселення, геодемографічна ситуація, історико-географічні особливості регіонів, спеціалізація та концентрація виробництва, особливості територіальної організації суспільно-географічного розвитку в цілому [2].

Обсяги трудового потенціалу ринку праці визначаються потужністю геодемографічної ситуації, який в свою чергу впливає на склад та якісні характеристики трудових ресурсів. Головними параметрами геодемографічного процесу є показники природного (народжуваність, смертність, природний приріст) та механічного руху населення.

До чинників, які впливають на формування територіальної структури ринку праці, належить, насамперед, міська система розселення. Розселення населення зумовлює відповідну орієнтацію міського транспорту, розміщення виробництв, сфер послуг, впливає на адміністративно-територіальний устрій міста. Тому визначає особливості розміщення робочих міст [5, с. 23–26].

Забезпеченість ринку праці трудовими ресурсами тісно пов'язана з рівнем розвитку виробництва, його спеціалізацією. Наявність тих чи інших галузей визначає потребу у відповідних працівниках, створюючи попит на робочі місця.

Вважаємо за доцільне обов'язково розглядати історико-географічні особливості кожного району міста для того, щоб можна було спрогнозувати подальший розвиток ринку праці [1].

Географічний аналіз ринку праці м. Кривого Рогу передбачає висвітлення нами вище охарактеризованих чинників:

1) Трудовий потенціал міста формується найбільш працездатно-активною частиною населення. Його склад і якісні параметри визначаються демографічними процесами. В сучасних умовах на території Кривого Рогу, відповідно до загальноукраїнських тенденцій, склалася несприятлива демографічна ситуація, що негативно впливає на формування працересурсного потенціалу. Так, чисельність населення за роки незалежності України зменшилась в 1,3 рази, значно зросла смертність і знизилась народжуваність;

2) Аналіз міської системи розселення дозволив нам провести порівняльну характеристику районів міста за густотою населення. Найбільша концентрація населення, в тому числі і трудових ресурсів, спостерігається в Саксаганському та Жовтневому районах, що обумовлене особливостями житлової забудови, специфікою виробництва, природними умовами. Саксаганський район доречно назвати «ядром» міста, який виконує роль притягальної сили; тут сформувався потужний потенціал трудових ресурсів. Інгулецький район – найбільший за площею, проте за показниками кількості та густоти працездатно-активного знаходиться на останньому місці, що пояснюється зайнятістю великих площ кар'єрами, ГЗК;

3) Трудові ресурси міста перебувають у тісному зв'язку з виробництвом, інфраструктурою. Провідна роль у цьому взаємозв'язку належить виробництву, яке визначає потребу у кількості та якості трудових ресурсів, його розподілі по території [7, с. 16–45].

Ринок праці характеризується певною територіальною та галузевою структурою. Його учасниками, з одного боку, виступає населення, що залучене до виробничої та невиробничої сфери господарства, а також безробітне населення, з іншого боку – роботодавці, власники засобів виробництва.

Зайняте населення – це активна частина трудових ресурсів, залучена до суспільного виробництва. Рівень зайнятості економічно-активного населення міста оцінюють у 75–80%, що значно вище, ніж в цілому по Україні.

Аналізуючи галузевий розріз зайнятості населення міста, можемо стверджувати, що майже 76% працездатного населення зайняте у виробничій сфері. Це обумовлено специфікою територіального поділу праці. За типологією міст В.В. Ковтуна та А.В. Степаненка Кривий Ріг можна віднести до групи міст-багатофункціональні з переважанням промислових функцій. В промисловості зайнято більше 60% працюючого населення, а саме в таких галузях як чорна металургія, машинобудування, будівельна, легка та харчова.

Невід'ємним елементом ринку праці є соціально-економічне явище як безробіття. Рівень зареєстрованого безробіття (в середньому по місту) станом на 01.09.2014 року становив 1,09% , що значно менше порівняно з 2011 роком. Найбільша чисельність незайнятого населення протягом 2013 року була зареєстрована в Центральноміському та Жовтневому районах [6].

В соціальній структурі безробітних з 2011 по 2014 рр. відбулися зміни. Найбільш вразливими перед безробіттям виявилися особи з низьким професійним рівнем та без досвіду роботи. Отже, можемо відзначити, що службовці мають вищий ступінь адаптованості та конкурентоспроможності.

У структурі населення, що не працює, важливе значення має визначення категорій непрацюючих. На 01.01.2013 року серед них 63% склали жінки. Ще три роки тому цей показник дорівнював 76%. Це свідчить про те, що рівень працевлаштування даної категорії населення покращився за рахунок створення робочих місць для жіночих професій. Дослідження ринку праці Кривого Рогу дозволило нам виділити ряд економіко-географічних та економічних заходів для успішного його функціонування, а саме: адаптація робочої сили до попиту на неї, управління міграційними процесами населення, розширення мережі малих підприємств для створення нових робочих місць тощо.

Список використаних джерел: 1. Бандур С.І., Романенко О.М. «Приватизація і потреба в робочій силі». – К. , 2005. 2. Богиня Д.П. , Грішнова О.А. «Основи економіки праці». – К.: «Знання – Прес», 2000. 3. Васильченко В.С. «Ринок праці та зайнятість». – К., 2006. 4. Дятлов В.А., Кибанов А.Я., Пихало В.Т., «Управление персоналом»: Учебник – М., 2008. 5. Завіновська Г.Т. «Економіка праці». – К.: КНЕУ, 2000. 6. Зеленська Л.І., О.Є. Афанасьєв «Географія рідного краю. Дніпропетровщина: Навчальний посібник для 9 кл. загальноосвітніх шкіл. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 2006. – 247 с. 7. Маркетингова стратегія міста Кривого Рогу/публікація в рамках проекту «Місцевий економічний розвиток України», 2014. 8. Мерзляк А.В. , Михайлов Є.П., Корецький М.Х., Михайлова Г.О. Е 45 «Економіка праці і соціально-трудова відносини»: Навч. Посібник / Під ред. проф. Є.П.Михайлова. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 240 с.

УДК 911.3

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ СТРУКТУРА СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

П.А. Кобылин

kobilin3@rambler.ru

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина*

В условиях трансформационных процессов в Украине все больше возрастает место социального компонента хозяйства страны. Значительная роль в этом отводится социальной инфраструктуре, которая обеспечивает функции гарантирования социальной защиты человека, повышения уровня его жизни, восстановления потенциала молодого поколения. Существуют территориальные различия в развитии социальной сферы на государственном и региональном уровнях, в том числе в Харьковской области. Поэтому существует необходимость в общественно-географических исследованиях развития социальной инфраструктуры на региональном уровне для обеспечения ее комплексно-пропорционального развития. Территориальная структура наиболее отражает территориальные различия в развитии социальной инфраструктуры региона.

По Е.Б. Алаеву «... территориальная структура народного хозяйства – это членение народного хозяйства на функционально отличающиеся

спеціалізовані територіальні частини (економічні райони, зони, структурні шари і т.д.), в сукупності складають єдину взаємозв'язану систему» [с. 240]. Елементами територіальної структури (первичних форм геопросторової організації суспільства і його частин – по О.І. Шаблію) є пункти, центри, вузли, райони і т. д.

Нами виділяються наступні елементи територіальної структури соціальної інфраструктури Харківської області: соціально-інфраструктурний пункт, центр і вузол, виділених по особливостям ієрархічної структури системи розселення і по принципу: чим більше населений пункт – тим більше він має набір послуг. Наочно територіальна структура соціальної інфраструктури представлена на рис. 1.

Рис. 1. Територіальна структура соціальної інфраструктури Харківської області

Соціально-інфраструктурний пункт – населений пункт, в якому розташований один або 2 підприємства різних секторів соціальної інфраструктури, надають послуги населенню даного або оточуючих населених пунктів і задовольняють потреби постійного попиту. Як

правило, пунктом выступает село. К объектам, которые расположены в пункте, относятся: автобусная остановка, остановочный пункт железной дороги, сельская библиотека, сельский клуб, фельдшерско-акушерский пункт, амбулатория общей практики семейной медицины, дошкольное учебное заведение, общеобразовательное учебное заведение (школа I–III ступеней), магазин и т.д.

Социально-инфраструктурный центр – это населенный пункт, в котором расположено несколько предприятий / объектов различных секторов социальной инфраструктуры, где предоставляются услуги постоянного и эпизодического спроса и обслуживают население всего района (близлежащих районов). Как правило, это административный центр района, город, поселок городского типа. К объектам, которые расположены в пункте, относятся: автобусные остановки, автостанция, железнодорожные остановочные пункт, железнодорожная станция, железнодорожный вокзал, дошкольные учебные заведения, общеобразовательное учебное заведение (школа I–III степеней), профессионально-технические училища, школы эстетического воспитания, музыкальные школы, техникумы, колледжи, больницы, амбулатории общей практики семейной медицины, жилищно-коммунальные предприятия, заведения общественного питания (как правило, столовые, кафе), магазины, универмаги, торговые центры, рынки, библиотеки, дома культуры, музеи, районные центры социальных служб для семьи, детей, молодежи, центры занятости, дома-интернаты, дома ребенка и т.п. В составе социально-инфраструктурного центра выделяются следующие типы: административный центр района и города и поселки городского типа, не имеющие статуса административного центра района. Разница между этими типами заключается в том, что в населенных пунктах, имеющих статус административных центров, концентрируются предприятия более высокого уровня предоставления услуг. Так, например, в районном центре есть центральная районная больница, которая имеет в своем подчинении амбулатории общей практики семейной медицины, фельдшерско-акушерские пункты в селах, есть центральная районная библиотека, которая обслуживает население всего района, соответственно, имеет большой книжный фонд, функционируют автостанции, железнодорожные станции, вокзалы, есть рынок, который обслуживает население района, расположен районный дом культуры, краеведческий музей, в некоторых районных центрах есть колледжи, техникумы (высшие учебные заведения I–II уровней аккредитации), профессионально-технические училища, районные центры социальных служб для семьи, детей, молодежи. Как правило, перечисленные заведения не характерны для других поселков городского типа, городов. Но существуют и исключения. Так, центральная районная библиотека Харьковского района размещена в г. Южное, а центральная районная больница – в г. Мерефа. В обычных городах и пгт набор услуг характеризуется постоянным спросом, но он уже, чем в административных центрах.

Социально-инфраструктурный узел – это населенный пункт, в котором размещены все виды услуг, которые имеют постоянный и эпизодический характер, и распространяются не только на данную административную область,

а на смежные регионы. Некоторые услуги являются уникальными, не представленными в других населенных пунктах рангом ниже. Примером узла является областной центр – г. Харьков. Он включает весь перечень учреждений социальной инфраструктуры, которые присущи социально-инфраструктурным пунктам, центрам, а также авто- и железнодорожные вокзалы, высшие учебные заведения III–IV уровней аккредитации, специализированные медицинские учреждения (клинические институты Национальной академии медицинских наук Украины), стоматологические поликлиники, обычные поликлиники, специализированные больницы (инфекционные, психиатрические), центры реабилитации инвалидов, государственные музеи, филармонии, театры, рестораны, гипермаркеты, торгово-развлекательные центры, хозяйственные рынки.

Таким образом, можно сделать выводы, что элементами территориальной структуры социальной инфраструктуры Харьковской области являются: социально-инфраструктурный пункт, центр и узел. Элементы территориальной структуры было выделено по особенностям иерархической структуры системы расселения. Подобные социально-географические исследования имеют большое значение, поскольку они позволяют определить приоритеты развития социальной инфраструктуры региона в целом, так и ее составляющих и разработать мероприятия по оптимизации территориальной организации социальной инфраструктуры региона.

Список використаних джерел: 1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Эндрид Борисович Алаев. – М.: Мысль, 1983. – 350 с. 2. Голиков А.П. Харьковская область. Региональное развитие : состояние и перспективы: монография / А.П. Голиков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба. – Х.: Издательство ХНУ им. В.Н. Каразина, 2012. – 223 с. 3. Шаблій О.І. Основи загальної суспільної географії / Олег Іванович Шаблій. – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. – 444 с.

УДК 911.373

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КОНТЕКСТІ ВПЛИВУ СТОЛИЦІ

Н.А. Козловська

nadia_sakura@ukr.net

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

На демографічну ситуацію у сільській місцевості Київської області значно впливають безробіття на селі, нищий розмір заробітної плати, порівняно зі столицею, недостатній розвиток соціальної сфери, інженерно – транспортної інфраструктури, погіршення медичного обслуговування тощо. Київська область є територією активного відтоку сільського населення до столиці, що негативно позначається на його чисельності і відтворенні [1]. Міграційні процеси пов'язані з працевлаштуванням, прагненням до кращих умов проживання, розвитку бізнесу тощо.

Нинішній стан демографічної ситуації у сільській місцевості області характеризується загостренням проблем природного відтворення населення, деформацією його статеві-вікової структури. Відбувається постійне зниження природного приросту та чисельності населення. Це негативно впливає на соціально-економічний розвиток сільських районів, що призводить до їх занепаду. Характерною особливістю деяких з них, переважно периферійних, є висока смертність населення [2]. У 2012 р. коефіцієнт смертності становив мінус 16‰, що перевищило середній показник в Україні, який дорівнює мінус 15‰. Коефіцієнт народжуваності складав мінус 11,5‰. За таких умов коефіцієнт природного приросту сільського населення є мінус 4,5 ‰ (середній показник в Україні – мінус 6,4‰). Спостерігається деформація статеві-вікової структури. У сільській місцевості проживає більше жінок, ніж чоловіків. На 1000 чоловіків тут припадає 1164 жінки. Відбувається процес постаріння населення. Причиною цього є природне скорочення сільського населення, міграція молоді та працездатного населення.

У сільській місцевості збільшується демографічне навантаження на працюючих осіб. Так, сільське населення у віці молодшому за працездатний вік дорівнює 18,7 %, працездатне – 53,1%, старше за працездатний вік – 28,2%. На 100 працюючих тут припадає 82 пенсіонери, тоді як у Києві – 60. Слід зазначити, що частка населення у працездатному віці у столиці та прилеглих районах є найвищою серед інших регіонів і становить 66,4% (в Україні – 60,6%) [4]. Водночас Київ притягує значну частину працездатного сільського населення з приміських і периферійних районів, що спричиняє зменшення чисельності сільського населення працездатного віку і збільшення непрацездатного. Міграційна активність сільського населення Київської області досить висока. У структурі міграційних потоків адміністративних районів переважають внутрішньорегіональна та маятникова міграції. Маятникова міграція особливо характерна для сільського населення приміських районів. Сюди відносяться Броварський, Бориспільський, Бородянський, Обухівський та Києво-Святошинський райони. Завдяки впливу столиці значно збільшується радіус маятникових трудових міграцій. Доволі активна маятникова міграція спостерігається також у віддаленіших районах, таких як Баришівський, Бородянський, Фастівський, Переяслав-Хмельницький [1, 4]. Міграція сільського населення до столиці спричиняє низку демографічних, соціальних і економічних проблем у сільській місцевості: погіршення демографічної ситуації, відтік молоді – найбільш працездатної частини населення, зниження рівня соціально-економічного розвитку села, зміни в поселенській мережі тощо.

Стан демографічної ситуації у сільській місцевості значно залежить від відстані до столиці, а також транспортного забезпечення. Велике значення має соціально-економічний розвиток сільських районів, наявність виробничих об'єктів й філіалів столичних підприємств, розвиток інженерно - транспортної і соціальної інфраструктури, можливість працевлаштування на селі [2]. Створення додаткових робочих місць, розвиток несільськогосподарських видів

економічної діяльності, сфери послуг сприяють зменшенню міграційної активності сільських жителів до столиці.

У периферійних сільських районах, порівняно з приміськими, демографічна ситуація також є складною. Це пов'язано з незначними можливостями працевлаштування, незадовільним станом соціальної інфраструктури, зокрема ліквідацією чи реорганізацією медичних пунктів, дитячих садків, шкіл, закладів дозвілля тощо. У периферійній сільській місцевості проживає більше працездатного населення, ніж наявних робочих місць, тому головною причиною міграції до столиці є працевлаштування [3]. Таким чином міграційна активність сільського населення є економічним явищем.

Основними напрямками покращення демографічної ситуації у сільській місцевості Київської області, зменшення міграції сільського населення є підвищення рівня соціально-економічного розвитку сільських районів і особливо розвитку АПК, збільшення економічної ефективності сільськогосподарської діяльності, залучення інвестицій у цю сферу, впровадження інновацій, створення робочих місць за місцем проживання. Важливими також є розбудова виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури, забезпечення умов для ведення малого і середнього бізнесу, створення нових видів економічної діяльності, таких як торгівля, логістика, сільський туризм.

Список використаних джерел: 1. Воловик Л.М. Демографічна ситуація і міграційна активність населення периферійних районів (на прикладі Київської області) // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. –Херсон: ПП Вишемирский, 2013. – с.33-39; 2. Збарський В. К. Демографічні проблеми в Україні та шляхи їх розв'язання / В.К. Збарський, В.П. Горовий// Економіка АПК. – 2009. – С. 35-39. 3. Козловська Н.А. Вплив столиці на розвиток сільської місцевості Київської області/ Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. [зб.наукових праць] ред. рада: В.П. Андрущенко (голова) – К.: Видавництво НПУ ім. Драгоманова, 2014. –Вип. 19 (31) – С. 198-199 4. Статистичний щорічник Київської області за 2012 рік / за ред.. С.І. Коханчук – К: Державна служба статистики ГУС у Київській області, 2013 – С.174,180

УДК 911.3 +338.45:621 (477.52)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПІДСИСТЕМИ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІОГЕОСИСТЕМ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

А.О. Корнус, О.О. Приходько, О.Г. Корнус

a_kornus@ukr.net

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна*

Трансформаційні процеси, що спостерігаються у економіці України, негативно впливають на розвиток машинобудування як у державі в цілому, так і в Сумській області зокрема. Більшість підприємств цієї галузі були побудовані

ще за радянський часів і на сьогодні мають великий ступінь зносу основних фондів і використовують старі технології, що знижує конкурентоздатність їх продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках. В період реструктуризації економіки України постає питання модернізації машинобудівного комплексу Сумської області як стратегічної галузі господарства. Переспеціалізація машинобудівних підприємств області, прогнозування розвитку галузі в сучасних умовах, розкриття додаткових джерел підвищення продуктивності праці зумовлюють актуальність дослідження даної проблеми.

Основу промислового комплексу Сумської області складають п'ять великих галузей індустрії: добувна промисловість (26,3% загального обсягу вартості реалізованої промислової продукції за підсумками 2013 р.), машинобудування та металообробка (20,6%), харчова промисловість (20,1%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (13,4%), хімічна і нафтохімічна промисловість (9,2%), на які припадає майже 90% вартості реалізованої продукції промисловості. За період 2001-2013 рр. у промисловому комплексі регіону відбулися помітні структурні зрушення, зазнала змін і частка машинобудування у ньому, що відбилося на структурі обсягів реалізованої промислової продукції Сумській області за основними видами діяльності по (рис. 1).

За підсумками роботи обробної промисловості у 2013 р., за обсягами реалізованої промислової продукції, машинобудування Сумської області посідає перше місце з часткою 20,6%, хоча остання і скоротилася на 8,3% порівняно з 2001 р. За 2012 р. цей показник становив 23,0% до підсумку, а у 2010 р. – 22,5%. Найвищих своїх значень він досягав у 2004 і 2005 рр., коли частка машинобудування перевищувала 31% у вартості виробленої промислової продукції [3].

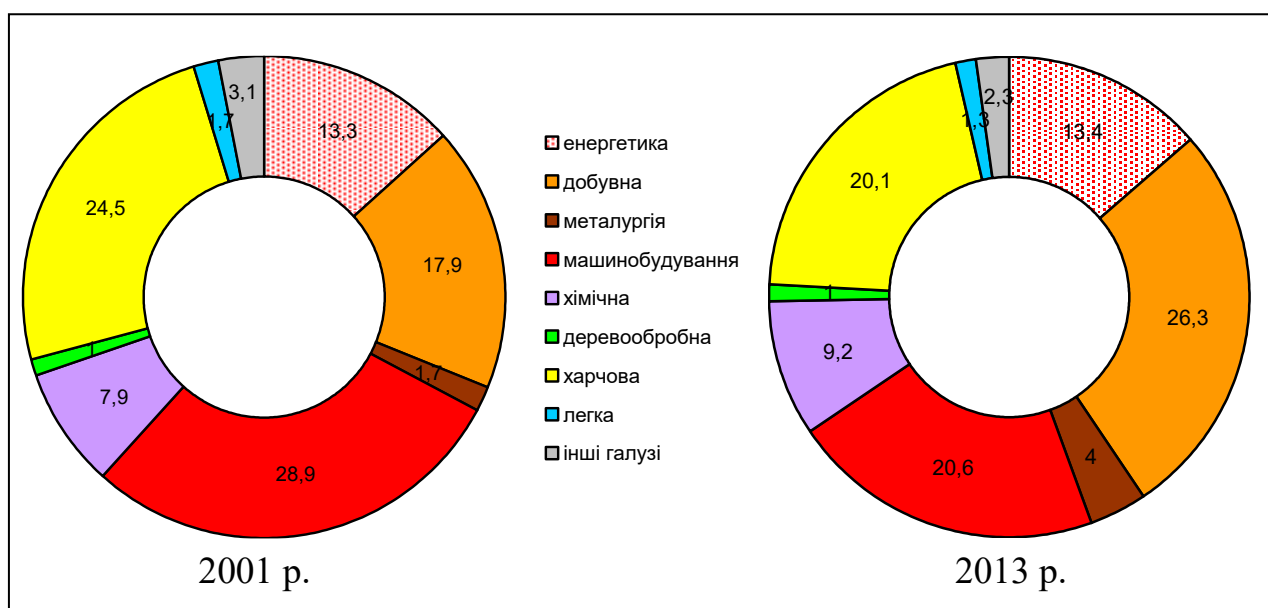

Рис. 1. Структура (%) реалізованої продукції за галузями промисловості у 2001 і 2013 рр. (Складено авторами за [2-4])

Незважаючи на такі помітні коливання із загальною тенденцією до зниження частки машинобудування у загальному обсязі реалізованої продукції, воно протягом усього періоду спостережень залишається головною галуззю обробної промисловості Сумської області (рис. 2). Станом на 2012 р. у машинобудівній галузі Сумській області було зайнято 25464 осіб, що становить 38,3% зайнятого у промисловості населення області. Відзначені вище коливання частки машинобудування пов'язані із закриттям чи призупиненням діяльності машинобудівних підприємств та динамікою попиту на машинобудівну продукцію на світовому ринку.

Попри суттєві втрати 1991-2012 років, сучасна галузева структура машинобудування Сумської області залишається надзвичайно диверсифікованою. До її складу входять важке машинобудування (виробництво металоконструкцій, гірничошахтного та технологічного обладнання), загальне машинобудування (верстатобудування, випуск виробничого устаткування та сільськогосподарської техніки), транспортне машинобудування (автомобільна, авіаційна промисловість), точне машинобудування (приладобудування), «мала металургія» (ливарне і ковальсько-пресове виробництво на самих машинобудівних заводах), що орієнтуються на сировинні, транспортні та трудові ресурси.

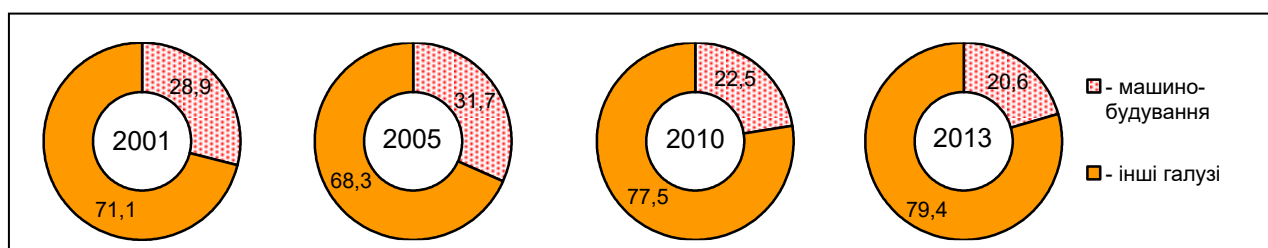

Рис. 2. Частка (%) машинобудування у вартості реалізованої продукції обробної промисловості. (Складено авторами за [2-4])

Машинобудування Сумської області відрізняється дуже високим ступенем концентрації – у Сумах виробляється майже половина всієї промислової продукції цієї галузі. Машинобудування Сумського промислового вузла завжди було наукоємним, а отже тяжіло до наявності кваліфікованих робочих кадрів. І на сьогодні місто Суми – потужний центр приладобудівного машинобудування, підприємства якого забезпечують майже 70% загального виробництва продукції машинобудування області, за рахунок власних коштів проводять реконструкцію та модернізацію виробництва, а також є основними бюджетоутворюючими підприємствами.

У зв'язку з економічною кризою та неконкурентоспроможністю багатьох підприємств, у період з 1991 по 2014 роки велика кількість машинобудівних підприємств зникли з економічної карти Сумської області. Серед них: ВАТ «Сумсільмаш», ВАТ «Селмі», АТ «Сумремверстат», Сумський авторемонтний завод «НІКМАС» (м. Суми), ВАТ «Електромеханічний завод» (м. Путивль), ВАТ «Роменський завод поліграфічних машин» (м. Ромни). ВАТ «Білопільський машинобудівний завод» (м. Білопілья). Щодо багатьох машинобудівних

підприємств порушена процедура банкрутства чи триває їх санація. В області зникли машинобудівні підприємства в таких містах, як Середина-Буда, Шостка.

Крім розрідження мережі машинобудівних підприємств, відбулися помітні втрати й у галузевій структурі машинобудування. Майже повністю зникли підприємства, що спеціалізувалися на електронному на оптичному машинобудуванні. Закриття цих важливих машинобудівних об'єктів завдало шкоди економіці окремих районів, призвело до зростання рівня безробіття.

Варто відзначити, що на сьогодні найбільші втрати понесли ті машинобудівні підприємства, які орієнтуються на Російську Федерацію (ВАТ «СМНВО ім. Фрунзе», ВАТ Сумський завод «Насосенергомаш»). До теперішнього часу найбільші машинобудівні підприємства експортували 65–70% своєї продукції російським замовникам. У січні 2014 р. імпорт до Росії скоротився на 37%. Лише завдяки тісним економічним зв'язкам галузі з іншими країнами СНД, а також Китаєм, Аргентиною, Бразилією та ін., експорт машинобудівної продукції за кордон продовжує здійснюватися. Однак частка машинобудування в обсягах промислової продукції, реалізованої на експорт, скоротилася з 58,6% у 2004 р. до 45,5% у 2013 р. [1; 5].

Як підсумок можемо зазначити, що машинобудування є важливою складовою Сумського промислового комплексу, яка однак майже цілковито залежить від іноземних замовлень. Тому, для розвитку даної галузі промисловості, необхідне стимулювання внутрішнього ринку, надходження інвестицій, переоснащення, реконструкція та переспеціалізація підприємств. Нові напрями – це створення приватних невеликих і середніх заводів, що випускатимуть прилади, продукцію загального машинобудівного призначення, товари народного споживання. Необхідно також використовувати досвід і кошти великих машинобудівних компаній світу для створення спільних підприємств. Це дасть змогу ефективніше використовувати можливості регіону.

Список використаних джерел: 1. Зовнішня торгівля Сумської області товарами за 2013 рік / Експрес-випуск №27 від 14.02.2014 р. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2014. – 3 с. 2. Обсяг реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності по Сумській області за 2013 рік / Експрес-випуск № 22 від 31.01.2014 р. – Суми : Головне управління статистики у Сумській області, 2014. – 1 с. 3. Промисловість України у 2001–2005 рр. (статистичний збірник) [відп. за вип. Л. М. Лісова]. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 304 с. 4. Промисловість України у 2007–2010 рр. (статистичний збірник) [відп. за вип. О. С. Петренко]. – К.: Державна служба статистики України, 2011. – 307 с. 5. Сумська область у 2004 році (статистичний щорічник) / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми : Головне управління статистики у Сумській області, 2005. – 668 с.

МАЛІ МІСТА ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

С.Б. Куделіна

kudelina.lana@mail.ru

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, Україна

На регіональному рівні особлива роль належить малим містам, які виконують роль опорних центрів систем розселення різних ієрархічних рівнів та є ядрами економічного, демографічного, соціально-культурного тяжіння навколишніх територій, матеріально-просторового середовища життєдіяльності населення. В даний час ця група міських поселень виділяється складними, суперечливими особливостями розвитку, мають багато соціально-економіко-екологічних проблем, які особливо загострились у перехідний період.

Малі міста займають особливе місце в історичному та соціально-економічному розвитку Одеського регіону, відіграють важливу роль у формуванні поселенської мережі, розвитку і розміщенні продуктивних сил.

На території Одеського регіону налічується 15 малих міст, вони є найчисленнішою за кількісним складом групою міст (78,9% від загальної кількості міст), 12 з них є районними центрами, не виконують адміністративні функції лише міста Теплодар, Южне та Вилкове. За даними 2013 року в малих містах проживає 249,2 тис. осіб (17,2% міського населення регіону).

За 24-річний період часу простежуються зміни в кількості поселень та населення малих міст. У 1989 р. налічувалось 13 малих міст (76,5% від загальної кількості міст), в яких проживало 247,1 тис. осіб (14,2% міського населення), в 2001 р. міст було вже 15 (78,9%), а населення становило 251,0 тис. осіб (15,4%) (табл. 1).

Таблиця 1

Малі міста Одеського регіону

Кількість поселень		Кількість наявного населення		Середня людність поселень
одиниць	у % до підсумку	тис. осіб	у % до підсумку	тис. осіб
1989 рік				
13	76,5	247,1	14,2	19,0
2001 рік				
15	78,9	251,0	15,4	16,7
2010 рік				
15	78,9	246,1	15,5	16,4
2013 рік				
15	78,9	249,2	17,2	16,6

В період 1989–2001 рр. чисельність населення збільшилась на 1,6%, в період 2001–2010 рр., навпаки, зменшилась на 2,0%, а за останні три роки знов збільшилась на 1,3%. Відбувалися зміни середньої людності малих міст: якщо в 1989 р. вона дорівнювала 19,0 тис. осіб, в 2001 р. – 16,7 тис. осіб, то в 2013 р. – вже 16,6 тис. осіб. Зменшення кількості населення та середньої людності поселень пояснюється погіршенням соціально-демографічної ситуації, що викликало природне скорочення населення.

Треба також додати, що в останні три роки в малих містах відбувається як зменшення, так й збільшення чисельності населення. Зменшення зафіксовано в дев'яти містах, а збільшення спостерігалось в містах обласного підпорядкування Котовськ, Теплодар та Южне, а також в Березівці, Болграді і Татарбунарах.

Структура поселенської мережі малих міст характеризується нерівномірним розподілом міських жителів та поселень за рангами людності. Найменшими за людністю є Ананьїв, Березівка, Вилкове і Кодима, їх людність не перевищує 10 тис. осіб, в них проживає 35,7 тис. осіб, або 14,3% населення малих міст.

Вісім міст мають середні показники людності (від 10 до 20 тис. осіб), це найбільш численна категорія малих міст, частка яких становить 53,3%, в них проживає 120,7 тис. осіб, або 48,4 % населення. Серед цієї категорії міст слід назвати Теплодар, Арциз, Балту, Біляївку, Болград, Рені, Роздільну, Татарбунари. Три міста відносяться до категорії найбільших (людність від 20 до 50 тис. осіб), це – Котовськ, Южне і Кілія, на них припадає 20,0% малих поселень, в них проживає 92,8 тис. осіб, або 37,3% населення (табл. 2).

Таблиця 2

Структура поселенської мережі малих міст (2013 р.) [2]

Одиниці виміру	Всього	У тому числі людністю, тис. осіб		
		від 5 до 10 тис.	від 10 до 20 тис.	від 20 до 50 тис.
Кількість поселень				
одиниць	15	4	8	3
%	100,0	26,7	53,3	20,0
Кількість наявного населення				
тис. осіб	249,2	35,7	120,7	92,8
%	100,0	14,3	48,4	37,3

Розміщення малих міст є нерівномірним за територією Одеського регіону, найбільша їх концентрація спостерігається в Приморській та Придунайській зонах, в центральній і північній зонах вони розподіляються більш рівномірно, що залежить від цілої низки географічних, історичних, демографічних і соціально-економічних факторів. Слід додати, що лише на території двох районів є по два малих міста, це Біляївський (райцентр Біляївка і місто обласного підпорядкування Теплодар) та Кілійський (райцентр Кілія та місто Вилкове).

Малі міста Одеської області виконують різноманітні господарські та розселенські функції. Котовськ віднесений до категорії міст перехідних до багатофункціональних, він виконує промислові, транспортні, адміністративно-управлінські, культурні функції та функції центру міжрайонної системи розселення. В місті Южне концентруються портові та транспортно-розподільчі функції, воно виконує функцію агломерованих міст у складі Одеської агломерації. Теплодар виконує промислові функції та функцію агломерованих міст. Вилкове, Кілія, Роздільна, Рені виконують транспортні, транспортно-промислові функції, інші міста – Арциз, Ананьїв, Балта, Березівка, Білявка, Болград, Кодима, Татарбунари – ще не мають чіткої функціональної домінанти. Ці районні центри виконують адміністративні, організаційні, господарсько-управлінські функції, функції по переробці сільськогосподарської сировини, відіграють роль центрів районних систем розселення [3].

Значна кількість малих міст Одещини віднесена до категорії депресивних, (за винятком міста Южне), їхній потенціал вимагає невідкладних заходів для прискорення розвитку. Доводиться констатувати, що сучасна соціально-економічна криза, привнесення елементів ринкової економіки ще більше загострили протиріччя у їхньому розвитку. На сучасному етапі в малих містах склалася складна економічна та соціальна ситуація. Скорочення виробництва, дестабілізація соціально-економічного та фінансового стану, послабили економічну базу малих міст. Недостатньо враховується специфіка малих міст при проведенні економічних реформ, що призводить до безробіття. В процесі функціонування на території малих міст виникають різні екологічні проблеми, які впливають на стан здоров'я населення та загальну екологічну ситуацію в регіоні. Враховуючи усі особливості розвитку господарства, погіршення екологічного стану їх територій, виникла необхідність комплексних, структурних змін у сфері управління.

Отже, найбільш гострими проблемами економічного і соціального розвитку малих міст Одеського регіону є: несприятлива демографічна ситуація, зростання безробіття, недостатній рівень розвитку соціально-культурної сфери, низький рівень розвитку інфраструктурних об'єктів, обмеженість економічної бази, технологічна відсталість промислових підприємств, низький рівень залучення інвестицій і кваліфікованих кадрів, погіршення екологічної ситуації.

Пріоритетами розвитку малих міст є прискорення економічного та соціального розвитку, задоволення потреб населення, поліпшення якості життя, оптимізація якості міського середовища. Важливими принципами розвитку малих міст визначаються саморозвиток, самоорганізація та самофінансування у рамках місцевого самоуправління. Поселення повинні розвиватися на власній фінансовій, ресурсній та інвестиційній базі шляхом раціонального використання внутрішніх можливостей. Реалізація цих пріоритетних напрямів зумовить істотні зміни в структурі міського розселення Одеського регіону і підвищить роль малих міст у формуванні територіальних систем розселення.

Для забезпечення сталого розвитку малих міст Одеської області у «Генеральній схемі планування території України» встановлені пріоритетні режими їх перспективного розвитку. Для малих міст пропонуються режими

формування районних центрів та підцентрів виробництва та соціально-культурного обслуговування населення з активізацією соціально-економічного розвитку за рахунок: використання вигідності розташування в приміських зонах найкрупніших міст та розміщення філій, цехів, дочірніх фірм найкрупніших і великих міст (Біляївка, Роздільна, Южне); розвитку переважно туристських функцій із забезпеченням збереження та припустимого господарського використання об'єктів культурної спадщини, захисту традиційного характеру середовища, обмеження господарської діяльності на територіях історичних ареалів населених пунктів, що мають значний природний та історико-культурний потенціал (Вилкове, Кілія, Рені); переважного розвитку соціально-економічного потенціалу, створення підприємств і закладів по обслуговуванню сільськогосподарського виробництва та сільського населення для центрів сільськогосподарських районів (Ананьїв, Арциз, Балта, Березівка, Болград, Кодима, Татарбунари); стабілізації соціально-економічного розвитку з урізноманітненням економічної бази, створення умов для самостійної зайнятості населення (Котовськ, Теплодар) [1].

Список використаних джерел: 1. Генеральна схема планування території України. – К.: Державний науково-дослідний інститут проектування міст «Діпромісто», 2000. 2. Населення Одеської області за 2012 рік. Статистичний збірник / [за ред. В. І. Піх]. – Одеса: ГУС в Одеській області, 2013. – 189 с. 3. Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства / авт. колектив: О.Г. Топчієв [керівник], І.І. Кондратюк, В.В. Яворська [та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336с.

УДК 911.3.338.48

ІСТОРИЧНІ ЛАНДШАФТИ ПРОМИСЛОВИХ ТЕРИТОРІЙ КРИВБАСУ В СИСТЕМІ НОВИХ ВИДІВ ІНДУСТРІАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

О.Й. Лакомова, Т.А. Казакова

lakomova-k-r@mail.ru, tanya.kazakova.1970@mail.ru

Криворізький педагогічний інститут, м. Кривий Ріг, Україна

Вступ. Кожен вид туризму відзначається власними змістовними характеристиками. Вони залежать від мотиваційної складової активного пересування у просторі рекреанта та переліку об'єктів, які складають ресурсний потенціал діяльності в певній галузі туризму. Історико-географічні дослідження промислових ландшафтів та пов'язаних з ними інфраструктури доріг, комунікацій, робітничих поселень дали несподіваний наслідок для розвитку змісту та видової структури індустриального туризму, що набирає обертів в Криворізькому регіоні.

Постановка мети і завдань, методика. Засадами становлення нових видів індустриального туризму на Криворіжжі стали піонерні роботи місцевих географів та істориків з вивчення індустриальної спадщини краю – Казакова В.Л., Тітова В.В., Калініченко О.О., Тютюнника Ю.Г., Яркова С.В., Остапчук І.О., Мельника О.О., Куліковської О.Є. та ін [1, 3]. Обґрунтування

нових видів індустріального туризму на основі об'єктів індустріальної спадщини, які раніше не залучалися до туризму і стало метою нашого дослідження. При цьому вирішувались 2 задачі – визначення нових напрямів індустріального туризму та ресурсної бази даних кожного з них. При цьому в методиці роботи головним було проведення кореляції між змістом і метою нових видів індустріального туризму та екскурсійними об'єктами потенційних турів.

Викладення основного матеріалу. На сьогоднішній день існує гостра необхідність розвитку внутрішнього туризму на базі місцевих ресурсів. Для старих промислових регіонів, одним з яких в нашій державі є Кривбас, самим найперспективнішим напрямом є *індустріальний туризм*. З позицій ландшафтного підходу індустріальний туризм – *це туризм, де об'єктами виступають промислові антропогенні ландшафти – кар'єри, відвали, шахтні поверхневі провальні утворення, підземні шахтні ландшафти та виробничі структури* (заводи, фабрики, комбінати, шахти, шурфи, електростанції).

Виходячи з функціонально-генетичної структури промислових ландшафтів, індустріальний туризм авторами раніше поділявся на 2 підвиди – гірничопромисловий і фабрично-промисловий. У свою чергу серед них виділялися 10 варіантів індустріального туризму: гірничо-промисловий – кар'єрний (наприклад, екскурсії на кар'єр), відвальний, провальний, шахтний (екскурсії на шахту); фабрично-промисловий – металургійний, енергетичний (екскурсії на АЕС), машинобудівний, хімічний, гірничо-будівельний тощо [2].

Заглиблення в історію розвитку ландшафтів промислового краю, серед яких в Україні Кривбас є типовим, засвідчило, що старі і часто вже зниклі *виробничі об'єкти розвивались як природно-господарські територіальні системи*. Обов'язковими елементами таких систем виступали 4 категорії антропогенних ландшафтів – гірничопромислові та заводські об'єкти, дорожні ландшафти (залізниці, мости, гужові та бруківкові автомобільні дороги, тунелі), селитебні (робітничі селища, садиби рудопромисловців, шахтарські кладовища) та обслуговуючі ландшафти (робітничі їдальні, контори рудників, бані).

Вивчення історичних ландшафтів промислових територій Кривбасу проведені Казаковим В.Л., Калініченко О.О., Ярковим С.В. та ін. показали: що можна ставити питання про виділення 2-х нових видів індустріального туризму з відповідною об'єктно-ресурсною базою. Критеріями виділення нових видів індустріального туризму виступає ступінь збереженості об'єктів індустріальної культури та їх історична цінність.

1. Археологічний індустріальний туризм. На меті має відвідування та ознайомлення з історичними ландшафтами, що збереглися дотепер частково. Сучасний їх вигляд відповідає руїнам – напівзруйнованих інженерно-технічних та антропогенним ландшафтним комплексам старих промислових територій. В межах Криворізького регіону нами визначений кадастр об'єктів техногенно-археологічного туризму. Він складається з 9 категорій техногенних об'єктів:

1. Руїни залізородних шахт дореволюційного віку (початок ХХ ст. – до 1918 р.);
2. Руїни залізородних шахт радянської доби (1930-1950-ті рр. ХХ століття);

3. Руїни рудопідйомних споруд дореволюційного (до 1918 р.) віку;
4. Руїни виробничих об'єктів, залізородних рудників дореволюційного та радянського часу (1881–1952 рр.);
5. Руїни робітничих селищ дореволюційного та радянського часу (будівництва до 1950-х рр.);
6. Руїни залізниць раннього і середнього промислового вік – до 1950-х рр. XX ст.
7. Руїни бруківкових вулиць;
8. Руїни гідротехнічних споруд;
9. Руїни старих мостів – вік від часів будівництва Катеринінської залізниці у 1884 р.

2. *Історичний індустріальний туризм.* Об'єкти цього виду туризму мають потрійний зміст. З одного боку – добре збережені об'єкти ландшафтів промислових територій. З другого – зовсім протилежний статус – це території, які несуть лише пам'ять про об'єкти, що раніше тут функціонували. З третього – історичну цінність мають об'єкти та місцевості, з якими пов'язане життя видатних людей промислових регіонів. Обрані критерії диференціації об'єктів для історичного техногенного туризму дало змогу визначити їх 7 категорій:

1. Збережені робітничі селища дореволюційних рудників (до 1918 р. XX ст.), залізниць, заводів;
2. Збережені робітничі селища і квартали рудників радянської доби, підприємств транспорту та металургійної промисловості, (до середини 50-х рр. XX ст.);
3. Збережені фабрично-заводські об'єкти дореволюційного та радянського часу (1881–1950-ті рр.);
4. Збережені гірничопромислові ландшафти дореволюційних і радянських рудників (1881–1950-ті рр.);
5. Збережені гірничопромислові ландшафти дореволюційних і радянських рудників (1881–1950-ті рр.);
6. Збережені садиби рудопромисловців, будинки історичних осіб, рудничні та заводські кладовища, некрополі або місця їх існування у минулому;
7. Місцевості втрачених старих (1881–1950-ті рр.) промислових, селитебних, дорожніх ландшафтів, рудничних церков.

В реалізації археологічного та історичного видів техногенного туризму переважаючими мотивами скоріш за все найближчим часом стануть: *пізнавальний* (ознайомлення зі старими ландшафтами промислових територій в наукових і навчальних цілях), *конгресний* (проведення екскурсій під час роботи спеціалізованих наукових форумів), *екологічний* (ознайомлення з негативними наслідками господарської діяльності на прикладі історичних промислових ландшафтів), *екстремальний* – подорожі (лазіння) по шахтам і тунелям (як аналогам печер), *профорієнтаційний* (з метою реклами гірничих професій) та *патріотичний* (для збереження історичної пам'яті та підтримання гордості за науково-технічні досягнення предків у розвитку рідного краю).

Висновки. Дослідження об'єктів індустріальної спадщини на прикладі території Кривбасу дало змогу виділити 2 нових види індустріального

туризму – археологічний та історичний. Ресурсну базу цих напрямів туризму складають зниклі, добре і частково збережені ландшафти старих промислових територій – робітничих селищ, шахт і заводів, відвалів, кар’єрів, провалів земної поверхні, мостів, доріг, адміністративних і обслуговуючих споруд, рудничних церков і кладовищ. Включення цих об’єктів дозволить у майбутньому розвивати індустріальний туризму в Криворізькому регіоні та забезпечити збереження старих і цінних ландшафтів промислових територій на принципах самоокупованості і популяризації уявлень про промислове історичне обличчя Придніпровського регіону в цілому і Кривбас зокрема.

Список використаних джерел: 1. Індустріальна спадщина в культурі і ландшафті: Матер. II Всеукр. наук. конф. / Науковий вісник інституту дизайну і ландшафтного мистецтва ДАКККіМ. Вип. 4. – К., 2007. – 245 с. 2. Казаков В.Л., Мещанія І.І., Казакова Т.А., Завальнюк О.Й. Техногенний туризм в системі природо-користування // Екологія та раціональне природокористування. Зб. наук. праць. – Суми: СумДПУ, 2006. – с. 221–229. 3. О.М. Поль і розвиток гірничої промисловості в Криворізькому басейні: Матер. громадських читань. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2002. – 208 с.

УДК 338.485:331.5(477.86)

ЗАЙНЯТИСТЬ НАСЕЛЕННЯ В РЕКРЕАЦІЙНІЙ СФЕРІ – СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.І. Левицький

levutskuy.loi.latina@gmail.com

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
м. Чернівці, Україна*

Соціально-економічний поступ Івано-Франківської області не можливо уявити без розширеної мережі об’єктів, територій, закладів і установ рекреаційної сфери. Різноманітний рельєф від рівнинного, передгірного і до гірського Українських Карпат, висока лісистість (41 %, при показнику в Україні 14 %), присутність унікальних ділянок ландшафтів «дикої» природи, багатоманітний рослинний і тваринний світ, природні поверхневі і цілющі підземні води, чисте карпатське повітря, сприятливий клімат зумовили розвиток рекреаційної діяльності на теренах області вже не одне десятиліття.

Вагомим аспектом соціально-економічної ефективності використання природних умов і ресурсів регіону є створення робочих місць в рекреаційній сфері, особливо, якщо офіційний рівень безробіття складає близько 7,9 (2012 р.)– 10,5 % (2000 р.), а приховане безробіття може сягати в деяких районах до 60 %. Іншою особливістю, за даними Всесвітньої туристичної організації є те, що створення одного робочого місця в рекреаційній сфері сприяє створенню додатково від 5 до 10 робочих місць в прилеглих галузях економіки. Рекреаційна сфера є важливою для розвитку і процвітання галузей економіки Івано-Франківської області, позаяк породжує зайнятість

населення, а робочі місця виникають у галузях як в приймаючих відпочиваючих і рекреантів регіонах, так і в регіонах, звідки вони походять [2]. Рекреаційна сфера належить до однієї з найбільш працевзатратної, оскільки в середньому показник зайнятості населення цієї сфери становить 3 працівники на 10-12 рекреантів. Рекреаційна діяльність, як і інші галузі сфери послуг, відзначаються суттєвим переважанням серед найнятих працівників жінок. За останніми дослідженнями 2012 року питома вага жінок складала близько 55-75 % усіх працівників рекреаційної сфери [4]. Зайнятість населення в рекреаційній сфері характеризується двоякістю, через те що багато робочих місць є сезонними або з неповним робочим днем. Кількість сезонних працівників в Івано-Франківській області зростає по-перше – влітку, де за рахунок наявної розгалуженої мережі садиб сільського зеленого туризму потрібні додаткові трудові ресурси для обслуговування рекреантів, а по-друге – взимку, коли відкривається зимовий сезон в туристичних комплексах (взірцем тут є один з найкращих не тільки в області і в Україні, але й на теренах Східної Європи ТК “Буковель” в с. Паляниця Яремчанської міської ради) і потрібний додатковий обслуговуючий персонал, особливо із зимових видів спорту.

У зв'язку із великою кількістю працівників з неповним робочим днем (сезонністю) виявляється потрібним спрямування значного грошового ресурсу на створення передумов продовження зайнятості сезонного періоду до цілорічної. І це абсолютно можливо, беручи до уваги вагомий фактор, що рекреаційна сфера в Івано-Франківській області розвивається якісно в тих регіонах, де створення інших робочих місць є малоімовірним. Зокрема це гірські райони області такі як Верховинський, Косівський, Надвірнянський, Рожнятівський, Долинський і Яремчанська міська рада. Зайнятість населення в рекреаційній сфері Івано-Франківської області можна поділити на такі категорії працівників як зайняті: в готельному господарстві, санаторно-курортному комплексі, в ліцензованих суб'єктах туристичної діяльності (туроператорська, турагентська і екскурсійна діяльність) та в інших закладах рекреаційної сфери (садиби сільського зеленого туризму тощо). У 2012 році в закладах рекреаційної сфери області працювало близько 7650 осіб (в тому числі 4800 – жінки), що складає приблизно 1,4 % від усього зайнятого населення області, зокрема:

- 1181 особа у готельному господарстві;
- 1803 особи у санаторно-курортному комплексі;
- 767 осіб в ліцензованих суб'єктах туристичної діяльності (в тому числі – 606 осіб в туроператорській, 150 осіб в турагентській і 11 осіб в екскурсійній діяльності);
- 3900 осіб в інших закладах рекреаційної сфери (садиби сільського зеленого туризму тощо) [1].

За експертними оцінками на сьогодні у суміжних з рекреаційною сферою галузях області працює близько 65,5 тис. осіб. Враховуючи значний природний потенціал регіону, зайнятість населення в рекреаційній сфері в перспективі матиме чимале зростання. До того ж щороку збільшується кількість нових робочих місць в системі рекреаційної діяльності, що пов'язано перш за все із реконструкцією вже існуючих та будівництвом нових закладів.

Значна частина у підтримці рекреаційної діяльності належить не тільки приватному сектору, але й законодавчим ініціативам органів як державного так і місцевого самоврядування. Для розвитку зайнятості населення в рекреаційній сфері області прийнято і впроваджено ряд програм: 1) у 2002 році прийнято «Програму розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2002-2010 роки» метою якої було здійснення планомірних заходів і створення всіх умов для населення області у розширенні закладів рекреаційної діяльності, забезпеченні сприятливого інвестиційного клімату. Передбачалося, що з урахуванням природного, соціально-економічного, історико-культурного потенціалу регіону рекреаційна сфера має стати однією з провідних серед інших галузей економіки; 2) у 2004 році затверджено «Регіональну Програму розбудови туристичної інфраструктури за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004–2010 роках» з метою покращення туристичної інфраструктури області; 3) у 2007 році прийнято «Стратегію розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 року» з метою позиціонування області як одного з рекреаційних центрів Східної Європи, впровадження унікальних пропозицій на ринку туристичних послуг, забезпечення рекреантів висококваліфікованими кадрами обслуговування, дотримання збалансованого управління рекреаційним середовищем, створення партнерства рекреаційної сфери з іншими галузями економіки, розробки системи маркетингу і виведення Івано-Франківської області на внутрішній і зовнішній туристичні ринки; 4) у 2011 році ухвалено «Регіональну цільову Програму розвитку туризму в області на 2011–2015 роки» з метою продовження підтримки розвитку рекреаційної діяльності [3].

На сучасному етапі рекреаційна сфера займає важливе місце в соціально-економічному розвитку Івано-Франківської області. Територія регіону володіючи сприятливими природними чинниками має значний потенціал в розширенні зайнятості населення, а особливо мешканців гірських районів. На сьогодні більша частина зайнятих в рекреаційній сфері (зокрема, в садибах сільського зеленого туризму і санаторно-курортному комплексі) знаходиться саме в гірській частині області, де ще з середині XIX століття було закладено підвалини організованої рекреаційної діяльності. Законодавчі ініціативи на сьогодні безперечно сприяють піднесенню і маркетингу рекреаційної сфери як однієї з важливих в Івано-Франківській області.

Список використаних джерел: 1. Колективні засоби розмішування у 2012 році [Текст]: стат. бюл. / За ред. О.В. Костюк. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2013. – 62 с. 2. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2012 рік [Текст] / За ред. М.М. Колімбровського. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2013. – 495 с. 3. Стратегія розвитку та маркетингу туризму Івано-Франківської області до 2015 року [Електронний ресурс] / Управління зовнішніх економічних зв'язків і туризму Івано-Франківської обласної державної адміністрації. – Івано-Франківськ, 2007. – 265 с. – Режим доступу: http://frtt.if.gov.ua/Ukr/turizm/strateg_do_2015.PDF. 4. Суб'єкти туристичної діяльності області у 2012 році [Текст]: стат. бюл. / За ред. О.В. Костюк. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2013. – 35 с.

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТРАНСПОРТНОГО КОМПЛЕКСУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Т.В. Лимарь

tanya_lymar89@mail.ru

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Транспортний комплекс певної території формується і розвивається під впливом багатьох факторів – природно-географічних, історичних, економічних, соціально-демографічних, екологічних та ін. На різних історичних етапах розвитку кожна його складова (галузь, вид транспорту) постійно зазнає змін. Досліджуючи ці зміни, можна визначити історико-географічні особливості розвитку транспортного комплексу. Це дозволить прослідкувати як відбувалося його виникнення і становлення та окреслити оптимальні шляхи подальшого функціонування, що є особливо актуальним.

Дослідженню формування і розвитку транспортних комплексів приділена увага у працях В.М. Бугроменка, Г.А. Гольца, В.І. Дорошенка, І.В. Нікольського, Ю.Є. Пащенко, В.Я. Савенка, С.А. Тархова, О.Г. Топчієва, Л.Г. Чернюк та інших вчених.

Полтавська область має вигідне транспортно-географічне положення, тому транспортний комплекс даного регіону на сьогодні є досить розвинутим. Проте формувався він протягом тривалого часу.

Першими і головними видами транспорту до появи залізниці на території Полтавщини були річковий та гужовий. Саме водний (річковий) транспорт розвивався паралельно із заселенням та господарським освоєнням території. Торгівельна і пасажирська пристані з'явилися у м. Кременчук ще у 1823 р. У 1850 р. була відкрита перша регулярна пасажирська лінія між Кременчуком і Пінськом. Уже на початку ХХ століття це була основна пристань великого аграрного регіону. Зараз провідну роль в організації роботи річкового транспорту в Полтавській області відіграє Публічне акціонерне товариство «Кременчуцький річковий порт». За часів економічної нестабільності на початку 1990-х рр. порт частково втратив свою силу. Проте зараз він функціонує і відновлює свої потужності. На сьогодні судноплавні річки Полтавської області – Дніпро, Сула, Ворскла створюють необхідні умови для розвитку річкового транспорту [4].

Історія залізничного транспорту в регіоні розпочалася ще наприкінці ХІХ ст. Найбільш помітно на його економічний розвиток вплинуло саме будівництво залізниць, яке велося досить інтенсивно. У 1869 р. було відкрито першу в губернії залізничну дільницю, що з'єднала Кременчук з Єлисаветградом (нинішнім Кіровоградом) і Балтою, а також станцію «Крюків-на-Дніпрі» з усім станційним господарством. У 1870 р. було споруджено

лінію Полтава – Кременчук, 1871 р. – лінію Полтава – Харків, що відразу ж спростило транспортування вантажів, дало можливість різко збільшити обсяги перевезень. У 1890-х рр. введено в дію залізницю Полтава – Київ. Таким чином, залізнична мережа в губернії склала 1500 км. Прокладенням лінії Полтава – Лозова наприкінці XIX – на поч. XX ст. залізнична сітка Полтавської губернії була фактично сформована.

У 1910 році на залізниці було розпочато роботу із впровадження нових технологій. Проте після проведеної більшовиками у 1918–1920 рр. націоналізації дрібної і середньої промисловості більшість підприємств припинили свою діяльність. Погано працював і залізничний транспорт. Однак вже після проголошення нової економічної політики (1921–1927 рр.) на Полтавщині робота транспорту налагоджувалася. Довжина рейкових шляхів залізниці становила 391 км (367 верств), що обслуговувалися 30 станціями. У 1940-х рр. на розвиток залізничного транспорту вплинула Друга світова війна. Оскільки значна частина транспортної інфраструктури була зруйнована – проводилися роботи з її відновлення [5].

Наприкінці 1950-х рр. залізнична сітка на Полтавщині була вже досить густою (27,1 км на 1000 км²). Протяжність залізниць області становила 1467 км. У 1960–1980 рр. залізничний транспорт інтенсивно розвивався і вже наприкінці 1980-х рр. перевозив понад 40% пасажирів і більше 50% вантажів. Проте за 1990–2011 рр. пасажирооборот залізничного транспорту регіону зменшився у 1,4 рази, вантажооборот також зменшився у 3,1 рази. На сьогодні залізничні перевезення становлять 7 % обсягів перевезень пасажирів та 14,4 % перевезень вантажів від усіх видів транспорту в Полтавській області [3].

Функціонування автомобільного транспорту почалося у 1910–1920 рр. На 1914 р. у Полтавському регіоні було лише 5 автомобілів. Перший автомобільний гараж у Полтаві з'явився у 1930 році. В автосекції спочатку було 3 вантажних автомобілі. З часом було налагоджено перевезення вантажів і пасажирів легковими автомобілями і навіть автобусами. До кінця 1950-х рр. через територію Полтавської області вже проходили автомагістралі Київ – Харків, Полтава – Кременчук (1958 р.) [3].

Перевезення вантажів автомобільним транспортом у 1980-ті рр. зросло на 2,7%. У 1990-их рр. автомобільний парк області складав уже більше 200 тис. автомобілів [6]. На сьогодні провідна роль у транспортному сполученні регіону за обсягами пасажирських перевезень і протяжністю шляхів належить саме автомобільному транспорту.

Повітряний транспорт виник на Полтавщині ще у 20-х рр. XX століття. У 1923 році М.А. Комарницький організував біля села Рибці під Полтавою перший аеродром. У 1949 р. з метою відокремлення цивільної авіації від військової аеродром було розміщено на заздалегідь підібраній ділянці, де він знаходиться і зараз. «Аеродром-Полтава» було збудовано протягом 1950-х – 1960-х рр. Новий пасажирський термінал з'явився у 1985 р. Із 1991 р. спостерігається різке зменшення пасажиропотоку через Полтаву. У 2002 р. аеродром передано у власність територіальних громад області [7]. На сьогодні діє Полтавське обласне комунальне підприємство «Аеродром-Полтава».

Рухомий склад повітряного транспорту області складає 67 літаків і гелікоптерів (у 2000 р. – 124) [1].

Формування трубопровідного транспорту в Полтавській області можна прослідкувати починаючи із 1951 р., коли в області розпочався промисловий видобуток нафти, а із 1957 р. – газу. На початку 1960-х рр. був збудований газопровід Шебелинка – Полтава – Київ. Трансконтинентальний газопровід Уренгой – Помари – Ужгород, що проходить через територію області будували із червня 1982 р. по серпень 1983 р. У 1984 році було введено в експлуатацію газопровід Єлець – Курськ – Диканька протяжністю 434 км [2].

Питома вага трубопровідного транспорту становить 63,2 % перевезень вантажів області. На сьогодні міждержавне значення має нафтопровід Мічурінськ (Росія) – Кременчук протяжністю в межах нашої держави 313 км та газопроводи «Союз», Уренгой – Помари – Ужгород, Єлець – Курськ – Кременчук – Бендери, що проходять через територію області. Крім того найдовшими у межах України є нафтопроводи Кременчук – Херсон (428 км) і Гнідинці – Розбишівка – Кременчук (395 км), також працює нафтопродуктопровід Кременчук – Лубни – Київ та газопровід Шебелинка – Полтава – Київ. Нові відкриття родовищ газу в Харківській області сприяли спорудженню газопроводу Єфремівка – Диканька – Київ – Тернопіль – Ужгород (1010 км) [6].

Таким чином галузі транспорту Полтавської області пройшли тривалий шлях свого становлення і розвитку, сформувавши єдиний транспортний комплекс регіону. Використання переваг кожного із видів транспорту (автомобільного, залізничного, трубопровідного, повітряного та річкового) є важливим чинником економічного розвитку даного регіону.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Полтавській області. *Транспорт і зв'язок / Головне управління статистики у Полтавській області // Статистичний щорічник Полтавської області за 2011 рік.* – Полтава, 2012. – С.159-170. 2. Еременко П.Т., Вороб'єв Н.А. *Развитие трубопроводного транспорта в СССР и за рубежом / П.Т. Еременко, Н.А. Вороб'єв.* – М.: Недра, 1989. – 165 с. 3. Лапоногов О.М., Качанов О.Д. *Полтавська область: Географічний нарис / О.М. Лапоногов, О.Д. Качанов.* – К.: Радянська школа, 1959. – 102 с. 4. Обревко Л. *Річкові ворота великої індустрії / Л. Обревко // Вісник Кременчука.* – 2003. – 18 грудня. – С.11. 5. Полтавська дирекція залізничних перевезень. *Залізничний комплекс // Україна транспортна.* – 2005. – 2 с. 6. Полтавська область: природа, населення, господарство. *Географічний та історико-економічний нарис / За ред. К.О. Маца.* – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 336 с. 7. Програма підтримки обласного комунального підприємства «Аеропорт-Полтава» на 2014 рік та заходи щодо сплати заробітної плати [Електр. ресурс]. – Режим доступу: http://www.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/programa_pidtrimki_na_2014r.aeroport_-_kopiya.pdf

СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ И ЗАНЯТОСТЬ СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ

Ю.В. Литовченко, Н.В. Чугунова

Chuginova@bsu.edu.ru

*Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
г. Белгород, Россия*

Главным богатством любого государства являются люди, а главным фактором развития – человеческий. Настоящее и будущее страны зависят от количества и качества человеческого потенциала, социальные потребности регионов становятся все более важными стимулами или ограничителями развития экономики. Социально-экономические изменения в России привели к усугублению демографических процессов, заложенных в 60-х гг. XX столетия закономерностями развития населения - вступлением страны в последнюю фазу первого демографического перехода, в XXI веке – влиянием второго перехода. Трансформированы социальные и экономические трудовые отношения, ярко выражен дисбаланс на рынке труда – безработица в одних сферах экономической деятельности и нехватка рабочей силы в других, проявлены проблемы нерациональной занятости населения, специфика и содержание которых предопределены как объективными экономическими, так и субъективными причинами. В сельской местности сформировался комплекс социально-демографических угроз развитию государства [1], ставшими критическими. Длительный миграционный отток из села на фоне естественной убыли, масштабные преобразования сельскохозяйственного производства привели к радикальным изменениям демографической ситуации и конфигурации занятости населения, характерным для большинства регионов РФ. Рамки тезисов доклада не предоставляют возможности для детального анализа возникших проблем. Поэтому основную задачу нашей работы мы видим в выявлении наиболее актуальных вопросов, задаваемых сельской местностью на материалах одного из регионов страны – Белгородской области.

Главная задача исследования определена как выявление и анализ основных вызовов в сдвигах пространственного размещения сельского населения и занятости в экономике. Использование принципа полимасштабности [2. С. 13] позволило оценить ситуацию на разных иерархических уровнях – областном, муниципальном (районном) и поселенческом, а принцип комплексности исследования дал возможность изучить разные процессы - демографические, расселенческие в их взаимосвязи. Ключевыми районами исследования были Белгородский, Новооскольский, Корочанский, Ракитянский и Ровеньский. Основными вызовами в развитии сельского населения, требующими обсуждения научным сообществом, мы считаем следующие процессы и явления.

Демографическое сжатие территории, к которому привели разнонаправленные тренды [3] в динамике численности городских и сельских жителей. В результате разных индексов (роста или убыли), численность городского населения выросла в четыре раза, сельского сократилась в два раза. Корни явления расположены глубоко и формировались под влиянием индустриализации и ускоренной урбанизации, а результаты сжатия имеют далеко идущие демографические и социально-экономические последствия. Сжатие сопровождалось территориальным перераспределением населения между муниципальными образованиями. Усилилась концентрация населения вокруг Белгорода, ускоряя процессы формирования агломерации; вектор развития расселения принял центростремительное направление – по мере приближения к окраинам области убыль населения увеличивается, сокращая долю района в области; близость к большому городу становится ключевым фактором демографического развития сел; растут контрасты между пригородами больших городов и периферией региона. На востоке и юго-востоке области сформировалась обширная зона депопуляции. Сжатие пространства стало основным трендом развития сельского расселения и, конечно, социально-экономического пространства области. В результате длительного внутриобластного перераспределения населения и притока мигрантов извне (вынужденных переселенцев и т.н. «северян») сложилось современное пространственное размещение населения Белгородской области. Динамика численности ключевых районов нашего экспедиционного исследования подтверждает выводы о характере движения населения и сжатии пространственного размещения населения.

Следующим вызовом для развития сельской местности Белгородской области мы считаем *системную безработицу на сельском рынке труда*.

Заккрытие многих сельхозпредприятий, сокращение объемов их производственной деятельности, внедрение новых ресурсосберегающих технологий привели к массовому высвобождению экономически активного населения, стали причинами формирования безработицы и удешевления сельского труда, роста миграционного оттока в крупные города [4].

Рассчитанный по методологии МОТ удельный вес занятых в экономике (от общей численности населения), свидетельствует о крайне низкой занятости сельских жителей – до одной пятой (с учетом занятых в ЛПХ и семейных фермах) в отдельных поселениях Новооскольского и Алексеевского МО. В Богородском поселении Новооскольского и в Бубновском поселении Корочанского (полупериферия в модели «центр-периферия») районов количество безработных составляет одну треть от численности экономически активного населения. Возможности трудоустройства в сельской местности оказываются в значительной степени определенными состоянием и вектором развития местного аграрного комплекса. Сельскохозяйственное производство, продолжая оставаться одной из главных сфер приложения труда сельского населения Белгородской области, формирует аграрную моноспециализацию населенных пунктов. Не нашедшие работу в родном селе, вынуждены прибегать к отходничеству или маятниковым миграциям (если позволяет социально-экономическая ситуация района). В Наголенском с/п Ровеньского района на 135

работающих в своем поселении приходится 160 маятниковых мигрантов. Мы уверены, снижение доли сельского хозяйства в жизнедеятельности населения, не замещенное иными видами экономической деятельности приведет к дальнейшему обезлюдению сельской местности, ее социальной и экономической деградации. Для получения доступных сельскому жителю средств к существованию, население вовлечено в т. н. «неформальную» занятость в ЛПХ. В. Гимпельсон называет ее альтернативой «либо экономической неактивности, либо хронической безработице на селе» [5]. Наши исследования показали, что в сельских поселениях в ЛПХ занята значительная часть населения: в Великомихайловском с/п Новооскольского МО – 52% ЭАН, в Венгеровском с/п Ракитянского МО – 37% ЭАН.

Таким образом, анализ пространственного размещения населения показал, что территориальное перераспределение населения привело к демографическому сжатию, а система занятости населения свидетельствует о низкой диверсификации рынка труда и его напряженности. По нашему мнению, выявленные проблемы являются вызовами для динамичного развития региона и для их смягчения необходимы интегрированные социальные стратегии, в которых центральное место занимает задача обеспечения сельского населения достойной работой и оплатой труда.

Список использованных источников: 1. Рыбаковский, Л.Л. Демографические вызовы: что ожидает Россию? Ресурс Интернет. <http://rybakovsky.ru/demografia8a4.html>. 2. Нефедова, Т.Г. Десять актуальных вопросов о сельской России. Ответы географа / Т.Г. Нефедова. – М: ЛЕНАНД. – 2013 – 456 с. 3. Н.В. Чугунова, Развитие системы городского расселения Белгородской области / Н.В. Чугунова, Т.А. Полякова, Н.В. Лихневская // География и природные ресурсы. 2013. – №1 – С. 112–118. 4. Самарина, В.П. Проблемы устойчивого развития Белгородской области / В.П. Самарина. // Бюллетень Института устойчивого развития Общественной палаты Российской Федерации «На пути к устойчивому развитию России». – 2011. – № 55. – С. 104-108. 5. Гимпельсон В. Занятость в неформальном секторе в России: угроза или благо? // Альманах Ассоциации независимых центров экономического анализа. 2004. Вып. 2. – С. 147–150.

УДК 314(477.41)

СУЧАСНА ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ В КИЇВЩИНІ

В.А. Лоха

dok.slava@list.ru

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький, Україна

Регіональна, демографічна проблематика від 90-х рр. ХХ ст. і до сьогодні ще не стала предметом спеціального й комплексного висвітлення дослідників. У певній мірі картографічні видання містять статистичну інформацію про історичний розвиток, адміністративно-територіальний устрій, природні умови та ресурси, населення, економіку та соціальну інфраструктуру Київщини.

Сучасна демографічна ситуація в Київщині, як і в Україні, є досить проблемною – відбувається постійне скорочення чисельності населення, що викликано скороченням тривалості життя українців та зменшенням народжуваності в сім'ях. Така невтішна тенденція свідчить про ознаки демографічної кризи, яка склалася у нас в країні.

Демографічна статистика вивчає закономірності природного руху населення, які безпосередньо залежать від устрою різних соціальних організмів. Інакше кажучи, процеси природного руху – народжуваність, смертність, зміна та відтворення поколінь – зумовлюються насамперед соціальним середовищем, в якому вони відбуваються. Демографічна статистика обчислює і вивчає ці взаємозв'язки і взаємовпливи [6, с. 2; 8]

Демографічна ситуація Київщини характеризується помітною зміною динаміки чисельності населення. Так, загальна кількість постійного населення Київської області, конкретно була такою: у 1990 р. – 1942,0 тис. осіб; у 1995 – 1906,0 тис. осіб; у 2001 р. – 1835 тис. осіб; у 2006 р. – 1758,0 тис. осіб. Кількість міського населення, за результатами перепису населення 2001 р., становила 1053,7 тис. осіб, або 57,8%, сільського – 693,8, або 42,2%. У 2006 р. частка міських жителів трохи збільшилась – до 59 %, а сільських мешканців навпаки скоротилась до 41 %, очевидно, що це пов'язано із переселенням населення у міста [1, с. 46]. За даними Головного управління статистики в Київській області, кількість постійного населення за останні роки стрімко зменшується. Зокрема, у 2009 р. було – 1722,1 тис. осіб, у 2010 р. – 1716,0 тис. осіб, у 2011 р. – 1711,9 [2]. Таким чином, порівнюючи чисельність населення з попередніми роками, помітне його загальне зменшення.

Проте в останні роки, за рахунок постійних і тимчасових мігрантів з інших регіонів України, в Києві та Київській області чисельність населення (із врахуванням постійних та наявних жителів) дещо зросла. У Києві станом на 1 грудня 2010 р. в середньому зареєстровано 2 797 553 осіб, а станом на 1 листопада 2011 р. у столиці «помітно» 2 807 679 осіб. У Київській області станом на 1 жовтня 2009 р. було 1 718 055 осіб, а станом на 1 листопада 2011 р. – 1 718 868 осіб [9].

Для Київської області переважно характерне постійне скорочення чисельності населення. Першою причиною цього стало тривале падіння показників народжуваності, яке розпочалося та особливо посилилося ще на початку 90-х рр. ХХ ст. і продовжується в даний період. А саме домінують родини, у яких народжується лише одна дитина, рідко – дві, тому сучасний коефіцієнт природного приросту залишається від'ємним – -10. Окрім того, у 2000-х рр. помітне поступове збільшення числа народжених. Зокрема, у 2001 р. в міських поселеннях народилося – майже 8 тис. осіб, а в сільських – 5 тис., а у 2005 р. в міських – понад 10 тис., сільських – 6 тис. Найбільший коефіцієнт народжуваності – понад 11,0 народжених на 1000 осіб (наявного населення) у Києві (та прилеглих до міста районах), у Фастові, Василькові і Березані, а також в Таращанському районі. Середній коефіцієнт народжуваності – 9,1–11, характерний для більшості районів і міст Київської області. Це такі адміністративні райони: Яготинський, Броварський, Іванківський,

Бородянківський, Васильківський, Обухівський, Фастівський, Тетіївський, Миронівський. Найнижчий коефіцієнт народжуваності – 6,5–8, є у Переяслав-Хмельницькому, Кагарлицькому, Білоцерківському та Володарському районах. Як бачимо, загалом смертність переважає над народжуваністю. А саме: у 2001 р. померло близько 13 тис. містян та понад 16 тис. сільчан, а у 2005 р. померло понад 14 тис. городян та майже 18 тис. мешканців сільських поселень [1, с. 49]. Взагалі, будь-які негативні зміни в суспільстві дуже швидко та болісно позначаються на демографічних процесах. Вони є свого роду індикатором соціального неблагополуччя та існуючих суспільних проблем [7, с.17].

Найбільші обсяги природного скорочення населення за останні десять років відбулись у Іванківському (померло найбільше – понад 30 на 1000 осіб), Макарівському, Фастівському, Сквирському, Таращанському, Миронівському, Кагарлицькому, Переяслав-Хмельницькому, Березанському, Баришівському, Яготинському та Згурівському районах (головним чином, за рахунок сільської місцевості). Коефіцієнт смертності по адміністративних районах (означеним) і містах коливався переважно від 23,1–23,0 на 1000 осіб наявного населення, станом на 2005 р [1, с. 49]. Зараз відбувається інтенсивне скорочення населення, яке доповнюється низькими показниками шлюбності та високим коефіцієнтом дитячої смертності. Додатково на демографічну ситуацію північних районів цієї групи вплинула аварія на Чорнобильській АЕС. В результаті чого, значна кількість населених пунктів була відселена.

Середні показники природного скорочення характерні для деяких районів лівобережжя (Броварський, Бориспільський) – де коефіцієнт смертності у межах 19,0 – 23,0 на 1000 осіб. Однак, вони доповнюються стрімко зростаючим коефіцієнтом дитячої смертності та високими відсотками розлучень від загальної кількості шлюбів.

Найнижчі коефіцієнти природного скорочення населення притаманні Києво- Святошинському та Обухівському районам. Вони мають високу частку молоді та кращі умови життя людей. До того ж, Києво-Святошинський район максимально наближений до столиці і тому має спільні з нею демографічні процеси [3, с. 199].

Також значно зросли показники смертності, особливо дитячої, через погане медичне забезпечення та зниження рівня життя громадян. Для Київської області характерне різке підвищення коефіцієнту дитячої смертності. В окремих районах області він перевищує показники десятирічної давнини майже в 4 рази (Іванківський, Бориспільський, Броварський, Переяслав-Хмельницький, Миронівка та інші). Лише в м. Києві коефіцієнт дитячої смертності поволі зменшується (від 16,7 до 10,2 – за останні 10 років). Причиною високої смертності серед дітей стало вкрай низьке медичне забезпечення області, а також незадовільний стан матеріального забезпечення сімей.

Проаналізувавши статистичні відомості, в яких наводяться дані про народжуваність, смертність та природний приріст населення Київщини за останні дванадцять років, помітно, що показники кількості народжуваних за

останні роки почали поступово збільшуватися лише у 1995 р. (18300) та у 2007 р. (18378) (при тому, що випадки смертності серед немовлят зросли). Розглядаючи кількість померлих, чітко помітно, що відбувається збільшення їх з кожним роком 16,5 осіб (на 1000 жителів) в 1995 році, а 18,1 — 2007 році. В останні роки ситуація кардинально не змінюється. Так, у 2009 р. померло 28869 осіб, у 2010 р. – 28406 осіб. Щодо природного приросту населення, то він є від'ємним і в 2007 році дійшов до -7,6. Останнім часом народжуваність продовжує знижуватися. А саме: у 2009 р. народилося 20616 немовлят, у 2010 р. – 19737. У майбутньому передбачається подальше зменшення чисельності населення як у Київщині, так і в Україні загалом [4, с. 44; 2].

За період 1991–2000 рр. коефіцієнти природного скорочення в містах Київської області змінились в середньому від +2,9 до -4,7, а в сільській місцевості від -9,2 до -15,2. Аналогічні показники по м. Києву за цей період зменшились відповідно від +7,3 до -2,9. Щоправда, Київська область знаходиться у кращому становищі, ніж решта регіонів України. Її показники природного скорочення населення не перевищують середні значення в межах України.

Якщо в містах області та в самому м. Києві ще у 1991 р. показники природного приросту були додатними, то надалі відбулося їх різке падіння, викликане дестабілізацією суспільного життя. Особливо це торкнулося столиці, де зміни відбулися досить швидко. Сільська місцевість вже давно має від'ємні позиції за показниками природного приросту населення. Молодь постійно їде з села у місто або за кордон, шукаючи заробітку і кращих умов життя [5].

Ситуація в самому Києві характеризується меншою інтенсивністю проривного скорочення населення та низькими коефіцієнтами дитячої смертності, в порівнянні з іншими містами Київщини.

Таким чином, якщо урядовці найближчим часом не запровадять дієвих заходів щодо поліпшення екологічного стану довкілля та соціально-економічних умов життя населення, які безпосередньо впливають на демографічну ситуацію – збільшення народжуваності у родинах, збільшення тривалості життя, заохочення молоді та працездатних залишатися жити й працювати на Батьківщині, – то вже через 50 – 100 років чисельність українців в Київщині, як і в цілому в Україні, може суттєво скоротитися, а в деяких сільських мікрорегіонах жителі й зовсім можуть зникнути. Значно погіршується сучасна демографічна ситуація в Київській області у зв'язку із загибеллю українців на сході України, а також через дорожньо-транспортні пригоди, соціальні хвороби та ін.

Список використаних джерел: 1. Комплексний атлас Київської області / О.В. Онищак, О.Ю. Король, О.В. Радченко та ін. - К.: ДНВП «Картографія», 2009. [Електронний ресурс]. – 80 с. 2. Населення / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblstat.gov.ua>. 3. Куценко Ю.С. Сучасна демографічна ситуація та статеві-вікова структура населення Київщини / Ю.С. Куценко, В.А. Лоха // Наукові записки з української історії: Зб. наук. статей. – [Електронний ресурс]. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 28. – С. 198-203. 4. Пиріжкова С. У. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки / С.У. Пиріжкова. – К.: 2003. 5. Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція. / О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак. – К., 2007. – 312 с. 6. Стационарний щорічник Київської області, 2000. Стат.

зб. / Держ. ком. Статистики України. Київ. обл. упр. статистики. – К.: Преса України, 2001. 7. Стельмах Л. М. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2001 року / Л.М. Стельмах, А. В. Задоєнко. – Державний комітет статистики України. – 2001. 8. Стеценко С. Г. Демографічна статистика: підручник./ С.Г. Стеценко. – К.: Вища шк., 2005. – 415 с. 9. Чисельність населення на 1 листопада 2011 року та середня за січень-жовтень 2011 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gorstat.kiev.ua>.

УДК 911.37

МЕСТО РОСТОВСКОЙ АГЛОМЕРАЦИИ В ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ СТРУКТУРЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА РОСТОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Ю.Н. Меринов, Ю.Ю. Меринова

yuliyamerinova@yandex.ru

*Ростовский филиал Российской Таможенной Академии,
Южный Федеральный Университет, Ростов-на-Дону, Россия*

В мировой и российской практике наибольшую динамику развития имеют агломерационные зоны, концентрирующие на своей территории как демографические, институциональные, управленческие, культурные, так и экономические ресурсы прилегающих к ним регионов. Это хорошо прослеживается на примере самой крупной на юге России и одной из крупнейших в стране Ростовской агломерации (далее – РА).

В то время, когда общая численность населения Ростовской области, начиная с начала 90-х годов прошлого века и до настоящего времени, постоянно сокращалась, численность жителей агломерации, и прежде всего её города-ядра, только увеличивалась. Рост количества жителей происходил не только в Ростове, но и в малых городах и во всех сельских районах. Сокращение затронуло лишь Таганрог и Новочеркасск. С ростом численности жителей (с 2102,9 в 1989 г. до 2233,7 тыс. чел. в 2012 г.) возрастала и доля населения агломерации в области (с 48,8 до 52,5 %) [1].

В территориальном отношении основная зона концентрации промышленного производства области расположена в Ростовской агломерации. Причём её значение в общем объёме производства и концентрации промышленных предприятий является преобладающей для всего экономического потенциала области. Структура индустриального производства РА включает в себя все основные отрасли промышленности области за исключением угольной промышленности и цветной металлургии. В объёме промышленного производства области на долю агломерации приходится 2/3 реализуемой продукции и всей прибыльной части. Здесь концентрируется более 66 % всех предприятий. Основная концентрация крупных и средних предприятий промышленного производства ориентирована на городские поселения агломерации.

Одним из важнейших элементов специализации хозяйства любой территории является показатель распределения основных фондов по отраслям хозяйственной деятельности в административных единицах агломерации. На долю РА приходится 68,6 % стоимости всех основных фондов области, более половины из этого объёма (55,2 %) концентрируется в городе-ядре. Причём во внутренней структуре основных фондов Ростова доля отраслей промышленного производства составляет только пятую часть, а транспорта – четвёртую. В долевым отношении самая высокая концентрация промышленного производства в основных фондах у Таганрога – 66,2 %, Азова – 51,5 %, Новочеркаска – 45,8 %, Азовского – 38,9 % и Кагальницкого районов – 20,9 %, обогнавших даже Ростов и Батайск (17,7 %), являющихся лидерами по концентрации фондов в транспортном секторе – 31,8 % [1].

По абсолютным показателям стоимости основных фондов Ростов опережает другие административные единицы агломерации во всех без исключения отраслях. Даже в сельском хозяйстве по данному показателю Ростов опережает следующий за ним Азовский район в 3,2 раза, в обрабатывающих отраслях в 1,6 раза находящийся на втором месте Таганрог, а в производстве электроэнергии в 15,3 раза – Новочеркасск. На долю Ростова приходится почти 95 % стоимости основных фондов транспортного комплекса РА, более 86 % строительной индустрии и, как это не парадоксально, почти 95 % добычи полезных ископаемых агломерации. В промышленном производстве агломерации стабильно лидирует Ростов. На его долю приходится более 55 % основных фондов области, 51 % объёма строительных работ, 40 % объёмов производства обрабатывающей промышленности, 35 % производства электроэнергии, газа и воды. Здесь сосредоточена треть областных трудовых ресурсов и более 37 % инвестиций [1, 2].

Весьма значима доля РА и в концентрации сельскохозяйственного производства. В общем объёме производимого сельскохозяйственного продукта её она достигает 28,6 % производства Ростовской области, при том, что территория агломерации занимает только 13,6 % площади области. Это соотношение конкретно указывает на высокий уровень интенсификации сельхозпроизводства на данной территории. Абсолютным лидером в общем объёме выпускаемой продукции является Азовский район, доля которого в агломерации составляет 21,1 % (что 1,3 – 1,7 раза больше следующих за ним Октябрьского, Неклиновского и Кагальницкого районов)

Высока доля городских округов в выпуске готовой сельскохозяйственной продукции агломерации – 9,1 % (среди которых на Ростов приходится до 87,7 %), по которым они опережают три сельских района. На долю РА приходится более трети объёма производства растениеводства области и более четверти производства животноводческой продукции. В Ростовской агломерации производится 21,5 % зерна области, 32,9 % подсолнечника, 35,8 % картофеля, но более всего высока доля производства овощей в открытом грунте – 44,5 %. В отличие от растениеводства доля агломерации в производстве животноводческой продукции области не столь высока. Размещённое здесь поголовье крупного рогатого скота (в т.ч. коров) и свиней не

превышает 15–17 % областного стада, а количество мелкого рогатого скота – 4 %. По показателям готовой продукции на предприятия РА приходится значительно большие объёмы выпуска областной продукции. Так, на долю производства молока в агломерации приходится почти 20 % областного объёма, скота и птицы на убой – 28,7 %, а яиц – 38,6 % [1].

Высокий уровень развития производительных сил, специализация на производстве многих видов грузоёмкой продукции, особенности положения Ростовской агломерации на пересечении транспортных коммуникаций предопределили формирование здесь одного из наиболее развитых транспортно-дорожных комплексов Российской Федерации, обладающего значительным транзитным потенциалом, в том числе в системе международных транспортных коридоров. Ведущим видом транспорта по пассажиро- и грузоперевозкам в Ростовской агломерации является автомобильный транспорт. На автомобильный транспорт ежегодно приходится до 98 % общего объёма пассажирских перевозок, а пассажирооборот достигает 4,3 млрд. пасс. км. Железная дорога – одна из основных звеньев транспортной системы Ростовской агломерации по которой осуществляются как внутренние, так региональные и международные экономические связи. В границах агломерации почти все магистральные линии электрифицированы (исключение юго-восточное направление Ростов – Сальск). Значение воднотранспортной инфраструктуры агломерации повышается в связи с развитием системы международного транспортного коридора МТК № 7 (Дунай – Дон – Волга) и пересекающих его сухопутных коридоров. Водный транспорт Ростовской агломерации обеспечивает в основном международные транспортно-экономических связи области. В пределах агломерации действуют три водных транспортных узла: Ростовский (имеет 4 грузовых района и специализируется на перевалке минерально-строительных, тарно-штучных грузов, лесоматериалов, металла), Таганрогский (специализируется на перевалке сыпучих, генеральных, контейнерных грузов, проката чёрных металлов) и Азовский (специализируется на перевалке минеральных и строительных материалов, тарно-штучных грузов, лесоматериалов, угля, проката чёрных металлов). Грузооборот портов агломерации и транзитного судоходства ежегодно достигает более 20 млн. тонн. Ростовский аэропорт, несмотря на занимаемое по пассажирским перевозкам 11 место среди российских аэропортов, уступая по объёмам перевозок только аэропортам более крупных по численности населения городов (Москва, Санкт-Петербург, Екатеринбург, Самара и Уфа) и курортно-пересадочным аэропортам Краснодар и Сочи, уже не справляется, в посткризисное время, с возрастающей (в среднем на 25 % ежегодно) потребностью в авиаперевозках [2]. Для решения данной проблемы в северо-восточной части агломерации началось строительство «Южного хаба».

Список использованных источников: 1. Сравнительные показатели социально-экономического положения городских округов и муниципальных районов Ростовской области. 2012: Стат. сб. – Ростов-на-Дону: Ростовстат, 2013. – 420 с. 2. Официальный портал правительства Ростовской области. Режим доступа: <http://www.donland.ru> свободный. Загл. с экрана. Яз. рус. (дата обращения 11.07.2014).

ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ЯК КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

Д.В. Олексіч

oleksich@mail.ru

*ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»,
м. Суми, Україна*

Інноваційна спроможність та технологічна готовність є невід’ємними складовими визначення інвестиційної привабливості країни, яка визначається як набір інституцій, політик і факторів, що визначають рівень продуктивності економіки. За даними останнього звіту Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012–2013 рр., Україна серед 144 країн посіла 73-є місце проти 82-го у 2011–2012 рр. [0]. Провідні позиції займають Швейцарія, Сінгапур та Фінляндія, які складають трійку лідерів. Внаслідок економічних та політичних негараздів Україна втратила 16 позицій за 2009–2010 рр. Але у 2011–2012 рр. стан економіки країни покращився, що дало змогу піднятися в рейтингу на 7 позицій. А згідно із звітом Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність за 2012–2013 рр. Україна піднялася ще на 9 позицій, продовжуючи демонструвати свої основні конкурентні переваги – освіту та ємність ринку.

Рейтинг України за підіндексом «Технологічна готовність» у 2012–2013 рр. підвищився до 81-го місця проти 82-го у 2011–2012 рр. Варто відзначити, що у 2012–2013 рр. майже всі показники підіндексу покращилися. Зокрема, такі: «рівень освоєння технологій» (+2 позиції), «іноземні інвестиції та трансфер технологій» (+15 позицій), «Інтернет-користувачі» (+4 позиції).

Одним з узагальнюючих кількісних критеріїв оцінки потужності інноваційного потенціалу будь-якої національної економіки є витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) та освіти. В розвинутих державах вони становлять від 2,5 % до 3 % валового внутрішнього продукту (за найнижчого допустимого рівня в 2 % ВВП) [0]. Наприклад, у США щорічні витрати на НДДКР упродовж останніх 10 років дорівнюють у середньому 250 млрд. доларів, що становить майже половину сукупного світового показника. А що стосується освіти, то і її частка в сукупному обсязі інвестицій у дану сферу у провідних країнах рідко «опускається» нижче відмітки в 12 %, а в окремих державах досягає навіть 21 % національного доходу країн. Так, у Швеції витрати на освіту (у % ВВП країни) в середньому становлять 7,7 %, у Данії – 8 %, у Фінляндії – 6,2 %. А в Україні обсяги фінансування інноваційних робіт упродовж усього трансформаційного періоду крім мізерних абсолютних масштабів демонструють і усталену негативну динаміку зі щорічними темпами падіння обсягів усіх форм фінансування науки та освіти, які у 1,5–2,8 рази вищі порівняно з темпами скорочення ВВП [0].

Як і в минулі роки, пріоритетним залишається фінансування наукової діяльності за рахунок замовників, яке перевищує 60 % його загального обсягу, зокрема частка закордонних замовників становила 26,2 %, що є значно вищою, ніж у розвинутих країнах (у Великій Британії на іноземні джерела припадає близько 14,3 %, Франції – 8,3 %, Італії – 3,9 %, а Японії – лише 0,1 %) та може у перспективі загрожувати втратою інтелектуальної власності.

Авторами з УкрІНТЕІ та НДІ статистики [0] характеризуються індикатори науково-технічного розвитку, прийняті у 2001 році в країнах ЄС в якості стандарту, які охоплюють 18 основних показників, що розподілені на чотири групи:

1. Стан кадрового потенціалу (5 показників: частка осіб з вищою освітою серед населення у віці 20–29 років, частка осіб, що мають закінчену вищу освіту в економічно активному населенні, участь у програмах підвищення кваліфікації для дорослих, частка зайнятих у високо- і середньо технологічних галузях промисловості, частка зайнятих у високотехнологічних сегментах сектору послуг).

2. Рівень фінансування наукових досліджень і патентну активність (4 показники: частка державних витрат на НДДКР у ВВП, частка витрат на НДДКР бізнес-сектора у ВВП, кількість заявок на патенти ЄС у високотехнологічних галузях економіки на 10 тис. населення, кількість заявок на патенти США у високотехнологічних галузях економіки на 10 тис. населення).

3. Рівень інноваційної активності підприємств (3 показники: частка малих і середніх підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, частка малих і середніх підприємств, залучених до інноваційних проектів з іншими організаціями, відношення витрат на інноваційну діяльність до загального обсягу продаж).

4. Рівень поширення сучасних технологій в економіці (6 показників: частка венчурного капіталу у високотехнологічних секторах економіки у ВВП, частка «нового» капіталу у ВВП, частка нової продукції у загальному обсязі продаж переробної промисловості, частка сімей, що має доступ до Інтернету, частка ринку телекомунікаційних технологій у ВВП, частка високотехнологічних секторів у загальному об'ємі доданої вартості обробної промисловості).

Експертами ЄС на основі запропонованих показників розраховується також «європейський інноваційний індекс», який обчислюється для кожної країни окремо з метою визначення її відносних позицій серед європейської спільноти у сфері інноваційного розвитку. Інноваційний індекс за стандартами ЄС – це інтегральний показник, що розраховується за формулою, яка враховує кількість вищих і нижчих від середньоєвропейського рівня зазначених індикаторів у конкретній країні. Таким чином Комісією ЄС визначення інноваційного індексу здійснюється на підставі вищезазначених показників, що характеризують по суті рівень науково-технічного розвитку країни. Слід відзначити, що дані української офіційної статистики через свою обмеженість на теперішній час не дозволяють розрахувати за європейськими стандартами для України

інтегральний показник рівня науково-технічного розвитку – так званий «інноваційний індекс» країни.

Однак, на нашу думку, не зовсім коректно виглядає ототожнення поняття інноваційного потенціалу і стану науково-технічного розвитку. З макро-економічних позицій інноваційний потенціал країни, на наше переконання, – це здатність суспільства продукувати новації та впроваджувати науково-технічні досягнення світового рівня в усіх сферах суспільного життя. Він має вимірюватися системою індикативних кількісних показників, що характеризують стан та потенційні можливості ресурсів інноваційного підприємництва (у його широкому розумінні), та якісними характеристиками стану організаційного, правового, економічного, фінансового механізму управління інноваційним підприємництвом. Перелік показників для оцінки стану і потенційних можливостей ресурсної бази інноваційного підприємництва, що запропонований в ЄС для визначення рівня науково-технічного розвитку, може бути прийнятним і для України. При цьому слід враховувати, що переліком індикаторів та їх контролем визначаються цілі інноваційного розвитку країн ЄС та ступінь їх досягнення в європейській спільноті.

Список використаних джерел: 1. Звіт Всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.weforum.org/reports/young-global-leaders-sharing-economy-innovation>. 2. Карпов В.І. Інноваційний потенціал України та країн ЄС (порівняльний аналіз) / В.І. Карпов, О.О. Саверченко, Л.Ф. Радзієвська, І.Ю. Єгоров. – К.: УкрІНТЕІ, НДІ статистики, 2002. - 42 с. 3. Поручник А. М. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві / «Міжнародна економічна політика», № 1, 2004.

УДК 911.3

ВПЛИВ УРБАНІЗАЦІЇ НА СПОСІБ ТА УМОВИ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Н.В. Омельченко

natali_omelchenko@i.ua

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Урбанізація являє собою глобальний соціально-географічний процес, який зумовлює модернізацію суспільства впродовж всього ХХ століття. Саме з цим процесом пов'язані глобальні соціальні зміни у суспільстві [3]. Будучи результатом дії багатьох факторів, урбанізація, в свою чергу, позначається на всіх сторонах життя сучасного суспільства. Але, перш за все, урбанізація означає зміну людини, її інтересів і поведінки, інтенсифікацію діяльності, зміну використання вільного часу, ціннісних орієнтацій тощо, тобто всього того, що може бути названо способом життя [1]. Формуються типові шляхи соціального самовизначення, що знаходить вираження у повсякденній активності міських жителів. Складність та багатогранність власне урбанізації, різноплановість її впливу на розвиток суспільства і оточуючого середовища визначають важливість комплексного вивчення даного процесу та його результатів

представниками багатьох наук. Безумовно, чіткі границі вивчення урбанізації для кожної науки визначити важко, зате можливим є виділення аспектів та питань, в яких роль географічного аналізу найважливіша.

Географічне дослідження урбанізації не зводиться тільки до того, щоб покласти на карту ті чи інші показники, що характеризують світову урбанізацію в цілях виявлення її просторових відмінностей чи численних форм. Метою географічного осмислення може бути і обґрунтування соціально-географічного змісту урбанізації як процесу поширення міського способу і умов життя [1].

Людина з її суспільними функціями (спосіб життя, характер і інтенсивність діяльності, дозвілля, рухливість, орієнтація) змінюється в міру підвищення рівня розвитку продуктивних сил і в результаті науково-технічного прогресу. Умови формування конкретно міського мешканця складаються по-різному, в залежності від соціально-економічних особливостей урбанізації, у різних типах поселень, при різному стані природного середовища. Характер діяльності, нові особливості використання вільного часу, підвищення рухливості, зростаюче тяжіння до великих центрів, що володіють солідним соціально-інформаційним потенціалом, розвиток непрофесійних контактів та багато іншого – все це впливає на формування систем розселення у вигляді міських агломерацій, планувальну організацію населених місць, а також є фактором формування людини міста [1]. Основні аспекти формування міського способу життя зображені нами на рис.1. Отже, процес урбанізації безпосередньо впливає на людину, проте цей вплив взаємний: людина зі своїм прагненням до комфортних умов, спрощення і диференціації характеру праці, економією часу і є творцем урбанізації.

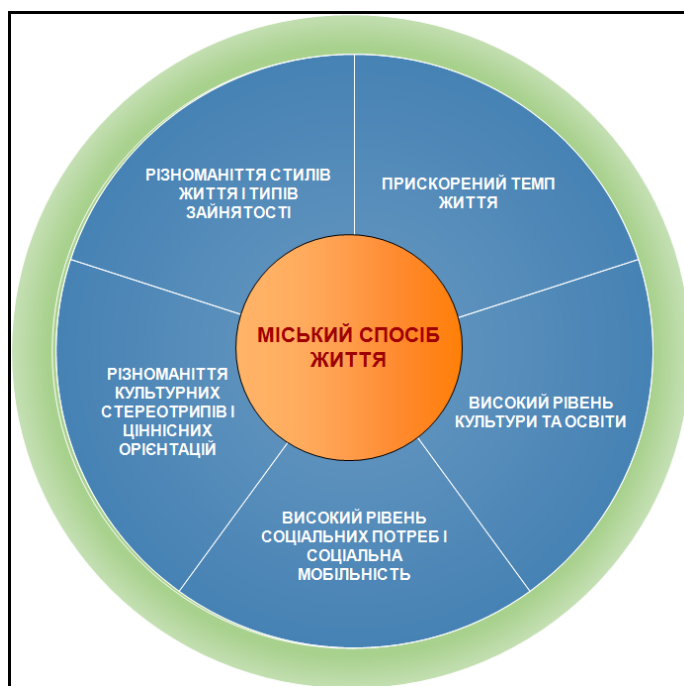

Рис. 1. Аспекти формування міського способу життя (складено автором)

Важливо відмітити, що урбанізація розвинених країн у соціально-географічному аспекті і урбанізація пострадянських країн якісно відрізняються.

Якщо розвинені країни йдуть інтенсивним шляхом розвитку урбанізації, який передбачає вдосконалення економіки та соціальної сфери, перехід на багатофункціональну основу розвитку міст, зміну джерел приросту міських жителів, утворення міських агломерацій, то пострадянські країни в основному все ще знаходяться на шляху екстенсивного розвитку, при якому зростання міст і формування міських структур залежить насамперед від потреб матеріального виробництва і, зокрема, екстенсивного розширення індустріальної бази на основі будівництва нових фабрик і заводів. Відповідно, умови і спосіб життя населення розвинених країн і пострадянських країн відрізняються. У містах розвинених країн інтенсифікація міського способу життя мала і продовжує мати якісний характер, вона сприятиме розвитку міст, а у містах пострадянських країн якісні ознаки проникнення урбанізації ледве помітні.

Умови життя людини у місті значно відрізняються від умов життя у сільській місцевості. Соціальні умови міста носять більш розвинений характер. В рабовласницькій та феодальній формаціях село уособлює в собі територіально-розселенський спосіб виробництва, а місто виступає як торговельно-ремісничий устрій. Перемога капіталізму робить це співвідношення зворотнім – місто втілює новий спосіб виробництва, село перетворюється на напівфеодальний чи дрібнотоварний устрій в його межах. Причина в тому, що відмінності між містом і селом як формами розселення походять від соціально-економічних відмінностей між ними. [4]

Нові умови, які формуються під впливом урбанізації несуть в собі як позитивні риси, так і негативні. Безумовно, місто дарує можливість жити у більш комфортабельних домівках, в яких побутова оснащеність знаходиться на достатньому рівні. Але на сьогоднішній день багато українських міст не відповідають навіть цьому параметру урбанізованого міста. Відсутність елементарних зручностей є ознакою типово сільської забудови і відповідних умов. В розвинутих країнах частка міського населення на 100 % співпадає із забезпеченістю житла каналізацією і іншими зручностями, тобто, всі міські жителі проживають в «міських» умовах. В Україні ситуація значно складніша – в середньому кожне п'яте місто не обладнане окремою каналізаційною мережею, тобто, має переважно сільські умови життя.[5]

Сучасні тенденції урбанізації України у ХХ ст. були зумовлені прискореною індустріалізацією, наслідком чого стало зростання частки міського населення. У 1959 р. у містах України проживало 46 % населення, у 1970 р. – 55 %, у 1981 р. – 63 %, у 1994 р. – 67 %; останніми роками рівень урбанізації складає приблизно 68% [2]. Проте якщо порівнювати умови і спосіб життя населення навіть міст однієї країни, ми будемо бачити суттєву різницю, адже міста – це населені пункти з різною людністю, які виконують промислові, організаційно-господарські, управлінські, культурні та ін. функції, що, безумовно, відбивається на самій людині. Але кожне місто характеризується суспільно-географічним положенням і відіграє свою специфічну роль у соціально-економічному просторі країни чи регіону. Якщо, наприклад, для Києва, як столиці, важливою «типовою» ознакою міського способу життя буде освоєння населенням інноваційних форм діяльності в усіх сферах життя, то для

будь-яких оточуючих великий обласний центр міст (членів агломерації) основною об'єднуючою ознакою буде повсякденна висока мобільність населення, представлена різноманітними маятниковими міграціями. Отже, специфіка міста сприяє варіаціям міського способу життя і впливає на поведінкові характеристики населення, механізми адаптації населення тощо.

Список використаних джерел: 1. Маергойз И.М. Географическое учение о городах / И.М. Маергойз. – М.: Наука, 1987. – 118 с. 2. Посацький Б.С. Основи урбаністики. Ч.1. Урбанізація та територіальне розпланування: Навч. посібн. Вид. друге. Доп. — Львів: Манускрипт, 2002. 3. Сачкова Виктория Александровна. Урбанизация как социальный процесс: философский анализ: автореферат дис. ... кандидата философских наук: 09.00.11 / Сачкова Виктория Александровна.- Москва, 2013. 4. Тарабукін Ю.О. Соціологія міста: Курс лекцій. Ч.1 / Ю.О. Тарабукін; Держ.акад.кер.кадрів культури і мистець. – К., 2004. – 278 с. 5. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація: монограф. – К.: Ін-т географії національної академії наук України, 2009. – 346 с.

УДК 911.3

ВИРОБНИЦТВО ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ СУВЕНІРІВ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

М.Л. Орлова

vassianovka@mail.ru

Одеська національна академія харчових технологій, м. Одеса, Україна

Невід'ємною складовою туристичною індустрією виступають підприємства, що займаються виробництвом та реалізацією товарів туристичного попиту. До товарів туристичного попиту перш за все належать туристичні сувеніри. Наразі правомірно говорити про функціонування окремої сувенірної індустрії, продукцію якої можна поділити на такі групи: святкові сувеніри, бізнес-сувеніри та туристичні сувеніри. Туристичними сувенірами можуть бути різні предмети, що мають як лише декоративне так і декоративно-ужиткове призначення. Проте вони обов'язково повинні нести у своєму декоративному оформленні знакову інформацію, викликати стійкі асоціації з місцем, де ці предмети були придбані; з певною народністю, народом або країною. Усім зазначеним вимогам відповідають вироби народних художніх промислів, які по праву вважаються еталонами туристичних сувенірів.

До найбільш відомих осередків народних художніх промислів *Закарпатської області* належить село *Іза Хустського району*, більшість мешканців якої займаються лозоплетінням [1]. У населених пунктах *Рахівського району* добре збереглися традиції вишивки, основним призначенням якої є оздоблення одягу. Поширеними видами традиційного декоративно-ужиткового мистецтва на території району є виготовлення килимів (села *Кваси, Лазецина*) та ліжників (села *Видричка, Богдан, Розтоки, Росішка, місто Рахів*), в'язання (села *Росішка, Білин, Костилівка, Чорна Тиса, смт Ясіня та Великий Бичків*), художня обробка дерева (свт *Ясіня*), коренепластика (свт *Великий*

Бичків), художня обробка шкіри (села *Чорна Тиса, Лазещина*). Набуло розвитку на Закарпатті і гончарство, зокрема у селах *Вільхівка Іршавського району, селі Тисобикень Виноградівського району*. В Ужгородському районі проживають керамісти, заслужені майстри народної творчості України Ендре Гіді (с. *Велика Добронь*) та Стегура Наталія (м. *Ужгород*). Художньою обробкою дерева займаються жителі сіл *Тур'я Бистра, Тур'я Пасіка, Новоселиця, Ворочово Перечинського району*, заслужені майстри народної творчості Василь Шип (с. *Тур'я Ремети Перечинського району*), Василь Сідак (сmt *Середнє Ужгородського району*).

Одним з найбільших осередків гончарства України є місто *Косів Івано-Франківської області*. Виготовленням традиційної «косівської кераміки» займаються Валентина Джуранюк (заслужений майстер народної творчості України), Уляна Шкром'юк (лауреат премії імені Катерини Білокур за визначні твори традиційного народного мистецтва), Оксана Бейсюк (заслужений майстер народної творчості України, лауреат премії імені Катерини Білокур), Ірина Цвілик-Серьогіна (заслужений майстер народної творчості України), Роман та Людмила Якібчуки (лауреати премії імені Катерини Білокур), Ігор та Христина Троці, Михайло (заслужений майстер народної творчості України) та Людмила Трушики. Юрій Стрипко, Василь та Радислав Швеці, Роман Мицкан відійшли від традицій та експериментують з формами, декором, фарбами. Ще одним центром гончарства на території Івано-Франківської області є місто *Коломия*, де працюють керамісти Надія та Марія Кахнікевич (заслужені майстри народної творчості України), Сергій Никонович [2]. Набули розвитку на території Івано-Франківської області й інші види народних ремесел. Жителі села *Річка Косівського району* особливо відзначаються уміннями у художній обробці деревини, мосяжництві, бондарстві, художній обробці шкіри, сирній пластиці. Село *Космач* відоме завдяки писанкарству, у селі також шиють та оздоблюють вишивкою національний одяг, займаються бондарством, ткацтвом, кушнірством, виготовляють музичні інструменти, вироби зі шкіри. У селі *Яворів* зародилося мистецтво так званої «сухої» різьби по дереву, набуло значного розвитку ліжникарство та писанкарство [3].

Львівська область здавна відома своїми мистецькими традиціями, зокрема виготовленням виробів з гутного скла. Виробництвом гутних виробів з кольорового скла ручного виготовлення, виробів з фігурного скла та іншої скляної продукції у наш час займається ТОВ «Галицьке скло» (*Новий Яр Яворівського району*). Місто *Глиняни Львівської області* належить до осередків народного ткацтва та килимарства, у місті *Яворів* займаються різьбою по дереву, виробництвом іграшок, вишивкою, ткацтвом. Село *Гавареччина Золочівського району* відоме завдяки чорнодимленій кераміці, яку виготовляють майстри Іван Луковський, Євген та Богдан Бакусевичі, Володимир Гарбузинський, Володимир Сушанський.

Визначним осередком вишивання на території України є село *Клембівка Ямпільського району Вінницької області*. Клембівська вишивка характеризується переважанням червоно-чорної кольорової гамми, складними геометричними орнаментами, із технік вишивання найбільш поширеною є низь.

Традиційним мистецтвом у селі займаються майстрині художньої вишивки Марія Савчинська (заслужений майстер народної творчості України), Марія Ганусовська, Зоя Боднар та інші. У 2012 році в Клембівці було відроджено фабрику української вишивки «Жіноча праця». Село Бубнівка Гайсинського району – центр гончарства, що славиться глибокими традиціями, красою та своєрідним характером керамічних виробів. При Бубнівській середній школі працює гурток художньої кераміки, яким керує директор Музею братів Герасименків, заслужений майстер народної творчості України Тетяна Шпак [3].

Селище міського типу *Опішне Зіньківського району Полтавської області* є найвідомішим осередком гончарства. У XIX столітті в селищі функціонували найбільші в Україні гончарні заводи. Нині тут діють приватні гончарні художні майстерні. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному репрезентує творчі здобутки гончарів усіх історико-етнографічних регіонів України. У Опішному діє освітній заклад, що надає початкову мистецьку освіту із образотворчого мистецтва та гончарства, – Державна спеціалізована художня школа-інтернат I-III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішні». Всесвітньо відомими центром ткацтва, вишивки та килимарства є селище міського типу *Решетилівка на Полтавщині*, у якому функціонує «Решетилівська майстерня художніх промислів». Навчитися традиційним ремеслам можна у Решетилівському художньому професійному ліцеї.

Місто *Кролевець Сумської області* є відомим осередком ткацтва, традиції якого продовжує КП «Кролевецьке художнє ткацтво». Центром гончарного виробництва на Сумщині є село *Межиріч Лебединського району*. У місті *Переяслав-Хмельницький Київської області* традиції народної художньої вишивки та ткацтва продовжує фабрика художніх виробів ДП «Фабрика імені Б. Хмельницького». Місто *Васильків* славиться виготовленням майолікового посуду. ПП «Васильківська майоліка» випускає біля шестидесяти зразків різноманітних художніх керамічних виробів. Здавна відоме своєрідним мистецтвом розпису *сmt Петриківка Дніпропетровської області*. У 1991 році народні майстри, об'єднавшись, утворили Центр народного мистецтва «Петриківка», сферою діяльності якого є виготовлення сувенірів з петриківським розписом. Колектив Центру об'єднує близько 40 провідних майстрів Петриківки, серед яких 5 заслужених майстрів народної творчості України.

Список використаних джерел: 1. Гайова, Є. Лозоплетіння у селі Іза / Євгенія Гайова // *Відлуння віків* / М. Пархоменко (гол. ред.); Українське товариство охорони пам'яток історії та культури; Центр пам'яткознавства НАН України. – 2008. – № 1(9) – С. 43-46. 2. Метка, Л. Сучасний стан гончарства Гуцульщини та Покуття (за матеріалами керамологічної експедиції Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України та Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному) / Людмила Метка // *Народна творчість та етнографія* / НАН України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського; Міжнародна асоціація українських етнологів. 2010, листопад-грудень. № 6 (328) Київ, 2010. С. 118-125. 3. Осередки народних промислів як об'єкти культурного туризму: оглядова довідка / матеріал підготувала Т.Л. Шлепакова; Міністерство культури України; Інформаційний центр з питань культури та мистецтва; ДЗ «Національна парламентська бібліотека України». – 2010. – ДЗК Випуск 12/5. – Режим доступу: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/237186>

ОСОБЛИВОСТІ ПОПИТУ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА РИНКУ ПРАЦІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.В. Пасевич

Yriy-Pasevich.vl@ukr.net

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна*

Необхідність наукового дослідження попиту та пропозиції трудових ресурсів на ринку праці Волинської області зумовлена негативними процесами в економіці області. На сьогоднішній день у зв'язку з низькою оплатою праці, скороченням купівельної спроможності населення Волинської області, змінюється динаміка та структура попиту та пропозиції трудових ресурсів. Дослідження територіальні відмінності у структурі попиту та пропозиції трудових ресурсів області необхідне для чіткішого розуміння ситуації на ринку праці області, і у подальшому допоможе у реалізації регіональної програми зайнятості населення у Волинській області.

Метою нашого дослідження є виявлення особливостей структури та динаміки попиту та пропозиції трудових ресурсів на ринку праці Волинської області. Детально проаналізувавши статистичну інформацію, а також здійснивши огляд матеріалів періодичних видань, ми здійснили аналіз динаміки та структури попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці Волинської області за професійною і територіальною ознаками.

У структурі попиту на трудові ресурси за професійною ознакою у цілому по області найбільш затребуваними є працівники з найпростіших професій, робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, а також кваліфіковані робітники з інструментом [2]. Причому попит на такого роду трудові ресурси в останні роки стрімко зростає. Найменш затребуваними професіями на ринку праці області лишаються законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі), професіонали, фахівці, а також кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства. Якщо низький попит на перших пояснюється традиційно обмеженою кількістю робочих місць у державному управлінському секторі, то низький попит на професії сільськогосподарської спеціалізації пояснюється спадом виробництва самої галузі.

Щодо пропозиції робочої сили на ринку праці області, то тут ситуація дещо відрізняється від структури попиту [2]. Перш за все, у структурі пропозиції робочої сили варто відзначити великий надлишок фахівців, працівників сфери торгівлі та послуг, робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин, а також працівників найпростіших професій. Така диспропорція попиту

та пропозиції пояснюється, у першу чергу, низьким попитом та високим рівнем безробіття працездатного населення. Як результат, співвідношення попиту та пропозиції робочої сили є показники навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію). Для Волинської області характерними є високі показники навантаження на робочі місця таких професій як технічні службовці, працівники сфери торгівлі та послуг, найпростіші професії, а також робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин. Варто відзначити тенденцію до зменшення навантаження на вільні робочі місця таких професій як кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства [2]. Динаміка попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці у цілому по області характеризується перевищенням пропозиції робочої сили над її попитом, проте помітною є певна тенденція до росту у цілому по області попиту на робочу силу та скорочення її пропозиції [2]. У переважній більшості адміністративних районів області помітними є тенденції до скорочення пропозиції робочої сили. Лише Луцький район характеризується певним ростом пропозиції робочої сили. Це пояснюється близькістю до обласного центру а відповідно кращими можливостями працевлаштування та вищим рівнем оплати праці. Тому серед інших адміністративних районів відбувається скорочення пропозиції зареєстрованої робочої сили, оскільки тривалість очікування працевлаштування та рівень оплати праці, яку пропонує державна служба зайнятості часто не відповідає потребам особливо молодого працездатного населення яке працевлаштовується не офіційно та на короткостроковий період.

Що стосується попиту на робочу силу, то такі райони як Горохівський, Ківерцівський, Ковельський та Луцький та м. Луцьк, м. Ковель, м. Нововолинськ, м. Володимир-Волинський характеризуються тенденцією до його росту. Як правило, це зумовлено наявністю об'єктів виробництва, порівняно високим виробничим потенціалом, який, у свою чергу, визначає структуру та пропозицію робочих місць, рівень зайнятості і безробіття населення [1].

Для адміністративних районів і міст області навантаження на одне вільне робоче місце (вакансію) щороку складає у середньому 11 осіб. До районів з найвищими показниками відносяться Камінь-Каширський, Любомльський, Маневицький. З найнижчими – Луцький, Ківерцівський, Ковельський, Старовижівський та м. Луцьк, м. Ковель, м. Нововолинськ і м. Володимир-Волинський. Щодо динаміки, то помітним є зменшення даних показників практично в усіх адміністративних районах та містах обласного підпорядкування.

Отже, за результатами дослідження попиту і пропозиції трудових ресурсів на ринку праці Волинської області, можна визначити основні особливості та риси:

- у результаті скорочення обсягів виробництва у області відбулись зміни у структурі зайнятого населення, а також зміни співвідношення попиту і пропозиції робочої сили;

- зниження престижності багатьох видів професій та невідповідність отриманій професії потребам ринку праці регіону;
- існують територіальні відмінності щодо структури попиту на робочу силу за галузевою та професійною ознаками: для великих міст характерним є попит на кваліфіковані робітничі та найпростіші професії, а для сільської місцевості переважно кваліфіковані працівники сільського та лісового господарства;
- переважно сезонний характер попиту на робочу силу у сільській місцевості;
- для ринку праці області характерна відносно стабільна ситуація в обласному центрі і депресивність територій на периферії, переважно півночі області;
- високий рівень навантаження на одне вільне робоче місце у таких адміністративних районах області як Камінь-Каширський, Любомльський та Маневицький, зумовлений низькою концентрацією виробництва та низьким попитом на робочу силу;

Список використаних джерел: 1. Пасевич Ю.В. Інвестиційний клімат як чинник формування ринку праці Волинської області / Ю.В. Пасевич // Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 14-15 трав. 2014 р.) / СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 483 с. 2. Ринок праці Волинської області (статистичний щорічник) / [відп. за вип. Л.С. Баранюк]. – Х.: Головне управління статистики у Волинській області, 2012. – 521 с.

911.3

ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫЙ ТРАНСПОРТ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ЭКОНОМИКИ

В.И. Редин, В.Г. Лаптев

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина*

Железнодорожный транспорт является одним из важнейших базовых отраслей экономики Украины и Харьковской области, так как развитие продуктивных сил невозможно без работы транспорта. В сложных экономических условиях железная дорога обеспечивает занятость трудовых ресурсов, помогает в решении социальных вопросов, пополняет местный бюджет, а также используя транзитность территории области и приграничное положение, способствует развитию внутренних и внешних связей.

Работа железнодорожного транспорта в условиях рыночной экономики тесно связана с удовлетворением потребностей грузоотправителей как с перевозкой, так исполнением требований, которые предъявляются к качеству перевозок. По сравнению с другими видами транспорта железные дороги имеют ряд преимуществ, из которых наиболее важными являются:

- регулярность перевозок независимо от времени года, времени суток и погоды;

- невысокая стоимость перевозок в сравнении со стоимостью перевозок другими видами транспорта;
- размещение железнодорожных вокзалов в центрах городов или близко от них.

Харьковщина имеет развитую сеть железных дорог, эксплуатационная длина которых составляет 1376 км, что составляет около 6% длины железных дорог Украины. Густота сети железных дорог – 44 км на 1000 км². Наиболее обеспечены железнодорожными путями Харьковской, Дергачевской, Лозовской, Змиевской районы, что можно объяснить их близостью к Харькову. Удельный вес железнодорожного транспорта составляет 98,4% грузооборота и 69,9% пассажирооборота всех видов транспорта общего пользования Харьковской области. В структуре перевозок преобладают грузовые перевозки: стройматериалы, хлебные грузы, черные металлы, нефтепродукты, сельскохозяйственные машины, каменный уголь. Их удельный вес составляет 70% отправленных грузов. В работе железных дорог области четко проявляется преобладание транзитных перевозок, что обусловлено экономико-географическим положением. На ввоз приходится 18%, а на вывоз – 13 %. Как свидетельствуют статистические показатели объем отправок грузов по сравнению с 2000 годом – 19,1 млн. тонн, в настоящее время повысился и колеблется в пределах 26,4-34,7 млн. тонн. Перевозка пассажиров железными дорогами составляет 66,4 млн. человек. Грузооборот по сравнению с 2000 годом (13,1 млрд. ткм) в последние годы составляет 23-30 млрд. ткм. По этому показателю железнодорожный транспорт намного опережает автомобильный. Пассажирооборот стабилизировался на уровне 6,7-7,1 млрд. пас.км.

Таким образом железнодорожный транспорт Харьковской области является важнейшим видом транспорта. Сеть железных дорог имеет четкую радиальную конфигурацию с центром в городе Харькове. От него в восьми направлениях на Киев, Мариуполь, Сумы, Днепропетровск, Луганск, Крым, а также на Москву, Брянск отходят магистрали, соединяющие область с Донбассом, Приднепровьем, Крымом, а также центральными районами России, Северным Кавказом, Белоруссией и другими регионами. Важнейшие электрифицированные железнодорожные магистрали: Харьков-Лозовая-Севастополь, Харьков-Мариуполь, Харьков-Полтава-Киев-Львов, Харьков-Люботин-Сумы, Харьков-Красноград-Новомосковск. В области сформировалась система крупных железнодорожных узлов, где осуществляются формирование и сортировка поездов. К ним относятся Харьков, Лозовая, Купянск, Мереза, Красноград, Люботин. Железнодорожный транспорт на современном этапе имеет ряд проблем, среди которых – старение основных фондов, так изношенность подвижного состава составляет почти 90%, причем изношенность грузовых вагонов – 70%, а пассажирских – 83%. Как следствие этого ограничивается скорость движения поездов, создается реальная угроза безопасности движения на железных дорогах.

Одной из актуальных проблем является низкий уровень транспортного сервиса, а также низкий уровень взаимодействия с другими отраслями экономики. Обновление и модернизация имеющегося подвижного состава

должна стать одной из предпосылок интеграции железнодорожного транспорта Харьковщины с западноевропейской транспортной системой. Для этого необходима разработка и внедрение современного подвижного состава, основными требованиями которого станут экономичность, энергосбережение, топливосбережение, экологичность, безопасность.

Список использованных источников. 1. Бугроменко В.Н. Транспорт в территориальных системах. - М.: 1987. - 110 с. 2. Зубенко В.О. Забезпечення конкурентоспроможності залізничного транспорту за рахунок формування стратегічного союзу. Вісник економіки транспорту і промисловості.- 2010. - № 32. - с.29-31. 3. Магістраль возродження. К 140-летию Южной железной дороги. Под ред. В.Н.Остапчука. - Харьков, 2009. - 251 с. 4. Топчів О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методика: Навчальний посібник. - Одеса: 2005. - 632 с. 5. Харьковская область: Природа, население, хозяйство - 2-е изд., перераб. и доп. Под ред. А.П. Голикова, Л.Л.Сидоренко. - Харьков, 1997. - 288 с.

УДК 338.485 (477.87)

ДІЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

О.О. Славич

olga.slavych@i.ua

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

Сьогодні туризм є одним із найбільш прибуткових секторів світового господарства, що інтенсивно розвивається. Підтвердженням даного твердження слугує той факт, що в економічно розвинених країнах туризм дає кожне десяте робоче місце [5], на його частку припадає 10% валового національного доходу і 9% капіталовкладень [2, с. 56]. Інтенсивний розвиток ділових, культурних і наукових зв'язків між регіонами та країнами, загальний економічний розвиток, будівництво нових і модернізація існуючих підприємств у різних галузях економіки визначають важливість розвитку індустрії ділового туризму, з одного боку, і відсутність сезонного спаду як невід'ємної умови успішного бізнесу, з іншого. Це, в свою чергу, робить значний вплив на розвиток національної економіки та її інтеграцію у світовий ринок. Адже ділові туристи в загальному світовому туристському потоці складають близько 25% [6], проте на них припадає до 60% загального обороту туристичної індустрії [1, с. 63]. На думку зарубіжних експертів, до 2020 року кількість міжнародних ділових поїздок зросте в три рази до 1,8 млрд. на рік, надходження від туризму досягнуть 2,1 трлн. доларів США [6]. При цьому дохід, що отримується від одного туриста, в середньому складе 1250 USD (в даний час зарубіжний турист витрачає в поїзді близько 500 USD) [4, с. 97]. Отже, сутність наукової проблеми полягає в аналізі чинників створення високоефективної та конкурентоздатної індустрії ділового туризму, що забезпечує широкі можливості для розвитку економічного сектору регіону, в тому числі за рахунок

податкових надходжень до бюджету. Адже завдяки даній галузі відбувається притік інноваційних ідей в економіку, що сприяє подальшому розповсюдженню на світовий ринок, збільшення робочих місць при збереженні та раціональному використанні культурно-історичного та природного багатства регіону.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є обґрунтування доцільності розвитку ділового туризму як перспективного напрямку економіки регіону.

Виклад основного матеріалу публікації. Розвиток ринку ділового туризму справедливо розглядають в якості комплексного чинника соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і її регіонів, сприяючи зростанню ділової активності, створенню нових робочих місць, підвищенню доходів населення тощо. Тим часом ефективне використання даного потенціалу сьогодні ускладнене відсутністю належного взаємозв'язку і взаємодії між численними суб'єктами ринку ділового туризму, а також здійснюваними ними маркетинговими зусиллями, застосовуваними методами і формами керування маркетинговою діяльністю.

В науковій літературі часто ототожнюють поняття «діловий туризм», «MICE індустрія» та «бізнес туризм». Отож, науковці замість терміна «діловий туризм» часто використовують синонім – англійську аббревіатуру MICE, що означає: Meetings – ділові зустрічі, Incentives – мотивуючі заохочувальні поїздки, Conferences – конференції, Exhibitions – виставки та симпозиуми [3, с. 21]. Таким чином, поняття ділового туризму включає в себе організацію та супровід, як приватних ділових візитів, так і роботи багатотисячних міжнародних конгресів, симпозиумів, конференцій, виставок та ярмарків.

Діловий туризм за своєю економічною природою вигідний будь-якому регіону, проте його розвитку і просуванню заважають невирішені проблеми організаційного, економічного, нормативно-правового, науково-технічного, виробничого і фінансового характеру. До таких проблем, перш за все, слід віднести: відставання рівня розвитку нормативно-правової бази туристської галузі і системи державного регулювання і підтримки ділового туризму; слабкий рівень інтеграції регіонів в систему розвитку міжнародного співробітництва в галузі ділового туризму; недостатній рівень розвитку інфраструктури ділового туризму (засобів розміщення, громадського харчування, транспортних послуг, об'єктів індустрії розваг тощо); відставання у розробці та впровадженні на туристському ринку регіонів прогресивних технологій туристичного обслуговування й управління; недостатній рівень рекламної діяльності з просування туристичних продуктів на внутрішній і зовнішній ринки; невисокий рівень розвитку наукових досліджень в області розвитку та просування туристської галузі за участю наукових організацій і навчальних закладів; проблеми в системі підготовки, перепідготовки та підвищенні кваліфікації туристських кадрів у сфері ділового туризму.

Одним із шляхів вирішення першочергових проблем є об'єднання можливостей індустрії MICE з потенціалом ринку туризму, що може стати

сильнодіючим каталізатором антикризового розвитку регіонів. Діловий туризм позитивно впливає на соціально-економічний розвиток країн, тому він потребує активної пропаганди і підтримки з боку держави. В якості заходів державної підтримки ділового туризму можна назвати:

- формування програми підтримки в'їзного ділового туризму;
- здійснення інноваційних проектів у сфері ділового туризму та сприяння їх реалізації;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для підприємців та інших суб'єктів туристичного бізнесу, які вкладають кошти в розвиток ділового туризму на території регіону;
- підтримку організацій, що займаються просуванням і збутом послуг індустрії ділового туризму та МІСЕ;
- організацію єдиних експозицій індустрії МІСЕ на спеціалізованих виставках;
- створення іміджу дестинації як привабливого регіону ділового туризму.

Таким чином, напрошується логічний висновок про те, що потрібно створювати регіональні чи міжрегіональні проекти. Потрібно говорити про необхідність і можливості створення даних проектів на основі об'єднання потенціалу туризму та МІСЕ заходів. Іншими словами, потрібно поєднувати дестинації, на території яких є інфраструктура з локаціями, які мають в наявності туристські об'єкти, спільно освоюючи наявні можливості, компенсуючи слабкі сторони і зміцнюючи сильні сторони один одного. Метою подібних проектів є спільне використання в різних регіонах країни потенціалу ділового туризму.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, для формування позитивних тенденцій у сфері розвитку та просування регіонального ділового туризму необхідно здійснити комплексне вирішення проблем шляхом розробки та реалізації відповідної стратегії, спрямованої на створення сприятливого правового, організаційного та економічного середовища, що забезпечують ефективне управління даним процесом.

Список використаних джерел: 1. Быков В.Г., Куликова С.Н. *Глобализация мирового туризма и особенности его развития в странах Западной Европы.* – М.: Финансы и статистика, 2006. – 286 с. 2. Смолій В.А, Федорченко В.К., Цибух В.І. *Енциклопедичний словник-довідник з туризму/ Передмова В.М. Литвина.* – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 372 с. 3. Lopez D *Business tourism, 10th Tourism Congress «Conventions, Congresses and Incentive travel».* – Valencia: Tirant lo Blanch, 2008. – 72 p 4. Swarbrooke J. and Horner S. *Business Travel and Tourism.* – Oxford: Butterworth Heinemann, 2001. – 136 p. 5. *Travel facts and statistics [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.ustravel.org/news/press-kit/travel-facts-and-statistics>. 6. *World Travel and Tourism Council Business Travel: A Catalyst for Economic Performance [Електронний ресурс].* – Режим доступу: www.wttc.org.

МОРЕГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНСЬКОГО ПРИДУНАВ'Я: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

В.І. Тодоров

todorov_sl@ukr.net

*Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
м. Ізмаїл, Україна*

Основною причиною географічного положення Одеської області є її приморське та прикордонне положення. Тут склався поліцентричний приморсько-фасадний тип територіальної структури господарства, основними секторами якого є зовнішньоекономічна діяльність, морегосподарський, транспортний, рекреаційний і агропромисловий комплекси.

Порти традиційно відігравали вагомую роль в розвитку Північно-Західного Причорномор'я. Інтенсивний соціально-економічний розвиток ХІХ – першої половини сторіччя визначався насамперед розвитком сільськогосподарського виробництва, продукція якого вивозилася через місцеві порти. З плином часу Одеса стала основним портом України на Чорному морі, а через Ізмаїл та Рені проходили всі вантажі в Дунайські країни та навпаки. В останні роки існування СРСР в обласному регіоні функціонували Одеський та Дунайський портово-промислові комплекси (ППК). До складу Одеського ППК входять три найбільших порти України – Одеський, Іллічівський, Південний та порт Білгород-Дністровський, а Дунайський ППК складається з портів Рені, Ізмаїл, Усть-Дунайський та портопунктів Кілія, Вилкове. За часів незалежної України найбільшої трансформації зазнав Дунайський ППК.

Негативні тенденції розвитку морегосподарського комплексу української частини дельти Дунаю обумовлені внутрішніми та зовнішніми чинниками. Сучасна транспортна інфраструктура української частини Нижнього Дунаю ставить під питання існування портових комплексів регіону. З логістичного погляду шлях з Чорного моря до більшості центральноєвропейських країн через Кілійське гирло значно поступається альтернативним протокам, що проходять територією Румунії. Іноземні судновласники в будь-якому разі обиратимуть значно більш економічно ефективні шляхи через Сулинське гирло, канал «Констанца – Чорновода» тощо. До того ж, будівництво румунами численних каналів у межах власної частини дунайської дельти призвели до скорочення фактично на половину об'єму води, що тече Кілійським гирлом. Ця обставина негативно впливає на майбутнє портів регіону. Найбільших втрат зазнав порт Усть-Дунайський. Він створювався як своєрідна перевалочна база для вантажів, які йшли з чорноморсько-середземноморського басейну у дунайські країни. Тут відбувалося перевантаження з морських на річкові судна. Після завершення будівництва суднового ходу «Дунай – Чорне море» потреба в такому порту практична відпала.

Значною проблемою галузі є стан розвитку внутрішньодержавної транспортної інфраструктури. Основним транспортно-розподільчим центром, що обслуговує портову діяльність в регіоні, мав би стати Арциз. Однак з цього міста вантажі залізницею можуть бути доправлені тільки до порту Ізмаїл. Рені пов'язаний з іншою частиною України залізницею, яка проходить територією сусідньої Молдови. Ключовими логістичними пунктами на цьому шляху є Кишинів та Бендери. До того ж ренійський порт залишився без основних категорії вантажів, які вони раніше переробляли. На початку 1990-х років це були, головним чином, сипучі вантажі та продукція металургійного комбінату міста Рибниця (зараз Придністровська Молдавська Республіка). Усть-Дунайський, Вилкове та Кілія знаходяться далеко від залізничних магістралей Українського Придунав'я. Тобто тільки порт Ізмаїл пов'язаний з наявною залізничною мережею, а для інтеграції інших портів в транспортно-логістичну систему регіону необхідно залучення інвестиції в реконструкцію інфраструктури не тільки портово-промислових комплексів, але і всієї транспортно-розподільчої системи.

Дунайські порти разом мають 63 причали довжиною майже 14 км та можуть приймати судна з осадкою до 6 метрів. Перспективи дунайських портів пов'язані з доведенням до проектних глибин суднового ходу Дунай – Чорне море.

Загальними тенденціями розвитку портів України, які обумовлені експортно-імпортними потребами країни, є ускладнення та диверсифікація структури портової діяльності. Однак від'ємна динаміка вантажопотоків в портах Дунайського ППК свідчить про те, що вони не піддані цієї тенденції. Так, якщо за період між 2009 та 2013 роком обсяг вантажів перероблених морськими портами Одеської області збільшився на 110,0%, то відповідний показник у портах Дунайського портово-промислового комплексу показав зменшення переробки вантажів на 22,3%. Тут більше вантажів пройшло тільки через ренійський порт – в 2013 році на 46,2% більше ніж у 2009 році. Відзначимо, що за вказаний період в найбільшому порту Українського Придунав'я спостерігалися різноспрямовані тенденції зміни показника (таблиця 1).

Ефективність роботи дунайських портів значною мірою визначає соціально-економічну ситуацію в населених пунктах. Фактично вони знову стали містоформуєчими підприємствами. Зменшення переробки вантажів обумовлює погіршення якості життя населення, падіння показників наповнюваності місцевих бюджетів. Ситуація в Українському Придунав'ї погіршується з кожним роком. Відзначимо деякі інші особливості, які на нашу думку можуть дати поштовх розвитку регіону в цілому та морегосподарського комплексу зокрема. Специфічне географічне положення та унікальні туристичні ресурси можуть перетворити Придунав'я в точку економічного росту на карті України. Так, місто Вилкове («Українська Венеція») є одним ключових центрів розвитку екологічного туризму в державі. Не меншою атрактивністю вирізняються пам'ятки Ізмаїла, Кілії, Болграда, Орловки, Старої Некрасівки, Нової Некрасівки тощо.

Обсяги переробки вантажів у портах Дунайського портово-промислового комплексу (розраховано за даними [1])

Морські торговельні порти	Загальний обсяг переробки вантажів, тис. тонн				Динаміка загального обсягу переробки вантажів, %			
	2009	2011	2012	2013	2011/2009	2012/2011	2013/2012	2013/2009
Ізмаїл	5205,7	4951,2	2937,0	2762,6	95,1	59,3	94,1	53,1
Рені	1911,7	1599,8	1061,0	2794,9	83,7	66,3	263,4	146,2
Усть-Дунайськ	88,3	27,5	35,3	39,1	31,1	128,4	110,8	44,3
Дунайський ППК	7205,7	6578,5	4033,3	5596,6	91,3	61,3	138,8	77,7
Одеська область	70217,7	69348,4	150985,3	148178,0	98,8	217,7	98,1	210,0

Для реалізації вказаного варіанту необхідна модернізація річкового транспорту, якій використовується для перевезення туристів. Зараз у власності дунайського пароплавства чотири теплоходи – Україна та Молдова (обидва мають пасажиромістність 150 осіб), Волга та Дніпро (140 осіб). Всі вони побудовані в Австрії в 1980-х роках [2].

Враховуючі наведений огляд, можемо зробити наступні висновки та рекомендації:

- морегосподарський комплекс Придунав'я зазнає вагомих втрат, що визнається регулярним зменшенням обсягу перероблених вантажів та втратою деяких площ (насамперед в порту Усть-Дунайський);
- проблеми в Дунайському ППК негативно впливають на соціально-економічну ситуацію в регіоні;
- для утримання господарських суб'єктів море господарських комплексів на ринку пропонуємо звернути увагу на відновлення та подальший розвиток круїзних туристичних маршрутів на українській ділянці Дунаю.

Список використаних джерел: 1. Довідка про роботу морегосподарського комплексу Одеської області за 2013 рік [електрон. ресурс]: Режим доступу – <http://morhoz.odessa.gov.ua/morhoz-morsk-torgoveln-porti-odesko-oblast/dovdka-pro-robotu-moregospodarskogo-kompleksu/>. 2. УДП пасфлот [електрон. ресурс]: Режим доступу – <http://oaoudp.com.ua/content/blogcategory/22/46/lang,ukrainian/>.

**МАЛІ МІСТА В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
РЕГІОНУ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ
(НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Ю.А. Томашук

iuliya.tomashuk@yandex.ua

*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна*

Урбанізаційні процеси в Україні характеризуються збільшенням чисельності міського населення за рахунок переміщення осіб з сільської місцевості до переважно середніх і великих міст. Малі міста України сьогодні часто стають центрами відтоку населення, а великі приваблюють кращими умовами життя, більшою кількістю робочих місць, вищим рівнем заробітної плати тощо. Проте реальний стан економіки країни відображає соціальна і економічна ситуація саме в малих містах. В Україні малі міста є найбільшою за кількісним складом групою міст (приблизно три чверті від їх загальної кількості). В них проживає 14 % населення країни. Крім того, в зоні впливу малих міст проживають мільйони жителів сільської місцевості, оскільки більшість малих міст є районними центрами або містами обласного значення. Увага до малих міст зростає в наш час ще й тому, що в силу вичерпання або не повного використання свого економічного потенціалу, саме вони стають депресивними територіальними утвореннями, які спричиняють додаткове навантаження на державний бюджет і потребують першочергових заходів. Тож підтримка та сприяння розвитку малих міст є питаннями національної безпеки України особливо в умовах гострої політичної та економічної криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та тенденції соціально-економічного розвитку малих міст досліджував Вишиванюк М.М.; питання стратегічного управління та розвитку малих міст дослідив В. Вакуленко; актуальні аспекти ефективності управління містами висвітлені В. Бабаєвим, Г. Лаппо. Проте й досі малодослідженими залишаються окремі проблеми розвитку малих міст в умовах соціально-економічної трансформації українського суспільства.

Ураховуючи актуальність дослідження метою цієї статті є здійснення концептуального аналізу основних проблем розвитку малих міст в соціально-економічній системі регіону на прикладі малих міст Київської області. Мале місто в системі регіону є місцем безпосереднього розташування економічних ресурсів, на цьому рівні відбувається реалізація більшості економічних взаємодій, локалізуються компоненти, які дозволяють ідентифікувати регіональні та національні соціально-економічні системи. Вони виступають в ролі опорних центрів локальних систем розселення і ядрами економічного, демографічного, соціального, культурного тяжіння навколишньої

території, матеріально-просторовим середовищем життєдіяльності населення [4]. Малі міста порівняно з великими мають низку переваг, серед яких можна відмітити близькість до природи, сприятливішу екологічну ситуацію, менш напружений ритм життя, незначну щільність забудови і наявний резерв територій, меншу відстань до місця роботи і відповідно менші витрати часу та коштів на дорогу, привабливішу вартість землі і об'єктів нерухомості. У Київській області налічується 21 мале місто, що становить 80% від загальної кількості міст. У них проживає 508 тисяч осіб – це третина населення області. 12 малих міст Київщини є районними центрами, а 9 – містами обласного підпорядкування. Розташовані в межах Київської області нерівномірно, більшою мірою в центральній і південній частині області, що частково пояснюється агломераційним ефектом міста Києва. 10 міст мають чисельність населення до 20 тис. осіб, решта – понад 20 тис. Лише одне місто Ржищів має менше 10 тисяч жителів. Перелік малих міст і динаміка чисельності їх населення наведена у табл. 1. Протягом останніх десятиліть більшість міст втрачають свій демографічний потенціал через скорочення природного приросту та еміграцію, передусім молоді, у великі міста, а також працездатного населення у пошуках роботи до столиці. Це впливає на зміни статево-вікової структури, показників природного приросту і спричинює ряд наслідків в соціально-економічному розвитку районів.

Таблиця 1

Чисельність населення малих міст Київської обл. (ос.)[1;3]

Назва міста	2001	2008	2013
Березань	17367	16665	16591
Богуслав	17135	16657	16852
Боярка	35968	34571	35320
Буча		26925	29081
Васильків	39722	36863	36800
Вишгород	22933	31196	32495
Вишневе	34465	35876	37457
Ірпінь	40593	40223	42924
Кагарлик	13757	13590	13776
Миронівка	13368	12208	11924
Обухів	32776	32608	33149
Переяслав-Хмельницький	31634	28704	27916
Ржищів	8447	7791	7549
Сквира	18126	17235	16675
Славутич	24402	24447	25033
Тараща	13452	11989	11351
Тетіїв	14944	13470	13369
Узин	13217	12356	12122
Українка	14163	14765	15644
Фастів	51976	49014	48200
Яготин	23659	20857	20461

Найбільше скорочення населення за період 2001–2013 рр. було у Фастові, Переяславі-Хмельницькому, Яготині, Таращі. Показники природного приросту майже всіх малих міст мають від’ємне значення, а найнижчий він у м. Ржищів (у 2 рази менший за середній показник по області). Але в деяких малих містах області спостерігається збільшення кількості населення протягом останніх років завдяки субурбанізації (Буча, Вишневе, Вишгород, Ірпінь) та внутрішній міграції [1]. Соціально-демографічна ситуація, що склалася в малих містах Київщини, корелює з обласними та загальноукраїнськими тенденціями і, не дивлячись на деякі виключення, загалом залишається складною.

Соціально-економічний стан більшості малих міст України характеризується як кризовий. Зруйнована містоутворююча база сьогодні відновлюється дуже повільно або не відновлюється. Хоч і зростає кількість підприємств та організацій, але, як правило, малої потужності. Темпи зростання кількості суб’єктів ЄДРПОУ суттєво відрізняються серед малих міст Київської обл. Найбільші темпи характерні для міст, що розташовані найближче до м. Києва, та міст з населенням понад 20 тис. осіб (Переяслав-Хмельницький, Буча, Ірпінь). За період 2005–2013 рр. кількість підприємств у м. Васильків зросла на 94%. Середні показники для малих міст Київщини за цей період становить 35–40% [1;3]. Але обмеженість економічної бази і низька конкурентоспроможність щодо залучення кваліфікованих кадрів і інвестицій, технологічна відсталість більшості промислових підприємств, високий рівень зношеності основних фондів, низький рівень розвитку інженерно-інфраструктурних об’єктів є причинами депресивних тенденцій, характерних для малих міст.

Малі міста Київщини розташовані в зоні особливо відчутного впливу столиці – міста Києва, що має для них як позитивні, так і негативні наслідки. Вони володіють досить потужним ресурсним потенціалом для забезпечення вагомому внеску у соціально-економічний розвиток України, але не достатньо його використовують. Передусім йдеться про такі його складові, як історико-культурний, трудовий, виробничий та рекреаційний потенціал. Якісна його реалізація дозволить підвищити рівень зайнятості, зменшити обсяги зовнішньої трудової міграції, призупинити процеси зниження рівня якості людського капіталу. Заходи спрямовані на регулювання соціально-економічного розвитку малих міст повинні сприяти примноженню людського капіталу малих міст на основі створення гідних умов життя, праці, покращення соціального і медичного забезпечення, освітньої сфери, а також орієнтуватись на диверсифікацію виробництв, на забезпечення багатофункціональності, залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Київській області: Режим доступу: <http://oblstat.kiev.ukrstat.gov.ua>. 2. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст»: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1580-15. 3. Сайт Київської обласної державної адміністрації: <http://koda.gov.ua>. 4. Соціально-економічний розвиток малих міст регіону: проблеми, тенденції, напрямки регулювання : монографія / М.М. Вишиванюк. – Л.: ІРД НАН України, 2012. – 251 с.

АПК КУРСКОЙ ОБЛАСТИ – ВАЖНЕЙШИЙ СОЦИАЛЬНО-ЗНАЧИМЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ

И.Е. Требушкова

iirinatrebushkova@ya.ru

Курский государственный университет, г. Курск, Россия

Сельское хозяйство является важнейшей сферой АПК Курской области, развитию которого способствуют плодородные почвы и благоприятные агроклиматические ресурсы. Ему принадлежит основная роль в производстве продуктов питания для населения, кормов для животноводства, сырья для пищевой промышленности. Курская область относится к числу аграрных регионов развитого сельского хозяйства. На долю сельского хозяйства приходится более 15 % валового регионального продукта Курской области.

Географическое положение Курской области определяется размещением ее в лесостепной зоне, что создает благоприятные условия для эффективного развития сельского хозяйства. Агроклиматические ресурсы в сочетании с плодородными почвами создают благоприятные предпосылки для развития интенсивных форм земледелия. В структуре сельскохозяйственных угодий пашня составляет 75 %. Оптимальное сочетание тепла и влаги благоприятно для возделывания зерновых, технических, кормовых культур, овощей и плодов. В связи с высокой распаханностью территории Курской области животноводство опирается в основном на полевое кормопроизводство.

Агропромышленный комплекс Курской области – важнейший социально-значимый сектор экономики представлен крупными сельхозпредприятиями, крестьянскими (фермерскими) и личными подсобными хозяйствами граждан. Доля сельскохозяйственных угодий, находящихся у различных собственников, на 01.01.2012 г. для сельскохозяйственных организаций составляет 73%. Производством сельхозпродукции в области занимаются около 156 крупных сельскохозяйственных предприятий различных форм собственности с многоотраслевым укладом деятельности, за которыми закреплено 1868 тыс. га земли, 1356 крестьянско-фермерских хозяйств (257 тыс. га), 230 тыс. личных подсобных хозяйств населения (126 тыс. га), а также крупные агрохолдинги (751 тыс. га) [4]. В структуре сельскохозяйственного производства продукция растениеводства занимает 65%, продукция животноводства – 35%. Основные направления растениеводства – производство зерновых и кормовых культур, сахарной свёклы, картофеля.

Животноводство области специализируется на молочно-мясном скотоводстве, свиноводстве и птицеводстве. До сегодняшнего дня животноводство области находится в сложной ситуации. Отрасли, использующие растениеводческую продукцию, избежали сильного спада объемов производства, быстрее адаптировались к рыночным условиям.

Важнейшим показателем экономической эффективности работы сельскохозяйственных предприятий, отражающим результаты деятельности, является рентабельность. Главное место в области занимают зерновые культуры, второе – сахарная свекла. В настоящее время возросла роль подсолнечника, который занимает третью позицию в структуре товарной продукции. Доля плодоовощных культур и картофеля в структуре доходной части области незначительна. Прибыльными сельскохозяйственными культурами в растениеводстве остаются зерновые культуры, сахарная свекла. Максимальная доходность сахарной свеклы отмечена в 2010-2011 гг. Рентабельность зерновых культур повысилась в 2009-2012 гг. в связи с высокой ценой реализации (табл. 1).

Таблица 1

Рентабельность продукции, реализованной сельскохозяйственными организациями, % (составлено автором по данным [3])

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Зерно (включая кукурузу)	11,7	24,2	59,6	29,6	7,0	10,5	20,4	53,8
Сахарная свекла (фабричная)	1,6	32,5	9,9	3,8	34,0	43,2	34,7	13,9
Картофель	7,2	3,6	7,4	46,4	-	-35,5	25,0	-18,6
Овощи (открытого грунта)	-30,8	-35,9	-	-	-	31,7	80,5	-54,5
Молоко цельное	-0,7	-3,3	7,5	0,1	-11,0	19,0	12,3	-0,9
Скот и птица на убой (в живом весе):								
крупный рогатый скот	-25,9	-22,8	-24,5	-28,6	-25,0	-31,7	-30,3	-29,2
свиньи	3,5	4,3	-16,5	6,8	23,0	23,4	26,7	44,0
овцы и козы	-59,0	-47,0	-42,8	-52,1	-	-39,8	-23,5	21,9
птица	8,5	13,1	14,7	18,7	28,0	20,3	19,6	26,2
Яйца	25,0	-1,5	-16,4	37,1	72,0	10,2	2,5	-2,7
Шерсть	-87,6	-97,6	-80,8	-83,5	-	-81,7	-88,3	-77,9

Внедрение ресурсосберегающих технологий позволило снизить затраты на выращивание сельскохозяйственных культур и увеличивать их урожайность. К примеру, на зерновых и масличных культурах уровень применения современных технологий достиг 70%, на сахарной свекле они применяются на всей площади. Увеличение урожайности и валовых сборов продукции растениеводства получено в основном за счет применения современных, ресурсосберегающих технологий, обновления машинно-тракторного парка. Сельскохозяйственными предприятиями Курской области в 2013 г. было приобретено 310 новых тракторов, 114 зерноуборочных и кормоуборочных комбайнов и другой сельскохозяйственной техники на сумму 3,5 млрд. рублей. В связи с проводимыми мероприятиями рост объемов производства за счет применения новых технологий и сортов сельскохозяйственных культур позволил увеличить прибыль от производственной деятельности.

Благодаря государственной поддержке отрасли в рамках реализации национального проекта «Развитие АПК» и Государственной программы

развития сельского хозяйства с 2006 г. и по настоящее время 24 сельскохозяйственных предприятия региона реализовали крупные инвестиционные проекты по реконструкции и новому строительству животноводческих комплексов. Спад производства в свиноводстве преодолен, а вот поголовье крупного рогатого скота по данным за 2005-2012 гг. сократилось на 84 тыс. голов. И на сегодняшний день наблюдается снижение поголовья в хозяйствах всех категорий [4]. Строительство животноводческих комплексов имеет большую социальную значимость для региона. Объем инвестиций составил около 55 млрд. рублей, в том числе 45 млрд. рублей – кредитные ресурсы. В результате построено 79 производственных площадок, из них 67 мясных и 12 молочных [2]. Производство валовой сельхозпродукции с 2000 по 2013 гг. возросло почти в 7 раз. По целому ряду показателей агропромышленного производства регион вышел на самые передовые позиции в ЦФО, по объемам производства продукции сельского хозяйства по итогам в 2013 г. заняла 3 место в Центральном федеральном округе, а по темпу роста – второе. Курская область производит около 4 млн. т зерна в год и занимает второе место в Центральном федеральном округе, шестое – по стране. Валовой сбор сахарной свеклы в среднем ежегодно составляет 4 млн. т. Это третий результат в России. Потребительский рынок области более чем на 70 % формируется из продовольствия и товаров, производимых из собственной сельско-хозяйственной продукции и сырья. Так, уровень обеспеченности населения мясом составляет 161%, молоком – 72%, сахаром, мукой, крупами – 309, 400 и 186%, соответственно. Курская область входит в число самообеспеченных областей по основной группе продуктов питания собственного производства, а также является крупным поставщиком в другие регионы – Москву, Санкт-Петербург, Мурманск, Крым и в страны ближнего зарубежья. Благодаря системе мер, осуществленных региональной властью в последние годы, Курская область вошла в число стабильно и динамично развивающихся регионов в сфере агробизнеса [1].

Важным является сохранение стабильности производства. Необходимо закрепить достигнутые результаты и продолжить создание надежной основы для дальнейшего наращивания производства сельскохозяйственной продукции, глубокой ее переработки и насыщения рынка качественными и доступными продуктами питания. Реализация программ позволила создать в области надежные предпосылки для стабилизации и наращивания объемов продовольственных ресурсов, увеличить производство пользующейся спросом продукции, улучшить ее качество, технически перевооружить предприятия всех отраслей пищевой промышленности, внедрить современные технологии, укрепить техническую базу заводов и их сырьевых зон [4].

Список использованных источников: 1. Алексей Золотарев: Главная цель – повысить качество жизни // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vipvkurske.com/articles/1232>. 2. Официальный сайт Администрации Курской области// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adm.rkursk.ru>. 3. Статистический ежегодник Курской области. 2013: Статистический сборник / Территориальный орган Федеральной службы государственной статистики по Курской области. – Курск, 2013.– 437 с. 4. Требушкова И.Е. География пищевой промышленности Курской области: дисс... канд. геогр. наук.– Воронеж, 2012. – 197 с.

**ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА РФ
В ТЕРРИТОРИАЛЬНОМ РАЗРЕЗЕ***А.В. Цуканов**sukanov.andrey@bk.ru**Курский государственный университет, г. Курск,
Российская Федерация*

Изучение динамики банковского сектора РФ в территориальном разрезе представляет большой интерес, поскольку оно позволяет дать оценку развития определенной территории РФ, определить особенности развития банковского сектора РФ на региональном уровне и выявить проблемы развития банковского сектора в каждом из регионов, что в совокупности даёт наиболее объективную информацию о развитии банковского сектора РФ.

Рассмотрим динамику общего количества кредитных организаций в РФ с 2010 по 2013 год. Максимальное количество кредитных организаций наблюдалось в 2010 году, к 2011 году оно сократилось на 34 единицы и составило 978 кредитных организаций. В 2012 году также произошло уменьшение количества кредитных организаций до 956, в 2013 году кредитных организаций стало меньше на 33 единицы, то есть прослеживается явный тренд на снижение общего количества кредитных организаций в РФ, которой вероятно сохранится и в дальнейшем. При этом больше всего в абсолютном выражении сокращение количества кредитных организаций наблюдается в г. Москва и Приволжском федеральном округе. Данный факт можно объяснить большой концентрацией кредитных организаций в этих регионах, так в 2013 году из 923 кредитных организаций 489 находились в г. Москва, 102 кредитных организаций в Приволжском федеральном округе, при этом уменьшение в этом году составило 5 и 4 единицы соответственно (табл. 1).

При этом динамика общего количества внутренних структурных подразделений кредитных организаций в РФ имеет другую направленность. Так в 2011 году абсолютный прирост внутренних структурных подразделений кредитных организаций в РФ составил 2166 единиц, в 2012 году 2130 единиц, в 2013 году 590 единиц, следовательно, просматривается тенденция на увеличение количества внутренних структурных подразделений кредитных организаций в РФ. При этом наибольший рост наблюдался в центральном федеральном округе в 2011 и 2012 годах, 591 и 443 соответственно. Также большой прирост в анализируемом периоде наблюдался в Сибирском федеральном округе, так в 2011 году он составил 281 внутреннее структурное подразделение, в 2012 году 366 и в 2013 году 110 внутренних структурных подразделений кредитных организаций. Почти в каждом из регионов наблюдался большой прирост внутренних структурных подразделений (табл. 2).

Таблица 1

Динамика количества кредитных организаций РФ с 2010 по 2013 год[1][3][5][7]

	2010 г. (ед.)	2011г. (ед.)	2012 г. (ед.)	2013 г. (ед.)	абл. прирост, 2011 г. к 2010 г. (ед.)	абл. прирост, 2012 г. к 2011 г. (ед.)	абл. прирост, 2013 г. к 2012 г. (ед.)
РФ	1 012	978	956	923	-34	-22	-33
ЦФО (без г. Москва)	71	70	70	58	-1	0	-12
г. Москва	514	502	494	489	-12	-8	-5
СЗФО	71	69	70	70	-2	1	0
ЮФО	47	45	46	46	-2	1	0
СКФО	57	56	50	43	-1	-6	-7
ПФО	118	111	106	102	-7	-5	-4
УФО	51	45	44	42	-6	-1	-2
СФО	56	54	53	51	-2	-1	-2
ДФО	27	26	23	22	-1	-3	-1

Таблица 2

Динамика количества внутренних структурных подразделений кредитных организаций в РФ с 2010 по 2013 год[1][3][5][7]

	2010 г. (ед.)	2011г. (ед.)	2012 г. (ед.)	2013 г. (ед.)	абл. прирост, 2011 г. к 2010 г. (ед.)	абл. прирост, 2012 г. к 2011 г. (ед.)	абл. прирост, 2013 г. к 2012 г. (ед.)
РФ	38 344	40 510	42 640	43 230	2166	2130	590
ЦФО (без г. Москва)	6 962	7 553	7 996	7 947	591	443	-49
г. Москва	4 241	4 232	4 337	4 299	-9	105	-38
СЗФО	3 522	3 790	3 958	4 026	268	168	68
ЮФО	3 572	3 832	3 992	4 229	260	160	237
СКФО	990	1 052	1 113	1 124	62	61	11
ПФО	9 366	9 726	10 007	10 030	360	281	23
УФО	3 158	3 394	3 804	3 959	236	410	155
СФО	4 949	5 230	5 596	5 706	281	366	110
ДФО	1 584	1 701	1 837	1 910	117	136	73

Данное увеличение внутренних структурных подразделений кредитных организаций это отклик на уменьшение общего количества кредитных организаций в РФ. При этом данная тенденция позволяет укрепить банковский сектор РФ, так как с рынка банковских услуг уходят наименее конкурентоспособные и наименее финансово устойчивые кредитные организации, что в своё очередь способствует увеличению качества предлагаемых банковских услуг.

Динамика финансовых результатов деятельности кредитных организаций РФ с 2010 по 2013 год (млн. руб.) [2][4][6][8]

	2010 г.	2011г.	2012 г.	2013 г.	абл. прирост, 2011 г. к 2010 г.	абл. прирост, 2012 г. к 2011 г.	абл. прирост, 2013 г. к 2012 г.
РФ	573 379,7	848 216,8	1 011 888,7	993 584,5	274 837,1	163 671,9	-18 304,2
ЦФО (без г. Москва)	6 209,6	6 890,7	9 215,6	10 304,7	681,1	2 324,9	1 089,1
г. Москва	517 967,3	769 192,4	919 225,6	910 298,5	251 225,1	150 033,2	-8 927,1
СЗФО	18 656,1	18 347,6	16 316,3	22 242,4	-308,5	-2 031,3	5 926,1
ЮФО	2 242,1	3 456,7	3 899,3	6 615,5	1 214,6	442,6	2 716,2
СКФО	1 124,8	1 535,3	284,0	613,7	410,5	-1 251,3	329,7
ПФО	10 152,4	15 641,2	15 247,8	10 710,0	5 488,8	-393,4	-4 537,8
УФО	4 542,0	13 583,3	22 842,5	20 301,7	9 041,3	9 259,2	-2 540,8
СФО	5 444,5	8 922,3	9 885,9	2 920,5	3 477,8	963,6	-6 965,4
ДФО	7 040,8	10 647,4	14 971,7	9 577,4	3 606,6	4 324,3	-5 394,3

Перейдём к рассмотрению влияния выявленной выше тенденции на финансовые результаты деятельности кредитных организаций. В 2011 году общая прибыль кредитных организаций в РФ составила 848 216,8 млн. руб., прирост 274 837,1 млн. руб., в 2012 году – 163 671,9 млн. руб., в 2013 году – -18 304,2 млн. руб.. Следовательно, при максимальном приросте внутренних структурных подразделений кредитных организаций в 2011 году, прирост прибыли кредитных организаций, также был максимальным. При этом в 2013 году прирост прибыли имеет отрицательное значение, одним из объяснения данного факта, является увеличение издержек на содержание внутренних структурных подразделений кредитных организаций.

Динамика финансовых результатов деятельности кредитных организаций РФ в территориальном разрезе показывает, что максимальный прирост прибыли в 2011 году был в г. Москва – 251 225 млн. руб., при отрицательном росте в Северо-Западном федеральном округе – -308,5 млн. руб., в 2012 году наибольший прирост зафиксирован опять в г. Москва – 150 033,2 млн. руб.. Отрицательный прирост прибыли в 2012 году в Северо-Западном федеральном округе – -2 031,3 млн. руб., Северо-Кавказском федеральном округе – -1 251,3 млн. руб. и в Уральском федеральном округе -393,4 млн. руб. В 2013 году максимальный прирост прибыли наблюдался в Северо-Западном федеральном округе – 5 926,1 млн. руб., при этом максимальное уменьшение прибыли было в г. Москва – -8 927,1 млн. руб. (табл. 3).

Исходя из вышеизложенного, делаем вывод, что динамика развития банковского сектора РФ проявляется в сокращении общего количества кредитных организаций, причём в большей степени за счёт их сокращения в г. Москва, и увеличении количества внутренних структурных подразделений кредитных организаций в РФ, при этом прибыль кредитных организаций

увеличивалась, кроме 2013 года. Данная динамика повышает финансовую устойчивость банковского сектора РФ.

Список использованных источников: 1. Бюллетень банковской статистики. – 2011. №.1 – 150-153 с.; 2. Бюллетень банковской статистики. – 2011. №.2 – 160-162 с.; 3. Бюллетень банковской статистики. – 2012. №.1–151-154 с.; 4. Бюллетень банковской статистики. – 2012. №.2–162-164 с.; 5. Бюллетень банковской статистики. – 2013. №.1–156-159 с.; 6. Бюллетень банковской статистики. – 2013. №.2–167-169 с.; 7. Бюллетень банковской статистики. – 2014. №.1– 160-163 с. 8. Бюллетень банковской статистики. – 2014. №.2– 171-173 с.

УДК 911.3

ВПЛИВ ВЕЛИКИХ МІСТ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Л.Ю. Шабашова

shabashova@mail.ru

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Провідна роль у соціально-економічному розвитку регіонів належить багатофункціональним центрам, якими є міста з чисельністю населення понад 100 тис. осіб. Завдяки накопиченому економічному, виробничому, науковому, культурному потенціалу, формуванню якісно нового середовища велике місто виступає важливим стратегічним ресурсом, здатним впливати на процеси розвитку країни в цілому. Однією з головних рис великого міста є його багатофункціональність – можливість виконання екістичних, адміністративно-управлінських, організаційних, інноваційних, працересурсних, інформаційних та інших функцій, поширення їх дії на прилеглу територію. Завдяки концентрації різноманітних видів діяльності у великих містах досягається більша стійкість до зовнішніх викликів, збільшення варіантів та прискорення соціально-економічного розвитку [1, с. 49]. Україна належить до високоурбанізованих країн. За даними 1897 р. на території сучасної України було 5 міст з населенням понад 100 тис. осіб, в найбільшому з яких, Одесі, нараховувалось 405,0 тис. мешканців (інші «стотисячники» – Київ, Харків, Львів, Дніпропетровськ). За даними 1939 р. в Україні вже було 21 велике місто, 1959 р. – 24 міста, серед яких місто-мільйонер Київ. До 1989 року в Україні сформувалася мережа великих міст, що концентрувала великий людський та виробничий потенціал: їх нараховувалося 50, у тому числі 5 міст-мільйонерів. У великих містах на той час проживало 38,4 % наявного (57,5% міського) населення. В подальшому відбувалося зменшення кількості великих міст (до 45 великих міст у 2001 р.), зменшення кількості і питомої ваги населення міст-мільйонерів, що стало наслідком депопуляційних процесів. Таким чином, за даними офіційної статистики на 1 січня 2014 року в Україні нараховувалося 45 міст з населенням понад 100 тис. осіб, які концентрували 39,9% усього і 57,7% міського населення, у тому числі 3 міста з населенням понад 1млн. осіб (Київ, Харків, Одеса).

До багатофункціональних великих міст належать всі обласні центри України, і в більшості областей тільки адміністративний центр є великим містом. На території 8 областей розташовані ще 20 великих міст: Донецької (5 міст), Дніпропетровської (4), Луганської та АР Крим (по 3), Запорізької (2), Київської, Полтавської, Хмельницької (по 1). Великі міста концентрують від 9,2 до 64,2 % населення областей, найбільше – високоурбанізовані Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Донецька, найменше – Волинська, Тернопільська, Київська, Івано-Франківська, Закарпатська.

Високоурбанізовані регіони, як правило, характеризуються більш високим рівнем добробуту за усередненими показниками для порівняно великих територій. *Мета* даного дослідження полягає у виявленні впливу великих центрів на розвиток прилеглої території. Для цього проведено порівняння показників соціально-економічного розвитку областей без врахування показників великих міст за обсягами валового регіонального продукту, прямих іноземних інвестицій та введення в експлуатацію житла.

Динаміку і обсяги структурних зрушень в економіці регіонів України характеризує показник виробництва валового регіонального продукту (ВРП), який є узагальнюючим показником економічного і соціального розвитку регіону. Спостерігається пряма залежність цього показника від рівня урбанізації регіону. Високоурбанізовані регіони характеризуються вищими показниками ВРП на душу населення (найвищі показники у Дніпропетровській, Донецькій областях, найнижчі – у Чернівецькій, Закарпатській) за рахунок концентрації промислового виробництва та більшого різноманіття видів господарської діяльності. Високоурбанізовані регіони отримують більші обсяги прямих іноземних інвестицій. При цьому розподіл інвестицій всередині регіонів нерівномірний, наприклад, у Запорізькій області на 3 великих міста припадає 92,1%, на решту території – 7,9%; у Донецькій області на найбільші міста – 84,6%, іншим поселенням, відповідно, 15,4%. Інвестиції спрямовуються в першу чергу у великі міста, що пояснюється сформованою інфраструктурою, можливостями їх ефективного залучення, меншими ризиками. Більш рівномірно вкладаються кошти у регіонах, де роль великих міст незначна, наприклад, у Закарпатській області 87,0 %, у Київській 97,8%, у Хмельницькій 77,5% прямих іноземних інвестицій було вкладено в «периферію».

Подібна ситуація склалася відносно обсягів введення в експлуатацію житла. Цей показник свідчить про попит на житло, платоспроможність населення, потужності для забезпечення будівництва. У регіонах з високою часткою населення великих міст «периферія» отримує порівняно менше, ніж в менш урбанізованих регіонах. Так у Донецькій, Запорізькій, Дніпропетровській областях близько 60% введеного в експлуатацію житла знаходиться у великих містах; у Закарпатській, Херсонській, Рівненській областях близько 30% - на великі міста, які одночасно є адміністративними центрами.

Серед регіонів України Київська область займає особливе місце внаслідок дії ефекту столичності, завдяки якому прилеглі території характеризуються відносно високими показниками соціально-економічного розвитку. Як столиця Київ володіє найбільш «розширеним набором» функцій порівняно з іншими

багатофункціональними центрами, що дає можливість різних варіантів розвитку. Столичний статус регіону, потужний потенціал, розвинуті соціально-економічні зв'язки Києва сприяють підвищеному рівню життя не лише центру. Вплив Києва виходить за межі прилеглих територій, він є полюсом соціально-економічного зростання, поширюючи імпульси розвитку, забезпечуючи попит на продукцію, робочу силу для всієї країни.

Роль багатофункціональних міст у забезпеченні розвитку регіонів неоднозначна. Потенційно вони можуть стати полюсами соціально-економічного зростання для оточуючої території, однак на сьогодні вони в більшій мірі користуються її ресурсами, перш за все людськими. Це призводить до посилення нерівномірності розвитку регіонів. Приклади розподілу регіонів з підвищеною роллю великих міст у рейтингу за показниками впливу на прилеглі території наведено у таблиці 1. Рейтинг за обсягами прямих іноземних інвестицій та введення в експлуатацію житла обраховано для територій регіонів без врахування великих міст (для «периферії»).

Таблиця 1

Рейтинг високо урбанізованих регіонів

	За часткою великих міст у загальній чисельності населення області	За обсягами валового регіонального продукту	За обсягами прямих іноземних інвестицій у «периферію»	За введенням в експлуатацію житла у «периферії»
Дніпропетровська	1	1	10	23
Запорізька	2	6	22	24
Донецька	4	2	21	25
АРК	5	14	14	14
Полтавська	8	3	6	19
Луганська	9	8	19	16
Хмельницька	12	18	3	22
Київська	24	4	1	1

Високоурбанізовані регіони в загальному характеризуються вищим рівнем добробуту, однак за показниками розвитку «периферії» займають переважно низькі позиції, що свідчить про недостатній вплив розвинутих полюсів на прилеглу територію. Це може пояснюватися стадією накопичення потенціалу великими містами, вимиванням його з території з можливим подальшим переходом на «віддачу», набуття ролі полюсу. З іншого боку, «периферія» може бути не готовою сприймати імпульси від центру, тому взаємодія відбувається на рівні великих міст в державі та поза її межами. Ці питання потребують подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел: 1. Лаппо, Г.М. Города России. Взгляд географа / Лаппо Г.М. – М. : Новый хронограф, 2012. – 504 с. 2. Статистичний щорічник України за 2012 рік // Державна служба статистики України / За ред. О.Г.Осауленка. – Київ, 2013. – 552 с.

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧУГУЇВСЬКОГО РАЙОНУ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ТЕРИТОРІЇ

Г.О. Кулешова, М.О. Логвинова

aafranchuk@mail.ru, geo94mari@mail.ru

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Інвестиційна діяльність є чинником формування позитивного іміджу території, особливо на локальному рівні, оскільки за їх допомогою відбуваються економічні перетворення, покращується якість життя населення тощо. Формування позитивного іміджу та брендінгу регіонів є одним з ключових завдань регіональних органів влади, які прагнуть забезпечити своїм мешканцям гідний рівень життя, а також намагаються стати активним учасником міжнародного співробітництва.

Метою даної роботи є аналіз інвестиційної діяльності Чугуївського району Харківської області в аспекті її впливу на формування позитивного іміджу території.

Інвестиційна діяльність є важливою складовою економічного розвитку Чугуївського району. Лідерство району у надходженні прямих іноземних інвестицій досягається за рахунок чинників, що визначають його інвестиційну привабливість. Серед них – вигідне економічно-географічне положення, наявність доступних для інвестування земель промислового та комерційного призначення, а також висококваліфікованих трудових ресурсів, значні рекреаційні можливості, сприятливий бізнес-клімат тощо.

За останні десять років завдяки надходженню іноземних інвестицій в Чугуївському районі відбулися зміни в структурі економіки. Район перетворився із сільськогосподарського в потужний промисловий, що позначилося на його іміджі та сприяло розвитку туристичної діяльності, зокрема промислового туризму. В наслідок цього район відвідала рекордна для області кількість туристів. Обсяги прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку Харківської області, збільшуються щороку. Так, у 2007 р. обсяг прямих іноземних інвестицій склав 983,7 млн. дол. США, а вже у 2013 р. – 2987,5 млн. дол., тобто збільшився майже у 3 рази (рис. 1).

У Чугуївському районі відбулися певні позитивні зрушення в інвестиційному середовищі. Частка району у надходженні прямих іноземних інвестицій в Харківську область у 2013 р. становила 6,8%. Лідерство району в інвестиційній діяльності Харківської області досягається завдяки будівництву та функціонуванню індустріального майданчику «Малинівської промислової зони», куди направлені основні інвестиційні потоки. Проте слід зазначити, що левову частку прямих іноземних інвестицій в Харківській області отримують саме підприємства м. Харкова.

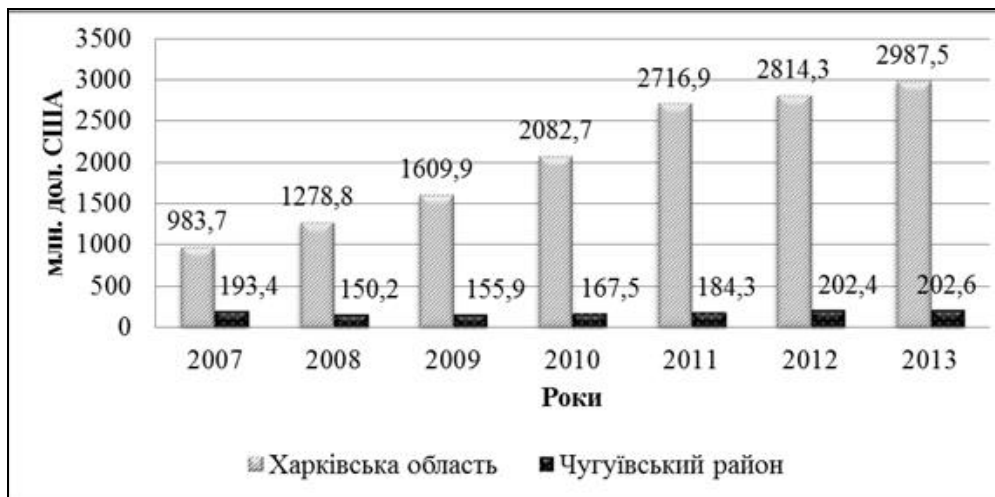

Рис. 1. Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій в Харківську область та Чугуївський район за період 2007-2013 рр. (побудовано за даними [1])

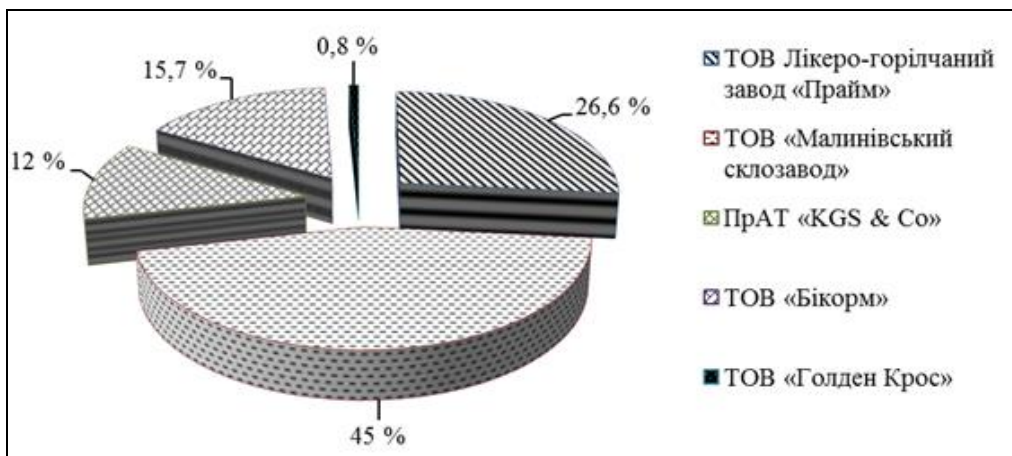

Рис. 2. Структура розподілу прямих іноземних інвестицій серед підприємств Чугуївського району Харківської області у 2012 році (побудовано за даними [2])

Упродовж 2007–2013 рр. обсяги прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку Чугуївського району, поступово зростають. Винятком став 2008 р., за підсумками якого обсяг прямих іноземних інвестицій скоротився на 43,2 млн. дол. США від рівня відповідних показників 2007 р., що обумовлено початком фінансово-економічної кризи. Починаючи з 2009 р., обсяги прямих іноземних інвестицій, залучених у економіку району, збільшуються, зростають також показники прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу.

Станом на 1.01.2014 р. обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку Чугуївського району, становив 202,6 млн. дол. США. За цим показником Чугуївський район займає перше місце серед районів Харківської області. Обсяг прямих іноземних інвестицій на одну особу станом на 01.01.2014 р. склав 4,3 тис. дол. США [1].

Підприємства району отримують прямі іноземні інвестиції з шести країн світу, серед яких найбільш значні кошти вкладено інвесторами з Кіпру та Панами. Основна частина (99,2 %) прямих іноземних інвестицій, що надійшли до Чугуївського району, були розподілені між 5 підприємствами, серед яких 4

знаходяться на території «індустріального майданчика» – Малинівської промислової зони. Сьогодні завдяки надходженню іноземних інвестицій у Чугуївському районі реконструйовано залізничний вокзал, відремонтовано автомагістралі, збудовано декілька готелів та баз відпочинку, що в цілому позитивно відображається на соціально-економічному розвитку району. Для покращення іміджу Чугуївського району передбачається відведення та облаштування земельних ділянок інвестиційного призначення («інвестиційних площ»), стимулювання залучення інвестицій та створення нових підприємств у пріоритетних галузях економіки району, розвиток інфраструктури обслуговування тощо.

Проте складна економічна та політична ситуація в країні, недосконалість законодавчої бази, знос основних фондів на окремих підприємствах, відсутність ринків інноваційних послуг значно відлякують іноземних інвесторів. Тому необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу, формувати чітку державну та регіональну політику, направлену на збереження і зміцнення економіки країни та її регіонів. Адже локальні територіальні структури формують імідж усієї держави. У зв'язку з цим аналіз інвестиційної діяльності Харківської області в цілому та її окремих районів в аспекті розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону потребує подальшого суспільно-географічно дослідження с урахуванням сучасних методологічних підходів та методів.

Список використаних джерел: 1. Головне управління статистики у Харківській області [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua>. 2. Офіційний сайт Чугуївської районної державної адміністрації [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chuguevrda.gov.ua>.

УДК 911.3

ГРУПУВАННЯ РАЙОНІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА МЕТОДОМ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ

В.Ф. Ліхван

geograf22@mail.ru

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків, Україна*

Групування районів Харківської області за показниками розвитку сільського господарства варто здійснити за допомогою кластерного аналізу. Під дистанційним коефіцієнтом використовувалась евклідова відстань у багатовимірному просторі, а групування районів Харківської області за відповідними показниками виконувалось за допомогою методу Варда. Кластерний аналіз розвитку сільського господарства у районах Харківської області виконувався за кожний розрахунковий період (2005–2012 роки). В результаті обрахунків було побудовано 8 дендрограм (за кожен рік періоду дослідження), які були наведені нижче. Обробка результатів

кластерного аналізу сільського господарства регіону полягає у визначенні районів, які перебувають у складі певних груп. Також результатами може бути визначення районів, які постійно переходять від однієї групи в іншу. Сталі за складом кластери та райони, які входять до них, характеризуються подібними умовами розвитку сільського господарства. Райони, які входять в різні кластери протягом досліджуваного періоду характеризуються нестійкими тенденціями розвитку галузі. У зв'язку з великою кількістю районів в Харківській області та необхідністю використання їх назв під час побудови графічного матеріалу, що характеризує кластерний аналіз, на них потрібно вказати скорочення назв. Скорочення назв районів Харківської області наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Скорочення назв районів Харківської області

№ району	Назва району	Скорочення	№ району	Назва району	Скорочення
1.	Балаклійський	<i>Бал</i>	15.	Кегичівський	<i>Кег</i>
2.	Барвінківський	<i>Бар</i>	16.	Коломакський	<i>Кол</i>
3.	Близнюківський	<i>Блз</i>	17.	Красноградський	<i>Крг</i>
4.	Богодухівський	<i>Бгд</i>	18.	Краснокутський	<i>Крк</i>
5.	Борівський	<i>Брв</i>	19.	Куп'янський	<i>Куп</i>
6.	Валківський	<i>Вал</i>	20.	Лозівський	<i>Лоз</i>
7.	Великобурлукський	<i>Влб</i>	21.	Нововодолазький	<i>Нвв</i>
8.	Вовчанський	<i>Ввч</i>	22.	Первомайський	<i>Прв</i>
9.	Дворічанський	<i>Двр</i>	23.	Печенізький	<i>Печ</i>
10.	Дергачівський	<i>Дрг</i>	24.	Сахновщанський	<i>Схн</i>
11.	Зачепилівський	<i>Зач</i>	25.	Харківський	<i>Хрк</i>
12.	Зміївський	<i>Змв</i>	26.	Чугуївський	<i>Чуг</i>
13.	Золочівський	<i>Зол</i>	27.	Шевченківський	<i>Швч</i>
14.	Ізюмський	<i>Ізм</i>			

Кластерний аналіз показав, що за ступенем схожості (загальними рисами розвитку) всі райони утворюють групи, склад яких у часі частково змінюється. Це можна трактувати як показник стабільності або мінливості характеру розвитку сільського господарства районів Харківської області. Дендрограми, отримані кластерним аналізом, наведено на рис. 1-2. Варто зауважити, що лише кілька районів мають стабільні показники в одній групі. Це пов'язано з великою кількістю статистичних показників (103 одиниці) та значним за продовжуваністю періодом дослідження (8 років). Також на таку диференціацію значень районів впливає той факт, що сільське господарство дуже залежить від агрокліматичних умов, які є відносно нестабільними і різноманітними протягом великого періоду часу. Враховуючи значну диференціацію показників, для групування районів Харківської області за особливостями розвитку сільського господарства за результатами кластерного аналізу, було застосовано метод ранжування. Кожен район отримав місце, відповідно до того, в якій групі знаходиться. Цей метод був застосований відповідно до всіх періодів дослідження з 2005 по 2012 роки. Просумувавши всі місця районів області було отримано розподіл районів по групам.

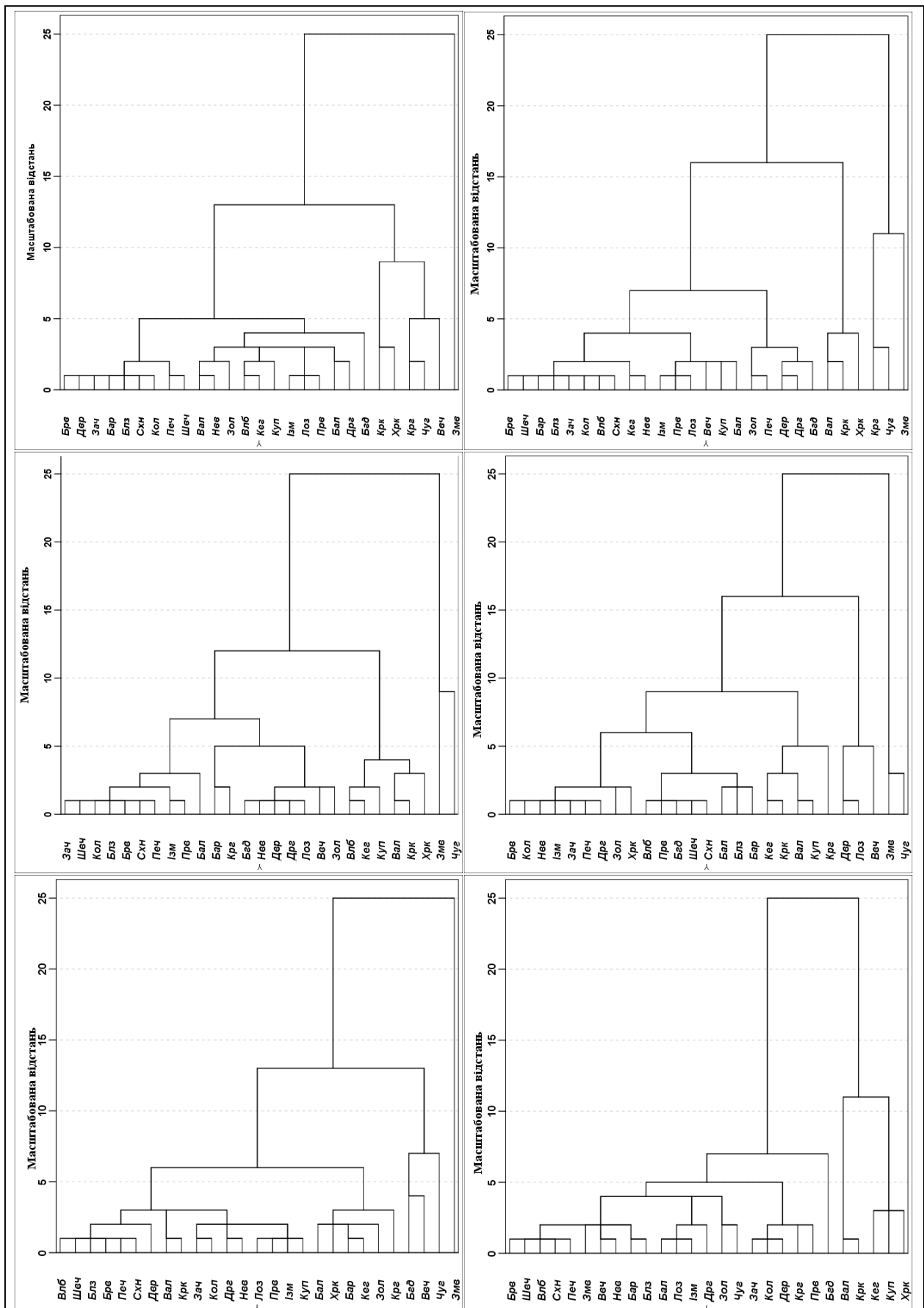

Рис. 1. Групування районів Харківської області за результатами кластерного аналізу у 2005–2010 роках (побудовано автором за даними [1, 2, 3])

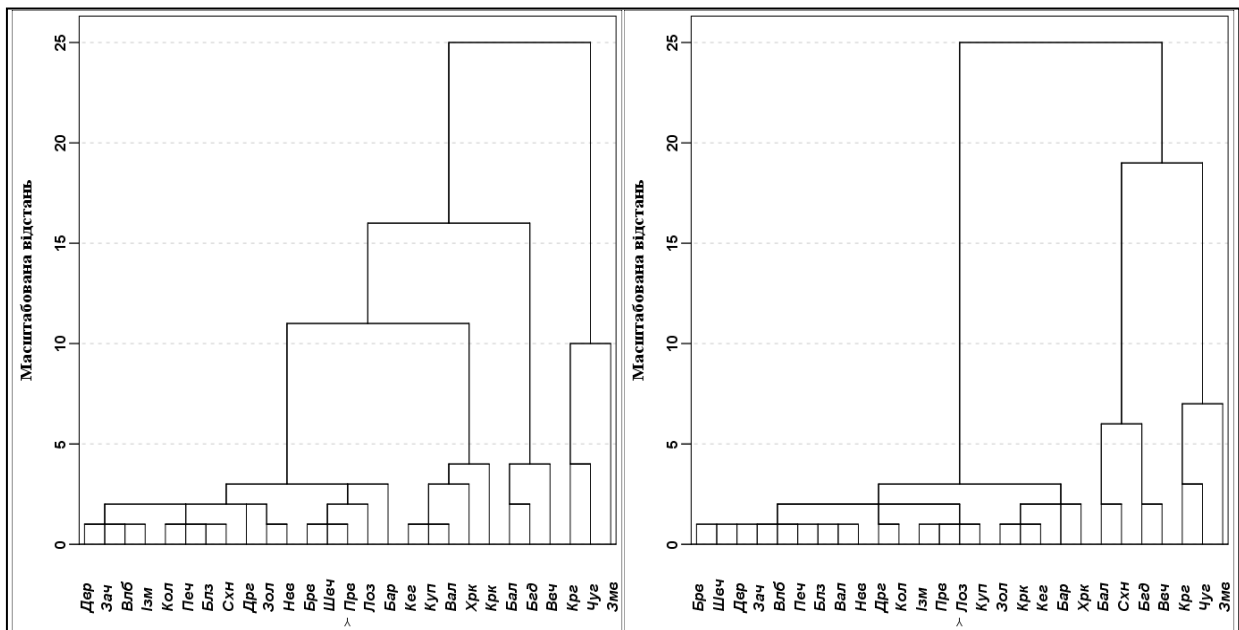

Рис.2. Групування районів Харківської області за результатами кластерного аналізу у 2011–2012 роках (побудовано автором за даними [1, 2, 3])

До *першої групи* увійшли Борівський, Близнюківський, Шевченківський, Печенізький та Сахновщинський райони. Ці райони утворюють один кластер за результатами всіх років дослідження. Борівський район на відміну від всіх інших займає своє місце в першому кластері під час дослідження за всі 8 років. Близнюківський та Шевченківський протягом 7 років займали місце в першому кластері, проте в 2008 році переходили під 2 групу районів.

Другу групу становлять Барвінківський, Зачепилівський, Ізюмський, Коломацький, Нововодолазький, Великобурлуцький, Дергачівський, Первомайський, Золочівський, Балаклійський, Лозівський та Дворічанський райони. Більшість цих районів постійно асоціюються у другому кластері, проте деякі з них мають тяжіння або до першого або до третього кластеру.

В *третю групу* входять Кегичівський, Куп'янський, Валківський, Богодухівський, Краснокутський, Харківський та Вовчанський райони. Дана група характеризується наявністю районів, які не мають постійного місця в складі якогось кластеру. Деякі райони за досліджуваний період 2005-2012 років перебували в різних кластерах від першого до сьомого.

До *четвертої останньої групи* увійшли лише Красноградський, Чугуївський та Зміївський райони. Ці райони характеризуються тим, що протягом досліджуваного періоду входили в останні групи кластерів, а також нерідко перебували поза межами попередніх кластерів і входили в групи по одному. Четверта група має яскраво виражений непостійний ситуативний склад, що свідчить про нестійкість розвитку районів, що входять до них.

Постійна перебудова складів в кластерах протягом досліджуваного періоду свідчить про певні зміни в умовах розвитку сільського господарства у районах Харківської області. Такі перебудови можуть бути наслідком впливу ряду факторів, серед яких світова економічна криза та залежність сільського господарства від агрокліматичних ресурсів.

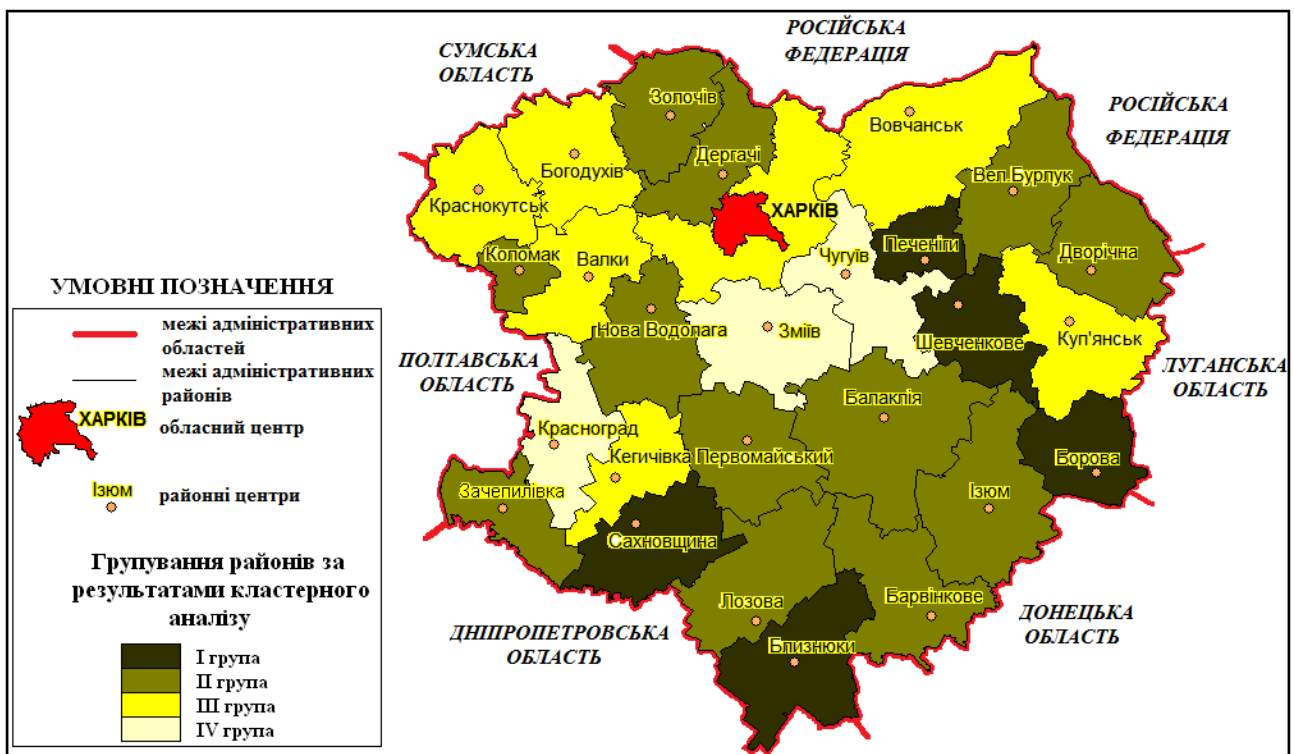

Рис. 3. Територіальний розподіл груп районів за результатами кластерного аналізу (побудовано автором за даними [1, 2, 3])

Як свідчить картосхема на рис. 3, розподіл груп районів у територіальному розрізі має певні просторові закономірності. Райони перших двох груп розташовані переважно на периферії області. Більша частина цих районів розміщуються на півдні та на південному сході області. Райони третьої групи переважно розміщені на півночі Харківської області, за винятком Кегичівського та Куп'янського районів. Ці райони мають дійсно схожу характеристику розвитку сільського господарства та спеціалізації рослинництва і тваринництва. Чугуївський та Зміївський райони, які утворюють четверту групу розміщені у центральній частині регіону. Красноградський район, який також входить до даної групи має схожі риси господарювання в даній галузі.

Отже, групування районів Харківської області за розвитком сільського господарства методом кластерного аналізу у загальних рисах співпадає з багатьма іншими групуваннями та районуванням, які описані в попередніх матеріалах дисертаційного дослідження. Цей факт свідчить про об'єктивний характер отриманих результатів та виправдовує застосування даного методу під час дослідження.

Список використаних джерел: 1. Немець К.А. Просторовий аналіз у суспільній географії: нові підходи, методи, моделі [наукова монографія] / К.А. Немець, Л.М. Немець. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013. – 228 с. 2. Сільське господарство Харківської області у 2012 році (статистичний щорічник) / [під заг. ред. К.П. Воловікової]. – Х., 2013. – 153 с. 3. Харківська область у 2012 році (статистичний щорічник) / [під заг. ред. О.Г. Мамонтової]. – Х., 2013. – 535 с.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

І.О. Полевич, К.Ю. Заховаєва

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Сучасний стан економіки регіонів України характеризується значним руйнуванням основних елементів економічного потенціалу. Недосконала політика використання економічного потенціалу регіонів України не тільки не сприяє позитивному розвитку економічних процесів, а й виступає як самостійний чинник поглиблення кризи. Таким чином, нині існує необхідність дослідження проблем, пов'язаних із впливом економічного потенціалу та процесу його використання на розвиток економічної системи, її окремих підсистем та елементів. Харківський регіон є одним із лідерів серед регіонів України. Область відіграла та відіграє важливу роль в економічному, соціальному, політичному житті країни.

Область характеризується значним різноманіттям природних, господарських, історико-географічних особливостей, які мають суттєвий вплив на характер та розміщення її економічного потенціалу. Територія Харківської області складає 5,2 % території України, 6 % від всього населення України та виробляє 5,8% ВВП країни (за чим показником область поступається тільки м. Києву, Донецькій та Дніпропетровській областям). У господарстві області представлена більшість галузей, наявних в економіці України. Відносно добре розвинена невиробнича сфера, складовою частиною якої є науковий потенціал (науково-дослідні та проектно-конструкторські установи, вищі навчальні заклади), фінансові організації, торгові підприємства та інші [4, 6]. Важливою характеристикою економіки регіону є функціональна структура, що представляє собою сукупність істотних зв'язків між його компонентами, з урахуванням їх внутрішніх особливостей і що протікають у них процесів [5]. Вона відображає членування галузей за їх функціями в міжрегіональному і всередині регіональному поділі праці і дозволяє виділяти галузі спеціалізації, допоміжні та обслуговуючі виробництва. Оскільки існує складність з отриманням достовірних відомостей про виробництво ВВП по галузях регіональної та національної економіки, можна скористатися даними про зайнятість у них населення для визначення коефіцієнтів спеціалізації. Показник спеціалізації індустриального сектору 1,03, сфери послуг – 1,05, аграрного сектору – 0,8 [1], відповідно, регіон має більшу концентрацію промисловості та сфери послуг порівняно з усією країною. Разом з цим концентрація сільськогосподарського виробництва в Харківському регіоні в цілому значно нижче, ніж в країні.

Галузева структура економіки Харківської області в розрізі основних видів діяльності представлена промисловістю (добувної, обробної, виробництвом і розподілом електроенергії, газу, води), сільським господарством,

що включає рослинництво і тваринництво; будівництвом, транспортом і зв'язком, оптовою та роздрібною торгівлею, фінансовою діяльністю, операціями з нерухомістю та іншими видами діяльності (державне управління, освіта, охорона здоров'я та соціальна допомога та інші). Традиційно, до галузей спеціалізації регіональної економіки Харківської області відносять газову промисловість ($K_{\text{гал. спец}} 6,6$), фармацевтичну промисловість ($K_{\text{гал. спец}} 3,0$), машинобудування ($K_{\text{гал. спец}} 2,3$), промисловість будівельних матеріалів ($K_{\text{гал. спец}} 1,2$), харчову промисловість ($K_{\text{гал. спец}} 1,1$), а також електроенергетику, зернове господарство, виробництво технічних культур (соняшнику та цукрових буряків) та продукції з них [1].

Визначимо коефіцієнт спеціалізації окремих галузей економіки Харківського регіону. Коефіцієнт спеціалізації розраховується за формулою [5]:

$$K_{\text{сп}} = \frac{P_i}{P} : \frac{H}{N}$$

де $K_{\text{сп}}$ – коефіцієнт спеціалізації;
 P_i – обсяг виробництва i -ої галузі району;
 P – обсяг виробництва i -ої галузі області;
 H – населення району;
 N – населення області

Якщо розглядати всі сфери економіки, визначені коефіцієнти спеціалізації свідчать про спеціалізацію регіону на операціях з нерухомим майном, орендою, інжинірингом та наданням послуг підприємцям, промислового виробництва, торгівлі, ремонті автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку, діяльності готелів та ресторанів, освіті (таблиця 1).

Таблиця 1

Обчислення коефіцієнту галузевої спеціалізації Харківської області
(складено і обчислено за даними [2, 3])

Сектор економіки	Харківська область, тис. осіб	Україна, тис. осіб	Коефіцієнт спеціалізації
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство. Рибальство, рибництво	3506,7	164,7	0,74650249
Промисловість	3303,6	235,8	1,13446896
Будівництво	902,2	55	0,96893834
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Діяльність готелів та ресторанів	4894,1	334,1	1,08502541
Діяльність транспорту та зв'язку	1361,3	79,9	0,93288736
Фінансова діяльність	324,3	17	0,83317887
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1202,5	106,3	1,4050263
Державне управління	1079,41	61	0,89821369
Освіта	1672,9	106,3	1,00994926
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1309,9	74,4	0,90275742
Інші види економічної діяльності	797,4	46,1	0,91888459
Усього	20354	1280,6	

Із наведених розрахунків визначено, що регіон має таку галузеву спеціалізацію, як індустріальний, освітній та комерційний торговельний сектори. Перше ж місто посідають операції з нерухомим майном, орендою, інженірингом та наданням послуг підприємцям, що підтверджує значний інноваційний потенціал регіону. Зараз Харківщина є однією з найбільш індустріально та економічно розвинених областей України, залишається потужним науковим центром, має одні з найкращих перспектив на найвагоміших передумов розвитку інноваційного потенціалу. Розвивається малий та середній бізнес, зовнішньоекономічна та інвестиційна діяльність, фінансова, культурна, освітня та науково-інноваційна сфери. В той же час, з огляду на функціональну структуру економіки регіону та сучасні тенденції євроінтеграції, варто розуміти, що інноваційна орієнтація економіки є новим напрямом розвитку в найближчій перспективі. Відповідно, суспільно-географічні дослідження окресленого напрямку не втрачатимуть своєї актуальності.

Список використаних джерел: 1. Голіков А.П. Харківська область, регіональний розвиток: стан і перспективи: монографія / А.П. Голіков, Н.А. Казакова, М.В. Шуба / За ред. чл.-кор. НАН України, проф. В. С. Бакіров. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 224 с. 2. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>. 3. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 4. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua>. 5. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики / О.Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2005. – 459 с. 6. Харьковская область: книга инвестора. – Х.: Фолио, 2010. – 227 с.

UDC 911.3

CURRENT PROBLEMS OF RURAL SETTLEMENTS IN SERBIA

D. Gataric¹, S. Trkulja²

dgataric@gef.bg.ac.rs, strkulja@gmail.com

¹ *Faculty of Geography, University of Belgrade, Belgrade, Republic of Serbia*

² *Republic Agency for Spatial Planning of the Republic of Serbia, Belgrade, Republic of Serbia*

According to its basic characteristics of the distribution of the population the territory of the Republic of Serbia has the features of distinguished spatial-demographic polarized environment, which is present on both the macro and the regional and local level. Spatial and demographic polarization manifests itself as a demographic imbalance between the more developed centres and inner-zone suburbs, which maintain a more favorable status in terms of demographic resources, and underdeveloped periphery, which is characterized by continuous expansion of settlements showing depopulation and denatality [1].

Major changes in the spatial-demographic development of Serbia were caused by strong primary processes of urbanization and industrialization that were in full

swing in the 70s and 80s of the last century and by the intense migration flows from rural to urban areas, whose slowdown started only after an «emptying» of traditional demographic «reservoirs» of rural areas, the negative rate of population growth [2], and very often a combination of both. The process of spatial and demographic polarization resulted in the formation of zones of demographic expansion, along the developing transport belts and corridors in the valleys of the Južna (South), the Zapadna (West) and the Velika Morava (Great Morava), and the zones of constant depopulation, with diametrically opposite spatial and demographic characteristics. Processes in the network of villages in Serbia took place unevenly and uncontrollably, depending on the specific conditions and the intensity of the development processes so that a spatial imbalance of regional and demographic development was created that included the poles and the axes of development, with significant demographic capital, and the areas that are marginally placed and underdeveloped. Depopulated «marginal» areas i.e. areas with Siberian demographics which are severely devastated demographically are located on the territories of the following municipalities: Crna Trava, Pirot, Dimitrovgrad, Surdulica, Novi Pazar, Sjenica, Prokuplje, Kuršumlija, Svrlijig, Gadžin Han etc. These municipalities were the most affected by the intensive process of depopulation as the human resources for revival of the population and work activity had been lost, and a small percentage of young population was not able to stop these negative trends. Accordingly, the extent of the depopulation process in Serbia is fully reflected at the settlement level: out of 4542 villages in Serbia (excluding Kosovo and Metohija), according to the 2011 census, more than 80% of the settlements, except for some suburbs or centres of municipalities, recorded an accelerated decline in population, while the total number of population decreased the most in the municipality of Crna Trava, whose population declined at a rate of – 34.8%.

The most alarming condition by the number of settlements is in those villages which have fewer than 20 people, or in demographically dwarf-size settlements, because we cannot say in any way that in the next several years these settlements would «live» in demographic and economic terms. According to the census of 2011, there were 223 such settlements in Serbia, which are on the verge of a demographic emptying, with the highest number being on the territory of the municipalitz of Novi Pazar (23 villages), Proluplje (20 villages), Dimitrovgrad (19 villages), Kuršumlija (17 settlements), Sjenica and Crna Trava 16 settlements each, Pirot, Surdulica and others. Therefore, the rural area of Serbia is exposed to deep-rooted processes of depopulation and fragmentation of the network of rural settlements. In current development conditions, such process is virtually unstoppable, so that the depopulation and significant reduction of the number of residents in small rural settlements would continue even faster in the coming years, for the simple reason that cohorts of young population are disappearing while the population older than 65 years is increasing, thus the depopulation manifests itself as senilization and devastation of agriculture and rural areas. The aging of the population presents one of the most serious development problems. The average age of the population in these municipalities is more than 50 years, with the prevalence of one-person and two-member households in settlements. The oldest inhabitants are in the municipality of Crna Trava with an average age of about 54 years, then Gadžin Han, Svljig, etc. According to the census of 2011, the

proportion of those over 65 in the total population of Serbia is about 17.5% and up to 15 years 14.3%. In such age structure, unfavorable demographic trends cannot easily be diverted because the dispersal of the rural population is slow but inevitable.

Therefore, villages in Serbia are burdened with decade-long problems expressed in the above mentioned decrease in population, rapid and continuous fragmentation of the network of settlements, territorial-administrative changes, active migratory movements, leaving of agriculture as the basic rural activity, all of which activates other processes demonstrated through deagrarization, fertilization and senilization of agriculture, etc. This state of the network of villages in Serbia, although unsustainable for the spatial and population growth of the country, has extremely negative results, visible in the current population and spatial distribution. The dichotomy between a village and a city has deepened, and the difference between the capital and other settlements, regional centres – other settlements, is even more prominent. Demographic unsustainability and vulnerability of this area has been deepening, and, speaking for the whole country, the difference between the populated north and the «empty» south has been even more evident. Also, it is evident that the so called suburban area of the capital remains demographically vital. The aforementioned problems are in fact «an impediment to development of rural areas, the cause of stagnation in the development or, in certain cases, a result of the complete disappearance of villages» [3]. Precisely, there were 9 such settlements (displaced settlements – «vanished settlements») in which at the time of the census of 2002 not a single permanent resident was recorded [4], whereas according to the census of 2011, there were five more, i.e. 14 settlements. Negative demographic trends in rural areas can be alleviated if a more intensive activity was taken on the economic revitalization and retention of the remaining young people, because immigration to this region, except for individual cases, can hardly be expected.

References: 1. *Prostorni plan Republike Srbije 2010-2014-2021, nacrt plana (2010)*. Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Republička agencija za prostorno planiranje, Srbija. 2. *Stojanović B, Vojković G., (2005). Urbane aglomeracije na glavnim razvojnim osovinaama kao polovi demografske revitalizacije Srbije, Stanovništvo 1–4, Beograd.* 3. *Stamenković Đ.S., Bačević M., (1992). Geografija naselja, Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu.* 4. *Stamenković Đ.S., (2004). Neka aktuelna pitanja prostorne organizacije mreže naselja i relevantni demografski problemi u Srbiji, Demografija, knj.1, Beograd.*

UDC 911.3

TENDENCIES OF POPULATION AGING IN GEORGIA

G. Meladze, N. Elizbarashvili

meladzeg@gmail.com, nelizbarashvili@yahoo.com

I. Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

Population aging is essentially associated with the societal progress. Any country, earlier or later will face the problem of population aging, mainly caused by low fertility and increased life expectancy.

The population of Georgia reached the level of demographic aging – with the ratio of population aged 65 and older of 7% or more of the total population – after the Second World War. This was mostly caused by the structural changes in the age structure of the population as a result of the War. Approximately 700.000 citizens of the country participated in the War with about 300.000 of them perished [1]. In addition, the birth rate drastically decreased in the years of War.

The population aging process in Georgia in the post-war period was more or less evolutionary until the 1990s. Under the influence of the perturbation phenomena in the last decade of the past century, the demographic system of Georgia was subject to essential changes evidenced by the deformation of its age-sex structure. If in 1989, the ratio of population aged 65 and over, in the total population of the country was 8,9%, it reached 12.5% in 2000 [2]. Abrupt disruption of the stable economic links, armed conflicts in South Osetia and Abkhazia, Civil War and political instability in Georgia at the beginning of the 1990s, after the demolition of the USSR led to the gravest social-economic crisis in the country.

As a result of the established non-ordinary circumstances, nowhere in the post-Socialist countries has the economic decline acquired such scales and intensity as in Georgia. The first half of the 1990s was marked by the catastrophic decline of the major economic indices. In 1990-1994, the GDP of Georgia decreased by almost fivefold. In 1994, the gross industrial product fell to the level of 1958 and gross agricultural product fell to the level of 1945 [3].

Due to the established grave social-economic circumstances, many people from Georgia were forced to immigrate to foreign countries with the emigration processes reaching unprecedented scales in the history of the country and as a result, by official data, the negative migration balance in 1991-1996 was 695.7 thousand people [2]. The birth rate declined drastically and the number of deceased increased. Such state of affairs had a negative impact on the country's demographic parameters. As a result of non-ordinary and catastrophic events, the process of population aging accelerated. As a result of the processes taking place in the country, the median age of the population increased rapidly. In 1990-2010, the median age of the country's population increased by 6.1 and amounted to 37.3 years [4].

Population aging considerably depends on the level of fertility in the country. The negative processes in the field of fertility in the last decade of the past century contributed to the demographic aging of the population of Georgia. By the data of the National Statistics Office of Georgia, in a relatively short time (1990-2003) the absolute number of the newborns diminished by 50%. It should be noted that in 1992, the total fertility rate in Georgia was less than 2.1 failing to provide simple reproduction of the population.

The crisis of mortality being the most important demographic challenge in the country has been taking place over half a century in Georgia. By the data of the National Statistics Office of Georgia, the men's average life expectancy in Georgia was 69.1 in 1960 and it was 75.8 for women. The same indicators calculated by us by using the official source were 70.2 and 78.6 by 2011, respectively. In 1960-2011, the average life expectancy growth among men was 1.1 and it was 2.8 among women

falling much back the same indicators in Europe marked by significant increase of the average life expectancy of men and women in the same period.

Since the 1990s, the emigration processes have had a great impact on the population aging of Georgia. It is known that the participants of the migration processes are mostly young people with their certain part finding a permanent residence abroad. This contributes to the growth of the proportion of older people in the total number of the population. By the data of the National Statistics Office of Georgia, the negative balance of migration in 1990-2012 reached 877.6 thousand in the country, however, some experts argue that the negative migration balance was even larger. As a result of the factors considered above, the demographic aging of the population of Georgia took a rapid course and was particularly intense in 1990-2000. In this period, the proportion of the people aged 65 and older in the total number of the population increased by 3.4 points reaching 12.5% (in 2000) and was 13.8% in 2013 [5].

Reduced of fertility caused an important increase in the population aging index. This index shows the number of population aged 65 and older per 100 children under age 15. The aging index in 1990-2000 increased by 22 points and amounted to 58. Noted index continued to progressively increase in the following years. In 2013, 81 people aged 65 and older corresponded to 100 children under age 15.

The medium variant of the UN specialists' estimate suggests, that the absolute number of children under 15 will diminish in Georgia in the near future. From 2021, the number of population aged 65 or over will exceed the number of children, and will be 1.5 times more than the number of children by 2030 [4].

The fact of the population aging process, taking place in parallel to the absolute reduction of the number of population should be assessed as a strictly negative phenomenon. In 1990-2013, the total number of population diminished by 17.3%, while the number of population aged 65 or over increased by 25%. It should be noted that since 2008, the absolute number as well as percentage ratio of population aged 65 and over has declined. This is caused by the reduced of fertility during the World War II. In the near future, these numbers will significantly increase. As the medium variant of the estimate suggests, that this indicator will reach 14.8% by 2015 [4].

The population aging is particularly dangerous for Georgia, as it takes place in terms of poor social-economic development. The process develops swiftly and exceeds the social-economic development of the country. The time to adapt its outcomes is therefore little. The problems can be solved by a complex approach only, which should be considered in every field of the policies realized by the state.

References: 1. Jaoshvili V. *Population of Georgia*. Tbilisi, 1996. p.14 (in Georgian). 2. *Population of Georgia*. State Department for Statistics of Georgia. Tbilisi, 2003. p.13-14. 3. Chikava L. *Aggravation of Demographic Situation and it's Social and Economic Aspects in Georgia // Materials of a scientific international symposium - Strategy and Tactics of Social and Economic Transformations in a Transition Period*. Tbilisi, 13-14, XI, 1997. p.18. (in Georgian). 4. <http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/population.htm>. 5. <http://www.Geostat.ge>

ECONOMIC DEVELOPMENT ELEMENTS OF DANUBE REGION IN CONNECTION OF INTERREGIONAL COOPERATION IN SERBIA

B. Tošić, Z. Živanović, D. Djordjević

brankat@ikomline.net; zoraz17@yahoo.com; dejandj@gef.bg.ac.rs

Faculty of Geography, University of Belgrade, Belgrade, Serbia

Danube development axis, which has extraordinary transportation position and natural conditions for development, is part of the backbone of the spatial structure of Serbia. As the second longest European river that runs through eleven states, Danube river provides opportunities for transnational and border cooperation. Pan-European Corridor VII is an important waterway whose part is the River Danube.

Attractive forces of that area in Serbia are expressed throughout the concentration of population and agglomeration of activities, primarily at the point where it formed the largest urban agglomeration of Serbia - City of Belgrade, with its metropolitan forms and contents, and then Novi Sad, as the national secondary center. Great importance of the Danube zone, as principal for connecting Serbia with the Europe, has resulted in an increased concentration of production, capital, traffic, population and settlement in this part of Serbia. Danube region in our country, therefore, has significant potential for agriculture, power engineering, industry and tourism, a higher level of economic development, social infrastructure activities, as well as the concentration of the largest cities [4].

In the last decade many projects started for the Danube region. Those projects are financed from the European bilateral and multilateral funds, since most of them exceed national limits and local importance. In some of them Serbia is included and has an active participation. We consider that particularly important project especially in connection with spatial planning is the international project with the title: Concept of the regional cooperation in the field of spatial organization and development in the Danube region - DONAUREGIONEN+(2007-2013). This project is started during the last budget period of the European Union. The aim of this project is to define concept about spatial organization in the Danube area, as well as to define estimates of the socio-economic potentials for the Danube region development in the international context [3]. The ecology aspect is also included in this project.

General long-term aim of sustainable, social-economic development in the Danube area is an economic recovery. Regionalisation and interregional cooperation presents the way of conduct which should increase a degree of territorial cohesion, and simultaneously increased development and greater competition. Strengthening the competition of economic sector (particularly industrial, agricultural and service sector), implementation of dynamic, sustainable and inclusive growth, advancement of economic and commerce cooperation within the domestic market, employment and prosperity of local population based on mobilisation and strengthening of

creative resources (knowledge, highly professional personnel, scientific-research-development infrastructure, innovations, investing in research and development, network of small and medium enterprises (SME)) would be accomplished by application of European principles of industrial and entrepreneurship development policy in accordance with principle of sustainability and greater territorial cohesion [2; 3]

Concept of agricultural and food production development requires action in which would participate all participants from broad social community, local self-government authorities, to organisations of individual manufacturers themselves. Given that economic development is closely associated to rural development, significant investments into infrastructure of rural areas is necessary. In the Danube area districts, strengthening of local partnerships and its networking, as well as advancement of trans-border and regional cooperation in agriculture, protection of natural resources and environment and sustainable regional development are of great importance, especially for the field of agricultural land management. With inclusion into IPA program (2007–2013) for trans-border and trans-national cooperation (Southeast Europe), one can expect support for: advancement of institutional framework for SME development; development of production associations and clusters; advancement of quality, safety, marketing and innovations; strengthening rural-urban relations; protection from flood and excessive pollution [1].

As regards of **trans-border spatial cooperation in the field of industry**, there are no significant activities. The most intensive trans-Danube spatial cooperation would still be accomplished between Belgrade, on one hand, and Srem and South Banat districts, on the other [3].

Concept of overall and spatial tourism development includes determination of types of tourism/touristic products according to touristic resources. In that manner, further development on locations with different types of tourism which have interregional and trans-border significance can be pointed out [5; 2; 6]: 1) nautical, excursion and stationary, sporting-recreational tourism on Danube and its lower streams, and lakes; 2) rural tourism includes stay in one rural household, filled with abundance of activities and motives – getting acquainted with rural architecture, visiting ethno-houses, participation in local manifestations, etc., 3) transit tourism – mainly on Danube, as an international channel – corridor VII; on several motorway corridors and several first order roads, on international bicycle corridor Eurovelo 6 (on routes of existing national first and second order roads), as well as corridor of panoramic road of National Park Đerdap, with functional integration of touristic offer of the area; 4) eco-tourism is a type of tourism based on activities of tourists in the areas of preserved environment and protected national values; it is a tourism with minor influence on environment, and its contributions refers to preservation of national habitats and species; 5) spa-tourism – fastest effects of its international placement can be expected in Medical spa and Mineral spa categories; it is necessary to reach international level – by advancing quality of service (health treatment, accommodation, supporting service) and introducing a broad offer of different Wellness programs according to European standards; 6) shopping tourism can be

developed in the urban centres near border crossing with Hungary, Romania and Croatia.

Trans-border cooperation in the field of economic activities and complementary actions in the future planning period should be continued with Hungary and Croatia across the Upper Danube area and with Romania and Bulgaria across the Lower Danube area (trans-border cooperation program Hungary – Serbia, Croatia – Serbia, Romania – Serbia, Bulgaria – Serbia within the program actions IPA II for the period 2014–2020). Trans-border cooperation could be also accomplished in present and new Euro-regions within all economic fields of common interest for neighbouring countries (Euro-region «Danube-Kereš-Mureš-Tisa», «Danube 21» etc.), as well as development of bilateral economic cooperation on a local level.

References: 1. *Prostorni plan Republike Srbije 2010-2014-2021, nacrt plana (2010). Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Republička agencija za prostorno planiranje, Srbija.* 2. *Prostorni plan područja posebne namene međunarodnog plovnog puta E-80 - Dunav (Panevropski koridor VII), koncept plana (2010). Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, JP Zavod za urbanizam Vojvodine, Beograd-Novi Sad. Republička agencija za prostorno planiranje, Srbija.* 3. *Tošić B., Živanović Z. (2012): Economic aspect of "DONAUREGIONEN" area development; Medjunarodni projekat pod nazivom Koncept regionalne saradnje u oblasti prostornog uređenja i razvoja na području Podunavlja-DONAUREGIONEN+(2007-2013).* 4. *Tošić B., Živanović Z. (2011): Prostor Podunavlja u Srbiji u procesu transnacionalne saradnje i interregionalnih funkcionalnih veza, Glasnik Srpskog geografskog društva, vol. XIC, broj 4, str.89-101, ISSN 0350-3593, Beograd.* 5. *Regionalni prostorni plan AP Vojvodine. Službeni list br. 22/11, Novi Sad.* 6. *Regionalni prostorni plan Timočke krajine (Borski i Zaječarski okrug) Službeni glasnik R. Srbije br. 51/11, Belgrade.*

СЕКЦІЯ 4. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА

УДК 556.491.5(571.121)

ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛИЗА ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА ГРУНТОВЫХ ВОД ШИРАЗСКОЙ И ХОРАМАБАДСКОЙ МЕЖГОРНЫХ ВПАДИН

Азиз Амджади

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина*

Грунтовые воды Ширазской межгорной впадины широко используются для водоснабжения, в промышленности, для полива сельскохозяйственных культур и других целей. В настоящее время планируется более широко использовать и грунтовые воды Хоррамабадской впадины.

Геологическое строение и гидрогеологические условия Ширазской и Хоррамабадской межгорной впадин изучалась иранскими фирмами: (Сангаб, 2010 г, 1980 г.); (Абкав, 1970 г.); (NKRC, 1995 г., 1997 г.) [1]. Результаты этих исследований нашли свое отражение в публикациях: Джемз и Виндс, Штеклин, Веллз, Кент, Сетудения и Алави [4, 5]. Большой вклад в изучение гидрогеологических условий Хоррамабадской межгорной впадины внесла кафедра гидрогеологии МГУ (Шестаков В.М.) [5]

Выделение участков грунтовых вод со сходным химическим составом и их оконтуривание в Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадинах не проводилось. Нами предложен новый способ выделения участков грунтовых вод со сходным химическим составом, который базируется на использовании кластерного анализа. Вопросу применения кластерного анализа для исследования химического состава подземных вод посвящены работы Дениса Д.С., Искенрога К.Г., Решетова И.К., Чомко Д.Ф., Чомко Ф.В., Амджади Азиза и др. [4–7]. Этот метод является одним из самых эффективных средств выявления закономерностей, скрытых в больших массивах данных, поскольку в гидрогеологии, как правило, отсутствует возможность непосредственного их наблюдения и измерения. О них можно судить лишь по конечным результатам проявления процессов, отражающихся в значениях различных характеристик, например в химическом составе вод.

Химический состав подземных вод является конечным продуктом воздействия не одного, а целой совокупности природных и техногенных процессов (условий питания и разгрузки, ионного обмена, антропогенного

загрязнения и т.д.). Влияние этих процессов в подземных водах сказывается на взаимосвязанном изменении содержания химических компонентов и на характере связей между ними. Однако, эти связи в наблюдаемых компонентах подземных вод в «чистом виде» не сохраняются. Корреляционные зависимости между наблюдаемыми значениями переменных фактически являются конечным результатом действия всей совокупности процессов.

В условиях ненарушенного стока любой водоносный горизонт представляет собой сбалансированную систему. Критерием оценки близости химического состава разных вод предлагается евклидово расстояние в n -мерном пространстве. Этот показатель вычисляется для любого количества гидрохимических компонент. Кластерный анализ выполняется по агломеративной иерархической процедуре с построением дендрограммы (одномерного графа), изображающей взаимные связи между объектами.

Для реализации этой методики использованы данные 61-го химического анализа грунтовых вод, расположенных в разных местах Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадинах. Определения выполнены в одной аккредитованной лаборатории в Тегеране на один тот же момент времени (июль). Первая матрица (Ширазская впадина) содержит химические анализы грунтовых вод из 23 скважин и 6 источников, вторая (Хоррамабадская впадина) – из 14 скважин и 18 источников.

Для расчетов принимались такие показатели химического состава грунтовых вод: Ca, Mg, Na, HCO₃, SO₄, Cl, pH, минерализация, Cd, Co, Ba, Cu, Mo, Ni, Pb, Zn и Fe. Таким образом, каждый из 61-ого химического анализа грунтовых вод интерпретируется как точка в 17-ти мерном пространстве.

Кластерный анализ выполнялся по программе CLUSTER, разработанной на кафедре гидрогеологии Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина и выполнялся по способу «полной связи».

По результатам кластерного анализа выделено шесть кластеров, в которых произошло объединение химических составов грунтовых вод в Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадинах. Это позволило выделить и оконтурить участки со сходным химическим составом грунтовых вод в каждой из впадин.

По этим же данным методом кластерного анализа нами была проведена сравнительная характеристика химического состава грунтовых вод этих впадин. Химические анализы грунтовых вод этих впадин объединились в четыре больших кластера.

Анализ евклидовых расстояний, на которых произошло объединение химических составов грунтовых вод Ширазской Хоррамабадской межгорных впадин первого и второго кластеров, свидетельствует об их большой схожести.

Химический состав проб грунтовых вод второго кластера немного отличается от проб первого кластера. Они объединяются между собой на немного большем евклидовом расстоянии, чем расстояние, на которых происходит объединение объектов в первом кластере.

Химический состав грунтовых вод третьего кластера довольно сильно отличается от химического состава вод, входящих в первые два кластера.

Четвертый кластер состоит из трех разнородных подкластеров, химический состав грунтовых вод резко отличается друг от друга и от химического состава вод, входящих в первые три кластера. Эти грунтовые воды сильно загрязнены и находятся в зоне разгрузки, где минерализация заметно повышается, что связано с континентальным засолением и антропогенным загрязнением (удобрения, отходы химического производства и водоотливы из шахт).

Из приведенных результатов анализа можно сделать выводы, что кластерный анализ позволяет:

- определять сходство и различия химического состава и выделять участки со сходным химическим составом грунтовых вод и оконтуривать их;
- в Ширазской межгорной впадине нами выделено три участка грунтовых вод очень близкого химического состава, относящихся к первому кластеру, два участка – ко второму кластеру, три – к третьему, два – четвертому и один – к пятому кластеру;
- в Хоррамабадской межгорной впадине нами выделено два участка грунтовых вод очень близкого химического состава, относящихся к первому кластеру, три – ко второму, два – к третьему, четыре к четвертому и по одному к пятому и шестому кластерам;
- это позволяет выявлять одинаковые условия питания и разгрузки, процессы, определяющие формирование химического состава грунтовых вод, и возможное загрязнение и истощение, разработать мероприятия по их предотвращению.
- по нашему мнению при регулярном распределении пунктов опробования (например, при гидрогеологических съемках) этим методом можно пользоваться для районирования грунтовых вод по химическому составу.

Список использованных источников: 1. Геологические отчеты Ирана. *Geological survey of Iran. 1980-1987.* 2. Девис Д.С. *Статистический анализ данных в геологии. Пер. с англ.* – М.: Недра, 1990. – 319 с. 3. Искенрог К.Г., Клован Д.И., Реймент Р.А. *Геологический факторный анализ.* – Л.: Недра, 1980. – 223 с. 4. Амджади Азиз. *Сравнительная характеристика химического состава грунтовых вод Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадин Ирана. Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна № 1084.* – Х.: ФОП «Петрова». 2013. – С. 22-31. 5. Амджади Азиз, Чомко Д.Ф. *Применение кластерного анализа для выделения участков грунтовых вод со сходным химическим составом в Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадинах Ирана. Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, № 1 (64).* – К.: Видавничий центр Київ. нац. ун-ту, 2014. – С. 54-61. 6. Aziz Amjadi, Chomko Dmytro Fedorovich, Elham Rahbar. *Case Record of Multivariate Statistical Analysis in the Groundwater (The Zagros Mountains). Journal of Applied Environmental and Biological Sciences. J. Appl. Environ. Biol., 4(2s) 107-120, 2014.* 7. Чомко Д.Ф., Решетов И.К., Чомко Ф.В., Чомко Р.Ф. *Многомерный статистический анализ при исследовании техногенного загрязнения подземных вод. Геологічний журнал, ІГН НАН України, №2, – К.: 2002. -- С. 73-80.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ХИМИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ГРУНТОВЫХ ВОД ШИРАЗСКОЙ И ХОРРАМАБАДСКОЙ МЕЖГОРНЫХ ВПАДИН

Азиз Амджади, Ф.В. Чомко

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина*

Важное место среди методов многомерного анализа занимает факторный анализ. Они представляют собой весьма эффективное средство сжатия информации путем перехода от исходных данных к новым переменным – факторам. Изучение структуры факторов позволяет проверить имеющиеся и выдвинуть новые гипотезы о причинах, порождающих взаимосвязи между наблюдаемыми переменными и тем самым дать причинно-следственную интерпретацию полученных результатов [1–6].

Факторный анализ позволяет получить минимальное число новых переменных, являющихся линейными комбинациями исходных, причем эти новые переменные содержат то же количество информации.

По пакету программ факторного анализа были обработаны данные химического состава грунтовых вод Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадин. Для реализации этой методики использованы данные химических анализов грунтовых вод, расположенных в разных местах Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадинах. Исходная матрица данных содержит информацию о химическом составе грунтовых вод по 37 скважинам и 24 источникам, расположенных в Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадинах. Для каждой скважины были определены значения 18 переменных: Ca, Mg, Na, HCO₃, SO₄, Cl, pH, Cd, Co, Ba, Cu, Mo, Ni, Pb, Zn, Fe и минерализация. Для оценки силы связи между отдельными показателями химического состава грунтовых вод без учета влияния остальных переменных нами проведен корреляционный анализ. Анализ матрицы парных коэффициентов корреляции показал следующее: значимые положительные связи установлены для Ca и HCO₃ (0,736), Cu с Fe (0,505) и отрицательные связи для Na с Cr (0,539), Ba с Fe (0,591). Сильная зависимость Cl, SO₄, фтора, калия, кадмия и цинка со всеми другими элементами отсутствует.

Выявленные особенности распределения парных связей компонентов грунтовых вод не позволяют с достаточной уверенностью судить ни о факторах, формирующих химический состав и специфике загрязнения, ни тем более о количественной роли каждого из них. Более полная информация была получена с помощью R-модификации факторного анализа. Полученные результаты приведены в табл. 1. Данные этой таблицы свидетельствуют о том, что существует ряд факторов, на долю которых приходится 100% суммарного воздействия на изучаемые показатели химического состава грунтовых вод. Существенный вклад при этом вносят четыре фактора, веса которых более 10%

после вращения матрицы. Они отражают вклад каждого из факторов в суммарную дисперсию исследуемой выборки. Также была установлена сила связи каждого химического элемента и выделены характерные элементы в каждом из четырех факторов.

Таблица 1

Факторные нагрузки после вращения (R-модификация)

№ п/п	Элементы	Ф а к т о р ы				
		1	2	3	4	5
1	Cd	-0,152464	-0,179923	-0,254280	-0,262346	0,152656
2	Co	0,215674	0,439273	0,244002	0,586797	0,099643
3	Ba	-0,107729	0,633333	0,407664	-0,018868	0,197076
4	Cu	0,606839	0,399788	-0,099645	0,059385	0,039815
5	Mo	0,181376	0,900517	-0,055956	0,033718	-0,007036
6	Ni	-0,087461	0,695690	0,007161	-0,043157	0,039815
7	Pb	-0,147891	0,438509	0,074375	0,372325	-0,007031
8	Zn	-0,057275	-0,011887	-0,108763	-0,849100	-0,147891
9	Fe	0,347570	0,840151	-0,054852	-0,165320	-0,007035
10	pH	0,360133	0,347771	0,037337	-0,680965	-0,179923
11	Cl	0,851826	0,094154	0,192076	-0,062660	-0,188639
12	HCO ₃	0,357849	-0,188634	-0,193964	0,597823	0,244301
13	SO ₄	0,131074	0,039815	0,928334	0,026640	0,362825
14	Ca	0,258270	-0,007035	0,923378	0,068206	0,236260
15	Mg	0,710536	0,063549	-0,090143	0,083032	0,074375
16	Na	0,932648	-0,049452	0,152056	0,046384	0,029814
17	Eh	0,871545	-0,043911	0,451051	0,097694	-0,007331
18	Минерализация	0,890944	-0,036467	0,421982	0,061672	-0,149891
Общ. дисп.		4,631433	3,156244	2,526969	2,159754	2,019744
Веса факторов, %		25,7302	17,5347	14,0387	11,9986	9,8641

По методике Q-модификация факторного анализа определялись нагрузки каждого из четырех факторов по всем скважинам и источникам. По результатам этого анализа были построены карты-схемы распределения этих факторов на территории Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадин. Анализируя совместное распределение этих факторов на территории Ширазской межгорной впадины, выявлено несколько участков, где действуют два или больше факторов. Так в районе скв. Хабир одновременно действуют первый, второй и третий факторы. Аналогичная картина наблюдается и в районе скв. Бармехан. В районе скв. Мохаммед действуют второй и третий факторы. Аналогичную ситуацию видим и в районе скв. Шапур. Анализируя совместное распределение всех четырех факторов на территории Хоррамабадской межгорной впадины, выявлено также несколько участков, где действуют два или больше факторов. Так в районе ист. Доре одновременно действуют первый, второй и третий факторы. Аналогичная картина наблюдается и в районе скв. Чамгарх и ист. Чамгай, а также скв. Мелекшахи и Робат намаки и в районе ист. Сараб сага и

Келмехуб. Это свидетельствует о подобных условиях питания и возможно и их загрязнения.

Основные выводы. Сравнивая карты-схемы распределения факторных нагрузок для грунтовых вод в Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадин, можно сделать вывод о том, в этих впадинах существуют несколько участков, где действуют два или даже три одинаковых фактора. Так, грунтовые воды района скв. Хабир и Бармехан в Ширазской впадине, где одновременно действуют первый, второй и третий факторы, точно соответствуют грунтовым водам района ист. Доре, Чамгаий, Сараб сага и Келмехуб и скв. Чамгарх, Мелекшахи и Робат намаки в Хоррамабадской впадины, где действуют эти же факторы. Грунтовые воды в районе скв. Мохаммед и Шапур в Ширазской впадины, где действуют второй и третий факторы, также соответствуют грунтовым водам района скв. Балилванд, Сарабеяс, Насерванд, Дехбагер и ист. Доре в Хоррамабадской впадины, где так же действуют эти же два фактора. Из приведенного выше анализа можно сделать вывод, что при обнаружении любого загрязнения в одной из скважин или источнике, например, в Ширазской впадине по карте-схеме распределения факторных нагрузок можно будет дать прогноз возможного загрязнения и скважин или источников Хоррамабадской впадины.

Список использованных источников. 1. Девис Д.С. Статистический анализ данных в геологии. Пер. с англ. – М.: Недра, 1990. – 319 с. 2. Искенрог К.Г., Клован Д.И., Реймент Р.А. Геологический факторный анализ. – Л.: Недра, 1980. – 223 с. 3. Амджади Азиз. Сравнительная характеристика химического состава грунтовых вод Ширазской и Хоррамабадской межгорных впадин Ирана. Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна № 1084. – Харків: ФОП «Петрова». 2013. – С. 22-31. 4. Aziz Amjadi, Chomko Dmytro Fedorovich, Elham Rahbar. Case Record of Multivariate Statistical Analysis in the Groundwater (The Zagros Mountains). Journal of Applied Environmental and Biological Sciences. J. Appl. Environ. Biol., 4(2s) 107-120, 2014. 5. Чомко Д.Ф., Решетов И.К., Чомко Ф.В., Чомко Р.Ф. Многомерный статистический анализ при исследовании техногенного загрязнения подземных вод. Геологічний журнал, ІГН НАН України, №2, – К.: 2002. -- С. 73-80. 6 Чомко Ф.В., Решетов І.К., Чомко Д.Ф. та інші. Багатомірний статистичний аналіз в гідрогеології. Навчальний посібник. – К.: Видавничий центр Київ. нац. ун-ту, 2004. – 114 с.

УДК 911.3:33

ПОТЕНЦІАЛ ВІДНОВЛЮВАНИХ ДЖЕРЕЛ ЕНЕРГІЇ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА РОЗВИТКУ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Р.О. Андріюк

andriyuk_roma@mail.ru

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Розвиток енергетики є одним із важливих чинників, що визначає стан економіки країни, рівень розвитку соціальної сфери та якість життя населення. Крім цього, принципові можливості подальшого розвитку економіки України встановлює і екологічна ситуація в країні.

На сьогодні, в Україні, у зв'язку з анексією АР Крим, агресією Росії на Донбасі та загостренням газового протистояння України і Росії, постає проблема забезпечення енергоресурсами, зменшення рівня залежності вітчизняної економіки від імпорту енергоресурсів тощо. Головним завданням розвитку енергетики України є пошук надійного та водночас екологічно чистого джерела енергії. Атомна енергетика здатна виробляти такий вид енергії, але загроза можливих масштабних аварій на АЕС перекреслює всі переконання у безпеці так званого «мирного атома». Як наслідок, при виборі джерела енергії оптимальним рішенням усе частіше стають відновлювані джерела енергії, освоєння потенціалу яких є вагомим критерієм підвищення рівня енергетичної безпеки та сталого розвитку регіонів України.

Сприятливе географічне положення та інші чинники природного характеру зумовили наявність ресурсів відновлюваних джерел енергії практично на всій території України [7]. До основних складових відновлюваної енергетики України відносяться вітроенергетика, сонячна енергетика, мала гідроенергетика, біоенергетика, геотермальна енергетика і енергетика навколишнього середовища. Згідно з оцінками провідних фахівців, технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлюваних джерел енергії в Україні в перерахунку на умовне паливо сягає 63 млн т у.п./рік [6], за деякими іншими підрахунками – 79 млн т. у.п./рік [1], а за останніми даними – близько 98 млн. т у.п./рік [7], що становить більше 50% загального енергоспоживання в Україні на даний час і 30% від енергоспоживання в 2030 році (табл. 1).

Таблиця 1

Загальний річний технічно-досяжний енергетичний потенціал відновлюваних джерел енергії України [7]

№ п/п	Напрями освоєння відновлюваних джерел енергії	Річний технічно-досяжний енергетичний потенціал	
		млрд. кВт·г	млн. т у.п.
1.	Вітроенергетика	79,8	28,0
2.	Сонячна енергетика, в тому числі:	38,2	6,0
2.1.	– електрична	5,7	2,0
2.2.	– тепла	32,5	4,0
3.	Мала гідроенергетика	8,6	3,0
4.	Біоенергетика, в тому числі:	178	31,0
4.1.	– електрична	27	10,3
4.2.	– тепла	151	20,7
5.	Геотермальна тепла енергетика	97,6	12,0
6.	Енергетика довкілля	146,3	18,0
Загальні обсяги заміщення традиційних ПЕР		548,5	98,0

Україна має потужну сировинну базу біомаси доступної для енергетичного використання, що за розрахунками становить 31,63% від загального потенціалу відновлюваних джерел енергії країни. Її технічно-досяжний енергетичний потенціал оцінюється від 13,2 млн т у.п. / рік до 48,1 млн т у.п./рік [3,7]. У структурі потенціалу відновлюваних джерел енергії України близько 28,57% становлять ресурси енергії вітру із значним технічно-досяжним енергетичним потенціалом у 28 млн. т у. п./рік. Крім цього, Україна має значний потенціал геотермальної енергії, що сягає 21,12% його загального обсягу енергоресурсів з відновлюваних джерел та представлений геотермальними водами і теплою нагрітих сухих гірських порід. Енергетичний еквівалент готового до освоєння технічно-досяжного потенціалу геотермальних ресурсів регіонів України сягає 12 млн. т у.п./рік [5]. Вагому частку у структурі потенціалу відновлюваних джерел енергії України займає енергія доквілля (18,36%), основними складовими якої є енергія повітря та верхнього шару ґрунту. Їх технічно-досяжний енергетичний потенціал сягає 18 млн. т у.п./рік [1]. В Україні є достатньо аргументовані передумови для масштабного освоєння сонячної енергії (6,12%), що супроводжуються наявністю значного енергетичного потенціалу (близько 6 млн. т у.п./рік), науково – технічної та промислової бази за всіма основними напрямками її використання. На тлі загального потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні, досить привабливо виглядають ресурси малих річок (3,06%), адже їх енергетичний технічно-досяжний потенціал на території України становить близько 3 млн. т у.п./рік (табл. 1) [7].

Незважаючи на наявність значного потенціалу та ресурсної бази для розвитку відновлюваної енергетики, очевидну ефективність використання джерел енергії, коефіцієнт їх залучення в господарський оборот залишається досить низьким, що не відповідає потребам вітчизняної економіки. За останніми даними, частка поновлюваних джерел енергії в загальному енергетичному балансі України складає всього 1,5% [2]. Найбільш інтенсивно розвивається сонячна енергетика (встановлена потужність якої зросла з 2,5 МВт до 188 МВт (2011р.)), крім цього, зміцнила свої позиції вітроенергетика (потужність зросла з 76 МВт до 151 МВт (2011 р.)) [8]. Основними перешкодами для широкого використання різних видів поновлюваних джерел енергії, є недоліки законодавства, високі, порівняно із звичайними паливними потужностями, початкові інвестиційні витрати, брак уваги та підтримки з боку інвесторів, уряду і користувачів тощо. За оцінками фахівців, незважаючи на існуючі труднощі, при послідовній державній підтримці, є всі підстави для оптимістичних прогнозів подальшого розвитку енергетики, заснованої на використанні відновлюваних джерел. Прогнозоване зростання частки поновлюваних джерел енергії в загальному енергоспоживанні України може скласти: на 2020 – 9,6% (19,2 млн т у.п.), на 2030 – 15,5% (31 млн т у.п.) порівняно з сучасними обсягами річного енергоспоживання (200 млн т у.п.). Таким чином, у 2030 р, при створенні сприятливих умов для розвитку відновлюваної енергетики, можна досягти використання половини річного технічного енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії [2, 7]. Розвиваючи концепцію відновлюваної енергетики, Україна отримає можливість

поступової відмови від енергетики атомної, забезпечивши тим самим відповідність принципом «енергетичної стійкості». Її розвиток, в свою чергу, знизить вплив енергетики на довкілля, забезпечить масштабне використання нових технологій, зменшить залежність від імпорту енергоносіїв, і, в підсумку, стане одним із достатньо ефективних шляхів виходу з енергетичної кризи, обумовленої вичерпанням традиційних видів енергетичних ресурсів.

Список використаних джерел: 1. Атлас енергетичного потенціалу нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії // Інститут електродинаміки НАН України. Державний комітет України з енергозбереження. – К.: 2001. – 41 с. 2. Галузеве інтернет-видання «Українська енергетика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-energy.org/post/29807>. 3. Гелетуха Г.Г. Энергетический потенциал биомассы в Украине / Г.Г. Гелетуха, З. А. Марценюк // Промышленная теплотехника. – 1998. – Т. 20. – № 4. – с. 52-55. 4. Енергетика України на початку ХХІ століття. Енергоефективність та відновлювальні джерела енергії // Відновлювальна енергетика. – 2008. - №1. – с.76-96. 5. Кудря С.О. Нетрадиційні та відновлювані джерела енергії / С.О. Кудря. – К.: НТУУ «КПІ», 2012. – 489 с. 6. Мхітарян Н.М., Кудря С.О., Щокін А.Р. Стан та розвиток використання альтернативних джерел енергії в Україні за період дії Програми НВДЕ 1997-2005 рр. / Н.М. Мхітарян, С.О. Кудря, А.Р. Щокін // Відновлювана енергетика. – 2006. - №4. – с. 7-16. 7. Переосмислюючи стратегію розвитку: Національна доповідь з питань реалізації державної політики у сфері енергоефективності за 2010–11 роки / М. Пашкевич, В. Григоровський, В. Гавриленко, О. Запорожець, Я. Мовчан [та ін.]. – К., Держенергоефективності НАУ, 2012. 8. Статистичний щорічник України за 2011 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2012. – 558 с.

УДК 630, 502 (477.86)

ЛІСОВІ ТА ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Л.М. Белей

snpr@meta.ua

*Карпатський національний природний парк,
м. Яремне, Івано-Франківська область, Україна*

Карпатський національний природний парк входить до складу природно-заповідного фонду України. Територіально знаходиться у межах двох найбільших геоморфологічних масивів Східних Карпат – Горгани (басейн верхнього Пруту) та Чорногора (верхів'я річки Прут та верхів'я правих приток річки Чорний Черемош), а також Верхньопрутського низькогір'я.

Загальна площа парку становить 50495 га, в т.ч. найбільшу площу – 37316,1 га (73,9%) – займають землі, вкриті лісом. В постійному користуванні парку є 33998,3 га (91,1%) площі лісів та 3317,8 га (8,9%) – на землях «інших користувачів» Верховинського районного лісгоспу та Яремчанської міської Ради. Лісові ресурси – один з найважливіших видів природних біологічних ресурсів, що включає запаси деревини та недеревну продукцію (гриби, дикоростучі ягоди та фрукти, лікарська сировина, продукти бджільництва).

Лісові ресурси парку – це, насамперед, корисні властивості гірських лісів.

Вони займають $\frac{3}{4}$ площі території парку та віднесені до заповідної зони та зони регульованої рекреації. Відповідно до статті 39 Лісового Кодексу України ліси парку (91,1%) за екологічним та соціально-економічним значенням виконують такі корисні функції відповідно до їх категорій:

- 1) захисні ліси (об'єднані водоохоронні та ґрунтозахисні функції);
- 2) рекреаційно-оздоровчі ліси (об'єднані рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);
- 3) ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення.

Захисні функції виконують гірські ліси у верхній частині басейну річки Прут з основними її притоками (Жонка, Прутець Чемигівський, Женець, Прутець Яблуницький, Войтул, Верхній Багончик) та верхів'я річки Чорний Черемош з її лівими притоками (Шибенка, Сушарка, Подороватий, Дземброня, Бистрець). Рекреаційно-оздоровчі функції виконують гірські ліси поблизу великих рекреаційних об'єктів (курортно-відпочинковий заклад «Карпати» в м.Яремче та курортно-відпочинковий комплекс «Буковель» в с.Поляниця), а також численних закладів «зеленого туризму» та зон відпочинку ряду населених пунктів: м.Яремче, с.Микуличин, с.Татарів, смт.Ворохта, с.Яблуниця, с.Поляниця (Яремчанська міська Рада) та с.Красник і с.Бистрець (Верховинський район). Природоохоронні та наукові функції виконують всі гірські ліси парку.

Лісові ресурси на землях «інших користувачів» (8,9%) є об'єктом господарської діяльності Верховинського районного лісгоспу. Більша частина цих земель знаходиться на схилах Черногірського хребта. Дирекція парку має лише повноваження щодо проведення контролю за дотриманням режиму ведення господарства у відповідності до положення про Карпатський національний природний парк. Відповідно до цього положення ці ліси віднесені до першої групи і категорії захисності – «ліси національних і природних парків» [1, 2]. Господарське використання харчових ресурсів лісу на території парку є незначне. На лісових землях Ямнянського природоохоронного науково-дослідного відділення створений ентомологічний розплідник (пасіка) для збереження аборигенної карпатської бджоли. Тут утримується 100 бджолосімей. Господарське використання інших харчових ресурсів (грибів, дикоростучих ягід та фруктів) та лікарської сировини – заборонене (відповідно до Статуту-положення про Карпатський національний природний парк).

Найбільша концентрація площ та запасів лісових деревних ресурсів зосереджена у межах горганського та верхньопрутського геоморфологічних ландшафтів. Більшість лісів з участю ялини європейської (смереки) та бука лісового поширені на лівому березі, а з участю ялиці білої та сосни звичайної – на правому березах р. Прут. Видовий склад лісів парку складають такі види дерев – ялина європейська або смерека (79,2%); бук лісовий (10,2%); сосна гірська (4,1%); ялиця біла (3,7%); сосна звичайна (1,4%). Решта видів – вільха сіра, вільха зелена, вільха чорна, граб звичайний, сосна кедрова європейська, береза повисла, модрина європейська (лісові культури), явір, ільм гірський, осика, верба козяча, ясен звичайний (лісові культури), липа серцелиста, дуб північний – складають лише 1,5%. Вікова структура лісів парку

характеризується переважанням (73,7%) середньовікових деревостанів (41–60 років). Набагато менше (13,7%) тут молодняків віком до 40 років. Решту (12,6%) складають пристигаючі, стиглі та старовікові деревостани віком більше 120 років. Загальний запас лісів парку «на корені» становить 13 млн. 470 тис. кубометрів деревини. Структура продуктивності лісів за класами бонітетів насаджень наступна: I^a клас і вище – 30,5%; I клас – 38,0%, II клас – 16,0%, III клас – 8,0%, IV клас – 2,0%, V^a клас – 0,4%, V клас – 1,1%, V^b клас і нижче – 4,5%. Структура продуктивності окремих деревних порід за класами бонітетів наступна: I, I^a клас і вище мають ялиця біла, ялина європейська або смерека, бук лісовий та модрина європейська; II клас – явір та береза; III клас – сосна звичайна, вільха сіра та ільм гірський; IV клас – граб звичайний; V^b, V^a та V клас і нижче – сосна кедрова європейська, сосна гірська та вільха зелена.

Земельні ресурси – частина земельного фонду що використовується для господарських потреб населення. Земельні ресурси парку складають 13178,9 га. Вони віднесені до господарської зони та займають ¼ площі парку. Це, насамперед, землі запасу (2224,7 га) населених пунктів – Бистрецької та Красницької сільських Рад Верховинського району та землі (6630,5 га) населених пунктів Яремчанської міської Ради:

- 1) місто обласного підпорядкування – Яремче (1630,1 га) за винятком присілка Переніс;
- 2) село Микуличин (1746,0 га) за винятком присілка Поляниця Чемигівська;
- 3) село Татарів (474,1 га);
- 4) село Яблуниця (1738,6 га) за винятком урочища Горішків;
- 5) селище міського типу Ворохта (1041,7 га).

Список використаних джерел: 1. Объяснительная записка к организации Карпатского государственного природного парка. – К.: 1977. – 42 с. 2. Объяснительные записки по лесничествам и землепользователям Карпатского государственного природного парка Ивано-Франковской области Минлеспроба УССР/ Том 1, - Книга 4 (часть первая). – К.: 1981 – 510 с.

УДК 911.3:332.37

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРИОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ АПК ХЕРСОНЩИНИ

Л.М. Богадьорова

bohadorova.viktoriiia@mail.ru

Херсонський державний університет

В сучасній науковій літературі існує значний доробок теоретичного обґрунтування проблем раціонального природокористування в процесі агропромислового виробництва. Це роботи таких вчених, як Алаєв Е.Б., Каблук П.Т., Даниленко А.С., Тищенко П.Г., Гродзинський М.Д., Заставний Ф.Д., Руденко Л.Г., Паламарчук М.М., Пістун М.Д., Семенов В.Ф., Топчієв О.Г., Швєбс Г.І. [1].

При формуванні та визначенні темпів, масштабів і напрямів розвитку АПК, раціональної структури матеріальних потреб, ефективних засобів, методів і технологій, для якнайповнішого задоволення потреб людини, вже неможливо не брати до уваги інтереси екології. Це дуже складне завдання. Дві взаємозв'язані проблеми – «задоволення потреб суспільства» та «можливості біосфери» – слід розглядати та вирішувати одночасно з розробкою оптимальних, екологічнобезпечних варіантів взаємодії природи, суспільства і агропромислового виробництва, управління процесами агроприродокористування. Враховуючи зниження показників ефективності функціонування АПК практично у всіх сферах діяльності, особливо актуальним, на нашу думку стає обґрунтування методики суспільно-географічного дослідження сільського господарства, а саме малих форм господарювання, зокрема їх територіальної організації, оскільки саме у цьому секторі можна говорити про стабільність агровідтворювальних процесів.

Важливим фактором оптимізації природокористування в АПК є вирішення проблем розвитку та розміщення продуктивних сил з урахуванням регіональних особливостей АПК, природної диференціації території, впливу агропромислових видів діяльності на оточуюче природне середовище, стану природно-територіальних комплексів [2]. Найповніше така диференціація знаходить своє відображення в схемах еколого-агропромислового районування.

Аналіз структури земельного фонду Херсонської області, дозволяє зробити висновок, що переважаюча більшість сільськогосподарських угідь області представлена сильно порушеними екосистемами, антропогенними екологічними комплексами зі значним рівнем розвитку господарської підсистеми – 89%. Виявлена ситуація пов'язана з тим, що системи землеробства, які розроблялись для Південного регіону України, зокрема, - для території Херсонської області, в 60–70-ті роки ХХ ст., базувались на принципах техногенної інтенсифікації, що спонукали спрямовувати, регіональні агроландшафтні дослідження на виявлення наслідків господарської діяльності.

Центр ваги інтенсифікації сільськогосподарського виробництва доцільно перенести: у регіональному аспекті – з індустріально розвинутих і урбанізованих (насамперед – приміських) районів до тих, які дотепер вважаються менш розвинутими, а в екологічному – з надмірно ресурсо- та енергомістких систем землеробства й тваринництва на екологічнобезпечні, ресурсо-, енерго- і природозберігаючі системи господарювання на землі.

Таке розуміння проблеми забезпечує поєднання: територіального підходу, який включає вирішення природоохоронних проблем на всіх рівнях; галузевого підходу, що означає обґрунтування взаємозв'язаного в галузевому відношенні комплексу раціонального природокористування, зокрема, в сільському господарстві; природно-компонентного підходу, який забезпечує комплексне ефективне використання компонентів природного середовища; соціально-екологічного підходу, який направлений на аналіз екологічних наслідків господарської діяльності у формуванні середовища життєдіяльності населення; еколого-економічного підходу, що забезпечує обґрунтування економічної доцільності, можливостей та ефективності природокористування; проблемного

підходу, який дозволяє обґрунтовано вирішувати природоохоронні проблеми або попереджувати їх як на сучасному, так і на прогностичному рівнях.

До особливостей сільськогосподарського природокористування слід віднести: переважання ресурсокористування над ресурсоспоживанням; відновлюваність основних природних ресурсів сільськогосподарського виробництва; потенційна можливість не тільки відновлення первинних властивостей основних природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві, але і покращення їх якостей; континуальний характер поширення; сезонність процесів природокористування в рослинництві; відносна локальність впливу тваринництва на оточуюче природне середовище та ін.

Отже, екологічно безпечне землекористування можливе лише за умов поєднання ідей природоохоронної діяльності з пріоритетними напрямками землекористування в межах окремого господарства. В контексті цього підходу ми вважаємо за необхідне дотримуватись моделі раціонального землекористування і екологічно безпечного розвитку.

Зауважимо, що оптимізація землекористування має виконуватись в дві стадії екологічну та економічну. При екологічній оптимізації, на базі критеріїв деградованості в обов'язковому порядку слід передбачити вилучення з інтенсивного використання землі, які за своїми модальними властивостями не можуть забезпечувати стійкість агроєкосистем. Економічна оптимізація має на меті визначення на основі показників продуктивності земель такої структури сільськогосподарських угідь, в котрій гармонізовано будуть досягатися висока продуктивність, дохідність та рентабельність сільського господарства.

Особливістю природокористування в переробній сфері АПК є локальність впливу на оточуюче природне середовище, але враховуючи повсюдне розміщення підприємств цих галузей здійснюється значний територіально розсосереджений їх вплив на природу. Наприклад, одним із заходів, що сприятиме вирішенню проблем в овочеконсервному підкомплексі Херсонщини є створення агропромислових формувань за участю виробників сільськогосподарської продукції, переробних підприємств і підприємств торгівлі. Значну роль у виробництві овочевих культур відіграють Білозерський, Голопристанський, Каховський, Скадовський, Цюрупинський райони області. Тут відведено під овочеві 15,2 тис. га, або 54,0% площ від загальних під цими культурами в області. Валовий збір складає 303,3 тис. т (або 60,7% від обласного). Що стосується структури площ, зайнятих під овочевими культурами в усіх категоріях господарств, то перевага віддається, як і раніше, помідорам, які в структурі зібраних площ будуть займати в середньому 58,5%, або 16,47 тис. га, під капусту –8,6% (2,41 тис. га); огірки –4,9% (1,38 тис.га); буряк столовий –3,6% (1,01 тис.га); моркву столову 3,2% (0,89 тис. га), цибулю ріпчасту 5,4% (1,51 тис.га).

В результаті, виробництво овочів, їх транспортування, переробка і реалізація з відокремлених ланок перетвориться на єдиний виробничий процес, що з економічної точки зору характеризується взаємною матеріальною зацікавленістю і відповідальністю всіх учасників агропромислового

виробництва за результати діяльності – виробництво і реалізацію кінцевої продукції.

Список використаних джерел: 1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5) / за ред. П.Т. Саблука та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647 с. 2. Гайдуцький П.І. Розвиток багатокладного господарювання та конкурентоспроможного аграрного виробництва // Економіка АПК. – 2001. - №4. – С.19-23.

УДК 911.1+504.054.36

РИЗИК ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ НА ОБ'ЄКТАХ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Ю.В. Буц¹, О.В. Крайнюк²

buuyv@mail.ru, alenauvarova@ukr.net

¹ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

² Харківський національний автомобільно-дорожній університет,
м. Харків, Україна

Ризик виникнення надзвичайних ситуацій (НС) техногенного і екологічного характеру значною мірою визначається станом об'єктів підвищеної небезпеки (ОПН). Криза в економіці, яка супроводжується збільшенням частки застарілих технологій і обладнання, зниженням рівня модернізації, оновлення виробництва підвищує ризик техногенних катастроф [1]. Існує пряма залежність рівня виникнення надзвичайних ситуацій від концентрації небезпечних виробництв в регіонах. Зокрема, найвищий рівень виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру стійко фіксується в Харківській, Запорізькій, Донецькій та Луганській областях, де він коливається від 11 до 16 випадків на рік. Регіони з найбільшою кількістю потенційно небезпечного виробництва співпадають з регіонами найбільшого зосередження населення. Зокрема, в Харківській, Запорізькій, Донецькій, Луганській та Дніпропетровській областях, де функціонує 38% об'єктів від загальної їх кількості, мешкає 32,9% населення. Встановлено, що територіальна організація потенційно небезпечного промислового виробництва характеризується різною галузевою структурою в окремих економічних районах. Зокрема, в Подільському та Центральному економічних районах переважають потенційно небезпечні об'єкти харчової промисловості, а в Донецькому та Придніпровському – відповідні підприємства важкої та хімічної промисловості, у Харківському регіоні – підприємства енергетичного комплексу, радіаційно-небезпечні, хімічні [6]. Ситуацію ускладнює недотримання правил техногенної безпеки. Так найгірший стан з виконанням заходів техногенної безпеки склався у Волинській (на 50% виконані заходи з техногенної безпеки), Харківській (49%), Львівській (46%), Тернопільській (45%), Чернівецькій (38%), Запорізькій (37%), Одеській (25%), і областях [6].

Виходячи з можливості виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і екологічного характеру, пов'язаних з ОПН і їхнього негативного впливу на навколишнє середовище й людину, ці об'єкти вимагають особливої уваги до їхнього технологічного розвитку, оскільки несуть у собі потужну техногенну загрозу. У липні 2012 року Верховною Радою України була затверджена Загальнодержавна цільова програма захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013–2017 роки [3]. Згідно програми першочергових заходів потребують такі напрями:

- інженерний захист територій від надзвичайних ситуацій;
- запобігання виникненню та ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій на об'єктах і територіях, що характеризуються незадовільним техногенним та екологічним станом;
- очищення територій від вибухонебезпечних предметів;
- реабілітація територій, забруднених внаслідок військової діяльності;
- гідрометеорологічне забезпечення;
- проведення матеріально-технічного переоснащення органів управління та сил цивільного захисту, розвиток вітчизняного виробництва рятувальної техніки;
- підвищення ефективності оперативного реагування на надзвичайні ситуації.

Усі потенційно небезпечні об'єкти, що функціонують на території держави за ступенем небезпеки та залежно від масштабів виникаючих надзвичайних ситуацій доцільно розподілити на п'ять класів:

1 клас – потенційно небезпечні об'єкти, аварії на яких можуть бути джерелами виникнення загальнодержавних або транскордонних надзвичайних ситуацій;

2 клас – потенційно небезпечні об'єкти, аварії на яких можуть бути джерелами виникнення регіональних надзвичайних ситуацій;

3 клас – потенційно небезпечні об'єкти, аварії на яких можуть бути джерелами виникнення територіальних надзвичайних ситуацій;

4 клас – потенційно небезпечні об'єкти, аварії на яких можуть бути джерелами виникнення місцевих надзвичайних ситуацій;

5 клас – потенційно небезпечні об'єкти, аварії на яких можуть бути джерелами виникнення локальних надзвичайних ситуацій [4].

Така класифікація потенційно небезпечних об'єктів надасть можливість спрогнозувати вірогідність виникнення надзвичайних ситуацій на потенційно небезпечних об'єктах та визначити:

- показники ступеня ризику для населення у зв'язку з можливими аваріями на потенційно небезпечних об'єктах (потенційний ризик, колективний ризик, індивідуальний ризик, ризик нанесення матеріального збитку);

- небезпеку, яку становить надзвичайна ситуація техногенного характеру в загальному (інтегральному) ризику надзвичайних ситуацій.

Аналіз динаміки індивідуального ризику загибелі від надзвичайної ситуації на об'єкті підвищеної небезпеки у Харківській області свідчить про його суттєві

зміни упродовж 2000–2004 рр., після чого відбувалося його поступове зростання до рівня $1 \cdot 10^{-5}$ у 2009 р. За виключенням 2000, 2003, 2009 та 2011 рр. рівень індивідуального ризику загибелі в області (рис. 1) був істотно нижчим за державний [5].

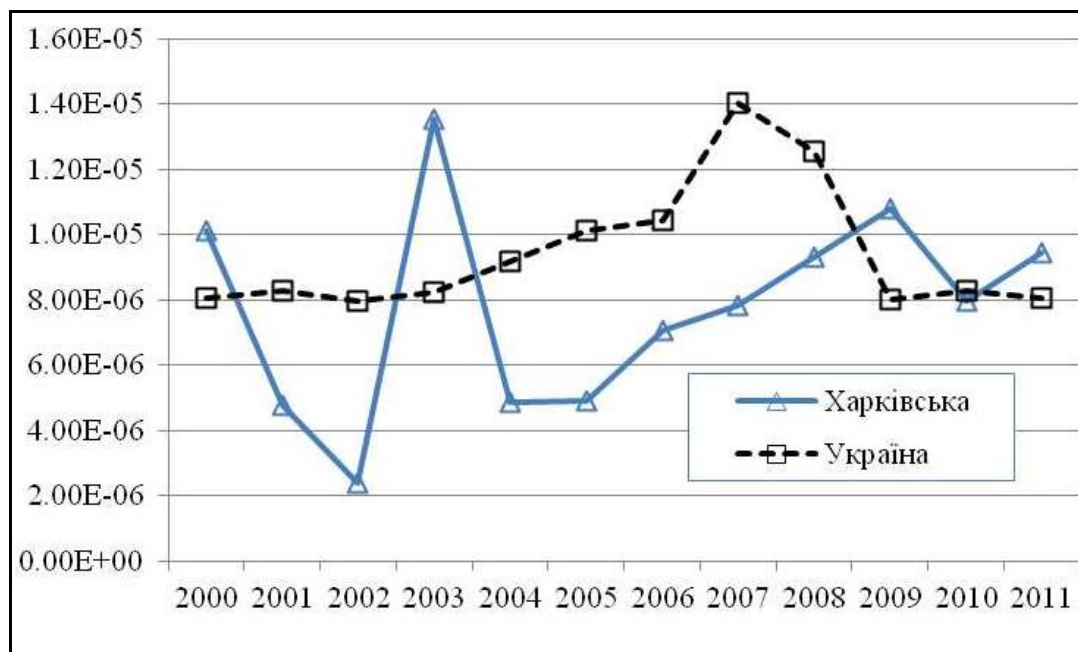

Рис. 1. Індивідуальний ризик загибелі внаслідок НС у Харківській області

З даних про ймовірності і ризики техногенних аварій і катастроф на об'єктах із винятково високою потенційною небезпекою впливає, що розбіжності рівнів необхідних і прийнятних (у національних і міжнародних рамках) ризиків, з одного боку, і рівнів реалізованих ризиків – з іншого, досягає двох і більше порядків. Водночас відомо, що підвищення рівня захищеності об'єктів від аварій і катастроф на один порядок вимагає великих зусиль у науково-технічній сфері й істотних витрат – на рівні 10-20% вартості проекту.

Подальші дослідження у даному напрямку слід спрямувати на дослідження диференціації ОПН за класами небезпечності та виявлення чинників, що підвищують та знижують ризики виникнення надзвичайних ситуацій від об'єктів підвищеної небезпеки.

Список використаних джерел: 1. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування: Б.М. Данилишин, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук та ін. [За ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина]. – К.: Наук. думка, 2008. Т1.– 392 с. 2. Головне управління статистики в Харківській області: Офіційний сайт <http://www.kh.ukrstat.gov.ua>. 3. Закон України «Про Загальнодержавну цільову програму захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на 2013-2017 роки» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 19-20, ст.173. 4. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 15, ст. 73. 5. Моніторинг та оцінювання екологічних ризиків техногенного походження: аналітична доповідь, К.: Вид-во Нац. Інституту стратегічних досліджень, 2012.– 48 с. 6. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки України в 2013 році, К: Вид-во МНС, 2013.- 542 с.

ОЦЕНКА ПОТЕНЦИАЛА ВОДНЫХ РЕСУРСОВ ХАРЬКОВСКОГО РЕГИОНА

Ю.Ю. Выставная, И.О. Жидких, А.В. Чистикова

uvystavna@gmail.com, iozhidkih@gmail.com, annchistikova@gmail.com

*Харьковский национальный университет городского хозяйства
им. А.Н. Бекетова, г. Харьков, Украина*

Для обеспечения устойчивого развития страны и отдельных ее регионов необходимо иметь достаточно полные и современные данные о качестве воды, об условиях формирования гидрологического режима водных объектов и их экологическом состоянии, а также о возможном изменении их запасов под влиянием природных и антропогенных факторов. Теоретической и методологической основой послужили труды ведущих отечественных ученых Василенко С.Л., Данилишина Б.М., Хвесика М.А., Яцыка А.В. и др., занимавшихся исследованиями проблем устойчивого развития водного хозяйства Украины в разные годы. Но не решенными остаются вопросы комплексной оценки водного потенциала региона с учетом экономических, экологических и социальных факторов.

Харьковская область принадлежит к числу регионов Украины с ограниченными ресурсами местного поверхностного стока – 270 млн. м³ при крайне высоком уровне сельскохозяйственного, промышленного и коммунально-бытового водопотребления, в сумме – 388,6 млн. м³. Фактическое использование водоресурсного потенциала региона меньше экологически допустимого уровня, поэтому он осуществляет свою водохозяйственную деятельность за счет водных ресурсов, которые поступают с других территорий. Потенциальная водообеспеченность на одного жителя по суммарным водным ресурсам, особенно в маловодные годы, составляет 1000–1500 м³ в год, что по международной классификации является очень низкой или критически низкой водообеспеченностью.

Оценка природного потенциала водных ресурсов Харьковской области, факторов формирования их экологического состояния, поиск путей сбалансированного водопользования обуславливает **актуальность** темы исследования.

Цель данной работы – оценить потенциал водных ресурсов Харьковского, используя различные показатели водопользования и водообеспеченности.

Поставленная цель предопределила решение следующих **задач**: изучить структуру водопользования в регионе, проанализировать фактические данные по водопотреблению поверхностных и подземных вод в области, обосновать необходимость использования альтернативных источников водоснабжения для обеспечения экологической безопасности региона.

Объектом исследования являются водные ресурсы Харьковской области.

К внутренним водам Харьковской области принадлежат реки, озера, искусственные водохранилища, пруды, подземные воды. Подземные воды распространены по всей Харьковской области и часто выходят на поверхность в долинах, балках и ярах в виде родников. Помимо грунтовых, в области много артезианских вод. В вертикальном разрезе подземный артезианский бассейн по составу вод подразделяется на две зоны. Зона пресных подземных вод, которые широко используются для питьевых и хозяйственных целей, охватывает глубины до 1000 метров. Эти воды добывают с помощью скважин. От 1000 до 4500 метров и глубже залегает зона соленых вод.

Предметом исследования является оценка водного потенциала территории, включающая в себе анализ количества и качества доступных водных ресурсов: подземных и поверхностных вод для обеспечения водопотребления Харьковского региона.

Методы исследования. Для оценки потенциала водных ресурсов региона были использованы следующие показатели [1];

1. Коэффициент диспропорции, который показывает, что чем больше диспропорция между водным потенциалом территории, тем более значительны затраты на поддержание функционирования системы водопользования. Оценить размер диспропорций в системе водопользования возможно за счет сравнения природного водоресурсного потенциала и потребностей хозяйства и населения в отдельных территориальных единицах по формуле 1.

$$K_d = \frac{W_3}{W}, (1)$$

где K_d – коэффициент диспропорции, W_3 – забор водных ресурсов для нужд хозяйства и населения (млн. м³/год), W – обеспеченность местными водными ресурсами региона (млн. м³/год).

2. Удельный коэффициент водопотребления, который показывает объем потребления воды для хозяйственно-питьевых и бытовых целей одним жителем в сутки и рассчитывается по формуле 2.

$$q_i = \frac{Q}{N}, (2)$$

где q_i – удельное среднесуточное потребление на 1 жителя (л/сут), Q – расходы воды на хозяйственно-питьевые и бытовые потребности (млн.м³/год), N – расчетное количество жителей региона (тыс.чел).

3. Удельный коэффициент обеспеченности родниковой водой показывает перспективный объем подземных вод, который может быть использован для хозяйственно-питьевых и бытовых целей одним жителем города в сутки и рассчитывается по формуле 3.

$$q_{ip} = \frac{Q_p}{N}, (3)$$

где q_{ip} – удельное среднесуточное потребление родниковой воды на 1 жителя города (л/сут), Q_p – суточный расход воды из источников на хозяйственно-питьевые и бытовые потребности (м³/год), N – расчетное количество жителей города (тыс.чел).

При оценке потенциала мы использовали данные по доступности и потребности в поверхностных водах при средней и малой водности, учитывая нужды хозяйственно-бытового, промышленного и сельскохозяйственного водопользования. За основу расчета потенциала подземных вод были приняты данные о заборе воды из подземных источников, количестве выходов родников в области и их суммарного дебита в год.

При расчете удельного коэффициента водопотребления учитывался расход воды за год для хозяйственно-питьевых и бытовых целей и количество жителей области. Удельный коэффициент обеспеченности родниковой водой был рассчитан на основании данных о суммарном расходе родниковых вод по городу и области, и количества населения соответственно.

Основным источником данных был взят Экологический паспорт Харьковской области за 2013 год [2,3].

Результаты работы. Анализ доступности водных ресурсов, современной водохозяйственной ситуации и структуры водопользования Харьковской области позволил оценить потенциал водных ресурсов региона с помощью коэффициента диспропорции и удельных коэффициентов. Результаты расчета показателей представлены в таблице 1.

Таблица 1

Результаты работы

Коэффициенты	Поверхностные воды		Подземные воды
	Средняя водность	Малая (95%) водность	
Коэффициент диспропорции	0,47	1,31	0,15
Удельный коэффициент водопотребления, л/сут	137		
Удельный коэффициент обеспеченности родниковой водой, л/сут	Харьковская область		523,8
	Харьков		4,6

Полученные данные показывают, что для Харьковской области показатель диспропорции находится на уровне критических значений, так как свою водохозяйственную деятельность Харьковский регион осуществляет за счет водных ресурсов, которые образовались на других территориях, особенно такой дисбаланс наблюдается в маловодных годах 95%-обеспеченности ($K_d = 1,31$). Величина коэффициента диспропорции подземных вод показывает обратное, регион имеет высокий потенциал использования подземных вод ($K_d = 0,15$).

Результат удельного коэффициента водопотребления подтвердил, что регион не обеспечивает суточной нормой воды населения в соответствии со СНиП 2.04.02-8 «Водоснабжение. Наружные сети и сооружения» в объеме 230–350 литров в сутки на человека.

Рассчитанные удельные коэффициенты демонстрируют обеспеченность жителей Харьковской области родниковой водой. Для г. Харькова в среднем она составляет 4,6 л/сут, а для остальной области предположительно 523,8 л/сут на

человека, что обусловлено более высокой плотностью проживания в пределах областного центра. Таким образом, последняя величина подтверждает перспективность использования родниковых вод в Харьковской области как возможного источника питьевого водоснабжения.

Выводы. В соответствии с генпланом города Харькова, на сегодняшний день 5% воды обеспечивают подземные источники, всё остальное – поверхностные. А до 2020-го года город должен получать 30% воды из подземных источников – потому, что поверхностные воды уже загрязнены. И с каждым годом потребление подземных вод будет увеличиваться, так как их запасы воды в Харьковской области являются одними из самых крупных в Европе. Перспективным направлением для дальнейшего исследования проблемы оценки потенциала водных ресурсов Харьковского региона является разработка критериев устойчивости на разных уровнях хозяйствования, а также развитие интегральных критериев за счет включения дополнительных факторов, например, технического, а также использование альтернативных источников водопотребления – родников, мониторинг которых осуществляется в пределах города и региона в рамках нашего исследования.

Список использованных источников: 1. Виставна Ю.Ю., Гриненко В.В. Оцінка стійкості водокористування в регіонах України. Науково-технічний збірник: Коммунальное хозяйство городов № 78 – К.: Техника, 2007-с.155-162. 2. Екологічний паспорт Харківської області за 2013 рік; 3. Дмитренко Т.В., Яковлев В.В. Первоочередные задачи изучения родников как возможного источника питьевого водоснабжения в Харьковской области. Научно-технический сборник: Коммунальное хозяйство городов №74 - К.: Техника, 2006. –с. 211-214.

УДК 502.5:502.17

ЕКОГЕОГРАФІЧНА СТРАТЕГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КИЇВЩИНИ

О.П. Гавриленко

olena.geo@gmail.com

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

Площа Київської області становить 28,1 тис. км² (4,8% від території України); з них 63,8% зайняті під сільськогосподарські угіддя. Довготривале екстенсивне, наднормативне і фактично неконтрольоване використання природно-ресурсного потенціалу (ПРП) регіону супроводжується порушенням рівноваги і стійкості природних ландшафтів. На більшості аграрних підприємств відсутні обґрунтовані сівозміни, ґрунтозахисні технології, бракує необхідної кількості органічних і мінеральних добрив, що спричинює переущільнення ґрунтів, втрату ними грудкувато-зернистої структури, водопроникності та аераційної здатності. Наслідками є виснаження земель, деградація ґрунтів, особливо чорноземів.

Щодо інших складових ПРП Київщини. Порівняно з іншими регіонами України Київська область на корисні копалини бідна. На її території обліковується 294 родовища з 13 видів корисних копалин, з яких 92 родовища розробляються. Мінерально-сировинна база на 16,4% складається з паливно-енергетичних корисних копалин (торф), на 50,5% – із сировини для виробництва будівельних матеріалів, решта – руди рідкісних металів, питні, технічні й мінеральні води [2].

На території Київщини налічується 177 річок, близько 750 невеликих озер, створено 58 водосховищ [4]. Наявні значні ресурси підземних вод для питного водопостачання. У чотирьох містах питне водопостачання забезпечується з поверхневих джерел (м. Біла Церква, Богуслав, Миронівка – з р. Рось, м. Бровари – з р. Десна). Решта населених пунктів області для потреб централізованого господарсько-питного водопостачання використовує воду з підземних водоносних горизонтів за допомогою 2056 артезіанських свердловин [5]. Водні об'єкти багатьох районів (зокрема Баришівського, Згурівського, Іванівського, Кагарлицького, Вишгородського, Броварського) значно забруднені. Основними причинами скидання забруднених стоків у поверхневі водойми є нестача централізованого водовідведення, низька якість очищення зворотної води, незадовільний стан очисних споруд. Мінеральні й природні столові підземні води розвідані на 8 родовищах, три з яких розробляються [2].

Актуальною залишається проблема Бортницької станції аерації (БСА) – єдиної системи очищення стічних вод Києва і декількох міст області. Перший блок БСА побудований ще у 1964 р. Для мулу, який утворюється під час очищення, виділено три поля на площі 272 га, одне з яких (поле № 3) законсервовано і не функціонує. До 1985 р. перероблені залишки використовувалися як добриво, що дозволяло звільняти резервуари. Але після заборони використовувати цей мул усі відходи перенаправляються на два поля, розраховані на вміст 3 млн. м³ мулу. Зараз вони вже містять 10 млн. м³; щодня скидаються ще близько 12 тис. м³ мулу. Увесь цей обсяг стримують насипні дамби. Основними забруднювачами повітря Київської області є підприємства чорної металургії, енергетики, хімічної та нафтохімічної промисловості. Найбільш забруднені міста – Обухів, Біла Церква, Бровари, Українка.

На території Київської області діють 580 підприємств, пов'язаних з утворенням небезпечних відходів. Налічується 12 об'єктів (полігонів, шламонакопичувачів, золовідвалів), на яких зберігаються промислові відходи, і 36 звалищ твердих побутових відходів (ТПВ). Їхня загальна площа сягає близько 500 га, а обсяг накопичених відходів – понад 55 млн. т. Близько 75% полігонів і звалищ не задовольняють санітарним вимогам [1]. Деякі з цих об'єктів споруджені у зонах, де відбуваються тектонічні рухи і активізація екзогенних процесів – яроутворення, зсувів тощо, а отже, порушені умови захищеності горизонтів підземних вод. Крім цього, істотною проблемою є утворення стихійних звалищ сміття, захаращення масивів лісу і лісосмуг, балок, ярів та русел малих річок. Підприємства з переробки і утилізації токсичних відходів в області відсутні. Аналіз основних показників техногенного

навантаження (ТН) на ПРП Київщини свідчить про погіршення екологічної ситуації у регіоні (табл. 1).

Таблиця 1

ТН на ПРП Київської області [3]

Показники ТН	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Викиди забруднювальних речовин у повітря, тис. т	170,1	201,9	251,4	289,8	266,7	269,0
Викиди діоксиду вуглецю, тис. т	6287,2	7393,5	9687,7	11174,8	10211,3	10776,8
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн. м ³	19	16	32	30	29	14
Утворення відходів I–III класів небезпеки, т	9103	8816	7443	8989	3291	7101

Основну напругу у регіоні створюють екологічно небезпечні об'єкти загальнодержавного значення, зокрема полігон ТПВ № 5, Трипільська ТЕС. На території області зареєстровано 646 потенційно небезпечних об'єктів, з яких 223 – об'єкти підвищеної небезпеки, у т. ч. 30 хімічно-небезпечних об'єктів. Загальний обсяг накопичених відходів перевищує 37 млн. т, включаючи понад 400 т непридатних, заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин (ХЗЗР) [3]. В основу екогеографічної стратегії раціонального використання ПРП мають бути покладені принципи формування моделі збалансованого розвитку того чи іншого регіону. Універсальне методологічне значення має *принцип історизму*, який дає змогу оцінити поетапний розвиток регіонів, враховує процес формування регіональних територіальних структур на основі ПРП. *Принцип системності* передбачає дослідження економічного, соціального і екологічного стану як підсистем цілісної еколого-економічної системи регіону.

Принцип комплексності спрямований на забезпечення повного погодження потреб господарства природно-ресурсним можливостям регіону, що вимагає комплексного вивчення усіх процесів та явищ, які супроводжують функціонування еколого-економічної системи регіону. Дотримання *принципу оптимальності* передбачає забезпечення відповідності між економічним розвитком регіону та реалізацією природоохоронних заходів. *Принцип пріоритетності* дозволяє розподіляти завдання соціально-економічного розвитку регіону відповідно до природно-ресурсних можливостей.

Принцип варіантності передбачає побудову альтернативних моделей збалансованого природокористування регіону. Варіантність має бути зумовлена пріоритетністю завдань і вибором шляхів досягнення балансу інтересів у сфері природокористування. *Принцип екологізації економіки* спрямований на раціональне використання ПРП; упровадження ресурсозберігаючих, екологічно безпечних, маловідходних і безвідходних технологій. *Принцип ієрархічності* має сприяти створенню ефективної ієрархічної структури управління територіальними еколого-економічними системами. Реалізація цих принципів

значною мірою дозволить розв'язати або хоча б пом'якшити проблеми, що є наслідком нераціонального використання ПРП Київської області, зокрема забруднення атмосферного повітря викидами Трипільською ТЕС; неефективність чи відсутність очисних споруд; невідповідність захоронення ТПВ вимогам екологічної безпеки, відсутність захисту підземних і поверхневих вод від забруднення фільтратом звалищ; аварійний стан БСА.

Список використаних джерел: 1. Готинян В.С. Геодинамічне районування території Київської області з використанням космічних знімків (для аналізу розміщення полігонів захоронення відходів) / Готинян В.С., М.В. Арістов, О.В. Томченко, Л.І. Миколенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pryroda.gov.ua/ua/index.php?newsid=719>. 2. Довідка про стан та перспективи розширення мінерально-сировинної бази Київської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrgeology.com.ua/ua/useful-information/8-reference/61-status-of-mineral-resource-in-kyiv-region.html>. 3. Програма охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів Київської області на період до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kor.gov.ua/node/2423>. 4. Стан водних ресурсів у Київській області (регіональна доповідь) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://5ka.at.ua/load/ekologija/>. 5. Стан питної води в Київській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eco-ua.org/index.php?item=&sub=5663&d_id.

УДК 911.9 (477.84)

НАПРЯМКИ ОПТИМІЗАЦІІ ПРОМИСЛОВОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

М.Я. Гінзула

hinzula@gmail.com

*Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка,
м. Тернопіль, Україна*

Аналіз впливу промислових підприємств на компоненти природного середовища даної території дослідження можна типологізувати за такими критеріями: а) масштабами викидів і скидів забруднюючих речовин; б) поєднанням сукупності забруднюючих речовин; в) впливом забруднювачів на компоненти природного середовища; г) ступенем ефективності систем очистки.

У типології промислових підприємств за масштабами і характером впливу на природне середовище можна виділити три групи [1]. У першу типологічну групу підприємств відносимо ті, які здійснюють небезпечний вплив на всі компоненти природного середовища, масштаби викидів забруднюючих речовин є одними з найбільших, у технологічному процесі задіяна найбільша сукупність небезпечних речовин, екологічна інфраструктура не відповідає технологічним умовам виробництва. До цієї групи віднесли підприємства видобувної промисловості (Бурдяківський кар'єр), газотранспортні підприємства (ГКС «Гусятин»), а також ливарні підприємства (ПАП «Булат»). Другу типологічну групу формують підприємства, які здійснюють посередній вплив на компоненти

природного середовища, з середніми величинами викидів забруднюючих підприємств, середнім набором забруднюючих речовин, з наявною, однак не зовсім ефективною екологічною інфраструктурою. До цієї групи віднесено підприємства: ПАТ «Текстерно», ВАТ «Ліском-Шпон», Ланівецький цукровий завод, Залозецький спиртовий завод.

До третьої типологічної групи включені підприємства, вплив яких в основному здійснюється на один із компонентів природного середовища, масштаби викидів мінімальні, незначна кількість забруднюючих речовин, екологічна інфраструктура відповідає технологічним умовам виробництва. Підприємства цієї групи належать до АПК, зокрема сирзавод (ТОВ «Бучацький сирзавод»), Хоростківський насінневий завод агрохолдингу «Мрія».

Одним із напрямків оптимізації промислового природокористування є запровадження економічних інструментів. На відміну від правових, яких повинен дотримуватись природокористувач, економічні, на думку Д. Моравца, стимули передбачають певну свободу вибору. Їх використання як правило є більш ефективним ніж правових. Однією з причин цього є те, що економічні інструменти забезпечують вибір більш ефективних засобів досягнення екологічних цілей: забезпечення «чистоти» атмосферних викидів чи скидів стічних вод, складування твердих промислових відходів. Підприємці чи організації завжди будуть порівнювати затрати з метою вибору оптимальних варіантів і заходів ведення природоохоронної діяльності. В якості можливих альтернатив у системі еколого-економічних інструментів доцільно розглядати: надання субсидій підприємцям на екологічні орієнтовані заходи під низькі відсотки; включення в ціну товару природоохоронні затрати; запровадження компенсаційних витрат держави підприємцям.

Проаналізуємо першу групу підприємств як найбільш небезпечну для компонентів довкілля за сумарним впливом, сюди відносимо видобувну, газотранспортну і ливарну галузі промисловості. Для вирішення проблеми видобувної галузі, як найбільш проблемної сфери комплексного освоєння ресурсів твердих корисних копалин території області, необхідною є наукова розробка принципів та основ нових гірничих технологій, технічних засобів ефективного та комплексного гірничого виробництва з урахуванням вимог екології. Спеціаліст в галузі розробки родовищ твердих корисних копалин Д.М. Бронніков вважав, у майбутньому доцільно створювати великі територіальні комбінати з добування корисних копалин, де цехи первинної переробки працюють на природній сировині, наступні цехи – на їх відходах і т.д. Хоча така організація виробництва потребує певних зусиль, вона може бути втілена у життя. Головне, що дана ідея здатна радикально вирішити проблеми утилізації відходів на основі повного, екологічно доцільного використання усіх другорядних відходів виробництва як сировини суміжних та одночасних процесів. Занурюючись у надра землі та використовуючи їх для своїх потреб, людина змінює навколишнє середовище, змінюючи природні процеси, які протікають у геологічному середовищі, прискорюючи або уповільнюючи їх. Якщо у 1990 році у Тернопільській області було рекультивовано 420 га порушених і відпрацьованих земель, то у 2011 році –

7 га, у 2012 році – жодного гектара [3]. Газотранспортна система області представлена компресорними станціями (КС), що призначені для забезпечення розрахункової пропускної здатності магістрального газопроводу за рахунок підвищення тиску газу на виході КС за допомогою різноманітних видів газоперекачуючих агрегатів (ГПА). Приводом газотурбінної установки служать продукти згоряння паливного газу (метану). Щодоби в камері згорання однієї турбіни згорає близько 42 тис м³ газу, а на станції працюють 4–5 турбін. Оскільки установки є застарілими, покращити їх техніко-економічні і еколого-технічні показники можливо завдяки проведенню ремонтних робіт. Комплексні випробування газоперекачуючого агрегату (ГПА) проводяться до і після проведення капітального ремонту. Капітальний ремонт здійснюється в обов'язковому порядку після відпрацювання агрегатом 12 тис. мотогодин. Температура відпрацьованих газів до ремонту складає близько 508 °С. Після ремонту температура знижується на (2–4) °С, потужність агрегату зростає, зменшується витрата паливного газу і, відповідно, покращуються екологічні показники. Після проведення капітального ремонту здійснюються еколого-технічні випробування.

Діючі система управління газоперекачуючими агрегатами не є достатньо економічними і надійними в роботі. Доцільно ввести нову модернізовану комп'ютерну систему автоматичного керування технологічним процесом роботи газотурбінних установок. Впровадження такої технології дасть можливість підвищити енергоефективність роботи Тернопільської і Гусятинської газокompресорних станцій. Наявність модернізованої системи керування дозволить вирішити певний спектр екологічних проблем галузі. Основними перевагами автоматизованих систем є надійний контроль сигналів захисту, що унеможлиблює помилкове спрацювання захисту. Протягом 2012 року на Тернопільській КС зафіксовано 11 вимушених зупинок через неправильне спрацювання апаратури, внаслідок чого були здійснені додаткові витрати газу і незаплановані викиди газу у навколишнє середовище. Зокрема, під час зупинки агрегату відбувається автоматичне стравлення газу в атмосферу з нагнітача. Кількість стравленого газу під час однієї зупинки складає близько 1069 м³.

Витрати газу на продувку технологічних комунікацій під час однієї аварійної зупинки складають 3355,3 м³. На пуск агрегату з перекачки газу витрачається щоразу 1470 м³ газу. Основні екологічні проблеми ливарного виробництва це питання утилізації і переробки відходів. У ливарному виробництві на одну тону виливків утворюється від 1 до 3 тонн відходів, які містять відпрацьовану та невикористану суміш, шлаки, пил, гази. Хоча основна частина відходів – відпрацьовані суміші та шлаки, але відносно забруднення навколишнього середовища найбільшу небезпеку мають пил та гази у зв'язку з тим, що їх важко вловлювати та відводити. А їх кількість при виробництві однієї тонни виливків зі сталі або чавуну є такою (кг): пилу – 50, оксиду Сульфуру (II) – 1,5–2, вуглекислого газу – 250, вуглеводнів – 1 [2]. В газах, які відводяться від ливарного виробництва та викидаються в атмосферу, пил складається в основному з дрібнодисперсних часток, а вміст вільного

діоксиду Кремнію доходить до 80%, тому існує можливість виникнення професійних захворювань серед населення, яке живе поблизу заводу.

Список використаних джерел: 1. Методи геоекологічних досліджень: навчальний посібник / за ред. М.М. Гродзинського, П.Г. Шищенко. – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – 243 с. 2. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2012 рік / За ред. В.Г. Кирича. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2013. – 439 с. 3. Довкілля Тернопільщини 2012. Статистичний збірник / за ред. В. І. Савчук. – Тернопіль: Головне управління статистики у Тернопільській області, 2013. – 145 с.

УДК 351.778.3:(094.2)

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ПОДХОДОВ В УПРАВЛЕНИИ ВОДНЫМИ РЕСУРСАМИ В СТРАНАХ ЕС И УКРАИНЫ

М.В. Дегтярь, Т.В. Величко

Maria_vladova@list.ru, babytane4ka@mail.ru

*Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А.Н. Бекетова, г. Харьков, Украина*

По запасам питьевой воды и количествам источников водоснабжения Украина находится на последнем месте в Европе, а по уровню рационального использования водных ресурсов и качества воды, по данным ЮНЕСКО, среди 122 стран мира находится на 95 месте. Среднегодовая водообеспеченность одного жителя Украины составляет приблизительно 1 тыс. м³, что в 15 раз ниже нормы, которая определена Европейской экономической комиссией ООН.

В среднем, на одного гражданина Украины приходится до 1010 м³/год, когда обеспеченность водными ресурсами в Европейских странах составляет: Швеция – 24000 м³/год; Австрия – 7700 м³/год; Швейцария – 7280 м³/год; Франция – 4570 м³/год. [1]. Водопользование в Украине осуществляется преимущественно нерационально, потери воды увеличиваются, объем пригодных к использованию водных ресурсов в результате загрязнения и истощения уменьшается. Средняя норма водопотребления в Украине составляет 320 л/сут на одного человека и превышает аналогичные показатели стран ЕС в 2–3 раза. Рациональное использование и охрана водного фонда является чрезвычайно важной проблемой, которая решается на основе сохранения водных ресурсов и необходимого экономического роста страны.

Система государственного управления в области охраны вод требует неотложного реформирования в направлении перехода к интегрированному управлению водными ресурсами. Исходя из этого, целью работы является определение необходимости реорганизации организационной структуры управления водными ресурсами, а задачей – сравнение принципов управления водными ресурсами в Украине и странах ЕС, а также определение приоритетной политики для страны. Требования к качеству питьевой воды в странах Европы в 28 раз выше, чем в Украине. Основным нормативным

• документом, который определяет качество питьевой воды в Украине являются государственные санитарные правила и нормы – ДержСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання Людиною» [2]. В Таблице 1 представлена сравнительная характеристика некоторых показателей качества питьевой воды по ДержСанПіН и нормам ЕС [3].

Таблиця 1

Сравнение требований к качественным показателям питьевой воды согласно ДержСанПіН (Украина) и Drinking Water Directive (страны ЕС)

Показатели (ед. измерений)	Предельно допустимая концентрация	
	ДержСанПіН 2.2.4-171-10	Drinking Water Directive
Органолептические показатели		
Цветность(град.)	20	20
Запах (баллы)	2	2/3
Привкус (баллы)	2	2
Мутность (ЕМФ)	1,0	1,0
Физико-химические показатели		
Водородный показатель рН (ед.)	6,5-8,5	6,2-8,5
Общая жесткость (мг-экв/л)	7,0(10)	2,9
Железо общее (мг/л)	0,2	0,2
Щелочность гидрокарбонатная (мг/л)	1000	Не менее 30
Общее солесодержание (мг/л)	1000	-
Сульфаты (мг/л)	500	250
Марганец (мг/л)	0,05	0,05
Медь (мг/л)	1,0	-
Санитарно-токсикологические показатели		
Окисляемость перманганатная (мг О ₂ /л)	5,0	5,0
Нитраты (мг/л)	45,0	50,0
Фториды (мг/л)	0,7-1,5(1,2)	0,7-1,5
Хлориды (мг/л)	0,2	-
Аммоний (мг/л)	0,5	-
Сульфиды (мг/л)	0,003	-

По ряду параметров требования идентичны, но стоит выделить и такие, которые в странах ЕС нормируются более жестко. Поэтому для улучшения качества питьевой воды в Украине необходимо ввести водную рамочную Директиву Европейского Союза. При ее внедрении в Украине произойдет ряд изменений: гарантия стабильного и равноправного водообеспечения вне зависимости от местоположения водопользователя, минимизация организационных потерь воды, четкий учет водоподдачи и водоотведения, единое планирование использования поверхностных и подземных вод с учетом утилизации возвратного стока. Для реализации Директивы Европейского Союза в Украине необходимо предпринять следующие меры:

- ввести гидрографическое и водохозяйственное районирование территории Украины (такое районирование планируют осуществлять по основным рекам в соответствии с требованиями Водной Рамочной Директивы ЕС);
- разработать планы управления речными бассейнами и водохозяйственные балансы в рамках речных бассейнов, суббассейнов, водохозяйственных участков при различных условиях водности;
- создать консультативно-совещательные группы в пределах территории речного бассейна, главной целью которых является решение вопросов по использованию и охраны вод и воссоздания водных ресурсов) [4].

Анализируя сказанное можно судить о том, что экологическое состояние водных объектов Украины не соответствует нормам ЕС. Так как, качество воды в поверхностный и подземных источниках водоснабжения не соответствует санитарным и эпидемиологическим нормам, что вызвано активным антропогенным воздействием, а также отсутствием четкого механизма государственного регулирования и контроля за состоянием и рациональным использованием водных ресурсов [5]. Поэтому водная политика Украины должна быть направлена на разработку технических руководств и обмен опытом между странами-членами ЕС ради предотвращения дублирования чрезвычайных ситуаций и распространения наилучших мировых практик.

Подход в управлении водным хозяйством основывается на учете всех возможных источников воды, увязке межотраслевых интересов и всех уровней иерархии водопользования, гидрографическом методе, широком вовлечении всех водопользователей и рациональном использовании водных ресурсов, обеспечивающую экологическую безопасность и стабильность водоснабжения общества и природы. Как свидетельствует мировая практика, такой интегрированный подход способствует максимальному достижению целей и задач охраны и воспроизводства водных экосистем, а также обеспечению рационального использования водных ресурсов. Для мониторинга и контроля состояния водных ресурсов, после внедрения Директивы ЕС, необходимо создать такие контролирующие органы, которые будут подтверждать соблюдение требуемых нормативов.

Список использованных источников: 1. Зуев Е.Т., Фомин Г.С. *Питьевая и минеральная вода. Требования мировых и европейских стандартов к качеству и безопасности.* – М.: Протектор, 2003. – 320 с. 2. ДержСанПіН 2.2.4-171-10 «Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною». 3. Директива Ради 98/83/ЄС «Про якість води, призначеної для споживання людиною» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_963. 4. Украина переходит на европейскую систему управления водными ресурсами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: integraciampr.ua. 5. Приказ Министерства охраны здоровья Украины от 12.05.2010, № 400.

ОСНОВНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНО ЗБАЛАНСОВАНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА В УКРАЇНІ

Н.В. Добровольська

natalie-d@mail.ru

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Світовою тенденцією розвитку сучасного землеробства є перехід до органічного чистого сільськогосподарського виробництва, яка полягає у повній відмові від застосування ГМО, агрохімікатів, мінеральних добрив [9]. Це призводить до активізації природних біологічних процесів у ґрунті, відновлення балансу поживних речовин, нормалізується робота живих організмів, відбувається приріст гумусу і, як результат, — підвищення врожайності сільськогосподарських культур [3]. Окремі вітчизняні підприємства вже переходять на органічне землеробство, проте на сьогодні їх в Україні дуже незначна кількість, переважно приватні. Формування *екологічно збалансованого землеробства* (ЕЗЗ) передбачає не лише перехід до органічного виробництва, а й вирішення існуючих екологічних проблем, уникнення появи нових та налагодження найкращої взаємодії суспільства і природи для потреб землеробства. Перехід до такої моделі людської діяльності вкрай необхідний Україні, бо сприятиме розвитку виробництва екологічно чистої продукції без спричинення негативних впливів на довкілля, а також дасть можливість країні заповнити гідну нішу у виробництві та реалізації своєї продукції на ринках Європи й світу. Для поступового формування ЕЗЗ ми пропонуємо дотримуватися наступних рекомендацій *практичного спрямування* [1, 2, 7, 8]:

- оптимізувати структуру посівних площ з урахуванням постійного чергування різних культур у межах кожного господарства. Урожаї від культур, що змінюються на полях, за інших рівних умов є більшими, ніж від постійного виду певної культури; продуктивність сівозмін тим вище, чим більші відмінності в біології та технології вирощування культур. Проте зазвичай сільськогосподарські підприємства мають визначену спеціалізацію рослинництва, тому зміни одних культур іншими трапляються рідко. Для таких випадків пропонується залишати окремі сільськогосподарські угіддя під чистим паром, сезонно чергуючи їх з угіддями, що інтенсивно використовуються. Рациональне розміщення у сівозміні основних культур повинно мати наступні послідовності:

- озимі зернові в сівозміні розміщувати по парах, після просапних культур, після багаторічних трав;
- ярі зернові висівати після просапних;
- зернові бобові культури висівати після озимих і ярих зернових;
- просапні культури висівати після озимих зернових;
- цукровий буряк в сівозміні розміщувати після озимих зернових;

- багаторічні трави підсівати під покрив озимих або ярих зернових;
- пар у сівозміні розміщувати у тих її ланках, де треба знищити бур'яни і підвищити родючість ґрунту.
- вдосконалити системи обробітку ґрунту: переходити до сучасних технологій мінімального обробітку ґрунту, впроваджувати широкозахватні ґрунтообробні засоби, диференціювати ці технології в різноманітних ґрунтово-кліматичних умовах. Новітні технології дозволять не лише мінімізувати негативний вплив на довкілля, а й суттєво зекономити державні кошти через зменшення витрат на паливо;
- змінити стратегію боротьби з ерозією ґрунтів на стратегію управління ерозійно-акумулятивними процесами як природними процесами рельєфоутворення для підвищення ефективності протиерозійних заходів та оптимізації землеробства в цілому. Передумовою цього є проектування таких природно-антропогенних геотехнічних систем (ПАГтС), що б відповідали наступним вимогам [4]:
 - забезпечення раціонального використання води культурними рослинами;
 - відведення надлишків води за напрямками, які б не допускали розмиваючих швидкостей потоків та інтенсифікації ерозійних процесів;
 - забезпечення контролю за стоком води і наносів на всіх рівнях їх формування;
- здійснити соціально-економічні перетворення на селі, перебудувати земельні і майнові відносини власності;
- сформувати економічну збалансованість аграрного виробництва у регіонах з урахуванням їхнього природно-ресурсного потенціалу, раціонального використання природно-економічних умов, дотримання норм екологічної безпеки у процесі реформування структурних комплексів і розміщення нових виробництв;
- прискорити розвиток і модернізацію переробної сфери, зменшити втрати продукції від застарілих переробних систем;
- впровадити систему екологічно прогресивних, адаптованих до місцевих умов агротехніко-меліоративних заходів;
- збільшити частку застосування органічних добрив;
- урізноманітнити застосування мінеральних добрив у відповідності до вирощуваних культур;
- оптимізувати структуру посівних площ у бік посилення біологічних функцій сівозмін як фактора екологічної стійкості і чистоти агроландшафтів – розширити посіви багаторічних трав, впровадити застосування бактеріальних препаратів, збільшити площі під посіви на зелене добриво;
- припинити необґрунтовано розширювати площі під соняшником, що зумовлює погіршення фітосанітарного стану ґрунту, за рахунок впровадження альтернативних олійних культур – сої, ріпаку, гірчиці, олійного льону тощо;
- застосувати контурну організацію території землекористування, що буде включати оптимізацію схем землеустрою з урахуванням регіональних природних особливостей водозбірних басейнів;

- реставрувати системи полезахисних лісосмуг як найважливішого засобу стабілізації агроландшафтів і закріплення меж полів (для збереження екобалансу території та поліпшення продуктивних властивостей сільськогосподарських угідь).

Наступні рекомендації переходу землеробства Харківської області до екологічно збалансованого стану мають *організаційний характер* [1, 5, 6]:

- на державному рівні законодавчо зобов'язати місцеві органи влади на регіональному рівні розробити актуальні схеми землеустрою;

- популяризувати органічне землеробство та підвищувати екологічну свідомість українських агровиробників шляхом висвітлення його переваг у засобах масової інформації, проведення тематичних семінарів і конференцій;

- сприяти створенню асоціацій і спілок фермерів, що займаються вирощуванням органічної продукції, налагодити зв'язки із міжнародними організаціями органічного руху, західними виробниками органічної продукції та всебічно досліджувати їх досвід;

- проводити маркетингові дослідження стосовно потенційних експортних ринків для української органічної продукції та розвитку внутрішніх ринків;

- створити національну систему сертифікації органічних господарств та продукції максимально узгоджену з вимогами світових стандартів;

- інформатизація поточного стану ґрунтово-кліматичних умов сільськогосподарських угідь, урожайності та якості посівів, економічних показників продуктивності рослинництва, що є важливим важелем формування ЕЗЗ як основи сталої агросфери;

- розроблення відповідної законодавчої та нормативної бази, максимально інтегрованої до норм і стандартів ЄС та IFOAM, для того, щоб стати офіційним експортером продукції до країн ЄС та на світовий ринок.

Поступове виконання на практиці перелічених рекомендацій дасть змогу вітчизняному землеробству вийти на новий рівень розвитку в аспекті отримання екологічно чистої продукції, раціонального використання природних ресурсів та збереження якості довкілля.

Список використаних джерел: 1. Концепція агрохімічного забезпечення землеробства України на період до 2015 року / За ред. С.А. Балюка, М.В. Лісового. – Харків, вид. КП«Міськдрук», 2009. – 37 с. 2. Методичні рекомендації з питань інтегрованого управління водними ресурсами, збереження водно-болотного різноманіття, створення екомережі та трагічного землеробства / за ред. Марущевського Г.Б. – Київ: Чорноморська програма Ветландс Інтернешнл, 2011. – 120 с. 3. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроекологія» Шмишацького району Полтавської області. Практичні рекомендації / Антонець С.С., Антонець А.С., Писаренко В.М. [та ін.]. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 200 с. 4. Основи ведення сільського господарства та охорона земель [Н.Х. Грабак, І.Н. Топіха, В.М. Давиденко, І.В. Ревель]. – К.: Професіонал, 2006. – 570 с. 5. Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України. – Режим доступу: <http://www.dazru.gov.ua>. 6. Офіційний сайт державного НВЦ аерокосмічної інформації, дистанційного зондування Землі та моніторингу навколишнього середовища. – Режим доступу: <http://www.pryroda.gov.ua/ua/index.php?newsid=1231>. 7. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/content/article/5993> 8. Офіційний сайт Національної академії аграрних наук України. – Режим доступу: <http://www.uaan.gov.ua>. 9. Dabbert S. Organic Farming. Policies and prospects. / S. Dabbert, A.M. Haring, R. Zanoli. – London & NewYork: Zed Books, 2010. – 170 p.

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПОВОДЖЕННЯ З ХІМІЧНИМИ ЗАСОБАМИ ЗАХИСТУ РОСЛИН У ЧЕРКАСЬКОМУ РЕГІОНІ

Л.І. Жицька, Т.П. Гончаренко

zludmila2@yandex.ru

*Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, Україна*

Черкаська область відноситься до переліку аграрних областей України і питання зберігання та утилізації пестицидних препаратів та інших хімічних засобів, що використовують сільгосп підприємства, є пріоритетними в екологічній стратегії розвитку регіону. Сьогодні також не втрачає актуальності і проблема наукового використання існуючих пестицидів на землях аграрного сектору області, знезараження та рекультивациі територій, відновлення їх продуктивності.

Метою роботи є дослідження сучасного стану поводження з пестицидами у Черкаській області, виявлення залишкового вмісту хлорорганічних ксенобіотиків у сільськогосподарській продукції, визначення напрямків подальшої оптимізації територій регіону. Аналіз літературних джерел з даної проблематики засвідчив, що науковці України приділяють увагу питанням щодо накопичення та ареалів поширення пестицидів у ґрунті [1], методам знезаражування [2], проблемам зберігання непридатних до використання пестицидів та методам захисту докільля від їх згубного впливу [3-5]. Не втрачає актуальності дане питання і на Черкащині. Саме тому, з метою вирішення зазначеної проблеми, рішенням Черкаської обласної ради від 17.02.2012 № 13-7/УІ затверджено «Програму знешкодження непридатних, невідомих та заборонених до використання хімічних засобів захисту рослин у Черкаській області» [6]. Щорічно на території області накопичується велика кількість різноманітних пестицидів, кожен з яких небезпечний для живих організмів і сільськогосподарських угідь та може нанести як економічні так і екологічні збитки. Динаміка застосування засобів захисту рослин приведена у таблиці 1.

Дані таблиці свідчать про зростання площ на яких використовуються пестициди, а кількість їх внесення на один га господарствами області зросла на 1,4 кг. Серед основних негативних екологічних наслідків застосування пестицидів слід виділити наступні: здатність їх накопичуватись у ґрунті та переноситися живими організмами по трофічному ланцюгу; зменшення біологічної продуктивності і нормального функціонування ґрунтових мікробіоценозів; зниження інтенсивності процесів самоочищення ґрунту; пригнічення біохімічних процесів і перешкоджання природному відновленню родючості. Динаміка виявлення залишкових кількостей пестицидів у сільськогосподарських культурах приведена в таблиці 2.

Таблиця 1

Застосування засобів захисту рослин в Черкаській області

	2000	2008	2009	2010	2011	2012
Витрати засобів захисту рослин, тис. т	0,58	1,68	1,53	1,91	2,454	2445,5
Площа, на якій застосовувались засоби захисту рослин, ти. га	545,9	2079,9	2184	2256,9	2669,1	2929,0
Кількість внесених пестицидів на 1 га, кг	0,5	1,3	1,2	0,85	1,09	1,9

Таблиця 2

Динаміка виявлення залишкових кількостей пестицидів у сільськогосподарських культурах протягом 2012–2013 рр.

Назва культури	Кількість зразків	Кількість досліджень	Виявлено	Вище ГДК
2012 рік				
Картопля	224	449	14	2
Буряк столовий	109	177	7	Не виявлено
Морква	126	198	4	1
Капуста	195	328	20	8
Огірки	119	181	24	Не виявлено
Помідори	124	192	18	5
2013 рік				
Картопля				
Буряк столовий	94	165	2	Не виявлено
Морква	123	178	2	Не виявлено
Капуста	179	257	19	10
Огірки	105	164	12	Не виявлено
Помідори	110	148	9	4
Картопля	224	449	14	2

Результати досліджень засвідчили наявність залишкових кількостей пестицидів у овочевих культурах (морква, капуста, помідори, картопля), які відбирались для дослідження на сільськогосподарських ринках області. Аналіз взятих проб показав, що це була продукція із приватних фермерських господарств і є результатом не наукового підходу до використання деяких препаратів (децис, бордоська рідина та інших). Міграція забруднювачів по трофічних ланцюгах може бути наслідком їх накопичення у агроценозах.

Саме тому на сьогодні постає необхідність дослідження методичних підходів вивчення екологічних ризиків наслідку використання пестицидів, що являє собою комплекс технологічних операцій з управління продуктивними процесами в агроценозах з метою досягнення оптимальної врожайності і високої якості продукції за умов дотримання екологічної безпеки.

Список використаних джерел: 1. Мельник Н.Н. К вопросу о загрязнении почвы хлорорганическими соединениями / Н.Н. Мельник. – М.: Наука, 1996. – С. 72-74. 2. Назаренко М. Знезаражування пестицидів компостуванням / Назаренко М., Загордонцев В. // АПК: наука, техніка, практика. – 1990. – № 1. – С. 41–42. 3. Підліснюк В.В. Заборонені та непридатні до використання пестициди: стан та проблеми / Підліснюк В.В., Стефановська Т.Р. // Безпека життєдіяльності. – 2004. – № 6. – С. 23–28. 4. Ткаченко С.Й. Проблеми і можливі засоби захисту довкілля від токсичної дії заборонених та некондиційних пестицидів / Ткаченко С. Й., Дензанов Г. О. // Екологічний вісник. – 2003. – № 1–2. – С. 14–16. 5. Касимов А. М. Новая технология обезвреживания некондиционных и запрещенных средств защиты растений / Касимов А. М., Варнаевская И. В. // Экология и промышленность. – 2008. – № 2. – С. 9–13. 6. <http://vchaspik.ua/region/202257v-cherkasskoy-oblasti-perezataryat-bolee-20-tonn-neprigodnyh-pesticidov>.

УДК 551.584.45

ВЛИЯНИЕ ТИПА ЗАСТРОЙКИ И ДРЕВЕСНЫХ НАСАЖДЕНИЙ НА МИКРОКЛИМАТ ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ

Е.В. Кривчикова, М.А. Польшина

katechko93@lenta.ru

*Белгородский государственный национальный исследовательский
университет НИУ «БелГУ», г. Белгород, Россия*

Влияние застройки на микроклиматические показатели в городе весьма велико. Каждый участок застройки и отдельные строительные объекты имеют на своей территории и в непосредственной близости от неё собственный микроклимат. Микроклиматом называются климатические условия приземного слоя воздуха (высотой не более 2 метров), созданные в ограниченном пространстве искусственно или обусловленные природными особенностями [1]. Оценка и учет условий микроклимата при проектировании городской среды – новое и перспективное направление в современной практике градостроительства, которое заключается в разработке мероприятий, компенсирующих или устраняющих недостатки естественных микроклиматических условий [2].

Внутриквартальные насаждения оказывают существенное влияние на микроклимат прилегающей территории и создают более благоприятный для жителей температурно-влажностный, ветровой и радиационный режимы. В связи с этим наше исследование актуально. **Целью** нашего исследования является изучение влияния различных типов застройки и наличие древесных насаждений на распределение микроклиматических параметров в городе Белгороде. Для достижения поставленной цели решали следующие **задачи**: 1) Определить параметры для изучения микроклимата в пределах города Белгорода и провести их измерение. 2) Установить закономерности влияния типа застройки на распределение микроклиматических параметров. 3) Установить влияние древесных насаждений на параметры микроклимата

городской среды. **Объектами** исследования были определены различные типы жилой застройки (открытый, полужамкнутый и замкнутый) на территории центрального, северного и южного районов Белгорода. В качестве параметров оценки микроклимата нами изучены следующие метеорологические показатели: атмосферное давление (P , кПа), относительная влажность приземного слоя воздуха (U , %), температура приземного слоя воздуха (t , °C) и освещенность подстилающей поверхности (E , кЛк). Измерения производили по разработанной нами методике на открытом пространстве лишенном растительности, а также под кронами деревьев защитных насаждений, произрастающих на объекте исследования. Под кроной каждого дерева микроклиматические параметры одновременно фиксировали по сторонам горизонта от ствола. Все показатели измеряли на высоте 1,3 м над поверхностью земли. Измерения проводили на поверенных приборах в течение светлого времени суток с интервалом 6 час. Для контроля использовали данные метеостанции Белгород за период исследования. Результаты занесли в таблицу (табл. 1) и построили графики, наглядно демонстрирующие полученные закономерности.

Таблица 1

Зависимость микроклиматических параметров от типа застройки

Часть города	Климатические показатели	Типы городской застройки		
		Открытый	Полужамкнутый	Замкнутый
Северная	Освещенность	32,95	27,03	20,26
	Влажность	55,8	57,5	71,9
	Атмосферное давление	98,89	98,85	98,67
	Температура	24,95	26,7	28,2
Центральная	Освещенность	39,02	35,78	18,66
	Влажность	33,20	34,40	43,60
	Атмосферное давление	100,45	100,40	100,26
	Температура	21,70	22,84	24,29
Южная	Освещенность	45,25	34,59	29,49
	Влажность	44,1	48,3	57,6
	Атмосферное давление	98,99	99,26	99,22
	Температура	24,52	24,57	25,59

Из таблицы видно, что чем застройка более замкнута, тем меньше показатель освещённости и атмосферного давления, а температура и влажность повышаются. Температура воздуха отдельных поверхностей застройки может изменяться на несколько градусов на незначительном удалении друг от друга, и даже небольшие препятствия могут вносить заметные возмущения в потоке воздуха.

В замкнутых застройках снижается величина ультрафиолетовой радиации, повышается влажность и температура, больше безветренных дней, ниже

атмосферное давление, что ведёт к застойным явлениям, сильному загрязнению воздушного бассейна и повышенной заболеваемости населения болезнями органов дыхания. Уменьшение освещённости поверхностей приводит к сокращению световой радиации солнечными лучами, уничтожающими болезнетворные микроорганизмы [1].

Зеленые насаждения способны существенно влиять на микроклимат, понижая температуру и увеличивая скорость движения воздуха, что в условиях жаркого лета благоприятно действует на организм человека и создает комфортность теплоощущения. Охлаждающее действие зеленых насаждений в значительной степени объясняется расходом большого количества тепла на испарение и повышение относительной влажности воздуха (рис. 1).

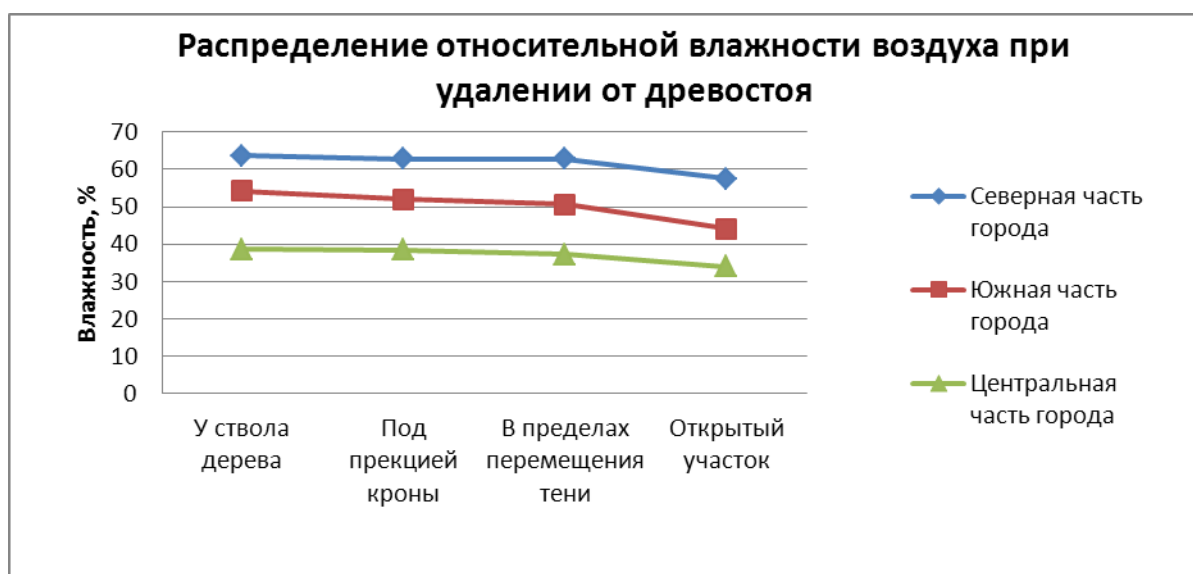

Рис. 1. Графики распределения относительной влажности воздуха при удалении от древесного массива

Повышенная влажность воздуха внутри зеленых насаждений по сравнению с открытыми территориями (рис. 1) отличается равномерностью, не имеет резких колебаний, что вызвано тем, что испаряющая поверхность зеленых насаждений (деревьев, кустарников, трав) в 20 раз и более превышает занятую этими растениями площадь. Зеленые насаждения как бы регулируют влажность: в период сухости растения усиливают испарение, при высокой влажности водяные пары конденсируются на листьях — более прохладных поверхностях.

Следует отметить, что относительная влажность в городе, как правило, ниже, чем в естественных природных условиях, что является следствием радикальных изменений свойств подстилающей поверхности (крыши, мостовые способствуют быстрому удалению с территории города осадков).

Приемы размещения зеленых насаждений и их сочетания с открытыми пространствами в значительной степени определяют относительную влажность воздуха. Наилучшие результаты в создании комфортной обстановки достигаются при чередовании деревьев и кустарников, располагаемых компактными массивами, с полянами, имеющими плотный травяной покров [3].

Проделав данное исследование мы пришли к следующим **выводам**: 1) Чем застройка более замкнута, тем меньше показатель освещённости и атмосферного давления, но выше влажность и температура воздуха. 2) Зеленые насаждения способны существенно влиять на микроклимат, понижая температуру и увеличивая влажность воздуха. Это объясняется охлаждающим действием древесного насаждения и испаряемостью листовой пластины. 3) Под кронами защитных насаждений микроклиматические показатели более близки к благоприятным. 4) Разработаны рекомендации для организации пространств жилых зон, учитывающие особенности формирования микроклимата в городах.

Список использованных источников: 1. Романова, Е.М. Методы использования систематизированной климатической и микроклиматической информации при развитии и совершенствовании градостроительных концепций/ Е.М Романова, Е.О Гобарова, Е.Л. Жильцова. – СПб.: Гидрометеоиздат, 2000. – 159 с. 2. Сапожникова С. А. Микроклимат и местный климат / С. А. Сапожникова. – Л. : Гидрометеоиздат, 1950. – 240 с. 3. Сепетлиев Д. Статистические методы в научных исследованиях / Д. Сепетлиев. – М.: Медицина, 1968. – 419 с.

УДК 911.3

ЛУГАНСЬКИЙ ПРИРОДНИЙ ЗАПОВІДНИК ЯК РЕКРЕАЦІЙНИЙ РЕСУРС

А.І. Макєєва, І.В. Кочеткова
makeeva_a@ukr.net

Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Київ. Україна

Актуальність. Оскільки цілі заповідної справи не тільки прагматичні, а ще й духовні, етичні та естетичні. Даний фактор є важливий в промисловому регіоні, ажде людина потребує відпочинку, відновлення сил.

Слід зазначити, що вивченням туристично-рекреаційного використання природно-заповідного фонду Луганської області займалися наступні автори: Арапов О. А., Алешугіна Н.О., Андрєєва Г.П., Григор'єва Т.В., Пархоменко О.Г. та інші. Територіальну рекреаційну систему Луганської області вивчала Залещик В.В. Проведене автором соціологічне дослідження по уподобанням жителів м. Луганська та Луганської області показало, що найбільш привабливими місцями для відпочинку місцеві жителі вважають Луганськ, Станично-Луганський, Кремінський райони. Саме в цих районах знаходяться заповідні території, де збереглись природні ландшафти та біорізноманіття території [1].

Згідно зі ст. 61 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та ст 7 Закону «Про природно-заповідний фонд України» природно-заповідний фонд – це ділянки суші та водного простору з природними комплексами та об'єктами, що мають особливу екологічну наукову, естетичну, і народогосподорську цінність і призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин,

підтримання загального екологічного балансу та фонового моніторингу навколишнього природного середовища, вилучаються з господарського використання повністю або частково і у встановленому законодавством порядку оголошується територією чи об'єктом ПЗФ України [6]. До складу природно-заповідного фонду Луганської області входять 1 природний заповідник, 1 регіональний ландшафтний парк, 45 заказників, 18 заповідних урочищ, 61 пам'ятка природи, 7 парків садово-паркового мистецтва[5]. Дана наукова стаття присвячена саме Луганському природному заповіднику.

Мета: дослідити готовність місцевого населення споживати наявні туристичні рекреаційні ресурси Луганського природного заповідника.

Завдання. 1. Опрацювати наявний теоретичний матеріал щодо обраної теми. 2. Провести соціологічне опитування серед молоді Луганщини. 3. Зробити висновки.

Луганський національний заповідник у сучасному вигляді був створений 12 листопада 1968. Сьогодні він має 4 відділення [2].

Станично-Луганське відділення знаходиться поблизу с. Піщаного. У роки війни тут проходила лінія оборони від німецько-фашистських загарбників. Від того часу вздовж кромки борової тераси на заповідній території можна помітити залишки окопів і дотів. Сьогодні «Станично-Луганська філія» складається з семи заплавлених озер стариць Сіверського Дінця [5].

Стрілецький степ розташований біля с. Криничне. Відділення «Стрілецький степ» – це єдина в світі заповідна територія, де зберігається популяція сурка ступового (байбака) [5].

Провальський степ. Відділення розташоване біля с. Провалля Свердловського району. У минулому територія заповідника належала Провальському кінному заводу[3]. Оскільки Луганський національний заповідник має недостатнє фінансування зі сторони держави, доводиться залучати не державні джерела фінансування. Одним з таких джерел є експлуатація рекреаційних можливостей об'єктів – екскурсійна та туристична діяльність. Екскурсії для туристів організуються по прокладеним тропам [1]. На основі декількох степових заповідних зон – у Стрілецькому степу і Луганському природному заповіднику до недавнього часу розвивався екотуризм. Для того, щоб з'ясувати привабливість Луганського національного заповідника і готовність приймати об'єкт на рівні місцевого туризму нами було проведено соціологічне опитування серед молоді Луганщини. В опитуванні приймали участь люди віком від 16 до 33 років. Зі 100 опитуваних 14% вважають, що Луганській заповідник зі своїми відділеннями має високу привабливість для рекреацій, 20% опитуваних оцінили привабливість об'єкта вище середнього, 43% – вважають, що рекреаційному потенціалу Луганського заповідника відповідає середній рівень, 18 % – оцінили його як нижче середнього, а 5% – сказали, що Луганський заповідник абсолютно не відповідає території на якій можна вести рекреаційну та туристичну діяльність.

Також у результаті опитувань у соціальних мережах було з'ясовано, що у Луганському заповіднику цікавими туристичними місцями є крейдяні скелі Баранячі Лоби. Слід звернути увагу на те, що на території Провальського степу

розташований дитячий табір «Королівські скелі». У 2013 році тут відпочили та оздоровилися 146,7 тис. дітей або 83,1% від загальної кількості дітей в області [6]. Дані цифри підтверджують значимість Луганського заповідника в рекреації та оздоровленні населення регіону. За результатами опитування можна зробити висновок, що люди готові відвідувати Луганський природний заповідник в рекреаційних цілях. Проте одного бажання замало. Необхідно створювати спеціальні маршрути для відпочинку та «недоторкані» зони, стимулювати туристичний бізнес. В результаті чого, заповідна територія зможе вийти на певний рівень рентабельності, значною мірою забезпечити пізнавальну і виховну функції, дбайливого ставлення до оточуючого середовища. Що є дуже важливим у сучасному урбанізованому суспільстві.

Список використаних джерел: 1. Болдирев О.П., Габараєва К.Р. Проблеми розвитку туризму у Луганській області/ К.Р. Габараєва// Вісник Східноукраїнського Національного університету імені В. Даля . – 2012. – №8. – с. 17-20. 2. История Луганского края: Учебное пособие / отв. ред. Ефремов А.С., Курило В.С. Бровченко И.Ю., Климов А. А., Красильников К.И.—Луганск: Альма-матер, 2003.- 223 с. 3. Кузнецова Н. В. Провальская степь / И.К. Есин // Маршруты по-лугански – 2013. -№9. – с. 8-9. 4. Луганицина - світанок України: туристичний путівник / Луганська обласна державна адміністрація; управління культури і туризму. – Луганськ 2007. 5. Природно-заповідний фонд Луганської області/ Т.В. Сова, Ю.О. Кононов, В. Б. Ференц, О. Ю. Іванченко. – Луганськ: Лунний світ, 2005. – 260 с. 6. <http://www.lugastat.lg.ua/index.php> - Управління статистики у Луганській області – [Електронний ресурс]

УДК 551.43

ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЕКОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

О.О. Меркулова

e.mail: merkulova_alena@rambler.ru

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

В Херсонській області одним з основних чинників диференціації природних комплексів є еколого-геоморфологічні умови. Природно-територіальні комплекси Херсонщини є частинами великої фізико-географічної країни – південний захід Східно-Європейської рівнини. Положення території Херсонської області та переважаючі несприятливі природні і антропогенні явища і процеси в ієрархічній системі одиниць фізико-географічного районування відображає таблиця 1 [1, 3]. Разом з тим, визначені несприятливі екзогенні та ендегенні процеси останнім часом посилюються, зокрема спостерігається підтоплення значних територій, засолення та оглеєння ґрунтів, ерозія, абразія берегів, зсуви ґрунту. Сучасні дослідження показують, що межах природно-територіальних комплексів різних масштабів і рангів можна додатково виділити такі еколого-геоморфологічні проблеми на сучасному етапі:

Одиниці фізико-географічного районування та несприятливі природні й антропогенні явища і процеси

Фізико – географічна країна	Фізико – географічна зона	Фізико – географічна підзона	Фізико – географічна провінція	Фізико-географічна область	Фізико-географічний район	Несприятливі природні та антропогенні явища і процеси
Південний захід Східно - Європейської рівнини	Степова	Середньостепова	Причорноморська середньостепова	Бузько-Дніпровська низовинна область	- Нижньовисунсько-Інгулецький - Високопільсько-Апостолівський - Нижньоінгулецько-Дніпровський - Новорайсько-Дудчанський	Розвиток слабого, середнього та сильного ступенів площинного змиву, засолення, суфозійно-просадкові процеси, фільтрація води, заболочення, ерозія, підняття рівня ґрунтових вод, підтоплення, засухи, пилові бурі, суховії, осінні та весняні заморозки, відлига.
				Дніпровсько-Молочанська низовинна область	- Верхньорогачицько - Великобілозерський - Рубанівсько-Менчикурівський - Каховсько-Нижньосірогоський	Дефляція, акумуляція, перезволоження, підтоплення, абразія, суфозійно-просадкові явища: засолення ґрунтів та оглеєння, прискорений площинний змив, зсуви.
				Нижньо-бузько-Дніпровська низовинна область	- Посад-Покровсько-Білозерський	Посухи, суховії, пилові бурі, засолення ґрунтів, підтоплення, абразія, ерозійні процеси, денудаційні.
		Південно-степова	Причорноморсько-Приазовська сухостепова	Нижньодніпровська терасово-дельтова низовинна область	- Голопристансько-Дніпрянський - Рибальчансько-Раденський - Скадовсько-Новокаховський - Тендрівсько-Джарилгацький - Краснознам'янсько-Лазурненський	Заболочення, підняття рівня ґрунтових вод, суфозійно-просадкові явища, періодичне перезволоження, оглеєння та засолення, вторинне засолення, процеси слітизації: ущільнення руйнування структури, зменшення ємкості поглинання, осолонцювання ґрунтів, засолення сприяють процесам реградації, підтоплення населених пунктів.
				Присивасько-Приазовська низовинна область	- Асканійсько-Подівський - Чаплинсько-Чонгорський - Генічесько-Сокологірненський	Суфозійно-просадкові явища, засолення, періодичне затоплення, абразія.

1) В межах *Бузько-Дніпровської низовинної області* на межиріччі річок Інгулу та Дніпра в результаті суфозійно-просадкових процесів виникла велика кількість западин. У западинах та чисельних подах відбувається засолення та

оглеєння ґрунтів. Середньо- і сильноеродовані ґрунти займають 40% площі. На зрошуваних територіях проявляються фільтрація води, заболочення ділянок, прилеглих до каналів, засолення ґрунтів, ерозія, підняття рівня ґрунтових вод, підтоплення.

2) В межах *Дніпровсько-Молочанської низовинної області* прирічкові території порізані балками і ярами, в прибережній смузі водосховища розвиваються зсувні процеси. Також на ній спостерігаються успадковані суфузійно-просадкові явища. Велика кількість подів перезволожується, завдяки талим і зливним водам, що сприяє оглеєнню та засоленню ґрунтів. Розорана правобережна смуга вздовж долини р. Молочної зазнає прискореного площинного змиву, місцями відбувається утворення зсувів. У Каменському поді, який розташований уздовж широтної ділянки Каховського водосховища, проявляються дефляція, акумуляція, перезволоження та підтоплення. Піщана надзаплавна тераса р. Дніпро є дефляційно небезпечною на ділянках розбитих пісків, у пониженних ділянках відбувається підтоплення, уступ тераси зазнає абразії водами водосховища.

3) В межах *Нижньобузько-Дніпровської низовинної області* міжлиманні простори зазнають абразії. Берега, які омиваються, обвалюються та утворюють зсуви, уступ розчленовується розвиваючими ярами. Зруйнований матеріал акумулюється на узбережжі у вигляді піщаних кіс, або узбережних валів. Уздовж Дніпровсько – Бузького лиману розвиваються ерозійні процеси. У східній частині області вапняки, які складають круті береги річкових долин, підлягають денудаційним процесам.

4) В межах *Нижньодніпровської терасово-дельтової низовинної області* вздовж каналів відбувається заболочування, підйом рівня ґрунтових вод видозмінює фізико-хімічні властивості ґрунтів; виникають суфузійно-просадкові явища. У численних западинах та подах відбувається періодичне перезволоження, оглеєння та засолення. На території Краснознам'янського природно-зрошувального комплексу при рівні ґрунтових вод до 1 – 1,5 м та відсутності дренажу відбувається підйом легкорозчинних солей у верхні горизонти, що призводить до розвитку процесу вторинного засолення ґрунтів. Під впливом зрошення в ґрунтах виникає процес слітизації (ущільнення, руйнування структури, зменшення ємкості поглинання, осолонцювання ґрунтів). Вторинне засолення виявляється в подах, улоговинах та притерасовій зоні. Воно змінює будову ґрунтового профілю, хімічні і фізико-хімічні властивості солонцюватих ґрунтів. Особливо це помітно в темно-каштанових ґрунтах, які до зрошення були слабо засолені. Посилення ступеня засоленості при підвищенні рівня ґрунтових вод сприяє виникненню процесу реградації. Підняття рівня ґрунтових вод на Краснознам'янському природно-зрошувальному комплексі призводить до підтоплення населених пунктів. На узбережжі Чорного моря в умовах опускання, яке досягає 0,8–0,9 мм на рік, домінують акумулятивні процеси, які утворюють пересипи, коси та прибережні вали, абразія розвинута менш ніж на інших ділянках узбережжя. Опускання спричиняє підтоплення морськими водами ґрунтоутворюючих порід та засолення ґрунтових вод.

5) *Присивасько-Приазовська низовинна область* характеризується розвитком суфозійно-просадкових явищ, засолення, періодичного підтоплення, абразії. Берега Азовського моря знаходяться під впливом інтенсивної абразії, це сприяє виносу піщано-черепашкових відкладів із пляжів і кос [2]. Отже, внаслідок антропогенної трансформації рельєфу території Херсонської області багаторічна експлуатація надр породила кілька вкрай негативних процесів. В першу чергу, це:

- підтоплення значних площ території області;
- розчинення і винос солей ґрунтовими водами на тлі його безперервного змочування ґрунтовими та поверхневими водами приводить до явища суфозії, наслідком якого є просідання ґрунту;
- високий рівень ґрунтових вод в місті викликає небезпечне геологічне явище - зсуви. На території Херсонської області це явище характерне для схилів узбережжя Чорного і Азовського морів, лиманів, Каховського водосховища, долин річок і балок [4].

Дані умови, чинники і процеси у природно-територіальних комплексах зумовлюють погіршення екологічного стану регіону дослідження, створюють загрозу активізації схилових процесів і ризик функціонування господарських об'єктів та комунікацій, погіршують умови проживання населення, тому потребують подальшого дослідження і аналізу.

Список використаних джерел: 1. Бойко М.Ф. Екологія Херсонщини / М.Ф. Бойко, С.Г. Чорний: Навч. посібник. – Херсон: Терра, 2001. – 156 с. 2. Ковальчук І.Г. Регіональний еколого-геоморфологічний аналіз / І.Г. Ковальчук. – Львів: Видавництво Інституту Українознавства, 1997. – 440 с. 3. Географія Херсонщини: Навчальний посібник / Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С., Єрмакова С.Л., Руденко М.М., Грачова О.М., Козловець А.В., Саркісов А.Ю. – Херсон: ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с. 4. Коржнев М.М. Чинники впливу антропогенних змін геологічного середовища України на біорізноманіття і Людину: Екологія довкілля та безпека життєдіяльності / М.М. Коржнев, Ю.Р. Шеляг-Сосонко Є.О. Яковлев. – К., 2003. – С. 59-69.

УДК 502

ТЕРИТОРІЇ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***І.О. Пилипенко, О.Є. Ходосовцев, М.Ф. Бойко, І.І. Мойсієнко,
Д.С. Мальчикова, А.А. Пономарьова***
pilipenko11@i.ua

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

Нинішня мережа об'єктів природно-заповідного фонду Херсонської області недостатня не тільки за площею, а й за репрезентативністю. Вона не охоплює навіть всі типові зональні ценози, типи рослинності, більшість рідкісних ценозів, більшість раритетного видового різноманіття. З рідкісних видів рослин

© І.О. Пилипенко, О.Є. Ходосовцев, М.Ф. Бойко, І.І. Мойсієнко, Д.С. Мальчикова, А.А. Пономарьова, 2014

лише 35% знаходяться на територіях заповідних об'єктів. Треба ще врахувати, що Херсонська область є однією з найбагатших за видовим складом живих організмів областей України. В області зустрічається 40 % живих організмів, що відомі в Україні. Регіональна екомережа Херсонської області включає елементи екологічних мереж різних рівнів – міжнародного (Всеєвропейська екомережа), загальнодержавного (Національна екомережа України), регіонального і локального (місцевого). Для визначення складових елементів регіональної екологічної мережі Херсонщини та їх ув'язки з складовими екомереж міжнародного та національного рівнів (згідно Генеральної схеми планування території України) на території області мають бути виділені:

1) **природні регіони**, де зосереджені існуючі та створюватимуться перспективні природно-заповідні території. Насамперед, це території **Таврійського природного регіону** (Біосферні заповідники: Чорноморський, Асканія-Нова, Національний природний парк «Олешківські піски», Азово-сиваський національний природний парк, запроектований Національний природний парк «Нижньодніпровський» тощо), а також **Чорноморський і Азовський природні регіони** (Чорноморський біосферний заповідник, Національний природний парк «Джарилгацький», Азово-Сиваський національний природний парк), які є елементами національної екологічної мережі. Територію, в межах якої розташовані Чорноморський біосферний заповідник, Національний природний парк «Олешківські піски», запроектований Національний природний парк «Нижньодніпровський», розглядають як важливий елемент – Сухостепову екостабілізуючу зону – у складі Всеєвропейської екологічної мережі.

2) **основні комунікаційні елементи** регіональної екологічної мережі (**природні коридори**) в складі національної екологічної мережі:

а) широтні – смуга прибережно-морських природних ландшафтів Чорного та Азовського морів, яка входить до складу Прибережно-морського природного коридору Всеєвропейської екологічної мережі, та зона сухостепових ландшафтів Присивасько-Приазовської і Нижньодніпровської терасово-дельтової низовинної області, які стануть складовою Південно-українського природного коридору в складі національної екологічної мережі.

б) субмеридіональні елементи регіональної екологічної мережі у складі національної екологічної мережі – Дніпровський природний коридор – представлений природно-територіальними комплексами, що формуються вздовж долини Дніпра.

Отже, елементами Всеєвропейської екологічної мережі на території Херсонщини є природний регіон Сухостепова екостабілізуюча зона та Прибережно-морський природний коридор. Основними елементами національної мережі України, які розміщені в межах Херсонщини, є такі природні регіони та природні коридори (табл. 1):

1) природні регіони:

- Чорноморський природний регіон;
- Азовський природний регіон;
- Таврійський природний регіон.

2) природні коридори:

- Південно-український природний коридор;
- Дніпровський природний коридор.

Таблиця 1

Основні елементи екологічної мережі області в складі Всеєвропейської та національної екологічних мереж

Елемент екологічної мережі	Розташування (за фізико-географічними умовами)	Основні території та об'єкти – складові екологічної мережі
Природні регіони – ядра екомереж		
<i>Міжнародні</i>		
Сухостепова екостабілізуюча зона	Сухостепова підзона, пониззя р.Дніпро, Дніпровсько-Бузький лиман	Чорноморський біосферний заповідник, Національний природний парк «Олешківські піски», Нижньодніпровські плавні
<i>Загальнодержавні</i>		
Чорноморський природний регіон	північно-східний шельф Чорного моря	Національний природний парк «Джарилгацький»
Азовський природний регіон	Азовське море	Азово-сиваський національний природний парк
Таврійський природний регіон	Дніпровсько-Молочанське межиріччя	Біосферні заповідники: Чорноморський, Асканія-Нова, Азово-сиваський національний природний парк, Нижньодніпровські плавні
Природні коридори		
<i>Міжнародні</i>		
Прибережно-морський природний коридор	прибережна смуга Азовського і Чорного морів	прибережні смуги та внутрішні морські води, пляжі, коси, відмілини, острови
<i>Загальнодержавні</i>		
Південно-український природний коридор (широтний)	сухостепова підзона	Лісосмуги, пасовища, сіножаті
Дніпровський природний коридор (меридіональний)	долина р.Дніпро	заплавні луки, чагарники, сіножаті, схилі землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти

Таврійський природний регіон. Розташовується в Дніпровсько-Молочанському межріччі, представлений складовими екологічної мережі: Чорноморським біосферним заповідником, Біосферним заповідником ім. Ф.Е. Фальц-Фейна «Асканія-Нова», запроєктованим Нижньодніпровським

національним природним парком та Азово-Сиваським національним природним парком (частина). У цій місцевості міжрегіональним екокоридором є долина Дніпра.

Азовський природний регіон. Розташовується в Азовському морі, його затоках і косах. Представлений Азово-Сиваським національним природним парком (коса Бирючий острів). В межах Херсонщини розташований в північно-західній частині Азовського моря.

Чорноморський природний регіон. Розташовується на шельфі Чорного моря. Представлений національним природним парком «Джарилгач». Сюди в межах України відносяться аквально-лісові комплекси Ягорлицької, Гендрівської, Джарилгацької, Каркінітської та інших мілководних заток.

Південноукраїнський природний коридор розташовується в зоні степів. Складовими екологічної мережі є лісосмуги, пасовища, сіножаті. У сухостеповому ландшафтному регіоні важливе місце як регіональні екокоридори повинні займати характерні зниження херсонських степів — поди. Хоча вони і не утворюють безперервного ланцюга, але для орнітофауни, як і для інших організмів, є реальним коридором.

Прибережно-морський природний коридор розташовується в прибережній морській смузі Азовського і Чорного морів. Складовими екологічної мережі є внутрішні морські води, морські коси, мілини, пляжі, острови. Сюди входять власне берегові смуги та природні території приморських акумулятивних смуг.

Дніпровський природний коридор розташовується в долині р. Дніпра. Складовими екологічної мережі є заплавні луки, чагарники, сіножаті, схилі землі з незначним рослинним покривом, ліси, водні об'єкти. Визначним місцевим екокоридором у пониззі Дніпра є майже безперервний ланцюг з лісонасаджень, природних дубово-березово-вільхових гайків на піщаних аренах, саг та берегів солоних буркутських та кінбурнських озер.

За матеріалами польових досліджень, а також за результатами оцінки території Херсонщини за екологічними, природоохоронними, територіальними та іншими критеріями на території області і прилеглих морських акваторій як єдиної природної екосистеми для території Херсонської області сформовано проект схеми регіональної екологічної мережі (розробники-автори публікації), що дає узагальнене уявлення просторової організації різних структурних елементів екомережі.

Список використаних джерел: 1. Бойко М.Ф. Проектування національного природного парку «Олешківські піски» / М.Ф. Бойко, Д.С. Мальчикова, І.І. Мойсеєнко, І.О. Пилипенко, О.Є. Ходосовцев, С.Г. Чорний // Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. – Вип. 4. – Херсон: ПП Вишемірський В.С., 2008. – С. 18-22. 2. Географія Херсонщини: Навчальний посібник / Пилипенко І. О. (керівник), Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М., Грачова О. М., Козловець А. В., Саркісов А. Ю. – Херсон: ПП Вишемірський В. С., 2007. – 221 с. 3. Ходосовцев О.Є. Запроектований національний природний парк «Олешківські піски»: 1. Природні умови / О.Є. Ходосовцев, І.О. Пилипенко, М.Ф. Бойко, Д.С. Мальчикова, І.І. Мойсеєнко, З.В. Селюніна // Екологічний бюлетень. – 2009. – №1. – С. 72-89. 4. Ходосовцев О.Є. Концепція створення національного природного парку «Олешківські піски» / О.Є. Ходосовцев, М.Ф. Бойко, І.І. Мойсеєнко, І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова, З.В. Селюніна, Р.П. Мельник // II-й відкритий з'їзд фітобіологів Херсонщини (15 травня 2008 р., Херсон): Зб. тез доповідей / Відповід. ред. М.Ф. Бойко. – Херсон: Айлант, 2008. – С. 43.

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННО-ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ

Л.Б. Поліщук, В.С. Попов

vladanti@hotmail.com

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна

Всі види впливів людини на біосферу і всі зміни в природі, які викликані цими впливами, відносяться до антропогенних (техногенних). Серед основних - зміна структури земної поверхні; зміна складу біосфери, кругообігу і балансу речовин, що її складають; зміна енергетичного балансу регіонів земної кулі і всієї планети; зміни, які відбуваються в світі живих організмів.

Регіональний рівень здійснення природоохоронно-екологічної діяльності направлений на гармонізацію відносин суспільства та природи в межах певних територій (держави, області, району, міста).

Природоохоронно-екологічна діяльність традиційно базується на компонентному підході, направленому на організацію заходів щодо охорони окремих компонентів природи, що відповідним чином вплинуло на формування природоохоронної системи у вигляді окремих підсистем (компонентів). До них можна віднести: охорона атмосферного повітря, охорона земель, атмосферного повітря, поверхневих та підземних вод, вод морів, охорона тваринного та рослинного світу [2,3]. Іноді компонентний підхід комбінується з функціональним, за врахуванням наслідків дії на природне середовище за однорідністю змісту вчинених впливів та змін. Між тим, компонентний підхід не забезпечує вирішення всіх питань природоохоронно-екологічної діяльності в регіоні [4]. Природне середовище окрім ресурсної, має інші функції, які необхідно враховувати при проектуванні, функціональному зонуванні території для територіального планування [5]. Саме виконання природними об'єктами певних функцій по відношенню до діяльності людини є критерієм функціонального підходу до охорони природи і визначають наступні аспекти природоохоронно-екологічної діяльності: соціально-політичний, економічний, оздоровчий (санітарно-гігієнічний), естетичний, правовий.

Соціально-політичний аспект природоохоронно-екологічної діяльності та проблеми довкілля будь-якого рівня завжди пов'язані з конкретною соціальною та політичною обстановкою у тому чи іншому регіоні. Політика у сфері охорони довкілля визначає такі складові як якість життя, рівень екологічної свідомості і освіченості населення. Основним питанням державної політики на всіх рівнях завжди залишається підвищення якості життя, яке суттєво залежить від стану довкілля.

Проблеми охорони природи загострюють соціальні протиріччя, тому соціально-політичним питанням повинна надаватися відповідна увага у сфері природоохоронно-екологічної діяльності.

Економічний аспект є найважливішим, адже вся господарська діяльність людини і саме її існування базується на використанні природних ресурсів.

Господарська діяльність підприємств може завдавати природному середовищу екологічних, економічних та соціальних збитків. Збитки можуть виникнути внаслідок знищення елементів природного середовища, його забруднення викидами, стоками, відходами, виснаження природних комплексів, нераціонального використання природних ресурсів, порушення екологічних зв'язків у середовищі існування.

Збитки можуть проявлятися через деградацію водних комплексів, атмосфери, флори, фауни, ґрунтів, ландшафтів, надр, погіршення здоров'я людей та скорочення тривалості їхнього життя. Разом з тим погіршуються умови господарської діяльності підприємств. Оцінка збитків здійснюється у вартісному виразі за певний період часу. Збитки можуть бути несуттєвими, коли вони не перевищують порогу чутливості екологічної системи та її стійкості, а також суттєвими, коли згаданий поріг перевищується [6].

У економічному аспекті природа виконує ресурсні функції, які пов'язані головним чином з виробничою діяльністю. Природоохоронні заходи мають на меті поліпшення стану довкілля. При використанні природних ресурсів здійснюється відшкодування державі частини витрат на охорону та відновлення природних ресурсів, впроваджується плата за окремі види ресурсів, що вилучаються з природи. Це плата за практично всі природні ресурси, за забруднення навколишнього природного середовища, розташування в ньому відходів виробництва та за інші види впливів. Передбачено надання грошових коштів на чітко визначені природоохоронні заходи від спеціальних фондів, куди надходять платежі всіх підприємств за природокористування. Для забезпечення зацікавленості, вигідності для підприємства та його працівників природоохоронної діяльності застосовується матеріальне стимулювання, а також передбачається застосування покарань.

Оздоровчий (санітарно-гігієнічний) аспект охорони природи розкриває шляхи створення сприятливих природних умов для життя людини, оскільки здоров'я людей, їх самопочуття залежить, в першу чергу, від якості довкілля. Темпи змін стану довкілля не повинні випереджати швидкість адаптаційних можливостей живих організмів, перш за все стосується великих міст та промислових центрів, які є основними забруднювачами довкілля [1].

Естетичний аспект займає особливе місце серед задач природоохоронної діяльності. Естетичні потреби людини визначають певні вимоги до змінених, перетворених та відновлених природних об'єктів та територій. Ландшафтне проектування та дизайн передбачає продумане поєднання архітектурних об'єктів з природою. Унікальні ландшафти та природні об'єкти є складовими рекреаційних ресурсів, забезпечують розвиток туризму, найбільш популярної форми відпочинку. Особливе місце у охороні природи належить навчальним екологічним стежкам, які мають важливе виховне значення для формування природоохоронної свідомості різних груп населення, сприяють збереженню природи в місцях масового туризму.

Правовий аспект природоохоронно-екологічної діяльності визначається як сукупність всіх державних заходів, закріплених в праві і здійснюються з метою збереження і поліпшення сприятливих умов для життя людини, попередження шкідливого впливу суспільства на довкілля для забезпечення збереження здоров'я людини. Досягнення цієї мети передбачає використання трьох форм правової охорони: заповідні об'єкти і комплекси; організація раціонального використання природних ресурсів; захист навколишнього природного середовища, яке оточує людину. Предметом екологічного права є нормативно врегульовані відносини з охорони навколишнього природного середовища і раціонального використання природних ресурсів.

Список використаних джерел: 1. Гавриленко О.П. *Основи екології та безпеки життєдіяльності: Навч. посіб.* – К.: Ніка-Центр, 2004. – С. 21-22. 2. Джигирей, В.С. *Основи екології та охорони навколишнього природного середовища. Екологія та охорона природи: навчальний посібник / В.С. Джигирей, В.М. Сторожук, Р.А. Яцюк; Мін-во освіти і науки України.* - 2-е вид., доп. - Львів: Афіша, 2004. - 272 с. 3. Исаченко А.Г. *Оптимизация природной среды.* – М.: Мысль, 1980. – 284 с. 4. *Основы экологии и природопользования. Учебное пособие / Дикань В.Л., Дейнека А.Г., Позднякова Л.А., Михайлов И.Д., Каграманян А.А.* — Харьков: ООО «Олант», 2002.- 384 с. 5. *Полищук Л.Б., Попов В.С. Природоохоронно-екологічна діяльність та регіональне природокористування // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії.* – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна – Випуск 18. – С. 135–138. 6. Родзевич Н.Н., Пащканг К.В., *Охрана и преобразование природы: Учеб. Пособие для студентов геогр. спец. пед. ин-тов.* – 2-е изд., перераб. – М.: Просвещение, 1986. – 288 с.

УДК 911.3

СФЕРИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНВЕСТИЦІЙ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ (АНАЛІЗ СВІТОВОГО ДОСВІДУ)

Є.Є. Рейхерт

lizochka-sk@mail.ru

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Проблема необхідності в еко-інвестиціях в наш час зростає все більше, вона вже є глобальною і тому носить всезагальний характер. Необхідність переходу від традиційної «коричневої» до інноваційної «зеленої» економіки та негайне впровадження еко-технологій вже не можуть ігноруватись за існуючої екологічної ситуації в світі загалом і в Україні зокрема. Під екологічним інвестуванням розуміють вкладення грошових та інтелектуальних засобів, що будуть спрямовані на зменшення антропогенного впливу на навколишнє середовище, раціональне використання природних ресурсів та покращення природно-ресурсного потенціалу територій, а також підвищення екологічного рівня життя населення.

В сучасних умовах велика кількість країн вже здійснила крок до переходу на економіку, що орієнтується на еко-діяльність. Для формування ефективної системи інноваційних еко-заходів в Україні варто проаналізувати досвід

зарубіжних країн, які вже реалізували комплекси подібних заходів та висвітлити на галузевому та регіональному рівнях сфери, що першочергово потребують впровадження механізмів «зеленої економіки» та залучення еко-інвестицій. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року (ухвалена Постановою КМУ від 21.11.2013 р.) визначає значний потенціал «зеленої економіки» як потужного ресурсу для забезпечення сталого регіонального розвитку. В той же час екологічне інвестування являє собою один з головних факторів успішної реалізації «зеленої економіки» [1]. Для забезпечення сталого розвитку України було виокремлено декілька пріоритетних напрямків залучення екологічного інвестування та впровадження еко-технологій:

1) Розвиток «зеленої економіки» як одного з пріоритетів стратегії економічного і соціального розвитку держави загалом та кожного регіону окремо.

Лише дві області в Україні (Кіровоградська та Волинська) виокремили таку пріоритетність у своїх стратегіях. В світі сотні країн виокремлюють це як першочергове завдання, а Південна Корея стала єдиною державою, що обрала «зелений ріст» як національну стратегію. Основна увага в рамках цієї стратегії приділяється трьом елементам: промисловості, енергетиці та інвестиціям. В число основних проектів входять проекти з оптимізації використання та повторної переробки природних ресурсів, розробці чистих видів енергії та економії енергоресурсів, будівництву екологічно чистих зелених будинків, шкіл і офісних будівель. Приділяється велика увага також реалізації проектів з очищення та поліпшенню стану річок та озер, які спрямовані на створення зручної та сприятливої для життя людини екології, підвищення якості життя населення та нарощування туристичних ресурсів. Великі кошти виділяються на розробку і розвиток екологічно чистої інформаційної інфраструктури та зелених інформаційних технологій, підвищення ефективності використання енергоресурсів. Уряд Південної Кореї також визначив 17 галузей промисловості, які повинні стати свого роду «локомотивами зростання» національної економіки.

2) Комплексна переробка сировини з позитивним екологічним та економічним ефектом.

Екологічне інвестування в Україні майже не торкається такої сфери діяльності, як збирання та утилізація твердих побутових відходів (ТВП), що створює можливості не лише для підвищення безпеки навколишнього природного середовища, але й для отримання позитивного економічного ефекту (зокрема, створення нових робочих місць). Згідно із світовим досвідом, відходи виробництва та споживання завдяки технологіям сортування (використовуються різні види сепарації) та переробки (рециклінгу) сміття (перш за все з міських звалищ, території підприємств-виробників) є важливим джерелом «вторинних» ресурсів (у т.ч. металів, скла, паперу, текстилю, полімерів, асфальту тощо) та енергетичною сировиною для паливної енергетики. За експертними розрахунками, понад 60 % міських відходів є потенційною «вторинною» сировиною, близько 30 % – органічними відходами, інші 10 % – горючими

відходами. Впровадження «зелених» технологій дозволило закрити всі сміттєзвалища та полігони у Німеччині (з 2005 р.), Швейцарії та Австрії (з 2008 р.). Цементна промисловість зазначених країн повністю перейшла на використання енергії, отриманій завдяки спаленню сміття. У Бразилії завдяки залученню 500 тис безробітних до утилізації накопичених відходів було створено матеріальні цінності на понад 2 млрд дол. США та впроваджено заходи щодо запобігання потраплянню в атмосферу понад 10 млн т парникових газів [2].

В Україні сучасні комплекси з переробки ТПВ на «вторинну» сировину та енергію на засадах державно-приватного партнерства доцільно будувати, перш за все, у тих регіонах, де відсутні «класичні» заводи з утилізації ТПВ (Сумська, Хмельницька, Кіровоградська, Полтавська області), внаслідок чого відбувається стрімке накопичення сміття. Так, даних за даними Міністерства екології та природних ресурсів України, найбільш стрімке збільшення площ, зайнятих під ТПВ, протягом останніх років (за підсумками 2012 р. порівняно з 2008 р.) мало місце у Сумській (на 207,2 га), Хмельницькій (на 26,9 га) та Полтавській (на 24,2 га) областях. Також доцільно звернути увагу на регіони, де наявні потужності заводів з утилізації ТПВ потребують негайної модернізації (наприклад, у Харківській та Донецькій областях розмір площ, зайнятих під ТПВ, за останні 4-5 років збільшився у 2-7 разів).

3) Впровадження еко-технологій в сфері послуг.

В наш час готелі можна зустріти в кожному, навіть маленькому місті України, а у великих містах напередодні світового футбольного чемпіонату «Євро 2012» побудова готелів займає майже перше місце серед всеміської забудови. Ціла мережа готелів за кордоном вже має екологічний статус і продовжує розвивати і впроваджувати екологічні технології. Готель «Choice» у Скандинавії купує тільки електрику, що здобута з відновлювальних джерел, працює над зменшенням вжитку води і електроенергії, а також обсягів сміття і викидів хімікатів. Перший екологічний готель відкрився у Мілані. У «Hotel Scala» застосовується спеціальна система відновлення енергії з використанням відновлювальних джерел для контролю за температурою повітря і подачею гарячої води. Так, готель не використовує паливо і тому не викидає до атмосфери таку забруднюючу речовину, як вуглець.

Цікавим є готель «Kungsbrohuset» в Стокгольмі, яку вже назвали самою екологічною офісною будівлею у світі. Вона разом з готелем використовує для опалення тепло, що виділяється 25 тисячами пасажирів, що щоденно проходять в переходах під розташованим поруч Центральним вокзалом.

Такий інноваційний підхід в сфері послуг дозволить областям, які є екологічно брудними, але мають велику кількість готелів впроваджувати екологічні інвестиції та покращувати якість життя населення. Перш за все це стосується Львівської (незадовільний екологічний стан, 2-ге місце за кількістю готелів), Дніпропетровської (незадовільний екологічний стан, 3-тє місце за кількістю готелів), Київської (помірний екологічний стан, 1-ше місце за кількістю готелів) та Луганської областей (незадовільний екологічний стан, 5-те місце за кількістю готелів).

Список використаних джерел: 1. Затверджено Стратегію регіонального розвитку до 2020 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-kmi.com.ua/2013-11-21-000000pm/article/17028718.html>. 2. С.О. Біла, О.А. Баталов «Ресурсний потенціал "зеленої економіки" як підґрунтя для формування "точок зростання" на регіональному рівні». Аналітична записка: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1440/>

УДК 633:551

ВОЗДЕЙСТВИЕ НЕБЛАГОПРИЯТНЫХ МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА УРОЖАЙНОСТЬ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР В БЕЛГОРОДСКОЙ ОБЛАСТИ

А.Б. Соловьев, О.С. Толстопятова, Л.В. Марциневская

solovev@bsu.edu.ru

*Белгородский национальный исследовательский университет «БелГУ»,
г. Белгород, Россия*

Белгородская область является крупным производителем товарного зерна. Это обусловлено тем, что почвенно-климатические условия области весьма благоприятны для возделывания, как озимых, так и яровых культур. Главные возделываемые зерновые культуры в Белгородской области – озимая пшеница, ячмень.

Климат области умеренно-континентальный с продолжительным летом и относительно холодной зимой. По количеству выпадающих осадков область относится к умеренно-увлажненной зоне. Среднегодовые суммы годовых осадков колеблются в пределах 460- 670 мм, распределяясь по территории области неравномерно.

Большая часть территории Белгородской области занята землями сельскохозяйственного назначения, которые составляют 2015,9 тыс. га (85,5 % от общей площади). В структуре сельскохозяйственных угодий пашня занимает 1652,8 тыс. га, из них 39,2 % представлены типичными черноземами [2]. Климат существенно влияет на формирование урожая сельскохозяйственных культур. Он в значительной мере определяет средний уровень урожайности, ее межгодовую изменчивость и пространственную структуру национального и регионального сельскохозяйственного производства.

Урожайность сельскохозяйственных культур на территории Белгородской области в значительной степени зависит от колебаний климата. Наибольшую опасность для растениеводства представляют такие экстремальные погодно-климатические явления, как заморозки и засухи, вызывающие повреждение или гибель культур. Цель исследования – установление территориально-временных закономерностей распределения засух и заморозков, количественная оценка влияния неблагоприятных явлений на урожайность зерновых культур региона.

** Работа выполнена при финансовой поддержке гранта РНФ №14-17-00171.*

© А.Б. Соловьев, О.С. Толстопятова, Л.В. Марциневская, 2014

В процессе исследования была выявлена роль блокирующих антициклонов в формировании опасных гидрометеорологических явлений региона. Использовался сопряженный анализ календаря последовательной смены элементарных циркуляционных механизмов и ежедневных данных наблюдений за погодой в Белгородской области – административном регионе Центрально-Черноземной области Восточной Европы.

Суммарная повторяемость стационарных антициклонов над Европейской территорией России (с непрерывной длительностью не менее 6 дней) в летний и зимний периоды с 1900 по 2013 г. имела трендовый рост, как в летний, так и в зимний сезоны [1].

За последние 15 лет на метеостанциях Белгородской области был отмечен 231 случай опасных гидрометеорологических явлений (ОЯ) (по критериям Росгидромета). Из них 117 случаев метеорологических и 114 – агрометеорологических. В разряде «Метеорологические опасные явления» возросла доля процессов, связанных со стационарными антициклонами: это «Сильная жара» – температура воздуха $\geq 35^{\circ}\text{C}$ (82 случая), «Сильный мороз» – температура воздуха $\leq -35^{\circ}\text{C}$, «Заморозок на почве» (53 случая) и «Заморозок в воздухе» (17 случаев).

Из 82 случаев ОЯ «Сильная жара» – 35 случаев было отмечено в июле-августе 2010 г. За рассматриваемый период впервые наблюдался комплекс таких опасных агрометеорологических явлений, как «Почвенная засуха», «Атмосферная засуха», «Суховей», который в более ранний период инструментальных наблюдений не отмечался.

Экстремально высокие температуры, природные пожары, почвенная и атмосферная засуха обусловлены возросшей частотой стационарных антициклональных процессов.

В последние десятилетия четко прослеживается возрастание экстремальности климата в Центрально-Черноземном регионе. Так, за последний 40-летний период прошлого века при холодном сезоне чаще наблюдаются случаи наступления экстремально максимальных температур за сутки (65 %), существенно превышающие прежние пределы. А наиболее низкие температуры по-прежнему сосредоточены в первом 40-летнем периоде (69 %). Это характерно и для теплого времени года (78 %). Наиболее показательным в этом плане стал 2010 г., когда только за летний сезон было зарегистрировано более 20 температурных рекордов.

Для примера рассмотрим экстремальный по погодным условиям 2010 г. Он был самым неурожайным: на большей части европейской территории России наблюдалась сильнейшая за последние 120 лет засуха. По данным Минсельхоза России, было собрано чуть более 60 млн т зерна. Например, недобор урожая яровых зерновых культур по сравнению с предшествующим периодом составил 5–8 ц/га, или 30–50% от обычной урожайности. Валовой сбор зерна озимой пшеницы в 2010 г. по сравнению с 2009 г. снизился почти на 33%, а по озимой ржи более чем на 60 %.

Гидротермический коэффициент Г.Т. Селянинова за основной вегетационный период (май – август) 2010 г., представляющий собой

отношение осадков (175,3 мм) к испаряемости (262,0), составил 0,67, что достоверным образом характеризует засуху. Это несоответствие острейшим образом сложилось в июле 2010 г. Гидротермический коэффициент составил 0,10, что характерно для условий пустыни.

Условия вегетации растений в 2010 году оказались, вследствие засухи, неблагоприятными для получения высокого урожая зерна. Он был самым неурожайным: на большей части европейской территории России наблюдалась сильнейшая за последние 120 лет засуха. Это вызвало в районах Белгородской области резкое снижение продуктивности. Валовой сбор зерна озимой пшеницы в 2010 г. по сравнению с 2009 г. снизился почти на 33 %, а по озимой ржи более чем на 60 % [4].

С третьей декады июня по первую декаду августа (5 декад подряд) сумма осадков составила всего лишь 8,9 мм, а рассчитанный ГТК за этот период – соответственно 0,06. Такие условия увлажнения свидетельствуют о жесточайшей засухе. При этом количество тепла ($\Sigma t > 10^{\circ}\text{C}$) за основной вегетационный цикл достигло 2620 $^{\circ}\text{C}$. Подобной теплообеспеченности на данной территории не отмечалось за всю 130-летнюю историю непрерывных метеонаблюдений [3].

Основными факторами, ограничивающими распространение озимых культур, является условие перезимовки, которое определяется продолжительностью холодного периода с отрицательными значениями температуры, суровостью зимы, а также высотой снежного покрова и климатическими факторами переходных периодов – от осени к зиме, от зимы к весне. Наибольший урожай дают озимые таких сроков сева, при которых растения к концу вегетации успевают хорошо раскуститься, достигнуть этапа готовности к формированию зачаточного колоса, чтобы весной выколоситься в наиболее раннюю дату.

Ежегодно для уточнения оптимальных сроков сева озимых культур необходимо учитывать сложившиеся агрометеорологические условия текущего года и прогноз погоды. Сроки начала сева озимых в основном совпадают с моментом, когда устанавливается устойчивая среднесуточная температура воздуха на уровне 15 $^{\circ}\text{C}$. Заканчивается их активная вегетация, как известно, при переходе среднесуточной температуры воздуха через 5 $^{\circ}\text{C}$ в сторону понижения.

Список использованных источников: 1. Агрометеорологический обзор за 2011-2012 сельскохозяйственный год по Белгородской области, - Белгород: Белгородский центр по гидрометеорологии и мониторингу окружающей среды, 2012. – 38 с. 2. Агрометеорологический обзор за 2012-2013 сельскохозяйственный год по Белгородской области, - Белгород: Белгородский центр по гидрометеорологии и мониторингу окружающей среды. – 2013. – 38 с. 3. Лебедева М.Г., Крымская О.В. Проявление современных климатических изменений в Белгородской области // Научные ведомости БелГУ. - 2008, №3 (43), вып.6. – С. 188-196. 4. Толстопятова О.С., Крымская О.В. Современные изменения вегетационного периода на территории Белгородской области // Сб. докл. Всерос. науч. – практ. конф. «Экологические исследования и экологическое образование в Европейских регионах России». – Арзамас, 2012. – С. 56 – 58.

ВПЛИВ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА РОЗВИТОК РЕГІОНУ

Н.В. Стратічук

mnv2810@rambler.ru

Херсонський державний аграрний університет, м. Херсон, Україна

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) належить до найважливіших факторів економічного розвитку будь якого регіону. Раціональне використання природної ресурсної бази на стійкій і комплексній основі має суттєво важливе значення для стійкого розвитку.

Проблеми раціонального використання ПРП досліджували багато вітчизняних науковців, зокрема Б. Данилишин, В. Барановський, М. Хвесик. Питанням, пов'язаним з кількісною оцінкою природно-ресурсного потенціалу території були присвячені фундаментальні дослідження С. Дорогунцева, Р. Івануха, Т. Руденка, М. Ігнатенка та інших вчених.

Виробничі умови, що постійно змінюються та розвиток інтенсифікації, змушують виробничі системи адаптуватися до прогнозованих змін. Під час цього процесу повинні враховуватися насамперед наявність природних ресурсів та можливі екологічні наслідки під час залучення їх до матеріальної сфери.

Херсонська область розташована на півдні України, в басейні нижньої течії Дніпра. На півдні омивається Чорним і Азовським морями. Територія міститься в Причорноморській низовині, в степовій зоні.

Транспортно-географічне і в цілому геополітичне положення області дуже вигідне. На півночі та сході вона межує з найбільш промислово розвиненими регіонами країни – Донбасом і Промисловим Придніпров'ям, на північному заході з Поділлям, а південь області омивається морями, і завдяки такому вигідному положенню область виконує транспортно-посередницьку функцію.

Транспортна мережа включає в себе такі види транспорту: залізничний, морський, річковий. Головні порти на морі – Херсон і Скадовськ. Суттєве значення має вантажно-пасажирське судноплавство на Дніпрі. Розвинений автомобільний транспорт.

Взагалі ПРП Причорноморського району, до складу якого входить Херсонська область, не високий – лише 15,6% від загальноукраїнського, це пояснюється відносною бідністю корисними копалинами. Але є фактори, які цілком компенсують дефіцит мінеральних ресурсів: це теплий клімат і море.

Перший – сприяє формуванню потужного агропромислового комплексу й унікального для України рекреаційного комплексу з південною специфікою. А вихід до моря, крім рекреаційного, має велике економічне значення: завдяки цьому в області сформувалися промислові комплекси,

які працюють як на українській сировині (зерно, соняшник, риба – переробляються й вивозять в інші регіони країни й за кордон), так і на імпортованій з інших країн (аміак, суперфосфатна кислота).

До найвідоміших об'єктів, що складають природно-рекреаційний потенціал області входять: біосферний заповідники Асканія-Нова; Гопри (Гола Пристань) – грязьовий курорт степової кліматичної зони, на лівому березі р. Конка; Скадовськ – зона відпочинку на узбережжі Чорного моря, а також численні оздоровчо-спортивні заклади. Цьому сприяє і клімат області і географічне положення.

Херсонська область – індустріально-аграрний край з розвинутим сільським господарством і багатогалузевою промисловістю. Загальна площа земель області, які перебувають у використанні, становить 1332,3 тис. га – це 4,5 відсотки від України, у тому числі сільськогосподарських угідь – 1258,2 тис. га (94,4% від загальної площі земель області), з них ріллі – 1187,3 тис. га. (відповідно 89,1%). В структурі ПРП області земельні ресурси займають 67%.

Основними напрямками виробництва в галузі рослинництва є зернові, насіння соняшнику, овочі. Основні напрямки виробництва в галузі тваринництва: скотарство, свинарство, вівчарство.

У структурі промислового виробництва регіону найбільш питому вагу мають харчова промисловість, машинобудування та металообробка, електроенергетика. У структурі виробництва товарів народного споживання частка продовольчих товарів складає 66%. Загалом у регіоні на самостійному балансі перебуває 211 промислових підприємств, функціонує 380 малих промислових підприємств.

На долю водних ресурсів у Херсонській області приходить майже 23% від усіх видів ресурсів. Водні ресурси області представлені річками, морями, озерами, ставками і підземними водами. Річкова мережа області складається з Дніпра і 19 малих річок. Всі вони належать басейну Чорного моря. А в приморській смузі, між нижньою течією Дніпра і Азовським морем, постійних річок немає.

Водними об'єктами зайнято 15,1% території області, що у 3 рази перевищує відповідний середньо український показник (4,8%). В області виділяється безстічний район — 9,9 тис. км (34,7% загальної площі).

Дніпро - найбільша річка в Україні, а по довжині – третя в Європі (після Волги і Дунаю). Ширина її долини досягає 23 км. В межах області Дніпро протікає по території в 216 км. Вище за Херсон, біля села Садового, в нього впадає остання велика притока – р. Інгулець, русло якої дуже звивисте. Від витoku до гирла воно утворює 55 меандр (закрутів). Інгулець вважається найзвивистішою річкою рівнинної частини Європи.

У дельті Дніпра розташований унікальний природний комплекс – плавнева зона з великими просторами болотистих островів, рясно порізаних складною мережею рукавів, проток і озер.

Корисних копалин небагато, але значення деяких з них набуває загальноукраїнського характеру – це лікувальні грязі та мінеральні джерела.

Херсонська область має запаси мінеральних будівельних матеріалів. Вапняки, суглинки, глини, піски – сировина місцевого значення. Мінерально-сировинна база області на 53,1 % складається із корисних копалин будівельної галузі, на 36,8 % – із прісних та мінеральних підземних вод, решта – корисні копалини паливно-енергетичного та гірничо-хімічного спрямування. У компонентній структурі області мінеральні ресурси займають 1,6%.

На найбільшому родовищі – Тягинському кар'єрі – в рік здобувають 0,5 млн. м³ вапняку, який йде на виготовлення щебеня, бутового каменю, вапна. З ропи солоних озер Азово-Чорноморського побережжя, на базі яких працюють Генічеське і Героїчні солепромисли добувають самосадову сіль. Кардашинській торф'яник – своєрідний болотистий ландшафт в долині річки Конка на площі 240 тис. га. Торф'яні поклади, що досягають 3-4 м глибини, розробляються для виробництва цінного органічного добрива – гумусу.

Менш за все область забезпечена фауністичними ресурсами (1,1%), це зумовлено недостатньою кількістю лісових ресурсів, котрі в наслідок пожеж з кожним роком зменшують свої обсяги.

Аналіз структури та стану ПРП дає змогу визначити, що природні умови області позитивно впливають на розвиток економіки всього регіону.

Отже, основним прогресивний напрямом використання складових ПРП повинно стати ресурсозбереження, яке забезпечило б економію природних ресурсів та зростання виробництва продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і допоміжних матеріалів. Основними стратегічними напрями ресурсозбереження можуть бути наступні: комплексне використання мінерально-сировинних і паливних ресурсів; впровадження ресурсозберігаючої техніки і технології; широке використання в галузях переробної промисловості вторинної сировини; стабілізація земельного фонду, відновлення родючості землі; ефективне регулювання лісокористування, підтримання продуктивності лісів, активне лісовідновлення; збереження рекреаційних ресурсів при розміщенні нових промислових об'єктів.

Список використаних джерел: 1. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Херсонської області. - К.: Вид. О.Г.Предместніков, 2011. - 172 с. 2. Статистичний щорічник Херсонської області за 2011 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Головного управління статистики у Херсонській області . – Режим доступу: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua> 3. Статистичний збірник «Регіони України» / [відп. за вип. Н.С.Власенко]. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 368с.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ «МОКРОЙ» КОНСЕРВАЦИИ ШАХТ НА КАЧЕСТВО ПОДЗЕМНЫХ ВОД СЕВЕРО-ВОСТОЧНОГО ДОНБАССА

И.В. Удалов

*Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
г. Харьков, Украина*

Ухудшение качества подземных вод в Луганской области постоянно прогрессирует. Особенно остро эта проблема ощутима в регионах с высокой концентрацией угледобывающих предприятий и проводившейся с 1996 г. в Донбассе реструктуризацией угольной отрасли. Установлено, что шахтная добыча угля нарушила естественную гидродинамическую обстановку, следствием чего явилось развитие локально-региональных депрессий уровня поверхности подземных вод и углубление зон активного водообмена с 150-250 до 450-550 м. Дополнительным региональным следствием шахтного водообмена стало выравнивание гидрогеохимических условий, за счет смещения поверхностных и подземных вод, а также прирост их минерализации.

Определены основные факторы, обусловившие изменение естественного гидродинамического режима региона, а именно:

- объединение, в результате проходки многочисленных квершлагов и сбоек, в единую систему всех водоносных песчаников, разобщенных в естественных условиях пластами слабопроницаемых пород;
- повышение проницаемости массивов пород в направлении простирания в результате проходки штреков;
- улучшение условий (повышение интенсивности) поступления подземных вод в систему горных выработок в результате образования за счет обрушения кровли угольных пластов, зоны техногенной трещиноватости, достигающей земной поверхности.

Известно, что вертикальная гидрохимическая зональность по типам вод в природных условиях существует длительное время практически без изменений [2, 3]. Зафиксировано, что в процессе эксплуатации и последующего закрытия угольных шахт химическая обстановка резко меняется. Данные наблюдений за качественным составом вод в горных выработках затопливаемых шахт показывают сложную гидрохимическую структуру заполнения шахтного пространства подземными водами. Описано, что в разных частях затопленных горных выработок, несмотря на гидравлическую связь, содержатся различные по своим химическим характеристикам воды. При этом, на данном этапе не прослеживается гидрохимическая зональность ни по общей минерализации, ни по составу вод.

Для надежной оценки гидрогеологической обстановки в зонах влияния ликвидируемых шахт необходимо контролировать:

- динамические параметры шахтных вод (абсолютный уровень, скорость подъема);
- химический и бактериологический состав подземных вод;
- температурный режим;
- содержание метана и радона.

Показатели, определяемые в режиме гидрогеологического мониторинга, являются эколого-гидрогеологическими индикаторами процесса ликвидации шахт, поскольку они характеризуют состояние подземной гидросферы.

Список использованных источников: 1. Гавриленко Ю.Н., Ермаков В.Н. и др. Техногенные последствия закрытия угольных шахт Украины: Монография / Под ред. Ю.Н. Гавриленко, В.Н. Ермакова. – Донецк, «Норд-Пресс». – 2004. – 631 с. 2. Гидрогеология СССР. т. VI Донбасс. – М.: Недра, 1971. – 480 с. 3. Гідрогеологія та інженерна геологія глибоких горизонтів Донбасу – Київ, «Наукова думка», 1974. – 162 с. 4. Удалов И.В. Особенности техногенного загрязнения подземных вод (на примере Светличанского водозабора Луганской области) // Вестн. Харьк. политехн. ин-та. 2005. №27. Хим., хим. технологии и эколог. с.115-121

УДК 631.172

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БИОМАССЫ В УКРАИНЕ

О.Ю. Чернікова, Ю.И. Гнатенко, А.В. Федулова
gnatenko1993@yandex.ru, alenafedulova93@gmail.com,
olena.chernikova@gmail.com

*Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А.Н. Бекетова*

На сегодняшний день в Украине сложилась довольно нестабильная ситуация: проблемы с добычей и транспортировкой угля, подорожание импортного газа, как следствие – перебои в работе электростанций. Все это, в свою очередь, может вызвать проблемы в обеспечении теплоснабжением, подачей горячей воды и электроэнергии. Сложившиеся обстоятельства заставляют задуматься о поисках местных альтернативных источников энергии, альтернативных путей получения необходимого топлива. В свете последних событий, а именно, военных действий на востоке Украины, приведших в нестабильное состояние весь топливно-энергетический комплекс Украины, необходимо акцентировать внимание на нынешнем состоянии отрасли и прогнозировании ее развития. Приоритетной проблемой является обеспечение теплом населения, социальных, образовательных и производственных объектов, что делает особенно актуальным активное изучение и обоснование перспективы использования альтернативных видов топлива.

Цель работы – изучить возможности и перспективы использования местных альтернативных энергоносителей, пригодных для получения тепловой энергии и обеспечения работы предприятий ЖКХ. Среди приоритетных задач

следует выделить: поиск достаточного количества ресурсов, а также их рациональное использование, экономия электрической и тепловой энергии.

Так, состоянием на 1 сентября 2014г запасы каменного угля составили 4592,1 тыс. т, нефти сырой, включая газовый конденсат – 143,2 тыс.т, в то время как, за аналогичный период прошлого года эти запасы составили 8692,5 тыс.т и 273,8 тыс.т соответственно [1]. Анализ данных показывает сокращение природных запасов угля, нефти и газа на 48%. Эту нехватку пытаются компенсировать за счет закупок топлива из других стран. Согласно данным Министерства энергетики и угольной промышленности Украины, стоимость поставляемого угля из ЮАР составляет \$91 за тонну, сжиженного газа из США – на уровне \$ 220-230 за одну тысячу кубических метров, в то время как страна владеет ресурсами, способными если не заменить полностью, то дополнить или помочь сэкономить дефицитное ископаемое топливо [2]. Необходимо расширить использование альтернативных энергоресурсов, имеющих следующие преимущества [3, 4]:

1. Доступность – состоит в том, что большинство таких ресурсов находится на территории Украины в достаточном количестве, то есть, их не нужно покупать.

2. Короткий срок окупаемости оборудования – значительные денежные поступления наблюдаются в первые годы после внедрения проекта.

3. Экологичность – заключается в меньшем потреблении ископаемого топлива, снижении загрязнения окружающей среды и использованию образовавшихся отходов для целей получения энергии, либо в других целях.

Украина имеет высокоразвитый сектор сельского хозяйства, в частности, растениеводства, который ежегодно генерирует большой объем разнообразных отходов. Все это свидетельствует о доступности применения неиспользованной биомассы в качестве альтернативного источника топлива. В настоящее время наиболее широко известными неутрализованными остатками являются: лузга подсолнечника, шелуха гречки, обмолоченные кукурузные кочаны, солома. В «чистом виде» данные отходы использовать нецелесообразно, поэтому возникает необходимость их преобразовать с помощью специальных установок, что требует капитальных вложений. Эти технологии имеют малый срок окупаемости, что позволяет не только сокращать использование традиционных ресурсов, но и получать прибыль для дальнейшего развития [5].

В качестве альтернативы твердому топливу и газу можно предложить солому. Имеющийся мировой опыт показывает, что использование данного вида энергоресурса позволит сэкономить немалые средства и улучшить состояние окружающей среды. Так, в Дании отопление на соломе является частью системы энергоснабжения уже на протяжении нескольких десятилетий. По последним данным, общее количество соломы данной страны составило около 6 млн т. Из них в качестве топлива было использовано 950 тыс. т. За счет сжигания было получено 10.6 ПДж энергии, что составляет около 1,4 % общего потребления первичных энергоносителей. В соответствии с планом развития энергетики Дании до 2030 г, планируется получать до 45 ПДж энергии, что эквивалентно сжиганию 3 млн. т соломы в год. Используемые технологии

являются относительно доступными, что позволяет другим странам перенимать их. Непосредственно, в Украине каждый год избыток соломы, который может быть использован для получения тепловой энергии, составляет 7,6 млн т. Это свидетельствует об имеющемся большом потенциале развития технологий сжигания соломы. В то время, как в Дании используется в энергетических целях около 1 млн.т в год [6].

Для имеющегося потенциала необходима установка 16 тысяч фермерских котлов (0,1–1 МВт) и 1400 котлов централизованного теплоснабжения (1–10 МВт). При этом, ежегодная экономия газа за счет замены соломой составит 4% общего его потребления, а суммарное снижение выбросов CO₂ в атмосферу – 5,9 млн. т/год. По данным 2013 г., в Украине работает 40 котлов и 40 теплогенераторов на тюкованной соломе. Почти все они отечественного производства, фирмы «Южтеплоэнергомонтж», Киев, эксплуатируются в школах и аграрных предприятиях [5].

Использование соломы, как альтернативы твердому топливу и газу, имеет ряд преимуществ:

- Возобновляемость – можно выращивать ежегодно, что гарантирует безопасность производства тепловой энергии в регионе.

- Безотходность – поскольку солома является сама по себе отходом, то при ее использовании происходит существенное уменьшение сельскохозяйственных отходов.

- Не способствует процессам глобального изменения климата – то есть, при сжигании не высвобождается CO₂ больше, чем было получено растением из атмосферы и аккумулировано на протяжении вегетационного периода. Кроме того, посевы зерновых возобновляются ежегодно, что обеспечивает необходимый баланс.

Опираясь на санитарно–гигиенические нормативные требования к выращиванию пищевых продуктов в Украине, можно говорить о том, что солома зерновых культур не содержит опасных веществ, которые могут повлиять на окружающую среду и здоровье человека, в отличие от угля, мазута, из которых в процессе сгорания выделяются канцерогенные вещества и токсичные вещества [7].

Хотя и использование биомассы сегодня является современной экологической технологией в странах ЕС, но при этом существуют и некоторые проблемы. Например, при сжигании соломы образуется большое количество золы, которой нет в случае с природным газом. Но если рассматривать золу, образовавшуюся от других топливных ресурсов (уголь – 22,5%, дизельное топливо – 2,0%, мазут – 1,5%, пеллеты – 1,0%) , становится понятным, что солома либо соломенные и древесные пеллеты является одним из лучших решений. Современные технологии предусматривают высокую степень очистки выбрасываемых в атмосферу газов (90-95%). Процесс очищения может быть произведен адсорбционным, абсорбционным и каталитическим методами. Поэтому, уменьшение выбросов при сжигании соломы по сравнению с газом, является не экологическим, а больше техническим решением. К тому же,

образовавшююся золу використовують в якості добавки к неорганічним добривам [8].

Незважаючи на всі представлені переваги, на шляху України к розвитку біоенергетики, в частині, отримання теплової енергії з соломи існує ряд бар'єрів:

- Технологічні: не налажене власне виробництво котлів для зжигання соломи, мале кількість техніки для преса і дроблення.
- Економічні: відсутність економічних стимулів, державного фінансування, труднощі кредитування.
- Законодавчі: відсутність державної політики, що стосується зжигання соломи.
- Інформаційні: недостатня інформованість про переваги зжигання соломи.
- Екологічні: відсутність стимулів для зменшення викидів CO₂.
- Психологічні: відсутність традицій зжигання соломи для отримання тепла, а також неготовність господарств використовувати даний ресурс для теплоснабження, а не для корму і підстилки.

Таким чином, використання соломи в якості ресурсу для отримання тепла є ефективним, безпечним і перспективним. Але для впровадження такої технології в Україні існує велика кількість перешкодж. Законодавча база в області економії природних ресурсів, впровадження альтернативних джерел енергії, хоча і розроблена, але в той же час економічне і інше стимулювання такої діяльності явно недостатнє.

Список використаних джерел 1. Залишки енергетичних матеріалів та продуктів перероблення нафти у споживачів та постачальників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 2. Первая партия угля из ЮАР прибывает в Украину в середине октября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaenergy.com.ua>. 3. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua>. 4. ЗУ «Про альтернативні джерела» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>. 5. Гелетуха Г.Г. Биомасса согреет Украину [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/rus/columns/2013/06/14/379997/>. 6. Директива ЄС по відновлюваній енергії (RED 2009/28/ЄС). 7. Державні санітарні правила та норми ДСанПіН 2.2.7. 029-99 «Гігієнічні вимоги щодо поводження з промисловими відходами та визначення їх класу небезпеки для здоров'я населення». 8. «Heating without global warming» - International energy agency.

ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕРОБСТВА УКРАЇНИ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ І ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Т.М. Чіпко

tarasnauka2015@ukr.net

Інститут географії НАН України, м. Київ, Україна

Земельні ресурси є одними з найважливіших природних ресурсів України. Їм належить провідне місце серед інших природних ресурсів у матеріальному виробництві країни, оскільки за їхніми якісним складом і біопродуктивністю Україна— одна з найбагатших країн у світі. Вона володіє майже третиною світових запасів чорноземів, які можуть забезпечити продовольством від 150 до 500 млн. чол. При цьому частка сільгоспугідь— одна з найвищих у світі (понад 70%), а розораність земель— 56% земельного фонду, що в 2,6 і 5,6 рази вище середнього рівня в країнах СНД [2; 4].

Однак, при надмірній розораності сільськогосподарських земель, ефективність їхнього використання в Україні значно нижча, ніж у Європі. Серед головних причин, які зумовлюють проблеми землеробства України і не дають підстав вважати його екологічно безпечним і ефективним— нерациональна структура посівних площ і дефіцитний баланс біофільних елементів (С, Са, Р, К, N тощо) внаслідок внесення незначних обсягів органіки.

Так, протягом 1990–2014 рр. в державі вдвічі збільшилися посіви високорентабельних *технічних культур і майже втричі— посіви кукурудзи*. В той же час майже вп'ятеро зменшилися посіви *цукрового буряку і майже вшестеро— кормових культур*. Пріоритетом державної політики цього періоду стало вирощування ґрунтовиснажуючих *олійних (соняшнику, ріпаку і сої) та зернових (кукурудзи) культур*. Якщо 1990 р. перші становили близько 1/8, а другі— близько 1/2 загальної структури посівних площ, то 2014 р.— приблизно 1/3 і понад 1/2 загальних посівів. При цьому майже по 1/5 усіх посівів припадало на *кукурудзу і соняшник* (табл. 1). Необґрунтоване збільшення посівів згаданих культур зумовлено переважанням посівних площ переважно в приватних сільгоспідприємствах, які думають лише про високі прибутки і засівають поля монокультурою (соняшником, кукурудзою, ріпаком, соєю), використовуючи землі лише як джерело отримання швидкого економічного ефекту і не думаючи про екологічні наслідки для найважливішого природного багатства країни— її чорноземів. Адже незбалансованна структура посівів порушує систему сівозмін і призводить до виснаження ґрунту.

Перенасиченість сівозмін просапними технічними культурами у сукупності з іншими причинами зумовили щорічне збільшення еродованих площ на 80 тис. га. Економічні збитки, зумовлені ерозією, становлять 9,1 млрд. грн., а втрати грошової вартості земель щонайменше в 1,5–2 рази більші, ніж сумарна виручка від експорту сільгосппродукції.

Таблиця 1

Посівні площі сільськогосподарських культур, тис. га (складено за [1])

	1990	2000	2010	2014	Збільшення (зменшення)		Частка у структурі посівів, %		Частка в загальній посівній площі, %	
					тис. га	разів	1990	2014	1990	2014
Вся посівна площа	32 406	27 173	26 952	27 258	-5 148	1,2	-	-	100	100
Технічні культури	3 751	4 187	7 296	8 340	4 589	2,2	100	100	11,6	30,6
в тому числі										
цукровий буряк	1 607	856	501	333	-1 274	-4,8	42,8	4	5	1,2
соняшник	1 636	2 943	4 572	5 149	3 513	3,1	43,6	61,8	5,1	18,9
соя	93	65	1 076	1 803	1 710	18,4	2,5	21,6	0,3	6,6
ріпак	90	214	907	881	791	9,8	2,4	10,6	0,3	3,2
Зернові та зернобобові	14 583	13 646	15 090	14 946	363	1,03	100	100	45,0	54,8
в тому числі										
кукурудза	1 234	1 364	2 709	4 715	3 481	2,8	8,4	31,6	3,8	17,7
зернобобові культури	1 424	408	429	230	-1 194	-6,2	9,7	1,5	4,4	0,8
Кормові культури	11 999	7 063	2 599	2 078	-9 921	-5,8	100	100	37	7,6

Для України це означає не лише екологічно небезпечні наслідки, але і втрати потенційних врожаїв і доходів. Ерозійні і дегуміфікаційні процеси спричинили зменшення запасів і вмісту гумусу в чорноземах на третину, а в окремих регіонах— майже вдвічі. Сумарні його втрати через мінералізацію та ерозію щорічно становлять 32–33 млн. т, що еквівалентно 320–330 млн. т органічних добрив [3].

Однією з головних причин деградації ґрунтів і зменшення гумусового шару в них стало зменшення обсягів внесених *органічних добрив* в Україні внаслідок скорочення поголов'я корів та іншої ВРХ (в 3,4 і 5,6 рази), свиней (у 2,5 рази), овець і кіз (більш як у 5 разів). Як свідчить статистика, кількість внесеної органіки в Україні протягом 1990–2013 рр. зменшилася майже на 250 млн. т (більш як у 26,5 разів), а на 1 га посівів *технічних культур*— більш як у 40 разів. Зокрема, кількість внесених добрив на 1 га посівів *цукрового буряку* і *соняшнику* скоротилася майже у 10 разів, *сої*— у 19 разів, *кукурудзи*— майже у 18 разів (рис. 1).

Деяко інша картина спостерігається із внесенням *мінеральних добрив*. Хоча загальні обсяги внесення мінеральних добрив в Україні протягом 1990–2000 рр. зменшилися у 15 разів (майже на 4 млн. т), але вже у 2000–13 рр. вони збільшилися більш як в п'ятеро (на 1,2 млн. т).

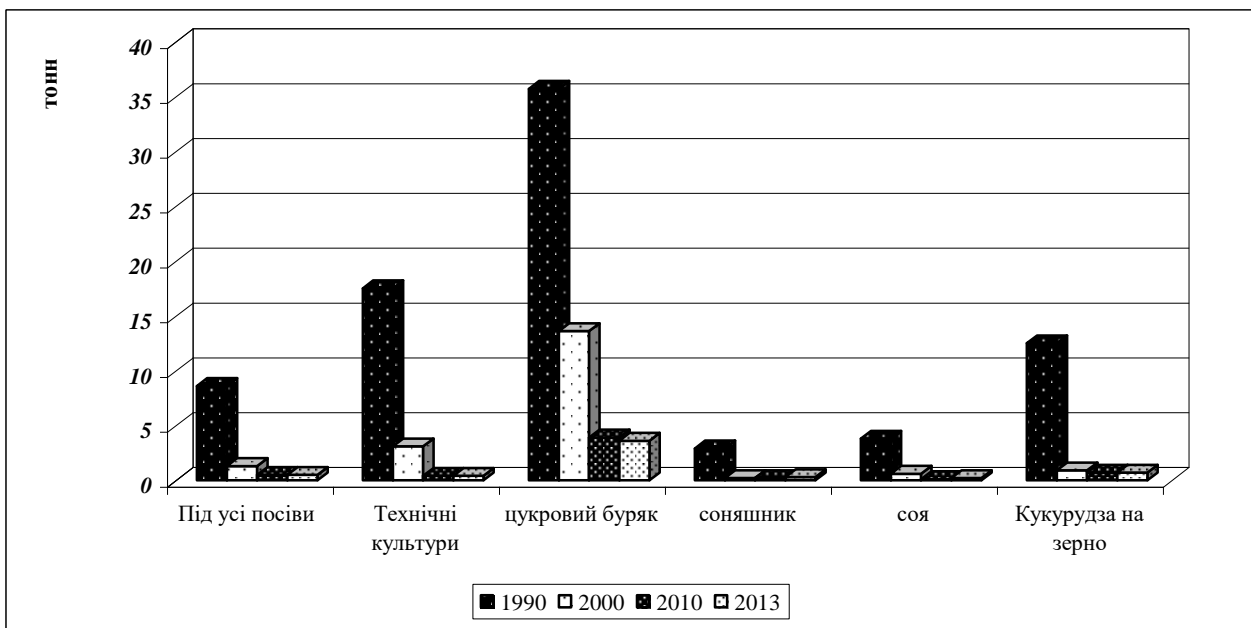

Рис. 1. Внесення органічних добрив на 1 га посівів сільгоспкультур, тонн

Що ж до обсягів внесених *мінеральних добрив на 1 га посівів*, то вони за останні 23 роки зменшилися у 1,5–3,7 рази. При цьому, інтенсивне скорочення спостерігалось у 1990–2000 рр., а протягом 2000–2013 рр. вони збільшилися у 4–8 разів, а на 1 га посівів *соняшнику*— навіть у 16 разів (рис. 2).

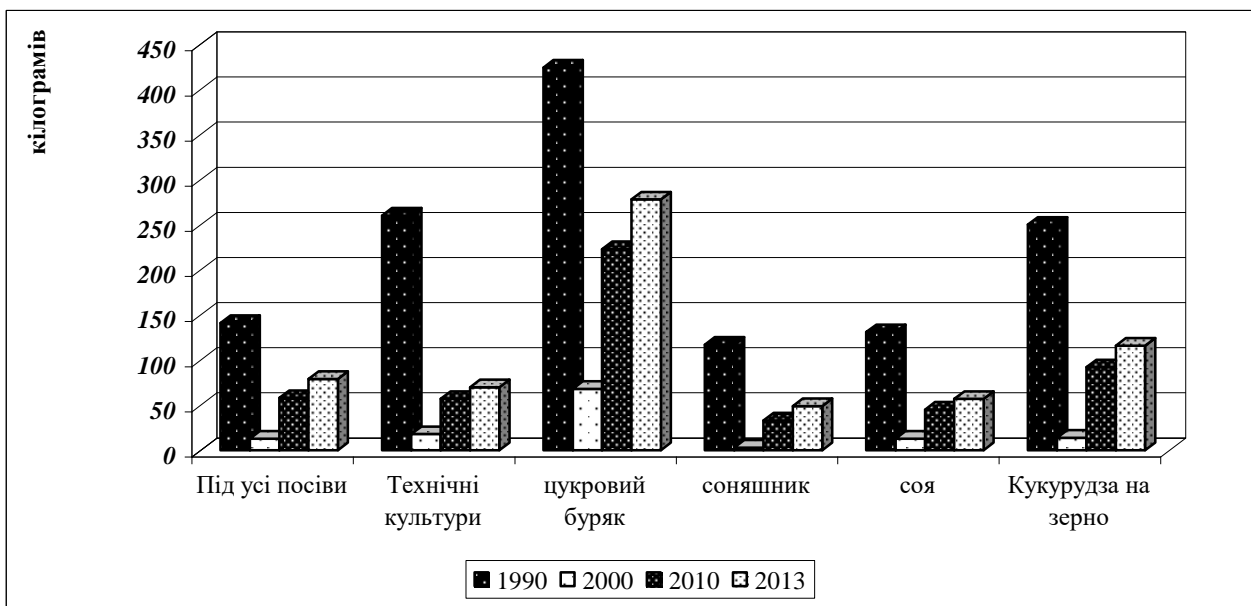

Рис. 2. Внесення мінеральних добрив на 1 га посівів сільгоспкультур, кілограмів

Однак, інтенсивне збільшення внесених мінеральних добрив під посіви сільгоспкультур без внесення органіки зумовлює від’ємний баланс ґрунтового азоту і гумусу, оскільки навіть при повному забезпеченні рослин мінеральним азотом, врожай на 40–50% формується за рахунок ґрунтового азоту, який надходить в основному з гумусових речовин [3; 4].

Отже, ситуація із використанням земельних ресурсів в Україні свідчить про наявність багатьох проблем у системі аграрного природокористування, які суттєво перешкоджають екологічно зрівноваженому, стійкому розвитку і функціонуванню агроландшафтів. Для виправлення ситуації, що склалася з деградацією сільгоспугідь в Україні, необхідно зменшити площу ріллі до 40% (на 10 млн. га), оптимізувати структуру посівів України, баланс внесених органічних і мінеральних добрив, а також співвідношення між різноманітними категоріями сільгоспугідь, між площами лісових і сільськогосподарських угідь [2].

Список використаних джерел: 1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс].— Режим доступу:// <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 2. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть/ А.С. Філіпченко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та інші.— К.: Либідь, 2002.— 470 с. 3. Чіпко Т. Деградація українських чорноземів внаслідок перекосів у структурному виробництві агропродукції// Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Тернопіль, 16–17 травня 2013 р.).— Тернопіль: Крок, 2013.— 401 с. 4. Чіпко Т. Втрата гумусу в ґрунтах Столичного економічного району— наслідок недостатнього внесення органіки// Регіон–2013: стратегія оптимального розвитку: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Харків, 7–8 листопада 2013 р.).— Х.: ХНУ ім. В.Н. Карабіна, 2013.— 459 с.

УДК 658.567

УТВОРЕННЯ І ПОВОДЖЕННЯ З ПРОМИСЛОВИМИ РЕСУРСОЦІННИМИ ВІДХОДАМИ В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Л.Б. Ящук, Н.І. Свояк

yashchuk@yandex.ru , svojaknata@ukr.net

Черкаський державний технологічний університет м. Черкаси, Україна

Проблема поводження з відходами є визначальною для забезпечення сталого розвитку держави, в тому числі, і Черкаської області. Особлива увага в області приділяється поводженню з найбільш небезпечними відходами, які відносяться до I–III класів небезпеки. У 2012 році в області утворилось 1860,44 тис. т промислових відходів I–IV класів небезпеки, в тому числі 5,523 тис. т відходів I–III класів небезпеки. Із загальної кількості утворених відходів 99,7 % припадає на відходи IV класу небезпеки. За статистичними даними у 2012 р. обсяг утворення відходів I класу небезпеки склав 106 т; II класу небезпеки – 224,8 т; III класу небезпеки – 5192,1 т; IV класу небезпеки – 1854916,8 т. У 2012 році обсяги утворення відходів I–III класу небезпеки зменшились в порівнянні з 2011 роком на 0,562 тис. т. Причинами зменшення обсягу утворених відходів I–III класів небезпеки є зменшення обсягів виробництва на ПАТ «Азот» відходів відпрацьованих мастил, масла ПОД, спиртової та гептанових фракцій виробництва капролактаму, відпрацьованих каталізаторів.

На кінець 2012 року за статистичними даними на території підприємств зберігається 0,982 тис. т відходів I-III класів небезпеки, що є наслідком не вжиття рядом підприємств заходів, спрямованих на передачу небезпечних відходів іншим власникам на утилізацію та знешкодження. Найбільшу кількість відходів, які знаходяться на території підприємств становлять відходи III класу небезпеки 0,504 тис. т або 51% від загальної кількості відходів I-III класів небезпеки, які зберігаються на території підприємств [1].

Найбільша кількість відходів I-III класів небезпеки утворилась в м. Черкаси – 2,662 тис. т, що складає 48% від загальної кількості утворених небезпечних відходів в області. В 2012 році спостерігається зменшення утворення відходів I-III класів небезпеки, а також, за рахунок збільшення маси використаних відходів, спостерігається зменшення загальної маси наявних у сховищах відходів. Порівняльна характеристика утворення і використання відходів I-III класів небезпеки за 2009 та 2012 рік наведена на рис. 1.

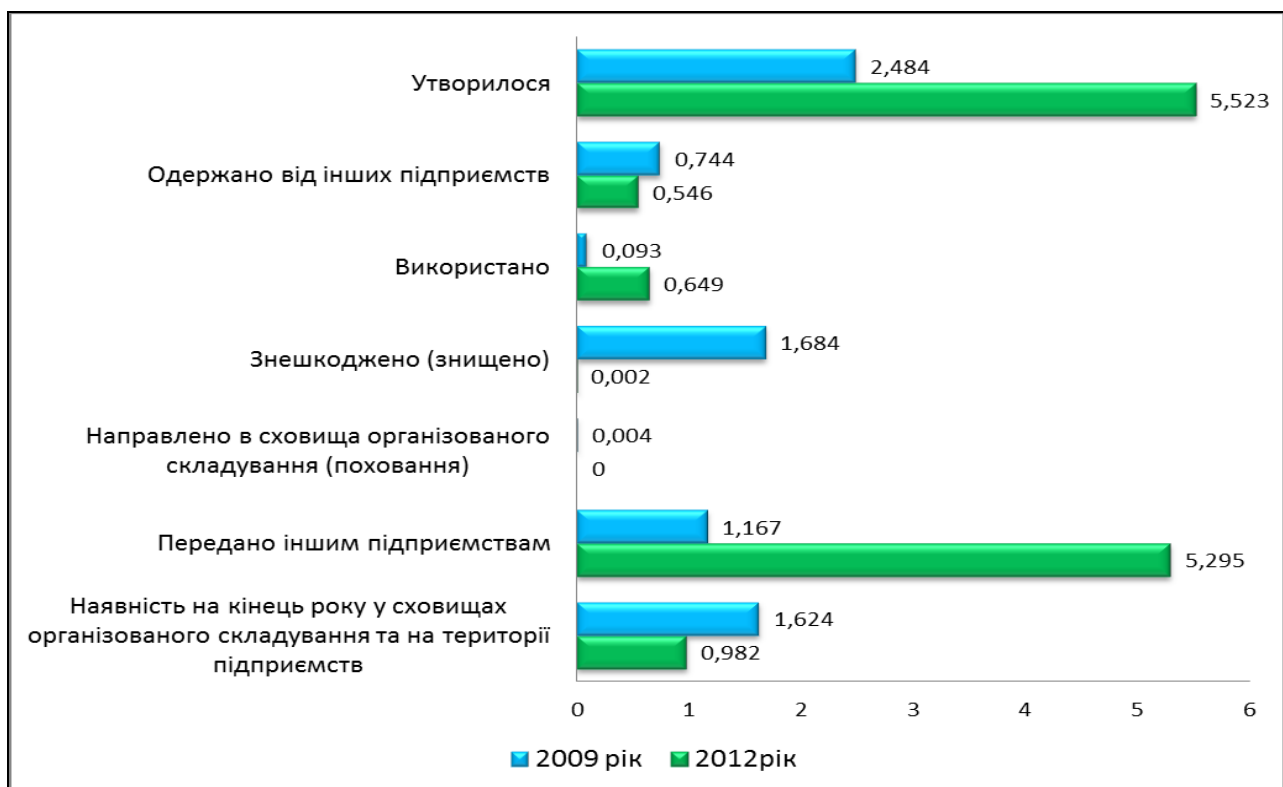

Рис. 1. Поводження з відходами в Черкаській області

З рисунку видно, що в 2012 році відходів утворилося більше ніж у 2009, але при цьому на кінець року у сховищах організованого складування маса цих відходів помітно менша ніж у 2009. Це зумовлюється тим, що значна частка утворених відходів передана іншим підприємствам, що спричинено можливістю добування з них певних вторинних матеріалів для виробництва іншої продукції.

Інформація щодо утворення, використання (утилізації) та видалення відходів I-IV класів небезпеки у 2012 р. представлена в таблиці 1.

Станом на 01.01.2013 на території області накопичено 1809,27 тис. т промислових відходів, які зберігаються в 17 накопичувачах, 55 складах та 1 сховищі. На даний час з метою обмеження шкідливого впливу відходів на

довкілля та очищення зайнятих ними територій власники відходів вирішують питання подальшого поводження з накопиченими відходами та шукають можливі шляхи їх утилізації, переробки, знешкодження.

З метою удосконалення економічного механізму справляння збору за розміщення відходів, стимулювання власників до запобігання їх утворенню, впровадженню маловідходних технологій для підприємств та установ всіх форм власності встановлюються ліміти на утворення та розміщення відходів. Ліміти на утворення та розміщення відходів діють протягом одного року. Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області погоджено 988 проектів лімітів на утворення та розміщення відходів на 2013 рік [2].

Таблиця 1

Утворення, використання (утилізація) та видалення відходів I-IV класів небезпеки у 2012 р., т

Тип відходів	Наявність на підприємствах на початок року, тонн	Утворилося на підприємствах за рік, тонн	Використано (утилізовано) за рік, тонн	Видалено за рік, тонн	Наявність на підприємствах на кінець року
I класу	422,9	106,0	0	0	405,7
II класу	72,8	224,8	16,1	2,1	71,7
III класу	363,8	5192,1	632,8	0	504,3
IV класу	4311282,0	1854916,8	957191,9	145809,0	4447378,5
Всього	4312141,5	1860439,6	957840,8	145811,1	4448360,1

Для запобігання накопиченню відходів в місцях їх утворення підприємствам, організаціям та установам області надається інформація щодо технологічних можливостей утилізації відходів, координати підприємств, які мають необхідну технологічну базу та відповідні ліцензії для здійснення збирання, утилізації, оброблення відходів. З метою покращення екологічної ситуації у сфері поводження з відходами на території регіону впроваджені нові технології перероблення та знешкодження відходів, що призвело до загального зменшення обсягів розміщення відходів в області, а також створило умови для недопущення потрапляння переважної кількості вторинних відходів на полігони та сміттєзвалища для захоронення.

Із загальної кількості утворених промислових відходів 90,3 % відходів використовуються, знешкоджуються, переробляються або передаються на утилізацію (знешкодження) іншим суб'єктам господарювання. Протягом року підприємствами, які знаходяться в межах області, на підставі ліцензій Мінприроди на здійснення операцій у сфері поводження небезпечними відходами зібрано 761,26 т небезпечних відходів, зокрема: відпрацьованих ламп

та відходів, які містять ртуть – 65,11 т; відпрацьованих акумуляторів – 107,549 т; відпрацьованих мастил – 64,9 т; інших відходів – 523,701 т [2].

На даний час з метою обмеження шкідливого впливу відходів на довкілля та очищення зайнятих ними територій власники відходів вирішують питання подальшого поводження з накопиченими відходами та шукають можливі шляхи їх утилізації, переробки, знешкодження

Список використаних джерел: 1. Екологічний паспорт Черкаської області за 2012 рік. – Черкаси, Департамент екології та природних ресурсів ЧОДА. - 2013. – 113 с. 2. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області у 2012 році. – Черкаси. Департамент екології та природних ресурсів ЧОДА.- 2013. – 203 с.

УДК 556.388

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ПОЛИГОНОВ ТВЕРДЫХ БЫТОВЫХ ОТХОДОВ НА ПОДЗЕМНЫЕ ВОДЫ

А.В. Кононенко

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

Одним из основных источников загрязнения окружающей среды являются полигоны твердых бытовых отходов (ТБО). Следует отметить, что наиболее опасны те, которые не оборудованы противодиффузионным экраном и эксплуатируются без должной гидроизоляции инертным материалом.

Установлено, что большинство экологических проблем в связи с эксплуатацией полигонов ТБО, связаны с негативным воздействием на все компоненты окружающей среды: атмосферный воздух, грунты, поверхностные и подземные воды, биосферу. Комплексность данного воздействия проявляется в поликомпонентном характере загрязнения. В окружающую среду со стороны полигонов ТБО поступают разнообразные вещества широкого спектра действия. При этом перечень компонентов-загрязнителей постоянно увеличивается в связи с расширением потребительских возможностей населения и развитием технологий. Рассмотрим более подробно аспект влияния полигонов ТБО на подземные воды. Установлено, что влияние полигонов ТБО заключается в изменении компонентного состава подземной гидросферы, выносе тяжелых металлов из отходов в подземные воды, биологическом загрязнении, повышении температуры подземных вод. Выявлено, в ТБО всегда в достаточном количестве присутствует вода, что обусловлено высокой влажностью отходов. При этом основная подпитка тела отходов водой происходит за счет инфильтрации атмосферных осадков. В результате давления вышележащих масс отходов эта вода отжимается и формирует техногенный водоносный горизонт с широким набором загрязняющих веществ. Вокруг полигона ТБО происходит смешивание природных и техногенных вод, образуются ореолы загрязнения с максимальными значениями в границах полигона ТБО и ореолы рассеивания со сдвигом по потоку.

Анализ позволил выделить следующие загрязняющие вещества:

- доминирующие, содержание которых в пределах аномальных участков превышают предельно допустимые концентрации (ПДК);
- сопутствующие, содержания которых не превышают ПДК. При этом отметим, что концентрация данных элементов растет с увеличением содержания главных элементов – загрязнителей;
- деконцентрирующиеся, которые испытывают вынос из ореолов загрязнения под действием техногенных факторов. Выявлено, они могут формировать на периферии основного ореола загрязнения вторичные ореолы или располагаться в его внешних зонах.

На сегодняшний день очень актуальной задачей является приведение полигонов ТБО в экологически безопасное состояние. Эта задача решается на основании анализа всех факторов влияния с оценкой их масштаба и интенсивности. При этом одним из основных объектов этого влияния, как уже отмечалось, являются подземные воды, прилегающие к полигонам территорий ТБО, поэтому контроль состояния подземных вод оценивается в первую очередь. Для этого необходимо проводить следующие мероприятия:

- прогноз оценки влияния полигонов ТБО на качественное состояние подземных вод;
- создание достоверных моделей динамики изменения состава подземных вод, подготовка рекомендаций для принятия управленческих решений по предотвращению влияния полигонов ТБО на подземную гидросферу;
- усовершенствование действующих систем мониторинга на локальном и региональном уровнях.

Список использованных источников: 1. А.А. Дрейер, А.Н. Сачков, К.С. Никольский, Ю.И. Маринин, А.В. Миронов. Твердые промышленные и бытовые отходы, их свойства и переработка, 2004. 2. Масленников А.Ю. Мусоросортировочные предприятия // Справочник – М. 2005. 3. Разнощик В.В. Ошибки при проектировании полигонов // Твердые бытовые отходы. 2008. № 5. С. 32. 4. Интернет-ресурс: http://www.dissercat.com/content/tekhnogennaya_transformatsiya-sostava-podzemnykh-vod-poligonov-tverdykh-bytovykh-i-promyshle#ixzz3FCnKf95K

Наукове видання

«РЕГІОН – 2014: СТРАТЕГІЯ ОПТИМАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,

присвяченої 80-річчю кафедри

соціально-економічної географії і регіонознавства

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

(м. Харків, 6 листопада 2014 р.)

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською мовами

Відповідальний за випуск – к.геогр.н., доцент *Ю.І. Кандиба*

Комп'ютерне верстання – *Н.В. Добровольська*

Підписано до друку 25.09.2014 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Друк ризографічний.

Ум. друк. арк. 20,5. Обл.-вид. арк. 23,9.

Тираж 140 пр. Ціна договірна.

61022, Харків, майдан Свободи, 4

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП Петров В.В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Запис за № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.

61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79-В, к. 137,

тел. (057) 778-60-34, e-mail: bookfabrik@rambler.ru